T. C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

BÜTÜNCÜL DENGELEME TEORİSİ (THEORY OF OMNIBALANCING) ÇERÇEVESİNDE ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİNDE İTTİFAK ARAYIŞI: İÇ SAVAŞ DÖNEMİ ANGOLA ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

HASAN AYDIN

EYLÜL 2022

T. C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

BÜTÜNCÜL DENGELEME TEORİSİ (THEORY OF OMNIBALANCING) ÇERÇEVESİNDE ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİNDE İTTİFAK ARAYIŞI: İÇ SAVAŞ DÖNEMİ ANGOLA ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

HASAN AYDIN

DANIŞMAN
Prof. Dr. ÖZDEN ZEYNEP OKTAV

İKİNCİ DANIŞMAN
Prof. Dr. AHMET KAVAS

EYLÜL 2022

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

İmza

Hasan AYDIN

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

İmza

Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV

İMZA SAYFASI

Hasan AYDIN tarafından hazırlanan "Bütüncül Dengeleme Teorisi (Theory of Omnibalancing) Çerçevesinde Üçüncü Dünya Ülkelerinde İttifak Arayışı: İç Savaş Dönemi Angola Örneği" başlıklı bu doktora tezi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	**İMZA**
Tez Danışmanı:	
Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV İstanbul Medeniyet Üniversitesi	……..
Prof. Dr. Ahmet KAVAS İstanbul Medeniyet Üniversitesi	……..
Üyeler:	
Doç. Dr. İdil TUNÇER KILAVUZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi	……..
Doç. Dr. Helin SARI ERTEM İstanbul Medeniyet Üniversitesi	……..
Doç. Dr. Mürsel BAYRAM Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	
Dr. Öğretim Üyesi Mayada Kamal ELDEEN Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	……..

Tez Savunma Tarihi: 30/09/2022

ÖNSÖZ

> "İlim kolay bir şey değil, çok pahalı. Öncelikle o ilmi yapan insanların emeği bakımından çok pahalı. Hayatınızı vereceksiniz ve neticede bir paragraflık bir katkınız olacak…"
>
> -Dr. Mehmet GENÇ

Çalışma boyunca bana rehberlik eden, kıymetli fikirlerini benden esirgemeyen ve ihtiyaç duyduğum her an kendisine ulaşabildiğim danışmanım Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV'a şükranlarımı sunarım. Aynı şekilde, Afrika'ya olan ilgimin şekillenmesinde önemli rol oynayan, yoğun büyükelçilik mesaisine rağmen tezimin olgunlaşmasına katkıda bulunan ikinci danışmanım Prof. Dr. Ahmet KAVAS'a da müteşekkirim.

Tez izleme kurulunda yer alan, çalışmamın daha nitelikli bir hale gelmesi için değerli katkılarını sunan Doç. Dr. Helin SARI ERTEM'e ve Doç. Dr. İdil TUNÇER KILAVUZ'a da içtenlikle teşekkür ederim. Tez savunma jürimde bulunan Doç. Dr. Mürsel BAYRAM'a ve Dr. Öğretim Üyesi Mayada Kamal ELDEEN'e de teşekkürü bir borç bilirim. Tezimin yazımı esnasında yaptığım mülakatlarda akademik görüşlerinden faydalandığım Prof. Dr. Steven R. DAVID'e, Angola'nın Ankara Büyükelçisi Jose Gonçalves Martins PATRICIO'ya, Doç. Dr. Mürsel BAYRAM'a, Doç. Dr. Nuri YEŞİLYURT'a ve Dr. Halim GENÇOĞLU'na da şükranlarımı sunuyorum.

Bu vesileyle, Yüksek Lisans ve Doktora eğitimlerim boyunca tecrübelerinden, görüşlerinden ve önerilerinden istifade ettiğim İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında görev alan tüm öğretim üyelerine teşekkürlerimi iletiyorum. Ayrıca, isimlerini burada tek tek yazamasam da kişisel kütüphanelerini bana açan, tezimin son okumasını yapan, ihtiyacım olduğunda maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen bütün arkadaşlarıma, dostlarıma ve aileme de müteşekkirim.

Son olarak, bu çalışmayı sabrı, ilgisi ve desteği için minnettar olduğum sevgili eşim Merve'ye ithaf ediyorum.

Hikâyemin sonunda literatüre bir paragraftan daha büyük bir katkı sunabilmek ümidiyle…

Hasan AYDIN

İstanbul, 2022

ÖZET

BÜTÜNCÜL DENGELEME TEORİSİ (THEORY OF OMNIBALANCING) ÇERÇEVESİNDE ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİNDE İTTİFAK ARAYIŞI: İÇ SAVAŞ DÖNEMİ ANGOLA ÖRNEĞİ

AYDIN, Hasan
Doktora Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV
İkinci Danışman: Prof. Dr. Ahmet KAVAS
Eylül, 2022. 388 sayfa

Bu çalışmada üçüncü dünya ülkelerinin dış politikada hangi amaçla ittifak kurdukları sorusuna yanıt aranmaktadır. Çalışmanın teorik çerçevesini Steven David'in 1991 yılında literatüre kazandırdığı Bütüncül Dengeleme Teorisi oluşturmaktadır. Teorisinde realizmin temel varsayımlarını yeniden yorumlayan David, üçüncü dünya ülkelerinin ittifak tercihlerini açıklamak için birey seviyesinde bir analiz düzeyi kullanmaktadır. Bu doğrultuda yazar, nevi şahsına münhasır özelliklere sahip olan üçüncü dünya ülkelerinin kurdukları ittifaklardaki temel motivasyon kaynağının liderlerinin iktidarda kalma arzusu olduğunu savunmaktadır. Tezde vaka incelemesi olarak ise Angola'da bir üçüncü dünya ülkesinin ortaya çıkışı ve iç savaş döneminde yerel grupların (MPLA, FNLA ve UNITA) dış aktörlerle (ABD, SSCB, Küba, Güney Afrika, Zaire) kurdukları ittifaklar incelenmiştir.

Çalışmada sömürgecilik döneminin Angola'da David'in öngördüğü şekliyle bir üçüncü dünya ülkesinin ortaya çıkmasında son derece etkili olduğu ve Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Angola İç Savaşı'nın özellikle 1975-1988 yılları arasındaki döneminde kurulan ittifakları oldukça başarılı bir şekilde açıklayabildiği sonucuna ulaşılmıştır. 1988 yılından itibaren dış aktörlerin Angola'dan aşamalı olarak çekilmesi ve güç kaybeden UNITA'nın bir gerilla/terör örgütü haline dönüşmesi ise, bu teorinin bahsi geçen iç savaşın ittifak dinamiklerini açıklamaya yönelik başarısını zamanla sona erdirmiştir. Bu kapsamda, çalışmada varılan bir diğer sonuç ise Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bilhassa Soğuk Savaş'ın ardından yaşanan gelişmelere göre revize edilerek yeniden kullanılabileceğidir. Örneğin Angola'da, MPLA hükümetinin iç savaşın ardından Çin Halk Cumhuriyeti (Çin) ile yakın ilişkilerinin, bu teorinin yeniden yorumlanmış bir versiyonuyla açıklanabileceği düşünülmektedir. Bu varsayımın temel dayanağını ise, dönemler ve şartlar değişse bile, üçüncü dünya ülkelerinin temel karakteristik özelliklerinin büyük oranda aynı kaldığı ve ülke liderlerinin iktidarda kalma arzularının değişmediği fikri oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üçüncü Dünya Ülkeleri, Bütüncül Dengeleme Teorisi, Angola İç Savaşı, MPLA, FNLA, UNITA

ABSTRACT

ALLIANCE QUEST IN THIRD WORLD COUNTRIES WITHIN THE FRAMEWORK OF THE THEORY OF OMNIBALANCING: THE CASE OF ANGOLA IN THE CIVIL WAR ERA

AYDIN, Hasan
PHD Dissertation, Department of International Relations
Supervisor: Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV
Second Supervisor: Prof. Dr. Ahmet KAVAS
September, 2022. 388 pages.

In this study, an answer is sought to the quest0ion for which purpose the third world countries have formed alliances in foreign policy. The theoretical framework of the study consists of the theory of Omnibalancing, which Steven David brought to the literature in 1991. Reinterpreting the basic assumptions of realism in his theory, David uses an individual level of analysis to explain the alliance preferences of third world countries. Accordingly, the author argues that the main source of motivation in the alliances formed by the third world countries, which have sui generis features, is the desire of their leaders to stay in power. As a case study in the thesis, on the other hand, the emergence of a third world country in Angola and the alliances established by local groups (MPLA, FNLA and UNITA) with foreign actors (USA, USSR, Cuba, South Africa, Zaire) during the civil war were examined.

In the study, it was concluded that the colonial period was extremely effective in the emergence of a third world country in Angola like envisioned by David and that the theory of Omnibalancing is able to explain the alliances formed during the Angolan Civil War, especially between the years 1975-1988, quite successfully. The gradual withdrawal of external actors from Angola since 1988 and the transformation of UNITA, which lost power, into a guerrilla/terrorist organization, ended the success of this theory in explaining the alliance dynamics of the aforementioned civil war. In this context, another conclusion made in the study is that the theory of Omnibalancing can be revised, especially according to the developments after the Cold War, and reused. In Angola, for instance, it is thought that the MPLA government's close relations with China after the civil war can be explained by a reinterpreted version of this theory. The main basis of this assumption is the idea that the basic characteristics of third world countries remain largely the same and the desire of the country's leaders to stay in power does not change, even if the eras and conditions change.

Key Words: Third World Countries, Theory of Omnibalancing, Angolan Civil War, MPLA, FNLA, UNITA

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM……I

İMZA SAYFASI……..II

ÖNSÖZ……III

ÖZET……...IV

ABSTRACT……V

İÇİNDEKİLER……..VI

TABLO LİSTESİ……X

BÖLÜM I. GİRİŞ……1

1.1. Tezin Konusu……1

1.2. Tezin Teorik Çerçevesi……..4

1.3. Tezin Amacı……...9

1.4. Tezin Önemi ve Katkısı……...10

1.5. Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları……11

1.6. Tezin Yöntemi……..14

1.7. Tezin Hipotezleri……..14

1.8. Tezin Araştırma Soruları……..15

1.9. Tezin İçeriği……16

1.10. Tezde Kullanılan Kısaltmalar……18

BİRİNCİ KISIM: LİTERATÜR TARAMASI VE TEORİK ÇERÇEVE……20

BÖLÜM II. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE REALİST İTTİFAK LİTERATÜRÜ: Bir Devlet Neden İttifak Kurar?.....21

2.1. İttifak Literatürünün Arka Planı……...21

2.1.1. Literatürdeki İttifak Tanımları……24

2.1.2. Literatürdeki İttifak Tanımlarının Ortak Noktaları……29

2.1.3. İttifak Türleri……..33

2.1.3.1. Resmi ya da Gayriresmi İttifaklar……33

2.1.3.2. Saldırı ya da Savunma Amacıyla Kurulan İttifaklar……36

2.1.3.3. Geçici ya da Kalıcı Nitelikteki İttifaklar……...37

2.1.3.4. Uluslararası Sistemin Yapısına Göre Değişen İttifaklar……...38

2.1.3.5. Simetrik ya da Asimetrik İttifaklar……...40

2.2. İttifak Literatürünün Realist Kökenleri……41
2.2.1. Hans Morgenthau ve Güç Dengesi Teorisi……42
2.2.2. Kenneth Waltz ve Yapısalcı Güç Dengesi Teorisi……45
2.2.3. Stephan Walt ve Tehdit Dengesi Teorisi……49
2.2.4. Randall Schweller ve Çıkar Dengesi Teorisi……53
2.2.5. John Mearsheimer ve Egemen Dengesi……55
2.3. Alternatif İttifak Teorileri/Yaklaşımları……59
2.3.1. Yumuşak Dengeleme (Soft Balancing)……59
2.3.2. Negatif/Pozitif Dengeleme (Negative/Positive Balancing)……60
2.3.3. Uzaktan Dengeleme (Offshore Balancing)……61
2.3.4. Bölgesel Dengeleme (Regional Balancing)……62
2.3.5. Sorumluluğu Devretme (Buck-Passing)……63
2.3.6. Prangalanma (Chain-Ganging)……64
2.3.7. Tasmayı Gevşetme (Leash-Slipping)……65
2.3.8. Öğrenme Teorisi (Learning Theory)……66
2.3.9. Koalisyon Teorisi (Coalition Theory)……67
2.3.10. Yarma (Wedging)……68
2.3.11. Saklanma (Hiding) ve Aşma/Ötesine Geçme (Transcending)……68
2.3.12. Düşmanı Yönetme (Tethering)……70
2.3.13. Bağlanma (Binding)……71
2.3.14. Riskten Korunma (Hedging)……72
2.4. Sonuç Yerine……73

BÖLÜM III. BÜTÜNCÜL DENGELEME TEORİSİ:
Bir Üçüncü Dünya Devleti Neden İttifak Kurar?……80
3.1. Üçüncü Dünya Kavramı ve Bütüncül Dengeleme Teorisi……83
3.1.1. Üçüncü Dünya Kavramının Ortaya Çıkışı, Tarihsel Gelişimi ve Eleştiriler……83
3.1.2. Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne Göre Üçüncü Dünya……94
3.2. Bütüncül Dengeleme Teorisi ve Realist İttifak Teorileri……100
3.3. Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne Yönelik Eleştiriler……111
3.4. Steven David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne Yönelik Eleştirilere Cevabı……121
3.5. Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Kullanıldığı Vaka İncelemeleri……125

3.5.1. Bütüncül Dengeleme Teorisi ve Afrika……126
3.5.2. Bütüncül Dengeleme Teorisi ve Ortadoğu……...134
3.5.3. Bütüncül Dengeleme Teorisi ve Eski Sovyet Cumhuriyetleri……145
3.5.4. Bütüncül Dengeleme Teorisi ve Diğer Örnekler……..155
3.6. Sonuç Yerine……..157

İKİNCİ KISIM: VAKA İNCELEMESİ……168

BÖLÜM IV. PORTEKİZ SÖMÜRGECİLİĞİNDEN ULUSAL BAĞIMSIZLIK SAVAŞINA: Angola'da Bir Üçüncü Dünya Ülkesinin Ortaya Çıkışı……...169
4.1. Angola'da Portekiz Sömürgeciliği Dönemi: 1482-1960……171
4.1.1. Portekizlilerin Angola'ya Gelişi ve İlk Temaslar……172
4.1.2. Angola'da Köle Ticareti……175
4.1.3. Berlin Batı Afrika Konferansı ve Fiili İşgal Prensibi……179
4.1.4. Portekiz'de Salazar Diktatörlüğü ve Estado Novo'nun Kuruluşu……185
4.2. Angola'da Ulusal Bağımsızlık Savaşı Dönemi: 1961-1974……197
4.2.1. Ulusal Kurtuluş Hareketlerini Ortaya Çıkaran Huzursuzluğun Kökenleri……197
4.2.2. Portekiz Sömürgeciliğine Karşı Ulusal Kurtuluş Hareketleri……203
4.2.2.1. MPLA……..203
4.2.2.2. FNLA……..206
4.2.2.3. UNITA……208
4.2.3. Dış Aktörlerin Angola'daki Ulusal Kurtuluş Hareketleriyle İlişkileri……211
4.2.4. Angola'daki Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin Seyri……221
4.3. Sonuç Yerine……..228

BÖLÜM V. İÇ SAVAŞ DÖNEMİ, İTTİFAKLAR VE BÜTÜNCÜL DENGELEME TEORİSİ……236
5.1. Güçlü İttifaklar Dönemi ve Bütüncül Dengeleme Teorisi: 1975-1988……...241
5.1.1. Agostinho Neto'nun İktidar Yılları……...242
5.1.1.1. Bütüncül Dengeleme I: MPLA'ya Karşı FNLA-UNITA- Güney Afrika-Zaire-ABD İttifakı....247
5.1.1.2. Bütüncül Dengeleme II: FNLA ve UNITA'ya Karşı MPLA-Küba-SSCB İttifakı……253
5.1.1.3. Bütüncül Dengeleme III: Nitoculara Karşı MPLA-Küba İttifakı……260

5.1.2. Jose Eduardo Dos Santos'un İktidar Yılları……..……..263

5.1.2.1. Bütüncül Dengeleme I:
MPLA'ya Karşı UNITA-Güney Afrika-ABD İttifakı…….……..264

5.1.2.2. Bütüncül Dengeleme II:
UNITA'ya Karşı MPLA-Küba-SSCB İttifakı……..269

5.2. Brazzaville Protokolü'nden Bicesse Mutabakatına İttifakların Sonu: 1988-1992…...274

5.3. İç Savaşın Son On Yılı ve Bütüncül Dengeleme Teorisi: 1992-2002…….……281

5.4. İç Savaşın Sonu, Çin Faktörü ve Bütüncül Dengeleme Teorisi……..…….296

5.4.1. Bütüncül Dengeleme Teorisi ve İç Savaş Sonrası Angola……..……...297

5.4.2. İç Savaşın Ardından Angola-Çin İlişkileri…….……...301

5.5. Sonuç Yerine…….……..309

BÖLÜM VI. SONUÇ…….……...317

KAYNAKÇA……330

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Uluslararası İlişkilerde Başlıca Realist İttifak Teorileri……..76

Tablo 2. 1950'li ve 60'lı Yıllarda Birinci, İkinci ve Üçüncü Dünya Sınıflandırılması……..87

Tablo 3. Estado Novo Döneminde Angola'nın Kahve İhracatı: 1948-1970……189

Tablo 4. Angola'nın Etnik Kompozisyonu: 1777-1970……..194

Tablo 5. Angola'da Nüfusun Irklara ve Medenileşme Statüsüne Göre Dağılımı: 1950……...194

Tablo 6. Bağımsızlık Mücadelesi Döneminde MPLA, FNLA ve UNITA (1961-1974)……..233

Tablo 7. Bütüncül Dengeleme Teorisi ve Bağımsız Angola……...237

Tablo 8. Ocak 1976'da Afrika Birliği Örgütü Üyelerinin Angola Krizi Karşısındaki Tutumları……..258

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde tez ile ilgili genel bilgiler verilecektir. Bu doğrultuda, tezin konusu, teorik çerçevesi, amacı, önemi ve katkısı, kapsamı ve sınırlılıkları, yöntemi, hipotezleri, araştırma soruları, içeriği ve tezde kullanılan kısaltmalar okuyucuya ayrıntılı bir şekilde tanıtılacaktır.

1.1. Tezin Konusu

Bu çalışmada "üçüncü dünya ülkelerinin[1]" dış politikada "hangi amaçla ittifak kurdukları" "Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin (Theory of Omnibalancing)" temel varsayımları ışığında ve "iç savaş dönemi Angola örneği" üzerinden incelenecektir.

İttifaklar binlerce yıldır savaş ve barış girişimlerinin etrafında şekillenen uluslararası sistemin ana bileşenlerindendir. Mecazi bir söyleme yaslanan realist bir anlatıda, yeryüzünde tek bir insanın varlığının barışı ve huzuru sağladığı, ikincisinin savaşa yol açtığı, üçüncüsünün ise ittifakları meydana getirdiği vurgulanmaktadır. İnsanların toplu halde yaşamalarının kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasi varlıklar olan devletler ise tarih boyunca savunmacı (statükocu) ya da saldırgan (revizyonist) amaçlarla kurulan çeşitli ittifakların birer parçası olmuşlardır. Söz konusu ittifaklar, egemen bir varlık oldukları ve çıkarlarına ulaşmak adına rasyonel davrandıkları varsayılan ulus devletler için önemli fırsatları olduğu kadar büyük riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, Uluslararası İlişkiler disiplininin başat unsurlarından olan egemen ulus devletlerin hangi koşullar altında ve ne gibi amaçlar doğrultusunda ittifak kurdukları disiplin içerisinde ciddi bir tartışma konusudur. Ne var ki disiplinde ortaya çıkan ittifak literatüründe "bir ittifakın nasıl kurulabileceği", "hangi

[1] Günümüzde üçüncü dünya kavramına alternatif olarak "gelişmekte olan ülkeler", "gelişmemiş ülkeler", "az gelişmiş ülkeler", "küresel güney ülkeleri", "yükselen ülkeler", "çevre ülkeler", "sanayileşmemiş ülkeler", "batı dışı ülkeler" gibi ifadeler kullanılabilmektedir. Bu çalışmada, alternatif ifadeler yerine "üçüncü dünya" kavramı tercih edilmiştir. Söz konusu tercihin nedeni kişisel bir düşünceden ya da ideolojik bir bakış açısından ziyade, David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde bu kavramı kullanmasından ve çalışmasının merkezine yerleştirmesinden kaynaklanmaktadır.

amaçlarının haiz olabileceği", "niteliği", "sistemin yapısının ittifakları nasıl etkileyebileceği", "ittifaka taraf olan devletler arasındaki güç dağılımının ne gibi sonuçlara yol açabileceği" ve hatta "ittifakın nasıl tanımlanabileceği" gibi hususlarda kapsamlı bir uzlaşıya varılabilmiş değildir.

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki ittifak literatürü realist yoğun bir yapıda karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu alanda eser verenlerin önemli bir kısmını analiz düzeyi olarak "devleti" ya da "sistemi" ittifak literatürünün odak noktasına yerleştiren realist yazarlar teşkil etmektedir. Bunlardan Hans Morgenthau, Kenneth Waltz, Stephan Walt, Randall Schweller, John Mearsheimer gibi önde gelen yazarlar güç, güvenlik, tehdit, çıkar, egemenlik gibi kavramları ön plana çıkardıkları Güç Dengesi (Balance of Power), Yapısalcı Güç Dengesi (Structural Balance of Power), Tehdit Dengesi (Balance of Threat), Çıkar Dengesi (Balance of Interest) ve Egemenlik Dengesi (Balance of Hegemon) teorileriyle devletlerin ittifak davranışlarını anlamlandırmaya çalışmışlardır. Bahsi geçen yazarlardan etkilenen, onları eleştiren ya da bu yazarların teorilerine alternatif birer yaklaşım ortaya koymaya çalışan Robert Pape, Kai He, Barry Posen, Christopher Layne, Jack Snyder, Ole Holsti, Timothy Crawford gibi birçok isim de bu alandaki çalışmalarıyla ittifak literatürünü zenginleştirmiştir. Her ne kadar ittifak literatürüne önemli katkılar yapsalar da, değinilen realist yazarların çalışmalarıyla vücut bulan ittifak literatürünün kapsayıcılık bağlamında kayda değer açmazları da bulunmaktadır. Bunlardan önde gelenleri, çoğunlukla büyük güçlerin ittifak davranışlarını ele almaları, devletlerin birbirlerinden farklı özellikleri olabileceğini yok saymaları ve iç politikada yaşananların devletlerin ittifak davranışlarını ele almadaki rolünü göz ardı etmeleri olarak ifade edilebilir.

Bahsi geçen açmazlar nedeniyle Uluslararası İlişkiler disiplini çerçevesindeki ittifak literatürü küçük devletlerin ittifak davranışlarını değerlendirme noktasında -en azından başlangıçta- oldukça sönük kalmıştır. Disiplin içerisindeki yazarların küçük devletlerin ittifak tercihlerine kapsamlı bir şekilde odaklanmaya başlamaları ise ancak Soğuk Savaş'ın başlamasıyla ve dekolonizasyon hareketlerinin hız kazanmasıyla mümkün olmuştur. Nitekim yeni bağımsız olan birçok ülkenin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) merkezli küresel rekabetin hangi tarafında yer alacaklarına ilişkin tercihlerinin uluslararası sistemin gidişatını etkileme ihtimalinin bulunması, Uluslararası İlişkiler yazarlarını "küçük devletlerin" ittifak davranışlarını da incelemek zorunda bırakmıştır. Ancak bu devletlerin artan önemine rağmen, literatürde dış politika davranışlarına oldukça sınırlı bir rol biçildiği ve bilhassa realist anlatının küçük devletlerin ittifak tercihlerine genellikle

"güçsüzlükleri" üzerinden yaklaştığı bilinmektedir. Örneğin Jeanne Hey, Maurice East ve Michael Handel gibi yazarlar uluslararası meselelere düşük seviyede katılım gösterdiklerini belirttikleri bu devletlerin ittifak tercihlerinin ağırlıklı olarak dış politikadaki güvenlik gereksinimlerinden (survive) kaynaklandığını iddia etmektedirler. Literatürde küçük devlet olarak kabul edilen devletlerin üçüncü dünya ülkelerini de kapsadığı düşünüldüğünde, söz konusu ülkeler için de benzer bir yaklaşımın geçerli olduğu düşünülebilir.

Başta Güç Dengesi Teorisi olmak üzere realist ittifak teorilerinin üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklamakta yetersiz kaldığını iddia eden Steven David, 1991 yılında kaleme aldığı "Explaining Third World Alignment" adlı makalesi ve "Choosing Sides: Alignment and Realignment in the Third World" başlıklı kitabıyla "Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni" literatüre kazandırmıştır. Realizmin temel kavramlarını farklı bir perspektif ile de olsa kabul eden yazar, amacının realist ittifak teorilerine meydan okumaktan ziyade realizmi üçüncü dünya ülkelerinin dış politika ittifaklarını açıklayabilir hale getirmek olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda David, teorisinde ilk olarak muğlak bir ifade olan üçüncü dünya kavramını genelleştirerek bu ülkeleri "sömürge mirası", "meşruiyet", "askeri ve ekonomik durum", "ulusal aidiyet", "iç savaş ya da çatışma ortamı" "toplumsal uzlaşı ya da entegrasyon", "komşularla ilişkiler" gibi kriterler üzerinden sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Ardından ise, realizme ait "anarşi", "çıkar peşinde koşma", "hayatta kalma", "rasyonel davranma", "tehditleri dengeleme" gibi kavramları Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin muhtevasına uygun olacak şekilde lider merkezli bir bakış açısıyla yeniden yorumlamıştır. Böylece yazar, karakteristik olarak kendine özgü -ve dolayısıyla Batılılardan farklı- özellikleri haiz olan üçüncü dünya ülkelerinin dış politikadaki ittifak tercihlerinin Batılı büyük güçlerin ittifak davranışlarından ayrı bir şekilde ele alınması gerektiğini dile getirmektedir.

David'in üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklayabilme iddiasıyla literatüre kazandırdığı Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni somutlaştırmak için seçtiği örneklerin tamamının Afrika'dan olması dikkat çekicidir. Bu kapsamda, makalesinde Mengistu Haile Mariam'ın yönetimi altındaki Etiyopya'nın (SSCB'yle) ve Enver Sedat'ın iktidarındaki Mısır'ın (ABD'yle) dış politikadaki ittifak davranışlarını bu teori çerçevesinde ele alan yazar, kitabında ise bunlara ek olarak Cafer Numeyri'nin liderliğindeki Sudan'ın SSCB'yle kurduğu ittifakı da Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensipleri doğrultusunda değerlendirmektedir. Afrika'da yer alan ülkelerin birçoğunun David'in teorisinde öne sürdüğü üçüncü dünya genellemesiyle bağdaşan özellikleri ve lider merkezli dış politika anlayışları düşünüldüğünde bu durum son derece olağandır. Ancak ilginç bir şekilde, Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni

çalışmalarında kullanan diğer yazarların üçüncü bölümde ayrıntılı olarak inceleneceği gibi büyük oranda Orta Doğu ve Orta Asya ülkelerine yöneldikleri, Afrika ülkelerini ise sınırlı birkaç örnek dışında tercih etmedikleri görülmektedir. Hangi coğrafyadan seçildikleri önemsenmeksizin, David ve diğer yazarlar eserlerinde iktidarlarını kaybettikleri takdirde hayatlarını da yitirme riskiyle karşı karşıya kalan üçüncü dünya liderlerinin dış politikada ittifak kurarken öncelikli olarak ülkelerinin çıkarlarına değil iktidarda, yani hayatta kalmaya odaklandıklarını ileri sürmektedirler.

Angola'da iç savaş öncesinde ve sırasında yaşananlar Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde ortaya konulan bir üçüncü dünya ülkesinin "karakteristik özelliklerine" ve "nasıl ittifak kuracağına" dair varsayımlarla büyük oranda bağdaşmaktadır. İlk olarak, yaklaşık 500 yıl süren Portekiz sömürgeciliği esnasında yaşananlar ve ulusal kurtuluş hareketlerinin sömürge yönetimine karşı yürüttükleri bağımsızlık mücadelesi sırasındaki gelişmeler Angola'da David'in öngördüğü şekliyle "bir üçüncü dünya ülkesinin" ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ardından ise kurtuluş hareketlerinin liderlerinin iç savaş boyunca dış aktörlerle tesis ettikleri yakın ilişkiler, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin üçüncü dünya liderlerinin "iç tehditleri bastırmak" ve dolayısıyla "iktidarda kalmak" ya da "iktidara gelmek" amacıyla ittifak kurduklarına dair lider odaklı analizi ile örtüşmektedir. Kısacası, Angola'nın sömürgecilik döneminde yaşadığı tecrübenin ülkenin bir üçüncü dünya ülkesine uygun özelliklere sahip olmasına yol açtığı; 1975-2002 yılları arasında süren iç savaş sırasında liderlerin dış aktörlerle kurdukları ittifakların ise David'in teorik perspektifine uygun bir şekilde hayata geçirildiği ifade edilebilir. Bu nedenle çalışma da, üçüncü dünya ülkelerinin dış politikadaki ittifak tercihleri iç savaş dönemi Angola örneği üzerinden Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensipleri çerçevesinde incelenecektir.

1.2. Tezin Teorik Çerçevesi

Tezin teorik çerçevesini Steven David'in üçüncü dünya ülkelerinin ittifak tercihlerinin arkasında yatan başlıca motivasyon kaynağını incelediği Bütüncül Dengeleme Teorisi oluşturmaktadır. Teorisine yer verdiği makalesinde ve kitabında, Güç Dengesi Teorisi başta olmak üzere realist ittifak teorilerinin büyük güçlerin ittifak davranışlarını başarılı bir şekilde açıklayabildiklerini vurgulayan yazar, bu teorilerin üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklama noktasında ise başarısız olduklarını ileri sürmektedir. David teorisinde ilk olarak üçüncü dünya kavramının ne anlama geldiğini tartışmaktadır. Bu kavrama ilişkin herkes tarafından kabul edilen bir tanım yapmanın zor olduğunun bilincinde olduğunu belirten

yazar, bunun yerine bahsi geçen ülkelerin birtakım ortak -ve birçoğu olumsuz- özelliklerinden yola çıkmaktadır. Bu doğrultuda, "sömürge geçmişi bulunan", "iktidardakilerin meşruiyet problemi yaşadığı", "askeri ve ekonomik yönden zayıf", "ulusal aidiyetlerin yerine etnik ve bölgesel aidiyetlerin ön plana çıktığı", "ülke içerisinde iç savaş ve çatışma ortamından muzdarip olan", "güçlü bir uzlaşının ya da entegre olmuş bir toplum yapısının bulunmadığı" ve "komşularıyla sık sık sınır uyuşmazlıkları yaşayan" ülkeler, David tarafından üçüncü dünya ülkeleri olarak kabul edilmektedir. Yazar bu ülkelerde iktidarda bulunanların güçlerini kaybetmelerinin hayatlarını da kaybetmekle sonuçlanabileceğine, dolayısıyla devlet liderlerinin ittifak tercihlerinde ulusal çıkarlar yerine kişisel menfaatlerin ön plana çıktığına dikkat çekmektedir.

Daha önce belirtildiği gibi, Bütüncül Dengeleme Teorisi diğer realist ittifak teorilerine taban tabana zıt bir teori olmayıp, aksine realizme ait Güç Dengesi Teorisi'ni merkeze alarak bu teoriyi üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklamaya uygun bir hale getirmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda, Bütüncül Dengeleme Teorisi ile realist ittifak teorileri arasında iç içe geçmiş bazı benzerliklerden ve farklılıklardan bahsedebilmek mümkündür. Bütüncül Dengeleme Teorisi realizmin "anarşi", "insan doğası", "güç", "çıkar", "rasyonel davranma", "yüksek politikalar" gibi bazı varsayımlarını kabul etmektedir. Ancak diğer realist ittifak teorilerinden farklı olarak, David ve diğer araştırmacılar bu kavramların bazılarını üçüncü dünya ülkelerine karşılık gelecek şekilde yeniden yorumlamaktadırlar. Örneğin, Steven David yalnızca uluslararası sistemin değil, üçüncü dünya ülkelerinin iç dinamiklerinin de anarşik bir mahiyette tezahür ettiğini iddia etmektedir. Bir başka örnek olarak ise David, realist okulun "bir devletin varlığını sürdürmesi için en rasyonel olan seçim neyse ona yöneleceği" varsayımını "bir üçüncü dünya ülkesi liderinin iktidarda kalmak –ya da iktidara gelebilmek- için izlemesi gereken en rasyonel yol neyse onu izleyeceği" argümanı kapsamında değerlendirmektedir.

Realist ittifak teorilerinin aksine, Bütüncül Dengeleme Teorisi devleti ya da sistemi değil, iktidardaki lideri ya da siyasi eliti ittifak teorisinin merkezine yerleştirmekte; bir başka ifadeyle birey seviyesinde bir analiz düzeyi sunmaktadır. Dolayısıyla, realist ittifak teorileri iç ve dış politikayı yekpare bir yapı olarak görüp ağırlıklı olarak diğer devletlerden ya da ittifaklardan gelecek olan tehditlere odaklanırken; Bütüncül Dengeleme Teorisi ise dış tehditleri göz ardı etmemekle beraber ağırlıklı olarak üçüncü dünya ülkesinde iktidarda bulunanlar için daha hayati önem taşıyan iç tehditlere odaklanmaktadır. Nitekim Güç Dengesi Teorisi başta olmak üzere realist ittifak teorilerinde bir ittifakın kurulmasının amacı devletin hayatta kalması olarak

ifade edilirken; Bütüncül Dengeleme Teorisi üçüncü dünya ülkelerinin girdiği ittifakların öncelikli amacının devlet liderinin veya siyasi elitin iktidarda kalması olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda, diğer realist ittifak teorilerine göre karar vericilerin olası bir ittifakın devletin gücünü nasıl etkileyeceğini hesapladığı, Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne göre ise üçüncü dünya liderlerinin muhtemel bir ittifakın "kendi iktidarının gücünü nasıl etkileyeceğini" değerlendirdiği öne sürülmektedir. Tahmin edileceği üzere, bu durum öncelikli olarak "üçüncü dünya ülkelerinde gücünü kaybedenlerin hayatını da kaybedebileceğine" yönelik inançtan kaynaklanmaktadır.

Bu doğrultuda, Güç Dengesi Teorisi'nin "devletlerin birincil dış tehdit karşısında daha az tehlikeli olan ikincil dış tehditle ittifaka girebileceği" varsayımına karşılık, Bütüncül Dengeleme Teorisi "bir üçüncü dünya liderinin iktidarını daha fazla tehdit eden birincil iç tehdit karşısında, kendisi için daha az tehlike teşkil eden ikincil dış tehditle ya da iktidarını koruyacak herhangi bir dış güçle ittifaka girebileceğini" öngörmektedir. Buna göre, birçok üçüncü dünya ülkesi sınırları dahilinde süregelen iktidar çatışmalarını sona erdirecek askeri ve lojistik kapasiteden mahrum olduğundan ötürü, içeriden yükselen iç muhalefet dışarıdan bir aktörle ittifaka girilerek dengelenmek istenmektedir. Bu kapsamda, ittifaka girilirken verilen tavizler de önem arz etmektedir. Bütüncül Dengeleme Teorisi, üçüncü dünya liderlerinin olası bir ittifak neticesinde iktidarını korumak isterken ulusal menfaatlerden taviz verebileceğini iddia etmektedir. Oysaki "asıl önemli olan devletin çıkarıdır" şiarıyla hareket eden diğer realist ittifak teorilerinde böyle bir tavizin öngörülebilmesi dahi söz konusu değildir. Öte yandan, Bütüncül Dengeleme Teorisi yalnızca üçüncü dünya ülkelerinde iktidara sahip olanların değil, muhalif unsurların da ittifak davranışlarını açıklayabilme potansiyeline sahiptir. Zira üçüncü dünya ülkelerinde iktidardakilerin "hangi dış güçle yapılan ittifak beni iç ve dış tehlikelerden koruyarak iktidarımı sağlamlaştırır?" yaklaşımı çerçevesindeki pragmatik hesabında olduğu gibi, iktidarı ele geçirmek isteyen muhalifler de "hangi dış güçle yapacağım ittifak benim iktidara gelmeme yardımcı olur?" anlayışı doğrultusunda hareket edebilmektedirler. Özellikle iç savaş şartlarında bu durum yaygın olarak görülebilmektedir.

Angola'nın bağımsızlığını ilan ettiği esnada sahip olduğu karakteristik özellikler ve ulusal kurtuluş hareketlerinin başında bulunan liderlerin bağımsızlık mücadelesinden iç savaş yıllarına uzanan süreçte dış aktörlerle kurdukları ilişkiler, hem Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ortaya koyduğu üçüncü dünya genellemesiyle hem de teorinin ittifak kurma bağlamındaki temel varsayımlarıyla belirgin bir şekilde örtüşmektedir. İlk olarak, Angola'nın Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin betimlediği şekliyle üçüncü dünyaya özgü nitelikler

edinmesinde, ülkede yaklaşık 500 yıl boyunca aşamalı olarak etkisini arttıran Portekiz sömürgeciliği önemli rol oynamıştır. Nitekim Portekizliler topraklarına geldiği zaman kendilerine özgü bir toplumsal yapısı bulunan, çeşitli ticaret yollarını kontrol eden ve diğer ülkelerle eşit düzeyde ilişki kurabilme yetisine sahip bağımsız krallıkların yurdu olan Angola, zamanla köle ticaretinin olumsuz etkileri, Berlin Batı Afrika Konferansı'nın getirdiği fiili işgal prensibi ve António de Oliveira Salazar'ın hayata geçirdiği baskıcı siyasi rejim (Estado Novo dönemi) gibi durumlar neticesinde bir üçüncü dünya ülkesi hüviyetine bürünmüştür. Bu kapsamda, Angolalıların üretim potansiyelini baltalayan köle ticareti bölgede yaşayanların sosyal ve siyasi birliklerini bozmuş; Berlin Batı Afrika Konferansı'nın getirdiği fiili işgal prensibi daha önce yalnızca kıyı kesimlerde hakimiyet kuran Portekiz sömürgeciliğinin ülkenin tamamına yayılmasına olanak sağlamış ve Salazar diktatörlüğünün menfi uygulamaları ise sosyal, siyasi ve ekonomik yönden çeşitli problemlerden muzdarip bir Angola toplumunun ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Portekiz sömürgeciliğinin bu ülkeyi birçok yönden olumsuz olarak etkilemesinin yanı sıra, 1960'lı yıllarda sömürge yönetimine karşı ayaklanan ulusal kurtuluş hareketleri de hem Portekizlilerle hem de birbirleriyle savaşmak suretiyle Angola'yı uzun yıllar devam edecek olan bir çatışma ortamına sürüklemişlerdir. Bu doğrultuda, 1960-1974 yılları arasında Portekizli sömürgecileri ülkelerinden kovarak Angola'nın mutlak hâkimi olmak adına çoğu zaman dış aktörlerden destek alarak mücadelelerini sürdüren MPLA[2], FNLA[3] ve UNITA[4] adlı kurtuluş hareketleri, Portekiz'in Karanfil Devrimi'nin[5] ardından Angola'ya bağımsızlık vermesi üzerine silahlarını birbirlerine doğrultmuşlardır. Angola'nın bağımsızlık senedi olan Alvor Anlaşması'nda ülkenin bağımsızlığını kazanmasından itibaren adil bir seçim yapılana dek üç ulusal kurtuluş hareketinin oluşturacağı bir koalisyon tarafından yönetileceği öngörülmüşse de, eski düşmanlıkların yeniden su yüzüne çıkması ve küresel aktörlerin Angola'daki nüfuz mücadeleleri iç aktörler arasındaki çatışmaları ve dolayısıyla iç savaşı beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda Luanda'da Angola'nın bağımsızlığını ve Agostinho Neto'nun devlet başkanlığını ilan eden MPLA, SSCB ve Küba başta olmak üzere sosyalist ya

[2] MPLA: Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Halk Hareketi
[3] FNLA: Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi
[4] UNITA: Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik
[5] Karanfil Devrimi 25 Nisan 1974 tarihinde Portekiz'de gerçekleşen bir askeri darbedir. Söz konusu darbe Karanfil Devrimi adını ise, darbeci askerlerin tankların ve silahların namlularına karanfil takmalarından ve şiddet kullanmamalarından ötürü almıştır. Karanfil Devrimi'nin neticesinde Başbakan Marcelo Caetano ve Devlet Başkanı Americo Tomas Brezilya'ya kaçarken, Portekiz'de kırk yılı aşkın bir süredir devam eden "Estado Novo" diktatörlüğüne son verilmiştir.

da komünist eğilimi olan çeşitli aktörler tarafından desteklenmiştir. MPLA'nın meşruiyetini tanımayarak alternatif bir hükümet kuran UNITA ve FNLA'ya ise ABD, Güney Afrika, Zaire (Demokratik Kongo Cumhuriyeti[6]) gibi sosyalist bloğun karşısında konumlanan aktörler sahip çıkmıştır. Böylece Angola'da iç aktörlerin "iktidarını korumak (MPLA)" ya da "iktidara gelmek (FNLA ve UNITA)" uğruna dış aktörle ittifak kurdukları kanlı bir iç savaş dönemi yaşanmıştır.

Kısacası, realist ittifak teorilerinin üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklamakta zorlandığını iddia eden Bütüncül Dengeleme Teorisi, toplumsal olarak bütünleşememiş, ülke içi mutabakatı zayıf ve iktidarın ölümcül tehditlerle karşı karşıya olduğu bu ülkelerin dış politikada kurdukları ittifakları diğer teorilere nazaran daha iyi açıklayabileceği görüşündedir. Afrika'nın güneyinde bulunan ve 500 yıl boyunca aşamalı olarak Portekiz sömürgeciliğine maruz kalan Angola'nın 1975 yılında bağımsızlığını elde ettiği esnada sahip olduğu özellikler, David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde ortaya koyduğu "üçüncü dünya ülkelerine dair genellemelerle" büyük oranda uyumludur. Angola'da MPLA, FNLA ve UNITA'nın bilhassa iç savaş döneminde SSCB, ABD, Küba, Güney Afrika, Zaire gibi dış ülkelerle kurdukları ittifakların muhtevaları ise Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımları çerçevesinde açıklanmaya son derece elverişlidir. Bu aktörlerden MPLA "iktidarını korumak" amacıyla SSCB ve Küba başta olmak üzere çeşitli dış ülkelerle ittifak kurarken; FNLA ve UNITA ise MPLA'yı mağlup ederek "iktidara gelmek" adına ABD, Güney Afrika, Zaire ve bazı diğer ülkelerle ittifaka girmişlerdir.

Angola'daki iç savaşın nihai noktada UNITA lideri Jonas Savimbi'nin hayatını kaybetmesiyle sona ermesi örneğinde olduğu gibi, bu ülkedeki iç aktörlerin dış ülkelerle kurdukları ittifakların öncelikli amacı gücünü kaybederek mahvolmaktan (hayatını yitirmekten) kurtulmaktır. Üstelik, iç savaşın ardından Angola'da mutlak iktidarı elinde bulunduran MPLA hükümetinin Çin ile kurduğu ekonomik ilişkiler de, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin yeniden yorumlanmış bir versiyonuyla ele alınabilecek kayda değer nitelikler taşımaktadır. Nitekim ülkedeki kötüleşen ekonomik koşulların Arap Baharı'nın bazı örneklerinde olduğu gibi bir iç isyana dönüşmesinden ve bunun neticesinde iktidarını kaybetmekten çekinen MPLA yönetimi, bu tehdidin önüne geçebilmek için Angola'nın kalkınmasına destek olması amacıyla Pekin yönetimi ile ekonomik ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. Böylece, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin

[6] Joseph-Desire Mobutu'nun ülkedeki isimlerin Afrikalılaştırılması projesi kapsamında 27 Ekim 1971-17 Mayıs 1997 tarihleri arasında Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin adı Zaire olarak değiştirilmiştir. Bu nedenle çalışma boyunca, 1971-1997 yılları arasında bu ülkeden Zaire olarak bahsedilecektir.

günün koşullarına göre revize edilip edilemeyeceği sorusu da ortaya çıkmıştır. Özetle Bütüncül Dengeleme Teorisi, revize edilsin ya da edilmesin, Angola örneğinde olduğu gibi bir üçüncü dünya ülkesinde iktidar sahiplerinin ya da adaylarının gücünü korumak ve dolayısıyla hayatta kalmak adına dış aktörlerle ittifak kurduğu düşüncesini savunmaktadır.

1.3. Tezin Amacı

Daha önce değinildiği gibi bu çalışmanın ana amacı "bir üçüncü dünya devleti neden ittifak kurar?" sorusuna Uluslararası İlişkiler literatürü çerçevesinde uygun bir teorik bakış açısıyla (Bütüncül Dengeleme Teorisi) ve elverişli bir örnek olayın incelenmesi yoluyla (Angola'da bir üçüncü dünya ülkesini ortaya çıkaran şartlar ve bu ülkedeki iç savaş döneminde dış aktörlerle kurulan ittifaklar) yanıt aramaktır. Bu kapsamda, iç savaş dönemi Angola'sında olduğu gibi, üçüncü dünya ülkelerinde iktidara yönelik iç tehditlerin ve iktidar mücadelesinin ülke yönetimini elinde bulunduranların ve ona talip olan muhalefetin dış politikada kurdukları ittifakları şekillendirdiği varsayımıyla hareket edilecektir. Çalışmanın ana amacına ulaşılmasına katkı sağlayacak olan diğer amaçları ise şu şekilde ifade edilebilir:

- Uluslararası İlişkiler disiplininde ittifak kavramının ve türlerinin incelenmesi
- Realist yazarların devletlerin ittifak davranışları konusuna temel teşkil eden teorilerinin ortaya konulması
- Söz konusu temel teorilere alternatif olarak geliştirilen teorilerin ve yaklaşımların değerlendirilmesi
- Üçüncü dünya kavramının tarihsel gelişiminin ve Bütüncül Dengeleme Teorisi'yle ilişkisinin araştırılması
- Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin realist ittifak teorileriyle benzer ve farklı yönlerinin incelenmesi
- Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne yönelik temel eleştirilerin ve Steven David'in bu eleştirilere nasıl yaklaştığının ortaya konulması
- Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin günümüz koşullarına uygun bir şekilde revize edebilmenin mümkün olup olmadığının değerlendirilmesi
- Literatürde Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensipleri doğrultusunda üretilen akademik eserlerin taranması

- Angola'da sömürgecilik döneminde ve ulusal bağımsızlık savaşı yıllarında yaşananların bu ülkenin üçüncü dünyaya ait özelliklere sahip olmasında oynadığı rolün araştırılması
- MPLA, FNLA ve UNITA'nın 1975-2002 yılları arasındaki iç savaş döneminde dış aktörlerle tesis ettiği ittifakların Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde yorumlanması
- Angola hükümetinin 2002 yılının ardından Çin ile tesis ettiği yakın ilişkilerin Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin revize edilmiş bir yorumuyla açıklanıp açıklanamayacağının sorgulanması

1.4. Tezin Önemi ve Katkısı

Bu çalışmanın önemini ve disipline olası katkılarını beş madde halinde özetlemek mümkündür:

- Bu çalışmayla Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde ağırlıklı olarak realist yazarlar tarafından oluşturulan ittifak literatürünün ayrıntılı bir analizi yapılacaktır. Bu kapsamda, Morgenthau, Waltz, Walt, Schweller, Mearsheimer ve daha birçok ismin devletlerin nasıl ve hangi amaçlarla ittifaka girdiklerine dair görüşleri bir bütün olarak aktarılacaktır. Ayrıca, üçüncü dünya ülkelerinin ittifak tercihlerini açıklama iddiasında olan David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde ileri sürdüğü argümanlar ve farklı coğrafyalarda yer alan çeşitli ülkelerin ittifak davranışlarını bu teori çerçevesinde açıklamaya çalışan neredeyse diğer bütün yazarların akademik çalışmaları etraflıca incelenecektir. Böylece realist ittifak teorilerinin üçüncü dünya ülkelerinin ittifak tercihlerini ortaya koyma noktasındaki yeterliliği sorgulanacaktır.
- Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne getirilen eleştirilerin ve Steven David başta olmak üzere çeşitli isimlerle gerçekleştirilen görüşmelerin ışığında, yaklaşık otuz yıl önce literatüre kazandırılan bu teorinin günümüz koşullarına uygun olarak revize edilip edilemeyeceği de tartışılacaktır. Bu doğrultuda, tezin ana gövdesini oluşturan iç savaş yıllarında savaşan grupların dış aktörlerle kurdukları ittifakların David'in teorisiyle açıklanmasına ek olarak, çalışmanın sonunda Angola hükümetinin iç savaşın ardından Çin ile kurduğu ilişkilerin Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin revize edilmiş bir versiyonuyla açıklanıp açıklanamayacağı da ele alınacaktır.
- Bu çalışmayla Angola İç Savaşı'na dair ortaya konulan mevcut literatüre farklı bir bakış açısı getirilmesi planlanmaktadır. Nitekim MPLA, FNLA ve UNITA'nın bağımsızlık mücadelesi ve iç savaş yılları boyunca dış aktörlerle kurduğu ilişkiler genel itibariyle

ABD ve SSCB başta olmak üzere küresel aktörlerin "Soğuk Savaş'taki nüfuz mücadelesinin" ya da Angola'da bolca bulunan "doğal kaynaklara ilişkin rekabetin" birer yansıması olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada ise, söz konusu ittifak davranışları parti/örgüt liderlerinin iktidarda -ve dolayısıyla hayatta- kalma çabalarına odaklanan lider merkezli bir analiz düzeyi çerçevesinde değerlendirilecektir. Böylece, dış aktörlerin Angola İç Savaşı'ndaki etkilerinden ziyade, iç aktörlerin iktidarda kalma ya da iktidara gelme arzularının bu savaşa ve kurdukları ittifaklara yansımaları Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde incelenecektir.

- Teoriyi çalışmalarında kullanan diğer bütün yazarlardan farklı olarak, yalnızca iktidardaki liderlerin değil muhalefetteki liderlerin dış aktörlerle ittifak kurma davranışları da Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin varsayımları ışığında ele alınacaktır. Bu yaklaşımın temelinde ise hem MPLA'nın hem de bu partinin/örgütün meşruiyetini kabul etmeyen FNLA VE UNITA'nın Angola'da iktidar olma iddiasında bulunması yatmaktadır. Bu minvalde, özellikle iç savaş durumu söz konusu olduğunda, "iktidarda kalma arzusunun" yanı sıra "iktidara gelme arzusunun" da dış aktörlerle ittifak oluşumunu sağlayabileceği iddia edilmektedir.
- David'in teorisinde kullandığı örnek olaylarını Afrika'dan seçmesine karşılık, teoriyi benimseyen diğer yazarlar çalışmalarında kullandıkları örnek olayların neredeyse tamamında Afrika dışı ülkelerden yararlanmayı tercih etmişlerdir. Bu çalışmada "iç savaş dönemi Angola" örneğinin kullanılmasının, Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni Afrika'daki devletlerin ittifak tercihlerini açıklamak için kullanacak diğer çalışmalara da emsal oluşturabileceği düşünülmektedir.

1.5. Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları

"Bütüncül Dengeleme Teorisi Çerçevesinde Üçüncü Dünya Ülkelerinin İttifak Arayışı: İç Savaş dönemi Angola Örneği" şeklindeki başlık çalışmanın kapsamını yalın bir şekilde ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu çalışma "üçüncü dünya ülkelerini", "Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni", "Angola'da bir üçüncü dünya ülkesini ortaya çıkaran şartları" ve "iç savaş döneminde savaşan grupların dış aktörlerle kurdukları ittifakları" kapsamaktadır. Çalışmada, realist ittifak teorilerinin ortaya koyduğu biçimiyle "büyük bir devletin" ya da "standardize edilmiş bir Avrupa devletinin" değil, çeşitli yönlerden farklı karakteristik özelliklere sahip olan ve dolayısıyla liderlerinden ittifak tercihleri bağlamında farklı bir tavır takınmaları beklenen "üçüncü dünya ülkelerinin" ittifak davranışları ele alınmaktadır. Teorik çerçeve açısından,

herhangi bir ittifak teorisi değil, üçüncü dünya ülkelerinin genel özellikleri ile dış politikadaki ittifak davranışlarına özel olarak odaklanan ve bunları diğer realist teorilere kıyasla daha başarılı bir şekilde açıklama iddiasında olan Steven David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi kullanılacaktır.

Çalışmada örnek vaka olarak Angola'nın seçilmesinde ise, bu ülkenin bağımsız olduğu esnada David'in teorisinde ileri sürdüğü üçüncü dünyaya ait özelliklerin büyük bir çoğunluğuna sahip olması ve bağımsızlığın ardından ülke içerisinde iktidara talip olan grupların dış aktörlerle kurdukları ittifakların söz konusu teorinin öngördüğü şekliyle gerçekleştiğinin düşünülmesi etkili olmuştur. Son olarak, bu çalışmada vaka incelemesi kapsamında ağırlıklı olarak Angola tarihinin herhangi bir dönemine değil, ülkedeki temel dinamiklerin ve bahsi geçen aktörler tarafından dış politikada kurulan ittifakların Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin varsayımlarıyla büyük oranda bağdaştığı iç savaş dönemine odaklanılmaktadır. Ancak bağlamsal bütünlüğün yakalanabilmesi adına, Angola'yı üçüncü dünya ülkesi olmaya götüren sömürgecilik ve bağımsızlık mücadelesi yıllarıyla, David'in teorisine yeni bir bakış açısı getirmeye olanak sağlayabilecek iç savaş sonrası döneme de kısaca değinilmektedir.

Çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. İlk olarak, David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'yle realizmi üçüncü dünya ülkelerinde kurulan ittifakları açıklayabilecek hale getirme iddiasından dolayı, çalışmanın birinci bölümünde Uluslararası İlişkiler disiplininde yer alan bütün ittifak teorilerine/yaklaşımlarına değil, ağırlıklı olarak realist ittifak teorilerine ve bu teorilere alternatif teşkil edebilecek bazı diğer teorilere/yaklaşımlara yer verilmektedir. Böylece, realizmin birtakım temel varsayımlarından beslenen ancak diğer realist ittifak teorilerinden farklı olarak üçüncü dünya ülkelerinin dış politikada kurdukları ittifaklara odaklanan Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin, realist ittifak teorileriyle benzeşen ve farklılaşan yönlerinin analiz edilmesi planlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni literatüre kazandıran David'in kendi yaklaşımını başta Güç Dengesi Teorisi olmak üzere realist ittifak teorilerinden tamamen soyutlamaması, bu çalışmanın ilk bölümünde realist ittifak teorilerine de yer vermeyi zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla, çalışmanın ilk bölümünde "neden yalnızca Realist ittifak teorilerinin incelendiği" sorusunun cevabı, David'in başta Güç Dengesi Teorisi olmak üzere realist ittifak teorilerine ilişkin yaklaşımı ve yazarın bu yaklaşımının akademik geçerliliğini inceleme arayışı olacaktır.

İkinci olarak, "üçüncü dünya kavramının" muğlaklığının yol açtığı belirsizlik bu konudaki birçok çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da göze çarpmaktadır. Nitekim ilk kez Alfred Sauvy

tarafından Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı bloklarından birine ait olmayan ülkeleri ifade etmek için kullanılan bu kavramın muhtevası, zaman içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümler nedeniyle oldukça tartışmalıdır. Geçmişte Joseph Stalin ve Mao Zedong örneklerinde olduğu gibi çeşitli siyasetçiler -ya da daha sonra akademisyenler- tarafından menfi ve müspet anlamlara gelebilecek şekilde kullanılan bu kavram, günümüzde zihinlerde çoğunlukla olumsuz çağrışımlar yapacak şekilde ele alınmaktadır. Geldiğimiz noktada, politik ya da akademik nedenlerle bu kavrama alternatif olarak "gelişmekte olan ülkeler", "gelişmemiş ülkeler", "az gelişmiş ülkeler", "küresel güney ülkeleri", "yükselen ülkeler", "çevre ülkeler", "sanayileşmemiş ülkeler", "batı dışı ülkeler" gibi birçok farklı ifade de kullanılabilmektedir. Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni literatüre kazandıran David ise, hangi kavramın kullanıldığından bağımsız olarak, bu ülkelerin "iç tehditlerin baskınlığı", "istikrar problemi", "bütüncül olmayan birimler", "ekonomik ve siyasi kalkınma sorunları" gibi problemlerle anıldığını dile getirmektedir. Bu çalışmada, alternatif ifadelerden ziyade "üçüncü dünya" kavramı tercih edilmiştir. Söz konusu tercihin nedeni kişisel bir düşünceden ya da ideolojik bir bakış açısından ziyade David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde bu kavramı kullanmasından ve çalışmasının merkezine yerleştirmesinden kaynaklanmaktadır.

Çalışmanın üçüncü sınırlılığı teorinin adı olan "Omnibalancing" kavramının Türkçeleştirilmesiyle alakalıdır. Her ne kadar bu kavram Türkçeye daha önce "her yerde dengeleme", "külli dengeleme", "iç-dış dengeleme", "toplu dengeleme", "her şeyi dengeleme", "topyekûn dengeleme", "iktidar merkezli dengeleme" gibi ifadelerle çevrilmişse de, kelimenin köklerinden ve teorinin muhtevasından yola çıkarak yeni ve daha kapsayıcı bir çevirinin yapılması gerekli görülmektedir. Nitekim "omni (bütün, bütüncül, çoklu, çok yönlü, her yön vb.)" ve "balancing (dengeleme)" sözcükleri birlikte düşünüldüğünde, bahsi geçen kavramın "Bütüncül Dengeleme Teorisi" olarak Türkçeleştirilmesi yerinde olacaktır. Böylece, kelime anlamı itibariyle de söz konusu teorinin yalnızca dış dengelemeye odaklanmadığı, aksine hem iç hem de dış dengelemeyi birlikte ele alacak şekilde kullanıldığı anlaşılabilecektir. Bu nedenle, çalışma boyunca "Theory of Omnibalancing" kavramına karşılık olarak "Bütüncül Dengeleme Teorisi" kullanılacaktır.

Çalışmanın son sınırlılığı ise yararlanılan kaynakların diliyle alakalıdır. Yazarın Portekizce dil yetersizliği nedeniyle bu çalışmada ağırlıklı olarak İngilizce ve Türkçe kaynaklardan faydalanılmıştır. Ancak yine de, çalışmada daha önce tercümesi yaptırılan Portekizce kaynaklardan da yararlanılmıştır.

1.6. Tezin Yöntemi

Bu çalışmada üçüncü dünya ülkelerinin dış politikadaki ittifak davranışları incelenecektir. Çalışmanın teorik çerçevesini Steven David'in 1991 yılında literatüre kazandırdığı Bütüncül Dengeleme Teorisi oluşturacaktır. Vaka incelemesi (case study) metodunun benimseneceği çalışmada, örnek olay olarak Angola'da 1975-2002 yılları arasında patlak veren iç savaşta karşı karşıya gelen grupların/örgütlerin/partilerin iktidarda kalmak ya da iktidara gelmek adına dış aktörlerle kurdukları ittifaklar değerlendirilecektir. Öte yandan, çalışmanın teorik ve tarihi bütünlüğünün sağlanabilmesi adına "Angola'da bir üçüncü dünya ülkesinin ortaya çıkmasına yol açan" sömürgecilik dönemine ve 2002 yılının ardından "Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin revize edilmiş bir versiyonu doğrultusunda açıklanabilecek" iç savaş sonrası Angola-Çin ilişkilerine de değinilecektir. Çalışma boyunca belirtilen amaçlara uygun olarak araştırmalar yapılırken neden-sonuç ilişkisine dayanan açıklayıcı (descriptive) bir yönteme başvurulacak olup, bilimsel verilerden, kitaplardan, makalelerden, internet kaynaklarından, resmî belgelerden ve raporlardan yararlanılacaktır. Ayrıca, çalışmanın niteliğine katkı sağlayabileceği düşünülen, Bütüncül Dengeleme'nin teorisyeni Steven David ve Angola'nın Ankara Büyükelçisi Jose Gonçalves Martins Patricio gibi konuyla doğrudan ilgili isimlerle çeşitli mülakatlar yapılacaktır.

1.7. Tezin Hipotezleri

Bu çalışmanın başlıca hipotezleri şunlardır:

- H1: Üçüncü dünya ülkelerinin ittifak tercihlerinde iktidarda bulunan siyasi liderlerin gücünü -ve dolayısıyla hayatını- koruma arzusu etkili olmaktadır.
- H2: Angola'da sömürgecilik döneminde ve bağımsızlık savaşı yıllarında yaşanan gelişmeler, bu ülkede David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde öngördüğü şekliyle bir üçüncü dünya ülkesinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.
- H3: Angola'da iç savaş yıllarında MPLA, FNLA ve UNITA'nın dış aktörlerle kurdukları ittifaklar David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde üçüncü dünya liderleri için ileri sürdüğü ittifak kurma mantığıyla örtüşmektedir. Bu doğrultuda, Neto'nun liderliğindeki MPLA'nın Küba ve SSCB başta olmak üzere Doğu Bloğu ülkeleriyle ittifak kurmalarının öncelikli amacı "iktidarda kalma" dürtüsüdür. Holden Roberto'nun yönetimindeki FNLA'nın ve Jonas Savimbi'nin liderliğindeki UNITA'nın ise ABD,

Güney Afrika, Zaire gibi ülkelerle ittifak kurmalarının altında yatan başlıca neden MPLA'yı mağlup ederek "iktidara gelme" arzularıdır.

- H4: İç savaşın ardından MPLA hükümetinin Çin ile yakın ilişkiler tesis etmesinde kötü ekonomik koşulların yol açabileceği toplumsal huzursuzluğun Dos Santos yönetiminin iktidarını tehdit edebileceğine olan inanç etkili olmuştur. Bu kapsamda, ekonomik faktörlerin de ittifak kurma noktasında belirleyici olabileceği fikrinin teoriye entegre edilmesiyle, yalnızca iktidarlara yönelik güvenlik tehditlerine odaklanan Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne yeni bir boyut getirilebileceği düşünülmektedir.

1.8. Tezin Araştırma Soruları

Amaçları ve hipotezleri göz önünde bulundurulduğunda, çalışmanın temel araştırma soruları şu şekilde ifade edilebilir:

- Üçüncü dünya ülkeleri dış politikada hangi amaçla ittifak kurmaktadırlar?
- Angola'da 1975-2002 yılları arasında yaşanan iç savaş esnasında MPLA, FNLA ve UNITA'nın dış aktörlerle kurdukları ittifak ilişkilerinde hangi faktör(ler) etkili olmuştur?

Çalışmanın temel araştırma sorularını besleyen yardımcı araştırma soruları ise aşağıdaki gibidir:

- Uluslararası İlişkiler disiplininde ittifak kavramı ve ittifak türleri nasıl ele alınmaktadır?
- Realist ittifak teorileri ve bunlara alternatif olarak üretilen teoriler "bir devlet nasıl ittifak kurar?" sorusuna ne şekilde cevap vermektedir?
- Üçüncü dünya kavramının tanımı nedir, tarihsel gelişimi nasıl olmuştur ve bu kavrama yönelik eleştiriler nelerdir?
- Bütüncül Dengeleme Teorisi nasıl bir üçüncü dünya tasavvuru ortaya koymaktadır?
- Bütüncül Dengeleme Teorisi üçüncü dünya ülkelerinin ittifak tercihlerini nasıl açıklamaktadır?
- Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin diğer realist ittifak teorileriyle benzer ve farklı yönleri nelerdir?
- Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne yönelik temel eleştiriler nelerdir ve Steven David'in bu eleştirilere yaklaşımı nasıldır?
- Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne ilişkin örnek olaylar literatürde ne şekilde ele alınmıştır?

- Angola'da sömürgecilik döneminde ve bağımsızlık savaşı yıllarında yaşananlar bu ülkenin bir üçüncü dünya ülkesine dönüşmesinde nasıl bir rol oynamıştır?
- Angola'da iç savaş yıllarında MPLA, FNLA ve UNITA'nın dış aktörlerle kurdukları ittifakların muhtevasını oluşturan tarihi, siyasi, sosyolojik vb. faktörler nelerdir?
- İç savaşın sona ermesinin ardından ivme kazanan Angola-Çin yakınlaşması hangi dinamikler çerçevesinde açıklanabilmektedir?

1.9. Tezin İçeriği

Bu çalışmanın toplamda altı bölüm içeren iki kısımdan oluşması planlanmaktadır**:**

Giriş bölümünde tezin konusu, teorik çerçevesi, amacı, önemi, literatüre katkısı, kapsamı, sınırlılıkları, yöntemi, hipotezleri ve araştırma soruları hakkında bilgi verilecektir. Böylece, giriş bölümünde, okuyucunun tez hakkında ayrıntılı bir şekilde fikir sahibi olması amaçlanmaktadır.

Tezin "literatür taraması ve teorik çerçeve" adlı birinci kısmı çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinden oluşmaktadır.

- "Bir devlet neden ittifak kurar?" sorusunun yanıtını arayan ikinci bölümün, üç alt-başlıktan meydana gelmesi düşünülmektedir. İlk alt-başlıkta, literatürdeki ittifak tanımları, söz konusu tanımların ortak noktaları ve ittifak türleri incelenmek suretiyle ittifak literatürünün arka planı ortaya konulacaktır. İkinci alt-başlıkta, Morgenthau, Waltz, Walt, Schweller ve Mearsheimer'ın literatüre kazandırdığı Güç Dengesi, Yapısalcı Güç Dengesi, Tehdit Dengesi, Çıkar Dengesi ve Egemen Dengesi teorileri incelenerek ittifak literatürünün realist kökenleri ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Üçüncü alt-başlıkta ise yukarıda ismi zikredilen realist ittifak teorilerine alternatif olarak geliştirilen diğer teorilere kısaca göz atılacaktır. Bu doğrultuda, *ikinci bölümde* bir devletin hangi saiklerin ışığında ittifak kurmaya çalıştığı tartışılacaktır.
- "Bir üçüncü dünya devleti neden ittifak kurar?" sorusunu cevaplamaya çalışan üçüncü bölümün, beş alt-başlıktan oluşması tasarlanmaktadır. Birinci alt-başlıkta, üçüncü dünya kavramının ortaya çıkışı, tarihsel gelişimi ve kavrama yönelik eleştiriler bir bütün halinde değerlendirilecek, söz konusu kavramın Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde neye karşılık geldiği incelenecektir. İkinci alt-başlıkta, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin diğer önde gelen realist ittifak teorileriyle benzer ve farklı yönleri karşılaştırılacaktır. Üçüncü alt-başlıkta, Soğuk Savaş'ın ardından Bütüncül

Dengeleme Teorisi'ne yönelik getirilen eleştiriler ortaya konulacaktır. Dördüncü alt-başlıkta, bu teoriyi literatüre kazandıran Steven David'in söz konusu eleştirilere karşı düşünceleri ifade edilecektir. Beşinci ve son alt-başlıkta ise, çalışmalarında Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne yer veren yazarların eserleri kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır. Dolayısıyla, üçüncü bölümde bir üçüncü dünya devletinin ittifak tercihlerinde rol oynayan temel unsurun ne olduğu tartışılacaktır.

Tezin vaka incelemesine odaklanacak olan ikinci kısmında, çalışmanın dördüncü ve beşinci bölümleri yer almaktadır.

- "Portekiz sömürgeciliğinden ulusal bağımsızlık savaşına uzanan süreçte Angola'da bir üçüncü dünya ülkesinin nasıl ortaya çıktığını" araştıran dördüncü bölümün iki alt-başlıktan oluşması planlanmaktadır. İlk alt-başlıkta Portekizlilerin Angola'ya gelişinden Estado Novo (Yeni Devlet) diktatörlüğüne kadar geçen zaman diliminde yaşananlar (köle ticareti, Berlin Batı Afrika Konferansı'nın yansımaları, Salazar yönetiminin uygulamaları) incelenecektir. İkinci alt-başlıkta ise Angola'da 1961-74 yılları arasında sürdürülen ulusal kurtuluş mücadelesinde esnasında MPLA, FNLA ve UNITA'nın birbirleriyle, sömürge yönetimiyle ve dış aktörlerle olan ilişkileri değerlendirilecektir. Böylece, dördüncü bölümde, Portekiz sömürgeciliğinin Angola'da Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin öngördüğü şekliyle bir üçüncü dünya ülkesinin ortaya çıkmasında oynadığı rol tartışılacaktır.
- "İç Savaş Dönemi, Bütüncül Dengeleme Teorisi ve Kurulan İttifaklar" başlıklı beşinci bölümün dört alt-başlıktan oluşması öngörülmektedir. İlk alt-başlıkta MPLA, FNLA ve UNITA'nın iç savaşın 1975-88 yılları arasında dış aktörlerle kurdukları ittifakların Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımlarıyla uyumlu bir şekilde gerçekleştiği iddia edilecektir. İkinci alt-başlıkta 1988-92 yılları arasında Angola'da devam eden iç savaşa çözüm bulmaya yönelik uluslararası ve bölgesel diplomatik çabalar söz konusu teoriyle bağdaşan ve bağdaşmayan yönleri kapsamında değerlendirilecektir. Üçüncü alt-başlıkta, Angola İç Savaşı'nın son on yılında yaşanan gelişmelerin muhakemesi yapılarak Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensipleriyle uygun olup olmadığı incelenecektir. Dördüncü ve son alt-başlıkta ise, iç savaşın ardından Angola ile Çin arasında tesis edilen güçlü ilişkilerin Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ekonomik boyutunu içeren yeni bir yorumuyla açıklanıp açıklanamayacağı sorgulanacaktır. Bu kapsamda, çalışmanın beşinci bölümünde,

Angola İç Savaşı süresince -ve iç savaşın hemen ardından- yaşananlar Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde ele alınacaktır.

Tezin sonuç bölümünde ise çalışma boyunca elde edilen bulguların bir değerlendirmesi yapılacaktır.

1.10. Tezde Kullanılan Kısaltmalar

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AfBÖ: Afrika Birliği Örgütü

ALC: Afrika Kurtuluş Komitesi

ANC: Afrika Ulusal Kongresi

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

BM: Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

CIA: ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı

DKC: Demokratik Kongo Cumhuriyeti

FAPLA: Angola Halkın Silahlı Kurtuluş Kuvvetleri

FKÖ: Filistin Kurtuluş Örgütü

FLEC: Cabinda Bölgesi Kurtuluş Cephesi

FLNC: Kongo Ulusal Kurtuluş Cephesi

FNLA: Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi

GRAE: Sürgündeki Angola Devrimci Hükümeti

IMF: Uluslararası Para Fonu

IŞİD: Irak ve Şam İslam Devleti

KC: Kongo Cumhuriyeti

MPLA: Angola'nın Bağımsızlığı için Halk Hareketi

OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

PCP: Portekiz Komünist Partisi

PIDE: Uluslararası ve Devlet Savunma Polisi

SADF: Güney Afrika Savunma Kuvvetleri

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SWAPO: Güneybatı Afrika Halk Örgütü

ŞİÖ: Şanghay İşbirliği Örgütü

UNITA: Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik

UPA: Angola Halk Birliği

UPNA: Kuzey Angola Halk Birliği

BİRİNCİ KISIM:

LİTERATÜR TARAMASI VE TEORİK ÇERÇEVE

BÖLÜM II

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE REALİST İTTİFAK LİTERATÜRÜ:

Bir Devlet Neden İttifak Kurar?

Bu çalışmada üçüncü dünya ülkelerinin hangi amaçla ittifak kurdukları sorgulanacaktır. "Bir üçüncü dünya ülkesi hangi amaçla ittifak kurar?" sorusuna yanıt verebilmek için, öncelikle "bir devletin neden ittifak kurduğuna" ilişkin ileri sürülen akademik görüşlerin incelenmesi elzemdir. Dolayısıyla, bu bölümde Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki ittifak literatürü kapsamlı bir şekilde incelenecektir. Bu doğrultuda ilk olarak, ilgili literatürde "ittifak kavramının nasıl tanımlandığı", "bu tanımların ortak noktalarının neler olduğu" ve "kurulan ittifakların nasıl sınıflandırılabileceği" araştırılarak ittifak literatürünün arka planı ortaya konulacaktır. Ardından ise ittifak literatüründe hâkim konumda bulunan realist yazarların devletlerin ne amaçla ittifak kurduğuna ilişkin teorileri ve buna karşılık olarak diğer bazı yazarlar tarafından literatüre kazandırılan alternatif ittifak teorileri, yaklaşımları ve varsayımları değerlendirilecektir. Kısacası bu bölümde ittifak kavramının incelenmesi ve realist ittifak teoriler ile onlara alternatif olarak üretilen bazı diğer teorilerin devletlerin ittifak tercihlerine ilişkin açıklamalarının dile getirilmesi amaçlanmaktadır. Hedeflenen bu amaca ulaşılmasıyla, söz konusu açıklamaların farklı karakteristik özelliklere sahip olan üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklama noktasında neden yetersiz kaldığının anlaşılabileceği düşünülmektedir. Böylece, disiplin çerçevesindeki ittifak literatürünün kapsamlı bir şekilde inceleneceği bu bölümün, üçüncü dünya ülkelerinin ittifak tercihlerine odaklanan Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ele alınacağı bir sonraki bölüm için temel teşkil etmesi planlanmaktadır.

2.1. İttifak Literatürünün Arka Planı

Bir devlet dış politikada neden ittifak kurar veya mevcut bir ittifaka katılır? İçerisinde birçok değişkeni barındıran bu soruya tek ve tartışmasız bir cevap vermek mümkün görünmemektedir.

Realist bir anlatıya göre, yeryüzünde tek bir insanın varlığı barış ve huzuru sağlamış, ikinci insanın varlığı savaşa sebep olmuş, nihayetinde üçüncü insanın varlığı ise ittifakları meydana getirmiştir (Yalçın, 2014: 399). Gerçekten de, insanlık tarihi boyunca, irili ufaklı birçok devlet hedeflerine ulaşabilmek ya da kendisini iç ve dış tehditlerden koruyabilmek için mücadele etmiş, çeşitli ittifaklar kurmuş ve bazen de kurulan ittifakları bozmuştur (Duffield, Michota ve Miller, 2008: 291). Teoride, egemen ve rasyonel varlıklar olan devletler çıkarları doğrultusunda kolayca ittifak kurabilmekte veya daha önce kurulan bir ittifaka iştirak edebilmektedirler. Ne var ki teori ne derse desin pratik bildiğini okumaya devam etmektedir. Dolayısıyla, bir devletin herhangi bir ittifaka dahil olması düşünüldüğü kadar kolay gerçekleşmemekte; daha fazla güç elde etme, toprak kazanma, güvenliğini sağlama gibi birtakım fırsatların yanı sıra toprak kaybetme, güçsüz düşme, bir başka aktöre bağımlı olma, ulusal egemenliğin ve dış politikadaki hareket kabiliyetinin zarar görmesi gibi bazı riskleri de beraberinde getirmektedir (Duffield, Michota ve Miller, 2008: 295). Bu noktadan hareketle, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde özgün ve özgül bir yere sahip olan modern ulus devletlerin, hangi koşullar altında ya da hangi amaçlarla ittifak kurduğu disiplin sınırları kapsamında ciddi bir tartışma konusudur.

İttifaklar[7] modern tarihte oldukça yaygın bir şekilde görülmekte ve Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde hayli etkili bir rol oynamaktadırlar. Stefan Bergsmann'ın (2001: 25) ifadesiyle, "Antik dönemden Orta Çağa, Napolyon Bonapart ve Otto van Bismarck

[7] İttifak literatürü söz konusu olduğunda, koalisyon, blok, pakt ve antant gibi birtakım kavramların birbirlerinin yerini alacak şekilde kullanılabildiği görülmektedir. Bu nedenle, söz konusu kavramların arasındaki ayrımların ifade edilmesi gerekmektedir:
Koalisyon: Tek bir amaca bağlı olarak hayata geçirilen ve olağan ittifaklara kıyasla daha kısa bir süre varlık gösteren ittifakları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu kapsamda, Snyder'e göre, bir koalisyonun varlığı için savaş durumunun oluşması gerekmektedir. ABD'nin başını çektiği Birinci ve İkinci Körfez savaşlarında ya da Afganistan müdahalesinde oluşturulan koalisyonlar, savaş durumunda ortaya çıkan kısa süreli ittifaklara örnek olarak gösterilebilmektedir (Dönmez, 2010: 53).
Blok: Bilhassa ikinci Dünya Savaşı'nın ardından literatürde sıklıkla yer almaya başlamıştır. İttifakların sınırlı konu ve süreyi kapsayan birlikteliğine karşılık, bloklar daha geniş kapsamlı ve daha uzun süreli olabilmektedir. Soğuk Savaş döneminde izlerine rastladığımız Batı Bloğu (NATO) ve Doğu Bloğu (Varşova Paktı) mevzubahis kavramın en net örnekleri olarak ifade edilmektedir (Dönmez, 2010: 54).
Pakt: İttifak ve pakt kavramları arasında nihai noktada önemli bir fark bulunmamaktadır. Ne var ki ittifak yazılı olabileceği gibi sözlü bir yolla da kurulabilmektedir. Aksine, pakt ise, yapısı gereği bir anlaşma sonucu ortaya çıkmaktadır (Sönmezoğlu, 2002: 273).
Antant: Antant durumunda müttefikler arasında kesin ve sıkı bir taahhüt bulunmamaktadır. Aralarındaki anlaşmaların ancak ortak çıkarlara hizmet ettikleri takdirde anlamlı olacağı gerçeği basitçe kabul edilmektedir. Anlaşmanın gizli olup olmadığı ya da ideolojik bir işlevi bulunup bulunmadığı gibi hususlar bir ittifakta etraflıca tanımlanmıştır. Ancak bu gibi hususlar kurulan bir antantta çoğu zaman belirgin değildir. Anlaşılacağı üzere, antantlar müttefiklerine ittifaklara kıyasla daha esnek bir ilişkiler ağı sunmaktadır (Kann, 1976: 611-615).

devirlerinden günümüze" dek her daim varlığını sürdüren ittifaklar, devletlerin birbirleriyle savaşa tutuşmasına, kendi güvenliklerini sağlamasına ve hatta daha barışçıl bir çevrenin ortaya çıkmasına zemin hazırlamışlardır (Dar, Haq ve Khan, 2017: 45). Öyle ki kurulan ittifaklarla uluslararası ilişkiler sistemi kimi zaman daha dengeli ve istikrarlı bir yapıya kavuşmuş, kimi zaman ise Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte olduğu gibi sistemin güvenliği ve sürdürülebilirliği hususunda yıkıcı bir etki yapmışlardır. Hiç şüphesiz, Vasquez'in de belirttiği üzere ittifaklar tek başlarına savaşa ya da barışa neden olmamış, aksine yalnızca devletlerin dostları ve düşmanlarıyla olan ilişkilerini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek ve amaçlarına başarıyla ulaşabilmek için kullandıkları bir araç olarak hizmet vermişlerdir. Bu bağlamda, Vasquez'in (1987: 119-120) çalışmasında, ittifak kurmanın başlı başına bir dış politika amacı değil, bilakis, tıpkı savaş gibi dış politika amaçlarına ulaşma noktasında kullanışlı bir enstrüman olmaktan öteye gitmediği özellikle vurgulanmaktadır.

Her ne kadar realistler sistemdeki barışçıl atmosferi istikrarsızlaştıracağını düşündüklerinden dolayı ittifaklara soğuk baksalar da[8], Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde devletler arası ittifak girişimlerini tanımaya ve tanımlamaya yönelik çalışmaların kahir ekseriyetinin realist menşeli yazarlar tarafından üretilmesi dikkat çekmektedir. Bu kapsamda, disiplindeki ittifak literatürünün temelinde, realist ittifak teorileri ile bu teorilere eleştirel yaklaşan yine birçoğu realist diğer teorisyenlerin ortaya koyduğu teoriler yatmaktadır (Duffield, Michota ve Miller, 2008: 296; Yalçın, 2006: 19). Örneğin, klasik ve saldırgan realistler, anarşinin[9] hâkim olduğu bir uluslararası sistemde meseleye "gücün en üst seviyeye çıkarılması (maksimizasyonu)"

[8] Peter Toledo'nun (2005: 61) aktardığına göre ittifaklar en az beş nedenden olayı sistemdeki barışçıl atmosferi istikrarsızlaştırmaktadırlar:
a) İttifaklar saldırgan devletlerin saldırganlık için güçlerini birleştirmesine olanak sağlar.
b) İttifaklar düşmanları tehdit eder ve onları her iki tarafın güvenliğini karşılıklı olarak azaltacak olan karşı ittifaklar kurmaya kışkırtır.
c) İttifak oluşumu normal şartlar altında tarafsız kalacak devletleri karşı koalisyonlara yönlendirebilir.
d) Devletler güçlerini birleştirdiğinde, ittifakın her üyesini karşı tarafa pervasızca saldırmaktan caydırmak için müttefiklerini kontrol etmek zorundadır. Bu durum ittifakın diğer üyelerinin güvenliğini zayıflatacaktır.
e) Bugünün müttefikinin yarının düşmanı olma olasılığı daima mevcuttur.

[9] Uluslararası İlişkiler disiplininde "anarşi" kavramıyla ifade edilmeye çalışılan şey sistemi düzenleyen ve kontrol eden bir üst otoritenin eksikliğidir. Buna göre iç meselelerindeki asayiş sorununu kendi otoritesiyle çözen ve gerektiğinde polis, asker, jandarma vb. kolluk kuvvetlerinin varlığıyla caydırıcılık unsurundan yararlanan ulus devletler, dış politikadaki sorunların çözümü noktasında evrensel bir otoriteden ve caydırıcılık imkanından yoksundurlar. Bu nedenle, bazı teorisyenler tarafından uluslararası ilişkilerde orman kanunlarının yürürlükte olduğu ve görece bir kaos ortamının yaşandığı ileri sürülmektedir. Realizm örneğinde olduğu gibi bazı teoriler söz konusu üst otoritenin yokluğu durumu olumsuz güdülerle yorumlayıp çatışma unsurunu ön plana çıkarırken; liberalizm ve muadili bazı teoriler ise anarşinin varlığını kabul etmekle beraber, mevcut durumu çatışma nedeni olarak değil iş birliği imkânı şeklinde yorumlamaktadırlar.

doğrultusunda yaklaşarak revizyonist ve statükocu devletler arasındaki ilişkilere odaklanmakta, neorealistler ve savunmacı realistler ise, yine anarşi fikrinden hareketle, "güvenliğin en üst seviyeye çıkarılması" kapsamında aşırıya gidenin dengelenmeye çalışıldığı bir sistem perspektifi ileri sürmektedirler.

Realist ittifak teorilerine en ciddi alternatif olarak gösterilebilecek Sosyal İnşacı (Constructivist) yazarların gündeme getirdiği görüşler ise ağırlıklı olarak kimlik faktörüne vurgu yapmakta ve ittifak seçiminde yalnızca güce odaklanan anlayışın aksine ideolojik benzerlik gibi maddi olmayan unsurların da etkili olduğunu savunmaktadırlar.[10] Öte yandan, bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha detaylı tartışılacak olan, birçoğu realist yazarlar teorilerinde ister "daha fazla güvenlik hassasiyetlerine", ister "daha fazla güç arayışına", isterse maddi çıkarların dışındaki unsurlara vurgu yapadursunlar, Snyder'e (1997: 1) göre ittifaklara dair yapılan çalışmalar disiplin içerisinde "hak ettiğinden daha az ilgi görmektedir". Literatüre dair son derece haklı bir isyanın dışavurumu olan bu görüş, ittifaklara ilişkin bilgimizin oldukça sınırlı ve ortaya çıkan literatürün de büyük oranda realizme eklemlenmiş olduğu gerçeğini de bizlere göstermektedir. Bu kapsamda, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki ittifak literatürünün kökenlerine ve buna yönelik eleştirilere -ya da alternatif açıklamalara- geçmeden önce, disiplin içerisinde ittifakın nasıl tanımlandığına, bileşenlerinin neler olduğuna, ne gibi özelliklere sahip olduğuna ve hangi türlerinin bulunduğuna, yani kısacası Uluslararası İlişkiler disiplini kapsamında "ittifak denildiğinde" ne anlaşıldığına, değinilmekte fayda görülmektedir.

2.1.1. Literatürdeki İttifak Tanımları

Uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesindeki ittifak tanımlarında en dikkat çeken husus, söz konusu tanımların muğlak ve biçimsiz oluşudur (Fedder, 1968: 70). Diğer bir ifadeyle, disiplin içerisindeki çeşitli yazarların öne sürdüğü ittifak tanımları genellikle devletler arası ilişkilerin askeri yönüyle ele alınmış olsa da, niteliği itibariyle herkes tarafından kabul edilmiş, pratik ve faydalı bir ittifak tanımı yapılamamıştır. İttifaklar konusunda çalışmalar yapan yazarların birçoğunun "sert güç (hard power)" olarak nitelendirilen askeri konuları ön plana çıkararak realist okulun temel saikleriyle hareket ettiği düşünüldüğünde, bu durum son derece olağan karşılanmaktadır. Üstelik ittifakın ne olduğuna ilişkin herkesi kapsayan ortak bir tanım geliştirmenin de oldukça zor ve tartışmalı olduğu düşünülmektedir (Bergsman, 2001: 26). Bununla birlikte, bahsi geçen tanımlarda değinilen birtakım ortak noktaların varlığından

[10] Ayrıntılı bilgi için bknz: (Barnett, 1996; Haas, 2003; Ikenberry, 2019; Risse-Kappen, 1995).

bahsedebilmek mümkündür. Dolayısıyla, bu bölümde, çeşitli yazarların ittifak tanımlarının incelenmesi ve söz konusu tanımların kısaca değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Realist okulun ve Uluslararası İlişkiler disiplininin önde gelen yazarlarından Hans Joachim Morgenthau (1993: 197), çok uluslu bir yapı içerisinde şekillenen uluslararası ilişkiler sisteminin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için gerekli olduğunu ifade ettiği ittifakları, "güç dengesi sistemin en önemli manifestosu" olarak nitelendirmiştir. Morgenthau ayrıca, ittifakları sistem içerisinde devam ettirilen dengeyi sona erdirmek için tasarlanan bir araç olduğu kadar, söz konusu dengeyi manipüle etmek için kullanılan bir süreç olarak da tasvir etmiştir (Dar, Haq ve Khan, 2017: 45). Anlaşılacağı üzere, Morgenthau çalışmasında ittifakın ne olduğunu tanımlamaktan ziyade, işlevinin ne olduğunu açıklamaya yönelik çaba göstermektedir. Disiplin içerisinde ittifak tanımlarına ilişkin bir başka görüş de diğer bir realist yazar George Liska tarafından "Nations in Alliance: The Limits of Interdependence" adlı çalışmasında ortaya konulmuştur. İttifaklardan söz etmeden uluslararası ilişkilerden bahsetmenin mümkün ol(a)mayacağını belirten yazar (Liska, 1968: 3), bu iki kavramın birbirinin aynısı olduğunu ve yalnızca adlarının farklı olduğunu dile getirmektedir. Liska'nın (1968: 12) ittifak tanımında "iki ya da daha fazla devletin, üçüncü bir devlete karşı askeri alanda yazılı iş birliği" vurgusu dikkat çekerken, ittifakın "birine ya da bir şeye karşı olduğu ve ancak mevzubahis karşıtlıktan türemiş bir şey için ortaya konulduğu" savunulmaktadır. Benzer yıllarda kaleme alınmış olmalarına rağmen, Liska'nın ittifak kavramını tanımlayama yönelik ifadelerinin Morgenthau'dan daha kapsamlı ve somut olduğu gerçeği ilk bakışta göze çarpmaktadır. Aynı yıllarda, ünlü siyaset bilimci George Modelski (1963: 773) de, ittifakları "uluslararası politikadaki düzinelerce anahtar kavramdan biri" olarak ifade etmekte ve Uluslararası İlişkiler disiplininde oluşan mevcut ittifak literatürünün yoğun hacmine karşın ittifak kavramını açıklamaya yönelik çok az katkı sunduğunu dile getirmektedir (Kaplan, 2006: 112).

1960'lı yılların sonunda Robert Osgood, Arnold Wolfers ve Edwin Fedder de yayımladıkları çalışmalarında ittifak kavramıyla ne anlatılmak istendiğini açıklamaya gayret etmişlerdir. Bu kapsamda, ittifakın ne olduğunu "devletlere askeri kaynaklarını kullanarak belirli bir devlete ya da ittifaka karşı iş birliği yapma sözü verdiren ve genellikle iki ya da daha fazla imzacıyı belirli durumlarda güç kullanmaya veya güç kullanmayı düşünmeye zorlayan resmi bir anlaşma" şeklinde tanımlayan Osgood, "yeryüzündeki her devletin ittifaktan kaçınmak için bile olsa bir ittifak politikası bulunması gerektiğini" belirterek ittifakın uluslararası ilişkiler sistemindeki önemini göstermeye çalışmıştır (1968: 19-20). Wolfers (1968: 268) ise, daha basit bir ifadeyle, ittifakın "iki ya da daha fazla egemen devlet arasında karşılıklı askeri yardım

taahhüdü" olduğunu iddia etmiştir. Öte yandan, ittifakı "bir süreç ya da bir devlet yönetimi tekniği veya bir tür uluslararası organizasyon" olarak tasvir eden Fedder (1968: 68), ittifakların işlevlerini genel olarak arttırıcı (augmentative), önleyici (preemptive) ve stratejik (strategic) olarak sınıflandırmıştır.[11] Nihai noktada, Fedder'in bir ittifakta bulunmasını gerekli gördüğü bazı bileşenler şu şekildedir: Üyelerinin ulus devletler olması, belirli bir bölgeye odaklanması, sınırlı bir süre için kurulmuş olması, simetrik ya da asimetrik güç dağılımının söz konusu olması, aktif ya da pasif bir amaçla kurulmuş olması, tek taraflı ya da iki taraflı taahhüt verilmesi, garanti edilen ve zorlanan güvenlik mekanizmalarının bulunması, yapılandırılmış veya yapılandırılmamış bir organizasyona sahip olması ve grubun her üyesine ya da belirli üyelerine imkan nispetinde fayda sağlaması (Fedder, 1968: 81). İlginç bir şekilde, ittifak tanımlarında genel olarak karşılıklı taahhüt vurgusu yapılırken, Fedder'in tanımında taahhüdün tek taraflı ya da karşılıklı olabileceğinin belirtilmesi dikkat çekicidir.

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde ittifak literatürü konusunda 1960'lı yılların ikinci yarısıyla 1970'li yılların ilk yarısında yayımlanan bazı ortak yazarlı çalışmalarda, Malvin Small, David Singer, Ole Holsti, Terrence Hopmann ve John Sullivan gibi önemli isimler de ittifak kavramının ne olduğunun tanımlanması noktasında girişimlerde bulunmuşlardır. Örneğin, Singer ve Small (1966: 5) "Formal Alliances, 1815-1939: a Quantitative Description)" başlıklı makalelerinde, bir ittifakta mutlaka bulunması gereken unsurları "en az iki egemen devlet, savaş -ya da savaşa yakın olma- durumu ve yazılı bir anlaşma" olarak özetlerken, ittifak türlerini ise savunma paktları (defense pacts), tarafsızlık ve saldırmazlık paktları (neutrality and non-agression pacts) ve antantlar (ententes) olarak üçe ayırmaktadır.[12]

[11] Fedder'e göre, ittifaklar geleneksel olarak bahsi geçen işlevlerden birini ya da birkaçını yerine getirmek amacıyla kurulmuştur. İlk olarak, arttırıcı işleve sahip bir ittifakta, A ülkesi B ülkesiyle ittifak kurarak gücünü B ülkesinin gücüyle birleştirir ve böylece düşmanı olarak gördüğü C ülkesine kıyasla görece avantaj sağlar. Bu durumda, A ve B ülkesinin güçlerinin toplamı C ülkesinin toplam gücünü geride bırakacaktır (A+B>C). İkinci olarak, önleyici işleve sahip bir ittifakta, A ülkesi B ülkesiyle ittifak kurarak, B ülkesinin C ülkesiyle ittifak kurmasını ve dolayısıyla kendisinden güçlü olmasını engeller. Bu durumda, A ülkesinin gücü, C ülkesiyle B ülkesinin güçleri farkından fazla olacağından (A>B-C/C-B), akıllıca davranmış olan A ülkesi kendisine yönelebilecek olası bir ittifakı en başından bertaraf edecek ve güvenliğini sağlayacaktır. Üçüncü olarak ise, A ülkesi B ülkesiyle bu ülkedeki askeri üsler ya da yakıt ikmal depoları gibi bazı stratejik kaynakları kendi lehine kullanabilmek için ittifaka girmektedirler. Ayrıntılı bilgi için bknz: (Fedder, 1967: 27).

[12] Savunma paktlarında üyelerin birbirleri adına müdahale edecekleri varsayılmaktadır. Bu kapsamda, üyelerden birinin güvenliğine halel getiren bir durum diğer bütün üyelerin güvenliğine yönelik tehdit olarak algılanacak veya üyelerden biri savaşa girdiğinde ya da saldırıya uğradığında diğer üyeler yardımına koşacaktır. Böylece, devletlerin hem üye ülkelerin güvenliğinin sağlanması hem de dış tehditlere karşı caydırıcı bir unsur olarak savunma paktları yoluyla tehditkâr devletlere gözdağı verilmesi planlanmaktadır. Tarafsızlık ve saldırmazlık paktlarında ise üye olan tarafların birbirlerinden emin olması amaçlanmaktadır. Bu tür paktlar yoluyla, imzacı devletler hem diğer üye devlet ya da devletlerin kendisine saldırmayacağının garantisini almakta hem de kendisi bir savaşa girdiğinde diğer

Diğer yandan, Holsti, Hopmann ve Sullivan'ın yayımladıkları "Unity and Disintegration in International Alliances" adlı kitap da ittifak literatürüne önemli bir katkı hüviyetindedir. Kitapta "herkes tarafından kabul edilmiş bir ittifak tanımının eksikliğinden" yakınan yazarlar, "siyasi birimler arasındaki ilişkilerin evrensel bir bileşeni" olarak nitelendirdikleri ittifakları, "iki ya da daha fazla egemen devletin yazılı bir anlaşmayla ulusal güvenlik meseleleri üzerinde iş birliği yapması" olarak tanımlamışlardır (Holsti, Hopmann ve Sullivan, 1973: 3-4).

İttifak literatürüne önemli -ve bir o kadar da tartışmalı- bir katkı da realist ekolün önde gelen isimlerinden, çalışmalarını "savunmacı neorealist" bir yaklaşımla sürdüren Stephan Walt'dan gelmiştir. Walt (1987: 12) "The Origins of Alliances" adlı kitabında, ittifakı "iki ya da daha fazla egemen gücün ortaya çıkan bir tehdit karşısında resmi ya da gayriresmi bir biçimde güvenliklerini sağlamak için bir araya gelmesi" olarak ifade etmektedir. Walt ayrıca, ilerleyen bölümlerde ele alınacağı üzere, ittifakları tanımlama noktasında realizmin geleneksel "Güç Dengesi Teorisi'nin yerine, "Tehdit Dengesi (Balance of Threat)" yaklaşımını yerleştirmeye çalışmıştır. Bu çabasında görece başarılı olsa da, Walt'ın Tehdit Dengesi Teorisi, yeri geldiğinde aktarılacağı gibi Randall Schweller başta olmak üzere bazı yazarlar tarafından ciddi biçimde eleştirilmiş ve revize edilmeye çalışılmıştır. Kayda değer bir husus olarak, diğer birçok yazarın aksine, Walt'ın ittifak tanımında resmi olmayan girişimleri de ittifak kapsamında değerlendirdiği görülmüştür. Ne var ki 1993 yılında yayımladığı bir başka çalışmasında geri adım atan Walt (1993: 20), diğer yazarlara paralel olarak, ittifak kavramını yorumlayış biçimini "iki ya da daha fazla devlet arasında genellikle yazılı bir askeri taahhüt şeklinde gerçekleşen, iş birliğine dayalı bir güvenlik ilişkisi" olarak yenilemiştir.

20. yüzyılın son on yılında da bazı ortak yazarlı çalışmaların ittifak literatürüne katkıda bulundukları ve söz konusu kavramı açıklamaya çalıştıkları görülmektedir. Örneğin, ittifakların yerel kaynaklarını araştıran Micheal Barnett ve Jack Levy (1991: 370), "Domestic Sources of Alliances and Alignments: Because of Egypt, 1962-73" başlıklı çalışmalarında, ittifak kavramını "en geniş anlamıyla iki ya da daha fazla devlet arasındaki resmi veya gayriresmi güvenlik iş birliği ilişkisini ve gelecekte belirli koşullar altında bazı güvenlik konularında bir dereceye kadar karşılıklı politika koordinasyonu beklentisini" ifade etmek için

devletlerin bu savaşa müdahil olmayarak -ya da savaşın tarafı olan diğer devletle iş birliğine gitmeyerek- tarafsız kalacağı varsayılmaktadır. Antantlarda ise, ittifak üyelerinin birbirlerinin politikalarına saygı göstereceği, mümkün mertebe yardımcı olacağı ve söz konusu politikaları geliştirmek için tavsiyede bulunacağı düşünülmektedir. Ne var ki savunma paktları ile antantlar arasındaki sınırın muğlak oluşu, Singer ve Small'ın ortaya koyduğu ittifak türleri alegorisini zayıflatmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bknz: (Singer ve Small, 1966: 5).

kullanmıştır. 1994 yılına gelindiğindeyse, Emerson Niou ve Peter Ordershook'un, "Alliances in Anarchic International Systems" adlı makalelerinde Uluslararası İlişkiler disiplininde merkezi bir rol oynadığını ileri sürdükleri ittifak kavramını oldukça kapsamlı ve sistematik bir biçimde inceledikleri ve "devletler arasında ittifakın tüm üyelerinin birbirlerini tehdit etmemeyi, mümkün olduğunda bu anlaşmadan kaçanları cezalandırmayı ve kendi çıkarlarına uygun olduğunda ittifak dışındaki ülkeleri tehdit etmeyi kabul ettikleri toplu güvenlik düzenlemesi" şeklinde tanımladıkları göze çarpmaktadır (1994: 170). Gerald Sorokin (1994: 423) ise "Arms, Alliances, and Security Tradeoffs in Enduring Rivalries" başlıklı makalesinde ittifak kavramını "egemen devletlerin askeri nitelikteki beklenmedik durumlar karşısında davranışlarını koordine etme amacı taşıyan resmi anlaşmalar" olarak ifade etmektedir.

İttifak literatürü üzerine çalışmalarıyla bilinen Glenn Snyder de, 1990 yılında yayımladığı "Alliance Theory: A Neorealist First Cut" başlıklı makalesinde ve 1997 yılında yayımladığı "Alliance Politics" adlı kitabında ittifakları egemen ulus devletler arasındaki güç mücadelesiyle bağdaştırmıştır. Nitekim ittifak girişimlerini "devletlerin belirli durumlarda ittifak dışında kalan devletlere karşı güç kullanmak -ya da kullanmamak- için oluşturdukları resmi birlikler" olarak yorumlayan Snyder (1990: 104), kurulan bir ittifakın öncelikli amacının ya da fonksiyonunun "ittifak üyelerini birbirlerine karşı korumak değil, ortak bir düşmana karşı askeri güç toplamak" olduğunu belirtmektedir (Snyder, 1997: 4). Benzer bir şekilde, Patricia Weitsman'ın (2004: 27) da, "Dangerous Alliances: Proponents of Peace, Weapons of War" adlı kitabında ittifakları tanımlarken, "imzacı tarafların bazı güvenlik ihtiyaçlarını sağlayan iki taraflı veya çok taraflı anlaşmalar" ifadelerini kullandığı görülmektedir. Bu kapsamda, Weitsman'ın da diğer birçok yazar gibi yazılı bir anlaşmanın varlığını ve güvenlik ihtiyacını kurulacak bir ittifakın -ya da yapılacak bir ittifak tanımının- gerekliliklerı arasında varsaydığı söylemek mümkündür. Öte yandan, Steven David (1991A: 234; 1991B: 29) ise Üçüncü Dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklamak için kaleme aldığı "Explaining Third World Alignment" başlıklı makalesinde ve "Choosing Sides: Alignment and Realignment in the Third World" adlı kitabında bir ittifakın oluşmasını "bir devletin karşılıklı güvenlik amaçlarını sağlamak için politikalarını diğer bir devletle yakın iş birliği içerisine getirmesi" olarak tanımlamaktadır.

Son olarak, Hasan Basri Yalçın ve Stefan Bergsman'ın ittifak literatürüne dair yaptıkları çalışmalar da ittifak kavramının Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde nasıl tanımlandığının -ya da nasıl tanımlanabileceğinin- anlaşılabilmesi adına önem arz etmektedir. Yalçın (2014: 399), uluslararası ittifakları genel hatlarıyla "devletlerin herhangi bir tehdit karşısında birlik

oluşturmak adına resmi veya gayriresmi biçimde bir araya gelmeleri ve ortak tehdide karşı mücadele taahhüdü vermeleri" olarak tanımlamaktadır. Söz konusu tanımlamayla birlikte, yazarın Walt'ın Tehdit Dengesi Teorisi'nde ileri sürdüğü "ittifak" tanımından etkilendiği ve ittifak literatürünü ele alırken onun görüşlerini benimsediği anlaşılmaktadır. Ancak yine de, Yalçın'ın (2006) "Alliance Formation Under the Unipolar Structure: The Case of Turkish-US Alliance in the Second Gulf War" başlıklı yüksek lisans tezi, ülkemizde oldukça sınırlı sayıda çalışılan Uluslararası İlişkiler disiplini çerçevesindeki ittifak literatürüne ciddi bir katkı niteliğindedir. Öte yandan, "The Concept of Military Alliance" adlı çalışmasında, mevcut ittifak literatürün değerlendirmesini ve ilgili çalışmaların mukayesesini yapan Bergsmann (2001: 34) ise, bahsi geçen literatüre dair üç temel eleştirisini şu şekilde dile getirmektedir: Herkes -ya da çoğunluk- tarafından kabul edilen ortak bir ittifak teriminin -ya da tanımının- eksikliği; pratik bir ittifak terimi geliştirilmesi noktasında çok az çaba gösterilmesi; ve mevcut terimlerin oldukça kapsamlı ve muğlak olması. Her ne kadar mevcut literatürü eleştirse de, Bergsmann (2001: 35-36) da çalışmasının sonunda geliştirdiği ittifak tanımından hareketle, bir ittifakın sekiz temel bileşenini devletler arasında olması, açık bir anlaşma -yazılı ya da sözlü- aracılığıyla kurulması, gelecekte gösterilecek ortak bir tavrın üzerinde anlaşılması, belirsizlik durumunun söz konusu olması, bir taahhüdün varlığı, anlaşmada belirtilen durum yaşandığı takdirde yardım içermesi, verilen taahhüdün karşılıklı olması, ulusal güvenlikle ilgili bir mesele kapsamında gerçekleşmesi olarak tanımlamaktadır. Bu noktadan hareketle, Bergsman'ın ittifak tanımının da, ana hatları itibariyle daha önce bahsi geçen ittifak tanımlarıyla ciddi paralellikler gösterdiğini iddia edebilmek mümkündür.

2.1.2. Literatürdeki İttifak Tanımlarının Ortak Noktaları

Uluslararası İlişkiler disiplini çerçevesinde ittifak literatürüne dair birbirlerinden farklı içerikte çok sayıda görüş ortaya atılmışsa da, söz konusu literatürde ileri sürülen tanımlarda bazı ortak noktalara rastlanmaktadır. *İlk olarak*, sistemdeki anarşi ortamında ayakta kalmaya çalışan "egemen ulus devletler" ittifak kavramının muhtevasına ilişkin tanımlamaların ana unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Erkomaishvili, 2019: 29-30; Bergsman, 2001: 35; Fedder, 1968: 81; Wolfers, 1968: 268). Değinildiği üzere, ilgili literatür kapsamında yayımlanan eserlerin yazarlarının birçoğunun realist okula mensup olması ve söz konusu teorinin handiyse bütün açıklamalarında ulus devleti odak noktasına yerleştirmesi bu durumu anlaşılır kılmaktadır. Öyle ki realistlerin maddi temelli çıkar algısına meydan okuyarak, bir devletin çıkarlarını normların, kimliklerin ve diğer düşünsel faktörlerin oluşturduğunu iddia eden Sosyal İnşacı

yazarlar dahi, ittifak literatürüne ilişkin değerlendirmelerinde, realizmin ulus devlet kültünü tam manasıyla yıkamamakta ve söz konusu ittifak girişimlerini kimlik ya da ideoloji gibi devletlerin veya devlet insanlarının maddi olmayan özellikleri çerçevesinde yorumlamaya çalışmaktadırlar (Yalçın, 2014: 403). Bu nedenle, ittifak literatürünün devlet merkezli bir külliyat etrafında gelişmesi kaçınılmaz bir şekilde süregelmiştir.

Ulus devletin odak noktasına yerleştirilmesinin ardından, *ikinci benzerlik olarak,* ittifak literatürü Liska'nın ittifakların daima "birine ya da bir şeye karşı olduğu" algısını destekler bir mahiyette hareket ederek ana aktörün karşısında konumlandırılan "bir ötekinin ya da potansiyel ortak bir düşmanın varlığına" ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda, ittifak üyelerinin güvenliğini ya da çıkarlarını tehdit ettiği düşünülen bir ötekinin varlığı ittifakın başlıca oluşum sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır (Dwivedi, 2012: 224-225; Duffield, Michota ve Miller, 2008: 292; Bergsman, 2001: 35). Diğer bir ifadeyle, Yalçın'ın (2014: 400) Morgenthau'dan aktardığı şekilde, bir ittifakın varlığı tehdit algısının -yani ötekinin- devamlılığına bağlıdır. Bu görüşe göre, hissettikleri yoğun tehdit karşısında devletler bir araya gelmekte, ortak amaçları nispetinde saldırı ya da savunma amaçlı ittifakları oluşturmakta, ortak tehdit oradan kalktıktan sonra ise ittifakın varlığı sona ermektedir. Ne var ki ittifak literatürü kapsamında son derece önemli bir konuma yerleştirilmesine rağmen, "öteki" ve "ötekiden kaynaklanan tehdit" algıları objektif olduğu kadar algısal ya da başka bir deyişle sübjektif bir yapıda da karşımıza çıkabilmektedir (Dwivedi, 2007: 29-30; He ve Feng, 2011: 9).

Örneğin İsrail, Japonya, Kuzey Kore ve İran gibi devletlerin nükleer güç kapasitelerini geliştirmek için birtakım çalışmalar yaptığı bilinmektedir. ABD'nin tehdit algısı kapsamında düşünüldüğünde, müttefik olarak addedilebilecek İsrail ve Japonya'nın nükleer çalışmaları herhangi bir soruna yol açmazken; Kuzey Kore ve İran'ın nükleer çalışmaları Washington yönetimi tarafından bir tehdit unsuru olarak algılanabilmektedir. Bu durum, Sosyal İnşacı yazarların sıklıkla değindiği üzere, devletlerin kimlik ve ideoloji temelli ittifak ya da dış politika anlayışı ile açıklanabilmektedir. Diğer taraftan, 2003 yılında gerçekleştirilen İkinci Körfez Savaşı sırasında Saddam Hüseyin örneğinde olduğu gibi, aşırı derecede ötekileştirilmiş ya da radikalize edilmiş bir devlet başkanı figürü ve asılsız olduğu sonradan anlaşılan kimyasal silah iddiaları, bir devletin kendisinden binlerce kilometre uzakta bir başka devleti güvenlik tehdidi olarak algılamasına ve hatta işgal etmesine yol açabilmektedir. Bu hususta, "öteki" ve "ötekinin yönelttiği tehdit" algılarının her zaman gerçeği yansıtmayabileceği, kimi zaman aşırı abartılabileceği veya bir devletin emperyalist politikalarının meşrulaştırılması için de kullanılabileceği göz ardı edilmemelidir (Walt, 2008: 94; Sönmezoğlu, 2002: 275). Her şeye

rağmen, "öteki algısı" ittifak literatürünün yapı taşlarından birini oluşturmaktadır ve söz konusu ötekinin ortadan kalkmasının ittifakı da ortadan kaldıracağı düşünülmektedir.[13]

Üçüncü benzerlik olarak, mevzubahis ittifak tanımlarının büyük çoğunluğu, devletlerin uyuşan çıkarlarını ön plana çıkarmakta ve ittifaka katılan devletlerin "ortak bir amaç" doğrultusunda bir araya geldiklerini belirtmektedir (Gartner, 2001: 1; Snyder, 1991: 123; Erkomaishvili, 2019: 41). Hiç şüphesiz, ittifaka katılan devletlerin ortak amacı, ötekileştirdikleri veya çıkarlarının ya da güvenliklerinin karşısına yerleştirdikleri diğer aktör ya da aktörlere karşı mücadele etmektedir. Güç Dengesi Teorisi'ne göre, zayıf devletler kendilerini korumak amacıyla, güçlü devletler ise sistemde aşırı güçlenen ya da güçlenme ihtimali bulunan devlete karşı denge sağlamak amacıyla ittifaklara yönelmektedirler (Dwivedi, 2007: 28). Örneğin, Wright'a göre, zayıf devletlerin kendilerini güçlü olanlardan korumak amacıyla oluşturdukları ittifaklar veya bölgesel koalisyonlar koruma ve dengeleme güdülerinin tipik bir yöntemidir (Dar, Haq ve Khan, 2017: 45). Bu noktada, devletleri ittifaka iten en önemli etken, bahsi geçen ortak amaca kendi öz kaynaklarıyla ulaşma noktasında yetersiz kalınmasıdır (Arı, 2009: 277). Nitekim Hitler dönemi Almanya'sının ve Mussolini dönemi İtalya'sının silahlı yükselişinin yarattığı tehdit atmosferine karşı Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın 9 Şubat 1934 tarihinde Balkan Paktını imzalamaları[14] ya da İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından, yükselen Sovyet tehdidinden çekinen Yunanistan'ın ve Türkiye'nin 18 Şubat 1952 tarihinde Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) üye olarak Batı Bloğu ittifakına katılmaları[15] bu kapsamda değerlendirilebilmektedir.

Öte yandan bazı durumlarda, devletler söz konusu ortak amaca kendi gücüyle ulaşabilecek durumda olsalar dahi bir ittifaka girmeyi tercih etmektedirler. Bunun temel nedeni ortaya çıkabilecek maliyet unsurunu ittifak yoluyla azaltılması yönündeki arayıştır. Birinci Dünya Savaşı'na doğru gidilirken gücünün doruğundaki Almanya'nın kendisini Devlet-i Aliye olarak

[13] Ötekinin yarattığı tehdidin ortadan kalkmasıyla ittifakın da ortadan kalkacağı yönündeki yaygın kanı pratikte her zaman gerçekleşmemektedir. Bu durumun en somut örneği olarak, SSCB'nin yayılmacı emellerine karşı 4 Nisan 1949'da bir savunma örgütü olarak kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) SSCB'nin 26 Aralık 1991 tarihinde dağılmasının ardından varlığını sürdürmesi gösterilebilir. Nitekim NATO'ya rakip olarak kurulan komünist bir örgütlenme olan Varşova Paktı'nın dahi dağıldığı bir ortamda bu örgütün dağılmaması, ittifak teorisyenlerinin tehdidin ortadan kalktığı takdirde ittifakın da dağılacağı yönündeki görüşüne ciddi bir tezat teşkil etmektedir. Öyle ki SSCB'nin tarih sahnesinden kalkmasının ardından, kendisini yeni dönemin şartlarına uyarlayan NATO, zamanla bazı eski Sovyet devletlerini -ya da uydularını- de içine alacak şekilde genişleyerek varlığını sürdürmektedir (Tuschhoff, 2001: 51-52).

[14] Ayrıntılı bilgi için bknz: (Aydemir, 2007; Önal ve Ultan, 2012).

[15] Ayrıntılı bilgi için bknz: (Erkmen, 2020; Ekici ve Baharçiçek, 2016).

nitelendiren Osmanlı Devleti'ni İttifak Devletleri'nin safında savaşa çekmek istemesi[16] ve dönemin ABD başkanı Franklin Roosevelt'in Yalta Konferansı sırasında SSCB Devlet Başkanı Josef Stalin'den ülkesinin yükünü hafifletmek amacıyla Japonya'ya savaş ilan etmesi talebinde bulunması bu yönde bir anlayışın örnekleridir (Sönmezoğlu, 2002: 275). Bu kapsamda, devletlerin ortaya koyduğu "ortak amacın niteliği" ittifakı iş birliğinden ayıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim çeşitli konularda iş birliği yapmak amacıyla bir araya gelen devletler "pozitif bir amaç" etrafında toplanırken, "birine, bir şeye veya daha net bir tabirle bir ötekiye" karşı bir araya gelen devletlerin ise "negatif bir amaç" doğrultusunda birleştiği kabul edilmektedir. Söz konusu pozitif ya da negatif amaca sahip olma durumu ise, ittifak ile iş birliği kavramları arasındaki temel farkı ortaya koymaktadır (Yalçın, 2014: 400-401).

Dördüncü olarak, bahse konu ittifak literatüründe ittifakın ne olduğu tanımlanırken, ortak bir düşmana ya da ötekiye karşı ittifak üyesi devletlerin birbirlerine bilhassa "askeri anlamda-yardım taahhüdü" verdikleri belirtilmektedir (Bergsman, 2001: 35; Fedder, 1968: 268). Bu durum ittifak üyesi devletleri bir yandan ortak düşmana karşı cesaretlendirirken, diğer yandan ise birbirlerinin şerrinden emin kılmaktadır. Bu noktada, taahhüt unsurunun ittifak içerisindeki varlığı, kurulan ittifakı beklenti ya da niyetten ayırmakta, bir anlamda söz konusu ittifaka bağlayıcı bir nitelik kazandırmaktadır. Diğer yandan, ittifak üyeleri tarafından verilen taahhüdün genellikle askeri nitelikte olmasının da, kurulan ittifakı devletler arasında rastlanan bazı diğer alanlardaki askeri olmayan iş birliği girişimlerinden ayırmaktadır (Dar, Haq ve Khan, 2017: 45). Örneğin, bu anlayışa göre, ekonomik entegrasyon amacıyla kurulan bazı organizasyonlar, askeri taahhüt ve yardımlaşma unsurunun eksikliği nedeniyle ittifak literatürü kapsamında değerlendirilmemektedir. Bu nedenle, askeri bir taahhüdün varlığı, ittifak literatürü kapsamında ortaya konulan tanımların *dördüncü ortak özelliği* olarak göze çarpmaktadır.

Özetlemek gerekirse, ulus devletlerin etrafında şekillenen ittifak literatürü, müttefiklerine ittifak dışında kalan öteki devlet ya da devletler/ittifaklar karşısında zor durumda kaldıkları takdirde -genellikle askeri olarak- yardımda bulunma sözü vermektedir. Diğer bir ifadeyle ittifak literatürüne göre, sistemin temel aktörü olan ulus devletler, savunma ya da saldırı gibi ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelmekte ve askeri güçlerini kullanma taahhüdü vermek suretiyle ortak düşmana karşı birlikte hareket etmektedirler. Buradan hareketle "aktör olarak ulus devlet", "ortak düşmanın ya da ötekinin varlığı", "ortak amaç" ve "askeri yardım

[16] Ayrıntılı bilgi için bknz: (Çetinkaya, 1995).

taahhüdü" ittifak literatürü çerçevesinde eser veren yazarların üzerinde durduğu başlıca ortak noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamında ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bir şekilde ortaya konulacağı üzere, Angola İç Savaşı sırasında MPLA, FNLA ve UNITA'nın SSCB, Küba, ABD, Güney Afrika ve Zaire gibi dış aktörlerle kurdukları ittifaklar söz konusu ortak noktaların tamamını sağlamaktadır. Nitekim MPLA-SSCB-Küba ve FNLA-UNITA-ABD-Güney Afrika -Zaire ittifakları ortak düşman olarak gördükleri birbirlerine karşı, Angola'da iktidarı koruma/ele geçirme yönündeki ortak amaç doğrultusunda, birbirlerine askeri anlamda destek taahhüdü vermek -ve bunu uygulamak- suretiyle hayata geçirilmiştir.

2.1.3. İttifak Türleri

Herkes tarafından kabul edilen ortak bir ittifak tanımı olmadığı gibi, ittifakları tek bir çatı altında kategorize ederek genel kabul gören bir sınıflandırma yapmak da mümkün görünmemektedir. Bunun yerine, çeşitli amaçları ve özellikleri haiz birçok farklı ittifakın varlığından bahsedilebilmektedir. Bu nedenle ittifakların amaçlarına ve özelliklerine dair aşağıdaki önermeler ortaya konulabilmektedir (Dwivedi, 2007: 33-35):

- İttifaklar resmi ya da gayriresmi olarak kurulabilir.
- İttifaklar saldırgan ya da savunmacı bir niteliğe sahip olabilir.
- İttifaklar geçici ya da kalıcı olarak hayata geçirilebilir.
- Uluslararası sistemin yapısı kurulan ittifakların yapısını da etkileyebilir.
- İttifaklar simetrik ya da asimetrik bir yapıda tezahür edebilir.

Bu bölümde, ittifaklara ilişkin yukarıda belirtilen beş önermenin ışığında, ittifak türlerine dair bir genelleme yapılmaya ve bu türler açıklanmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla, ittifak türlerinin genel itibariyle aşağıdaki beş başlık altında olduğu gibi kategorize edilebileceği iddia edilmektedir.

2.1.3.1. Resmi ya da Gayriresmi İttifaklar

Belirtildiği üzere, devletler arasında kurulan ittifaklar resmi ya da gayriresmi yollarla hayata geçirilebilir. Diğer bir ifadeyle, ittifak kurma amacı taşıyan iki veya daha fazla devlet bahse konu ittifaka bağlılıklarına dair yazılı olarak taahhütte bulunmayı tercih eder ve bir anlaşma imzalarsa, bu ittifak resmi bir ittifak olarak nitelendirilmektedir. Öte yandan, ittifaka giren devletler, yazılı bir anlaşma imzalamaksızın, ittifaka olan bağlılıklarını sözlü bir taahhütle belirttikleri ya da müşterek bir eylemle gösterdikleri takdirde söz konusu ittifak gayriresmi bir

ittifak olarak tanımlanmaktadır (Griffiths, O'Callaghan ve Roach, 2013:170). Walt'a (1997: 157) göre, resmi bir ittifak yazılı bir anlaşmaya dayanmakta, sözlü anlaşmada ise karşılıklı anlayış ve güven unsurları ön plana çıkmaktadır. Teamülde yazılı anlaşma ağır bassa da, bunun tersi bir şekilde ittifak kurmak da mümkündür. İttifak literatüründe yer alan birçok yazar başlangıçta kurulan ittifakların yazılı olacağını belirtmiştir. Ancak zamanla Walt başta olmak üzere bazı yazarlar, ittifakların resmi bir anlaşmayla kurulduğu gibi sözlü olarak da kurulabileceğini dillendirmişlerdir. Ne var ki yazılı ittifakların sözlü ittifaklara göre daha fazla ciddiye alındığı ve imzalanan anlaşmanın bağlayıcılığı altında bahse konu ittifakın taraflarınca nadiren önemsizleştirildiği düşünülmektedir. Nitekim Singer ve Small, sözlü ittifakların yapısı itibariyle daha esnek olabileceğini, dolayısıyla ittifaka dahil olan devletlerin de arzu ettikleri takdirde daha serbest bir şekilde davranarak ittifakı kolaylıkla bozabileceğini iddia etmektedirler (Singer ve Small, 1969: 521). Her ne kadar ittifak literatüründe yazılı ittifaklara daha bağlayıcı bir rol biçilmişse de, uluslararası sistemdeki anarşi durumu, yani olaylara müdahale edecek ve caydırıcı olma yoluyla sistem içerisindeki asayişi düzenleyecek bir üst otoritenin eksikliği, burada da ortaya çıkmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, herhangi bir devlet sonuçlarını göğüsleyebildiği ölçüde -ister yazılı isterse sözlü olsun- her türlü ittifakı kolaylıkla ihlal edebilmektedir.

Devletlerin davranışları incelendiğinde hem resmi hem de gayriresmi yollarla ittifak kurabildikleri görülmektedir. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri uluslararası sistemin kuruluşunda ve işleyişinde nevi şahsına münhasır bir rol üstlenen ABD'nin Suudi Arabistan, ve Japonya ile kurmuş olduğu müttefiklik ilişkileri resmi olarak kurulan ittifak türüne örnek oluşturmaktadır. İlk kez İkinci Dünya Savaşı yıllarında diplomatik olarak ilişki kuran Washington ve Riyad yönetimleri arasındaki dostane yakınlaşma, Suudi Arabistan kralı Abdülaziz bin Abdurrahman el-Suud ile dönemin Amerikan başkanı Franklin Delano Roosevelt arasında 14 Şubat 1945'te imzalanan Quincy Anlaşması'yla resmen müttefiklik ilişkisine dönüşmüştür. Anlaşma sonucunda, ABD Suudi Arabistan'ın güvenliğini garanti ederken, Riyad yönetimi de Washington'a sahip oldukları petrol rezervlerine ayrıcalıklı erişim hakkı tanımıştır (DWTürkçe, 2018; Ensari, 2020). Benzer bir şekilde ABD ve Japonya, Tokyo yönetimine yeniden bağımsızlığını veren 1951 tarihli "San Francisco Barış Anlaşması" ve yine aynı yıl imzalanan "Japonya-ABD Güvenlik Anlaşması" neticesinde çıkarlarını sıkı sıkıya eklemleyerek resmen bir müttefiklik ilişkisi içerisine girmişlerdir (Gönen, 2004). Bu hususta, Suudi Arabistan ile kurulan ittifakın aksine, ABD'nin Japonya ile kurduğu ittifakın bir savaş ve işgal sonucu ortaya çıkmış olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Tersi bir biçimde, Suudi

Arabistan'ın ve İsrail'in Ortadoğu'da kendi çıkarlarının aleyhine bir şekilde yükselen İran tehdidine karşı üstü kapalı bir şekilde kurdukları iş birliği/ittifak girişimi ise gayriresmi ittifaklar kapsamında değerlendirilebilmektedir (Ghez, 2011: 7).

Öte yandan, devletler veya devlet insanları ortak askeri tatbikatlar, stratejik bilgi paylaşımları, güvenlik yardımı taahhütleri ve hatta liderler arasında kamuoyuna açıklanmayan gizli anlaşmalarla gayriresmi bir biçimde stratejik bir müttefiklik ilişkisi[17] içerisine girebilmektedirler. Bilhassa Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından devletlerin gayriresmi ittifaklar kurma yönündeki iradelerinde artış gözlemlenmektedir. Nitekim bu dönemde küresel ve bölgesel aktörlerin dünyanın hemen her coğrafyasına kadar uzanan güç ve nüfuz elde etme mücadeleleri, resmi ittifakları olduğu kadar nispeten daha kolay kurulabilecek gayriresmi ittifakları da beraberinde getirmektedir (Karagül, 2017: 293). Ancak, devletlerin tüm anlayışına ve karşılıklı iyi niyetine rağmen resmi bir anlaşma olmaksızın kurulan gayriresmi ittifaklar zaman zaman muğlak bir yapıda tezahür edebilmektedir. Bunun nedeni, gayriresmi şekilde kurulan ittifaklarda, ittifak ile yakın ilişki arasındaki farkın belirgin bir şekilde ortaya konulamaması veya birbirine karıştırılabilmesidir. Bu durumda, bir ittifakın temelini teşkil ettiği yukarıda ifade edilen, "ortak bir amacın", "ortak bir ötekinin/düşmanın" ve "bilhassa

[17] Jeremy Ghez (2011: 6-11) ittifakları temel olarak üç başlık altında sınıflandırmaktadır: Stratejik ittifaklar, tarihi ittifaklar ve doğal ittifaklar.
Stratejik (taktiksel) ittifaklar devletlerin çoğu zaman acil bir ulusal güvenlik tehdidi karşısında ortak düşmana karşı koymak için bir araya gelmesini ifade etmektedir. Bu tür ittifaklar temel olarak ittifaka dahil olan devletlerin hayatta kalma/varlığını sürdürme amacı kapsamında gerçekleşmektedir. Diğer bir ifadeyle, ittifaklar devletlerin reel politik gereksinimlerini karşılamak için ihtiyaç duyduğu araçlardır. Örneğin, SSCB ile Nazi Almanya'sı arasında 1939 yılında imzalanan saldırmazlık paktı, İran'ın yükselişi karşısında İsrail ile Suudi Arabistan'ın örtülü bir şekilde yakınlaşması ve Nazi tehdidinin zirve yapması üzerine ABD ve İngiltere'nin SSCB ile kurduğu ittifaklar reel politik gereksinimlerden kaynaklandığı için stratejik birer ittifak olarak adlandırılmışlardır.
Tarihsel ittifaklar ise onlarca yıldır süregelen tarihsel bir iş birliği sürecinin neticesinde ortaya çıkmış ittifaklardır. Ghez, ABD'nin Suudi Arabistan, Almanya ve Japonya'yla kurduğu ittifakları tarihsel ittifaklar kategorisinde değerlendirmiştir. Buna göre, her ne kadar Suudi Arabistan ile kurulan ittifak Almanya ve Japonya'yla kurulan ittifakların aksine bir savaş sonucu değil de pragmatik bir düzlemde oluşturulmuşsa da, bahsi geçen bütün ittifaklar tarihsel ittifak çerçevesinde ele alınmıştır. Yazara göre, uluslararası sistemde yaşanan kırılmalar stratejik ittifakları önemli ölçüde tahrip edebilmekte, tarihsel ittifaklara ise tam manasıyla bir zarar vermemektedir.
Son olarak, *Doğal ittifaklar* ise, iki ya da daha fazla aktör arasındaki ortak tarih, kültür, ideoloji vb. değerler dizisinden beslenerek ortaya çıkmaktadır. ABD'nin Avrupa ülkeleri ile kurduğu Atlantik ittifakın arka planı incelendiğinde Avrupa'dan ABD'ye sürekli olarak gerçekleşen göçler, dünya savaşı sonrası oluşturulan kurumlar ve demokrasi geleneği gibi ortak unsurlar ön plana çıkarılmaktadır.
Ghez'in ısrarla vurguladığı üzere, ittifakları birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle, stratejik, tarihsel ve doğal olarak nitelendirilen bu üç ittifak türü sıklıkla iç içe geçebilmektedir. Ne var ki Ghez'in ittifakları kategorize etme biçimi de problemli görünmektedir. Zira Uluslararası İlişkiler disiplini çerçevesinde düşünüldüğünde, söz konusu sınıflandırmanın ittifak literatüründe ortaya konulan bir ittifakın temel bileşenlerini tam manasıyla yansıtmadığı ve tıpkı literatürdeki diğer tanım ve çalışmalar gibi muğlak bir yapıda olduğu anlaşılabilmektedir.

olası bir tehlikede askeri yardım taahhüdünün" varlığı ya da yokluğu, iki ya da daha fazla ülke arasındaki iyi ilişkilerin gayriresmi bir ittifak olarak tanımlanıp tanımlanamayacağını belirginleştiren başlıca unsurlar olabilmektedir.

Son olarak, iki ya da daha fazla ülke arasındaki iyi ilişkiler sonucunda kurulan gayriresmi bir ittifakın zaman içerisinde imzalanan bir anlaşma yoluyla resmi bir ittifaka dönüşebildiği de vakidir. Türkiye'nin güçlü sosyal, kültürel, tarihi bağlarının bulunduğu Azerbaycan ile olan ilişkileri bu duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir. Zira iki ülke arasında yıllardır süregelen ve yapısı itibariyle gayriresmi bir ittifak olarak adlandırılabilecek son derece yakın ilişkiler, Türkiye ve Azerbaycan cumhurbaşkanları arasında 2010 yılında imzalanan Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması'yla resmen bir ittifaka dönüşmüştür. Bu anlaşmayla iki ülkeden biri saldırıya uğradığında, ötekinin tüm imkanlarını kullanarak saldırıya uğrayan ülkeyi destekleyeceği taahhüt edilmiştir (Resmi Gazete, 2011; Kasapoğlu, 2017; Abbasov, 2011). Böylece, Ankara ve Bakü yönetimleri arasındaki yakın ilişkiler sonucunda ortaya çıkan gayriresmi bir ittifakın, zaman içerisinde imzalanan bir anlaşma neticesinde resmi bir ittifaka evrilmesine olanak sağlanmıştır (Göksedef, 2020). Bu bağlamda, Azerbaycan ile Ermenistan arasında işgal altındaki Dağlık Karabağ bölgesinde 2020 yılında patlak veren çatışmalarda Ankara yönetiminin Bakü'ye her türlü ekonomik, askeri, siyasi ve teknolojik desteği vermesi ise iki ülke arasındaki ittifakın resmi ve somut niteliğini gözler önüne sermiştir. (Köker, 2020; Sputnik Türkiye, 2020)

2.1.3.2. Saldırı ya da Savunma Amacıyla Kurulan İttifaklar

Değinildiği gibi devletler arasındaki ittifaklar saldırı ya da savunma amacıyla hayata geçirilebilmektedir. Bu kapsamda, gücü ön plana çıkaran saldırgan ittifaklarda (offensive alliances) amaç daha fazla güç kazanmaktır. Savunmayı ön plana çıkaran savunmacı ittifakların (defensive alliances) öncelikli amacı ise üye devletlerin güvenliklerini olabilecek en yüksek seviyeye çekmektedir (Dwivedi, 2007: 33). Diğer bir ifadeyle, saldırgan ittifakların üyesi olan devletler sürekli daha fazlasını kazanma yolunda çaba göstermekte ve gerekirse kendi çıkarları ile tam olarak uyuşamayan sistemin mevcut yapısını dahi değiştirmeye çalışmaktadırlar. Bu tarz devletler revizyonist devletler olarak da adlandırılabilmektedirler. Statükocu devletler olarak da ifade edilen savunmacı ittifakların üyeleri ise öncelikli olarak güvenliklerini korumaya odaklanmaktadırlar ve ihtiyaç duyulursa devamlılığında kendi varlıkları için fayda gördükleri sistemin mevcut yapısını ya da bekasını korumak için mücadele etmektedirler. Bu doğrultuda, Osgood'a (1968: 18) göre, saldırgan bir ittifak revizyonisttir ve kendisine daha çok

taraftar çekebilmek adına uluslararası statükoya karşıdır. Oysaki savunmacı bir ittifak sisteme yönelik revizyonist hareketler içerisine girmez ve yalnızca belirli devletlerden veya gruplardan gelen tehditlere karşı çıkma noktasında ortak bir çıkarın etrafında bir araya gelir. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Almanya, İtalya ve Japonya'nın öncülüğünde kurulan Mihver Güçleri (Axis Powers) revizyonist bir ittifaktır. Öte yandan, Mihver Güçleri'ni dengelemek ve bertaraf etmek için Birleşik Krallık, Sovyetler Birliği ve ABD etrafında birleşen Müttefik Güçler (Allied Powers) ise yapısı itibariyle statükocu bir ittifaktır.

Savunmacı realizme yaptığı katkılarla bilinen Stephan Walt'ın da ittifak literatürünün başucu kitabı niteliğinde olan "The Origins of Alliance" adlı eserinde saldırgan ve savunmacı ittifak ayrımına gittiği düşünüldüğünde, bahsi geçen ittifak türlerinin saldırgan realizmden ve savunmacı realizmden yola çıkılarak yorumlanması son derece mantıklı olacaktır. Bu kapsamda, saldırgan realistler uluslararası sisteme hâkim olan anarşi ortamının devletleri agresif bir politika izlemeye itebileceğini, söz konusu devletlerin coğrafi ve siyasi genişleme yönünde harekete geçmelerine neden olabileceğini belirtmektedir. Saldırgan realistlere göre ise, sistem içerisinde yer alan aktörler ulusal güçlerini diğerlerine oranla mümkün olan en yüksek noktaya getirmenin (maksimize etmenin) peşindedir. Dolayısıyla, devletlerin bu yöndeki iradeleri ittifak tercihlerine de yansımakta ve saldırgan ittifaklar ortaya çıkmaktadır (Elman, 2008: 20-22; Arı, 2013: 169-173). Diğer yandan, Walt'ın da önemli temsilcilerinden biri olduğu, savunmacı realistler ise uluslararası sistemin anarşik yapısının devletleri saldırganlığa değil ihtiyatlı davranmaya ittiğini ileri sürmekte, güvenliğini doruk noktasına çıkarmak isteyen devletlerin daha temkinli ve basiretli davranacağına inanmaktadırlar. Bu doğrultuda savunmacı realistler, devletlerin çeşitli ittifaklar yaparak ve diğer aktörleri dengeleme politikası izleyerek kendilerini güvence altına almaya çalışacakları görüşünü savunmaktadırlar. Bu yaklaşımın taraftarlarına göre "yeterli düzeyde güç" makuldür ve eğer bir devlet aşırı şekilde güçlenirse o devlete karşı diğer devletler tarafından dengeleme mekanizmasının işletilmesi kaçınılmazdır. Haliyle bu durum devletlerin ittifak davranışlarına da sirayet etmekte ve mevcut statükonun devamı adına güvenliği önceleyen savunmacı ittifaklar oluşturulmaktadır (Elman, 2008: 22-24; Arı, 2013: 67-169).

2.1.3.3. Geçici veya Kalıcı Nitelikteki İttifaklar

Normal şartlar altında ittifakların belirli bir sorunu çözmek için geçici olarak kurulduğu varsayılmaktadır. Realistlere göre, istisnalar bir kenara bırakılmak kaydıyla, ittifakın oluşumuna yol açan sorun ortadan kalktığında ittifakın da ortadan kalkması beklenmektedir

(Tuschhoff, 2001: 51; Yalçın, 2014: 400). Napolyon tehlikesine karşı Avusturya, Prusya, Rusya ve Britanya arasında 20 Kasım 1815'te imzalanan bir anlaşmayla oluşturulan -ve Avrupa Uyumu'nun temellerini atan- "Dörtlü İttifak'ın" Napolyon tehlikesinin bertaraf edilmesinin ardından ortadan kalkması ya da Naziler yenildiğinde ABD ile SSCB arasındaki ittifakın da kısa zaman içerisinde sona ererek bu iki devletin birbirlerine karşı amansız birer düşman kesilmeleri gibi örnekler bu durumu bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. Ne var ki teori ve pratik her seferinde örtüşmemekte, NATO örneğinde olduğu gibi bazı ittifaklar tehdit ortadan kalktıktan sonra dahi kendilerini ve hedeflerini güncelleyerek varlığını sürdürebilmektedir.

Geçici nitelikteki ittifakların aksine, kalıcı ittifakların daha uzun ömürlü olduğu ve sağlam temeller üzerine inşa edildiği düşünülmektedir. Burada dikkat çeken husus, kalıcı olarak nitelendirilebilecek ittifakların günübirlik siyasi ya da askeri sorunlar yerine büyük oranda ortak değerler ya da tarihi stratejik gereksinimler üzerine odaklandıkları gerçeğidir. Belirtildiği üzere, ABD'nin Avrupa ülkeleriyle ya da Suudi Arabistan ve Japonya gibi ülkelerle kurduğu ittifakların muhtevası düşünüldüğünde, bu durum daha iyi anlaşılabilmektedir. Her şeye rağmen, pratikte esas olan ittifakların kalıcılığı değil, geçiciliğidir. Zira Glenn Snyder ve Paul Diesing (1997: 422), "Conflict Among Nations" adlı ortak eserlerinde "her aktörün bir diğerini eşit oranda potansiyel bir müttefik ve olası bir düşman gözüyle algıladığını" belirtmektedirler. Bu nedenle, en sağlam temeller üzerine inşa edilen ittifaklarda dahi zamanla görüş, çıkar ve politika ayrılıklarına rastlanması ve mevzubahis farklılıkların ittifaklara zarar verebilme durumunun ortaya çıkması kaçınılmazdır.

2.1.3.4. Sistemin Yapısına Göre Değişen İttifaklar

Uluslararası sistemin tek kutuplu, iki kutuplu veya çok kutuplu bir yapıda olması, kurulan ittifakların yapısını da derinden etkilemektedir. Tek kutuplu sistemde, egemen (hegemon) aktör olarak görülen bir devlet ekonomik, siyasi, kültürel, askeri vb. yönlerden sistemin işleyişini kontrol altında tutmaktadır. Örneğin, SSCB'nin 26 Aralık 1991 tarihinde dağılması ve dolayısıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesi ABD'yi -en azından bir süre için- uluslararası sistemdeki en -ve belki de tek- etkili aktör haline getirmiştir. Bu durumda, Washington yönetiminin merkezinde olduğu tek kutuplu bir uluslararası sistemden bahsetmek mümkündür (Çevik, 2015: 27-31). İki kutuplu sistemin merkezinde sistemin gidişatını belirleyen ya da etkileyen iki başat aktör bulunmakta, diğer devletler bu iki aktörün etrafında kümelenmektedir

(Yalçın, 2015: 214).[18] Örneğin, ABD'nin ve SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren giriştiği, Soğuk Savaş olarak adlandırılan çok yönlü ve çok boyutlu mücadelede uluslararası sistem içerisinde çift taraflı bir rekabetin varlığı söz konusuydu. Çok kutuplu sistem ise -yaygın kabule göre- ikiden fazla sayıda devletin sistemde etkin rol oynadığı yapıyı ifade etmek için kullanılmaktadır. Söz konusu sistemin yapısı, bazı yönleriyle gevşek iki kutuplu sisteme, bazı yönleriyle ise Güç Dengesi sistemine benzetilmektedir (Çevik, 2015: 39).

İttifaklar kapsamında düşünüldüğünde, klasik realistler esneklik ve hareket kabiliyetinin sağlayacağı fırsatlar dolayısıyla çok kutuplu sistemin, neorealistler ise aynı şekilde esneklik ve hareket kabiliyetinin yaratacağı karmaşadan ötürü iki kutuplu sistemin daha istikrarlı olacağını savunmuşlardır (Tınas, 2018: 60-61). Bu kapsamda, klasik realist yazarlar çok kutuplu sistemde devletlerin ittifak konusundaki hareket kabiliyetine odaklanırken, neorealist yazarlar ise iki kutuplu sistemde kurulan ittifaklarda riskin ve belirsizliğin daha az olmasına odaklanmaktadırlar. Gerçekten de, bazı yazarlar tarafından iki kutuplu sistemde ittifak kurmanın çok kutuplu bir sistemde ittifak oluşturmaya nispeten daha az karmaşık bir eylem olduğu düşünülmektedir (Dwivedi, 2007: 34; Snyder, 1990: 117). Realist yazarlar arasında bir başka anlaşmazlık da bu konuda yaşanmaktadır. Zira John Mearsheimer, Karl Deutsch, David Singer ve Edward Vose Gulick gibi yazarlar çalışmalarında iki kutuplu sistemi, Kenneth Waltz ve Robert Kagan gibi yazarlar çok kutuplu sistemi, William Wohlforth ve Dale Copeland gibi isimler ise tek kutuplu sistemi ittifaklar açısından daha istikrarlı olarak nitelendirmişlerdir (Yalçın, 2015: 211).

Bir başka görüşe olarak göre ise, ittifakın bağları çoğu zaman sistemin yapısı tarafından belirleneceğinden, Stephan Walt (2008: 109) tek kutuplu sistemde egemen gücün çift kutuplu ya da çok kutuplu sistemlerin aksine diğer müttefiklere daha az ihtiyaç duyacağını iddia

[18] Kalevi Jaakko Holsti'nin ve Morton Kaplan'ın ileri sürdüğü sistem teorilerinde iki kutuplu sistem genel itibariyle gevşek iki kutuplu sistem ve sıkı iki kutuplu sistem olarak ikiye ayrılmaktadır. Gevşek iki kutuplu sistemde devletler iki büyük aktörün etrafında toplanmışsa da, her iki aktöre de meyletmeyip tercihini tarafsız kalmaktan yana kullanan devletler de bulunmaktadır. Soğuk Savaş döneminde, iki taraftan birine sempati duysalar dahi dış politikada bağımsız bir şekilde hareket eden Mısır, Hindistan, Gana vb. devletlerin varlığı gevşek iki kutuplu sisteme örnek teşkil etmektedir. Ayrıca, bu sistemde Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası organizasyonlar da önemli bir rol oynamaktadır. Sıkı iki kutuplu sistem ise temel mantık itibariyle gevşek iki kutuplu sisteme çok benzese de, aktörlerin ittifak içerisindeki ya da dışarısındaki hareket kabiliyeti daha sınırlıdır. Bu durum sistemdeki iki ana aktörün dışında etkili olan aktörlerin sayısını oldukça azaltmaktadır. Ayrıca, sıkı iki kutuplu sistemde iki blok arasındaki iletişim gevşek iki kutuplu sisteme kıyasla son derece kısıtlı ve istikrar yönünden elverişsizdir. Gevşek ve sıkı iki kutuplu sistemin dışında, Holsti'nin sistem sınıflandırmasında hiyerarşik sistem, güç dengesi sistemi ve çok kutuplu sistem yer alırken; Kaplan'ın sistem sınıflandırmasında ise güç dengesi sistemi, evrensel sistem, hiyerarşik sistem ve birim veto Sistemi bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bknz: (Arı, 2013: 401-413).

etmektedir. Bu durum, tek kutuplu sistemde ittifakların önemine darbe vursa dahi, egemen güç yine de dış politika faaliyetlerinde dilediği gibi hareket etme kabiliyetine de sahip olmayacaktır. Öte yandan, iki kutuplu sistemde başat aktörlerden biri -ya da onun kurduğu bir ittifak- tarafından saldırıya uğrayan bir devlet, sistemin başat aktörleri arasındaki güç ve nüfuz mücadelesinden faydalanmak suretiyle diğer başat aktörden -ya da onun kurduğu bir ittifaktan- yardım bekleyebilmektedir. Bu durum en belirgin şekliyle Kore Savaşı'nda yaşanmıştır.[19] Tek kutuplu ya da çok kutuplu bir sistemdeyse, bir devlet saldırıya uğradığında -istisnai durumlar haricinde- diğer devletlerin yardımından mahrum kalması söz konusu olabilmektedir. Zira tek kutuplu ya da çok kutuplu sistemlerde, iki kutuplu sistemde olduğu gibi doğrudan doğruya bir rekabet ortamı olmadığından ve büyük devletlerin stratejik çıkarları belirsizleşebildiğinden, bu devletler ittifaklara daha temkinli yaklaşabilmektedirler. Bu konuda farklı bir görüş olarak, Snyder (1990: 107), çok kutuplu sistemde her devlet diğerleri tarafından saldırıya uğrayabileceği hissiyle yaşadığından, bir devlet saldırıya uğradığında diğer devletlerin saldırıya uğrayan devlete yardım etmek konusunda nispi bir motivasyon hissedeceğini belirtmektedir.

2.1.3.5. Simetrik ya da Asimetrik İttifaklar

Bir ittifakın simetrik ya da asimetrik olarak değerlendirilmesi, ittifaka dahil olan devletlerin ittifakın sonunda elde edilecek gücü ve beklentileri paylaşımıyla alakalıdır. Bazı durumlarda, ittifakın sonundaki beklentilere dair paylaşımlar benzer ya da adildir. Bu tarz durumlarda ittifaka dahil olan devletlerin güçlerinin denk veya birbirine yakın olduğu söylenebilir. Böyle bir ittifakın simetrik, yani ittifakın sonunda elde edilecek gücün ve beklentilerin adil paylaşıldığı bir ittifak olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan, bazı ittifaklar paylaşım açısından son derece adaletsiz olabilir ve bir ya da birkaç devlet daha çok kazanırken, diğerleri daha az kazanabilir. Bu durumun yegâne sebebi ittifaka taraf olan devletlerin güç dağılımındaki (kapasitelerindeki) dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Böyle bir durumda, bahse konu ittifak asimetrik bir ittifak olarak isimlendirilmektedir (Dwivedi, 2007: 34; Morrow, 1991: 914). Simetrik bir ittifakta güçleri birbirlerine eşit ya da yakın olan aktörlerin hareket kabiliyetinin de eşit ya da yakın oranlarda sınırlanabileceği öngörülmektedir. Oysa asimetrik bir ittifakta, güç dağılımı dengesiz olacağından gücü az olan devletten ittifaka olan bağımlılık ve ittifaktan elde edilecek çıkarlar noktasında daha fazla fedakârlık yapması beklenilmektedir. Ancak,

[19] Kore Savaşı'yla ilgili ayrıntılı bilgi için bknz: (Torkunov, 2000; Cumings, 2010; Tuğlan, 2013).

asimetrik olarak kurulan ittifaklarda ittifakın devamlılığı noktasında gücü daha fazla olan devletin daha fazla masraf yaptığı da gözden kaçmamaktadır.

Netice itibariyle Lake, Morrow ve Snyder gibi isimler asimetrik ittifakların simetrik yapıdaki ittifaklardan daha yaygın olduğunu belirtmektedirler (Shin, Izatt ve Moon, 2016: 236). Bu durumun başlıca nedeni, asimetrik ittifakların gerek oluşturulması gerekse sürdürülmesi bakımından simetrik ittifaklara kıyasla daha kolay olmasıdır (Morrow, 1991: 930). Özetle simetrik ittifak biçiminde, ittifaka giren devletlerin kapasiteleri birbirlerine eşit veya yakın olduğundan, devletlerin ittifakın sonunda elde ettiği olası kazanç ya da kazanç beklentisi da eşit veya yakın olacaktır. Bilhassa Güç Dengesi Teorisi'nin yoğun olarak odaklandığı 18. ve 19. yüzyıllarda büyük güçlerin kendi aralarında kurduğu birtakım ittifakların genellikle simetrik bir yapıda olduğu görülmektedir. Asimetrik ittifak biçiminde ise ittifaka giren devletlerin kapasiteleri orantısız olduğundan, devletlerin ittifakın sonunda elde ettiği olası kazanç ya da kazanç beklentisi de orantısız olacaktır. Dolayısıyla, Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB'nin NATO ve Varşova Paktı aracılığıyla diğer ülkelerle kurdukları müttefiklik ilişkilerinin asimetrik yapıda olmasının sebebi, bu iki devletin kapasitelerinin diğerlerine kıyasla daha fazla olmasıdır. Benzer bir şekilde, günümüzde de ABD, Çin Halk Cumhuriyeti (Çin) ve Rusya gibi küresel etkisi haiz aktörlerin diğer birçok devletle kurduğu ittifakların önemli bir kısmının da asimetrik yapıda olması dikkat çekmektedir.

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki ittifak literatürüne kavramsal bir giriş yapıldıktan ve bir ittifakı oluşturan temel bileşenler ile ittifak türleri tanımlandıktan sonra, meselenin daha iyi anlaşılabilmesi adına ittifak literatürünün realist kökenlerinin, ya da diğer bir ifadeyle Hans Morgenthau, Kenneth Waltz, Stephan Walt, Randall Schweller ve John Mearsheimer gibi önde gelen realist yazarların bu minvalde ortaya koyduğu yaklaşımların incelenmesi ve ittifak literatürü kapsamında kısaca değerlendirilmesi çalışmamızın bütünlüğü adına önem arz etmektedir.

2.2. İttifak Literatürünün Realist Kökenleri

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde yer alan ittifak literatürüne dair çalışmalar realist yoğun bir yapıda karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle, söz konusu literatüre katkı sağlayan yazarlar büyük oranda realist okula mensuptur. Çalışmamızın teorik çerçevesini oluşturan, Steven David'in literatüre kazandırdığı Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin felsefi arka planı da realizmin temel varsayımları çerçevesinde şekillenmiştir. Bu nedenle, herhangi bir üçüncü

dünya ülkesinin nasıl ittifak kuracağı ortaya konulmadan önce, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde ittifak literatürünün gelişmesine katkı sağlayan realist yazarlar ve onların devletlerin ittifak tercihlerine dair yaklaşımları ayrıntılı bir şekilde incelenmelidir. Dolayısıyla bu bölümde Hans Morgenthau'nun "Güç Dengesi", Kenneth Waltz'un "Yapısalcı Güç Dengesi", Stephan Walt'ın "Tehdit Dengesi", Randall Schweller'in "Çıkar Dengesi" ve John Mearsheimer'ın "Egemen Dengesi" olarak adlandırabileceğimiz yaklaşımları incelenecek ve realist teorisyenlerin ittifak literatürüne katkıları ele alınacaktır.

2.2.1. Hans Morgenthau ve Güç Dengesi Teorisi

Güç dengesi kavramı Uluslararası İlişkiler disiplinindeki realist okula mensup birçok yazarın sistemin yapısına ilişkin en yaygın yaklaşımlarından birini oluştursa da, söz konusu kavrama ilişkin tek bir tanımın varlığından bahsedebilmek mümkün görünmemektedir (Kaufman, Little ve Wohlforth, 2007: 1-6). Nitekim Morgenthau (1993: 125) eserlerinde bu kavramı dört farklı anlama karşılık gelecek şekilde kullanırken (Keyik ve Erol, 2019: 35); Schweller (2016) yedi, Ernst B. Haas (1953: 447-458) sekiz, Martin Wight ise dokuz değişik anlamı karşılayabilecek şekilde ele almaktadır (Wassermann, 1977: 71-72; Demirel, 2019: 577-578).[20] Literatürdeki bu çeşitliliğe rağmen, güç dengesi denildiğinde genel itibariyle aşırı güçlenen bir aktörün ya da ittifakın bu durumdan rahatsız olan diğer aktörler veya onların güçlenen aktöre karşı kurduğu

[20] Morgenthau Schweller, Haas ve Wight eserlerinde güç dengesi kavramını farklı -ve kimi zaman birbirleriyle örtüşen- anlamlara gelebilecek şekilde kullanmışladır.
İlk olarak, Morgenthau eserlerinde söz konusu kavramı dört farklı anlama gelebilecek şekilde kullanmıştır: Devletin bir hedefe ulaşmak için izlediği dış politika, devletin fiili olarak kurduğu gerçek ilişkiler, gücün sistemde eşit olarak dağıtılma hali ve herhangi bir güç dağılımı durumu.
İkinci olarak, Schweller çalışmalarında güç dengesi kavramını yedi farklı anlama gelebilecek şekilde ele almıştır: Gücün eşit ölçüde dağılımı, gücün eşit olarak dağıtılmış olması gerektiği ilkesi, belirli bir zamanda mevcut olan güç dağılımı, büyük aktörler arasında gerçekleşen ve genellikle daha zayıf aktörlerin aleyhine olan denge durumu, güç bakımından baskın olma durumu ya da ilkesi, sistemde dengeleyici bir devletin varlığı ve bu devletin sistemi dengeleme durumu, gücün eşit bir şekilde dağılmasına olanak sağlayan eyle ya da eylemler bütünü.
Üçüncü olarak, Haas eserlerinde bu kavramı sekiz farklı anlama gelebilecek şekilde ifade etmiştir: Gücün eşit bir şekilde dağılımı, gücün dağılımında tam bir dengenin varlığı, egemenlik kavramı, istikrar ve barış, istikrarsızlık ve savaş, güç politikaları, evrensel bir hukuk tarihi ve bir tür politika uygulama aracı ya da rehberi.
Son olarak, Wight ise eserlerinde bahsi geçen kavramı dokuz farklı anlama gelebilecek şekilde tanımlamıştır: Gücün eşit bir şekilde dağılımı, gücün eşit bir şekilde dağıtılması gerektiği, sistem içerisindeki güç dağılımı, büyük güçlerin küçük devletlerin aleyhine olacak şekilde güç bakımından eşitliği, güçlü bir devletin zayıf tarafa katılmasıyla birlikte dengenin sağlanması, sistemde dengeyi sağlayan bir aktörün varlığı, bir aktörün daha fazla güce sahip olması, bir devletin baskın olduğu yapı ve eşit bir güç dağılımının üretilmesi eğilimi.

karşı ittifak tarafından dengelendiği bir sistem anlaşılmaktadır (Schweller, 2016; Doğan ve Kavak, 2014: 257; Keyik ve Erol, 2019: 39).

Öte yandan bir güç dengesi sisteminin varlığının istikrarlı bir şekilde sürdürülebilmesi için en az kaç aktörün gerektiği konusunda realist yazarlar arasında uzlaşmaya varılabilmiş değildir. Bu doğrultuda, Waltz farklı dönemlerde değişik fikirler öne sürse de nihai noktada Soğuk Savaş örneğinde olduğu gibi birbirlerini dengeleyebilecek yakın güçteki iki devletin varlığını yeterli görürken (Waltz, 1979: 118; Yalçın, 2006: 32), Morgenthau en az üç devletin, Kaplan ise en az beş devletin sistemdeki varlığına vurgu yapmaktadır. Diğer taraftan belirli bir sayı vermeyen K. J. Holsti "çok sayıda devlet" ifadesiyle yetinirken, Deutsh ve Singer çalışmalarında "devlet sayısını ne kadar artarsa" sistemin devamlılığı için o kadar iyi olacağını belirtmişlerdir (Arı, 2013: 403-404). Her ne kadar güç dengesi sistemi tıpkı realizmde olduğu gibi egemen ulus devletlerin bireysel ya da sistemin zorladığı tercihleri etrafında şekillense de, son dönemde devletlerin NATO ve Varşova Paktı, Avrupa Birliği (AB) ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), NATO ve ŞİÖ gibi karşılıklı uluslararası örgütler aracılığıyla birbirlerini dengeleyebileceğini iddia eden çalışmalar da mevcuttur (Demirel, 2019: 576).

Klasik realizmin ve Güç Dengesi Teorisi'nin modern dönemdeki en önemli temsilcisi Hans Morgentau'dur. İnsanı ve insanlardan oluşan devletleri bencil bir perspektif üzerinden değerlendiren Morgenthau (1946: 188), iç politikanın aksine dış politikadaki anarşik atmosfere vurgu yapmaktadır (Dursun, 2017: 173). Bu noktadan hareketle, yazar tarafından sistemin ana aktörü olarak nitelendirilen devletler söz konusu anarşik atmosfer içerisinde kendi çıkarlarını elde etme yönünde çaba göstermektedirler. Böyle bir atmosferde, herhangi bir devletin çıkarlarına ulaşması ise gücüyle doğru orantılı olarak ifade edilmektedir. Kısacası bir devlet ne denli güçlenirse, çıkarlarını elde etme noktasında o denli başarılı olma imkanını yakalayabilecektir. Bu nedenle Morgenthau'nun (1993) dış politika tasavvurunda devletler sürekli olarak daha fazla güç peşinde koşan açgözlü varlıklar olarak resmedilmektedir (Arı, 2013: 154-155). Ancak bu durum devletler arasında güvenlik ikileminin doğmasına[21] ve

[21] İlk kez Soğuk Savaş döneminde John Herz'in "Political Realizm and Political Idealizm" adlı kitabıyla literatüre giren güvenlik ikilemi kavramı muhtevası itibariyle iki devletin birbirlerine duyduğu güvensizliğin neticesinde silahlanma yarışına girmelerini ve bu yarışın bir kısır döngü halini almasını ifade etmek için kullanılmaktadır. Buna göre X devletini kendi güvenliği açısından ciddi bir tehdit olarak algılayan Y devleti bu devlete karşı daha fazla silahlanmakta veya doğrudan/dolaylı olarak bu devleti hedef alan ittifaklara katılmaktadır. Yeni durumda, X devleti de Y devletinin gücündeki artışı kendi güvenliği açısından bir tehdit olarak algılamakta ve tıpkı Y devletinin kendisine yaptığı gibi bu devlete karşı askeri gücünü arttırmakta ve muhtemel ittifaklara katılmaktadır. Ortaya çıkan bu durumun neticesinde, her iki devlet de yaptığı masraflara (askeri gücü arttırma, egemenliğinden göreceli olarak taviz verip bir ittifaka katılma) rağmen güvenlik tehdidini ortadan kaldıramadığı gibi, söz konusu

egemenliklerini önceleyen devletlerin aşırı güçlenen diğer devletlerden çekinmesine yol açmaktadır.

Dolayısıyla, A devletinin aşırı güçlenmesinden ya da aşırı güçlendiği fikrinden rahatsız olan B, C ve D devletleri de güçlerini arttırma yoluna gitmektedirler. Bu kapsamda A devletinin -ya da bu devletin içinde olduğu bir ittifakın- güçlenmesinden çekinen B, C ve D devletlerinin karşısına iki alternatif çıkmaktadır: *İç dengeleme* -ya da diğer bir ifadeyle kendi kaynaklarını kullanarak gücünü arttırmak- veya iç dengelemenin yetersiz kaldığı durumlar için *dış dengeleme* -ya da diğer bir ifadeyle söz konusu devletten rahatsız olan diğer devletlerle ittifaka gitmek- (Özlük, 2017: 234; Oğuzlu, 2019; Morgenthau, 1993: 38-39). Bu kapsamda iç ve dış dengeleme kavramlarını bir bütün olarak değerlendiren Kenneth Waltz (1979: 168) iç dengelemeyi daha güvenilir ve kesin bulsa da, genel itibariyle eserlerinde dış dengelemeye vurgu yaptığı görülen Hans Morgenthau söz konusu dengeleme türü neticesinde ortaya çıkan ittifakları amaç-araç ve ödül-ceza mekanizmaları doğrultusunda ele almaktadır (Dwivedi, 2012: 228).

Morgenthau'nun Güç Dengesi Teorisi revizyonist devletler ve statükocu devletler kavramlarını gündeme getirmektedir. Kısaca tekrar değinilecek olursa, revizyonist devlet kavramıyla amiyane tabirle sistemdeki pastadan kendisine düşen payı beğenmeyip daha fazla pay isteyen devlet ya da devletler ifade edilmektedir. Revizyonist devlet(ler)in payını arttırmaya yönelik agresif çabaları ise, sistemdeki pastadan kendisine düşen payı beğenen ve bu payın elinden gitmesini istemeyen devlet(ler)i revizyonist devlet(ler)e karşı birleştirmektedir. Böylece, statükocu devletler arasındaki ittifakın kurulma amacı büyüyen güçleri dengelemek ve sistemdeki güç dengesindeki olası değişiklikler karşısında dengeyi yeniden sağlamak olarak nitelendirilmektedir. Morgenthau sistemdeki istikrarı da revizyonist ve statükocu devletler arasındaki mücadeleden çıkacak sonucun belirleyeceğini ileri sürmektedir.

Bu kapsamda, ibre revizyonist devletlerden yana dönerse sistem istikrarsızlaştıracak, statükocu devletler ağır basarsa sistem istikrara kavuşacaktır (Morgenthau, 1993: 378-379; Yalçın, 2015: 213). Bu görüşten hareketle, Morgenthau, çok kutuplu yapıyı sistem ve sistem içerisinde

tehdidin daha da büyümesine yol açmaktadır. Belirtilen durum, Uluslararası İlişkiler literatürüne güvenlik ikilemi olarak geçmiştir. Hindistan ve Pakistan veya Türkiye ve Yunanistan arasında yıllardır çeşitli vesilelerle süregelen güvensizlik ortamın yol açtığı silahlanma yarışı ve çeşitli ittifaklara katılma arayışı bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından çeşitli devletlerin dağılması, bazı ülkelerde iç savaş yaşanması, zayıf devletlerin ortaya çıkması, uluslararası göçün artması, yasa dışı suç örgütlerinin yaygınlaşması ya da terör örgütlerinin hızla uluslararası bir güvenlik meselesi haline gelmesi gibi gelişmelerin neticesinde güvenlik ikilemi kavramı tüm bu durumları kapsayacak şekilde genişletilmeye çalışılmıştır.

oluşturulacak ittifaklar için daha istikrarlı bir yapı olarak tasvir etmektedir. Zira çok kutuplu bir yapı içerisinde devletlerden biri ya da birkaçı revizyonist hareketlere girişirse, çıkarları doğrultusunda onu dengeleyebilecek diğer devletler bulunabilecektir. Ancak tek kutuplu ya da iki kutuplu sistemde böyle bir durum ortaya çıktığı takdirde, dengeleme mekanizması büyük oranda başarısız olacaktır (Tınas, 2018: 60; Morgenthau, 1993). Nitekim Morgenthau'nun bakış açısına göre Avrupa merkezli uluslararası ilişkilerde dini fanatikliğin bağnaz etkilerinden uzaklaşılıp rasyonel aklın hâkim olduğu çok kutuplu bir yapının mevcudiyetinden bahsedilebilen 18. yüzyılın güç dengesi sisteminin "altın çağı" olduğu varsayılmaktadır (Nobel, 1995: 65).

2.2.2. Kenneth Waltz ve Yapısalcı Güç Dengesi Teorisi

Neorealizmin kurucusu ve en önemli temsilcisi olduğu varsayılan Kenneth Waltz, Klasik Güç Dengesi Teorisi'ne yeni bir boyut getirerek Morgenthau'nun yaklaşımını "Yapısalcı Güç Dengesi" ya da diğer bir ifadeyle "Güvenlik Dengesi" teorisine evirmeye çalışmıştır. Realizmin yoğun eleştirilere maruz kaldığı bir ortamda, Waltz bu teoriyi güncelleyerek ona bilimsellik kazandırma ve yeniden popüler hale getirme amacındadır. Buna göre, Waltz da tıpkı Morgenthau gibi sistemin anarşik bir yapıda varlığını sürdürdüğünü kabul etmektedir. Ancak ondan farklı olarak, ulus devletlerin değil sistemin belirleyici etkisi üzerinde durmaktadır. Diğer bir ifadeyle, devletlerin ittifak davranışlarını Morgenthau'nun ifade ettiği gibi rasyonel seçimler sonucu çıkarları peşinde koşma arzusu değil, sistemin dayattığı güvenlik gereksinimleri belirlemektedir (Schweller, 2016; Düzgün, 2020: 269; Arı, 2013: 158). Bu doğrultuda, Waltz'a göre, anarşik bir ortamda korumasız kalan devletlerin yegâne sığınağı güç değil, güvenliktir. Yazar devletlerin durmak bilmeksizin daha fazla güç elde etmeye çalışmasının onları güvenliği kılmayacağı, bilakis güvenliklerini tehlikeye düşüreceği iddiasındadır (Waltz, 1992: 36). Waltz'un sistemin anarşik yapısının devletler arası ilişkilerde oynadığı rol üzerine yaptığı değerlendirmeyle, ulus devletleri tam manasıyla bir kenara attığı da düşünülmemelidir. Waltz sistemde devletin yanı sıra ittifaklar gibi başka aktörlerin de varlığını kabul etse de, alternatif aktörlerin hiçbirinin devletin yerini alabilecek kapasitede olmadığını da belirtmektedir. Nitekim ittifaklar devletler tarafından oluşturulmakta, oluşan ittifakların yönünü ve kaderini devletler tayin etmektedir (Dar, Haq ve Khan, 2017: 46-47).

Waltz bir yandan, hiçbir düzenleyici otoritenin olmadığı, orman kanunlarının işlediği, sıfır toplamlı (zero-sum) anarşik bir ortamda devletlerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlamak zorunda kalacaklarını kabul etse de, diğer yandan herhangi bir devletin aşırıya kaçtığı ve çok

fazla güçlendiği bir ortamda devletlerin olası bir güvenlik ikileminin yarattığı güvensizlik nedeniyle aşırıya kaçanı ittifaklar yoluyla cezalandırmaya ya da dengelemeye yönelik hareket edeceği öngörüsündedir. Bu bağlamda Waltz (1979: 120), bir tarafın mutlak kazancının diğer tarafının kaybı anlamına geldiği sıfır toplamlı bir sistemde, güç dengesinin oluşumunu ittifakların varacağı nihai nokta olarak tasvir etmektedir. Böylece sistemin anarşik yapısı dengeyi kendiliğinden üretmekte, denge bozulsa bile bir şekilde yeniden sağlanmakta ve sistemin güvenliğinin garanti altına alınmasının yolu aşırıya kaçan aktörlerin dengelenmesinden geçmektedir. Bu nedenle devletlerin daha fazla güç peşinde koşmak yerine, sistemdeki varlığını koruyabilecek kadar güçlenmesi yeterli görülmektedir (Elman, 2008: 18-20; Arı, 2013: 159-160).

Diğer yandan ise, "Peşine Takılma (Bandwagonning)" kavramının literatürde ilk kez Quincy Wright (1942: 136) tarafından kullanıldığı, ardından ise uzun yıllar sonra Arnold Wolfers'ın (1962: 124) ve Kenneth Waltz'un (1979: 126) bu kavrama çalışmalarında yer verdiği bilinmektedir. Bu kapsamda, sistemdeki diğer devletler revizyonist ve güçlü olan aktörün peşine takılırsa dengeleme gibi bir durum asla söz konusu olmayacak ve bir aktörün ya da grubun sistemdeki mutlak hakimiyetini ifade eden egemenlik durumu ortaya çıkacaktır. Waltz'a (1979: 125-126) göre, bir devleti dengelemek yerine onun peşine takılmayı tercih eden devletler genellikle meşruiyet problemi yaşayan ve nepotizm, yolsuzluk, kötü yönetişim gibi sorunlarla boğuşan küçük devletlerdir. Nitekim hem Waltz'un hem de Morgenthau'nın özellikle vurguladığı şekliyle, sistemde bir güç dengesinin oluşabilmesi için sivrilen revizyonist devletlere karşı diğer devletlerin zayıf kalan tarafa katılması, bir başka ifadeyle zayıfı güçlendirerek statükoyu korumaya çalışması beklenmektedir. Morgenthau'nun aksine, Waltz güç dengesi sisteminin etkili bir şekilde devam edebilmesi için kontrol ve denge mekanizmaları iyi oluşturulmuş iki kutuplu bir sistemin de yeterli olabileceğini ifade etmektedir. Zira çok kutuplu bir sistem yapısının aksine, iki kutuplu sistemde devletler daha az bağımsızdır ve herhangi bir devletin sistemde tek başına egemenlik kurması neredeyse imkansızdır (Linklater, 1995: 246-247). Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan silahlanma yarışının son kertede "Küba füze krizi" meselesinde olduğu gibi[22] nükleer bir savaşa yol açmasından korkan ABD ve SSCB arasındaki denge belirtilen duruma en iyi örneklerden bir tanesidir (Waltz, 1979: 174).

[22] Ayrıntılı bilgi için bknz: (Woodruff, 1993: 149-160; Brenner, 1990: 115-142).

Morgenthau ve Waltz'un dışında Liska, Kaplan, Quincy Wright vb. birçok başka realist yazar da çalışmalarında Güç Dengesi Teorisi'ne vurgu yapmışlardır. İlginç bir şekilde, bahsi geçen isimlerin yaptıkları vurguların birkaç ufak istisna dışında Morgenthau'nun yaklaşımdan etkilenerek şekillendiği görülmektedir. Örneğin Liska'nın "birine ya da bir şeye" karşı kurulduğu şeklindeki ittifak tanımı Morgenthau'nun tasvir ettiği sistemi andırmaktadır. Quincy Wright (1942: 254) güç dengesi sistemini ifade ederken saldırganlığa yeltenen bir devletin karşısında diğer devletleri bulacağı ve onlarla dengeleneceği inancıyla oluşturulmuş bir sistem açıklamasını yapmaktadır. Bu kapsamda, Wright'ın çalışmasında revizyonist ve statükocu güçlere Morgenthau'ya benzer bir şekilde yer verdiği görülmektedir. Son olarak, Kaplan'ın da güç dengesi sistemini açıklarken, Morgenthau ile benzer bir yaklaşımdan beslendiği görülmektedir. Bu kapsamda, her ne kadar sistemin devamlılığı için gereken aktör sayısında ters düşseler de, Kaplan da Morgenthau gibi gücü arttırma güdüsünü temel dayanak olarak almakta, denge unsuruna özel önem atfetmekte, ittifakın aşırı güçlenmek isteyen birine ya da bir şeye karşı kurulduğunu belirtmekte, 18. ve 19. yüzyıllardaki Fransa ve Almanya gibi benzer örnekler üzerinden yola çıkmaktadır (Kaplan, 1957: 26; Kaplan, 1969: 294; Arı, 2013: 405).[23] Diğer bir örnek olarak, her iki isim de çalışmalarında güç dengesi sistemi içerisinde zorunlu olmasa da tavrını sistemin devamlılığından yana koyan ve çıkarını statükoda gören bir dengeleyici devletin var olabileceğinden bahsetmektedirler. Revizyonist devletler sistemde dengeyi bozdukları esnada duruma müdahale eden ve zayıftan yana tavır alan bu devlete, barış zamanlarda mümkün mertebe herhangi bir devletle ittifak kurmamaya özen gösteren, ancak Birinci ve İkinci Dünya savaşları örneğinde olduğu gibi kriz ve savaş dönemlerinde elini taşın altına koyarak dengeleyici bir işlev üstlenen Birleşik Krallık örnek olarak gösterilebilmektedir (Kaplan, 1969: 295; Morgenthau, 1993; Arı, 2013: 404; Yalçın, 2015: 213).

Güç Dengesi Teorisi'ne ilişkin çalışmalarda sistemin devamlılığı ya da dönüşümü noktasında etkisiz kaldıkları düşünülen küçük devletlere herhangi bir önem atfedilmemektedir. Bu

[23] Uluslararası sistemde güç dengesinin devam ettirilebilmesi için birbirine eşit ya da paralel güçte en az 5 devletin bulunması gerektiğini belirten Kaplan'a göre, güç dengesi sisteminin ana hatları şu şekilde özetlenebilmektedir (Wassermann, 1977; Arı, 2013):
a) Bir devletin kapasitesini arttırmaya çalışırken savaş yerine müzakereyi tercih etmesi,
b) Bir devletin kapasitesini arttırma fırsatını kaçırmaktansa savaşa girmeyi tercih etmesi,
c) Sistemdeki ana aktörlerden birinin sistem dışı kalma tehlikesi karşısında savaşın sona erdirilmesi,
d) Sistemde tek egemen hale gelmeye çalışan devletlere ya da koalisyonlara karşı konulması,
e) Uluslarüstü ilkelere bağlanma noktasında istekli görünen devletlerin sınırlandırılmaya çalışılması,
f) Bir mağlubiyet ya da yıkılma sonucunda sistemdeki yetkinliğini kaybeden ana aktörün tekrar sisteme dahil edilmesi yönünde çaba gösterilmesi veya öncesinde ana aktör olma tecrübesi bulunmayan bir devletin ana aktörlerden biri haline getirilmeye çalışılması,
g) Bütün devletlere sisteme kabul edilebilir aktör muamelesinde bulunulması.

kapsamda küçük devletler güç dengesi sistemi içerisinde kurulan ittifakların genellikle zayıf ve yardıma muhtaç olan tarafını oluşturmaktadır. Nitekim bazı neorealist yazarlar bahse konu devletlerin ittifak kurma ya da ittifaka dahil olma girişimlerinde sistemin yapısının belirgin bir şekilde etkili olduğunu ve dış politikada güvenliğe ilişkin taşıdıkları kaygılar neticesinde ittifak kurduklarını belirtmektedirler (Elman, 1995: 172-173, 175; Tür ve Salık, 2017: 13). Örneğin Waltz (1979: 84-85), küçük devletlerin güvenlik ve dış politikalarının sistem tarafından ve büyük güçlerin birbirleriyle olan rekabeti doğrultusunda şekillendiğini iddia etmekte, uluslararası sistemin zayıf aktörlerine güçlü aktörlerinin aksine daha dar bir hareket kabiliyeti atfetmektedir. Bu kapsamda küçük devletler yalnızca sistemde yaşanan değişim ve dönüşümlerden etkilenmekte, onlara cevap vermekte, fakat söz konusu değişim ve dönüşümler noktasında herhangi bir belirleyici hamlede bulunamamaktadır. Benzer bir şekilde Robert Rothstein (1968: 186-191) de çalışmalarında küçük devletlerin uluslararası sistem içerisindeki yegâne amacının tehditlere karşı güvenliklerini sağlamak ve varlıklarını sürdürebilmek adına diğer devletlerle kurulacak ittifaklara yönelmek olduğunu ifade etmektedir (Tür ve Salık, 2017: 13, 16).

Özetle, "kumarda daima kasa kazanır" klişesinde olduğu gibi, Morgenthau'nun ve Waltz'un güç dengesine ilişkin teorilerine göre, uluslararası sistemde de büyük oranda "denge mekanizması" galip gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle, revizyonist güdülerle hareket edip sistemin devamlılığına ve kendi nihai güvenliklerine yönelik kumar oynayan devletler karşısında statüko büyük oranda varlığını koruyabilmektedir. Hatta belirtildiği gibi güç dengesi teorisyenlerine göre, statükonun mağlup olup bir devletin ya da ittifakın aşırı güçlendiği durumda dahi sistem kendini bir şekilde yenilemekte ve bir süre sonra yeni bir denge mekanizması kurulmaktadır (Waltz, 1979: 69; Arı, 2013: 158; Özçelik, 2018: 13). Örneğin Fransız İhtilali'nden Napolyon'un emperyalist ihtiraslarına uzanan süreçte, Paris'in karşısında birleşen statükocu güçler (Avusturya, Prusya, Rusya ve Britanya) sistemin güvenliğini ve sürdürülebilirliğini koruyabilmiştir. İlginç bir şekilde, bu güçler bir süre sonra Napolyon sonrası Fransa'yı da sisteme tekrar dahil etmiş ve böylece Avrupa Uyumu denilen barışçıl sürecin dengeli ve başarılı bir şekilde yürütülmesi sağlanmıştır. Benzer bir durum Birinci ve İkinci Dünya savaşları sırasında Almanya'nın sistemin yapısını kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmeye ilişkin çabaları esnasında da yaşanmıştır. Zira Almanya'nın her ikisi de savaşla ve kendi adına mağlubiyetle sonuçlanan revizyonist çabaları güç dengesi sisteminin gerektirdikleri ışığında statükocu devletler tarafından dengelenmiş, ardından bir süre sonra Almanya -parçalanmış bir halde de olsa- sisteme yeniden dahil edilmiştir.

Soğuk Savaş dönemi ise Waltz'un iki kutuplu sistemde güç dengesi tasavvuruna uygun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde dünyanın birçok ülkesini de yanına alan ABD ve SSCB'nin oluşturduğu Doğu ve Batı kamplarının varlığı sistemde bariz bir güç dengesinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Son -ve bir istisna- olarak, SSCB'nin 1991 yılında çökmesiyle birlikte Washington yönetimi bir süre için uluslararası sistemin tek süper gücü olarak kalmış, bir başka deyişle sistem tek kutuplu yapıya evirilmiştir. Ancak zaman içerisinde ABD'nin zayıflama emareleri göstermesi, Rusya'nın kendisini toparlaması, Çin'in hızla büyümesi ve Brezilya, Türkiye ya da Hindistan gibi bazı bölgesel aktörlerin sistemde daha etkili bir şekilde görünür olmaya başlamasıyla beraber, uluslararası ilişkiler sisteminin tekrar denge mekanizmasına, ya da diğer bir ifadeyle güç dengesi sistemine dönüş sinyalleri verdiği görülmektedir. Bu durum ise, uluslararası ilişkiler sisteminde devletler arasındaki denge bozulsa dahi bir süre sonra sistemin koşulları tarafından yeniden tesis edileceği yönündeki görüşü bir nevi haklı çıkarmaktadır.

2.2.3. Stephan Walt ve Tehdit Dengesi Teorisi

Kenneth Waltz'un eleştiriler karşısında Güç Dengesi Teorisi'ne yeni bir boyut kazandırma girişiminde olduğu gibi, Yapısalcı Güç Dengesi Teorisi'ni revize etme çabaları da bir başka realist düşünür Stephan Walt'dan gelmiştir. Çalışmalarında uluslararası sistemin anarşik yapısına vurgu yapan Walt, Morgenthau ve Waltz'un aksine, güç ya da güvenlik gibi kavramlara değil, tehdit olgusuna odaklanmaktadır. Buna göre öncelikli amacı hayatta kalmak olan devletleri ittifaka yönelten ana güdü kendisinden daha güçlü devlet(ler) ya da ittifaklar karşısında duyduğu korkudur. Bu noktada, teoriye de adını veren bir tür tehdit dengesinin varlığından bahsedilmektedir. Stephan Walt (1987: 17), korku duyan bir devletin ayakta kalabilmek için ya tehdit unsuru olan aktörü ya da ittifakı dengeleme yolunda çaba göstereceğini ya da söz konusu aktörün veya ittifakın peşinden gideceğini (bandwagonning) varsaymaktadır. Bu doğrultuda, dengeleme yolunu seçen bir devletin iki temel amacı bulunmaktadır: Daha büyük bir tehdidi dizginlemek için daha az tehdit unsuru olan ya da tehdit unsuru taşımayan aktörlerle ittifaka yönelmek ve Peşine Takılma yaklaşımında öngörüldüğünün aksine ittifakın içerisinde söz sahibi olmak (Walt, 1985: 5-6).

Diğer yandan, tehdidi dengelemeye çalışmaktansa tehdidin kaynağıyla ittifak kurmak olarak ifade edilebilecek olan Peşine Takılma stratejisi savunmacı ve saldırgan amaçlarla uygulanabilmektedir. Defansif Peşine Takılma stratejisinde, tehdit altında olan devlet tehdit unsuru olan devleti yatıştırarak mevzubahis devletten gelecek saldırıları engellemeye

çalışmaktadır. Komünizm tehdidinden çekinen Türkiye'nin ve Yunanistan'ın Batı Bloğu'na yönelmesi Defansif Peşine Takılma stratejisine örnek olarak gösterilebilmektedir. Ofansif Peşine Takılma stratejisinde ise, tehdit altında olan devlet güçlü olan tarafa yanaşarak olası bir zaferden pay olma ümidindedir. Bu minvalde, Mussolini'nin 1940 yılında Fransa'ya, Stalin'in ise 1945 yılında Japonya'ya savaş etmesi Ofansif Peşine Takılma stratejisi kapsamında değerlendirilmektedir. Öte yandan Walt (1987: 19-21), Stalin'in Almanya'yla imzaladığı saldırmazlık anlaşmasının her iki strateji türüne de örnek olarak gösterilebileceğini belirtmektedir. Ne var ki Walt'a (1985: 4-5) göre, sistemde yaygın olarak görülen ittifak türü genellikle küçük ve güçsüz devletler tarafından tercih edilen peşine takılma değil, dengelemedir. Üstelik Dengeleme yaklaşımında statüko, Peşine Takılma yaklaşımında ise rekabet unsuru ağır basmaktadır. Dolayısıyla, Dengeleme yaklaşımı peşine takılmaya nispeten daha istikrarlı bir sistem yapısı sağlamaktadır.

Tehdit Dengesi Teorisi'nde, bir devleti ittifak kurmaya iten tehdit unsurunun kaynakları dört temel madde üzerinden açıklanmaktadır: İlk olarak, bir devletin toplam gücü arttıkça (aggregate power) diğer devletler için oluşturduğu tehdit de artmaktadır. İkinci olarak, bir devlet coğrafi olarak ne kadar yakınsa (proximity) diğer devletler adına o denli ciddi bir tehdit unsurudur. Üçüncü olarak, bir devletin saldırı kapasitesi (agressive power) çoğaldıkça rakipleri için daha büyük bir tehdide dönüşmektedir. Son olarak, bir devletin saldırı niyetinin (perceived intention) olması, o devlete yönelik tehdit algısını arttırmaktadır (Walt, 1985: 8-13). Böylece, Walt'ın bu yeni teorisiyle, tehdit algısı kavramı da literatüre girmekte ve söz konusu kavram ittifak oluşumunun asli unsurlarından biri haline gelmektedir. Ne var ki soyut varsayımlarla desteklenen tehdit algısının ittifak denkleminde önemli bir yere oturtulması, birtakım açmazlara sebebiyet verebilmektedir. Zira Güç Dengesi ya da Yapısalcı Güç Dengesi teorilerinden bahsedilirken güç ya da güvenlik kavramları nispeten somutlaştırılabilmektedir.

Ancak Tehdit Dengesi'nden bahsederken, tehdit algısını somutlaştırabilmek daha zor görünmektedir. Nitekim İsrail ve İran ABD'ye coğrafi olarak benzer bir uzaklıkta yer almakta, bu iki devlet orta büyüklükte aktörler olarak nitelendirilmekte, her ikisi de nükleer güç kapasitesine sahip ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu benzer özelliklerine rağmen, Washington yönetiminin Tel Aviv yönetimini dost olarak nitelendirirken, Tahran yönetimiyle ciddi sıkıntılar yaşaması tehdit algısının yarattığı sübjektif duruma işaret etmektedir. ABD'nin Soğuk Savaş döneminde SSCB'yle girdiği çok yönlü rekabet de benzer bir minvalde değerlendirilebilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, Soğuk Savaş döneminde Washington yönetimini Moskova yönetimine karşı tedbir almaya ve dünyayı büyük oranda iki ayrı kutba

bölmeye neden olan şeyin SSCB'nin sahip olduğu gücü ve emperyalist emelleri mi, yoksa ABD'nin bu devleti ulusal çıkarları karşısında bir tehdit olarak algılaması mı olduğu derin bir tartışmanın konusudur (Walt, 1987: 273-281).

Waltz'un Yapısalcı Güç Dengesi kuramı devletlerin kimliklerini ve iradelerini yadsıdığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Walt'ın Tehdit Dengesi Teorisi ise Waltz'un bu yöndeki eksikliklerini giderebilmek amacıyla ideoloji, dış yardım, nüfuz gibi devletlerin kimliklerini ve iradelerini görece daha fazla yansıtan kavramları da ittifakların oluşum sürecine dahil etmektedir (Yalçın, 2014: 402). Ancak Tehdit Dengesi Teorisi'nde bu kavramlara atfedilen rolün oldukça cüzi bir nitelikte olduğu da gözden kaçmamaktadır. Örneğin, yazar, güvenliklerinden emin oldukları takdirde benzer ideolojilere ve kurumsal yapılara sahip olan devletlerin ortak bir ittifak doğrultusunda hareket edebileceklerini belirtmektedir (Walt, 1987: 181-182, 216-217). Ne var ki Walt (1985: 25-26), ideolojilerin ittifak kurmaktaki rolüne ilişkin, "ideolojilerin görünen önemi devlet insanlarının algıları ve bunun sonucunda benimsedikleri politikalarla abartılabilir" veya "devlet yöneticilerinin söylemleri çok ciddiye alınarak ideolojilerin önemi abartılabilir" gibi uyarılarda bulunmaktadır.

Öte yandan Soğuk Savaş örneğinde olduğu gibi, belirli dönemlerde ideolojik farklılıkların ittifak kurma noktasında daha etkili olabileceği ifade edilmektedir. Ancak çok kutuplu bir sistem yapısı içerisinde ideolojinin ittifak kurma noktasındaki fonksiyonunu yitireceği de belirtilmektedir. (Walt, 1993: 245). Diğer bir örnek olarak ise bir rüşvet unsuru bağlamında ekonomik veya askeri dış yardım teklif etmenin ya da benzer saikler çerçevesinde bir dış yardım almanın iki devleti ortak bir ittifaka yöneltebileceği belirtilmektedir. Bu doğrultuda Walt (1985: 27-30), iki devletin dış yardımlar neticesinde mi yakınlaştığı yoksa yakınlaştığı için mi dış yardımların gündeme geldiği noktasındaki soru işaretlerinin yarattığı belirsizliğe vurgu yapmaktadır. Son olarak Walt (1985: 30-33), teorisinde bir devletin diğer devlet üzerinde nüfuz sahibi olmasının, yani o devletin politikalarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilmesinin/manipüle edebilmesinin de ittifak oluşumuna katkı sağladığını belirtmektedir. Lobi grupları ya da dış propaganda sonucu ortaya çıkan söz konusu nüfuzun büyük oranda benzer siyasi sistemlere ve yakın ilişkiye sahip devletler arasında meydana gelmesi, yazarı dış yardımlar konusunda gündeme gelen ikilemi yeniden sorgulamaya itmektedir. Özetle Tehdit Dengesi Teorisi'nde her ne kadar ideoloji, dış yardım ve nüfuz gibi faktörlerin rolüne yer verilse de, bahsi geçen faktörler genel olarak kurulan ittifakın nedeni değil sonucu olarak yansıtılabilmektedir.

Sonuç olarak, teorisinde devletlerin anarşik uluslararası sistemde güvenliklerini en çok tehdit eden aktör(ler)e ya da ittifaka karşı dengeleme eğilimi göstereceklerini belirtse de, Walt mevzubahis dengelemenin nasıl olacağı veya devletlerin benzer tehditlerle başa çıkabilmek için neden farklı ittifaklara yöneldiği gibi soruları tam olarak cevaplayamamaktadır (He ve Feng, 2011: 7). Denilebilir ki Morgenthau, Waltz ve Walt benzer başlangıç noktalarından hareket etmelerine rağmen farklı sonuçlara varmaktadırlar. Devletin rasyonel bir aktör olarak sistemde hayatta kalmaya çalıştığı, uluslararası sistemin anarşik atmosferi, ittifakların istisna kendi kendine yetebilme prensibinin kaide olduğu ve ittifaka neden olan aktör ortadan kalktığında ittifakın da ortadan kalkacağı gibi noktalarda hemfikir olan bu üç yazar (Dar, Haq ve Khan, 2017: 49-50), teorilerinin merkezine ise üç farklı kavramı (güç, güvenlik, tehdit) oturtmaktadırlar (Tınas, 2018: 72). Bu doğrultuda Walt, çok kutuplu sistemin Tehdit Dengesi Teorisi için avantajları ve dezavantajları üzerinde de durmaktadır. Nitekim ittifakların daha sıkı ve dayanıklı olduğu iki kutuplu sistemin aksine, alternatiflerin daha fazla olduğu çok kutuplu sistemde ittifaklar daha esnek fakat aynı zamanda da daha dayanıksızdır. Bu durum devletlere bir yandan hareket kabiliyeti sağlarken, diğer yandan ittifakların devamlılığını tehlikeye atabilmektedir.

Kısacası Walt (1993: 45) hareket kabiliyeti yönünden çok kutuplu sistemi öne çıkarırken, söz konusu sistem yapısını istikrar yönünden sorgulamaktadır. Ayrıca yazar, çok kutuplu sistemde hangi devletin daha büyük bir tehdit teşkil ettiğini belirlemek zor olacağından niyet unsurunun ön plana çıkabileceğini belirtmektedir (Dwivedi, 2007: 49; Dwivedi, 2012: 232). Bu kapsamda, Waltz anarşik bir yapıda tezahür eden uluslararası sistemde güvenliğini tehlikede hisseden bir devletin karşı karşıya olduğu riski düşüneceği ve buna göre ne yapacağını hesaplayacağını belirtirken, Walt ise devletlerin tehdit durumunda yalnızca tehdidi dengeleme ya da onun peşine takılma opsiyonlarından birini seçeceğini vurgulamaktadır (Dar, Haq ve Khan, 2017: 49-50). Son olarak Walt, teorisinde daha önce Wright, Wolfers ve Waltz tarafından da kullanılan Peşine Takılma yaklaşımını daha da genişleterek kullanmıştır. Bu doğrultuda, hem Walt hem de Waltz teorilerinde Peşine Takılma stratejisini Dengeleme stratejisinin zıddı olarak ele almaktadırlar. Bu görüşe karşı çıkan Schweller ise, Walt'ın Tehdit Dengesi Teori'sine eleştiri getirerek ittifak literatürünü çıkar unsurunu ön plana çıkarmak suretiyle yeniden yorumlamaya çalışmış ve diğer üç yazarın aksine küçük devletlere ittifakların oluşum süreçlerinde daha fazla yer veren "Çıkar Dengesi (Balance of Interest)" teorisini ortaya atmıştır.

2.2.4. Randall Schweller ve Çıkar Dengesi Teorisi

Her ne kadar Paul Schroeder (1994: 119-120), Gerald Sorokin (1994: 422-424), Robert Keohone (1988: 175-176), Randolph Siverson (1988: 1045-46), Michael Barnett (1996: 400-447) ve Glenn Snyder (1991: 126-129) gibi yazarlar çalışmalarında Walt'ın Tehdit Dengesi Teorisi'ne çeşitli eleştiriler getirerek alternatif görüşler öne sürmüşlerse de (Dwivedi, 2007: 51-54), hiç şüphesiz bu yöndeki en ciddi çaba ve revizyon Randall Schweller'den gelmiştir. Schweller 1994 yılında yayımladığı "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In" başlıklı makalesinde Güç Dengesi ve Tehdit Dengesi teorisyenlerinin hakkını sınırlı oranda teslim etse de; Morgenthau, Waltz ve bilhassa Walt'ın ileri sürdüğü teorik yaklaşımları ve dolayısıyla Güç dengesi, Yapısalcı Güç Dengesi ve Tehdit Dengesi teorilerini önemli ölçüde eleştirmektedir. Bu kapsamda, bahsi geçen realist ittifak teorilerinin yalnızca sistemin kendilerine sundukları imkanlardan tatmin olan ve statüko ile uyum içerisinde yaşayan devletlerin ittifak tecrübelerini ele aldığını belirten yazar, sistemden tatmin olmayan devletlerin ittifak davranışlarını açıklama konusunda ise işlevsiz kaldıklarını belirtmektedir (Schweller, 1994: 87).

Schweller'e (1994: 83) göre, eserlerinde sıklıkla yaptığı tehdit vurgusuna rağmen devletlerin dış tehdide nasıl cevap vereceğini açıklamayan Walt da bir ittifak teorisi ortaya koyamamaktadır. Bunun nedeni, yazarın yalnızca savunma amaçlı ittifaklara odaklanması ve savunma amacı gütmeyen ittifakları açıklamakta yetersiz kalmasıdır (Dwivedi, 2007: 50). Walt'ın aksine Schweller ise, tehdit altında olan devletlerin yanı sıra tehdit altında olmayan devletlerin de önlerine çıkan fırsatlar karşısında nasıl davrandığını incelemekte ve bilhassa uluslararası sistemin sunduğu pastadan kendisine düşen pay konusunda tatminsizlik yaşayan devletlerin ittifak davranışlarını ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda, sistemdeki anarşik yapıyı kabullenen yazar, Morgenthau, Waltz ve Walt'dan farklı olarak, yükselen tehdidi dengelemeye dair ittifak yönelimlerinin değil, sistemde daha yaygın olarak gerçekleştiğini iddia ettiği Peşine Takılma stratejisine yönelik tercihlerin üzerinde durmuştur (Schweller, 1994: 93).

Morgenthau'nun "güç", Waltz'un "güvenlik" ve Walt'ın "tehdit" kavramlarıyla açıklamaya çalıştığı devletlerin ittifak davranışları, Schweller tarafından "çıkar" kavramıyla ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda, her ne kadar devletlerin karşılaştıkları güvenlik tehditleri karşısında tehdidin kaynağı olan ülke ya da ittifakı dengeleyeceği konusunda Walt'a katılsa da, Schweller Tehdit Dengesi Teorisi'nin Peşine Takılma stratejisinin "tehdidin

kaynağıyla ittifak kurmak" olduğu yönündeki yorumunu reddetmektedir. Bu kapsamda, Peşine Takılma stratejisi konusunda Walt'ı dar görüşlü davranmakla itham eden yazar, Tehdit Dengesi Teorisi'nde Peşine Takılma stratejisinin saldırgan amaçlarla kurulabileceği gerçeğinin göz ardı edildiğini savunmaktadır (Schweller, 1994: 79-83; Dwivedi, 2007: 50). Bu noktadan hareketle Schweller (1997: 298), Walt ve Waltz'un Peşine Takılma kavramını stratejik teslimiyetle karıştırdıklarını, geleneksel kullanımının dışında kullandıklarını ve ana güdüsü kar ve kolay kazanç olan Peşine Takılma stratejisini görmezden geldiklerini iddia etmektedir.

Bu anlayışa göre devletler yalnızca tehditleri yatıştırmak için değil, çıkar sağlama amacıyla da bir başka devletin ya da ittifakın peşine takılabilmektedirler. Diğer bir ifadeyle, amiyane tabirle pastadan kendisine düşen paydan rahatsız olan revizyonist bir devlet, mevcut durumu değiştirmek ve olası bir zafer sonucunda daha fazla pay elde edebilmek için kendisinden daha güçlü olan diğer revizyonist devletlerin ya da ittifakların peşine takılabilmektedirler. Üstelik oldukça masraflı olan Dengeleme stratejisinin aksine, Peşine Takılma stratejisinin oldukça düşük bir masrafının olması revizyonist devletleri fırsattan istifade bu stratejiye yöneltebilmekte ve özellikle sistemdeki yeri konusunda tatminsizlik yaşayan devletler arasında Peşine Takılma stratejisini dengelemeden daha yaygın başvurulan bir yol haline getirebilmektedir (Schweller, 1994: 93). Ne var ki Schweller'in teorisine karşı Güç Dengesi ve Tehdit Dengesi teorilerini benimseyen yazarlar, güçlü devletin peşine takılan küçük devletlerin zaferin ardından masada önemsenmeyeceği ve güçlü devletler kendilerine daha az ihtiyaç duydukları için zayıf devletlerin daha az takdir edileceği yönündeki görüşü öne sürmektedirler (Yalçın, 2014: 402-403).

Tıpkı Morgenthau, Waltz ve Walt gibi, Schweller de devletleri revizyonist ve statükocu devletler olarak sınıflandırmaktadır. Diğerlerinden farklı olarak, Schweller teorisinde devletleri aslan, kuzu, kurt ve çakala benzetmektedir. Buna göre, aslan sistemdeki çıkarlarını korumaya çalışan son derece güçlü statükocu devleti, kuzu statükonun devamında fayda görmesine rağmen görece zayıf olan ve aslanın peşine takılan devleti, kurt statükoyu değiştirmek isteyen güçlü revizyonist devleti, çakal ise kurdun peşine takılan zayıf revizyonist devleti temsil etmektedir (Schweller, 1994: 100-102). Çakal olarak tasvir ettiği devletin yükselen güç ile birlikte olan, sistem karşıtı ve statükoyu zayıflatan peşinden gitme stratejisini "jackal bandwagonning" olarak tasvir eden yazar, kuzuya benzettiği devletin statükoyla beraber hareket eden ve sistemin istikrarı yönünde gayret sarf eden peşinden gitme yaklaşımını "pilling bandwagonning" olarak ifade etmektedir (Schweller, 1994: 92-96). Bu şartlar altında, teorisinde hem devlet hem de sistem merkezli analiz düzeylerine yer veren Schweller (1994:

104); bu rekabette statükocular galip geldiği takdirde sistemde istikrarın ya da dengenin sağlanacağını, revizyonistler galip geldiği takdirde sistemde değişim yaşanacağını öne sürmektedir.

İstikrara ve değişime yol açan rekabetten hareketle yola çıkan Schweller, Waltz ve Walt'ın dengelemeyle peşine takılmayı birbirinin zıddı kabul eden yaklaşımlarının aksine, bu iki kavramın birbirinin zıttı olmadığını ve aynı sistem içerisindeki zıt koşulların sonucunda ortaya çıktıklarını savunmaktadır (Tınas, 2018: 71). Böylece Schweller'in Çıkar Dengesi Teorisi'nde, Morgenthau, Waltz ve Walt tarafından çalışmalarında teorik olarak sahnenin dışına çıkarılan revizyonist devleti tekrar gündeme getirdiği görülmektedir. Ayrıca revizyonist devletle beraber, Morgenthau, Waltz ve Walt'ın teorisinde neredeyse hiç önemsemediği ve sistemde etkisiz bir rol biçtiği küçük ya da güçsüz devletlerin de sistemin sınırlandırıcı etkilerine rağmen çıkarları doğrultusunda hareket ederek kendi gündemini yakalayacağını belirten Schweller, Çıkar Dengesi Teorisi'nde küçük devletlere de yeniden önem atfetmektedir (Tür ve Salık, 2017: 16-17). Öte yandan Yalçın, bahsi geçen yazarların (Morgenthau, Waltz, Walt ve Schweller) devletin dış politikadaki çıkarlarına dair benzer durumları farklı kavramlarla (güç, güvenlik, tehdit, çıkar) ifade etmeye çalıştıklarını iddia etmektedir. Buna göre, Morgenthau, Waltz ve Walt güçlü olanın zayıf olanla bir araya gelmesini dengeleme (balancing) olarak nitelendirirken, Schweller ise madalyonun diğer yüzünden bakarak zayıf olanın güçlü olanla kurduğu ittifakı Peşine Takılma olarak tanımlamaktadır (Tınas, 2018: 72).

2.2.5 John Mearsheimer ve Egemen Dengesi

John Mearsheimer'ın (2001) egemen güç (hegemon power) ve egemen olma arayışındaki büyük güçler arasındaki ilişkilere dair görüşleri "The Tragedy of Great Power Politics" adlı kitabında ortaya konulmuştur. Her ne kadar Mearsheimer'ın kitapta yer alan ve Waltz'un yapısalcı realizm anlayışını revize ederek saldırgan realizmin ana çerçevesini oluşturan görüşleri doğrudan doğruya ittifak literatürü kapsamında değerlendirilmese de, söz konusu literatüre önemli katkılar yaptığı geniş bir çevre tarafından kabul edilmektedir (Toft, 2005: 381-382). Yazarın ileri sürdüğü görüşlerin ittifak literatürü kapsamındaki en büyük açmazı ise yalnızca büyük güçlere odaklanması, buna mukabil orta ve küçük ölçekli aktörleri göz ardı etmesidir. Bu nedenle Mearsheimer'ın yaklaşımı, geçmişte ve günümüzde büyük güç olan ya da büyük güç olma arayışındaki devletlerin ittifak davranışları hakkında kayda değer manada fikir verebilecek bir mahiyetteyken; söz gelimi Uganda, Angola ya da Sri Lanka gibi devletlerin ittifak davranışları konusunda elle tutulur bir argüman üretebilmekten çok uzaktır.

Üstelik Yiğit'in (2000) hususiyetle vurguladığı gibi, Mearsheimer'ın Egemen Dengesi -veya egemenin dengelenmesi- olarak açıklanabilecek yaklaşımı bir ittifak teorisinden ziyade büyük güçlerin egemenlik kurma ya da kurulması muhtemel bir egemenliği engelleme çabalarına yönelik etkili bir durum tespitinden ibarettir. Nitekim Yiğit'e (2000) göre, Mearsheimer sistemin büyük güçlerinin anarşik olduğu kabul edilen bir ortamda varlığını sürdürebilmek için kapasitelerini sürekli olarak maksimize etmeye çalıştıklarını düşünmekte ve bu durum söz konusu güçlerin kısır döngüsü, ya da kitabın adında da vurgulanan haliyle trajedisi, halini almaktadır.

Mearsheimer'a göre uluslararası sistem anarşik bir yapıda tezahür etmektedir. Daha önce ifade edildiği üzere, bahsi geçen anarşi durumu sistemdeki kaos halinin değil, ödül ve ceza mekanizmasını işletebilecek belirgin bir üst otoritenin yokluğunun habercisidir. Bu doğrultuda, rasyonel birer aktör oldukları kabul edilen ve dolayısıyla çıkarları doğrultusunda hareket eden büyük güçlerin nihai amacı sistem içerisindeki mevcudiyetlerini sürdürmektir. Devletleri de tıpkı insanlar gibi bencil ve saldırgan bir nitelikte tasvir eden Mearsheimer, bir büyük gücün varlığını sürdürebilmesi için izleyeceği en doğru stratejinin belirli bir güce sahip olmakla yetinmesi değil, gücünü mümkün olan en üst seviyeye çıkarmaya çalışması gerektiğine inanmaktadır. Zira her devletin birtakım gizli askeri kapasiteye sahip olduğunu vurgulayan realist yazar, devletlerin birbirlerinin niyetlerini tam olarak kestiremeyeceğinden ötürü rakiplerini caydıracak nitelikte bir güce sahip olmayı bir devletin bekası için olmazsa olmaz bir unsur olarak nitelendirmektedir. Bu bağlamda Mearsheimer'a göre, bir devlet biriktireceği gücün nihai noktasını diğer devletlerin kendisine saldırmayacağından mutlak manada emin olabileceği kadar bir güce sahip olmakla eşdeğer tutmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bir büyük güç varlığını muhafaza edebilmek için anarşik uluslararası ilişkiler sisteminde egemen oluncaya dek mücadele etmek zorundadır. Egemen olmak için ise diğer büyük güçleri ya dengelemek ya da bertaraf etmek gerekmektedir (Mearsheimer, 2001: 30-32).

Mearsheimer gücün maksimizasyonunun varacağı doruk noktasının küresel bağlamda bir egemenlik kurmak olduğunu belirtmişse de, söz konusu egemenliği kurmanın kolay olmayacağını da açık bir şekilde itiraf etmektedir. Zira bir devletin kendisini sistemdeki diğer devletlerin saldırılarından kesin olarak koruyacak kadar bir güce sahip olması, ki Mearsheimer'ın anlayışına göre bu emsalsiz bir nükleer güce karşılık gelmektedir, neredeyse olanaksızdır. Bu nedenle yazar, bir büyük güç için en makul yol olarak bölgesel egemenlik (regional hegemony) kurmayı işaret etmektedir. ABD'nin bilhassa İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Batı yarımkürede kurduğu hakimiyet bölgesel bir egemenlik örneği olarak

addedilmektedir. Diğer taraftan Mearsheimer, egemenlik kurmaya en yakın güç olarak potansiyel egemen (potential hegemon) kavramına odaklanmaktadır. Potansiyel egemen diğer devletlerle arasını güç bağlamında günbegün açan, diğerlerine kıyasla daha kuvvetli olan ve bölgesel egemen olmaya en yakın olan devlet olarak nitelendirilmektedir. Bu kapsamda sistemde varlığını sürdürmek isteyen potansiyel egemenin nihai amacının, küresel ol(a)masa bile en azından bölgesel bir egemenlik kuruncaya dek gücünü arttırmak olduğu belirtilmektedir (Mearsheimer, 2001: 40-42). Bu noktadan hareketle, sistemde başat güç olmaya en yakın aktör olan potansiyel egemen ile sistemin diğer büyük güçleri arasındaki rekabet ya da söz konusu aktörlerin birbirlerini algılayış biçimi Mearsheimer'ın egemenlik kavramını ittifak literatürü açısından değerli kılmaktadır.

Walt'ın Tehdit Dengesi Teorisi'nde öne sürdüğü görüşlere paralel olarak, Mearsheimer'a (2001: 32) göre yükselen bir potansiyel egemen güç karşısında diğer büyük güçleri harekete geçiren temel güdü korkudur. Bu doğrultuda, bir büyük güç potansiyel bir egemen olarak belirgin şekilde arayı açtığında, sistem içerisindeki konumunu muhafaza edememekten çekinen diğer büyük güçler potansiyel egemeni dengeleme yoluna gitmektedirler. Dengeleme işi yükselen güçten rahatsız olan bir devletin kendi öz kaynaklarıyla ya da üçüncü bir ülkenin devreye sokulması suretiyle gerçekleştirilebilmektedir. Eğer yükselen güç sistemde önemli yer tutan diğer aktörler tarafından tehdit olarak algılanırsa, söz konusu diğer büyük güçler yükselen potansiyel egemene karşı ittifak kurmak suretiyle onu dengeleyerek durdurmaya çalışmaktadırlar. Yükselen büyük gücün sistemdeki diğer büyük aktörler tarafından tehdit olarak algılanmadığı durumlarda ise, ya yükselen güç sistemdeki diğer olası potansiyel egemenleri dengelemek için bir araç olarak kullanılmakta ya da dengeleme işi bir başka aktöre bırakılmaktadır. Her iki durumda da, maliyetli olduğu düşünülen dengeleme görevi bir başka aktöre devredildiği için Sorumluluğu Devretme (buck-passing)[24] yaklaşımının varlığından söz edilebilmektedir (Mearsheimer, 2001: 339-346; Arı, 2013: 171-172; Tınas, 2018: 52).

Öte yandan büyük güçleri karasal büyük güçler, ada şeklindeki büyük güçler ve bölgesel güçler olarak üçe ayıran Mearsheimer; karasal büyük güçlerin gücün maksimizasyonunu hedeflediğini, ada şeklindeki büyük güçlerin yükselen güçleri dengelemeye yöneldiğini, bölgesel büyük güçlerin ise kendi lehine olan mevcut güç dengesini devam ettirmeye çalıştığını iddia etmektedir (Elman, 2008: 28). Ayrıca Mearsheimer'a göre, sistemdeki büyük güçler yükselen bir potansiyel egemenle karşılaştığında Dengeleme ve Sorumluluğu Devretme

[24] Bu yaklaşımla ilgili ayrıntılı bilgi bir sonraki bölümde verilecektir.

yaklaşımları iç içe geçebilmektedir. Almanya'ya karşı Birinci ve İkinci Dünya savaşlarına giden süreçte takınılan tavır bu durumun en açık örneği hüviyetindedir. Zira her iki durumda da başlangıçta Almanya'yı sistemin yapısını değiştirecek kadar önemli bir tehdit unsuru olarak algılamayan ve dengeleme işini birbirine devretme eğiliminde olan sistemin diğer büyük güçleri, bu devletin potansiyel bir egemen haline gelecek kadar güçlenmesinin ardından ittifak kurarak Alman yükselişini dengelemeye çalışmışlardır. Anlaşılacağı üzere ilk olarak sorumluluk almak istemeyerek dengeleme işini devretme arayışında olan büyük devletler, iş çıkmaza girip sistem içerisindeki güvenlikleri için tehlike arz edecek bir noktaya ulaştığında dengelemeye yönelmektedirler (Mearsheimer, 2001: 297-301, 305-307).

Mearsheimer'ın kitabında ele aldığı yaklaşımı Morgenthau, Waltz ve Walt'ın ortaya koyduğu ittifak teorileri ile birtakım ortak noktalara sahiptir. Örneğin tıpkı Morgenthau gibi Mearsheimer da insan veya devlet doğasını olumsuz olarak tasvir etmekte ve güce vurgu yapmaktadır. Zira Mearsheimer'a göre istisnasız bütün büyük güçler saldırgan ve revizyonist bir özelliğe sahiptir (Snyder, 2002: 155). Sistemdeki anarşi vurgusu, diğer birçok realist yazar gibi Mearsheimer'ın analizinde de ön plana çıkmaktadır. Morgenthau'dan farklı olarak yazar, Waltz'un yaptığı gibi anarşik uluslararası ilişkiler sisteminin devletlerin ittifak davranışı üzerindeki belirleyici özelliğine odaklanmaktadır. Ancak Waltz'un güvenliği önceleyen yaklaşımının aksine, Mearsheimer'ın yaklaşımında sürekli olarak güç biriktirme vurgusunun ön plana çıktığı görülmektedir (Arı, 2013: 169). Bunu yaparken, Walt'da olduğu gibi Mearsheimer'da da tehdit algısı faktörü önemli rol oynamaktadır. Nitekim her iki yazar da devletleri nihayetinde ittifaka sokan dürtünün tehdit algısı, yani korku olduğunu iddia etmektedirler. Ayrıca gerek Morgenthau'nun, Waltz'un ve Walt'ın gerekse Mearsheimer'ın orta ve küçük ölçekli devletleri göz ardı etmeleri dikkat çekmektedir.

Son olarak, büyük güçler ve bu güçler arasında kurulan ittifaklar söz konusu olduğunda, hangi sistem yapısının daha istikrarlı olduğu, Mearsheimer'ın da çalışmasında odaklandığı noktalardan biridir. Yazar kitabında dengesiz iki kutuplu sistem, dengeli iki kutuplu sistem, dengesiz çok kutuplu sistem ve dengeli çok kutuplu sistemi değerlendirmektedir. Dengesiz iki kutuplu sistemin daha önce pratikte herhangi bir örneğinin görülmediğini vurgulayan Mearsheimer, dengeli iki kutuplu sistemi gerek büyük devletler gerekse kurulan ittifaklar için en istikrarlı sistem olarak tanımlamaktadır. Dengeli çok kutuplu sistem ise yazar tarafından istikrarlı olduğu düşünülen dengeli iki kutuplu sistem ile istikrarsız olduğu düşünülen dengesiz çok kutuplu sistem arasında bir yerde konumlandırılmaktadır (Mearsheimer, 2001: 337-338). Özetle, her ne kadar Morgenthau, Waltz ve Walt gibi doğrudan doğruya bir ittifak teorisi ortaya

koymasa da, Mearsheimer'ın çalışması bilhassa büyük güçlerin ittifak davranışlarını anlamlandırma çabaları noktasında önem arz etmektedir.

2.3. Alternatif İttifak Teorileri/Yaklaşımları

Uluslararası İlişkiler disiplinindeki ittifak literatürü genel olarak Güç Dengesi, Yapısalcı Güç Dengesi, Tehdit Dengesi, Çıkar Dengesi ve Egemen Dengesi gibi realist menşeli yaklaşımların üzerine inşa edilmiştir. Bununla beraber söz konusu yaklaşımlara alternatif olarak nitelendirilebilecek yaklaşımlar/teoriler de mevcuttur. Sistemin yapısındaki değişikliklerden aktörlerin güç dağılımına dek birçok farklı değişkeni göz önünde bulunduran bu yaklaşımlardan/teorilerden bazıları Yumuşak Dengeleme (Soft Balancing), Negatif/Pozitif Dengeleme (Negative/Positive Balancing), Uzaktan Dengeleme (Offshore Balancing), Bölgesel Dengeleme (Regional Balancing), Sorumluluğu Devretme (Buck-passing), Prangalanma (Chain-ganging), Tasmayı Gevşetme (Leash-slipping), Öğrenme Teorisi (Learning Theory), Koalisyon Teorisi (Coalition Theory), Yarma (Wedge), Saklanma (Hiding) ve Aşma (Transcending), Düşmanı Yönetme (Tethering), Bağlanma (Binding) ve Riskten Korunma (Hedging) olarak ifade edilmektedir. Bu bölümde yukarıda bahsi geçen teorilerle ilgili kısa bir bilgilendirme yapılması amaçlanmaktadır.

2.3.1. Yumuşak Dengeleme (Soft Balancing)

Yumuşak Dengeleme yaklaşımı tek kutuplu sistemde saldırganlaşan ya da saldırganlaşma ihtimali beliren egemen gücün ikincil aktörler tarafından klasik dengeleme yaklaşımlarından farklı bir yöntemle dengelenmesine yönelik çabaları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu yaklaşımının en önemli iddiası, egemen gücün yükselişinden rahatsız olan devletlerin klasik dengeleme yaklaşımlarında olduğu gibi bir araya gelip ittifaklar oluşturmak ve askeri güç kullanmak yerine; spesifik, askeri olmayan ve büyük oranda diplomatik politikalara odaklanarak egemenin gücünü zayıflatmaya, işini zorlaştırmaya veya onu amacında başarısız kılarak dizginlenmeye yönelik olarak çaba gösterdiğidir (Pape, 2005: 9-11; Walt, 2008: 119-123). Bu kapsamda, söz konusu yaklaşımın uygulanması sonucunda ortaya çıkacak olan ittifakı "saldırgan amaçlar taşımayan, savunmacı bir ittifak" olarak nitelendirmek mümkündür (Dönmez, 2010: 142). Yumuşak Dengeleme yaklaşımı, SSCB'nin çöküşünün ardından uluslararası sistemin başat gücü haline gelen ve bilhassa 11 Eylül 2001 tarihindeki saldırılardan sonra agresif bir dış politika izleyen ABD'nin sistemdeki konumundan rahatsızlık duymaya

başlayan Çin, Rusya, Hindistan, Almanya, Fransa gibi ikincil aktörlerin Washington yönetiminin agresif tavırlarını sınırlandırma girişimlerini ele almaktadır.

Rusya'nın Çin ve Hindistan ile artan stratejik ilişkileri, Moskova yönetiminin İran'ın nükleer gücünü arttırma çabalarını desteklemesi, ŞİÖ'nün kurulması, Avrupa Birliği'nin askeri gücünü arttırmaya yönelik çabaları ve 2003 yılında patlak veren Irak savaşı öncesinde Almanya, Fransa ve Rusya gibi aktörlerin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) gerçekleştirdikleri dolaylı direniş[25] gibi gelişmeler Yumuşak Dengeleme yaklaşımına örnek olarak gösterilmektedir (Yalçın, 2006: 44). Ancak her ne kadar hem ABD-Avrupa ilişkilerini hem de Güney ülkelerinin ABD'ye karşı politikalarını açıklamak için kullanılsa da, bahsi geçen teori Brooks ve Wohlford (2002) ile Lieber ve Alexandar (2005: 109) gibi yazarlar tarafından ittifak kapasitesinin az ve deneysel (ampirik) yönünün zayıf olduğu nedeniyle eleştirilmektedir. Yazarlar ayrıca, Yumuşak Dengeleme yaklaşımının dengelemenin olmadığı bir sistemde yeniden denge kurma çabası içerisinde olduğunu ileri sürmektedirler Bütün bunlara ek olarak, Fransa, Almanya ve Rusya gibi devletlerin BMGK'daki çabalarına karşın Bush yönetiminin Irak'ı işgal etmesinin de söz konusu yaklaşımın nihai noktadaki yetersizliğini ortaya koyduğu ifade edilmektedir.

2.3.2. Negatif/Pozitif Dengeleme (Negative/Positive Balancing)

Pozitif Dengeleme bir devletin ya da ittifakın güvenliğine ilişkin tehlikeleri kendi gücünü arttırmak suretiyle dengelemeye çalışmasını ifade etmektedir. Negatif Dengeleme ise bahse konu devletin ya da ittifakın olası bir tehdit karşısında stratejik ve diplomatik yolları kullanarak rakibinin gücünü azaltmaya yönelik çabalarıdır (Özlük, 2017: 234-235). He'ya göre, dengelemenin negatif ya da pozitif olması tehdit algısıyla doğru orantılı bir şekilde gerçekleşmektedir. Buna göre tehdit algısı arttıkça Pozitif Dengeleme ön plana çıkmakta,

[25] George W. Bush'un 2003 yılında Irak'a düzenlediği operasyon öncesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden Irak'a operasyon düzenlenmesine yönelik kararı geçirmekte başarısız olması Yumuşak Dengeleme yaklaşımının en önemli örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Washington yönetiminin BM nezdindeki girişiminin reddedilmesiyle birlikte Fransa, Almanya ve Rusya gibi ülkeler, doğrudan bir direniş gösteremeseler ya da askeri olarak ABD'nin karşısında yer almasalar da, dolaylı olarak Washington yönetiminin saldırgan emellerini dizginlemeye çalışmışlardır. Her şeye rağmen, kararın ardından yaşananlar Yumuşak Dengeleme yaklaşımının sınırlarını göstermesi itibariyle önem arz etmektedir. Nitekim BMGK'daki ikincil aktörlerin büyük bir kısmının ABD'ye karşı birleşmesine, Irak operasyonunun BM nezdindeki meşruiyetinin sorgulanmasına ve işgalin ekonomik yükünün BM yerine Bush yönetiminin üzerine yıkılmasına rağmen, ikincil aktörlerin egemeni dengeleme çabaları tam manasıyla başarılı olmamış, ortaya çıkan pasif direniş Bush yönetiminin Irak'ı işgal etmesini engelleyememiştir.

azaldıkça ise Negatif Dengeleme devletler tarafından daha fazla tercih edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, Negatif Dengeleme yaklaşımına göre güvenliklerine yönelik tehdit algısının giderek azaldığı bir ortamda, devletlerin rakiplerinin gücünü azaltmaya yönelik bir dengeleme anlayışı sergilemesi beklenmektedir.

Bu noktadan hareketle, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ortaya çıkan tek kutuplu sistemde egemen güç konumunda olan devlet uluslararası sistemde istikrar tesis etmek ve sistemin güvenliğini sağlamak için gayret edeceğinden, devletlerin Pozitif Dengeleme'ye yönelik bir dış politika anlayışı çerçevesinde hareket etmeleri sistemin doğasıyla ve kendi çıkarlarıyla uyuşmayacaktır. Bunun yerine, devletler birbirlerinin ve bilhassa sistemdeki egemen aktörün altını oymak suretiyle çıkarlarına ulaşmaya çalışacaklardır. 21. yüzyılın ilk çeyreği geride kalırken, Washington yönetiminin Rusya'yı etkisizleştirme çabaları ve Pekin yönetiminin ABD'nin sistemdeki gücünü azaltmaya yönelik girişimleri Negatif Dengeleme'ye örnek olarak gösterilmektedir. Böylece, Negatif Dengeleme anlayışı sistemde kıyasıyla bir rekabet içerisinde olan aktörlerin nasıl olup da resmi ittifak oluşumlarına yönelmedikleri ya da Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi bağnaz bir silahlanma yarışına girmedikleri gibi hususları da açıklamaktadır (He, 2012: 154-191).

2.3.3. Uzaktan Dengeleme (Offshore Balancing)

ABD'nin 21. yüzyıldaki büyük stratejilerinden (grand strategies) biri olan Uzaktan Dengeleme yaklaşımı Stephan Walt, John Mearsheimer, Barry Posen ve Christopher Layne gibi isimlerin fikirleri etrafında şekillenmiştir (Özlük, 2017: 240). Bu yaklaşıma göre, etrafı güçsüz devletlerle sarılı olan ve kendi topraklarında saldırıya uğrama riski -Pearl Harbor ya da 11 Eylül saldırıları gibi istisnalar dışında- oldukça düşük olan Birleşik Devletler, denizaşırı ülkelerde kurulacak ittifakların öncü üyesi değil, ittifakı düzenleyen ve kontrol eden aktör konumunda olmalıdır (Mearsheimer ve Walt, 2016: 83). Bahsi geçen kavramı egemenlik kavramının yerine kullanan yazarlar, ABD'nin Soğuk Savaş'ın ardından hem zor hem de oldukça masraflı olan egemenlik kurma girişimlerinin diğer devletlerin tepkisini çekeceğini, dolayısıyla Washington yönetiminin çıkarlarının karşısında yer alan bir koalisyonun oluşmasına sebep olabileceğini ve hatta oluşan antipatinin sonucunda 11 Eylül örneğinde olduğu gibi ülkenin açıkça saldırıya uğrayabileceğini iddia etmektedirler. Bu nedenle, söz konusu yaklaşım ABD yönetiminin Irak örneğinde olduğu gibi doğrudan öne atılması yerine, Libya'da yaptığı gibi bölgesel ittifakları destekleyerek amacına ulaşmaya çalışmayı benimsemesi gerektiğini ifade etmektedir.

Dolayısıyla, Uzaktan Dengeleme stratejisinin dünya üzerinde yer alan bazı güç merkezlerinde ve çeşitli kriz bölgelerinde en az masrafla en çok faydayı sağlama prensibi üzerine inşa edildiği kolaylıkla anlaşılabilmektedir. Öne atılmak yerine bölgesel aktörleri desteklemek şiarı ise vekalet savaşlarını (proxy wars) veya Daniel Nexon'ın ifadesiyle vekaleten dengeleme -ki bu kavram da Uzaktan Dengeleme yaklaşımı kapsamında ele alınmaktadır- kavramını gündeme getirmektedir. Bu stratejinin nihai amacı gelecekte patlak verecek olası büyük çatışmalardan ABD'yi mümkün olduğunca uzak tutmak ve bu ülkenin gücünü mümkün olabildiğince arttırmaktır (Özlük, 2017: 241-243). Sonuç olarak, yukarıda bahsi geçen yazarların Uzaktan Dengeleme yaklaşımı için toplu bir biçimde ortaya koyduğu 6 temel prensip şu şekilde ifade edilebilmektedir (Aydın, 2018: 18):

• ABD, batı yarımkürede tek büyük güç olmalıdır.

• ABD, Avrupa, Asya ve Basra Körfezi'nde güç dengesinin korunmasına yardım etmelidir.

• ABD, bölgesel ittifaklara yönelmeli ve gerektiğinde bu ittifakları desteklemelidir.

• ABD tarafından gerçekleştirilecek askeri müdahaleler yalnızca güç dengesi sistemi tehlikede iken gerçekleştirilmelidir.

• ABD, asla başka bir ülkenin rejimini devirmek, orada yeni bir ulus inşasına girişmek ve diğer sosyal mühendislik yaklaşımlarına yönelmemelidir.

• Uzaktan Dengeleme yaklaşımı bir izolasyon politikası ya da radikal bir silahsızlanma hamlesi olarak düşünülmemelidir.

2.3.4. Bölgesel Dengeleme (Regional Balancing)

Bölgesel Dengeleme stratejisi tek kutuplu sistemde güvenlik arayışındaki bölgesel aktörün ya da aktörlerin egemen güçle yakın ilişki kurmaya yönelik girişimlerini ele almaktadır. Her ne kadar ilk bakışta Peşine Takılma yaklaşımıyla ilişkilendirilse de, Bölgesel Dengeleme stratejisinde devletler komşularıyla bir problem yaşadıklarında ya da tüm bölgeyi ilgilendiren bir sorunla karşılaştıklarında sistemdeki egemen gücün desteğini alarak görece avantaj elde etmeye çalışmakta, diğer bir ifadeyle bölgesel sorunları ya da rekabeti küresel etkisi haiz bir güçle dengelemektedir. Soğuk Savaş döneminde bölgesel bir sorunla karşılaşan devletlerin sistemdeki iki başat güçten (ABD ve SSCB) birinin desteğini alma çabaları düşünüldüğünde, bu yaklaşımın kökeni itibariyle yeni olmadığı anlaşılabilmektedir. Benzer bir durum

günümüzdeki sistem koşulları içerisinde de geçerlidir. SSCB'nin tarih sahnesinden çekilmesinin ardından, bölgesel sorunlarla karşılaşan devletler sistemdeki en önemli aktör olarak kalan ABD'nin desteğini aramaktadırlar. Ne var ki bir devletin Bölgesel Dengeleme yaklaşımını benimsemesinde egemen gücün dengeleyici fonksiyonu tek başına yeterli değildir.

Örneğin, Asya kıtasında ya da Ortadoğu'da yer alan çeşitli aktörlerin Washington yönetimiyle iyi ilişkiler tesis etmesinde, dengeleyici rolüne duydukları ihtiyaç kadar bu devletin hem kendileri için daha az tehdit oluşturması, hem de coğrafi olarak uzak olması (geographical proximity) gibi faktörler de önemli rol oynamaktadır. Bu noktada, bölgesel bir sorunla karşı karşıya kalan devletler güvenliklerini sağlayabilmek için yanı başlarındaki birincil tehdide karşı (komşusu ya da rakip bölgesel aktör) uzaktaki ikincil tehditle (ABD) iş birliği yapmaktadırlar. Örneğin, Asya'da Çin'in önlenemez yükselişi karşısında endişeye kapılan Japonya, Güney Kore, Singapur, Malezya, Endonezya, Hindistan ve Filipinler gibi devletlerin Washington yönetimiyle yakın ilişkiler kurma çabaları, Dengeleme ile Peşine Takılma yaklaşımlarının bir karışımı hüviyetinde olan Bölgesel Dengeleme stratejisi kapsamında değerlendirilmektedir (Walt, 2008: 128-132). Bu yaklaşım yakındaki birincil tehdide karşı uzaktaki ikincil tehditle ittifak kurmaya dayanan felsefi temelleri itibariyle Steven David'in, bir sonraki ünitede incelenecek olan, Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni sınırlı bir şekilde de olsa akıllara getirmektedir.

2.3.5. Sorumluluğu Devretme (Buck-Passing)

Genellikle çok kutuplu sisteme özgü olan Sorumluluğu Devretme yaklaşımı bir aktörün ya da ittifakın yükselen bir gücün ortaya çıkardığı tehdit karşısında bu gücü dengeleme sorumluluğunu başka bir aktörün veya ittifakın üzerine yıkmasını belirtmek için kullanılmaktadır (Christensen ve Snyder, 1990: 140). Sorumluluğu Devretme stratejisinin temel amacı tehdit unsurunun sistemdeki başka bir devlet tarafından dengelenmesini beklemek ve yaşanabilecek olası kayıpları ve masrafları en aza indirmektir (Dwivedi, 2007: 39; Tınas, 2018: 108). Christensen ve Snyder (1990: 145-146), söz konusu yaklaşımın sistemdeki devletlerin herhangi bir tehdit karşısında savunan taraf olmayı saldıran taraf olmaktan daha avantajlı gördüğü durumlarda ortaya çıktığını belirtmektedir. Sorumluluğu Devretme yaklaşımının uygulanmaması neticesinde herhangi bir ittifak ya da kamplaşma durumu ortaya çıkmazken (Tınas, 2018: 3), bu yaklaşım çeşitli nedenlerle uygulanabilmektedir. Örneğin bir X devleti (ABD) yükselen Y devletini (Almanya) dengeleme işini coğrafi uzaklık nedeniyle oldukça masraflı görebilir ve Y devletine daha yakın olan bir Z devletine (Fransa veya Büyük

Britanya) havale edebilir (Yalçın, 2014: 403; Tınas, 2018: 115). Diğer bir örnek olarak ise, yükselen gücün aşırı kuvvetli olduğu durumlarda da devletler dengeleme işini birbirlerine bırakabilir. Zira İkinci Dünya Savaşı öncesi İngiltere ve Fransa kendilerini Almanya'yla başa çıkabilecek güçte görmedikleri için dengeleme işini üstlenmekten kaçınmaya çalışmışlardır (Christensen ve Snyder, 1990: 147).

Sonuç itibariyle bedavacılığa (free riding) imkân sağladığı için sistemde yaygın olarak görülen Sorumluluğu Devretme yaklaşımı (Yalçın, 2006: 38), tıpkı Pozitif ve Negatif Dengeleme örneklerinde olduğu gibi tehdit algısı doğrultusunda şekillenmektedir. Bir başka ifadeyle, devletler yeterli düzeyde tehdit algılamadığında dengeleme sorumluluğunu diğer devletlerin üzerine yıkılabilmekte, tehdit belirginleştiğinde ise dengeleme odaklı ittifak oluşumuna gidilebilmektedir (Mearsheimer, 2001: 337-346). İngiltere'nin 18. ve 19. yüzyıllarda, ABD'nin ise Birinci ve İkinci Dünya savaşları sırasında izlediği dış politika yaklaşımları bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir. Ancak Sorumluluğu Devretme yaklaşımı bünyesinde ciddi bir riski de barındırmaktadır. Nitekim sistem içerisindeki aktörlerin yükselen gücü dengeleme görevini bir başkasına bıraktığı ve hiçbir aktörün bahsi geçen gücü durdurmayı başaramadığı bir ortamda, yükselen gücün hedeflerine ulaşabileceği ve sistem içerisinde egemenlik oluşturabileceği varsayılmaktadır. Son olarak, Christensen ve Snyder Sorumluluğu Devretme stratejisini Peşine Takılma yaklaşımının yerine kullanırken (Yalçın, 2006: 39), Schweller Peşine Takılma'nın Sorumluluğu Devretme'nin daha vahşi bir mahiyette tezahür eden versiyonu olduğunu ileri sürmektedir (Schweller, 1994: 74).

2.3.6. Prangalanma (Chain-ganging)

Sorumluluğu Devretme yaklaşımının aksine, çok kutuplu sistemde saldırı dengesi savunma dengesinden daha avantajlı görüldüğünde Prangalanma stratejisinin uygulanması gündeme gelebilmektedir (Christensen ve Snyder, 1990: 141). Nitekim devletlerin müttefiklerine hızlı ve kararlı bir destek vermeleri gerektiğinde, bahse konu devletler saldırıyı savunmaya tercih etmekte ve bu durumda kaçınmaya çalıştıkları savaşa girmeleri kaçınılmaz bir hal almaktadır. Bu kapsamda Sorumluluğu Devretme yaklaşımı sistemde yer alan aktörler arasındaki güç eşitsizliğinden beslenirken, Prangalanma stratejisi sistemdeki aktörler arasındaki güç eşitliği sonucunda ortaya çıkmaktadır (Tınas, 2018: 127-128). Örneğin Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte, aktörler arasındaki güç denkliği devletlerde saldırarak avantaj kazanma güdüsünün baskın gelmesi neticesinde Prangalanma yaklaşımıyla neticelenirken, İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçteki güç eşitsizliği ya da Almanya'nın baskın yapısı nedeniyle savunma güdüsünün

ağır basmasıyla birlikte devletlerde sorumluluğu devretme eğiliminin benimsenmesine yol açmıştır (Christensen ve Snyder, 1990: 140-141). Başka bir ifadeyle, bir X devleti ya da ittifakı yeterli bir tehdit algısından muzdarip olduğu halde bu tehdide karşı gelecek güce sahip değilse dengeleme sorumluluğunu başkasına devredecek; karşılaştığı tehdidi bertaraf edebilecek güce sahip ise Prangalanma stratejisini uygulayacaktır.

Bu kapsamda, Sorumluluğunu Devretme yaklaşımını Peşine Takılma stratejisinin yerine kullanan Christensen ve Snyder, Prangalanma yaklaşımını ise Dengeleme stratejisinin yerine kullanmaktadır (Yalçın, 2006: 39). Gerek Sorumluluğu Devretme yaklaşımının gerekse Prangalanma stratejisinin söz konusu olması için ise çok kutuplu bir sistemin varlığı olmazsa olmazdır. Zira tarafların birbirini dengelediği iki kutuplu bir sistemde ne Sorumluluğu Devretme ne de Prangalanma mümkün görünmemektedir (Christensen ve Snyder, 1990: 165). Anlaşılacağı üzere, ittifaklardan kaçınılan Sorumluluğu Devretme yaklaşımının aksine, Prangalanma stratejisinin uygulanması neticesinde ittifaklar oluşacaktır. Bu nedenle, Christensen ve Snyder Prangalanma ve Sorumluluğu Devretme yaklaşımlarını birbirlerinin zıddı/alternatifi olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımlar çerçevesinde oluşturulacak ittifakların ise sistem içerisinde istikrara mı yol açacağı, yoksa sistemin istikrarını mı bozacağı bir tartışma konusudur. Nitekim ilginç bir şekilde, Prangalanma ve Sorumluluğu Devretme yaklaşımları bazı durumlarda bir savaşın patlak vermesine neden olurken (prangalanma), bazen de tehdit ilk ortaya çıktığında dengelemek suretiyle engellenebilecek bir savaşın ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadırlar (sorumluluğu devretme) (Tınas, 2018).

2.3.7. Tasmayı Gevşetme (Leash Slipping)

Tasmayı Gevşetme olarak adlandırılabilecek olan bu yaklaşım tek kutuplu sistemde devletlerin egemen aktör karşısında özerkliğini arttırma yönündeki dış politika faaliyetlerini açıklamak için kullanılmaktadır. Bu yaklaşıma göre, devletler yalnızca sistemdeki başat gücün etki alanını sınırlandırmak ya da dengelemek için değil, kendi yeteneklerini bir araya getirmek suretiyle egemen güce olan bağımlılıklarını azaltmak için de ittifak kurmaktadırlar. Tek kutuplu sistemde ikincil aktörlerin özerklik arayışlarını Tasmayı Gevşetme kavramıyla ifade eden Layne (2006: 29-30), söz konusu stratejinin egemen devletin günün birinde vahşileşerek saldırgan bir şekilde davranma ihtimaline karşın sigorta işlevi gördüğünü belirtmektedir (Walt, 2008: 123). Dengeleme stratejisini tek kutuplu sistemin şartları içerisinde yeniden yorumlayarak Tasmayı Gevşetme yaklaşımını ileri süren Layne, ayrıca, devletlerin birbirlerine daha fazla entegre olma çabalarının altında yatan sebebin egemen aktörün yapacağı bir askeri

saldırıdan korkmaktan ziyade askeri kapasitelerini arttırmak ve dış politikada bağımsız davranmak suretiyle daha fazla hareket kabiliyetine sahip olmak olduğunu iddia etmektedir (Layne, 2006: 9). Layne'a (2006: 40-41) göre, ABD'nin Uzaktan Dengeleme stratejisine dönmesi de, kendi başının çaresine bakmak durumunda kalan diğer aktörlerin Tasmayı Gevşetme yaklaşımına yönelmelerine ortam hazırlamaktadır.

Diğer taraftan Tasmayı Gevşetme stratejisinin başarılı olması neticesinde yeni güç odaklarının daha belirgin olarak ortaya çıkmasının, sistemi tek kutuplu bir yapıdan çok kutuplu bir yapıya doğru evireceği düşünülmektedir (Layne, 2006: 30). AB'ye üye ülkelerin 1999 yılında kabul edilen Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası vasıtasıyla birlik içerisinde ortak bir güvenlik politikası ve dış politika anlayışı inşa etme çabaları Tasmayı Gevşetme stratejisine en belirgin örnek olarak gösterilmektedir (Layne, 2006: 34-36). Bu noktada üye ülkelerin başlıca amacı, Irak Savaşı örneğinde olduğu gibi ABD'nin saldırganlaştığı ve Putin'le beraber Rus tehdidinin yeniden ortaya çıkmaya başladığı bir ortamda güvenlik ve dış politika gibi alanlarda daha bağımsız hareket edebilmek ya da diğer bir ifadeyle Brüksel'i Washington'a olan bağımlılığından kurtarmaktır. Walt'a (2008: 123) göre iki taraf arasında anlaşmazlık yaşanan konuların sayısı arttıkça, Brüksel'in bağımsız hareket etme yönündeki politikaları da artmakta ve ABD'nin Avrupa adına daha fazla hareket edemeyeceğinin anlaşılması Tasmayı Gevşetme stratejisinin ikincil aktörler tarafından benimsenmesine neden olmaktadır. Öte yandan her ne kadar tek kutuplu sisteme uygun bir teori izlenimi verse de, Layne (2006: 30-34) Büyük Britanya'nın 1945-48 yılları arasında ABD ve SSCB'ye karşı üçüncü bir güç yaratma çabalarını ve 1960'lı yıllarda Charles de Gaulle yönetimindeki Fransa'nın Washington'ı dengeleme girişimlerini de Tasmayı Gevşetme stratejisi kapsamında değerlendirmektedir.

2.3.8. Öğrenme Teorisi (Learning Theory)

Dan Reiter Öğrenme Teorisi'nde devletlerin ittifak davranışlarını belirleyen ana faktörün geçmişte yaşadıkları deneyimler olduğunu vurgulamaktadır. Bu kapsamda, Walt başta olmak üzere bazı realist teorisyenlerin sistemdeki aktörlerin dış tehditler dolayısıyla ittifak yaptığı iddialarına karşılık, Öğrenme Teorisi'nde iç faktörlere odaklanılmaktadır (Reiter, 1994: 490). Reiter'a (1994: 500-501) göre, bir devletin ittifak yapma noktasında önünde üç farklı tercih imkânı bulunmaktadır: Dengeleme, peşine pakılma ve tarafsız kalma. Bahse konu devletin hangi tercihe yöneleceğini ise büyük oranda bir önceki ya da daha eski dış politik tercihi şekillendirmektedir. Bu doğrultuda, bir önceki ittifak tercihinde başarılı olan devlet tercihini sürdürecek; başarısız olan devlet ise tercihini değiştirecektir (Reiter, 1994: 499). Bu noktadan

hareketle, Öğrenme Teorisi kapsamında SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı'na doğru gidilirken saldırganlığı günbegün artan Almanya'yı dengeleme noktasında kararsız kalması tarihsel tecrübelerine bağlı olarak yorumlanabilmektedir (Tınas, 2018: 102).

Benzer şekilde, başta Devlet Başkanı İsmet İnönü olmak üzere siyasi kadrolarında bulunan kişilerin birçoğu Birinci Dünya Savaşı'nı ve bu savaşın sonuçlarını yaşayan Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalması da söz konusu teori kapsamında değerlendirilebilmektedir. Ne var ki tarihsel tecrübeyi merkeze yerleştiren ve dolayısıyla sistemsel etkiyi ve/veya dış tehditleri marjinalleştiren Öğrenme Teorisi, sistem düzeyinde açıklamalar yapmakta yetersiz kalmaktadır. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nın galibi olan İngiltere ve Fransa'nın nasıl olup da İkinci Dünya Savaşı sürecinde Almanya'yı dengeleme noktasında yetersiz kaldığı bu teoriyle açıklanamamaktadır (Tınas, 2018: 102). Aynı şekilde, Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedenlerinden olan Bulgaristan'ın, kötü tarihi tecrübesine rağmen bir kez daha revizyonist bir hareketle Nazilerin peşine takılması ve İkinci Dünya Savaşı'na girmesi, Öğrenme Teorisi'nin her zaman başvurulabilecek bir açıklama geliştirmediğini, bazı devlet davranışlarını açıklamada işlevsiz kaldığını göstermektedir.

2.3.9. Koalisyon Teorisi (Coalition Theory)

Koalisyon Teorisi yapısı ve temel iddiaları itibariyle Güç Dengesi Teorisi'yle büyük benzerlikler taşımaktadır. Ole Holsti'ye göre, devletlerin dış politikada "güç peşinde" koştuğu ve "rasyonel bir aktör" olarak hareket ettikleri varsayımları, Güç Dengesi Teorisi'nde olduğu gibi Koalisyon Teorisi'nin de merkezindedir. Bu teoriye göre, bir devletin, ittifakın, ya da koalisyonun dış politikadaki öncelikli amacı "zaferin kazanılması" olmalıdır. Zafer kazanıldıktan sonra ne olacağı sorunsalı da teoride kendisine yer bulmaktadır. Bu noktadan hareketle, koalisyona katılan bir devletin öncelikli amacı kazanılan zafer sonucunda elde edilen ganimetten azami ölçüde faydalanmaktır. Koalisyon Teorisi'ne göre, bir devletin ya da devletlerin kurulan bir koalisyona katılması için iki faktör başat rol oynamaktadır: Koalisyonun ortak amaçlarını paylaşmak ve katılımın sonucunda mümkün olan en fazla başarıyı elde etmek. Koalisyon Teorisi kapsamında, bir koalisyonu ittifaktan ayıran en belirgin farkın ise bünyesindeki üye devletlerinin sayısıyla alakalı olduğu düşünülmektedir. Söz konusu teori bir koalisyonun amaçlarına ulaşabilmesi için koalisyona dahil olan devlet sayısının en uygun/tatmin edici (optimal) sayıda olması gerektiğini ileri sürmektedir. Nitekim boyut (size) ve süre (time) faktörleri bu teorinin merkezinde yer almaktadır (Erkomaishvili, 2019: 30).

2.3.10. Yarma (Wedging)

Timothy Crawford Yarma stratejisini bir devletin güvenliğini tehdit eden ya da çıkarlarına ulaşma noktasında engel teşkil eden bir ittifakı kabul edilebilir bir maliyet karşılığında önlemesi, bozması veya zayıflatması olarak açıklamaktadır. Diğer bir ifadeyle, güvenliğini ve/veya çıkarlarını tehlikede gören bir devlet, karşı ittifakın arasında nifak sokmakta ve ittifakı bölmektedir. Yazara göre mevzubahis strateji başarılı olduğunda, bölücü devlete (divider state) karşı organize edilen ittifakın sayısında ya da gücünde belirgin bir azalma olacağından, bölücü devlet bu durumdan kazançlı çıkacaktır. Yarma stratejisi potansiyel ya da gerçek birer düşman olan rakip aktörleri tarafsız ya da dost birer devlet haline dönüştürdüğünden, ittifaklar dengesinde ve dolayısıyla uluslararası sistemin yapısında ciddi değişim ve dönüşümleri tetikleyebilmektedir. Örneğin, Hitler dönemi Almanya'sının 1939 yılında SSCB ile imzaladığı Saldırmazlık Paktı Polonya'nın işgalini ve Berlin yönetiminin revizyonist çabalarını kolaylaştırmıştır.

Bir başka örnek olarak, SSCB ile Japonya arasında 1941 senesinde imzalanan Tarafsızlık Paktı Moskova yönetimini Uzakdoğu'daki endişeleri bağlamında rahatlatmış ve imkanlarını Batı cephesi için seferber etmesinin yolunu açmıştır (Crawford, 2011: 156-159). Ayrıca, Moskova yönetimi 1950'li yıllarda Türkiye ile Yunanistan arasında patlak veren Kıbrıs krizi esnasında da bu stratejiyi benimseyerek hem NATO'da bir çatlak oluşturmayı hem de Ankara ve Atina yönetimlerini ayrı ayrı idare etmeyi arzulamıştır (Crawford, 2011: 173-174). Özetle, tehdidi ya da çıkarlarının önündeki engeli izole ederek etkisizleştirmek olarak tanımlanabilecek bu strateji, genel itibariyle "böl, yönet ve kazan" mantığına dayanmaktadır. Üstelik Yarma stratejisi yalnızca tehdide karşı defansif amaçlarla değil, çıkarların önündeki engele karşı saldırgan/revizyonist amaçlarla da uygulanabilmektedir. Bu kapsamda Yarma stratejisi, defansif bir tavırla uygulandığında tehdit unsurunu zayıflatma amacı güderken, yükselen güç tarafından saldırgan bir yaklaşım doğrultusunda hayata geçirildiğinde ise karşı dengeleme girişimlerini zayıflatma hedefindedir (Crawford, 2011: 175, 178). Tarihsel örnekleri incelendiğinde, söz konusu stratejinin saldırgan amaçlarla uygulanması daha yaygın bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3.11. Saklanma (Hiding) ve Aşma/Ötesine Geçme (Transcending)

Schroeder Saklanma ve Aşma/Ötesine Geçme stratejilerinin realist ittifak literatürüne bir alternatif sunduğu iddiasındadır. Saklanma stratejisindeki temel mantık devletlerin çoğu zaman

yükselen güçler neticesinde ortaya çıkan krizlerden/risklerden kaçınmaya çalışmasını ifade etmektedir. Bu stratejiyi uygulayan bir devlet krizi görmezden gelmek, tarafsızlığını ilan etmek, izolasyona çekilmek, tam bir savunma pozisyonu alarak krizin sona ermesini beklemek ya da son çare olarak askeri yöntemler dışında bir destek sunmak (diplomasi, ekonomi, dostluk ilişkisi vb.) gibi yöntemlere başvurabilmektedir. Saklanma stratejisindeki başlıca amaç başka bir aktör ya da aktörler tarafından korunma arayışında bulunmak; ama bunu yaparken de bahsi geçen aktör ya da aktörlerle ittifakla girmemek veya herhangi bir şekilde güç kullanma taahhüdünde bulunmamaktır. Aşma/Ötesine Geçme stratejisi ise Saklanma stratejisine göre devletler tarafından daha az tercih edilse de, hiç tercih edilmeyen bir yol da değildir. Buna göre bahse konu stratejinin temel amacı, uluslararası sistemdeki anarşiyi aşmaya ve çatışmalı siyasetin normal sınırlarının ötesine geçmeye çalışmaktır. Schroeder'e göre, bu stratejiyi benimseyen devlet ya da devletler sorunu çözmeye, tehdidi sona erdirmeye ve bu amaçlara yönelik normlar, kurallar ve prosedürler üzerinde uluslararası bir fikir birliği ya da resmi bir anlaşma içeren bazı kurumsal düzenlemeler yoluyla sorunun tekrarlanmasını engellemeye çalışmaktadırlar (Schroeder, 1994: 117-119).

Schroeder Saklanma yaklaşımını Sorumluluğu Devretme stratejisine benzetse de, ikincisinden farklı olarak birincisinde aktif bir dış politika uygulandığını belirtmektedir. Öte yandan, devletlerin Saklanma yaklaşımının ardından son kertede Peşine Takılma stratejisine yöneleceği de vurgulanmaktadır. Örneğin, Napolyon'un emperyalist ve egemenlik kurmaya yönelik saldırıları karşısında devletlerin tercihi ya ondan sakınmak ya da Fransa'nın peşine takılmak olmuştur. Her ne kadar, bazı Avrupalı devletler Fransız işgalleri karşısında Aşma/Ötesine Geçme yaklaşımını benimsemeye çalışsalar da, bu çabalar işgaller karşısında beyhude birer girişim olarak kalmıştır. Daha somut bir örnek olarak, revizyonist Hitler dönemi Almanya'sının yükselişte olduğu yıllarda, birçok Avrupalı devlet önce Berlin yönetiminden sakınmaya çalışacak, ardından ise Nazilerin peşine takılacaktı. Son olarak, İkinci Dünya Savaşı öncesinde, sırasında ve sonrasında yaşananlar Aşma/Ötesine Geçme yaklaşımına örnek olarak gösterilebilir. Nitekim yükselen Alman saldırganlığı karşısında ortak düşman karşısında birleşerek bu tehdidi aşan ABD, İngiltere ve SSCB'nin öncülüğündeki devletler, Nazi tehlikesinin bertaraf edilmesinin ardından bir daha böyle bir tehditle karşı karşıya kalmamak ya da bu tehdidin ötesine geçmek adına bazı uluslararası kurum ve kuruluşları oluşturmuşlardır. Bütün bu sürecin sonunda ise bir güç değişimi yaşanmış; eski revizyonist aktör ya da aktörler sistemdeki konumunu kaybederken, ABD ve SSCB gibi yeni ve etkili diğer bazı aktörler ortaya çıkmıştır (Schroeder, 1994: 119-124).

2.3.12. Düşmanı Yönetme (Tethering)

Patricia Weitsman'a göre, uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde ittifakların kurulması ve sürdürülmesi yalnızca güvenlik amacıyla değil, ittifaka üye devletler arasındaki çatışmaları ve anlaşmazlıkları yönetmek amacıyla da gerçekleşmektedir. Bu kapsamda, savaş ve barış zamanlarında kurulan ittifakların ve ittifaka üye devletlerin ortak amaca bağlılıklarının birbirinden farklı olacağını belirten Weitsman, Dengeleme ve Peşine Takılma stratejilerinin bu durumu göz ardı ettiğini iddia etmektedir (Yılmaz, 2017: 49). Düşmanı Yönetme stratejisi, dengelemenin ve peşine takılmanın aksine, devletlerin güvenliklerinin ve çıkarlarının hilafına tehditler oluşturan benzer (simetrik) güçteki devletlerle müttefik olarak söz konusu tehdidi en aza indirmeye ya da mümkünse ortadan kaldırmaya çalıştıklarını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, yazarın barışı sürdürmek için izlenebilecek en iyi yol olarak ifade ettiği Düşmanı Yönetme stratejisinin temel amacı Peşine Takılma yaklaşımında olduğu gibi düşmanı yatıştırmak ya da Dengeleme stratejisinde olduğu gibi yükselen düşmandan çekinen diğer devletlerle ittifak kurarak onu sınırlandırmak değil, kuralacak bir ittifak yoluyla onu yönetmektir (Weitsman, 1997: 162-164; Weitsman, 2004: 21-23).

Weitsman ittifakın içerisinde yer alan devletlerin yol açtığı tehdidi ya da ittifak içi güvensizliği iç tehdit, ittifakın dışında yer alan devletlerden kaynaklanan tehdidi ise dış tehdit olarak tanımlamaktadır. Bu doğrultuda, Dengeleme yaklaşımı neticesinde kurulan ittifaklar dış tehditten kaynaklanıyorken, Peşine Takılma ve Düşmanı Yönetme stratejileri perspektifinde kurulan ittifaklar iç tehdit unsuruna odaklanmaktadır. Ne var ki Peşine Takılma yaklaşımında iç tehdit tek taraflı ya da diğer bir ifadeyle asimetrik bir yapıda tezahür etmekte, Düşmanı Yönetme stratejisindeki iç tehdit ise denk güçler arasında ya da başka bir tanımla simetrik olarak ortaya çıkmaktadır. Yazar ayrıca, dış tehdidin söz konusu olduğu Dengeleme yaklaşımında ittifak içi uyumun daha fazla olduğunu, güvensizlik olarak nitelendirilen iç tehdidin öncelikli olduğu Düşmanı Yönetme stratejisinde ise ittifak içerisindeki uyumun daha düşük seviyede olduğunu belirtmektedir (Weitsman, 1997: 165-170; Weitsman, 2004: 24-27). Bu nedenle Düşmanı Yönetme stratejisi, devletlerin dış politika stratejilerinin açıklanması bağlamında etkili bir teorik yaklaşım olarak değerlendirilmemektedir. Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte İtalya, Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın oluşturduğu üçlü ittifak, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO içerisindeki çoğu zaman zoraki müttefiklik ilişkisi ve yine NATO'nun Rusya da dahil olmak üzere eski Sovyet coğrafyasındaki etki alanını genişletme çabaları Düşmanı Yönetme stratejisine verilebilecek örneklerdendir.

2.3.13. Bağlanma (Binding)

Paolo Grieco tarafından literatüre kazandırılan ve Daniel Deudney tarafından geliştirilen Bağlanma stratejisiyle bölgesel entegrasyon projeleri gibi birtakım iş birliklerinin neden gerçekleştirildiği realist bir bakış açısıyla sorgulanmaktadır. Bu yolla, bazı küçük ve büyük devletlerin nasıl olup da AB gibi entegrasyon projelerine müdahil oldukları açıklanmaya çalışılmaktadır. Grieco'ya göre, küçük devletler söz konusu bölgesel entegrasyonlarının oluşumu aşamasında gerek etkileşim bağlamında gerek temel kuralların belirlenmesi noktasında az da olsa bir söz hakkına sahip olmaktadırlar. Böylece uzun vadede kendileri için tehdit oluşturabilecek büyük güçleri kurumlar ve kurallar vasıtasıyla daha fazla kontrol edebilme fırsatını ele geçirmekte, sistemin başat aktörleri tarafından tamamen sindirilmeyi engellemektedirler. Zayıf, yani kendisini tam anlamıyla koruyamayan devletler için bu durum son derece normal karşılanabilecekken, sistemde hâkim konumda bulunan ve daha fazlasını elde edebilecek olan büyük devletlerin neden böyle bir entegrasyon girişimini kabul ettiği ise John Ikenberry tarafından açıklanmaktadır. Ikenberry, büyük bir savaşın ya da sistem krizinin ardından ortaya çıkan yeni büyük güçlerin, uluslararası kurumlar vasıtasıyla sistemde istikrarı sağlama arayışlarının masrafları azaltma isteklerinin bir sonucu olduğunu ifade etmektedir. Yazar büyük devletlerin bu yöndeki isteğinin, sistemdeki küçük devletlerin de güvenliklerini tesis etmek için gerçekleştirdikleri harcamalarını düşürme çabasına denk geldiğini vurgulamaktadır.

Düşmanı Yönetme stratejisine benzer bir yaklaşım ortaya koyan Deudney ise kurumlar aracılığıyla devletlerin sistem içerisindeki bireysel otoritelerinin karşılıklı olarak azaldığını belirtmektedir (Weitsman, 2004: 22-23; Ikenberry, 2019: XX-XXIII). Devletleri birbirine daha yakın kılarak ve kurumsal bağlayıcılık tesis ederek birbirlerine yönelik tehdit unsuru olmalarını ortadan kaldırmayı amaçlayan bu teoriye Avrupa bütünleşmesi projesi örnek olarak gösterilmektedir. Nitekim AB'nin atası olarak addedilebilecek Avrupa Demir ve Çelik Topluluğu'nun kuruluş amaçlarından biri de, daha önce iki dünya savaşına yol açan Alman saldırganlığını dizginlemektir (Ikenberry, 2019: XX). Ayrıca, NATO'nun kurulması ve İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD ile Japonya arasında imzalanan güvenlik anlaşması da bu yaklaşım minvalinde dile getirilen örneklerdendir (Cox, Dunne ve Booth, 2001: 207). Her ne kadar realistler Bağlanma stratejisini Güç Dengesi Teorisi'nin bir alternatifi olarak görmeseler de (Ikenberry, 2019: XX), bu yaklaşım uluslararası kurumlar ve benimsenen ortak değerler çerçevesinde mevcut sistemin meşruiyetinin sağlanması açısından da önemli bir argüman sunmaktadır.

2.3.14. Riskten Korunma (Hedging)

Yumuşak Dengeleme stratejisine birtakım eleştiriler getiren Stephen Brooks ve William Wohlforth, çalışmalarında benimsedikleri Riskten Korunma stratejisiyle tek kutuplu sistemde ikincil devletlerin egemen gücü dengeleme çabalarını ele almaktadırlar (Tessman ve Wolfe, 2011: 216, 235-236). İlk kez 2006 yılında yayımlanan ABD ulusal güvenlik stratejisinde ülkenin Çin politikasına ilişkin olarak kullanılan (Bush, 2006: 36, 42) ve ardından Ashley Thomas (2007), Even Medeiros (2005/2006), Robert Art (2004) gibi isimlerin çalışmalarında faydalandıkları bu kavram, Peşine Takılma ile Sert Dengeleme arasında bir konumda bulunmaktadır. Bu stratejiye göre, egemen güç karşısında endişe duyan fakat başat aktörü dengeleme kapasitesine henüz tam olarak sahip olmayan ikincil devletlerin öncelikli amacı sistemdeki başat aktörle karşı karşıya gelmekten olabildiğince kaçınmak ve ardından sistemde tek kutupluluktan iki kutupluluğa ya da çok kutupluluğa doğru bir dönüşüm gerçekleşmesi için şartlar oluştuğunda Dengeleme yaklaşımına yönelerek yeniden dizayn edilmekte olan sistemdeki etkilerini arttırmaktır. Anlaşılabileceği üzere, söz konusu stratejiye göre, ikincil devletler bir yandan sistemle ve dolayısıyla sistemdeki egemen aktörle olan ilişkilerini tutarlı bir şekilde sürdürerek riskli adımlar atmaktan kaçınmakta, diğer yandan ise olası bir kötü senaryoya ya da sistemdeki bir dönüşüm ihtimaline karşı kendi güçlerini arttırmaya çalışmaktadırlar (Tessman ve Wolfe, 2011: 219-220).

Brooks ve Wohlforth Riskten Korunma yaklaşımının, egemen aktör ile ikincil devletler arasındaki ilişkilerin askeri bir krize varacak kadar bozulması ve egemen aktörün sistemdeki rolünden gönüllü ya da gönülsüz olarak vazgeçmesi gibi durumlarda ikincil devletler için bir nevi sigorta işlevi göreceğini, diğer bir ifadeyle ikincil devletlerin güvenliklerini sağlama noktasında önem arz edeceğini iddia etmektedir (Tessman ve Wolfe, 2011: 216). Çalışmada ayrıca A ve B tipi Riskten Korunma stratejilerinden de bahsedilmektedir: X devletinin günün birinde egemenle askeri çatışmaya girmesi ihtimaline karşı kapasitesini yükseltmesi (A tipi Riskten Korunma) ya da aynı X devletinin halihazırda egemen olan aktör tarafından sağlanan sistemdeki edinimlerin (public good) olmadığı bir durumla başa çıkabilme yeteneğini arttırması (B tipi Riskten Korunma) (Tessman ve Wolfe, 2011: 220). Bu kapsamda, Çin'in etrafında yer alan görece zayıf devletlerin Pekin yönetimine karşı, Pekin yönetiminin ise ABD'ye karşı uyguladığı dış politika anlayışları Riskten Korunma stratejisi doğrultusunda değerlendirilebilmektedir.

2.4. Sonuç Yerine

Bu bölümde öncelikle ittifak kavramının literatürde yer alan yazarlar tarafından nasıl tanımlandığı tartışılmıştır. İlgili çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, ittifakın ne olduğuna dair herkes tarafından kabul edilen ortak bir tanım geliştirilemediği görülmektedir. Nitekim ittifakı tanımlamaya çalışan yazarlardan her biri devletler arasındaki söz konusu iş birliğinin farklı bir boyutuna dikkat çekmektedirler. Ancak literatürdeki ittifak tanımları bir bütün olarak değerlendirildiğinde yazarların ittifakı açıklarken dört ortak noktada buluştuğunu ifade etmek mümkündür. İlk olarak, ittifakların "egemen ulus devletler" arasında kurulduğu varsayılmaktadır. İkinci olarak, ittifakları oluşturan ana güdünün "ötekinin varlığı" olduğu belirtilmektedir. Üçüncü olarak, ittifak üyelerinin uyuşan çıkarları ya da beklentileri doğrultusunda ortak bir amaç etrafında bir araya geldikleri kabul edilmektedir. Son olarak ise, "askeri yardım taahhüdünün" bir ittifakın olmazsa olmazları arasında yer aldığı dile getirilmektedir.

İttifak kavramının nasıl tanımlanacağının yanı sıra, kurulan ittifakların Uluslararası İlişkiler disiplini çerçevesinde nasıl sınıflandırılacağı sorunsalı da önem arz etmektedir. Tıpkı ittifakların nasıl tanımlanacağında olduğu gibi, nasıl sınıflandırılacağı konusunda da literatürde herhangi bir uzlaşı bulunmamaktadır. Bunun yerine, çeşitli yazarlar tarafından ortaya konulan ittifak literatürüne dair çalışmaların ışığında, bir ittifakın nasıl sınıflandırılabileceğine ilişkin beş temel önermeden bahsedilebilmektedir: 1) İttifaklar resmi (yazılı) ya da gayriresmi (sözlü) bir şekilde oluşturulabilir. 2) İttifaklar saldırı (revizyonist) ya da savunma (statükocu) amacıyla kurulabilir. 3) İttifaklar geçici ya da kalıcı nitelikte olabilir. 4) İttifakların içeriği ve kuruluş amacı sistemin yapısına göre (tek kutuplu, iki kutuplu çok kutuplu vs.) değişebilir. 5) İttifaklar taraf devletlerin güç dağılımına göre simetrik (eşit/benzer güç dağılımı) ya da asimetrik (farklı güç dağılımı) bir yapıda tezahür edebilir. Dolayısıyla, bu çalışmada, bahsi geçen beş önerme Uluslararası İlişkiler disiplini çerçevesindeki ittifak türleri kapsamında ele alınmıştır.

İttifak kavramının tanımlanmasının ve kurulan ittifakların sınıflandırılmasının ardından, ikinci ünitenin devamında, önde gelen realist yazarların "bir devletin neden ittifak kurduğuna" dair görüşleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Böylece, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki "ittifak literatürünün" ayrıntılı bir şekilde ortaya konulması amaçlanmıştır. Disiplin içerisindeki ittifak literatürü incelenirken realist yazarların bu konudaki çalışmalarından faydalanılması ise başlıca iki nedenden kaynaklanmaktadır. İlk olarak, ittifak literatürü realist yoğun bir yapıda karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, devletler arasında

kurulan ittifaklara yönelik akademik çalışmaların kahir ekseriyeti realist menşeli yazarlar tarafından literatüre kazandırılmıştır. İkinci -ve daha önemli- neden ise, bu çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin realizmle kurduğu ilişkiyle alakalıdır. Nitekim teorisini oluştururken realizme ait birçok kavramı yeniden yorumlayan Steven David, ilgili makalesinde ve kitabında Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni literatüre kazandırma amacının başta Güç Dengesi Teorisi olmak üzere realist ittifak teorilerini üçüncü dünya ülkelerinin ittifak tercihlerini açıklayabilecek hale getirmek olduğunu iddia etmektedir.

Realist ittifak literatürü ağırlıklı olarak Hans Morgenthau, Kenneth Waltz, Stephen Walt, Randall Schweller, John Mearsheimer gibi önde gelen yazarların bu alandaki çalışmalarından beslenmektedir. Morgenthau'nun "Güç Dengesi Teorisi'ne" göre devletlerin herhangi bir ittifaka katılma amacı genellikle daha fazla güç kazanmaktır. Nitekim insan, doğası gereği bencil bir varlıktır ve çıkarlarının peşinde koşmaktadır. İnsanların oluşturduğu siyasi varlıklar olan devletler de düzenleyici bir üst otoritenin eksikliği nedeniyle anarşik olarak nitelendirilen uluslararası sistemde aynı yolu izlemektedirler. Böyle bir ortamda güçlü olan devlet ayakta kalarak varlığını sürdürmekte, zayıf olan ise yenilerek yok olmaktadır. Bu nedenle, Morgenthau varlığını sürdürmek isteyen bir devletin ne kadar fazla güce sahip olursa o kadar avantajlı olacağını belirtmektedir. Ne var ki daha fazla güç sahibi olmak için kurulan ittifaklar kimi zaman güvenlik ikilemine de yol açabilmektedirler. Diğer bir ifadeyle, bir devletin ya da ittifakın aşırı güçlendiğini düşünen diğer devletler, güçlenen devleti veya ittifakı dengelemek için karşı bir ittifak oluşturabilmektedirler. Gelinen noktada, hem güç peşinde koşan devletler (revizyonist) hem de güçlenen devlet(ler)i dengelemek isteyen devletler (statükocu) ittifak kurabilmektedirler. Ancak Morgenthau için esas olan güç peşinde koşan devletlerin oluşturduğu ittifaklardır.

Morgenthau'nun Güç Dengesi Teorisi'ni revize eden Walt, "Yapısalcı Güç Dengesi (Güvenlik Dengesi)" ya da "Güvenlik Dengesi" olarak adlandırılan teorisinde devletlerin ittifak tercihlerini sistemin dayattığı güvenlik gereksinimleri üzerinden yorumlamaktadır. Buna göre yazar, analiz düzeyi olarak devletlere değil, anarşik bir yapıda olduğunu kabul ettiği uluslararası sisteme odaklanmaktadır. Bu doğrultuda Waltz'a göre, anarşik bir ortamda korumasız kalan devletlerin yegâne sığınağı güç değil, güvenliktir. Yazar devletlerin durmak bilmeksizin daha fazla güç elde etmeye çalışmasının ise onları güvenliği kılmayacağı, bilakis güvenliklerini tehlikeye düşüreceği iddiasındadır. Dolayısıyla bir devlet ya da ittifak aşırı güçlendiğinde, bu durumu kendi güvenlikleri açısından bir endişe kaynağı olarak algılayan diğer devletler güçlenen devlete karşı ittifak kurmak suretiyle onu dengelemektedirler. Waltz

da tıpkı Morgenthau gibi revizyonist ve statükocu devletler arasındaki güç mücadelesine vurgu yapmakta, ancak ondan farklı olarak güç peşinde koşan devletlerin yerine sistemin mevcut yapısını ya da bir başka ifadeyle sistem içerisindeki konumlarını veya güvenliklerini korumak isteyen devletlerin oluşturduğu ittifak(lar)ı literatürün merkezine yerleştirmektedir.

Sistemin anarşik yapısını kabul eden bir başka yazar olan Walt ise "Tehdit Dengesi" olarak isimlendirilen teorisinde devletlerin ittifaka girme nedenini tehdit algısıyla bağdaştırmaktadır. Yazara göre devletlerin öncelikli amacı hayatta kalmaktır. Bu nedenle devletler, kendisinden daha güçlü bir devlet ya da ittifak tarafından ortadan kaldırılmaktan endişe ettikleri için ittifak kurmaktadırlar. Böylece Walt, devletleri ittifaka yönelten temel güdü olarak korkuya işaret etmektedir. Tehdit Dengesi Teorisi'ni, karşılaştığı tehdit karşısında korkuya kapılan bir devletin varlığını sürdürmek için iki ittifak kurma yönteminden birini tercih edeceği belirtilmektedir: Kendisiyle benzer güce sahip devletlerle bir araya gelerek tehdit kaynağını dengelemek (balancing) ya da kendisini korumak amacıyla daha güçlü bir devletin peşine takılmak (bandwagonning). Birbirlerinden farklı bakış açıları ortaya koymalarına rağmen, Güç Dengesi, Yapısalcı Güç Dengesi ve Tehdit Dengesi teorileri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, Morgenthau, Waltz ve Walt'ın benzer kavramlardan (anarşi, hayatta kalma) yola çıkarak farklı sonuçlara (güç, güvenlik, tehdit) ulaştıkları görülmektedir.

Schweller ise "Çıkar Dengesi" olarak tanımlanan teorisinde diğer üç yazarın (Morgenthau, Waltz ve Walt) ortaya koyduğu yaklaşımların sistemin kendisine sağladığı imkanlardan memnun olan devletler için uygun bir açıklama sunduğunu, ancak sistemdeki yerini reddedenler ya da ondan tatmin olmayanlar için işlevsiz kaldığını belirtmektedir. Yazar, bilhassa Walt'ın Tehdit Dengesi Teorisi'ni yalnızca savunma amacı taşıyan ittifaklara odaklandığı, savunma amacı gütmeyen ya da tehdit altında olmayan devletlerin kurdukları ittifakları ise göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirmektedir. Realizmin anarşi ve hayatta kalma gibi prensiplerini kabul eden Schweller, Peşine Takılma yaklaşımını ise Waltz ve Walt'dan farklı bir şekilde yorumlamaktadır. Schweller'e göre devletlerin Peşine Takılma yaklaşımı yalnızca güvenlik gereksiniminden veya tehdit algısından kaynaklanan yatıştırma amacıyla değil, revizyonist devletlerin çıkar elde etme dürtüsüyle de gerçekleşebilmektedir. Bu kapsamda, bilhassa sistemdeki yerinden hoşnut olmayan devletler, daha fazlasını kazanmak arzusuyla revizyonist bir devletin peşine takılabilmektedirler. Schweller de diğer üç yazar gibi benzer durumları (anarşi, hayatta kalma) farklı bir kavramla (çıkar) açıklamaktadır. Örneğin, Morgenthau, Waltz ve Walt güçlü olan devletin zayıf devlet ile kurduğu ittifakı dengeleme

(balancing) olarak nitelendirirken, Schweller ise madalyonun diğer tarafından yaklaşarak zayıf devletin güçlü olan ise girdiği ittifakı Peşine Takılma olarak ifade etmektedir.

Mearsheimer'ın "egemenlik" ya da "Egemen Dengesi" olarak ifade edilebilecek yaklaşımı ise doğrudan bir ittifak teorisi değilse dahi ileri sürdüğü yaklaşımlarıyla bu alana kıymetli katkılar sunmaktadır. Tıpkı Morgenthau gibi insanları ya da devletleri güç peşinde koşan bencil varlıklar ve uluslararası sistemi anarşik olarak nitelendiren Mearsheimer, bir devletin güvenliğinden emin olacak bir şekilde varlığını sürdürmesinin tek yolunun sistemde egemen aktör oluncaya dek gücünü arttırmasından geçtiğini belirtmektedir. Ancak uluslararası sistemin tamamını domine etmenin oldukça zor bir ihtimal olduğunun farkında olan yazar, bunun yerine sistemdeki en güçlü aktör olarak egemenlik kurmaya en yakın devlet anlamına gelen "potansiyel egemen (potential hegemon)" kavramını ortaya atmıştır. Mearsheimer'a göre potansiyel egemenin gücünü belirgin bir şekilde arttırması, sistemdeki konumlarını kaybetmekten korkan diğer büyük güçlerin bir araya gelerek (ve ittifak kurarak) bu devleti dengelemesine yol açmaktadır. Yazarın Egemen Dengesi olarak ifade edebileceğimiz yaklaşımını literatüre kazandırdığı "Tragedy of Great Power Politics" adlı kitabı, bir ittifak teorisinden ziyade büyük güçlerin ya da sistemde büyük güç olmaya çalışan aktörlerin egemenlik kurma -ya da kurulacak olası bir egemenliği engelleme- çabalarına ışık tutmaktadır. Dolayısıyla söz konusu yaklaşımın, büyük güçlerin -ya da büyük güç adaylarının- dışındaki devletlerin ittifak tercihlerini veya rakiplerini dengeleme girişimlerini açıklayabilmekten uzak olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 1. Uluslararası İlişkilerde Başlıca Realist İttifak Teorileri

Yazar	**Teori**	**İttifak Teorisi**	**İttifakın Amacı**	**İttifakın Yöntemi**
Hans Morgenthau	Klasik Realizm	Güç Dengesi	Daha fazla güç	Dengeleme
Kenneth Waltz	Yapısalcı Realizm	Güvenlik Dengesi	Daha fazla güvenlik	Dengeleme
Stephan Walt	Savunmacı Realizm	Tehdit Dengesi	Korku	Dengeleme ya da Peşine Takılma
Randall Schweller	Neo-klasik Realizm	Çıkar Dengesi	Çıkar	Peşine Takılma
John Mearsheimer	Saldırgan Realizm	Egemen Dengesi	Korku	Potansiyel Egemeni Dengeleme

Çalışmanın ikinci ünitesinde son olarak, varsayımları itibariyle realizmden etkilenen veya realist ittifak teorilerine birer alternatif olarak geliştirilen bazı diğer ittifak teorilerinin/yaklaşımlarının/stratejilerinin "devletlerin neden ittifak kurduğuna dair görüşlerine" kısaca yer verilmiştir. Bunlardan "Yumuşak Dengeleme" stratejisinde tek kutuplu sistemde saldırganlaşan egemen gücün sistemdeki istikrarı ve pozisyonlarını muhafaza etmek isteyen ikincil aktörler tarafından askeri olmayan yöntemlerle dengeleneceği belirtilmektedir. "Pozitif Dengeleme" yaklaşımında devletlerin gücünü arttırmak için ittifaka girecekleri öngörülürken, "Negatif Dengeleme" yaklaşımında bir ittifakın öncelikli amacının karşı karşıya kaldığı tehdit kaynağının (devlet ya da ittifak) gücünü azaltmak olduğu vurgulanmaktadır. Stephan Walt, John Mearsheimer, Barry Posen ve Christopher Layne gibi realist yazarların katkı sunduğu "Uzaktan Dengeleme" stratejisinde, doğrudan bir tehditle karşı karşıya kalmayan bir devletin (ABD'nin) deniz aşırı ittifakların öncü üyesi olmak yerine çeşitli yerel ve bölgesel unsurları kullanarak bu ittifakları düzenlemesi ve kontrol etmesi gerektiği savunulmaktadır. "Bölgesel Dengeleme" yaklaşımında ise tek kutuplu sistemde komşularıyla rekabet halinde olan devletlerin, ABD örneğinde olduğu gibi sistemdeki başat aktör ile ittifaka girmek suretiyle komşularından kaynaklanabilecek olası tehditleri dengelemeye çalıştıkları ifade edilmektedir.

İttifak literatürüne dair alternatif açıklamalarından olan "Sorumluluğu Devretme" yaklaşımında çok kutuplu sistemde savunan taraf olmayı saldıran taraf olmaktan daha avantajlı gören devletlerin yükselen bir gücün ortaya çıkardığı tehdidi dengeleme sorumluluğunu birbirlerine devredebileceği belirtilmektedir. Sorumluluğu Devretme yaklaşımının tersi olarak düşünülebilecek "Prangalanma" yaklaşımında ise saldıran taraf olmayı savunan taraf olmaktan daha avantajlı gören devletlerin ittifaka girerek yükselen gücün yarattığı tehdidi bertaraf etmeye çalıştıkları dile getirilmektedir. "Tasmayı Gevşetme" stratejisini literatüre kazandıran Christopher Layne, çalışmasında tek kutuplu sistemde ikincil devletlerin egemen güce olan bağımlılıklarını azaltmak ve sistemde işler tersine döndüğünde hareket kabiliyetlerini arttırmak için ittifak kurduklarını iddia etmektedir. Öte yandan "Öğrenme Teorisi" devletlerin ittifak davranışlarını daha önceki ittifak tecrübeleriyle ilişkilendirerek açıklamaktadır. Buna göre bir önceki ittifakı başarılı bir şekilde sonuçlanan devletler ittifaka devam etmekte, başarısız olan devletler ise ya ittifak değiştirmekte ya da tarafsız kalmaktadırlar. Varsayımları itibariyle Güç Dengesi Teorisi'ne benzerliğiyle dikkat çeken "Koalisyon Teorisi'nde" ise güç ve çıkar peşinde koşan rasyonel aktörler olarak tasavvur edilen devletlerin ittifak kurma amacının "zafer kazanmak" olduğu belirtilmektedir.

"Yarma" stratejisi bir devletin kendisine karşı oluşan ittifakın ya da konsensüsün taraflarından biri veya birkaçıyla ittifaka girerek o ittifakın ya da konsensüsün gücünü azaltmaya çabalaması anlamına gelmektedir. Diğer taraftan "Saklanma" stratejisi bir devletin uluslararası sistemde yükselen bir tehdidi görmezden gelerek onunla yahut ona karşı ittifaka girmekten sakınması olarak açıklanırken, "Aşma/Ötesine Geçme" stratejisi söz konusu tehdidin ittifak kurmaya kadar uzanabilecek uluslararası bir iş birliği yoluyla çözülmeye çalışılması biçiminde ifade edilmektedir. Patricia Weitsman ise "Düşmanı Yönetme" stratejisinde devletlerin kimi zaman çıkarları için tehdit oluşturan devletlerle ittifaka girerek düşmanını yönetmeye ve bu yolla olası tehlikeleri en aza indirmeye çalıştığını vurgulamaktadır. Paolo Grieco ve Daniel Deudney gibi isimler tarafından geliştirilen "Bağlanma" yaklaşımında, devletlerin kurumsal bağlar vasıtasıyla birbirleriyle yakınlaşacağı ve söz konusu bağların oluşturacağı karşılıklı bağımlılık nedeniyle tehdit unsuru ortadan kalkacağı için bölgesel entegrasyon projeleri kapsamındaki ittifaklara dahil olabilecekleri ileri sürülmektedir. Son olarak, Stephen Brooks ve William Wohlforth gibi yazarların çalışmalarıyla şekillenen "Riskten Korunma" yaklaşımında ise tek kutuplu sistemde ikincil devletlerin egemen güçle karşı karşıya gelmekten olabildiğinde kaçınacağı, uluslararası sistem çok kutuplu bir yapıya doğru evrileceği zaman ise sistemdeki konumunu koruyabilmek veya iyileştirebilmek amacıyla diğer aktörlerle ittifak kurarak egemen devleti dengeleyeceği varsayılmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde "bir devlet neden ittifak kurar?" sorusuna yanıt arayan -büyük bir çoğunluğu- realist menşeli ittifak teorileri incelenmiştir. Bahsi geçen teorilerin, devletlerin ittifak kurma tercihlerini "varlıklarını sürdürme arayışları" ya da "sistemin istikrarı" üzerinden okumaya çalıştıkları görülmüştür. Nitekim Randall Schweller'in Çıkar Dengesi Teorisi gibi sınırlı birkaç istisna dışında, ilgili teorilerin önemli bir kısmı büyük güçlerin hayatta kalma çabaları doğrultusundaki ittifak davranışlarına ve söz konusu davranışların uluslararası sistemin istikrarını nasıl etkilediklerine odaklanmaktadır. Bu durumda, realist ittifak teorileri sistemin önde gelen aktörlerinin ittifak tercihlerini açıklama noktasında kayda değer varsayımlarda bulunmaktadır. Ancak bu teoriler üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını değerlendirme bağlamında yetersiz kalabilmektedirler. Bu durum öncelikli olarak iki nedenden kaynaklanmaktadır: 1) Üçüncü dünya ülkelerinin kendilerine özgü yapılarının getirdiği şartlar. 2) Bahsi geçen ülkelerin uluslararası sistemdeki rollerinin oldukça sınırlı olması ya da öyle kabul edilmesi. Bu nedenle, "bir devlet neden ittifak kurar?" ve "bir üçüncü dünya devleti neden ittifak kurar?" sorularının cevabına aynı teorik bakış açısıyla ulaşmak mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla, çalışmanın üçüncü bölümünde, üçüncü dünya ülkelerinin

ittifak davranışlarını diğer realist ittifak teorilerinden daha iyi açıklayabilme iddiasında olan ve aynı zamanda tezimizin teorik çerçevesini de oluşturan Bütüncül Dengeleme Teorisi ayrıntılı bir şekilde analiz edilecektir.

BÖLÜM III

BÜTÜNCÜL DENGELEME TEORİSİ:

Bir Üçüncü Dünya Devleti Neden İttifak Kurar?

Bir üçüncü dünya devleti neden ittifak kurar ya da mevcut bir ittifaka katılır? Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde bu sorunun yanıtını aramaya yönelik çalışmaların oldukça sınırlı olduğu ilk bakışta göze çarpmaktadır. Bunun nedeni, içerisinde üçüncü dünya devletlerini de barındıran küçük devletlerin ittifak davranışlarının disiplin literatürü içerisinde görece geç incelenen konular arasında olmasındandır. Ağırlıklı olarak sistemin başat aktörlerinin dış politika pratiklerine odaklanan Uluslararası İlişkiler teorileri ve teorisyenleri, sistemin başat aktörlerine kıyasla etki alanları daha sınırlı olarak addedilen küçük devletlerin dış politikadaki yaklaşımlarını ancak dekolonizasyon (sömürgelerin tasfiyesi ya da bağımsızlıklarını kazanmaları) süreciyle ve Soğuk Savaş'ın neredeyse bütün dünyada etkisini hissettirmesiyle birlikte ele almaya başlamışlardır.

Dekolonizasyon süreciyle bağımsızlıklarını birer ikişer kazanmaya başlayan küçük devletlerin Soğuk Savaş döneminde ABD'nin başını çektiği Batı Bloğu ile SSCB'nin öncülük ettiği Doğu Bloğu arasında bir seçim yapmaya zorlanmaları ve verdikleri kararlar neticesinde sistemin işleyişine -sınırlı da olsa- doğrudan katkı yapabilecek bir pozisyon elde etmeleri, bu devletlerin dış politika tercihlerini teorik bir bakış açısıyla değerlendirerek açıklamaya çalışmayı kaçınılmaz kılmıştır. Ne var ki küçük devletlerin artan önemine rağmen, ilgili çalışmalarda söz konusu devletlerin dış politika davranışlarına oldukça sınırlı bir rol biçildiği ve ittifak tercihlerinde büyük oranda güvenlik vurgusunun ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Örneğin Jeanne Hey (2003: 5), Maurice East (1973: 557) ve Michael Handel (1990: 53) gibi yazarlar uluslararası meselelere düşük seviyede katılım gösterdiklerini belirttikleri küçük devletlerin dış

politikadaki ittifaklarının genel olarak güvenlik gereksinimlerinden kaynaklandığını iddia etmektedirler[26] (Tür ve Salık, 2017: 12).

Devletlerin öncelikli amaçlarından birinin "hayatta kalmak (survival)" olduğunu ifade eden realist anlatı, küçük devletlerin dış politikadaki tercihlerini bu devletlerin güçsüzlükleri üzerinden değerlendirmekte ve güvenlik arayışları doğrultusunda yorumlamaktadır. Tıpkı realistler gibi küçük devletlerin zayıflığına odaklanan neorealistler ise, realist anlatıdan farklı olarak analiz düzeyi olarak devletin yerine sistemi merkeze yerleştirmektedir. Bu kapsamda her iki anlayışın da küçük devletlerin dış politikadaki davranışlarına ciddi manada bir önem atfetmedikleri, iç faktörleri yadsıyarak analiz düzeyi bağlamında devlet ya da sistem merkezli bir okuma yaptıkları ve küçük devletlerin söz konusu teorilerde hikâyenin öznesi değil nesnesi konumunda yer aldıkları görülmektedir. Diğer taraftan disiplinde hâkim realist yaklaşımların aksine, neoklasik realist yazarlar ise bir ülkedeki kurumların mahiyeti ya da iktidara gelen siyasi partinin ideolojik yönelimleri gibi iç faktörlerin de devletlerin dış politikadaki ittifak davranışlarında etkili olduğunu savunmaktadırlar. Realist yaklaşımlardan farklı olarak, liberal Uluslararası İlişkiler teorisyenleri küçük devletlerin dış politika tercihlerinde de iş birliği olgusunu ön plana çıkarmaktadır. Buna göre, AB örneğinde olduğu gibi çeşitli bölgesel ya da küresel uluslararası organizasyonlara aktif katılımın, küçük devletlere büyük devletlerin dış politika yönelimlerini etkileyebilme ve kendi seslerini, hedeflerini ya da gündemlerini duyurabilme imkânı sağladığı düşünülmektedir.

Bu nedenle liberal anlatıda, uluslararası organizasyonların görece güçsüz/küçük katılımcılarının topluluğun normlarını benimseme ve onlara sahip çıkma bağlamında daha istekli oldukları belirtilmektedir. Sosyal İnşacı Uluslararası İlişkiler teorisyenleri ise, devlet adamlarının algılarına ve yorumlarına odaklanarak, "küçük" olarak nitelendirilmenin her zaman "güçsüz olmak" anlamına gelmediğini, bazı devlet yöneticilerinin "küçük devlet" söylemi inşa ederek dış politikadaki fırsatlardan yararlanarak etki alanını genişletmeye çalışabildiklerini ileri sürmektedir (Tür ve Salık, 2017: 13-15). Anlatılanların ışığında muhtevaları birbirlerinden farklı olmalarına karşın, devletlerin dış politikadaki tercihlerine veya ittifak davranışlarına yönelik çeşitli görüşler ortaya koyan bu teorilerin küçük devletlerin

[26] Tür ve Salık'a (2017: 12) göre, küçük devletlerin dış politikadaki ortak davranışları şu şekilde ifade edilebilmektedir: "1. Dünya meselelerine düşük düzeyli/profilde katılım; 2. Uluslararası ve çok-uluslu örgütlere katılıma önem verme; 3. Kısıtlı dış politika hedefleri izleme; 4. Politikalarını yakın coğrafi bölge ile sınırlama; 5. Diplomatik ve ekonomik araçları askeri araçlara tercih etme; 6. Dünya meselelerinde tarafsızlık politikası izleme; 7. Güvenlikleri için tamamen büyük devletlere dayanma (ittifak); 8. Güçlü devletlerle çatışmaya girmekten kaçınma; 9. Uluslararası hukuk, normlar, prensipler ve değerleri destekleme; 10. Uluslararası meselelerde iş birliğini destekleme."

ittifak tercihlerine ilişkin literatüre ciddi ve kapsamlı bir katkı yapmaktan uzak oldukları ve bu devletlerin davranışlarını sistemin önde gelen aktörlerinin tercihleri üzerinden yorumlamaya devam ettikleri göze çarpan önemli hususlardandır. Öte yandan, küçük devletlerin içerisinde özel bir grubu oluşturan üçüncü dünya devletlerinin ittifak kurmaya ilişkin davranışları ise, ittifak literatüründe birkaç çalışma dışında büsbütün dışlanmış durumdadır.

Uluslararası sistemin zayıf halkası olarak kabul edilen üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarına odaklanan Bütüncül Dengeleme Teorisi, ilk kez Steven R. David'in 1991 yılında yayımladığı "Explaining Third World Alignment" başlıklı makalesiyle ve aynı yıl basılan "Choosing Sides: Alignment and Realignment in the Third World" adlı kitabıyla literatüre girmiştir (David, 1991A; David, 1991B). David çalışmalarında "Güç Dengesi Teorisi" başta olmak üzere "realist yaklaşımların" üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklamakta yetersiz kaldığını vurgulamış, söz konusu eksikliğin literatüre kazandırdığı Bütüncül Dengeleme Teorisi ile giderilebileceğini iddia etmiştir. Her ne kadar "omnibalancing" kavramı Türkçeye "her yerde dengeleme (Özlük, 2017: 244-245)", "külli dengeleme (Ataman, 2003: 251)", "iç-dış dengeleme (Tınas, 2018: 72)", "toplu dengeleme (İzol ve Öztürk, 2016: 54)", "her şeyi dengeleme (Palabıyık, 2010: 154)", "topyekûn dengeleme (Balta: 2019)", "iktidar merkezli dengeleme[27] (Gün, 2022: 32)" gibi anlamlara karşılık gelecek şekillerde çevrilmişse de, kelimenin muhtevasından yola çıkarak yeni ve daha kapsayıcı bir çevirinin yapılması gerekli görülmektedir. Nitekim "omni (bütün, bütüncül, çoklu, çok yönlü, her yön vb.)" ve "balancing (dengeleme)" sözcükleri bir bütün olarak düşünüldüğünde, bahsi geçen kavramın "Bütüncül Dengeleme Teorisi" olarak Türkçeleştirilmesi yerinde olacaktır. Böylece kelime anlamı itibariyle de söz konusu teorinin yalnızca dış dengelemeye odaklanmadığı, aksine hem iç hem de dış dengelemeyi birlikte ele alacak şekilde kullanıldığı anlaşılabilecektir. Bu nedenle çalışma boyunca "Theory of Omnibalancing" kavramına karşılık olarak "Bütüncül Dengeleme Teorisi" kullanılacaktır.

Bütüncül Dengeleme Teorisi menşei itibariyle realist ittifak teorileriyle bazı temel benzerlikler taşıdığından ötürü bu teoriler kapsamında değerlendirilmektedir. Ne var ki bahsi geçen teori, önde gelen realist ittifak teorilerinden olan Güç Dengesi Teorisi'ni ve dolayısıyla realizmin devletlerin ittifak davranışlarına yönelik yaklaşımını eleştirmekte, getirdiği yeni ve farklı bakış

[27] Söz konusu kavram ilk kez Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mürsel Bayram tarafından kendisiyle yüz yüze gerçekleştirilen bir mülakatta dile getirilmiştir (Bayram, 15 Mart 2022). Ardından ise Begüm Gün tarafından Mürsel Bayram'ın danışmanlığında hazırlanan "Sahraaltı Afrika Devletlerinin Denge Politikaları: Bölgesel Bir Analiz" başlıklı yüksek lisans tezinde kullanılmıştır.

açısının ışığında bu durumu revize etme arayışındadır. Zira Güç Dengesi teorisyenlerinin büyük devletlerin ittifak davranışlarını tahlil etme konusundaki başarısını takdir eden Steven David, mevzubahis teorik yaklaşımın üçüncü dünya devletlerinin ittifak tercihlerini açıklama noktasında ise işlevsiz kaldığı görüşündedir. Bu nedenle öncelikle üçüncü dünya ülkeleri olarak ifade edilen aktörlerin genel özelliklerini ortaya koyan Bütüncül Dengeleme Teorisi, ardından ise bu teorinin diğer realist ittifak teorileriyle benzer ve farklı yönlerini değerlendirmek suretiyle üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklamaya çalışmıştır. David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni Etiyopya, Mısır ve Sudan üzerinden örneklendirme girişiminin yanı sıra, teoriyi benimseyen bazı diğer yazarlar da gerek Soğuk Savaş sırasında gerekse SSCB'nin dağılmasının ardından özellikle Ortadoğu ve Orta Asya gibi uluslararası sistem açısından yüksek önem taşıyan bölgelerde yer alan bazı ülkelerin ittifak davranışlarını bu teori çerçevesinde yorumlamışlardır.

Gelinen noktada Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ayrıntılı olarak incelenebilmesi ve ilgili literatür kapsamındaki temel iddialarının anlaşılabilmesi için, evvela "üçüncü dünya" veya "üçüncü dünya ülkesi" kavramlarının ne ifade ettiğinin irdelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın üçüncü bölümünde ilk olarak üçüncü dünya kavramının ortaya çıkışı, zaman içerisindeki dönüşümü, bu kavrama ilişkin tartışmalar/eleştiriler ve David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bu kavramı hangi yönleriyle ele aldığı aktarılacaktır. Zira ancak üçüncü dünya ülkesi kavramı ile Bütüncül Dengeleme Teorisi arasındaki ilişkinin ayrıntılı bir şekilde ortaya konulabilmesinin ardından söz konusu ittifak teorisi tam manasıyla anlaşılabilecek, böylece teorinin artı ve eksi yönleri daha net bir şekilde görülebilecektir.

3.1. Üçüncü Dünya Kavramı ve Bütüncül Dengeleme Teorisi

Bu bölümde üçüncü dünya kavramının Bütüncül Dengeleme Teorisi'yle olan ilişkisi incelenecektir. Bu doğrultuda ilk olarak, söz konusu kavramının literatürde nasıl ortaya çıktığı, tarihsel olarak hangi süreçlerden geçtiği ve nasıl dönüştüğü, üçüncü dünya kavramına yönelik eleştirilerin neler olduğu ele alınacaktır. Ardından ise, Steven David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde nasıl bir üçüncü dünya tasavvuru çizdiği ortaya konulacaktır.

3.1.1. Üçüncü Dünya Kavramının Ortaya Çıkışı, Tarihsel Gelişimi ve Eleştiriler

Üçüncü dünya kavramı genellikle ekonomik, politik, sosyal, kültürel, teknolojik vb. yönlerden çağın gerisinde kalmak olarak algılanan olumsuz bir çağrışım yapmaktadır. Her ne kadar

literatürde birçok yazar tarafından yaklaşık yetmiş yıldır bilfiil kullanılsa da, söz konusu kavramın herkes tarafından kabul edilen, ortak ve evrensel bir tanımı bulunmamaktadır (Wolf-Phillips, 1987: 1311-1319). Aksine üçüncü dünya kavramı kullanılmaya başlandığı ilk günden bu yana anlamsal olarak dinamik bir dönüşüm süreci içerisinde yer almıştır. Mevzubahis dönüşümün en önemli nedeni ise bu süreçte üçüncü dünya kategorisinde yer aldığı kabul edilen ülkelerde yaşanan gelişmelerdir. Bu durumun sonucunda "üçüncü dünya" kavramının 1950'li yıllardaki anlamı ile günümüzde ifade ettiği anlam arasında büyük farklılıklar oluşmuştur. Bu dönüşüm(ler)e üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan ülkelerin birçok benzer ve farklı yönleri de eklenince, zamanla bahsi geçen kavrama alternatif olarak birçok kavramın türetilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir: Gelişmemiş ülkeler, az gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler, küresel güney ülkeleri, yükselen ülkeler, çevre ülkeler, sanayileşmemiş ülkeler, batı dışı ülkeler vb. (Smith, 2003: 10-11; Dietrich, 2008: 25; Akgün ve Çelik, 2007: 39; Özkaleli, 2011: 9-13).[28] Böylece kavramsal olarak çeşitli problemleri haiz olan, aynı anlama gelmeyen ve tıpkı üçüncü dünya kavramında olduğu gibi evrensel bir kabulü bulunmayan bu alternatif kavramlar da, eksik ya da hatalı bir şekilde hem birbirlerinin yerine hem de üçüncü dünya kavramının yerine kullanılagelmiştir.

Üçüncü dünya kavramı literatürde ilk kez 14 Ağustos 1952 tarihinde Fransız ekonomi tarihçisi Alfred Sauvy'nin L'observateur'da yayınlanan "Üç Dünya Bir Gezegen" başlıklı kısa makalesinde yer almıştır. Sauvy tarafından Fransız İhtilali sırasındaki ve sonrasındaki üçüncü sınıftan (third estate) esinlenerek ortaya atılan söz konusu kavram, Soğuk Savaş şartları gereği başlangıçta ideolojik bir mahiyet taşımıştır. Bu kapsamda Fransız İhtilali'nin ruhban ve aristokrat sınıfları dışında kalan geniş halk yığını (üçüncü sınıfı) gibi, 1950'li yılların dünyasında da Batı Bloğu (birinci dünya) ve Doğu Bloğu (ikinci dünya) dışında kalan bir üçüncü dünyadan bahsetmek mümkündür. Zamanla akademik yazında daha fazla benimsenen bu kavram, ilk ortaya çıktığında ABD'nin güdümündeki Batı ve SSCB'nin güdümündeki Doğu bloklarından birine ait olmayan ülkeleri tanımlamak için kullanılmıştır (Emiroğlu ve Ağa, 2020: 8-9).

Dönemin kompozisyonu gereği, Dietrich'in (2008: 16) ifadeleriyle "iki kutuplu dünyada Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın ekonomik ve teknolojik olarak az gelişmiş, herhangi bir bloğun

[28] Tez boyunca bu ülkeleri ifade etmek için "üçüncü dünya" kavramı kullanılacaktır. Bu yönde bir tercihin yapılmasının nedeni söz konusu kavramın diğerlerine göre daha doğru ya da yanlış bir anlam ifade etmesinden veya ideolojik bir tercihten ötürü değil, Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni literatüre kazandıran Steven David'in çalışmalarında "üçüncü dünya" tabirini kullanmış olmasından kaynaklanmaktadır.

üyesi olmayan ve çoğunlukla ya sömürge olma geçmişine sahip olan ya da sömürgeci ülkelerle yakın ilişki kuran veya kurmak zorunda kalan ülkelerinden oluşan" üçüncü dünyaya dair en yaygın olarak kullanılan örnek ise, Soğuk Savaş'ın tarafı olmayı reddeden Bağlantısızlar Hareketi'nin felsefesi doğrultusunda faaliyet gösteren ülkeler olmuştur (Tomlinson, 2003: 307). Bu bağlamda Soğuk Savaş döneminde blok siyasetinde yer almayı reddeden herhangi bir devlet, ekonomik, sosyal, kültürel vb. özelliklerine bakılmaksızın, kolaylıkla bir üçüncü dünya ülkesi olarak adlandırılabilmiştir. Ancak Washington-Moskova rekabetinin kızışmaya başladığı bir ortamda tarafsızlık vurgusu içerisinde olmak hiç de kolay olmamıştır. Zira Bağlantısızlar Hareketi'nin önemli figürlerinden Hindistan Başbakanı Cevahirlal Nehru'nun "komünist ve anti-komünist prensipleri reddederek Asya ve Afrika ülkelerinin kendi etik değerleri üzerine" odaklanılması gerektiğini belirttiği günlerde (Özkaleli, 2011: 14-15), dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles bu hareketi "uluslararası ahlaka aykırı ve dar görüşlü bir tavır" olarak nitelendirmiştir (Buçukcu, 2012: 54).

Bu dönemde, Sauvy'nin üçüncü dünya tasnifine katılsın ya da katılmasın, üçüncü dünyaya dair bütün tanımlamalarda ideoloji unsurunu ön plana çıkarılmıştır. Örneğin SSCB ve diğer sosyalist ülkelerin birçoğu üçüncü dünya kavramına temkinli yaklaşmış ve hatta yeryüzünün yalnızca komünistler/sosyalistler ile kapitalistlerden oluşan iki dünyadan ibaret olduğunu iddia etmişlerdir (Smith, 2003: 12). SSCB lideri Josef Stalin de benzer bir şekilde komünist olmayan ve "emperyalistlerin tebaası olarak" gördüğü üçüncü dünya ülkelerinin liderlerini "kukla" olarak tasvir etmiş; sömürgeci güçlerle yakın ilişkilere sahip burjuva milliyetçi liderler tarafından yönetildiğini iddia ettiği bu ülkeleri devrimci tutumdan uzak kalmakla eleştirmiştir (Gürseler, 2020: 56-57). Diğer sosyalist liderlerden farklı olarak, üçüncü dünyanın varlığını kabul eden -ve bunu etkili bir dış politika aracı olarak kullanma yönünde çaba gösteren- Çin'in kurucusu Mao Zedong'un sınıflandırması ise daha farklı bir unsura öncelik vermiştir: Emperyalizm.

Mao'ya göre ABD ve SSCB gibi emperyalist ülkeler birinci dünyanın; bu iki gücün yörüngesinde olan ülkeler (Japonya, Kanada, çeşitli Avrupa ülkeleri vb.) ikinci dünyanın; Afrika, Latin Amerika ve birçok Asya ülkesi ise üçüncü dünyanın bir parçası durumundadır (Muni, 1979:121). Tanımında yalnızca emperyalizme odaklanan Mao'nun üç dünya tasavvurunda, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyesi bazı zengin devletler dahi üçüncü dünya kategorisinde yer almıştır (McCall, 1980: 539). Anlaşılacağı üzere Mao'nun üçüncü dünya yorumunun amacı zenginlik ya da ekonomik özellikler değil, emperyalizm ile kurulan ilişki, yani bir anlamda siyasi veya ideolojik tavır olmuştur. Bu noktadan hareketle

bazı kimselerce olumsuz çağrışımlarla yüklü ve bir nevi "aşağılayıcı" bir kavram olarak kabul edilen üçüncü dünya kavramı, diğer bazı çeşitli dünya halkları ve liderleri nezdinde iki blok arasında sıkışıp kalan dünyaya üçüncü bir alternatif olarak algılanmış ve bu nedenle teveccüh görmüştür. Nitekim Mao'nun tasnifinde de göze çarpan ve özellikle 1940'lı yıllardan itibaren oldukça sık rastlanan "üçüncü dünyacılık/üçüncü dünya dayanışması[29]" vurgusu böyle bir algının ürünü olarak karşımıza çıkmıştır (Berger, 2004: 9-11).

Çeşitli amaçlarla değinilen bu üç dünyaya ek olarak, "bir devlet sahibi olmayan yerli halklar" bazı çalışmalarda "dördüncü dünya" şeklinde ifade edilmişse de, bu tanımın pek sahiplenilmediği ve zamanla dördüncü dünya kavramının literatürde -ilerleyen sayfalarda ele alınacağı gibi- farklı bir anlama karşılık gelecek şekilde kullanıldığı görülmüştür (Ryser, Gilio-Whitaker ve Bruce, 2017: 52-53). Sonuç olarak, adı geçen bu üç dünyanın 20. yüzyılın ikinci yarısının başlarında nasıl algılandığı ve hangi özelliklerinin haiz olduğu konuyla ilgili bir çalışmada yer alan aşağıdaki tabloda şu şekilde özetlenmiştir (Harris, Moore ve Schmitz, 2009: 11):

[29] Üçüncü dünyacılığın ya da diğer bir ifadeyle üçüncü dünya dayanışmasının kökenleri Asya, Afrika ve Orta Doğu'da sömürgeci yönetimlere karşı patlak veren anti-kolonyal hareketlere kadar uzanmaktadır. Dekolonizasyon süreciyle birlikte bağımsız olan ülkelerin sayısının artması, Batı ve Doğu bloklarına karşı üçüncü bir sesin yükselebilmesine olanak tanımıştır. Bu yönüyle üçüncü dünyacılık ya da üçüncü dünya dayanışması kavramı Bağlantısızlar Hareketi'nin ideolojik bir uzantısı olarak düşünülebilmektedir. Dolayısıyla, 18-24 Nisan 1955 tarihleri arasında yeni bağımsız olan birçok Asya ve Afrika ülkesinin de katılımıyla düzenlenen Bandung Konferansı üçüncü dünyacılığın en temel manifestosu hüviyetindedir. Dünyanın "yeni bağımsız güçsüz" ülkeleriyle "sistemde etkin bir konumda bulunan güçlü devletleri" arasındaki ilişkilerin tabiatını, kurallarını ve değerlerini sorgulama eğiliminde olan üçüncü dünyacılık, Bandung Konferansı'ndan hareketle hiyerarşi karşıtlığı, egemenliğe karşı farklı yöntemlerle mücadele etme çabası ve Avrupa merkezci olmayan–evrenselci bir dünya arayışı gibi çabaların etrafında şekillenmiştir. Maoizmden ve Mao'nun üç dünya tasavvurundan da kısmen etkilendiği gözlemlenen üçüncü dünya dayanışması fikrinin önde gelen temsilcileri Cemal Abdünnasır, Achmed Sukarno (Ahmed Şükrani), Cevahirlal Nehru, Muammer Kaddafi, Josip Broz Tito, Ho Chi Minh, Kwame Nkrumah, Patrice Lumumba, Fidel Castro, Thomas Sankara, Hugo Chavez, Evo Morales gibi döneminde iz bırakmış isimlerdir. Panasyacılık, Panafrikanizm, Panamerikacılık, ve Panarabizm gibi ideolojiler de üçüncü dünya dayanışması fikri içerisinde kendisine yer bulmuş, söz konusu fikir ile bahsi geçen ideolojiler birbirlerini karşılıklı olarak beslemişlerdir. Asya, Afrika, Latin Amerika ve Orta Doğu gibi kalkınma problemi yaşayan ülkelerin bulunduğu coğrafyalarda oldukça etkili olan üçüncü dünyacılık fikri 1980'li yılların sonu itibariyle düşüşe geçmiş, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ise eski cazibesini yitirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bknz: (Berger, 2004: 9-39; Tomlinson, 2003: 307-321; Koldaş, 2014: 1-28).

Tablo 2. 1950'li ve 60'lı yıllarda Birinci, İkinci ve Üçüncü Dünya Sınıflandırılması

	Birinci Dünya	**İkinci Dünya**	**Üçüncü Dünya**
İç Özellikler (Internal Features)			
Politik Sistem	Liberal Demokrasi	Tek Parti/Komünizm	Karışık; nadiren demokratik
Ekonomik Sistem	Pazar odaklı	Merkezi-planlanmış	Değişken
Gelir Seviyesi	Yüksek	Karışık; genellikle orta seviye	Düşük
Ekonomik Büyüme Oranı	Yüksek	Karışık	Düşük
Dış Özellikler (External Features)			
Başlıca Ticaret Ortakları	Birinci Dünya Ülkeleri	İkinci Dünya Ülkeleri	Üçüncü Dünya Ülkeleri
Diğer "dünyalarla" jeopolitik ilişki	İkinci Dünya ile jeopolitik rekabet; Üçüncü Dünya'nın çoğunda sömürge gücü, yardım bağışçısı, nüfuz sahibi	Birinci Dünya ile jeopolitik rekabet; Üçüncü Dünya'nın bazı kısımlarında etkili ve yardım bağışçısı	Yardım alıcısı; ikincil/ast; fakat aktif olarak "Bağlantısız".
Başlıca uluslararası ekonomik kurumlardaki etkisi	Yüksek	Düşük	Düşük

(Kaynak: Harris, Moore ve Schmitz, 2009: 11)

Dekolonizasyon hareketleri neticesinde bağımsızlıklarını elde eden birçok ülkenin teknik olarak üçüncü dünya ülkeleri arasına katılması ve 1970'li yıllardan itibaren söz konusu ülkelerin bazılarında yaşanan ekonomik gelişmeler üçüncü dünya kavramında yeniden bir dönüşümü zorunlu kılmıştır. Kavramın ilk ortaya çıktığı yıllarda üçüncü dünya içerisinde kabul edilen ülkelerin neredeyse hepsinin ekonomik olarak benzer bir seviyede olduğu görülmüştür. Ancak zamanla bazı üçüncü dünya ülkeleri ekonomik olarak hızla yükselmiştir. OPEC, Asya Kaplanları, BRICS[30], Yeni Sanayileşen Ülkeler gibi oluşumlar üçüncü dünyanın ekonomik olarak yükselen yüzünün en önemli göstergeleri hüviyetinde olmuştur. Diğer yandan bazı diğer ülkeler bu ekonomik değişime ayak uyduramayarak ya yerinde saymış ya da mevcut şartları

[30] BRICS kavramı Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ekonomilerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu nedenle söz konusu kavram, bahsi geçen ülkelerin İngilizce isimlerinin baş harflerinden oluşmaktadır.

daha da kötüleşmiştir. (Boztaş, 2017: 179; Akgün ve Çelik, 2007: 51, 62-65; Emiroğlu ve Ağa, 2020: 6-8)

Ortaya çıkan bu yeni durumda zenginleşen ülkeler ile zenginleşemeyen ya da yoksullaşan ülkelerin aynı kategoride değerlendirilmesi mantıken bir tutarsızlığa neden olmuştur. Söz konusu tutarsızlığı sona erdirmek amacıyla ise üçüncü dünyanın alt kategorileri olarak dördüncü ve beşinci dünya kavramları literatüre girmiştir. Böylece bazı çalışmalarda Malezya ve kısmen Cezayir gibi zenginleşme ve kalkınma yoluna giren ülkeler üçüncü dünya ülkesi; Kenya gibi birtakım problemlere sahip olmasına rağmen potansiyeli bulunan ülkeler dördüncü dünya ülkesi; büyük oranda yoksulluk batağına saplanıp kalan ülkeler ise beşinci dünya ülkesi olarak adlandırılmıştır (Eriksen, 2015: 3). Hatta en az gelişmiş olarak nitelendirilen ve çeşitli problemlerle karşı karşıya olan beşinci dünya ülkelerinin önemli bir kısmı ilerleyen süreçte başarısız devlet (failed state)[31] kavramı içerisinde dahi değerlendirilmiştir (Akgün ve Çelik, 2007: 65).

BM'nin sınıflandırmasına göre günümüzde 33'ü Afrika'dan, 1'i Amerika'dan, 9'u Asya'dan ve 3'ü Okyanusya'dan toplamda 46 ülke en az gelişmiş ülke kategorisindedir. Bu tarz ülkeler 1970'li yıllardan itibaren hem üçüncü dünya ülkeleri arasında hem de bu kavramdan türetilmiş olan dördüncü veya beşinci dünya ülkeleri arasında gösterilebilmektedir (UN, 2021). Başlangıçta bir ülkenin üçüncü dünya ülkesi olup olmadığı oldukça kolay bir şekilde tespit edilebilmiştir. Nitekim Doğu ya da Batı bloklarından birine ait veya taraftar olmayan her ülke üçüncü dünya ülkesi olarak addedilmiştir. Ancak zamanla ideolojik yaklaşımın yanı sıra ekonomik şartların da bir devletin üçüncü dünya ülkesi olup olmadığının saptanması noktasında daha fazla belirginlik kazanması, bu kategori içerisindeki ülkelerin tespitini nispeten karmaşık bir hale getirmiştir.

Örneğin, İngiliz Siyaset Bilimci Samuel Finer'a (1974: 98) göre üçüncü dünya artık yalnızca "Doğu ve Batı bloklarından birine dahil olmamak" ile açıklanamazdı. Aksine "Avrupa'nın

[31] Nil Şatana (2018: 306) "İç Çatışma: Nedenler, Mekanizmalar ve Aktörler" başlıklı bir makalesinde başarısız devlet kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: *"Bir devlet, kendi sınırları içerisinde egemenliğini koruyabilecek şekilde siyasal, ekonomik ve toplumsal otoritesini ve meşruiyetini sağlayamadığı zaman başarısız devlet olarak tanımlanabilir. Devletin uzun bir süre kendisine karşı çıkan silahlı gruplarla çatışması ve savaşın yayılması; devlete karşı savaşan gruplara iç ve dış desteğin artması o devletin yönetim kapasitesini azaltabilir ve devlet bazı bölgelerinin kontrolünü yitirebilir. Bu durumda insan hakları ihlallerinden toplu göç ve komşularla sınır çatışmalarına varana dek pek çok sorun baş gösterebilir. Bütün bu sorunlar Somali ve Kongo gibi Afrika ülkelerinde tüm şiddetiyle yaşanmış ve bu ülkelerin bölünmelerine yol açmıştır. Bu sebeple iç savaşlar güvenlik çalışmalarında başarısız devletlere yol açarak ortaya koydukları yeni güvenlik sorunları bağlamında da çalışılmaya başlanmıştır."*

dışında konumlanan, genellikle 45. paralelin güneyinde yer alan, tarıma odaklı, kuzey ülkelerinden çok daha fakir, birçoğu ya eski sömürge ya da geçmişte siyasi ve ekonomik olarak sömürgeci güçlerin güdümünde kalan" devletler üçüncü dünya ülkeleri olarak ifade edilmeliydi (Smith, 2003: 12). Böylece bu dönemde üçüncü dünya kavramı 1950'li yılların aksine ağırlıklı olarak ekonomik konularla da ilişkilendirilmeye başlanmış; siyasi ve sosyal konular ise ekonomik konuların gölgesinde kalmıştır. Öte yandan "üçüncü dünya dayanışması" ya da "üçüncü dünyacılık" gibi politikaların önemini yitirmeye başlaması da bu karmaşık durumu teşvik edici bir etki yapmıştır. Zira üçüncü dünya kavramı giderek daha olumsuz bir anlama bürünmüş ve tabiatıyla geçmişteki birtakım politik ya da ideolojik girişimlerin aksine birçok ülke bahsi geçen kavramla birlikte anılmak konusunda ciddi bir şekilde tereddüt göstermiştir. (Berger, 2004: 9-11; Emiroğlu ve Ağa, 2020: 12).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi üçüncü dünya kavramını daha önce hiç olmadığı kadar tartışmaya açmıştır. Zira 1990'lı yıllara gelindiğinde ikinci dünya olarak adlandırılan Doğu Bloğu, SSCB'nin hızla çökmesinin ardından ortadan kalkmıştır. Bu dönemde kavramın muhtevasına ilişkin tartışmalar ikinci dünyanın olmadığı bir ortamda üçüncü dünyadan bahsedebilmenin mümkün olup olmadığı sorusu etrafında dönmüştür (Williams, 1993: 9). Bu durumu aşmak isteyen bazı yazarlar söz konusu kavrama yeni anlamlar kazandırma yoluna giderken, bazı diğerleri kavramın geçerliliğini yitirdiğini iddia etmiştir (Emiroğlu ve Ağa, 2020: 12; Berger, 2004: 9; Randall, 2004: 44; Williams, 2005: 51). Öte yandan eski Sovyet cumhuriyetlerinin ve uydularının bir kısmı ise AB ve NATO gibi Batı Bloğu (birinci dünya) prensipleriyle hareket eden örgüt ve kurumlarla yakın ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Bu dönemde Batı'yla yakınlaşan ve zamanla Batı ittifakının bir üyesi haline gelen az sayıda eski komünist ülkenin birinci dünya kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışıladursun, Doğu Bloğu'ndan geriye kalan ülkelerin kahir ekseriyeti üçüncü dünya içerisinde kabul edilmiştir (Akgün ve Çelik, 2007: 41-42).

Gelinen noktada bir yandan 1970'li yıllardan beri göze çarpan üçüncü dünya ülkeleri arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıklar daha da belirginleşirken, diğer yandan ise söz konusu ülkeleri kategorize edecek ortak bir tanımın bulunması iyice zor bir hale gelmiştir. Bu şartlar altında üçüncü dünya kavramını açıklamak veya birtakım ülkeleri bu dünyanın sınırları içerisine hapsetmek isteyen yazarlar artık blok siyaseti yerine birçoğu olumsuz ortak özelliklere odaklanmaya başlamıştır. Nihai noktada ise, Soğuk Savaş'ın sona ermesi üçüncü dünya kavramının kullanımını azaltsa ve alternatif kavramların görünürlüğünü arttırarak onları yaygınlaştırsa da beklentilerin aksine söz konusu kavramı tamamen ortadan kaldıramamıştır.

Ancak bu son durumda, üçüncü dünya kavramının ne anlama geldiği eskiye nazaran çok daha muğlak bir hale bürünmüştür.

Bahsedildiği gibi, günümüzde üçüncü dünya ülkeleri ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel, teknolojik vb. yönlerden birtakım ortak ve olumsuz özellikler doğrultusunda tanımlanmaktadır. Örneğin bir görüşe göre, üçüncü dünya ekonomik olarak oldukça geri kalmış; fakir; tarım, balıkçılık ya da madencilik gibi basit yöntemlerle geçinen; sağlık koşulları yetersiz; yaşam beklentisi düşük; sosyal ve siyasal problemlerini çözecek kurumsal yapılara sahip olmayan ülkelerden oluşmaktadır. (Canbolat, 1999: 16-17) Bu minvalde bir başka görüşe göreyse, üçüncü dünya ülkeleri kolonyal geçmişi bulunan, düşük gelire sahip, ekonomisi tarım gibi geleneksel yöntemlere dayanan, toplumun büyük bir kısmının yoksullukla boğuştuğu, ticari ilişkileri ve kapasitesi zayıf, siyasi ve sosyal özgürlükleri sınırlandırılmış ülkeler topluluğudur (Smith, 2003: 1).

Dünya Bankası verilerine göre ise, Asya, Afrika, Ortadoğu, Latin Amerika ve Karayipler'de yer alan yaklaşık 100 ülke; toplam dünya nüfusunun %77'si ve dünyadaki topraklarının %58'i üçüncü dünyanın sınırları içerisinde yer almaktadır (World Bank, 2001: 14). Anlaşılacağı gibi, üçüncü dünya kavramının günümüzdeki kullanımı yetersiz hayat standartları, yoksulluk, ekonomik problemler, siyasi ve sosyal sıkıntılar vb. durumlarda olduğu gibi çeşitli yönlerden azgelişmişlikle ya da hiç gelişmemekle birlikte anılmaktadır. Bu nedenle, kavram ilk ortaya çıktığı dönemde kendisini bir üçüncü dünya ülkesi olarak telakki eden, üçüncü dünya kimliğini benimseyen ve bunu dış politikasında bir enstrüman haline getiren ülkeler bulunsa da, günümüzde üçüncü dünya tabiri tamamen olumsuz bir nitelik kazandığından ötürü yeryüzündeki neredeyse hiçbir ülke bu yönde bir sınıflandırmaya maruz kalmayı kabul etmemektedir.

Son olarak, geldiğimiz noktada üçüncü dünya kavramının en geniş şekliyle ne ifade ettiğinin anlaşılabilmesi adına Asena Boztaş'ın (2017) "Birinci Dünyanın Üçüncü Dünya Ekonomileri Üzerindeki Küresel Savaşı" adlı makalesinin muhtevasına kısaca değinilmesi yerinde olacaktır. Boztaş çalışmasında üçüncü dünya ülkesi olarak adlandırılan bir ülkenin genel itibariyle hangi özellikleri haiz olduğunu yirmi beş madde üzerinden açıklamaktadır. Ancak söz konusu maddelerde belirtilen niteliklerin birçoğunun çeşitli yazarlar tarafından üçüncü dünya kavramının yerine tercih edilen alternatif kavramlar için de kullanılabildiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu noktada, bahse konu kavramların büyük oranda iç içe geçtiğini ve üçüncü dünya kavramı ile diğer kavramlar arasında kesin bir ayrım yapmanın hayli zor

olduğunu belirtmek mümkündür. Boztaş'a göre üçüncü dünya ülkelerinin temel özellikleri en geniş haliyle aşağıdaki şekilde ifade edilebilmektedir (Boztaş, 2017: 179-183):

- Dışa bağımlı bir ekonominin varlığı,
- Yolsuzluk, rüşvet, liyakatsizlik, nepotizm,
- Muhalefetin ülke içi çatışmalarda önemli rol oynaması,
- Siyasi ve sosyal anlamda bazı kesimlerin iktidar eliyle ötekileştirilmesi,
- Terörist ile bağımsızlık savaşçısı kavramları arasında muğlaklık,
- Başarısız/beceriksiz yöneticiler,
- Sıklıkla görülen askeri darbeler,
- Zenginliğin sınırlı bir ailenin, grubun ya da elitin elinde bulunması ve halkın büyük bir kısmının yoksul içerisinde yaşaması,
- Genellikle azınlığın çoğunluğu yönetmesi,
- İthalat ihracat dengesinin aleyhte seyretmesi,
- Ülke kaynaklarının yabancı şirketler tarafından değerlendirilmesi,
- Yerli yatırımcılardan ziyade yabancı yatırımcılara odaklanılması,
- İç savaş ve çatışma ortamı,
- Yaşanan çatışmaların ülke sınırlarını aşarak komşulara sıçraması, bölgeselleşmesi,
- Ekonomik istikrarsızlık,
- Sömürge geçmişinin bulunması ya da büyük ağabey statüsünde bir devletin varlığı,
- Bağımsızlığın savaş yoluyla değil konjonktür gereği kazanılması,
- Yanlış modernleşme çabaları,
- Teknoloji tüketiminin üretiminden çok daha fazla olması,
- Niteliksiz eğitim,
- Ülke ekonomisinin ağırlıklı olarak tarıma dayanması,
- Halkın devlet kurumlarına güvenmemesi,
- Medya ve sivil toplum kuruluşlarının sayılarının az oluşu, bağımsız hareket edememeleri,
- Vatandaşlarının devletin kendilerini koruyabileceğine güvenmemesi, güvenliksiz olma durumu,
- Yatırımların genelde altyapı ve sağlık sektörüne yönelmesi.

Değinildiği gibi, üçüncü dünya kavramının ortaya çıktığı ilk günden günümüze uzanan süreçte kavrama ilişkin tartışmalar ve eleştiriler de eksik olmamıştır. Yukarıda ifade edilen dönüşüm

süreçleri bir yandan kavramın yorumlanmasına ilişkin bazı sıkıntıları gidermeye çalışırken, diğer yandan yeni açmazları da beraberinde getirmiştir. Üçüncü dünya kavramına ilişkin en önemli eleştiri söz konusu sınıflandırmanın yapay bir mahiyette olduğu ve sembolik olarak inşa edildiği olmuştur. Bu görüşe göre, söz konusu kavram uluslararası ilişkiler sisteminde egemen durumda olan Batılı güçlerin kurduğu hiyerarşinin ve tahakkümün devamlılığını sağlamak için türetilmiştir. Diğer bir ifadeyle, üçüncü dünya, güney ülkeleri, gelişmemiş ülkeler, az gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler gibi kavramlar Batı-merkezlidir (Wester-centric) ve ekonomik, siyasi, askeri vb. yönlerden güçlü konumda olan Batılı ülkelerin bir üst kimlik yaratmak suretiyle karşısında bir öteki oluşturması ve mevcut pozisyonunu düşünsel olarak sürdürmesi için kasıtlı olarak ortaya atılmıştır (Özkaleli, 2011: 11-13).

Wight'ın (1977) eserinde "düzenin, tahakkümün ve hiyerarşinin devamı" olarak nitelendirdiği bu durum, Bull (1995)'a göre "egemen güçlerin öteki yaratma süreciyle" alakalıdır. Nitekim Bull'un James Lorimer'dan aktardığı biçimiyle, Batılılar tarafından üretilen ve yüzlerce yıldır süregelen medeni insanlık, barbar insanlık ve vahşi insanlık sınıflandırması günümüzde de devam etmektedir. Bu kapsamda bir zamanlar Avrupa ve Amerika'ya karşılık gelen medeni insanlık günümüzde birinci dünyayı, Asya'nın bağımsızlık devletleri ile ilişkilendirilen barbar insanlık ikinci dünyayı, dünyanın geri kalanını vurgulayan ve devletsiz veya devlet kapasitesi sınırlı olarak kabul edilen vahşi insanlık ise üçüncü dünyayı ifade etmektedir. (Bull, 1995: 36-37; Özkaleli, 2011: 19) Böylece Lorimer, egemen güçlerin sistemin diğer aktörlerine yönelik ötekileştirme çabalarının günümüzde şekil değiştirse de devam ettiğini ileri sürmektedir.

Üçüncü dünya kavramıyla ilgili bir diğer tartışma, söz konusu kavram yapay olsun ya da olmasın, bu kategoride değerlendirilen ülkelerin ortaya çıkışını ve günümüzde yaşadıkları problemleri Batı etkisiyle ilişkilendirmektedir. Tarih ve Uluslararası İlişkiler gibi disiplinlerin Marksist yorumundan oldukça etkilendiği gözlemlenen bu görüşe göre, üçüncü dünya kavramı bizatihi Avrupalı ulusların son birkaç yüzyıldır pratiğe döktükleri ve sonu vahşi sömürgeciliğe kadar uzanan deniz aşırı emperyalist yayılma arzusunun bir ürünüdür (Stavrianos, 1981: 35-36). Dolayısıyla çağımızda üçüncü dünya ülkelerinin karşı karşıya kaldıkları kalkınamama sorununun en önemli müsebbibi de yüzlerce yıl boyunca bu ülkeleri kendi çıkarları doğrultusunda sömüren Batı uygarlığıdır. Alanın önemli eserlerinden olan, Walter Roodney (2013)'in "Avrupa Afrika'yı Nasıl Geri Bıraktı?" adlı kitabı etraflıca incelendiğinde, yazarın da bu tarz bir görüşten beslendiği açıkça görülmektedir. Zira Roodney çalışmasında, döneminde yaygın olan görüşün aksine, Batılılar Afrika'ya gelmeden önce bu coğrafyada medeniyet namına pek bir şey bulunmadığı fikrine karşı çıkmakta ve kıta ülkelerinin görece

geri kalmışlığını Avrupalı ulusların sömürgeci faaliyetlerinin yarattığı tahribata bağlamaktadır. Nihayetinde üçüncü dünya kavramını "yapay" olarak nitelendiren birinci görüşten farklı olarak, problemlerin kaynağını "Batı'da" gören bu ikinci görüş söz konusu kavramın varlığını ve işlevini kabul etmektedir. Ancak bu anlayışın en bariz çıkmazı, üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan ülkelerin günümüzdeki iç sorunlarını büyük oranda yadsıyarak eleştiri oklarını ağırlıklı olarak Batı'ya, Batı sömürgeciliğine ve sorunlu bir geçmişe yöneltmesidir.

Üçüncü dünya ve buna benzer muhtelif kavramlara ilişkin en önemli eleştiri ise, algı problemiyle ve yol açtığı anlam karmaşasıyla ilgilidir. Daha önce değinildiği gibi, başlangıçta hangi ülkenin üçüncü dünyaya ait olduğu oldukça kolay bir şekilde belirlenebilirken, zaman ilerledikçe bu durum daha da zorlaşmış ve nihayet günümüzde içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir. Nitekim Güney Kore ve ortalama bir Sahraaltı Afrika ülkesi 1970'li yıllarda benzer bir milli gelire sahipken, günümüzde Seul yönetimi ekonomik olarak ortalama bir Sahraaltı Afrika ülkesinden çok daha ileri durumdadır (World Bank, 2021). Bu nedenle bir dönem üçüncü dünyaya ait olarak kabul edilen Güney Kore'nin, günümüzde de bu sınıflandırmaya dahil edilmesi olası ya da makul görünmemektedir. Çin'in mevcut durumu da Seul yönetimininkiyle paralellik arz etmektedir. 20. yüzyılın son dönemecine kadar özellikle ekonomi bağlamında ortalama bir üçüncü dünya ülkesinden çok da farklı olmayan ve söz konusu kategorinin neredeyse birçok özelliğini karşılayan bu ülke, bilhassa son çeyrek yüzyıldaki ekonomik yükselişiyle uluslararası sistemin büyük güçlerinden biri haline dönüşme yolundadır.

Gelişme piramidinin en altında yer alan ülkelerin üçüncü dünya ülkesi olarak ifade edilmesinde bir sıkıntı yaşanmamaktadır. Ancak esas sıkıntı, mevzubahis gelişme piramidin ortalarına doğru ilerledikçe yaşanmaktadır. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde Türkiye ya da Arjantin gibi bahsi geçen piramidin her iki tarafına dair özellikler taşıyan ülkelerin nasıl sınıflandırılabileceği ciddi bir tartışma konusu olmuştur (Eriksen, 2015: 3-4). Bu gibi problemler bir yandan üçüncü dünya kavramının nasıl algılanacağı sorunsalına neden olurken, diğer yandan ise söz konusu kavramın ve diğer alternatiflerinin tanımlanması noktasında da belirgin bir karmaşaya yol açmaktadır. Nitekim sözü edilen kavramların ne anlama geldiği hususunda herkes tarafından kabul edilen ortak bir tanım geliştirilememesinin en önemli sebeplerinden biri de budur. Buna karşın, nasıl algılandığından veya tanımlandığından bağımsız olarak, üçüncü dünya kavramı günümüzde de etkisini -geçmişe kıyasla kısıtlı bir şekilde de olsa- sürdürmektedir.

3.1.2. Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne Göre Üçüncü Dünya

Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni literatüre kazandıran Steven David, teorisinde ilk olarak üçüncü dünyanın ne anlama geldiğinin tanımlanmasına ilişkin karmaşaya vurgu yapmaktadır. Yazara göre üçüncü dünya kavramı, Sauvy tarafından ortaya atıldığından bu yana güç noksanlığı (lack of power), resmi tarafsızlık (formal nonalignment), ekonomik geri kalmışlık (economic backwardness) ve kendini tanımlama (self-identification) gibi kriterler üzerinden ele alınmıştır. Ancak David söz konusu kavramın evrensel, yani herkes tarafından kabul edilen ortak bir tanımının bulunmadığının da bilincindedir. Bu nedenle yazarın Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde üçüncü dünyayı tanımlamaya yönelik yaklaşımı BM tarafından esas alınan sınıflandırma doğrultusunda şekillenmiştir. Dolayısıyla, David'e (1991B: 11) göre üçüncü dünya ABD, SSCB, Kanada, Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika, Avrupa devletleri ve Çin dışında kalan devletlerden oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, David'in teorisinin ana odak noktasını Asya, Afrika, Ortadoğu ve Latin Amerika ülkelerinin büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır.

Steven David üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını analiz etme iddiasıyla yola çıktığı Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni kaleme alırken, doğal olarak bir üçüncü dünya genellemesi ortaya koymak durumunda kalmıştır. 1991 yılında yayımladığı makalesi ve aynı yıl literatüre kazandırdığı kitabı incelendiğinde, David'in üçüncü dünya algısının muadili diğer teori ve çalışmalarla birtakım benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Ancak diğerlerinin aksine, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde ağırlıklı olarak söz konusu ülkelerin siyasi kompozisyonlarının bir fotoğrafı çekilmiştir. Diğer bir ifadeyle, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde üçüncü dünya ülkelerinin ideolojik ya da ekonomik yapılarından ziyade; siyasi, sosyal ve demografik özelliklerine odaklanılmıştır. Oysaki teorinin yazıldığı ve yayımlandığı süreç menşei itibariyle Soğuk Savaş'ın son yıllarına denk gelmektedir.

Bu kapsamda, David'in de 1950'li yıllarda olduğu gibi ideolojik ya da 1970'li yıllarda olduğu gibi ekonomik yönü ağır basan bir üçüncü dünya yorumu geliştirmesi beklenebilirdi. Ne var ki yazar Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde birçok farklı özelliğe sahip olduğunu ifade ettiği üçüncü dünya ülkelerinin, benzer siyasi özelliklerini vurgulama yoluna gitmiştir. Hatta ekonomik ve ideolojik faktörlerin göz ardı edilmesi Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ileri sürdüğü üçüncü dünya kavramının nispeten daha dar kapsamlı bir yorum olarak algılanmasına yol açmıştır. Bu kapsamda düşünüldüğünde, David'in ve teoriyi benimseyen diğer yazarların çalışmalarında yeni ve orijinal olan nokta üçüncü dünya genellemesi değil; çalışmanın ilerleyen

bölümlerinde ayrıntılı olarak değinileceği gibi teorinin söz konusu ülkelerin ittifak tercihlerini ele alma biçimi olmuştur.

Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne göre, günümüzde üçüncü dünya ülkesi olarak adlandırılan ülkelerin neredeyse tamamı sömürge döneminin ürünü olan yapay devletlerdir. Bunun anlamı, söz konusu ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel, demografik vb. özelliklerinin büyük oranda sömürgecilik ve dekolonizasyon dönemlerinde şekillendiğidir (David, 1991A: 239; David, 1991B: 12; Gündoğdu, 2019: 6; Jikia, 2010: 20). Bilhassa Afrika'da bu durumun etkisi yoğun olarak hissedilmektedir. Nitekim 1884-85 Berlin Batı Afrika Konferansı'yla[32] başlayan süreçte, Avrupalı işgalci devletler sömürdükleri bölgelerin sınırlarını kendi çıkarları doğrultusunda keyfi olarak belirlemişlerdir. Bu keyfiyet sömürülen ülkelerin bağımsızlıklarını

[32] Berlin Batı Afrika Konferansı Belçika ve Fransa arasında başlayan Kongo Havzası'nın paylaşım sorunun Avrupalı güçler arasında bir savaşa yol açması ihtimali ya da endişesi üzerine Portekiz'in önerisi ve Almanya şansölyesi Otto von Bismarck'ın girişimiyle 15 Kasım 1884 tarihinde Berlin şehrinde toplanmıştır. Konferansa neredeyse tamamı Avrupalı devletlerden oluşan 14 ülke katılmıştır: Avusturya Macaristan İmparatorluğu, Belçika, Danimarka, Fransa, İngiltere, Hollanda, Portekiz, Rusya, İspanya, İsveç-Norveç Krallığı, Osmanlı İmparatorluğu ve ABD. Konferansın görünürdeki amacı Fransa ile Belçika arasında patlak veren Kongo Havzası'nın egemenliğinin kime ait olduğuna ilişkin anlaşmazlığın giderilmesi ve kıtanın Avrupalılar için stratejik olarak addedilebilecek Nijer Havzası gibi bölgelerinde "serbest ticaret" anlayışının hâkim kılınması olmuştur. Ne var ki 28 Şubat 1885 tarihine kadar süren bu konferans, nihai olarak Avrupalı aktörlerin Afrika'yı aralarında barışçıl ya da herhangi bir çatışmaya mahal vermeyecek bir şekilde paylaşarak sömürme çabalarını hızlandırmaktan ve kıtaya yönelik sömürgeci girişimlerine "kendi içlerinde" meşruiyet kazandırmaktan öteye gidememiştir. Berlin Konferansı'nın Afrika'nın sömürgeleştirilmesi hususunda getirdiği en önemli yenilik, sözlü işgal prensibinin yerine fiili işgal prensibini yerleştirmesidir. Konferanstan önce kıtada herhangi bir yeri işgal edip sömürge haline getirmek isteyen ülkenin, işgal etmek istediği bölgenin kıyı kesimlerine çıkarma yapıp buranın bütünüyle kendisine ait olduğunu iddia etmesi büyük oranda yeterliydi. Bu kapsamda daha önce Afrika'da herhangi bir ülke ya da bölgenin kıyılarına çıkarma yapan ülke, söz konusu bölgenin iç kısımlarında da hâkimiyet kurmuş olarak kabul ediliyordu. Berlin Konferansı'yla birlikte bir aktörün Afrika'da sömürge sahibi olabilmesi için yalnızca kıyı bölgelerde değil, sömürgeleştirmek istediği yerin iç bölgelerinde de tam, kesin ve silahlı bir hâkimiyet kurması gerektiği şartı getirilmiştir. Bu durum bir yandan sömürgeciliğin kendine has, acımasız dinamiklerini daha da karmaşık ve tahrip edici bir hale getirirken, diğer yandan meşrulaştırdığı sömürgeciliğin nasıl yapılacağını gösterme, yani yöntemini belirleme noktasında hayli etkili olmuştur. Berlin Konferansı'nı takiben, sömürgeci devletler kıtayı işgal etmeye yönelik taarruzlarını arttırma yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda, Almanlar Güney Batı Afrika, Kamerun, Togo, Doğu Afrika ve Tanganyika Bölgesi'nde; Fransızlar Cezayir, Tunus, Senegal, Çad Gölü havzası ve Nijer havzasının bir kısmında; İngilizler Kenya, Madagaskar, Rodezya ve Nijer Havzası'nın aşağısında kalan bölgelerde; Belçika Almanların ve İngilizlerin desteği ile kendisinden çok daha büyük bir yüzölçümüne sahip Kongo'da ve Portekiz ise Fransızların desteği ile Angola, Gine-Bissau ve Mozambik'te ya yeni hâkimiyet alanları tesis ettiler ya da var olan hâkimiyetlerini uluslararası anlamda onaylatmak suretiyle daha da güçlendirdiler. Konferans sırasında büyük devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda rakiplerine karşı nispeten daha güçsüz durumda olan Belçika ve Portekiz gibi ülkeleri desteklemesi, Afrika'nın sömürge haritasını ve kıtanın kendine has çeşitli dinamiklerini daha da karmaşık bir hale getirmiştir. Bu durum neticesinde, küresel aktörlerin Afrika'daki uyuşmayan çıkarları müzakere masasına yansıyınca da kıtanın daha da istikrarsızlaşması kaçınılmaz bir hale gelmiştir (Harris, 1914: 56; Fischer, 2015; Craven, 2015: 32-33; Minawi, 2016: 9-12; Armaoğlu, 1999: 47; Tanrıkulu, 2017: 60-62, Muller ve Blij, 2010: 298; Demir, 2011: 125).

elde ettiği döneme kadar bir şekilde idare edilse de, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında bütün dünyayı etkisi altına alan dekolonizasyon süreciyle birlikte bağımsızlığını kazanan yeni uluslar ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu doğrultuda, sömürge döneminde keyfi bir şekilde gerçekleştirilen sınır düzenlemelerinin neticesinde, aynı kültürü paylaşan, aynı dine inanan ya da aynı etnik kökene mensup olan gruplar, sömürülen ülkelerin bağımsızlığını kazanmalarının ardından bir anda farklı ülkelerin vatandaşları haline gelmişlerdir.

Yukarıda bahsi geçen bu durum ise sömürülen ülkelerde etkileri onlarca yıldır devam eden iki temel problemin ortaya çıkmasına neden olmuştur: Komşu ülkeler arasında sınır anlaşmazlıkları/çatışmaları ve bağlı bulunduğu devlete aidiyet hissetmeyen farklı kimliklere sahip vatandaşlar. Her ne kadar özellikle Afrika'da bağımsızlıklarını kazanan uluslar teoride yeni anlaşmazlıklara mahal vermemek adına sömürge döneminde çizilen sınırları kabul etme yönünde bir irade ortaya koymuşlarsa da[33], pratikte durum böyle işlememiştir. Neticede ise bir yandan sınırın ötesinde kalan kabileleriyle/soydaşlarıyla/dindaşlarıyla birleşme hayali kuran devlet yöneticileri yeni sınır anlaşmazlıklarına/çatışmalarına ya da emperyalist girişimlere yol açarken; diğer yandan kabilelerinden/soydaşlarından/dindaşlarından uzak kalan gruplar vatandaşı oldukları devletin ulusal kimliğinden ziyade etnik, dini, bölgesel vb. yerel kimliklerini önemsemeyi tercih etmişlerdir (Tanrıkulu, 2017: 262; Boyd Jr, 1979: 2-4; Aydın, 2020: 101-103). Bu bağlamda, kökü sömürgecilik dönemine kadar uzanan ulusal sınırlara ilişkin aidiyet sorunundan ötürü devletler arası sınır anlaşmazlıkları/çatışmaları, bir anda birçok üçüncü dünya ülkesinin ortak karakteristik özelliği haline gelmiştir.

Bütüncül Dengeleme Teorisi, üçüncü dünya ülkelerinin en temel özelliklerinden biri olarak siyasi gücün tek bir merkezde toplandığını belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle, ülkenin kaderi ya tek bir kişinin ya da benzer çıkarlar etrafında kümelenmiş sınırlı ve itaatkâr bir grubun tahakkümü altındadır. İç ve dış politikaya ilişkin karar alma süreçlerinde de bahsi geçen kişi veya grupların sözü geçmekte; medya, sivil toplum, kamuoyu, bürokrasi gibi prensipte demokratik toplumlarda karar alma sürecinin gidişatını etkilemesi muhtemel faktörler tamamen devre dışı bırakılmaktadır. Devletin tek bir kişi ya da sınırlı bir grup tarafından son derece antidemokratik bir şekilde yönetilmesi ise iktidara yönelik bir meşruiyet probleminin

[33] Sınırların dokunulmazlığı ve üye devletlerin toprak bütünlüğünün korunması 1963 yılında kurulan AfBÖ'nün temel prensipleri arasında yer almıştır. Kurulduğu dönemde kıtada sömürge yönetimleri altında bulunan bütün halkların/ulusların özgürleşmesi şiarıyla hareket eden örgüt, bağımsızlıklarını kazanan ülkeler arasında Afrika içi yeni çatışmalara mahal vermemek adına sömürge döneminde çizilen sınırları esas kabul etmiştir. Dolayısıyla, AfBÖ kıta halklarının sömürgecilere yönelik self-determinasyon haklarına destek olsa da, bağımsızlığını kazanan ülkeler içerisindeki self-determinasyon hareketlerine temkinli yaklaşmıştır (Gürseler, 2015: 85-88).

doğmasına neden olmaktadır. Zira gücü elde etmek ve ülke yönetiminde söz sahibi olmak isteyen başka grupların türemesi iktidardaki siyasi elitin meşruiyetinin sorgulanmasına ve ülkede çeşitli grupların iktidarı ele geçirmek için -barışçıl olsun ya da olmasın- mücadele etmelerine yol açmaktadır. Nihayetinde ortaya çıkan karmaşık siyasi atmosferin ise devlet başkanının ya da iktidardaki sınırlı grubun daha otoriter ve agresif bir yönetim anlayışını benimsemelerine sebebiyet verdiği düşünülmektedir (David, 1991A: 240; David, 1991B: 13-14). Aslında burada birbirini besleyen iki zıt hizip söz konusudur: Bir yandan iktidara sahip olanların otoriterliği muhalefeti radikalleştirmekte, diğer yandan muhalefet radikalleştikçe gücü elinde tutanlar daha da otoriterleşmektedir. Sonu siyasi anlaşmazlıklara, silahlı çatışmalara ve hatta iç savaşa kadar uzanan bu durum doğal olarak devletin istikrarının altını oymakta, onu dış etkilere açık hale getirebilecek bir şekilde zayıflatmaktadır.

Üçüncü dünya ülkelerinde sıklıkla görülen ülke içi iktidar mücadelelerinin radikalleşmesi ve kolektif bir çatışmaya ya da iç savaşa dönüşmesi durumu, bu ülkelerde iktidarda bulunanlar için muhalefetten kaynaklı iç tehditlerin diğer devletlerden kaynaklanan dış tehditlerden daha korkutucu bir hale gelmesine neden olmaktadır. Tarihsel örnekleri düşünüldüğünde, bu son derece yerinde bir korku olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış müdahale sonucu gücünü kaybeden Uganda Devlet Başkanı İdi Âmin, Kamboçya Başbakanı Pol Pot ve Panama Devlet Başkanı Manuel Noriega gibi birkaç istisna dışında, üçüncü dünya liderlerinin büyük çoğunluğu askeri darbe ya da halk ayaklanması gibi iç tehditler sonucundan iktidarını kaybetmiştir (David, 1991A: 238; David, 1991B: 12). Keza Gellene'ye göre, 1945-85 yılları arasında dünyada 183'ü başarılı 357 askeri darbe girişimi gerçekleşirken; 1958-81 yılları arasında başarılı olan 41 darbe girişiminin 22'si Afrika'da meydana gelmiştir. Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Meksika haricinde askeri darbe görmeyen Latin Amerika ülkesi bulunmamaktadır (Gellene, 1992: 49-50).

Bu noktada, üçüncü dünya liderlerinin darbe ya da iç savaşla iktidar olmaktansa neden barışçıl bir yolla görevlerini devretmedikleri sorusu da akıllara gelebilmektedir. Ancak bahsi geçen ülkelerin karakteristik özellikleri ve iç siyasi dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda, böyle bir alternatif çoğu zaman olası görünmemektedir. Nitekim Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne göre ortalama bir üçüncü dünya ülkesinde iktidardan düşmek devlet başkanı için hayatını kaybetme riskini de beraberinde getirmektedir. Bu şartlar altında, üçüncü dünya ülkelerinin liderleri iktidarda kalabilmek adına gerek daha fazla agresifleşebilmekte, gerekse ekonomik ve askeri yönden güvenliklerini sağlayabilmek için dış ülkelerden destek aramak durumunda kalabilmektedir. Can güvenliğinin mevzubahis olduğu bir ortamda, üçüncü dünya

liderlerinin dış politikada kurdukları ittifakların öncelikli amacının da çoğu zaman devletin değil, devleti yöneten siyasi elitin -ya da elitlerin- çıkarları doğrultusunda şekillendiği varsayılmaktadır (David, 1991A: 239-240; David, 1991B: 12-13; Fumagalli, 2007: 259; Reinhold, 2001: 5-6, 33).

David'e göre üçüncü dünya ülkelerinin en belirgin özelliklerinden bir tanesi de askeri kapasitelerinin zayıflığıdır. Ekonomi, eğitim, sağlık gibi diğer birçok temel ihtiyaçlarının yanı sıra, bu ülkeler güvenliklerini sağlama noktasında da bazı ciddi problemler yaşamaktadırlar. Ülke içerisinde çatışma veya iç savaş yaşandığı takdirde ise söz konusu kapasite noksanlığı hem ülkeyi yönetenleri hem de halkı zor durumda bırakabilmektedir. Kapasitelerinin zayıflığına ilişkin sorunu aşmak için bilhassa Soğuk Savaş yıllarında Doğu ya da Batı bloklarından biriyle yakınlaşan üçüncü dünya liderleri Washington veya Moskova'dan aldıkları dış askeri yardımlarla hem güvenliklerini sağlamaya hem de güçlerini arttırmaya çalışmışlardır. Belirtilen dönemde, özellikle ABD ya da SSCB ile yakın ilişki içerisindeki Afrikalı devlet adamları arasında bu duruma yaygın olarak rastlandığı bilinmektedir.

Oysaki söz konusu durum bir yandan ülke içi çatışmaları daha tahrip edici bir hale getirirken, diğer yandan içerideki ateşi ülke dışına sıçratarak yerel bir güç mücadelesinin bölgesel ve hatta küresel etkileri bulunan çatışmalara dönüşmesine yol açabilmektedir. Bu kapsamda bir ülkede patlak veren iç savaş ortamı komşularının da -müspet ya da menfi bir amaçla- soruna müdahil olmasıyla sonuçlanabilmektedir. Böylece X ülkesinde cereyan eden iç savaşa müdahale eden komşu Y ülkesi, kendi çıkarları doğrultusunda ya isyanı bastırarak komşu ülkedeki iktidara yönelik iç tehdidi dengelemek için ya da isyan eden tarafı destekleyerek rejim değişikliğini sağlamak amacıyla çaba gösterebilmektedir (David, 1991A: 241; David, 1991B: 14). Anlaşılacağı üzere diğer aktörler tarafından üçüncü dünya ülkelerinin iç işlerine kolaylıkla müdahale edilebilmekte ya da bir üçüncü dünya ülkesinin iç meselesi kendi kişisel zafiyetlerinden ötürü hızla bölgeselleşebilmekte veya küreselleşebilmektedir. Belirtildiği gibi, bu durumun örnekleri bilhassa Soğuk Savaş döneminde hayli yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne göre bir devletin üçüncü dünya ülkesi olarak nitelendirilebilmesinin kıstaslarından biri de kendisini nasıl tanımlamadığı (self-identification) ile alakalıdır. Temel mantığa göre eğer bir devlet kendisini üçüncü ülkesi olarak görüyorsa ya da tanımlıyorsa, öyledir. Bu bağlamda bahsi geçen ülkeleri "üçüncü dünya dayanışması" vurgusu üzerinden tanımlama girişimi David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde de

dillendirilmektedir (David, 1991A: 241; David, 1991B: 15). 1950'li yılların siyasi atmosferinde büyük bir ses getiren Bağlantısızlar Hareketi ve 1970'lerde OPEC vasıtasıyla petrol fiyatlarının yükselmesi olayı üçüncü dünya dayanışmasına örnek olarak gösterilebilmektedir. Hiç şüphesiz, kendini nasıl algıladığına yönelik ölçütün üçüncü dünyayı tanımlamanın bir kriteri olarak ortaya konulması ilk kez Bütüncül Dengeleme Teorisi tarafından ileri sürülmüş değildir. Hatta bu teorinin ortaya çıktığı dönemde üçüncü dünya kavramının dahi yavaş yavaş eski cazibesini kaybetmekte olduğu gözlemlenmektedir. Bu hususta ilginç olan, üçüncü dünya genellemesi yaparken genellikle olumsuz faktörlere odaklanan ve ekonomik ya da ideolojik bir açıklamaya yönelmekten kaçınan Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin, ideoloji unsuruyla ilk kez ortak bir zeminde buluşması ve söz konusu kavramı ele alırken "zihnen ve siyaseten Batı-dışı olma durumuna" atıf yapmasıdır.

Belirtildiği gibi Bütüncül Dengeleme Teorisi, üçüncü dünya ülkelerini açıklamaya çalışan hemen her yaklaşımın -ve dolayısıyla üçüncü dünya kavramının- bazı yönleriyle sorunlu olduğunu ve söz konusu ülkeleri ifade edecek ortak bir tanım bulunmadığını peşinen kabul etmektedir. Buna göre üçüncü dünya kavramına birtakım alternatifler üretilse dahi birçok farklı devletin birbirinden farklı zayıf ya da güçlü noktaları olabilmektedir. Hatta Bütüncül Dengeleme Teorisi kapsamında dile getirilen olumsuz hususlar yalnızca üçüncü dünya ülkelerine özgü de değildir. Örneğin uzun yıllar boyunca ikinci dünya kapsamında değerlendirilen eski Sovyet cumhuriyetlerinin 1989 sonrası dağılma sürecinde üçüncü dünyaya ithaf edilen bazı problemlerle karşılaştıkları görülmüştür (David, 1991A: 242; David, 1991B: 15). Denilebilir ki Bütüncül Dengeleme Teorisi'yle birlikte üçüncü dünya ülkeleri yalnızca "ittifak literatürü" kapsamında teorik bakımdan işe yarayabilecek kadar genelleştirilmiş ve çoğu zaman değinilen ülke grubunun sahip oldukları siyasi sıkıntılar doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ağırlıklı olarak siyasi yönleriyle tasavvur ettiği üçüncü dünya ülkeleri, diğer yazarlar tarafından ortaya konulan üçüncü dünya modellemeleri ile birçok noktada benzerlik göstermektedir. Kısacası David ve teoriyi benimseyen diğer yazarlar, söz konusu ülkeleri sömürge geçmişi bulunan, zayıf hükümetlere sahip olan, meşruiyet problemi yaşayan, çatışma veya iç savaş ortamından muzdarip, ulusal aidiyet yerine yerel aidiyetlerin (bölgesel, etnik ya da dini) ön plana çıktığı, komşularıyla sınır uyuşmazlığı yaşayan, devlet kapasitesi sınırlı, ekonomik ve askeri yönden problemli ülkeler olarak nitelendirmektedirler.

3.2. Bütüncül Dengeleme Teorisi ve Realist İttifak Teorileri

Üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklama iddiasında olan Bütüncül Dengeleme Teorisi belirtildiği üzere ilk kez David'in 1991 yılındaki makalesiyle literatüre girmiş, ardından ise yazarın aynı yıl yayımladığı "Choosing sides: Alignment and realignment in the Third World" başlıklı kitabıyla teorinin muhtevası genişletilmiştir. Yazar uluslararası ilişkilerdeki temel meseleleri anlamak için üçüncü dünyayı ve bu dünyada yer alan ülkelerin ittifak davranışlarını anlamak gerektiği kanısındadır. Soğuk Savaş zihniyetinin son döneminin ürünü olan bu teoriye göre (Bergen, 2000: 12), realist ittifak teorilerinin yapı taşlarından biri olan "Güç Dengesi Teorisi" bahsi geçen ülkelerin ittifak girişimlerini anlamlandırma noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu durum ağırlıklı olarak üçüncü dünya ülkelerinin nevi şahsına münhasır yapılarından kaynaklanmaktadır. Güç Dengesi Teorisi başta olmak üzere realist ittifak teorilerinin anarşik uluslararası sistemde kendisini koruyarak veya gücünü arttırarak varlığını sürdürmeye çalışan "sıradan (ordinary)" devletlere odaklandığı düşünüldüğünde; oluşum süreçleri, kapasiteleri ve amaçları oldukça farklı bir yapıda tezahür eden üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını bahsi geçen teorilerle açıklamak olası görünmemektedir (David, 1991A: 233; David, 1991B: 2-3).

Bu kapsamda, David'in ve teori hakkında birtakım çalışmalar ortaya koyan diğer yazarların Güç Dengesi Teorisi'ne yönelttiği eleştirilerin, devletlerin ittifak girişimlerini benzer kavramlar üzerinden açıklamaya çalışan diğer realist ittifak teorileri için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Ne var ki Bütüncül Dengeleme Teorisi, realist ittifak teorilerinden tamamen bağımsız ya da onlara taban tabana zıt bir teori de değildir. Aksine bu teorinin felsefi arka planının realizmden büyük oranda esinlendiği, eleştirilerine rağmen realist ittifak teorilerinin bazı temel varsayımlarını yeniden yorumlayarak kabullendiği görülmektedir (Beswick, 2011: 3; Gellene, 1992: 49; Gündoğdu, 2019: 20; David, 1991A: 234-235). Teorinin diğerlerinden farkı ise, yalnızca üçüncü dünya ülkelerine odaklanma ve bahsi geçen ülkelerin şartları çerçevesinde bir değerlendirme yapma çabasıdır. Bu kapsamda Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin nihai amacının Güç Dengesi Teorisi'ni ortadan kaldırmak değil, onu revize ederek realist ittifak teorilerinin üçüncü dünyayı da kapsayabilecek şekilde genişletilerek yeniden formüle edilmesini sağlamak olduğu ileri sürülmektedir (Landau, 2007: 84; David, 1991B: 6-8). Dolayısıyla bu bölümde çalışmamızın teorik çerçevesini oluşturan söz konusu teoriyi analiz ederken, özelde Güç Dengesi Teorisi'nin, genelde ise realist ittifak teorilerinin genel varsayımlarıyla birlikte değerlendirilmesi Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin daha iyi bir şekilde anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

Realist ittifak teorileri ile Bütüncül Dengeleme Teorisi arasındaki farklılıkların başında "analiz düzeyi" konusu gelmektedir. Neredeyse bütün realist ittifak teorileri uluslararası ilişkilerde analiz düzeyi olarak devleti ya da sistemi merkeze yerleştirmekte, değerlendirmelerini "devletin bekası" kavramı üzerinden yaparak dış politikayı devletler arası mücadele veya çatışma süreci olarak görmektedirler (Arı, 2013: 137-138, 163; Donnelly, 2013: 50-51). Uluslararası hukuka göre belirli bir toprak parçasına sahip olması, üzerinde yaşayan bir insan topluluğunun bulunması, iç ve dış meselelerde hâkim durumdaki bir siyasi iktidarın varlığı ve diğer egemen devletler tarafından tanınması[34] gibi faktörler devlet olarak kabul edilmenin şartları arasında yer almaktadır (Şöhret, 2009: 65-68; Erdal, 2005: 159). Günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde "devlet" olarak addettiğimiz ve kendisine büyük önem taşıyan bir anlam yüklediğimiz mefhum Batı-merkezli bir olgudur. Nitekim anladığımız şekliyle ulus devlet kavramı Vestfalya Barışı, Aydınlanma Çağı, Fransız İhtilali, Birinci ve İkinci Dünya savaşları gibi büyük oranda Batı'da gerçekleşen bazı olaylardan etkilenerek ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, realist ittifak teorilerinin de Batı tipi bir devleti esas alarak literatüre kazandırıldığını iddia etmek yanlış olmayacaktır (Akıncı, 2012: 62-68; Zabunoğlu, 2018: 546-549; Kafkasyalı, 2017: 36-62). Örneğin bir önceki bölümde değinildiği gibi, Güç Dengesi Teorisi Avrupa'daki büyük devletlerinin 18. ve 19. yüzyıllarda dış politikadaki tecrübeleri ve ittifak davranışları göz önünde bulundurularak kaleme alınmıştır (Nobel, 1995: 65; Kaplan, 1957: 26; Kaplan, 1969: 294; Arı, 2013: 405). Doğal olarak bu tarz teorilerde "devletlerin" vurgulanan ittifak davranışları "Batılı standartlarda bir devletin" gerçeklerine göre ele alınmaktadır.

Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde ise devlet ya da sistem ittifak davranışlarını açıklama noktasında yaygın olarak başvurulan bir analiz düzeyi olarak kullanılmamaktadır. Bu durum, genel olarak birçok üçüncü dünya ülkesinin Batı tipi bir devlet tarzıyla tam olarak uyuşmayan özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Zira Batı-merkezli literatürün "ideal olarak lanse ettiği" devletin oluştuğu süreçte, birçok üçüncü dünya ülkesi sömürge rejimlerinin idaresi altında

[34] Bir başka devlet tarafından tanınmanın devlet olma şartlarından biri olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Bu konuda literatürde iki ayrı görüş bulunmaktadır: Kurucu görüş ve Açıklayıcı görüş. Kurucu görüşe göre, tanıma eylemi devlet olmanın şartları arasında yer almaktadır. Bu kapsamda, bir devletin diğer bir devletle ilişkiye girmesi için kurucu bir anlaşma gerekmektedir. Bahsi geçen bir anlaşmanın yapılabilmesi için de tanıma eyleminin gerçekleşmesi elzemdir. Diğer bir ifadeyle, bir A devleti B devletini tanımadan kurucu anlaşma imzalaması ve ilişki kurması olası değildir. Kurucu görüşün hukuki ağırlığı bulunmaktadır. Açıklayıcı görüş ise, tanıma/tanınma eylemini devlet olmanın mutlak şartları arasında zikretmemektedir. Buna göre, diğer üç şartı (belirli bir toprak parçasına sahip olma, bu toprak parçasının üzerinde yaşayan bir insan topluluğunun bulunması, iç ve dış meselelerde egemenlik sahibi bir iktidarın varlığı) yerine getiren bir X devleti bütün şartları sağlamıştır ve tanınma şartı aranmadan devlet olma hüviyetine sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bknz: (Kıran, 2017: 934-938).

bulunmuştur. Genellikle kontrollü bir şekilde gerçekleşen bağımsızlıkların ardından ise, bahsi geçen ülkelerin büyük bir kısmı çeşitli sosyal, siyasi, askeri, ekonomik vb. sorunlarla karşılaşmıştır. Günümüzde dahi çeşitli iktidar kavgalarından muzdarip durumdaki bazı üçüncü dünya ülkelerinin uluslararası hukukun devlet olmanın şartlarından biri olarak kabul ettiği "iç ve dış meselelerde egemen bir hükümete sahip olma" şartını karşılamakta dahi zorlandıkları görülmektedir. Bu kapsamda Batıdaki örneklerinin aksine, birçok üçüncü dünya ülkesinin kendi içerisinde "güçlü bir uyumu (strong consensus)" ve "entegre olmuş (integrated society)" bir toplum yapısını sağlamakta başarısız olduğu bilinmektedir (David, 1991A: 242-243; Gellene, 1992: 3, 47).

David'e göre, ABD, SSCB, Kanada, Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika, Avrupa devletleri ve Çin dışındaki ülkeler üçüncü dünya ülkesi olarak kabul edilmektedir (David, 1991B: 11). Bu doğrultuda düşünüldüğünde birkaç istisna haricinde yüzlerce yıldır kümülatif bir şekilde kurumsallaşmış ve devlet kapasitesini oturtmuş ülkelerle, birçoğu çeşitli problemlerle mücadele eden ve dolayısıyla etkili bir devlet mekanizmasının bazı gereksinimlerden büyük oranda yoksun olan ülkelerin aynı analiz düzeyi çerçevesinde değerlendirilmesi ittifakların oluşumuna dair sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesinin önüne geçmektedir. Bu nedenle üçüncü dünya devletlerinin ittifak davranışları Bütüncül Dengeleme Teorisi kapsamında değerlendirilirken, devletlerin dış politikadaki çıkarlarından ziyade iktidarda bulunan siyasi liderin/elitin/partinin pozisyonunu korumak veya çıkarlarına ulaşmak için gösterdiği çabaya odaklanılmaktadır. Dolayısıyla David'in öncüsü olduğu Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde analiz düzeyi olarak devlet ya da sistem değil, "lider" ön plana çıkarılmaktadır (David, 1991A: 236; Jikia, 2010: 18; Beswick, 2011: 2; Fumagalli, 2007: 259).

Realist ittifak teorileri ile Bütüncül Dengeleme Teorisi arasındaki ikinci temel farklılık ise sisteminde var olduğu düşünülen "anarşi" durumunun yorumlanış biçimiyle alakalıdır. Uluslararası İlişkiler disiplininde bahsi geçen kavramla anlatılmak istenen husus sistemi düzenleyen ve kontrol eden bir üst otoritenin eksikliğidir. Buna göre iç işlerindeki olası asayiş sorunlarını gerektiğinde polis, asker, jandarma vb. kolluk kuvvetlerinin varlığıyla caydırıcılık unsurundan yararlanarak çözen ulus devletler, uluslararası arenada karşılaştıkları problemlerin çözümü noktasında sistemin başarılı bir şekilde işleyişini sağlayacak ve düzeni ihlal edenleri cezalandıracak evrensel bir otoriteden, ya da diğer bir ifadeyle caydırıcılık imkanından, önemli ölçüde yoksundurlar. Bu nedenle, kimi yazarlar tarafından uluslararası ilişkilerde "orman kanunlarının" yürürlükte olduğu ve görece bir kaos ortamının yaşandığı ileri sürülmektedir (Arı, 2013: 139; Donnelly, 2013: 51). Realizm örneğinde olduğu gibi bazı teoriler söz konusu

üst otoritenin yokluğu durumunu olumsuz bir şekilde yorumlayıp çatışma unsurunu ön plana çıkarırken; liberalizm ve muadili diğer teoriler ise sistemin anarşik yapısını kabul etmekle beraber, bu durumu çatışma nedeni olarak değil iş birliği imkânı olarak değerlendirmektedir. Öyle ki realizm ve neorealizm örneklerinde olduğu gibi, kimi zaman aynı ekole ait farklı teoriler dahi anarşi durumunu ve bu durumun devletlerin dış politikasına ittifak kurma davranışlarına yansımasını farklı bir şekilde yorumlayabilmektedirler. Nitekim klasik realistlerin anarşi durumunu aktörlerin davranışları üzerinden ele aldıkları, Waltz başta olmak üzere neorealistlerin ise sistemin yapına ilişkin bir özellik olarak değerlendikleri görülmektedir (Balcı ve Kardaş, 2014: 123; Tuğtan, 2014: 122; Özdoğan, 2019: 7).

Benzer bir şekilde Bütüncül Dengeleme Teorisi de tıpkı realist okula mensup diğer teoriler gibi uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olduğu varsayımını kabul etmektedir. Buna göre, uluslararası sistemin istikrarsız, tehlikeli ve hatta ölümcül yapısı diğer devletleri olduğu gibi üçüncü dünya ülkelerini de etkilemektedir. Söz konusu teorinin diğer realist teorilerden farkı ise anarşik yapının yalnızca uluslararası sistemde değil, üçüncü dünya ülkelerinin iç politikalarında da bulunduğu iddiasıdır. Diğer bir ifadeyle realizmin uluslararası sistemde öngördüğü sistemi düzenleyecek ve denetleyecek bir üst otoritenin olmadığı kargaşa ortamı, Bütüncül Dengeleme Teorisi tarafından bahsi geçen ülkelerin iç dinamiklerini açıklamak için de kullanılmaktadır. Nitekim bilhassa teorinin yazıldığı Soğuk Savaş döneminde, bazı üçüncü dünya ülkelerinin iç savaş ortamıyla karşı karşıya bulunmaları bu yöndeki görüşü güçlendirmektedir. Bu bakımdan ülke içerisinde tam manasıyla etkili bir otoritenin olmaması, üçüncü dünya ülkelerinde iktidar mücadelelerine neden olmakta ve bu durum halihazırda zaten zayıf durumda olan devletlerin daha da istikrarsızlaşmasına zemin hazırlamaktadır. Böylece Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin analiz düzeyi olarak ele aldığı üçüncü dünya ülkelerindeki siyasi elitin hem iç politikada hem de uluslararası sistemde güvensiz bir ortamda bulunmasının ise, bu liderlerin iktidarlarına yönelik tehdit algısının artmasına neden olduğu ve ittifak davranışlarını derinden etkilediği öne sürülmektedir (Miller ve Toritsyn, 2005: 358; Jikia, 2010: 18; Kayed, 2015: 35-36).

Tehdit algısının kaynağı, diğer realist ittifak teorileri ile Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ayrıldığı üçüncü nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, realist ittifak teorileri devleti yekpare bir yapı olarak görmekte, iç politikadan ziyade dış politikaya ağırlık vermektedirler (Arı, 2013: 139, 142, 163). Bu durum söz konusu teorilerin olası bir tehdidi algılayış biçimine de yansımaktadır. Buna göre bir A devletini B devletiyle ittifak kurmaya yöneltecek farzımuhal bir tehdit istisnasız bir şekilde dış kaynaklı olmakta, diğer bir ifadeyle

C ve/veya D devlet(ler)inden ya da bu devlet(ler)in kurduğu bir ittifaktan kaynaklanmaktadır. Realist ittifak teorilerinin temel mantığı çerçevesinde zaman zaman tehditler çeşitlenebilmekte ve bahsi geçen tehditler arasında bir sınıflandırma yapılması mümkün olabilmektedir. Örneğin İkinci Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi, ABD ve Büyük Britanya benzeri devletler kendileri için daha hayati bir tehdit olan Alman tehlikesine karşı daha düşük nitelikli bir tehdit olan SSCB ile ittifaka girebilmektedirler. Diğer bir ifadeyle, Güç Dengesi gibi realist ittifak teorilerinin de öngördüğü üzere, devletler güvenliklerinin ve çıkarlarının karşısında yer alan birincil tehdidi bertaraf edebilmek ya da dengeleyebilmek adına mevcut şartlarda daha az tehlikeli görünen ikincil tehditle geçici bir uzlaşmaya gidebilmektedirler (David, 1991A: 235-236; David, 1991B: 6-7). Ancak, ister birincil isterse ikincil olsun, realist ittifak teorileri bağlamında düşünüldüğüne, bir X devletine yönelen tehdidin kaynağı istisnasız olarak bir başka dış devlet veya birkaç dış devletin oluşturduğu ittifaktır.

Öte yandan bir üçüncü dünya ülkesi ya da lideri için tehdidin ne olduğu tam manasıyla anlaşılmadan, bu ülkede iktidarda bulunanların hangi saikler ışığında ve nasıl bir ittifak kuracağının anlaşılması mümkün değildir. Realist ittifak teorilerinin aksine devleti yekpare bir yapı olarak nitelendirmeyen Bütüncül Dengeleme Teorisi, üçüncü dünya ülkeleri söz konusu olduğunda dış tehditlerin yanı sıra iç tehditlere de odaklanmaktadır. Bu doğrultuda her ne kadar iç ve dış tehditler arasında bir denge kurulmaya çalışılsa da, bahsi geçen teori kapsamında düşünüldüğünde bu tarz bir ülke için iç tehditler dış tehditlere nazaran çoğu zaman daha ağır basmaktadır. Nitekim değinildiği üzere, üçüncü dünya ülkelerinde görülen iktidar değişimlerinin büyük bir kısmı dış tehditlerden değil; iç savaş, ayaklanma, suikast, hükümet karşıtı gösterilerin yayılması gibi iç tehditlerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Güç Dengesi ve diğer realist ittifak teorilerinin öngördüğünden farklı olarak, üçüncü dünya ülkelerinde iktidarda bulunan liderler için iç tehditler birincil tehdidi oluştururken, dış tehditler ikincil tehdidi oluşturmaktadır. Belirtilen bu durum çoğu zaman üçüncü dünya ülkelerindeki siyasi elitin iktidarının devamına yönelik yaşadığı güvenlik ikileminden kaynaklanmaktadır. Zira tarihsel örnekleriyle sabit olduğu üzere, birçok üçüncü dünya ülkesinde iktidarın siyaseten kaybı devlet liderinin ya da iktidardaki siyasi elitin hayat(lar)ının sona ermesine yol açabilmektedir. Dolayısıyla dış tehditlere odaklanan birçok realist ittifak teorisinin aksine, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde her iki tehdit algısı da birlikte ele alınmakta, ancak daha hayati olduğu düşünülen iç tehditlere öncelik verilmektedir (Bergen, 2000: 12-13; Miller ve Toritsyn, 2005: 328-331; Mowchan, 2018: 12, 66-68; Reinhold, 2001: 33-34).

Tehdit algısının devletlerin ittifak tercihlerine nasıl yansıdığı da realist ittifak teorilerinde ve Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde benzer kavramlar üzerinden ele alınsa da mahiyeti itibariyle farklılık göstermektedir. Realist ittifak teorileri devletlerin karşılaştıkları tehditler karşısındaki öncelikli amacının varlığını sürdürmek (survival) olduğu kanısındadır. Buna göre klasik realistler insan doğasını kötü bir biçimde betimlemekte ve mevzubahis kötülüğün insanların oluşturdukları devletlere de sirayet ettiğini iddia etmektedirler. Doğası itibariyle kötü insanlardan oluşan ve anarşik bir sistemde hayatta kalmaya çalışan devletlerin rasyonel davranacağı ve gücünü sürekli arttırarak çıkarları peşinde koşacağı ise realizmin ve onun önde gelen ittifak teorilerinden olan Güç Dengesi'nin başlıca varsayımlarını oluşturmaktadır. Elbette ki böyle bir ortamda dış politika meselelerinin önemi hiyerarşik olarak belirlenecek ve askeri konular ittifak yapan devletlerin birinci önceliği haline gelecektir (Arı, 2013: 137-142; Donnelly, Realizm, 2013: 52-55; Rosgwald, 2005: 81-87; Donnelly, 2002: 6-11). Her ne kadar neorealist ittifak teorisi olarak nitelendirilen Kenneth Waltz'un öncülüğünü yaptığı Yapısalcı Güç Dengesi Teorisi devletlerin davranışlarını insan doğasından ziyade sistemin gerekliliklerleriyle yorumlasa da (Waltz ve Quester, 1982: 19-32; Waltz, 1992: 33); bu durum rasyonel davranan, çıkarları peşinde koşarak hayatta kalmaya çalışan ve askeri meselelere öncelik veren devletlerin bu özellikleriyle realist ittifak teorilerinin merkezinde yer aldığı gerçeğini hiçbir surette değiştirmemektedir (Arı, 2013: 157-167; Donnelly, 2013: 55-67).

Bütüncül Dengeleme Teorisi de realist ittifak teorilerinin insan doğası, rasyonalite, güç mücadelesi, çıkar, konular arası hiyerarşi gibi temel kavramlarını kabul etmekte beraber, söz konusu kavramları diğer realist teorilerden farklı olarak devlet merkezli değil lider/siyasi kadro merkezli bir yaklaşımla yorumlamaktadır. Buna göre hem içeride hem de dışarıda anarşik bir çevre ile karşı karşıya kalan, birçoğu zayıf ve gayrimeşru olarak addedilen üçüncü dünya liderlerinin öncelikli amacı iktidarda, yani hayatta kalmaktır. Bu kapsamda rasyonel davranmak zorunda olan liderler/siyasi kadrolar çoğu zaman bireysel çıkarları doğrultusunda hareket etmekte ve ülke içi güç mücadelesinde üstün konumda bulunmaya devam etmek için gerekli olan ne varsa yapmaktadırlar. Tahmin edilebileceği gibi böyle bir ortamda üçüncü dünya liderlerinin yüksek politikalar (high politics) olarak adlandırılan güvenlik meselelerine öncelik vermeleri de kaçınılmazdır. Üstelik Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne göre, üçüncü dünya liderlerinin bu yöndeki davranışları ve ittifak kurma girişimleri "insan doğasının bencil ve kötü bir yapıda olduğuna" ilişkin temel realist önerme çerçevesinde değerlendirilebilmektedir. Anlaşılacağı üzere tehdit algısının devletlerin davranışlarına nasıl yansıyacağı sorunsalı, gerek realist ittifak teorileri gerekse Bütüncül Dengeleme Teorisi

çerçevesinde açıklanırken bu teorilerin analiz düzeyine yönelik yaklaşımlarından yoğun bir şekilde etkilenmektedir (Beswick, 2011: 2-3; Jikia, 2010: 17-23; Haddad, 2018: 9).

Bütün bu anlatılanların ışığında yeniden düşünüldüğünde realist ittifak teorilerinin "bir devlet neden ittifak kurar?" sorusuyla, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin "bir üçüncü dünya devleti neden ittifak kurar?" sorusunun cevabının aynı olmadığı kolaylıkla belirtilebilmektedir. Nitekim Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni Uluslararası İlişkiler literatürüne kazandıran David, çalışmasında ittifakı "bir devletin karşılıklı güvenlik amaçlarını sağlamak için politikalarını diğer bir devlet(ler)le yakın iş birliği içerisine getirmesi" olarak nispeten dar kapsamlı bir biçimde tanımlamaktadır (David, 1991A: 234; David, 1991B: 29). David'e göre normal şartlar altında bir devletin ittifak kurmaktaki amacı ülkesinin güç kazanması ya da güç kaybetmemesi olarak ifade edilebilirken, bir üçüncü dünya ülkesinde karar merciinde bulunanların ittifak kurarken öncelikli hedefi ise sahip oldukları iktidarı kaybetmemektir. Bu doğrultuda Güç Dengesi Teorisi'nin bir devletin daha tehlikeli olan bir dış tehdide karşı daha az tehlikeli olan ikincil dış tehditle ittifak kurma eğiliminde olacağını ifade ettiği gibi; Bütüncül Dengeleme Teorisi de bir üçüncü dünya ülkesi liderinin/siyasi elitinin iktidarını korumak için ülkedeki mevcudiyetini hedef alan ve daha tehlikeli olan bir iç tehdide karşı, daha az tehlikeli olan bir dış tehditle ittifak kurabileceğini ileri sürmektedir (Miller ve Toritsyn, 2005: 328; Danneels, 1994: 13; Kayed, 2015: 36). Nitekim bilhassa Soğuk Savaş döneminde birçok üçüncü dünya ülkesi liderinin içeriden gelen tehditlere karşı endişe duyduğu durumlarda gücünü sürdürebilmek için dış aktörlerden siyasi, ekonomik, askeri vb. yönlerden yardım aldığı da örnekleriyle sabittir.

Güç Dengesi Teorisi başta olmak üzere çeşitli realist ittifak teorilerine göre, normal şartlar altında bir devlet ittifak oluştururken karar verici konumunda bulunanlar "bu dış politika tercihi benim devletimin gücünü nasıl etkiler?" ya da "benim devletimi diğer devletlerin tehditlerinden hangi dış güç koruyabilir?" şeklinde sorular sorarak hareket etmektedirler. Buna karşın Bütüncül Dengeleme teorisi ise bir üçüncü dünya devleti ittifak oluştururken, iktidardaki kişi ya da grupların "bu dış politika tercihi benim iktidarda kalma olasılığımı nasıl etkiler?" veya "hangi dış güç beni karşılaştığım iç ve dış tehditlerden daha fazla korur?" gibi sorular sorarak karar vereceğini savunmaktadır (David, 1991A: 238; Bektaş ve Gündoğdu, 2019: 55; Fumagalli, 2007: 259). Bu durumda Bütüncül Dengeleme Teorisi, üçüncü dünya ülkelerinde iktidar sahibi olanların bir ittifaka dahil olurken ya da bir ittifak kurarken kendi menfaatlerini garanti altına alabilmek adına ulusal çıkarların hilafına kararlar verebileceklerini iddia etmektedir. Oysaki Güç Dengesi Teorisi ya da diğer realist ittifak teorileri çerçevesinde

düşünüldüğünde, daima ülkesinin çıkarları peşinde koştuğu varsayılan bir devletin yöneticisinin böyle bir karar almasının mümkün olmadığı savunulmaktadır (Bergen, 2000: 13; Jikia, 2010: 22-23; Gündoğdu, 2019). Ne var ki bu durum yalnızca üçüncü dünya devletlerinde iktidarda bulunanlara özgü de değildir. Benzer şekilde, belirtilen devletlerde iktidarı ele geçirmek isteyen muhalifler de bir dış güçle iktidar kurmaya yeltenirken "hangi dış güç beni iktidara getirebilir?" sorusunu sormakta ve gerektiğinde ülke menfaatlerinin aleyhine davranışlarda bulunabilmektedirler. Anlaşılacağı üzere Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne göre, hem iktidar sahipleri hem de muhalefet mensupları için kurulacak bir ittifak söz konusu olduğunda asıl olan devletin çıkarları değil, iktidara gelmek ya da iktidardan olmamak şeklindeki kişisel çıkarlardır.

Bütüncül Dengeleme Teorisi, Peşine Takılma stratejisi ya da Neoklasik Realizm gibi teorilerle de bağdaştırılabilmektedir. Her ne kadar bahsi geçen teoriler ile Bütüncül Dengeleme Teorisi arasında bazı benzerlikler bulunsa da, amaçları, odak noktaları ve muhtevaları itibariyle ciddi farklılıklar da mevcuttur. Örneğin, Peşine Takılma stratejisi revizyonist bir dış güç karşısında zor durumda kalan bir devletin bu dış gücün ardından giderek onu yatıştırma ya da revizyonist bir küçük devletin daha güçlü bir devletin peşine takılarak dış politikadaki çıkarlarını sağlama amaçları doğrultusunda açıklanmaktadır. Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde ise yükselen bir iç tehdit karşısında iktidarını sağlamlaştırmak isteyen üçüncü dünya ülkesi liderinin/siyasi elitinin kendisine bu yönde destek olacağını düşündüğü bir dış gücün peşine takılmasına yönelik bir varsayım ortaya konulmaktadır. Yüzeysel olarak bakıldığında, her iki teoride de zor durumdaki bir devletin/devlet insanının kendisinden daha güçlü bir aktörün peşinden gittiği argümanına dayanıldığı görülmektedir. Ancak Peşine Takılma stratejisinden farklı olarak, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde sıradan bir devletten ziyade bir üçüncü dünya ülkesinin ittifak davranışı açıklanmakta, dış tehdidin yerine iç tehdide odaklanılmakta ve devletin bekasındansa iktidardaki siyasi elitin gücünün korunmasını esas alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle bahsi geçen iki teori ele aldıkları analiz düzeyi, sakındıkları tehdit algısı ve hatta ortaya koydukları teorik perspektif bakımından birbirleriyle benzeşmemektedirler. Nitekim "güçlü bir aktörün peşinden gitme" vurgusunda dahi Peşine Takılma yaklaşımı revizyonist bir gücün ve amacın varlığına dikkat çekerken; Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde ise iktidarını korumak için çabalayan üçüncü dünya ülkesi liderinin/siyasi elitinin ittifaka girdiği dış gücün revizyonist olup olmadığı önemsenmemektedir (Kayed, 2015: 36-47).

Neoklasik Realizm ile Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bağdaştırılan yönü ise her iki teorinin de "devletlerin iç dinamiklerinin" ve dolayısıyla "iktidarda bulunan siyasi kadronun içsel

tercihlerinin dış politikada etkili olduğuna" dair çıkarımıdır. Bu kapsamda her iki teori de klasik realist ittifak teorilerinin yalnızca dış politikaya yoğunlaşan ve iç politikayı göz ardı eden yaklaşımına karşı çıkmaktadırlar. Schweller'in Peşine Takılma stratejisini de kapsayan Çıkar Dengesi Teorisi, Neoklasik Realizmin ittifak teorileri bağlamındaki en önemli yansıması olarak ifade edilmektedir. Buna göre Neoklasik Realizm devletlerin dış politika faaliyetlerinin yalnızca dengelemenin ürünü olmadığını ve dış politikanın içsel dinamiklerden bağımsız olarak ele alınmayacağını iddia etmektedir. Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin de benzer bir yaklaşım tarzına sahip olduğu bilinmektedir. Ancak David'in teorisinden farklı olarak, Neoklasik Realizm analizlerinde uluslararası sistemin devletlerin davranışları üzerindeki etkilerini de kabul etmektedir.

Bu noktadan hareketle Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin aksine, Schweller'in ve diğer neoklasik yazarların çalışmalarında içsel etkilerin ve lider tercihlerinin de göz önünde bulundurulmasının gerekliliğine yaptıkları vurguya rağmen, devleti merkeze yerleştirdikleri ve dolayısıyla analiz düzeyi olarak devlet merkezli bir yaklaşım benimsedikleri görülmektedir. Nitekim bu teoriler kurulacak ya da dahil olunacak bir ittifakın amacını devlet lideri düzeyinde değil devletin çıkarları doğrultusunda değerlendirmektedirler. Ayrıca Bütüncül Dengeleme Teorisi'nden farklı olarak, Neoklasik Realizm menşeli ittifak teorileri tehdit algısı noktasında ağırlıklı olarak dış tehditlere odaklanmaktadırlar. Bahsi geçen iki teori arasındaki en büyük farklılık ise, neorealizmin sistemin etkisini abarttığı iddiasıyla ortaya çıkan neoklasik realistlerin David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde yaptığı gibi spesifik bir ülke grubunun -örneğin üçüncü dünya ülkelerinin- dış politika ve ittifak davranışlarını açıklamaya yönelmemiş olmasıdır (Kayed, 2015: 36-47).

Kısacası Bütüncül Dengeleme Teorisi münhasır olarak Güç Dengesi Teorisi'ne genel itibariyle ise realist ittifak teorilerine getirdiği yeniliklerle realizmin üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını da açıklayabilecek bir şekilde revize edilebileceğini iddia etmektedir. Bu yenilikler temel itibariyle üç başlık altında değerlendirilmektedir. İlk olarak, Bütüncül Dengeleme Teorisi bir üçüncü dünya devletinin neden ittifak kurduğunun anlaşılabilmesi için sistem ya da devlet merkezli bir okuma yapmaktansa lider merkezli bir değerlendirme yapılmasını önermektedir. İkinci olarak, iktidarını korumak isteyen bir üçüncü dünya liderinin içte yükselen birincil tehdit karşısında dışarıdaki ikincil tehdit(ler)le ittifaka girebileceği ya da daha açık bir ifadeyle ülkesi maddi olarak zayıf durumda bulunan bir üçüncü dünya liderinin stratejik amaçlarına ulaşabilmek ve iktidarda kalabilmek için genellikle kendisinden daha güçlü kaynaklara sahip bölgesel veya küresel bir gücün peşine takılabileceği ifade

edilmektedir. Üçüncü olarak ise, geleneksel realist ittifak teorilerinin görüşlerinin aksine, üçüncü dünya ülkelerinde iktidarda bulunanların konumlarını korumak için ülke menfaatlerinin aleyhinde hareket edebileceği varsayılmaktadır (Mowchan, 2018: 67-68).

Sonuç olarak, bütün bu öne sürülen iddiaların ve Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ortaya çıkışının yegâne nedeninin ise üçüncü dünya ülkelerinin kendilerine özgü yapıları olduğu belirtilmektedir. Nitekim bu görüşe göre, ülke içerisinde bütünleşmiş bir toplum yapısına ve güçlü bir mutabakata sahip olan, üstelik iktidarı hayati derecede tehdit eden herhangi bir iç tehdidin bulunmadığı sıradan bir devlet(ler)in ittifak davranışlarının açıklanabilmesi için Güç Dengesi Teorisi'nin -ya da diğer geleneksel realist ittifak teorilerinin- kolaylıkla uygulanabileceği belirtilmektedir. Ancak ülke içerisinde tam manasıyla bütünleşememiş, zayıf bir toplumsal mutabakatın söz konusu olduğu ve iktidara yönelik ölümcül tehditlerin bulunduğu üçüncü dünya ülkelerinin ittifak teorilerinin açıklanabilmesi adına Güç Dengesi Teorisi ya da devleti veya sistemi merkeze alan diğer realist ittifak teorileri yeterli görülmemektir. Bu nedenle David ve çalışmalarında Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni kullanan diğer yazarlar, üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarının bahsi geçen teori çerçevesinde değerlendirilebileceğini belirtmektedirler.

Bütün bu anlatılanların ışığında, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel yaklaşımları ve iddiaları aşağıdaki maddeler üzerinden özetlenebilir:

- Bütüncül Dengeleme Teorisi realizme alternatif olarak geliştirilmiş bir teori değildir. Aksine realizmin Güç Dengesi Teorisi'ni merkeze alarak bu teorinin üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını etkili bir şekilde açıklayabilmesi için ortaya konulmuş bir revizyon teorisidir.
- Bütüncül Dengeleme Teorisi de diğer realist ittifak teorileri gibi uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olduğunu kabul etmektedir. Ancak diğerlerinden farklı olarak anarşi kavramı yalnızca uluslararası sistem için değerlendirilmemekte, üçüncü dünya ülkelerinin iç yapılarının da anarşik bir mahiyette tezahür ettiği ifade edilmektedir.
- Çeşitli realist ittifak teorilerinden farklı olarak, Bütüncül Dengeleme Teorisi analiz düzeyi olarak "devleti" ya da "sistemi" değil, "devlet liderini (iktidardaki siyasi eliti)" merkeze almaktadır.
- Bütüncül Dengeleme Teorisi realizme ait "insan doğası, anarşi güç, çıkar, rasyonalite, yüksek politikalar" gibi birçok varsayımı kabul etmektedir. Ne var

ki David ve diğer araştırmacılar, bu kavramların bazılarını üçüncü dünya ülkelerine karşılık gelecek şekilde yorumlamaktadırlar. Örneğin David realist okulun "bir devletin varlığını sürdürmesi için en rasyonel olan seçim neyse ona yöneleceği" hipotezini, "bir üçüncü dünya ülkesi liderinin iktidarda kalmak için izlemesi gereken en rasyonel yol neyse onu izleyeceği" argümanı kapsamında değerlendirmektedir.

- Realist ittifak teorileri iç ve dış politikayı yekpare bir yapı olarak görüp ağırlıklı olarak diğer devletlerden ya da ittifaklardan gelecek olan tehditlere odaklanırken; Bütüncül Dengeleme Teorisi ise dış tehditleri yadsımamakla beraber genel itibariyle üçüncü dünya ülkesinde iktidarda bulunanlar için daha hayati durumda olan iç tehditlere odaklanmaktadır.
- Güç Dengesi Teorisi başta olmak üzere realist ittifak teorilerinde bir ittifakın kurulmasının başlıca amacı devletin hayatta kalması olarak ifade edilirken; Bütüncül Dengeleme Teorisi üçüncü dünya ülkelerinin girdiği ittifakların öncelikli gayesinin devlet liderinin/siyasi elitin iktidarda kalması olduğunu belirtmektedir. Nitekim diğer realist ittifak teorilerine göre karar vericilerin olası bir ittifakın devletin gücünü nasıl etkileyeceğini hesapladığı, Bütüncül Dengeleme Teorisi kapsamında ise üçüncü dünya liderlerinin olası bir ittifakın "kendi iktidarının gücünü" nasıl etkileyeceğini değerlendirdiği öne sürülmektedir.
- Güç Dengesi Teorisi'nin "devletlerin birincil dış tehdit karşısında daha az tehlikeli olan ikincil dış tehditle ittifaka girebileceği" varsayımına karşılık, Bütüncül Dengeleme Teorisi "üçüncü dünya liderlerinin iktidarlarını daha fazla tehdit eden birincil iç tehdit karşısında, kendileri için daha az tehlike teşkil eden ikincil dış tehditle ya da iktidarlarını koruyacak herhangi bir dış güçle ittifaka girebileceklerini" öngörmektedir. Buna göre birçok üçüncü dünya ülkesi sınırları dahilinde süregelen iktidar çatışmalarını sona erdirecek askeri ve lojistik kapasiteden mahrum olduğu için içerideki muhalefet dışarıdan bir aktörle ittifaka girilmek suretiyle dengelenmektedir.
- İttifaka girilirken verilen tavizler de önem arz etmektedir. Bu kapsamda Bütüncül Dengeleme Teorisi üçüncü dünya liderlerinin olası bir ittifak vesilesiyle iktidarlarını korumak isterken ulusal menfaatlerden taviz verebileceklerini iddia etmektedir. Oysaki asıl olan devletin çıkarıdır şiarıyla

hareket eden başta Güç Dengesi Teorisi olmak üzere diğer realist ittifak teorilerinde böyle bir tavizin öngörülebilmesi söz konusu dahi değildir.

- Bütüncül Dengeleme Teorisi yalnızca üçüncü dünya ülkelerinde iktidara sahip olanların değil, muhaliflerin de ittifak davranışlarını açıklama potansiyeline sahiptir. Zira tıpkı üçüncü dünya ülkelerinde iktidardakilerin "hangi dış güçle yapılan ittifak beni iç ve dış tehlikelerden koruyarak iktidarımı sağlamlaştırır?" mantığı çerçevesindeki rasyonel hesabı gibi, iktidarı ele geçirmek isteyen muhalifler de "hangi dış güçle yapacağım ittifak benim iktidara gelmeme en fazla yardımcı olur?" anlayışı doğrultusunda hareket etmektedir. Özellikle iç savaş atmosferinde bu durum yaygın olarak görülebilmektedir.
- Sonuç olarak Güç Dengesi Teorisi'nin ve diğer birçok realist ittifak teorisinin üçüncü dünya ülkelerinin ittifak girişimlerini açıklamakta yetersiz kaldığı iddiasına karşılık, Bütüncül Dengeleme Teorisi toplumsal olarak bütünleşememiş, ülke içi mutabakatı zayıf ve iktidarın ölümcül tehditlerle karşı karşıya olduğu üçüncü dünya ülkelerinin dış politikada kurduğu ittifakları daha iyi açıklayabileceği görüşündedir.

3.3. Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne Yönelik Eleştiriler

Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Steven R. David tarafından 1991 yılında yayımlanmasının ardından birçok yazar bu teoriyi benimsemiş, başta Orta Doğu'da ve Orta Asya'da yer alanlar olmak üzere çeşitli ülkelerin dış politikadaki ittifak tercihlerini açıklamak için bu teoriden yararlanmışlardır. Ancak teorinin gerek ileri sürdüğü üçüncü dünya genellemesi, gerek koyduğu teorik iddialar, gerekse literatüre girdiği dönem gibi birtakım faktörler, teoriye yönelik eleştirileri ve teoriyi revize ederek mevcut şartlara uygun hale getirme girişimlerini de beraberinde getirmiştir. Söz konusu eleştirilerin odak noktasını ise Soğuk Savaş'ın sona ermesinin uluslararası sistemin yapısında yol açtığı köklü değişim ve dönüşümler oluşturmaktadır. Nitekim SSCB'nin çökmesiyle birlikte uluslararası sistemin iki kutuplu yapısı da değişmiş, "liberal dünyanın zaferinin ilanı[35]" en azından bir süre için ABD'nin

[35] ABD'li siyaset bilimci Francis Fukuyama'nın ortaya attığı "Tarihin Sonu" tezi liberalizmin komünizm karşısındaki nihai zaferini ilan etmekte, SSCB sonrası dünyada liberal düşünce yapısının ve bu düşünce yapısı çerçevesinde oluşturulan kurumların hâkim unsurlar olarak varlığını sürdüreceğini belirtmektedir. Fukuyama bahsi geçen tezinde üstünlüğüne vurgu yaptığı kapitalizmin insan soyunun ideolojik bağlamda varabileceği nihai nokta olduğuna işaret etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bknz: (Fukuyama, 1989).

öncülüğündeki Batı modelini uluslararası sistemin ve devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin temel belirleyicisi konumuna getirmiştir.

Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası sistemin yapısında yaşanan bu değişim bir yandan dünyanın çeşitli bölgelerindeki ülkelerin iç yapılarını ve ülke içi iktidar mücadelelerini derinden etkilerken, diğer yandan ise üçüncü dünya kavramından tehdit algısına dek birçok mefhumun günün koşullarına uygun olarak yeniden değerlendirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Yaşanan bu gelişmeler teorik çerçevesi değinilen olgular ve kavramlar etrafında şekillenen Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin revize edilmesine yönelik birtakım girişimleri de kaçınılmaz kılmıştır. Bu kapsamda belki de en dikkat çeken nokta söz konusu teoriye yönelik eleştirilerin büyük bir kısmının dışarıdan değil, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensiplerini kabul eden yazarlardan gelmiş olmasıdır. Dolayısıyla, menşei itibariyle bir Soğuk Savaş teorisi olan Bütüncül Dengeleme'nin çağın gerisinde kalmasını engellemek isteyen bu yazarlar, bahsi geçen teorinin açıklama kabiliyetini güncel koşullara uygun bir hale getirebilmek için çeşitli eleştirilerde ve önerilerde bulunmuşlardır.

Danielle Beswick (2011) "The Return of Omnibalancing? A Multi-level Analysis of Strategies for Securing Agency in Post-genocide Rwanda" başlıklı çalışmasında Ruanda soykırımının ardından bu ülke hükümetini ve onun dış politikasını Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde değerlendirme arayışındadır. Teorinin liderlere yönelik tehdit algısı, gücü maksimize etme amacı, rejimin güvenliğinin sağlanması adına iç ve dış tehditlerin dengelenmesi gibi hususlardaki bazı temel varsayımları kabul eden Beswick, güncel olmayan bazı noktalarının ise revize edilmesi gerektiği iddiasındadır. Yazar ilk olarak, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Soğuk Savaş'ın ötesine geçebilmesi gerektiği kanısındadır. Buna göre, söz konusu teori bir Soğuk Savaş dönemi teorisidir ve dolayısıyla açıklayıcı gücü de belirtilen dönemin zihniyetinin sınırlarını yansıtmaktadır. Öyle ki teorinin vaka incelemeleri olan Etiyopya, Mısır ve Sudan örnekleri dahi Soğuk Savaş döneminde yaşanan ABD-SSCB rekabeti kapsamında ele alınmaktadır (Beswick, 2011: 3-4).

Yukarıda bahsedilen nedenden ötürü Beswick, Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni günümüzün gelişmekte olan ülkelerine uygulayabilmek için onu çağdaş bağlama uyarlama ihtiyacının altını çizmekte ve bunun üç yolla mümkün olabileceğini belirtmektedir:

- Üçüncü dünya kavramının yeniden düşünülmesi,
- Tehdit algısının ve türlerinin gözden geçirilmesi,

- Gelişmekte olan ülkelerin zayıflığına ve eksikliğine yönelik iddiaların güncel şartların ışığında bir kez daha sorgulanması.

Beswick çalışmasında, Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne yönelik olarak belirtilen iyileştirmelerin yapılmaması halinde ise bu teorinin bir Soğuk Savaş dönemi teorisi olarak kalacağını ve açıklama gücünün ilgili döneminin ötesine geçemeyeceğini ısrarla vurgulamaktadır (Beswick, 2011: 3-4).

Soğuk Savaş konseptinin ötesine geçilmesine yönelik gereklilik kapsamında, Beswick'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni eleştirdiği ve revize etmek istediği ilk husus "üçüncü dünya" kavramının muğlaklığı ile alakalıdır. Yazar çalışmasında David'in üçüncü dünyaya dair ortaya koyduğu genellemelerin haklılık payını teslim etmesine rağmen, söz konusu genellemelere ait varsayımların üçüncü dünya devletlerinin tamamına eşit ve tutarlı bir şekilde uygulanıp uygulanamayacağını tartışmaya açmaktadır. Bu tartışma bir yandan üçüncü dünya kavramının değişken yapısından, diğer yandan ise üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan ülkelerin bireysel olarak birbirleriyle tamamen benzeşmeyen özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Değinildiği gibi, tıpkı Bütüncül Dengeleme Teorisi gibi Soğuk Savaş döneminin bir ürünü olan ancak ondan daha dinamik bir yapıda seyreden üçüncü dünya kavramı, hem Soğuk Savaş'ın ilerleyen dönemlerinde hem de SSCB'nin yıkılmasının ardından ciddi bir dönüşüm geçirmiştir (Beswick, 2011: 4-5).

Netice itibariyle başlangıçta yalnızca Soğuk Savaş'ın Doğu ve Batı kamplarından birine ait olmama anlamına gelen bu kavram, özellikle Soğuk Savaş'ın ardından izah edilmesi oldukça karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Söz konusu kavramın karşılaştığı bu anlam karmaşası durumu, doğal olarak Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin uygulanabilirliğini de kısıtlamaktadır. Bu bağlamda teorinin David'in tasavvur ettiği özelliklere sahip birçok Ortadoğu ülkesine uygulanabileceği kanısında olan Beswick, başta Ruanda olmak üzere Sahraaltı Afrika'daki Uganda, Etiyopya ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DKC) gibi bazı ülkelere uygulanabilmesi için ise uluslararası siyasetin ve bölgesel dinamiklerin değişen bağlamının hesaba katılarak teoride birtakım değişiklikler yapılması gerektiğini iddia etmektedir. Kısacası, Beswick Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin mevcut haliyle günümüz dünyasında üçüncü dünya ülkesi olarak anılan bütün ülkelere eşit ve tutarlı bir şekilde uygulanamayacağını, bu nedenle mevcut koşulları kapsayacak şekilde revize edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Beswick, 2011: 4-5).

Beswick'in çalışmasında Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne yönelik ikinci revizyon arayışı tehdit algısının dönüşümü ve çeşitlenmesi ile ilgilidir. David'e göre, Soğuk Savaş döneminde herhangi bir üçüncü dünya ülkesinde iktidarda bulunanlar için en büyük tehlike muhalefet tarafından organize edilen siyasi isyanlar ve darbe girişimleri olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin getirdiği liberalizm rüzgârı ise birçok üçüncü dünya ülkesinde demokratikleşme emarelerinin görülmesine yol açmıştır. Bu durum üçüncü dünya ülkelerinde müesses nizama meydan okuyanların iktidara gelebilmek ve ülke siyasetinde etkili olabilmek için "mermilerin yerine oy pusulaları" aracılığıyla başarı elde etmeye yönelmeleriyle sonuçlanmıştır. Beswick Bütüncül Dengeleme Teorisi revize edilmeye çalışılırken bu yeni durumun da göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmektedir. Zira Soğuk Savaş döneminde dış aktörlerin üçüncü dünya ülkelerinin iç meselelerine müdahil olması çoğunlukla askeri yardımlarla gerçekleşmekteyken; Soğuk Savaş'ın ardından çeşitli bölgesel ve küresel aktörler muhalif unsurların çoğu zaman demokratik yollarla iktidara gelmeleri için çaba göstermiştir (Beswick, 2011: 5-6).

Her ne kadar Soğuk Savaş'ın ardından görece demokratik yollara yönelseler de, üçüncü dünya ülkelerinde rejime meydan okuyanlar silahlı unsurlarla ilişkilerini de tam olarak kesebilmiş değildir. Böylece bir yandan bu ülkelerde barışçıl muhalefet miti sorunlu hale gelirken, diğer yandan ise rejimin yönetimini elinde tutanlara yönelik tehditlerin kapsamı genişlemiştir. Gelinen noktada silahlı isyanlar ve darbelere ek olarak, çeşitli bölgesel aktörlerin dahil olduğu demokratik tehditler de üçüncü dünya ülkelerinde iktidara yönelik tehlikelerin yeni bir halkasını oluşturmuştur. Bu nedenle günümüzde başta Afrika olmak üzere dünyanın üçüncü dünya olarak adlandırılan çeşitli bölgelerinde iktidara yönelik tehditlerin salt iç ya da dış tehdit olarak nitelendirilmesi oldukça zorlaşmıştır. Kısacası, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin büyük oranda rejime yönelik iç askeri tehdide odaklandığı göz önüne alındığında, Beswick'e göre söz konusu teorinin ileri sürdüğü tehdit algısının demokratik tehditleri ve bazı bölgesel veya küresel aktörlerin bu tehditlere müdahil olma durumlarını da kapsayacak şekilde genişletilmesi ve üçüncü dünya devletlerinin ittifak tercihlerinin bu yönde bir bütün olarak değerlendirilmesi teorinin çağdaş bağlama uyarlanabilmesi adına elzemdir (Beswick, 2011: 5-6).

Beswick son olarak, David'in üçüncü dünya ülkelerinde iktidarda bulunan liderlerin tamamının "zayıf (weak)" ve "gayrimeşru (illegitimate)" oldukları yönündeki peşin hükmüne karşı çıkmaktadır. Argümanını desteklemek için Afrika'dan örnekler veren yazar, Ruanda, Uganda ve Etiyopya gibi Sahraaltı Afrika ülkelerinde o dönem iktidarda bulunanların (Kagame, Musewini, Meles) meşruiyet problemi yaşayabildiğini, ancak iç politikada güçsüz olduklarının

iddia edilebilmesinin tam olarak mümkün olmadığını belirtmektedir. Üstelik bazı durumlarda, özellikle askeri bir ayaklanma sonucu iktidara gelindiğinde, bu ülkelerdeki siyasi irade ile askeri liderler arasında gayet iyi ilişkiler de kurulabilmektedir. Nitekim başta ordu olmak üzere ülkedeki askeri, ekonomik ve sivil güçlerle "istikrarın sürdürülmesi" adına iyi ilişkiler kuran bu liderler, zamanla kendi iktidarlarının kaderini devletin kaderi olarak yansıtmayı başarabilmişlerdir. Dahası, güvenlik kurumları aracılığıyla rakipleri üzerinde büyük baskı kurarak iç politikada nispeten bir uyum ve koordinasyon sağlayan bahse konu liderler, bilhassa 11 Eylül olaylarının da etkisiyle ülkelerinde ve bölgelerinde yakalanan kısmi istikrarın sürdürülebilmesi adına dış aktörler tarafından da desteklenebilmiştir (Beswick, 2011: 6-7).

Bu noktada, Afrika'da yer alan üçüncü dünya ülkelerinin bir kısmı için temel problem ülke içerisinde etkin bir kontrol sağlanamaması sonucunda ortaya çıkan darbe ya da isyan korkusundan değil, iç ve dış politikada karşılaşılan meşruiyet probleminden kaynaklanmaktadır. Örneğin bazı durumlarda iki dönem ile sınırlandırılan devlet başkanlığı görevini tamamlayan siyasi liderler iktidar sürelerini uzatmak ve başkanlığını üçüncü döneme taşıyabilmek adına anayasada değişikliğe gidebilmektedirler. Bir başka örnek olarak ise, bahsi geçen ülkelerde demokratik seçim sürecinin uygulanışı ve seçim sonuçları çeşitli nedenlerle şaibe altında kalabilmektedir. Bu gibi nedenler muhalefetin iktidarın meşruiyetini sorgulamasına yol açmakta, hatta zaman zaman birtakım dış aktörler de "demokrasi" sorunsalı üzerinden muhalif unsurların bu sorgulamalarına destek verebilmektedir. Anlaşılacağı üzere Beswick, David'in "zayıf" ve "gayrimeşru" liderler tezinin her üçüncü dünya ülkesine evrensel olarak uygulanamayacağı görüşündedir. Bu kapsamda yazar, Ruanda, Uganda ve Etiyopya örneklerinde olduğu gibi iç politikayı kontrol etmekte güçlü fakat meşruiyet sorunu yaşayan liderlerin Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımları doğrultusunda hareket etme nedenini ise, meşruiyet sorunsalı sonucunda dış aktörlerin de desteğiyle ortaya çıkabilecek "istikrarsızlık (instability) ve "güvensizlik (insecurity)" olasılığını ortadan kaldırmaya yönelik bir amaç olarak nitelendirmektedir (Beswick, 2011: 6-7).

Bütüncül Dengeleme Teorisi Steven David'in iç ve dış tehditlere yaptığı vurgunun boyutu üzerinden de eleştirilmektedir. Isabella Dannels (1994) "Syrian Foreign Policy Between Rational Actor and Regime Legitimacy 1970-1994" başlıklı tezinde Suriye'nin neredeyse tamamı Hafız Esad'ın iktidarı altında geçen belirtilen zaman aralığındaki dış politikasını bu teori üzerinden açıklamaktadır.[36] Dannels çalışmasında, David'in teorik olarak iç ve dış

[36] Hafız Esad Suriye'yi 12 Mart 1971-10 Haziran 2000 tarihleri arasında devlet başkanı olarak yönetmiştir.

tehditleri dengeleme iddiasında olmasına karşın dış politikadaki karar alma süreçlerinde iç tehdidin rolünü aşırı vurguladığını, dış tehdidin önemini ise göz ardı ettiğini savunmaktadır. Yazara göre, iç tehdidin teoride aşırı vurgulanması üçüncü dünya ülkelerinde siyasi liderliğin otoritesinin görece hafife alınmasına neden olmakta, bu ülkelerden bazılarının istikrarsızlığı ve zayıflığı abartılmaktadır. Böylece, bazı üçüncü dünya ülkelerinin de zamanla daha güçlü ve istikrarlı bir yapıya kavuşabildiği gerçeği gözden kaçırılmaktadır (Danneels, 1994: 13-14).

Öte yandan, ağırlıklı olarak iç tehditlere odaklanılıp dış tehditlerin görece önemsizleştirilmesi ise bilhassa Ortadoğu'da bulunan ülkelere ilişkin yapılan ittifak analizlerinin eksik kalmasına yol açmaktadır. Nitekim Dannels, David'in üçüncü dünya ülkelerinde iktidarda bulunanlar için tehditlerin dış düşmanlardan ziyade iç düşmandan kaynaklandığı görüşünün Afrika ya da Latin Amerika gibi ülkeler için uygun olabileceği; ancak Ortadoğu coğrafyasına dair yapılacak analizlerin muhtevası gereği farklılık arz ettiği iddiasındadır. Özellikle Suriye gibi devletler mevzubahis olduğunda dış tehditler de daha fazla ilgiyi hak etmektedir. Nitekim İsrail'in bölgedeki varlığı ve faaliyetleri belirtilen dönemde Şam yönetimi için en az içerideki tehlikeler kadar ciddi bir ulusal güvenlik tehdidi olmuştur. Özetle Dannels çalışmasında Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımlarını kabul etmekle birlikte, Suriye örneğinde olduğu gibi önemli bir dış tehditle karşı karşıya kalan üçüncü dünya ülkeleri için dış aktörlerin teorideki rolünün revize edilmesi gerektiği görüşündedir (Danneels, 1994: 13-14).

Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne yöneltilen eleştirilerden bir diğeri de teorinin "Batı-merkezli bir bakış açısıyla" kaleme alınmış olmasıdır. James Allinson (2011) "The Social Origins of Alliances: Uneven and Combined Development and the Case of Jordan 1955-7" başlıklı doktora çalışmasında bu teorinin üçüncü dünya devletlerini tanımlarken tek yönlü bir vizyona (unilinear vision) dayanarak "Batılı uluslara ait kavramlardan" yola çıktığını ve ampirik olarak doğrulanabilir özeliklerden ziyade Batılılara ilişkin özelliklerin varlığını ya da yokluğunu sorguladığını ifade etmektedir. Allinson çalışmasında, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ortalama bir kuzey devletinin ulusal güvenlik çıkarları ile ortalama bir güney devletinde iktidarda bulunan siyasi elitin "dar bir şekilde tanımlanmış çıkarları" arasında çizdiği kalın ayrıma dikkat çekmektedir. Bu noktadan hareketle, söz konusu ayrımın güney ülkelerine yönelik Batı-merkezli bir önyargı tarafından belirgin bir biçimde şekillendirildiği düşüncesi ağır basmaktadır (Allinson, 2011: 11-14).

Bu doğrultuda çalışmasında tehdit ve ulusal çıkar kavramlarını sorgulayan Allinson, bahsi geçen teorinin üçüncü dünyayı açıklama noktasındaki temel motivasyonunu modernleşme

teorilerinin "Batı bugünkü özelliklerine sahip olduğu için gelişmiş; Avrupa dışındaki ülkeler ise bundan mahrum kaldığı için geri kalmıştır" mantığıyla paralel bir düzlemde gerçekleştiğini savunmaktadır. Üçüncü dünya ülkelerinin ittifak kurma ya da ittifaka dahil olma arayışını yalnızca iktidarda kalma arzusuyla anlamlandırmaya çalışmanın sıkıntılı bir bakış açısı olduğunu belirten Allinson, bunun yerine Batılı devletlerle üçüncü dünya ülkeleri arasındaki farklılıkları ortaya koyan tarihsel ve sosyolojik araştırmalar yapılmasının gerekli olduğunu dile getirmektedir. Nihai noktada ise yazar, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel probleminin yanlış değil eksik açıklamalardan kaynaklandığını iddia etmektedir. Diğer bir ifadeyle Allinson, belli seçeneklerin ve ittifakların üçüncü dünya liderlerini neden hayatta kalmaya ve güce sahip olmaya yönelttiğini anlayabilmek için, Batı'nın modelini sorgusuz sualsiz ithal etmekten ziyade üçüncü dünya ülkelerinde devlet sisteminin etkileşimlerini oluşturan ya da sınırlayan toplumsal temellerin ve ilişkilerin bireysel olarak analiz edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Allinson, 2011: 11-14).

John A. Mowchan (2018) da "East or West? Understanding Strategic Alignment in the Post-Soviet Space" başlıklı çalışmasında Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin birçok güçlü yönünü kabul etmekte; ancak bu teorinin temelde iki önemli eksiklikten muzdarip olduğunu savunmaktadır. Mowchan'a göre teorinin ilk eksikliği, iç ve dış tehditlerin "her zaman her yerde var olduğunu (omnipresent)" varsaymasıdır. Buna göre, üçüncü dünya ülkeleri kendilerini dış saldırılara karşı savunacak maddi güce sahip olmadıklarından ya da iktidarda bulunan yöneticileri siyasi olarak meşruiyetten yoksun olduklarından, söz konusu ülkeler sürekli olarak hem iç hem de dış tehditlerle uğraşmak zorunda kalmaktadırlar. Ne var ki bu varsayımı bütün üçüncü dünya ülkeleri için uygulamak pratikte mümkün görünmemektedir. Örneğin, Bütüncül Dengeleme Teorisi iç tehditleri oldukça sınırlı olan ya da hiç olmayan ve siyasi liderleri meşruiyet problemi yaşamayan Polonya (1999), Estonya (2004), Letonya (2004) ve Litvanya (2004) gibi bazı Baltık ülkelerinin nasıl olup da sonu NATO ittifakına katılmaya kadar uzanan Batı yanlısı bir dış politika izlediklerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Mowchan, 2018: 66-68).

Mowchan'a göre bahsi geçen teorinin ikinci eksikliği ise, David'in SSCB'nin Etiyopya'ya askeri yardım sağlaması örneğinde olduğunun aksine, büyük güçler tarafından yapılan "askeri yardımların" üçüncü dünya ülkelerinin yöneticilerini ittifak kurmaya yönelttiğine dair varsayımın her zaman geçerli olmamasıdır. Aksine, üçüncü dünya ülkeleri kimi zaman askeri yardım konusunda kendilerine sırt çeviren ülkelerle dahi ittifaka girebilmektedirler. Örneğin, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin "askeri yardım varsayımı" Ukrayna'da Petro Poroshenko ve

Gürcistan'da Mikail Saakashvili gibi liderlerin neden ülkelerindeki ayrılıkçı sorunları çözmek için kendilerine yeterli miktarda askeri yardımda bulunmayı reddeden ABD ile ittifaka girmek için çaba gösterdiklerini açıklayamamaktadır. Sonuç olarak Mowchan, Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni üçüncü dünya ülkelerine yönelik varsayımlarından bazılarının her zaman her yerde geçerli olmadığı ve askeri yardımın bu ülkelerin ittifak kurmasında daima geçerli bir amil olmadığı gerekçeleri üzerinden eleştirmektedir (Mowchan, 2018: 66-68).

"Alignments and Realignments in Central Asia: The Rationale and Implications of Uzbekistan's Rapprochement with Russia" başlıklı makalesinde Özbekistan'ın Rusya ve ABD'yle olan ilişkilerini Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde değerlendiren Matteo Fumagalli (2007), bu teorinin ittifak alternatifleri bağlamında "üçüncü bir aktörü" ve "sistemsel dinamikleri" yeterince dikkate almadığını vurgulamaktadır. İlk olarak, David'in teorisinin doğası gereği iki kutuplu bir dünyaya odaklandığını belirten yazar, söz konusu teorinin ABD ve Rusya'nın dışında ittifak kurulabilecek üçüncü bir aktörün varlığını göz ardı ettiğini ifade etmektedir. Oysaki Fumagalli'ye göre, Özbekistan'ın Çin ile olan ilişkileri örneğinde olduğu gibi alternatif bir aktörün hesaba katılması, üçüncü dünya ülkelerinin uluslararası ittifaklara dahil olmalarına yönelik araştırmalara yeni bir boyut getirebilmesi ihtimali nedeniyle önem arz etmektedir (Fumagalli, 2007: 266)..

Fumagalli, ikinci bir eleştiri olarak, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin uluslararası sisteme ait dinamikleri yeterince kapsamadığını, örnek olaylar ele alınırken sistemdeki gelişmelerin devre dışı bırakıldığını iddia etmektedir. Nitekim yazar, iç faktörlerin yanı sıra uluslararası sistemdeki değişimlerin de üçüncü dünya ülkelerinin ittifak tercihlerini etkileyebileceğini dile getirmektedir. Bu kapsamda Özbekistan'ın 11 Eylül'ü takip eden süreçte ABD'yle kurduğu müttefiklik ilişkisinden uzaklaşmasında, iç faktörlerin olduğu kadar Rusya'nın enerji politikası ve Çin'in ekonomik gelişimiyle birlikte uluslararası sistemde daha etkili birer aktör haline gelmelerinin de önemli rol oynadığını ileri sürmektedir. Sonuç olarak Fumagalli, Steven David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin üçüncü dünya devletlerinin alternatif ittifak olanaklarını ve uluslararası sistemdeki dinamikleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiği iddiasındadır (Fumagalli, 2007: 266).

Bakar Jikia (2010) Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'ın ittifak davranışlarını Bütüncül Dengeleme Teorisi kapsamında incelediği "The Influence of Internal Threats on Foreign Policy in Authoritarian States: Central Asia" başlıklı tezinde, Kırgızistan örneği üzerinden yola çıkarak Steven David'in teorisinde "ekonomi" boyutunu göz ardı ettiği görüşünü

savunmaktadır. Bu doğrultuda rejime yönelik ciddi bir tehdidin olmadığı Kırgızistan'da, Bişkek yönetiminin ABD'yle yakınlaşma çabaları ekonomik ihtiyaçlar çerçevesinde yorumlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle Jikia, Bişkek yönetiminin olası bir muhalefeti ABD'nin güçlü ekonomik desteği ile dengeleme yoluna gidebileceğini hesaba katmaktadır. David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde rejim güvenliği bağlamında yalnızca siyasi güvenlik faktörüne odaklandığını söyleyen yazar, ekonomik koşulların rejimin devamlılığına yönelik rolünü ise yeterli bir şekilde açıklayamadığını veya göz önünde bulundurmadığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla Jikia'nın bu vurgusu, üçüncü dünya ülkelerinde iktidarda bulunan siyasi elitin ittifak tercihlerinde kişisel çıkarların yanı sıra ekonomik koşulların da dikkate alınması gerektiğini ifade etmekte ve Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne rejim güvenliği bağlamında ekonomik bir boyut eklenmesine yönelik ihtiyacı belirtmektedir (Jikia, 2010: 42-49, 61-62).

Steven David'in teorisini desteklemek için seçtiği örnek olayların kapsamı da Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne dair yöneltilen eleştiriler arasında yer almaktadır. David 1991 yılında yayımladığı makalesinde, Soğuk Savaş'ın son dönemlerinde Enver Sedat yönetimi altındaki Mısır'ın ABD'yle kurduğu ittifakı ve 1977-91 yılları arasında Etiyopya'yı yöneten Mengistu Haile Mariam'ın SSCB ile kurduğu müttefiklik ilişkisini belirtilen teori çerçevesinde incelemektedir. Yazar aynı yıl yayımladığı kitabında ise bu iki örnek olaya ek olarak Sudan'ı 14 yıl yöneten Cafer Muhammed Numeyri'nin SSCB destekli iç tehditlere karşı önce Mao Zedong'un iktidarı altındaki Çin'le ve nihayetinde ABD'yle yakınlaşmasını aynı teori kapsamında değerlendirmektedir. Bakıldığı zaman, David'in teorisine kaynak teşkil eden her iki çalışmasında da örnek olaylarını Soğuk Savaş dönemi Afrika'sından seçtiği görülmektedir. Teorinin literatüre kazandırıldığı yıl itibariyle bir Soğuk Savaş teorisi olması düşünüldüğünde, vaka incelemelerini ABD-Sovyet rekabetinden ziyadesiyle etkilenen Afrika ülkelerinden seçmesi son derece doğaldır.

Ancak David'in ardından söz konusu teoriyi çalışmalarında kullanmak isteyen Ali Yasin Gündoğdu (2019), Christopher Bergen (2000), Zachary Landau (2007), Gerd Nonneman (2006), Eric A. Miller ve Arkady Toritsyn (2005) ve Matteo Fumagalli (2007) gibi birçok yazar Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni Irak, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan, Ukrayna ve Özbekistan gibi Ortadoğu ülkelerinde ya da eski Sovyet cumhuriyetlerinde siyasi liderlerin ittifak davranışlarını açıklamak için kullanmıştır. Bu noktada iki temel problem göze çarpmaktadır: İlk olarak, Soğuk Savaş döneminin geride kalması Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin de SSCB sonrası ortaya çıkan yeni düzene uygun bir hale getirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. İkinci

olarak ise, Afrika ülkeleri ile Ortadoğu'da ya da eski Sovyet coğrafyasında yer alan ülkelerin birçok yönden farklı özellikleri bulunmaktadır. Hatta Afrika içerisinde yer alan ülkelerin tamamının dahi David'in teorisindeki varsayımları tam manasıyla karşılaması mümkün görünmemektedir. Bu nedenle söz konusu teoriyi bilhassa Afrika dışına uygulamak isteyen yazarların, örnek olayın niteliğine göre teorinin temel varsayımlarına birtakım eleştiriler getirmesi ve bu hususta bazı güncellemeler yapması gerekebilmektedir.

Öte yandan, Raymond Hinnebusch ve Neil Quilliam (2006) "Contrary Siblings: Syria, Jordan and the Iraq War" başlıklı makalelerinde Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne farklı bir açıdan yaklaşarak "Tersine Bütüncül Dengeleme (reverse omnibalancing)" kavramını ortaya atmışlardır. Söz konusu kavram bazı üçüncü dünya ülkelerinde iktidarda bulunan siyasi liderlerin içerideki muhalefeti yatıştırmak için birtakım dış aktörlere meydan okuması anlamına gelmektedir. Böylece, dışarıdaki tehdidi öncelikli gündem maddesi haline getiren siyasi iktidarın kamuoyu desteğini arkasına alarak içeride tehdit oluşturabilecek muhalefetin taleplerini yatıştırmayı amaçladığı iddia edilmektedir (Hinnebusch ve Quilliam, 2006: 525-526). Nuri Yeşilyurt (2013), "Ortadoğu'da Rejim Güvenliği ve Küçük Devlet: Ürdün Örneği" başlıklı doktora tezinde Amman yönetiminin 1956 yılının Ekim ayında Arap Savunma Paktı'nı, 1957 yılının Ocak ayında Arap Dayanışması Anlaşması'nı imzalamasını ve aynı yılın Mart ayında İngiliz-Ürdün ittifak anlaşmasını feshetmesini "Tersine Bütüncül Dengeleme" çerçevesinde ele almaktadır.

Yeşilyurt'un çalışmasına göre Ürdün, bir yandan İsrail'e karşı güvenliğini sağlamayı ve İngiltere'ye alternatif bir ekonomik yardım kaynağı yaratmayı amaçlarken, diğer yandan ise kamuoyundaki Arap milliyetçilerinin desteğini almak için bölgede etkili olan milliyetçi güçlerinin ardından gitmiştir. Ne var ki Yeşilyurt'un Hinnebush ve Quillam'dan aktardığına göre, "Tersine Bütüncül Dengeleme" stratejisi üçüncü dünya liderlerinin iç tehditleri yatıştırmak amacıyla dış politikada cesur ama rasyonel olmayan ve görece tehlikeli adımlar atmasının rejimin ve hatta devletin güvenliğini tehlikeye düşürebileceği görüşündedir. Üstelik bu oldukça tehlikeli durum ülke içi dengeleri de derinden etkileyebilmektedir. Nitekim dönemin Ürdün Başbakanı Süleyman Nabulsi'nin Mısır ve Suriye'ye yaslanarak monarşi yanlılarını tasfiye etmeye başlaması, iktidarını kaybetmekten kaygı duyan Ürdün Kralı Hüseyin bin Talal'ın başbakanın aksine Batı ülkeleri ile yakınlaşarak içerideki milliyetçi muhalefeti bastırmaya çalışmasıyla ve dolayısıyla Ürdün'ün "Tersine Bütüncül Dengeleme" stratejisinden "Bütüncül Dengeleme" stratejisine dönmesiyle neticelenmiştir (Yeşilyurt, 2013: 193-198).

Özetlenecek olursa, Steven David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi "Soğuk Savaş'ın sona ermesinin sistemin yapısına ve uluslararası ilişkilere etkisi", "üçüncü dünya kavramının muğlaklığı", "tehdit algısının dönüşümü", "üçüncü dünya liderlerinin zayıf ve gayrimeşru olduklarına yönelik taşıdığı peşin hüküm", "iç tehditlerin aşırı abartılması", "dış tehditlerin gerektiğinden fazla önemsizleştirilmesi", "Batı-merkezli bir bakış açısıyla kaleme alınmış olması", "iç ve dış tehditlerin her zaman ve her yerde mevcut olduğuna dair algısı", "üçüncü bir aktörün ittifak tercihleri bağlamında dikkate alınmaması", "uluslararası sistemin yapısındaki değişikliklerin göz ardı edilmesi" ve "yalnızca siyasi boyuta odaklanılarak ekonomik faktörlerin devre dışı bırakılması" gibi faktörler üzerinden eleştirilmektedir. Bu kapsamda bazı yazarlar tarafından teorinin revize edilmesine yönelik birtakım öneriler getirilmektedir. Ayrıca, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin üçüncü dünyadaki liderlerin içerideki muhalefetin oluşturduğu tehdidi bastırmak için dış güçlerle ittifak kurduğu iddiasına karşılık, üçüncü dünya devletlerinde iktidara sahip olanların muhalefeti yatıştırmak için bazı dış aktörlere meydan okuduğu ve bu yolla kamuoyu desteği sağlamaya çalıştığı varsayımında bulunan "Tersine Bütüncül Dengeleme" kavramı da Steven David'in ilgili teorisi geliştirilerek literatüre kazandırılmıştır. Bir sonraki bölümde, Steven David ile gerçekleştirilen mülakatta kendisinin teoriye yönelik eleştirilere verdiği cevaplar aktarılacaktır.

3.4. Steven David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne Yönelik Eleştirilere Cevabı

Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni literatüre kazandırmasından yaklaşık otuz yıl sonra, 16 Şubat 2022'de, bu tez kapsamında Steven David ile gerçekleştirilen bir mülakatta kendisine teoriye yönelik eleştiriler, teoriye ilişkin günümüze dair farklı bakış açıları ve teorinin Angola İç Savaşı'nda iktidar ve muhalefetin dış aktörlerle kurdukları ittifaklara uygulanabilirliği hakkında bazı sorular sorulmuştur:

- Bazı eleştirilerde dile getirildiği gibi Bütüncül Dengeleme Teorisi günümüzde yaşananları açıklamakta yetersiz kalan Batı-merkezli bir Soğuk Savaş teorisi midir?
- Oldukça tartışılan "üçüncü dünya" kavramı size göre ne anlama gelmektedir ve dolayısıyla geldiğimiz noktada bu kavramın kapsamı ya da sınırları nelerdir?
- 1991 yılında literatüre kazandırılan Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni günümüzde üçüncü dünya ülkesi olarak kabul edilen devletlerin dış politikalarını açıklayabilmek için mümkün müdür? Eğer değilse söz konusu teoriyi bugünün dünyasına uygulamak için nasıl bir revizyon yapılmalıdır?

- Söz konusu teori Angola'ya uygulanabilir mi? Örnek olaylarınızda Sudan, Mısır ve Etiyopya'nın ilk olarak Soğuk Savaş'ın iki süper gücünden biriyle ittifak kurdukları (alignment), daha sonra ise bu ittifakı terk ederek diğer süper güç ile yeniden bir ittifaka yöneldikleri (realignment) görülmektedir. Buna göre, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bir üçüncü dünya ülkesinin dış politikasını açıklamak için uygulanabilmesi adına ittifak (alignment) ve bir başka ülkeyle yeniden ittifak (realignment) süreçlerinin yaşanması zorunlu mudur?
- Bütüncül Dengeleme Teorisi üçüncü dünya ülkelerinde gücünü korumak için dış aktörlerle ittifak kuran iktidardaki liderlere uygulanabileceği gibi iç savaş durumunda iktidara gelmek için dış aktörlerle ittifak kuran muhalif grupların davranışlarını açıklamak için de kullanılabilir mi? Diğer bir ifadeyle, muhalefetin dış güçlerin yardımıyla iktidarı ele geçirme çabaları söz konusu teori kapsamında değerlendirilebilir mi?

İlk olarak, Steven David Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Batı'nın çıkarlarıyla alakalı bir teori olmasına rağmen günümüzü açıklamaktan uzak bir Soğuk Savaş dönemi teorisi ya da Batı-merkezli bir teori olduğu iddialarını reddetmektedir. Yazar bahsi geçen teorinin öncelikli olarak insan doğasına odaklandığını ve bu durumun Soğuk Savaş şartlarına bağlı olmadığını savunmaktadır. Bu doğrultuda, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin üçüncü dünyada yer alan birçok ülkede iktidara sahip olanların dış politikada karar alırken temel belirleyicisinin iktidarda kalma arzusu olduğunu basitçe ortaya koyduğunu belirtmektedir. Teorinin temel argümanı ise üçüncü dünyada gücünü kaybeden herhangi bir liderin zenginliğini, yaşam standartlarını ve hatta hayatını kaybedeceğinin farkında olmasıdır. Steven David birçok üçüncü dünya ülkesinin sömürgeciler tarafından yapay olarak oluşturulduklarını ve bu nedenle dış politika kararları incelenirken yalnızca ulusal çıkarlarına odaklanmanın tartışmalı ve yetersiz olabileceğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla teorinin esas olarak iktidarda kalmak isteyen lider(ler)in kişisel çıkarlarına odaklandığını ifade eden David, bu durumun Soğuk Savaş'ın temel felsefesine ya da Batı-merkezciliğe bağlı olmadığını vurgulamaktadır. Kısacası yazar, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin iktidarlarının yanı sıra hayatlarını kaybetme riskiyle de karşı

karşıya kalan liderlerin dış politikadaki ittifak davranışlarını açıklayabilmek için insan doğasının temel güdüsü olan hayatta kalma arzusunu ön plana çıkardığını dile getirmektedir.[37]

Steven David ikinci olarak, "üçüncü dünya" kavramının yenilenen algılanma ya da yorumlanma biçimine dikkat çekmekte ve günümüzde çok fazla kullanmadığımız bu terimin yerine "küresel güney" ya da "gelişmekte olan dünya" gibi alternatif kavramların tercih edildiğini söylemektedir. Yazar "politik doğruculuk olarak" nitelendirdiği bu durumu ABD Yüksek Mahkemesi Yargıcı Potter Stewart'ın 1964 yılında pornografiyi tanımlamak için kurduğu bir cümleyle ilişkilendirmektedir: "Gördüğüm zaman ne olduğunu biliyorum (When I saw it I know it)" (Gewirtz, 1996: 1023). David'e göre üçüncü dünya kavramının herkes tarafından kabul edilen bir tanımı olmamakla beraber bu kategoride yer alan ülkeleri gelişmiş ülkelerden ayıran bazı ortak özellikler ya da sorunlar bulunmaktadır: İç tehditlerin baskınlığı, istikrar problemi, bütüncül olmayan birimler, ekonomik ve siyasi kalkınma sorunları… Yazar üçüncü dünya ülkeleriyle gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkların zor ve hızlı bir ayrımı olmadığını, ancak çalışmamızda kullanılan örnek olaydan hareketle Angola'nın da Danimarka standartlarında bir ülke olmadığını vurgulamaktadır. David'in ve dolayısıyla Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bakış açısı çerçevesinde, "siyasi kültürün tam olarak yerleşmemesi" ve "iç tehditlerin dışarıdakilerden daha baskın olması" gelişmekte olan dünyanın ayırt edici özellikleri arasındadır. Öte yandan yazar üçüncü dünya yerine gelişmekte olan dünya kavramının da kullanıldığının; ancak bu kavram içerisinde yer alan ülkelerden bahsedilirken çoğu zaman sömürgecilik tarihi, tecrübesiz devletler, iç tehditler, istikrarsızlıklar, isyanlar ve iç çatışmalar yaratan yapay ayrımlar gibi aslında üçüncü dünyayı tanımlarken kullanılan ifadelere başvurulduğunun altını çizmektedir. Dolayısıyla David'e göre, adı ister küresel güney, ister gelişmekte olan ülkeler, isterse üçüncü dünya olarak kullanılsın, halen daha aynı ülkeler aynı konseptte tanımlanmaktadır.[38]

Üçüncü olarak, Steven David Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin kapsamının genişletilmesi, ancak bunu yaparken de bazı sınırlılıkların farkında olunması gerektiğini belirtmektedir. Bu noktada Donald Trump örneğini veren yazar, ABD eski başkanının gücünü kaybetmesine rağmen alıştığı hayat standartlarını ve ticari faaliyetlerini sürdürebildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla David, ABD gibi gelişmiş ülkelerde iktidar sahipleri için güç kaybetmenin

[37] Steven David ile Zoom programı üzerinden çevrimiçi olarak gerçekleştirilen röportaj: (David, 16 Şubat 2022).
[38] Steven David ile Zoom programı üzerinden çevrimiçi olarak gerçekleştirilen röportaj: (David, 16 Şubat 2022).

Afganistan ya da Haiti gibi ülkelerde yaşandığı kadar derin sonuçları olmadığını iddia etmektedir. Ancak gelinen noktada yazar, ABD gibi bir ülkede dahi hükümetle mücadele eden iç aktörlerin ortaya çıkardığı tehdidin tamamen göz ardı edilemeyeceğini de eklemektedir. Bu doğrultuda David, iktidara yönelik tehdit unsuru haline gelen iç tehditlerin artık gelişmiş ülkelerde de liderlerin dış politikadaki karar alma mekanizmaları üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle David Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin günümüzde üçüncü dünyanın ötesine geçebileceğini ve uygun şartlar oluştuğunda gelişmiş ülkeler için de kullanılabileceğini kabul etmektedir. Ne var ki yazar, gücünü kaybetmenin gelişmiş ülkelerde üçüncü dünyada olduğu gibi "korkunç neticelerle" sonuçlanmadığını da ısrarla savunmaktadır.[39]

Dördüncü olarak Angola'yla ilgili yorum yapabilmek için yeterli bilgiye sahip olmadığını belirten David, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bu ülkeye veya başka herhangi bir üçüncü dünya ülkesine uygulanabilmesi için ise ittifak kurmak (alignment) ve yeniden ittifak kurmak (realignment) döngüsünün her zaman gerekli olmadığını ifade etmektedir. Bu kapsamda yazar, Sudan, Mısır ve Etiyopya örneklerinde söz konusu döngünün gerçekleşmesinin iktidar mensuplarının güçlerini sürdürmeleri adına en iyi yolun taraf değiştirmek olduğuna yönelik inancından kaynaklandığını belirtmektedir. Aksine, mevcut ittifakın iktidarda tuttuğu bir durumda taraf değiştirmenin bir anlamı kalmamaktadır. Bu doğrultuda Steven David, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ittifak kurmaya (alignment) ve taraf değiştirerek yeni bir ittifaka katılmaya (realignment) bağlı olmadığını dile getirmektedir. Söz konusu teoride odaklanılması gereken ilk nokta ulusal çıkarlardan ziyade liderlerin iktidarda kalmaya yönelik kişisel menfaatleridir. Teorinin ikinci katkısı ise liderlerin iktidarını tehdit eden ana unsurun ülke dışından değil içeriden geldiğine yönelik saptamasıdır. Dolayısıyla Steven David, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Batı-merkezcilikle eleştirildiğini, ancak söz konusu teorinin bir bakıma Avrupa deneyimine dayanan ve dış saldırılara odaklanan geleneksel Güç Dengesi Teorisi'nin bir reddi olduğunu hatırlatmaktadır. Bu kapsamda Bütüncül Dengeleme Teorisi üçüncü dünya ülkelerinde iktidara yönelik öncelikli tehditlerin silahlı ayaklanmalardan veya kitlesel gösterilerden kaynaklandığını ve bu durumun üçüncü dünya liderlerinin ittifak politikalarını belirleme noktasında dışarıdan bir güç tarafından istila edilmekten daha fazla önem arz ettiğini öne sürmektedir.[40]

[39] Steven David ile Zoom programı üzerinden çevrimiçi olarak gerçekleştirilen röportaj: (David, 16 Şubat 2022).
[40] Steven David ile Zoom programı üzerinden çevrimiçi olarak gerçekleştirilen röportaj: (David, 16 Şubat 2022).

Son olarak yazar Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin gücü elinde tutan liderler için olduğu kadar iktidara gelmek isteyen muhalif güçler için de kullanılabileceğini kabul etmektedir. Burada kilit nokta iktidarını korumak -veya muhalefet örneğinde iktidara gelmek- adına içerideki bir gücü bastırmak için dışarıdaki bir başka güç ile iş birliğine gitmek ya da daha yerinde bir ifadeyle ittifak kurmaktır. Bu kapsamda Angola örneğinde, iktidarda kalmak için Küba ve SSCB ile ittifaka giren MPLA'nın yanı sıra; ABD, Güney Afrika ve Zaire ile yakınlaşan UNITA ve FNLA'nın dış aktörlerle kurduğu ilişkilerin de söz konusu teori perspektifinde değerlendirilmesi mümkündür.[41] Kısacası Steven David ile yapılan mülakat neticesinde Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne yönelik "Batı-merkezcilik", "Soğuk Savaş'ın ötesine geçememe", "günümüze uyarlama girişimleri" gibi konular hakkında faydalı bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Ancak yazarın Angola konusunda uzman olmadığını ifade etmesi nedeniyle teorinin bu ülkeye uygulanmasına ilişkin temel birkaç varsayım ve bazı dolaylı yorumlar dışında ayrıntılı bir bilgi elde edilememiştir.

3.5. Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Kullanıldığı Vaka İncelemeleri

Bütüncül Dengeleme Teorisi birçok yazar tarafından üçüncü dünya olarak addedilen ülkelerdeki liderlerin iktidarda kalma kaygıları çerçevesinde şekillenen ittifak tercihlerini açıklamak için kullanılmıştır. Söz konusu teoriye yer veren çalışmalarda vaka incelemelerinin (case studies) ağırlıklı olarak Afrika (Mısır, Etiyopya, Sudan, Ruanda), Ortadoğu (Irak, Ürdün, Katar, Suriye, Suudi Arabistan, Umman, Bahreyn) ve Orta Asya (Özbekistan, Ukrayna, Gürcistan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan) gibi coğrafyalardan seçildiği görülmüştür. Bunu durumun öncelikli nedeni, belirtilen coğrafyalarda yer alan ülkelerin iç politikadaki temel dinamiklerinin ve dış politikadaki ittifak kurma davranışlarının Steven David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde ortaya koyduğu üçüncü dünya genellemesiyle ve varsayımlarla büyük oranda paralellik arz ettikleri gerçeğidir. Ayrıca bazı yazarlar, teoriyi Nicolas Maduro'nun yönetimindeki Venezuela'ya, Daniel Ortega'nın başkanı olduğu Nikaragua'ya, Donald Trump'ın iktidarındaki ABD'ye ve Recep Tayyip Erdoğan'ın idaresi altındaki Türkiye'ye de uygulamaya çalışmışlardır. Bu bölümde, çalışmalarında Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni kullanan vaka incelemeleri iki temel amaç doğrultusunda değerlendirilecektir. Bu kapsamda, bir yandan bahsi geçen teorinin iç savaş dönemi Angola'sına uygulanabilmesi için gerekli akademik altyapı hazırlanırken, diğer yandan ise örnek olayların teoriye ilişkin başarılı ve

[41] Steven David ile Zoom programı üzerinden çevrimiçi olarak gerçekleştirilen röportaj: (David, 16 Şubat 2022).

başarısız yönleri saptanarak belirtilen teorinin Angola'ya daha etkili bir şekilde uygulanması amaçlanmaktadır.

3.5.1. Bütüncül Dengeleme Teorisi ve Afrika

Afrika'da yer alan devletlerin birçoğunun dekolonizasyon süreci sırasında ve sonrasında karşı karşıya kaldıkları siyasi, sosyal, ekonomik, askeri vb. şartlar düşünüldüğünde, kıta ülkelerinin Bütüncül Dengeleme Teorisi için son derece elverişli bir uygulama alanı oldukları ilk bakışta göze çarpmaktadır. Günümüzde Afrika sınırları içerisinde yer alan ulus devletlerin neredeyse tamamı -Etiyopya ve Liberya haricinde- geçmişte bir Avrupa devleti tarafından sömürülmüştür. (Lukacs, 2018: 20) Bu doğrultuda Avrupalı sömürgeciler tarafından yapay olarak belirlenen sınırlar, aynı etnik kökene, kültüre veya dine sahip insanların sömürge yönetimlerinin sonlandırılmasının ardından farklı ülkelerin sınırları içerisinde kalmalarına yol açmıştır. Böylece, bağımsızlığın kazanılmasının ardından bir taraftan vatandaşlar arasında ülke içi aidiyet problemleri yaşanırken, diğer taraftan ise komşu ülkeler birbirlerinin toprakları üzerinde hak iddia etmişlerdir. Bu dönemde, birçoğu ekonomik ve siyasi istikrar yönünden problemli söz konusu ülkelerin başında bulunan liderler ise mevzubahis nedenlerden ötürü meşruiyet problemleri yaşamıştır. Söz konusu meşruiyet problemlerinin neticesinde ise Afrika isyanlar, ayaklanmalar, darbeler ve iç savaşlarla sonuçlanan -ya da bunlar tarafından desteklenen- ülke içi iktidar mücadeleleri ile anılagelmiştir (Boyd, 1979: 2-4; Tanrıkulu, 2017: 262).

Ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın getirdiği güvensizlik ortamının ülke içi iktidar mücadeleleriyle birleşmesi ise birçok Afrikalı lideri demokratik olmayan tercihler yapmaya zorlamış ya da bu yöndeki eğilimlerini güçlendirmeleri için onlara olanak sağlamıştır. Üstelik İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya ülkelerini iki ayrı kamptan birine yönelmeye iten Soğuk Savaş ortamı Afrika'ya da taşınmış ve kıtada yer alan ideolojik grupların Washington ve Moskova yönetimleri başta olmak üzere dış aktörler tarafından ekonomik, siyasi ve askeri olarak desteklenen iktidar mücadeleleri Avrupa'nın soğuk bir mahiyette gerçekleşen savaşının Afrika'da sıcak ve kanlı bir yapıda tezahür etmesiyle neticelenmiştir. Bütün bunlar yaşanırken, kıtada birbirlerine üstünlük sağlamak isteyen ABD ve SSCB kendi taraflarında ya da uyduları olan otoriter yönetimleri desteklemekten de hiçbir surette çekinmemişlerdir. Belirtilen şartlar altında Afrika ülkeleri hızla istikrarsızlaşırken, iktidarını korumak isteyen yerel siyasi elitler ile iktidarı ele geçirmek isteyen muhalif unsurlar birbirlerini dengeleyebilmek adına ülkelerinin menfaatleri açısından problemli olarak nitelendirilebilecek dış ittifaklara yönelmekten

sakınmamışlardır. Ağırlıklı olarak 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan bu gelişmeler, Afrika'daki bazı ülkelerin Soğuk Savaş'ın ardından kurdukları ittifakların mahiyetini de etkilemiştir.

İlginç bir şekilde, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel iddialarını karşılama noktasında son derece uygun bir coğrafyada bulunmalarına rağmen, literatürde söz konusu teorinin uygulandığı Afrika ülkelerinin sayısı sınırlıdır. Steven David, 1991 yılında yayımladığı "Explaining Third World Alignment" başlıklı makalesinde ilgili teoriyi Mengistu Haile Mariam'ın yönetimi altındaki Etiyopya ve Enver Sedat'ın iktidarındaki Mısır örnekleri üzerinden yola çıkarak disipline kazandırmıştır. Yazar aynı yıl yayımladığı ve değinilen makalesinin üzerine inşa ettiği "Choosing Sides: Alignment and Realignment in the Third World" adlı kitabındaysa hem Etiyopya ve Mısır örneklerini daha detaylı bir biçimde ele almış, hem de Cafer Numeyri dönemi Sudan'ını da vaka incelemeleri arasına ekleyerek teorinin muhtevasını genişletmiştir. Anlaşılacağı üzere, Steven David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni desteklemek için ortaya koyduğu örneklerin tamamı Soğuk Savaş dönemi Afrika'sındadır. David'e ek olarak, Beswick (2011) de "The Return of Omnibalancing? A Multi-level Analysis of Strategies for Securing Agency in Post-genocide Rwanda" başlıklı taslak makalesinde Ruanda'nın DKC ile ilişkilerini Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde ele almıştır. Ancak Beswick'in David'den farkı, Soğuk Savaş sonrası döneme denk gelen Ruanda soykırımının ardından yaşananları incelemesi ve bir Soğuk Savaş teorisi olan Bütüncül Dengeleme'yi revize ederek yeni döneme ilişkin açıklama kabiliyeti kazandırma yönünde çaba göstermesidir. Son olarak, John Haddad (2018) da "Foreign Policy Under President Al-Sisi" başlıklı tezinde Abdülfettah el-Sisi döneminde Mısır'ın dış politikada kurduğu ittifakları bu teori çerçevesinde açıklamaya çalışmaktadır.

Steven David makalesinde ve kitabında ilk olarak Mengistu Haile Mariam döneminde Etiyopya'nın ABD ittifakından ayrılarak Sovyet ittifakına yönelme nedenini Bütüncül Dengeleme Teorisi doğrultusunda açıklamaktadır. Buna göre, ülkeyi 1930-1974 yılları arasında yöneten imparator Haile Selassie'nin iktidarı döneminde Addis Ababa yönetimi ABD ile yakın ilişkilere sahip olmuştur. Bu dönemde, Etiyopya'nın problemli ilişkilere sahip olduğu komşusu Somali ise SSCB tarafından ekonomik, askeri ve siyasi anlamda desteklenmiştir. Normal şartlar altında, Haile Selassie'nin 1974 yılında devrilişinin ve monarşinin lağvedilişinin ardından da benzer bir güç dengesinin sürdürülmesi beklenmiştir. Zira Washington yönetimi Etiyopya'nın bölgedeki en önemli rakibi olan SSCB destekli Somali'ye karşı Addis Ababa yönetimine çeşitli veçhelerle arka çıkmaktaydı. Ne var ki beklentilerin

aksine 1977-1991 yılları arasında Etiyopya'nın devlet başkanlığı görevini yürüten Mengistu Haile Mariam döneminde ülke ABD ittifakından koparak Marksist-Leninist bir anlayışa doğru evrilmiş, dolayısıyla SSCB'yle ittifak kurmaya yönelmiştir. Bu süreçte, Moskova yönetimi 1977 yılında Mengistu yönetiminin en büyük silah tedarikçisi haline gelirken, bir yıl sonra Addis Ababa yönetimi SSCB'yle "Dostluk ve İşbirliği" anlaşması imzalayarak ABD'yle imzaladığı karşılıklı savunma anlaşmasını terk etmiştir. Öte yandan, Mengistu'nun taraf değiştirmesiyle birlikte Etiyopya'dan uzaklaşan Washington yönetimi bölgedeki çıkarlarını korumak adına Somali'yle hızlı bir yakınlaşma içerisine girmiştir (David, 1991A: 245-248; David, 1991B: 97-142, 185-187).

David'e göre, Güç Dengesi Teorisi'nin temel varsayımlarının ve beklentilerin aksine, Etiyopya'yı 1977 yılından itibaren SSCB'yle yakınlaştıran devlet başkanının ideolojisi ya da Moskova'nın peşine takılma güdüsü olmamıştır. Aksine, Addis Ababa yönetimini Washington'dan uzaklaştıran ana faktör ABD'nin Eritre'nin bağımsızlık savaşını bastırmak için Etiyopya'ya yardım etmemesiydi. Nitekim Eritre'deki Etiyopyalı askerlerin isyanını iktidarının ilk yıllarında Ogaden bölgesi için savaştığı Somali tehdidinden bile daha fazla ciddiye alan Mengistu yönetimi, iktidarda kalabilmek için bu isyanla başa çıkabilmek zorunda olduğu kanısındaydı. Bu nedenle Mengistu yönetiminin isyanı bastırma arayışı ve iktidarda kalma güdüsü Etiyopya'yı SSCB'yle ittifaka itmiştir. Zira Eritre'nin bağımsızlık arayışının nihayete ermek üzere olduğu bir dönemde SSCB'nin Mengistu rejiminden desteğini çekmesi, Mengistu Haile Mariam'ın cumhurbaşkanlığından istifa ederek Zimbabve'ye sığınmasına yol açmıştır. Çalışmasında Mengistu yönetiminin ulusal çıkarlardan ziyade kişisel menfaatlere odaklandığı görüşünü savunan David, Peşine Takılma yaklaşımının da Etiyopya'nın SSCB'yle kurduğu ittifakı açıklamada yetersiz kaldığını iddia etmiştir. Yazarın bu iddiasının temel dayanağını ise, Mengistu yönetimi için ana tehdidin SSCB'den ya da Somali'den değil, bu iki devlet tarafından çeşitli ölçülerde desteklenen Eritre'den gelmesi oluşturmuştur. Diğer bir ifadeyle yazar, Etiyopya Devlet Başkanı Mengistu'nun öncelikli amacının bir dış güç olan SSCB'nin peşine takılarak onu yatıştırmak (peşine takılma) değil, daha önemli bir iç tehdit olan Eritre'nin bağımsızlık çabalarını daha az önemli bir dış tehdit konumundaki SSCB'yle ittifaka girerek dengelemek ve bu yolla iktidarını korumak (Bütüncül Dengeleme) olduğunu belirtmiştir (David, 1991A: 245-248; David, 1991B: 97-142, 185-187).

David'in bahsi geçen makalesinde ve kitabında söz konusu teori çerçevesinde açıklamaya çalıştığı ikinci olay ise Enver Sedat yönetimi altındaki Mısır'ın 1973 yılında gerçekleşen Arap-İsrail Savaşı'nın (Ramazan Savaşı ya da Yom Kippur Savaşı) ardından ABD ile girdiği

ittifaktır. David'e göre, Cemal Abdünnasır döneminde SSCB ile yakın ilişkiler tesis eden Mısır'ın Enver Sedat döneminde Moskova'dan uzaklaşarak ABD'yle müttefiklik ilişkisi kurmasında etkili olan başlıca unsur Enver Sedat'ın ideolojisi, İsrail'i yatıştırma çabası ya da bir büyük gücün peşine takılma arayışı değildir. Bilakis, belirtilen dönemde Mısır için birincil tehdit kaynağı İsrail ya da ABD değil, Mısır ordusu, işçileri, aydınları ve öğrencilerinden oluşan iç kamuoyudur. Diğer bir ifadeyle, Kahire yönetimine karşı ciddi bir baskı unsuru olan iç kamuoyu Enver Sedat'tan İsrail'e karşı kaybedilen toprakların geri alınmasını talep etmiştir. Öte yandan Mısır'ın müttefiki konumunda olan SSCB'nin böyle bir meseleden dolayı ABD'yle karşı karşıya gelmek istememesi bir yandan Enver Sedat'ın iç politikada elini zayıflatırken, diğer yandan ise dış politikada SSCB-Mısır ittifakının çözülmeye başlamasına neden olmuştur. Enver Sedat'a göre nihayetinde İsrail'i işgal ettiği Sina Yarımadası'ndan çekilmeye zorlayabilecek tek güç ABD'dir (David, 1991A: 248-251; David, 1991B: 55-96, 184-185).

Dolayısıyla Enver Sedat'ın karşılaştığı iç tehditler ve İsrail'in bu tehditler üzerindeki etkisi Moskova'dan uzaklaşan Kahire yönetimini Washington ile ittifak kurmaya yöneltmiştir. David her iki çalışmasında da Mengistu'nun ve Sedat'ın karşılaştıkları iç tehditlerin üstesinden gelebilmek ve iktidarlarının devamlılığını sağlayabilmek için onları daha az öncelikli birer dış tehditle (SSCB ve ABD) yatıştırma ihtiyacı hissettiklerini ifade etmektedir. Öte yandan yazar, Mengistu'nun SSCB'yle Sedat'ın ise ABD'yle kurdukları ittifakın ülkeleri için faydalı olup olmadıklarını da tartışmaya açmıştır. Bu noktada David, Washington yönetiminin Etiyopya'ya, Moskova yönetiminin Mısır'a sağladığı desteğin Mengistu'nun ve Sedat'ın kurduğu yeni ittifaklardan daha fazla olduğunu ileri sürmektedir. Özellikle Etiyopya'nın SSCB ile kurduğu ittifaktan faydadan ziyade zarar gördüğü aşikardır. Ancak yazar her iki örnekte de kurulan bu ittifakların öncelikli amacının yükselen iç tehdidi dengelemek olduğunu ve dolayısıyla daha fazla destek sağlayan güç yerine iç tehdidi dengeleme potansiyeli en yüksek olan aktörle ittifak yapıldığını dile getirmiştir. Kısacası her iki ittifak tercihini de Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde yorumlayan David, kurulan ittifakların Etiyopya ve Mısır'ın ulusal çıkarlarından ziyade Mengistu'nun ve Sedat'ın kişisel iktidarlarına hizmet ettiğini iddia etmiştir (David, 1991A: 248-251; David, 1991B: 55-96, 184-185).

Makalesinde Sudan örneğine yer vermeyen David, kitabında ise Cafer Numeyri'nin yönetimi altındaki Sudan'ın önce SSCB'yle ardından ise ABD'yle kurduğu ittifakları Bütüncül Dengeleme Teorisi kapsamında incelemiştir. 1969 yılında gerçekleşen askeri darbeyle göreve gelen Numeyri başlangıçta Etiyopya, Libya ve SSCB'ye dair taşıdığı birtakım endişeler dışında hiçbir bölgesel veya küresel tehditle karşılaşmamasına rağmen SSCB'yle ittifak kurmuştur. Bu

nedenle David'e göre, Sudan'ın Moskova yönetimiyle kurduğu bu hızlı ittifak dış tehdit olgusuyla açıklanamamaktadır. Bu kapsamda, Numeyri yönetiminin SSCB'yle ittifaka yönelmesindeki başlıca etken ülkede etki gösteren dini bir grup olan Ensar hareketi olmuştur. Numeyri yönetimi, başlangıçta Ensar hareketine karşı Moskova'yla yakın bağları bulunan Sudan Komünist Partisi'yle ittifak kurmuş ve böylece SSCB'nin de askeri desteğini alarak Ensar hareketinin ülkenin güneyinde başlattığı ayaklanmayı durdurmuştur. Bir başka deyişle, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımına uygun olarak, dönemin Sudan hükümeti öncelikli durumdaki bir iç tehdidi (Ensar hareketi) dengelemek adına kendisi için daha az tehlike arz eden bir dış tehditle (SSCB) ittifaka girmiştir (David, 1991B: 143-182,188-190).

David kitabının devamında, 1971 yılında ülkedeki komünistlerin Numeyri'ye yönelik gerçekleştirilen darbe girişiminin arkasında Sovyetlerin olduğu algısının Hartum ile Moskova yönetimleri arasındaki ittifakı sona erdiğini ifade etmektedir. Nitekim dönemin Sudan hükümetinin genel düşüncesi darbecilerin SSCB tarafından desteklendiği yönünde olmuştur. Darbe girişiminin başarısız olmasının ardından Numeyri yönetimi, dış aktörler (SSCB) tarafından manipüle edilebilme ihtimali olan içerideki muhalefeti dengelemek için yeni bir ittifak arayışına girmiştir. Zira 1976 yılında Libya ve Etiyopya tarafından desteklenen Sadık el Mehdi komutasındaki isyancıların hükümetin güvenliğini ciddi bir biçimde tehdit etmesi bu durumu açıkça ortaya koymuştur. Oluşan bu atmosferde, iktidarının devamlılığını tehdit altında hisseden Numeyri yönetimi bu kez de ABD ile ittifaka girmiştir. Öyle ki 1970'li yılların sonuna gelindiğinde Sudan Mısır'ın ardından ABD'den en fazla dış yardım alan ikinci Afrika ülkesi konumuna yükselmiştir. Steven David Numeyri'nin yönetimi altındaki Sudan'ın 1976 isyanının ardından Washington yönetimiyle ittifak kurma arayışını da Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde yorumlamaktadır. Bu kapsamda içerideki muhalif unsurların Libya, Etiyopya ve SSCB gibi dış aktörler tarafından kolayca manipüle edilmesini iktidarı için tehdit olarak algılayan Numeyri yönetimi, bu tehdidi dengeleyebilmek adına kendisi için daha az tehlike arz eden ABD ile müttefiklik ilişkisi kurmayı tercih etmiştir. Böylece, Etiyopya ve Mısır'ın SSCB ve ABD ile ittifak kurma girişimlerinde dış aktörlerin rolüne neredeyse hiçbir rol atfetmeyen David'in, Numeyri iktidarındaki Sudan'ın ABD'yle kurduğu ittifakta dış aktörlerin etkisine sınırlı da olsa değindiği göze çarpmaktadır (David, 1991B: 143-182, 188-190).

Değinildiği gibi teorisini kıtaya dair örnekler üzerinden şekillendiren David'in dışında Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni Afrika'ya uyarlamaya çalışan az sayıda isimden biri de Danielle Beswick'tir. Söz konusu teoriyi güncel koşullara uyarlayabilmek adına Bütüncül

Dengeleme Teorisi'nin ele alındığı dönem problemini, üçüncü dünya kavramının muğlaklığını, tehdit algısının dönüşümünü ve üçüncü dünya ülkelerinin liderlerine yönelik olumsuz peşin hükümleri dikkate alarak revize etme arayışında olan Beswick (2011: 3-7), soykırım sonrasında iç problemlerle boğuşan Ruanda'nın DKC'ye yönelik dış politikasını bu teori kapsamında değerlendirmektedir. Yazara göre Ruanda, soykırım sonrasında içerde hoşgörüsüz bir yönetim anlayışıyla idare edilmekte, dışarıda ise DKC'deki çatışmalara dolaylı yoldan müdahil olmaktadır. Bu kapsamda, örneğin, 2003 yılının Ağustos ayında yapılan seçimlerde oyların %93'ünü alan Devlet Başkanı Paul Kagame demokrasiyle bağdaşmayan bir anlayış benimsediği, seçimleri adil olmayan bir yapıda gerçekleştirdiği, Victorie İngabire gibi önde gelen muhalif isimlerin seçime katılmasını yasakladığı veya muhaliflere yönelik ölümcül saldırılar düzenlendiği gerekçesiyle eleştirilmekte ve Ruanda'da yalnızca sınırlı bir muhalif grubun faaliyet göstermesine izin vermekteydi. Öte yandan, DKC'de yer alan Hutu ve Tutsi milislerinin varlığı, Kagame yönetimini bu ülkedeki çatışmalara taraf olmaya ve Kongolu bir Tutsi olarak Ruanda hükümetine sempati duyan Laurent Nkunda'yı ciddi bir biçimde desteklemeye yöneltmiştir. Her ne kadar içerideki muhalefetin bastırılması başta Ruanda'ya yardımda bulunan bağışçı ülkeler olmak üzere uluslararası toplumun tepkisini çekse de; gerek Kigali yönetiminin soykırım sonrası yapılanma/inşa (post-conflict reconstruction) sürecinin istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi gerekse ülkenin Darfur'da barışın sağlanması ve korunması sürecine aktif bir şekilde katılması söz konusu tepkilerin nispeten düşük seviyede olmasına neden olmuştur. Ancak Ruanda'nın Nkunda'ya verdiği desteğe yönelik tepkiler daha ciddi bir mahiyette tezahür etmiştir (Beswick, 2011: 7-10).

Sürpriz bir şekilde, 2009 yılının Ocak ayında Nkunda'nın Ruanda ve DKC hükümetlerinin ortak bir operasyonuyla tutuklandığı duyurulmuştur. Ardından ise, Kongo'nun doğusundaki milislerin etkisiz hale getirilmesi için gerçekleştirilen ortak operasyonların sayısı arttırılmıştır. Beswick'e göre, geçmişte Nkunda'yı destekleyen Kagame yönetiminin fikir değiştirmesinde muhalefetin eleştirileri neticesinde artan iç tehditler ve AB üyeleri başta olmak üzere uluslararası toplumun hızla çoğalan eleştirel yaklaşımları ve ithamları etkili olmuştur. Nitekim Ruanda'nın Kongo'daki isyancıları desteklemesi Hollanda ile İsveç gibi ülkelerin sağladığı dış yardımları kesmesine neden olmuş; Birleşik Krallık ve ABD ise Kigali yönetimini kınamıştır. Bu aşamada Paul Kagame'nin Nkunda'yı etkisiz hale getirerek denklemden çıkarması, uluslararası aktörlerin içeride sesini her geçen gün yükselten Ruanda muhalefetiyle birlikte hareket ederek iktidarı devirme olasılığını ortadan kaldırmıştır. Böylece, uluslararası aktörler ülkede yaşanan soykırımın bir daha tekrarlanmaması adına Kigala'da son derece güçlü ve

yönetim tarzı itibariyle otoriter bir yönetimin bulunmasına göz yummuş, Ruanda hükümeti ise muhalefetin siyasi liberalleşme çağrılarına mümkün mertebe kulak tıkamaya devam etmiştir. Bu noktada, kıta dışı aktörlerin "istikrarsızlık endişesi" başat rol oynamıştır. Zira 1994 yılı öncesinde Ruanda'da güçlü bir iktidarın olmadığı süreçte uluslararası toplum yüz binlerce kişinin hayatını kaybettiği bir soykırımı önleyememiştir (Beswick, 2011: 10-13).

Beswick'in revize edilmiş bir Bütüncül Dengeleme Teorisi anlayışıyla açıklamaya çalıştığı Ruanda'nın DKC politikası, bölgesel bir aktörle uzlaşarak uluslararası aktörlerin Kagame'nin içerideki muhalifleriyle anlaşma ihtimalini ortadan kaldırmaya yönelik olmuştur. Böylece DKC'yle birlikte hareket eden Ruanda hükümeti, uluslararası toplumun içeride hızla yükselen muhalefete destek verme ve Kagame'yi iktidardan alaşağı etme olasılığının önüne geçmiştir. Diğer bir ifadeyle, içeride iktidarını birincil derecede tehdit eden muhalefeti yatıştırmak isteyen Ruanda hükümeti, dışarıda daha az tehlikeli olan DKC'yle ittifak yapma yoluna gitmiş ve bunu yaparken de iktidarını çeşitli yönlerden destekleyen uluslararası aktörleri memnun etme amacı gütmüştür. Beswick'e göre, her ne kadar Ruanda örneği Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin varsaydığı her koşula uymasa da, yazarın dile getirdiği birkaç revizyonla bu ülkeye uygulanabilme imkanına sahiptir. Nitekim söz konusu teorinin Afrika'da her olay ve ülkeye uygulanması mümkün değildir; ancak Ruanda-DKC yakınlaşması örneğinde olduğu gibi iki ülke arasında birdenbire gerçekleşen uyumun şaşırtıcı göründüğü ve geleneksel yaklaşımlarla ya da teorilerle açıklanamadığı durumlarda faydalı olabilmektedir. Böylece Afrikalı liderlerin ve onların rejimlerinin iktidarlarına yönelik tehditleri nasıl algıladığı ve kendi güvenliklerini sağlamak adına nasıl stratejiler geliştirdikleri de açıklanabilecektir. Sonuç olarak, Beswick'in revize edilmiş Bütüncül Dengeleme Teorisi iç faktörler ve uluslararası aktörler arasındaki dengeyi yansıtacak bir biçimde ele alınmakta ve iki ya da daha fazla ülke arasındaki ittifak oluşumunda yerel, bölgesel, uluslararası meselelerin iç içe geçebildiğini vurgulamaktadır (Beswick, 2011: 10-13).

Son olarak John Haddad, Sisi döneminde Mısır'ın dış politika çizgisini Kahire yönetiminin iktidarda kalma arzusu (Bütüncül Dengeleme Teorisi) ve ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etme dürtüsü (realizm) perspektifleri üzerinden incelemektedir. Böylece çalışmada, Sisi yönetiminin iç güvenliğe yönelik endişelerinin ve iç güvenlik ajanslarının (kurumlarının) ülkenin dış politikadaki çıkarlarını nasıl dengelediği/etkilediği Gazze Şeridi, Suriye Krizi ve Yemen İç Savaşı örnekleri üzerinden ele alınmaktadır. Söz konusu çalışmada belirtilen üç örnek olay ile Kahire yönetiminin dış politikadaki amaçlarına yönelik üç ayrı hipotez test edilmektedir (Haddad, 2018: 12):

1. Mısır'ı iç ve dış tehditlerden korumak için rejimi korumak ve desteklemek (Güç Dengesi - Morgenthau),
2. Mısır'ı iç ve dış tehditlerden korumak için ulusal çıkarları korumak ve Mısırlıların yaşam kalitesini arttırmak (Tehdit Dengesi – Walt),
3. İlk iki hipotezi kombine ederek iktidarda kalmak adına hem rejimin devamlılığını sağlamak hem de ulusal çıkarları desteklemek. Böylece iç ve dış tehditler arasında bir denge unsuru sağlamak. (Bütüncül Dengeleme – David).

Haddad, Gazze meselesinde Sisi'nin amacının rejimin çıkarlarını İsrail ile dengelemek olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda, bir yandan İsrail'le kurulacak barışçıl ilişkilerin neticesinde ABD desteğinin ve yardımlarının devamlılığı sağlanırken, diğer yandan Gazze sorunu stabil bir halde tutarak ülke iç huzursuzluğun engellenmesi amaçlanmaktadır (Haddad, 2018: 15-24). Kahire yönetimi Suriye krizinde ise Esad'ın yanında yer alarak statükoyu korumayı amaçlamaktadır. Böylece bir taraftan terör, şiddet ve istikrarsızlık sarmalının Suriye'den Mısır'a doğru taşınmasının önüne geçileceği düşünülürken, diğer taraftan ise devrik Devlet Başkanı Muhammed Mursi'yi destekleyen Suudi Arabistan'ın dengelenmesi hedeflenmektedir (Haddad, 2018: 25-33). Son olarak, Yemen İç Savaşı'nda ise Nasır yönetiminin 1962 yılında bu ülkedeki iç savaşa yaptığı müdahaledeki başarısızlığından ders çıkarıldığı ifade edilmektedir. Böylece, bir yönüyle Suudi Arabistan'a Yemen konusunda Mısır'daki rejimin güvenliği tehlikeye atmayacak ölçüde sınırlı bir destek veren Sisi yönetimi, diğer yönüyle ise bu ülkeye yapılacak olası bir müdahalenin getireceği sosyal, siyasi, ekonomik vb. olumsuz sonuçlarından kaçınmaya çalışmaktadır (Haddad, 2018: 35-43).

Gelinen noktada, yazar üçüncü hipotezin doğruluğunu savunmakta ve Sisi yönetiminin her üç örnekte de rejimin çıkarları ile ulusal çıkarlar arasında bir denge gözetmeye çalıştığını belirtmektedir. Örneğin ABD'nin İsrail büyükelçiliğinin Kudüs'e taşınmasında da benzer bir süreç yaşanmıştır. Bir yandan İsrail'in başkentini Kudüs'e taşımasından dolayı kuşkulu olduğunu ifade eden Sisi yönetimi, diğer yandan ise kendisinin de desteklediği ABD'nin iki devletli çözümünün barışa hizmet edecek en etkili yol olduğunu kabul etmektedir. Böylece, bir taraftan ABD ve İsrail ile iyi ilişkilerini sürdürerek rejimin devamlılığını garanti altına almaya çalışan Sisi yönetimi, diğer taraftan ise kendi iç kamuoyunu kızdırmamaya çalışmaktadır. Görüldüğü üzere, Haddad'ın Sisi yönetimindeki Mısır örneğinde iç tehditler dış uzlaşılarla dengelenmeye çalışılmakta, rejimin çıkarları ulusal çıkarlarla birlikte ele alınmaktadır. Bu çalışmanın öncekilerden en belirgin farkı, yalnızca siyasi iktidarın menfaatlerini değil, ülkenin ulusal menfaatlerini de değerlendirmeye tabi tutmasıdır. Diğer bir ifadeyle, David'in Bütüncül

Dengeleme Teorisi'nde göz ardı edilen üçüncü dünya ülkelerinin ulusal çıkarı kavramı, Haddad'ın çalışmasında söz konusu teoriyle koordineli bir şekilde kullanılmış ve ilgili literatürde kendisine yer bulmuştur (Haddad, 2018: 45-49).

3.5.2. Bütüncül Dengeleme Teorisi ve Ortadoğu

Afrika'ya yönelik olarak sınırlı sayıda vaka incelemesine uygulanmasına rağmen, Bütüncül Dengeleme Teorisi çeşitli yazarlar tarafından birçok Ortadoğu ülkesinin ittifak davranışlarını açıklamak için yaygın olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda, Irak, Ürdün, Katar, Suriye, Suudi Arabistan, Umman, Bahreyn gibi bölge ülkelerinin farklı dönemlerdeki ittifak davranışları söz konusu teori kapsamında ele alınmıştır. Bütüncül Dengeleme Teorisi konusunda çalışmalarda bulunan yazarların eserlerinde Ortadoğu ülkelerini yaygın olarak örnek göstermesinde bölgenin temel özellikleri etkili olmuştur. Nitekim sömürge geçmişi bulunan, sınırları sömürgeciler tarafından belirlenen, rejimlerinin ya da liderlerinin birçoğu demokratik meşruiyet problemi yaşayan, ekonomik ve siyasi anlamda ciddi istikrarsızlıklarla boğuşan ve son olarak Arap-İsrail mücadelesi ile bu mücadelenin alevlendirdiği milliyetçi hassasiyetlerin etrafında şekillenen bahse konu coğrafyada bulunan devletler, Steven David'in teorisinde bir üçüncü dünya ülkesini tanımlamak için ileri sürdüğü varsayımlarla büyük oranda benzer bir görüntü çizmektedirler. Bu nedenle, bu bölümde çeşitli yazarların Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni Ortadoğu ülkelerine uygulama çabaları ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Bu sayede, iç tehditlerin ve dış tehditlerin iç meselelere yönelik manipülasyonlarının Ortadoğu'daki iktidar sahiplerinin ittifak kurma davranışları bağlamındaki rolü incelenecektir.

Ali Yasin Gündoğdu (2019) hem "Savaşın Değişen Karakteri Üzerine: Irak'ın IŞİD'le[42] Mücadele Stratejileri" başlıklı yüksek lisans tezinde hem de Mehmet Halil Mustafa Bektaş (2019) ile birlikte kaleme aldıkları "Irak'ın IŞİD'le Mücadele Stratejileri: Omnibalancing Teorisi Perspektifinden Analizi" başlıklı ortak makalelerinde Haydar el-İbadi yönetiminin sözde Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) tehlikesini bertaraf edebilmek adına kurduğu yerel, bölgesel ve küresel ittifakları Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımları doğrultusunda açıklamaktadır. Buna göre, Saddam Hüseyin'in 2003 yılında iktidardan devrilmesinin ardından yönetimi devralan Şiiler -ve dolayısıyla İbadi yönetimi- ülke içerisinde kendileri için öncelikli tehdit unsurları olarak Sünnileri (Şii iktidara yönelik) ve Kürtleri

[42] Türkçede genellikle IŞİD olarak ifade edilen "Irak ve Şam İslam Devleti" için Arapçadaki kullanımına referansla DAEŞ (El Devlet-ül İslamiye Fil Irak Wel Şam) kısaltması da tercih edilebilmektedir.

(ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik) belirlemiştir. Diğer yandan, bölgesel olarak da İran'ın nüfuz genişletme çabaları ve ABD'nin işgalci hakimiyeti Irak için üstü kapalı birer tehdit hüviyetinde olmuştur. Ancak IŞİD'in 2014 yılında yerel ve bölgesel dinamikleri tehdit eden bir aktör olarak ortaya çıkışı ve hızla ilerleyerek alan kazanması bu tabloyu değiştirmiştir (Gündoğdu, 2019: 76-88, 98-102; Bektaş ve Gündoğdu, 2019: 57-58, 62-63).

IŞİD'in ortaya çıkışını ve güçlenmesini takip eden süreçte her ne kadar Kürtler, Sünniler ve ABD-İran rekabeti Irak yönetimi için bir tehdit olmayı sürdürseler de, IŞİD tehlikesi öncelikli gündem maddesi haline gelmiştir. Bu nedenle, İbadi hükümeti birincil öncelikli IŞİD tehdidine karşı daha az öncelikli diğer tehdit unsurlarıyla iş birliği yaparak bu tehdidi bertaraf etmeye çalışmıştır. IŞİD'in mağlup edilmesinin ardından ise, özerk Kürt yönetiminin tartışmalı bölgelerde hak iddia etmesi ve bağımsızlık referandumuna gitmeleri, "tehdit ortadan kalktığında ittifak da ortadan kalkar" varsayımını doğrularcasına söz konusu ittifakı hızla dağıtmıştır. Yukarıda bahsi geçen iki çalışma, Irak yönetiminin hızla yükselen bir iç tehdide karşı (IŞİD), daha az öncelikli olan diğer tehditler (Sünniler, Kürtler, İran, ABD) ile iş birliği veya ittifak yaptığı iddiasındadır. David'in teorisinden farklı olarak, Gündoğdu -ve Bektaş- çalışmalarında bir iç tehdidi dengeleyen unsurlardan biri olarak bir başka iç tehdide -Sünniler ve Kürtler- de yer vermiş(ler)dir. Bu bağlamda, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımlarına riayet edilmekle beraber, bir iç tehdidi dengelemek adına başka bir dış tehditle ittifak kurulabileceği iddiasının yanı sıra diğer iç tehditlerle kurulabilecek olası ittifakların da denkleme dahil edilmek suretiyle teorinin muhtevasının genişletildiği görülmektedir (Gündoğdu, 2019: 76-88, 98-102; Bektaş ve Gündoğdu, 2019: 57-58, 62-63).

Ürdün'ün 1967 Arap-İsrail Savaşı'na (Altı Gün Savaşı) girişi bazı yazarlar tarafından Bütüncül Dengeleme Teorisi ve muadili teoriler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Zachary Landau'ya (2007) göre, Ürdün kralı Haşimi'nin bu savaşa katılma kararı almasının amacı tarafsız kalmanın iç politikada yaratacağı olumsuz etkilerden kaçınmaktır. Normal şartlar altında o dönem revaçta olan Arap milliyetçiliğine mesafeli yaklaşan ve ABD ile iyi ilişkiler içerisinde olan Ürdün kralının 1967 savaşına katılmasını beklenmedik bir durum olarak nitelendirmek mümkündür. Ancak Landau, bu durumu yükselen Arap milliyetçiliğiyle birlikte ele almaktadır. Buna göre, Ürdün'deki Filistinli göçmen sayısının sürekli olarak artması ve Arap-İsrail mücadelelerinde tansiyonun yükselmesi ülkedeki Arap milliyetçiliğini güçlendirmekteydi. Bunun yanı sıra, başta Mısır ve Suriye olmak üzere çeşitli Arap ülkeleri de Ürdün'de yükselen milliyetçi hassasiyeti çeşitli veçhelerle manipüle etmiştir.

Bu dönemde her ne kadar İsrail'in bölgedeki varlığı da görece tehlike arz etse de, Ürdün Krallığı için esas tehlike içeride yükselen Arap milliyetçiliği ve bu milliyetçiliğin Mısır ve Suriye gibi güçler tarafından teşvik edilmesi olmuştur. Öyle ki Kral Haşimi'nin büyükbabası Abdullah 1951 yılında Mısır ile bağlantısı bulunan Filistinli bir Arap tarafından öldürülmüş; 1958-60 yılları arasında ülkede üç başarısız darbe girişimi yaşanmıştır. Bu atmosferde içeride iktidarı elinde tutmak isteyen Kral Haşimi, yükselen milliyetçi atmosfer neticesinde herhangi bir suikastla ya da darbe girişimiyle karşılaşmamak adına 1967 yılında Mısır, Irak, Suudi Arabistan ve Suriye ile "Karşılıklı Savunma Anlaşması" imzalayarak İsrail'e karşı Altı Gün Savaşı'nda yer almıştır. Landau'ya göre, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel felsefesine uygun olarak, içeride iktidarını tehdit eden Arap milliyetçiliğini yatıştırmak isteyen Kral Haşimi dışarıda kendisi için daha az tehlike arz eden Mısır ile ittifaka girerek savaşa katılmıştır (Landau, 2007: 85-93).

Ne var ki Landau'nun ortaya koyduğu bu perspektif Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin üçüncü dünya ülkelerinin ittifak tercihlerini açıklayan temel varsayımlarıyla tam olarak uyuşmamaktadır. Nitekim Mısır'ın da Ürdün'deki Arap milliyetçiliğini teşvik ya da tahrik eden aktörlerden biri olduğu düşünüldüğünde, Haşimi'nin bu davranışını Bütüncül Dengeleme Teorisi yerine kendisine yönelik bir dış tehditle ittifak kurarak onu yatıştırmak anlamına gelen Peşine Takılma stratejisi ile açıklamak nispeten daha tutarlı bir yaklaşım olacaktır. Öte yandan alternatif bir açıklamada bulunan Yeşilyurt (2013), Ürdün Kralı Haşimi'nin ülkesinin 1967 Arap-İsrail Savaşı'na sokmasını "Tersine Bütüncül Dengeleme (Reverse Omnibalancing)" kavramı çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu görüşe göre, Haşimi rejimi iç kamuoyundaki iktidarını tehdit eden milliyetçi refleksleri bastırmak için kendisine dış bir hedef (İsrail) seçmiş ve bu yolla hem içeride hem de dışarıda Arap milliyetçiliği nezdindeki itibarını arttırmaya çalışmıştır.

Bu noktada, kralın nihai amacı rejimin güvenliğini sağlamak, yöntemi ise kendisine dış bir düşman bularak Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) başta olmak üzere Arap milliyetçiliğinin desteğini arkasına almak suretiyle bu eğilimi yatıştırmak olmuştur. Ancak 1967 savaşının sonuçları Haşimi rejimi için beklenildiği gibi olmamıştır. Nitekim FKÖ savaşın ardından Ürdün'deki popülaritesini arttırmış ve kralın "Tersine Bütüncül Dengeleme" yoluyla iç tehditleri yatıştırma stratejisinin uzun vadede başarılı olmayacağı anlaşılmıştır. Bu yüzden, Haşimi rejimi bir kez daha yüzünü Washington'a dönerek ABD'den -ve doğal olarak da İsrail'den- sağladığı dış destekle iç muhalefeti dengelemeye gayret etmiştir. Yeşilyurt'un çalışmasında, 1967 Arap-İsrail savaşında içerideki muhalefeti dengelemek amacıyla İsrail'e

savaş açarak "Tersine Bütüncül Dengeleme'ye" yönelen Ürdün yönetiminin, savaşın ülke içerisindeki sonuçlarının ardından tekrar "Bütüncül Dengeleme'ye" yöneldiği ve Arap milliyetçiliğini bastırmak için ABD-İsrail ikilisine yanaştığı ifade edilmiştir (Yeşilyurt, 2013: 193-198).

Babak Mohammadzadah 2017 yılında yayımladığı "Status and Foreign Policy Change in Small States: Qatar's Emergence in Perspective" başlıklı makalesinde Katar başta olmak üzere Körfez ülkelerinin dış politikadaki ittifak davranışlarının Bütüncül Dengeleme Teorisi ile anlamlandırılabileceğini ileri sürmektedir. Buna göre, Körfez ülkeleri çoğu zaman diğer devletlerden kaynaklanan tehditlerden ziyade iç tehditlerle mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bütüncül Dengeleme Teorisi ise, uzun bir uluslaşma (nationhood) tarihinin eksik olduğu ve devlet-altı (sub-state) ile devlet-üstü (supra-state) aidiyetlerin ulus sınırlarını aştığı Körfez ülkelerinde değişen ittifakları yorumlamak için faydalı olabilmektedir. Mohammadzadah Katar'da iktidarı elinde tutan siyasi elit için başlıca tehdidin komşu ülkelerden değil ülkedeki "huzursuz göçmen işçilerden" ve "siyasal İslamcılardan" geldiği kanısındadır. Bu bağlamda, ülke savunması ABD'nin güvenlik şemsiyesine bağlı olan Doha yönetimi, herhangi bir devlete ya da ittifaka tek başına angaje olmadan çok boyutlu bir dış politika süreci yürütmeyi amaçlamakta, bu yolla içeride iktidarını tehdit eden olası tehlikelerin üstesinden gelmeye çalışmaktadır (Mohammadzadeh, 2017: 23-24).

Bu doğrultuda, dış politikada ABD, Suudi Arabistan ve İran ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan Katar; bölge ülkeleriyle zaman zaman yaşadığı sıkıntılı süreçlere rağmen bilhassa Arap Baharı'ndan sonra ortaya çıkan çeşitli bölgesel problemlerde önleyici diplomasi ve diyalog temelinde arabulucu rolü oynamaya çalışmaktadır (Mohammadzadeh, 2017: 23-24). Dikkatli bir biçimde incelendiğinde, Mohammadzadah'ın Katar dış politikasını Bütüncül Dengeleme Teorisi'yle açıklama çabalarının yetersiz kaldığı açıktır. Nitekim ortada Katar'ın iç tehditleri bertaraf etmek için ülke menfaatleri aleyhine kurduğu belirgin bir dış ittifak bulunmamaktadır. Bu ülkenin ABD, İran ve Suudi Arabistan gibi ülkelerle çeşitli dönemlerde kurduğu iyi ilişkiler ise, Uluslararası İlişkiler literatüründe yer alan ittifak tanımlarının muhtevası ile uyuşmamaktadır. Her ne kadar çok taraflı diplomasi çabaları ve arabulucu rolü iç tehditleri bertaraf etmek için benimsenebilecek bir dış politika yöntemi olarak kabul edilebilse dahi, söz konusu yöntemin Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımlarıyla herhangi bir şekilde bağdaşmadığını söylemek mümkündür.

Baron V. Reinhold (2001) "Omnibalancing and House of Saud" başlıklı tezinde Steven David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Suud hanedanının iktidarda kalma iradesini ve bu yönde kurduğu ittifakları doğru bir şekilde açıklayabilmekte olduğu görüşündedir. Buna göre geçmişte Suud-Faysal çekişmesi, başarısız darbe girişimleri, Nasır'ın milliyetçi girişimlerinin etkisi, Humeyni'nin köktendinci kışkırtmaları, Saddam'ın Kuveyt'i işgali gibi birçok tehditle karşı karşıya kalan Suud hanedanlığı bir şekilde iktidarını koruyabilmeyi ve devamlılığını sağlayabilmeyi başarmıştır. Günümüzde ise aynı hanedanlık tamamı yerel köklere sahip, birçoğu ümitsizce iç içe geçmiş ve kahir ekseriyeti rejimin kendi hatalarından kaynaklanan yeni sorunlarla ve zorluklarla yüzleşmektedir. Her ne kadar Suudi Arabistan 1970'lerden itibaren rantiye bir devlete dönüşse ve Suud hanedanlığı iktidarının devamı için refahı paylaşma ülküsü gütse de; artan nüfus, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, ekonomiden yükselen olumsuz sinyaller gibi gelişmeler bu rantiye devletin sürdürülebilirliği hususunda soru işaretlerine neden olmaktadır. Bu kapsamda Reinhold, Suud hanedanlığının iktidarda kalabilmek için iç ve dış tehditleri dengeleme politikası izleyeceğini ve ABD örneğinde olduğu gibi güçlü bir devletle olan ittifakını devam ettireceğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla, hanedanlığın bekası için birincil derecede önem addettiği iç huzursuzluklar karşısında, daha az tehlikeli olarak görülen ABD -ve dolayısıyla örtülü bir şekilde İsrail- ile mevcut ittifak ilişkilerinin korunacağı öngörülmektedir. Böylece, Suud hanedanlığının geçmişte olduğu gibi günümüzde de David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde ortaya attığı görüşlere uygun olarak iktidarda kalmak için ne varsa yapacağını, olası iç tehditleri dengelemek için küresel bir aktörle ittifak kurabileceğini ya da mevcut bir ittifaka devam edeceğini varsaymaktadır (Reinhold, 2001: 33-34, 38-45, 125-126).

Gerd Nonneman (2006) da "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'Relative Autonomy' in Multiple Environments" başlıklı makalesinde Suudi Arabistan'ın dış politikada kurduğu ittifak(lar)ın Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Nonneman'a göre, Suudi Arabistan çeşitli yerel, bölgesel ve küresel problemlerle karşı karşıyadır. Yerel olarak rantiye devletinin aşınmaya başlaması, kraliyet ailesi arasındaki hizipleşmeler, ulema içerisinde iktidara yönelik görüş ayrılıkları, gençler arasındaki hoşnutsuzluklar ve radikalleşme Suud hanedanlığının başını ağrıtmaktadır (Nonneman, 2006: 319-328). Bölgesel olarak İran'dan yükselen İslam devrimi, Irak'ın bilhassa Saddam dönemindeki Arap milliyetçiliği, Arap-İsrail çatışmaları, Yemen İç Savaşı ve Afrika Boynuzu'nda yaşanan istikrarsızlıklar Suudi karar vericileri düşündürmektedir (Nonneman, 2006: 328-333). Küresel olarak ise ABD'ye hayati derecede

bağımlılık, ekonomik küreselleşmenin yerel çıkarlara zarar vermesi, küresel ekonomiye entegrasyon çabaları ve ülkeye gelen yabancı işçiler hanedanlık için ciddi bir sorun kaynağı olarak karşımıza çıkabilmektedir. Her ne kadar bölgesel ve küresel problemler de Suudi Arabistan'ın istikrarını önemli ölçüde tehdit etse de, Nonneman'a göre hanedanlık için temel endişe kaynağı ülke içerisinde yaşanan olumsuzluklardır (Nonneman, 2006: 333-335).

Nonneman, Suud hanedanlığının gerek 20. yüzyılda gerekse 21. yüzyılda iktidarının devamlılığını sağlayabilmek için son derece pragmatik davranmakta olduğunu belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle, devletin ve bilhassa rejimin güvenliğini ön planda tutan Suudi Arabistan siyasi eliti iç ve dış tehditler arasında bir denge yakalamaya çalışmaktadır. Bu nedenle iç tehditleri dengeleyebilmek ve dışarıda fırsatları kaçırmamak isteyen Riyad yönetiminin Soğuk Savaş öncesinde Büyük Britanya'yla, Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında ise ABD'yle ittifak kurduğu görülmektedir. Öte yandan Nonneman, 11 Eylül'ü takip eden süreçte George W. Bush yönetiminin uygulamaya koyduğu tek taraflı terörle savaş politikaları neticesinde, Suud hanedanlığının dış politikadaki alternatiflerini çoğaltmaya çalışarak yalnızca ABD'ye bağımlı olmaktansa çoklu bağımlılık stratejine yönelmeyi tercih ettiğini vurgulamaktadır. Ne var ki bütün bu gelişmelere rağmen Washington yönetimi günümüzde Riyad yönetiminin en önemli müttefiki olma vasfını korumaktadır. Sonuç olarak Suud hanedanlığının İngiltere ve ABD ile kurduğu müttefiklik ilişkisine değinen Nonneman, diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi Suudi Arabistan'da da Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bu ülkenin dış politik ittifaklarını açıklama kapasitesine sahip olduğu görüşünü savunmaktadır (Nonneman, 2006: 335-351).

Ortadoğu coğrafyasında Bütüncül Dengeleme Teorisi bağlamında etraflıca incelenen örnek olayların başında Suriye'nin Hafız Esad ve oğlu Beşar Esad dönemlerindeki dış politika tercihleri gelmektedir. Örneğin Christopher Bergen (2000) "Omnibalancing in Syria: Prospects for Foreign Policy" adlı tezinde Hafız Esad'ın Birinci Körfez Savaşı olarak adlandırılan "Çöl Fırtınası Operasyonu'nda" ABD'nin öncülüğündeki koalisyona verdiği desteği söz konusu teori ile açıklamaya çalışmaktadır. Bergen'a göre, Suriye dış politikası Alevilerin çoğunlukta olduğu askerler ile Sünnilerin baskın olduğu iş insanlarının beklentileri, çıkarları ve tehditleri doğrultusunda şekillenmektedir. Hükümeti değiştirebilecek silah gücüne sahip olan askerler ve ülkede ekonomik problemler çıkarabilecek iş insanları Esad hanedanlığı açısından hem birer destek unsuru hem de tehdit kaynağıdır. Nitekim askerlerin ve iş insanların yeterli ölçüde sindirilememesi ya da sadakatlerinin tam manasıyla sağlanamaması, Esad hanedanlığı için iktidarı kaybetme tehlikesini de beraberinde getirebilme riskine sahiptir (Bergen, 2000: 13-14, 57, 71-77).

Bu kapsamda Bergen, Hafız Esad yönetiminin 1991 yılında Kuveyt'e saldıran Irak'a karşı koalisyon güçlerini desteklemesinin öncelikli amacının egemenin yanında yer alarak askeri ve ticari elitlere karşı denge sağlamak olduğunu savunmaktadır. Yazar çalışmasında ayrıca Esad yönetiminin Bütüncül Dengeleme Teorisi doğrultusunda açıklanabilecek politikalarının ileri bir tarihte İsrail'le barışa yol açıp açmayacağını da sorgulamaktadır. Buna göre çalışmada, Tel Aviv yönetimiyle yapılacak herhangi bir barışın Sünni iş adamları tarafından memnuniyetle karşılanabileceği, askeri elit için ise ciddi mahiyette bir sorun teşkil edilebileceği kanısı hakimdir. Sonuç olarak Bergen'a göre Esad yönetimi, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımlarına uygun bir şekilde, iktidarı için birincil tehlike olarak addettiği içerideki askerlere ve iş insanlarına karşı, daha az tehlike olarak addettiği ABD ile ortak bir ittifaka girerek Çöl Fırtınası operasyonuna katılmış ve böylece iç tehditleri yatıştırarak iktidarının devamlılığını garanti altına alma yönünde bir irade göstermiştir (Bergen, 2000: 13-14, 57, 71-77).

Isabelle A. Danneels (1994) de "Syrian Foreign Policy Between Rational Actor And Regime Legitimacy 1970-1994" başlıklı çalışmasında, Hafız Esad yönetiminin dış politika yaklaşımlarından bazılarını Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutmuştur. Danneels, belirtilen dönemde Suriye dış politikasının ağırlıklı olarak iki belirleyici tarafından şekillendiği iddiasındadır: İsrail'e karşı yükselen Arap milliyetçiliği ve rejimin bekasının korunması. Buna göre, Esad yönetiminin İsrail'e karşı sert bir tutum takınarak Tel Aviv karşıtı ittifaklara dahil olmasındaki öncelikli amacının vatandaşlarını konsolide ederek ideolojik meşruiyet kazanması ve böylece rejimin bekasının sağlanması amacıyla olduğu iddia edilmektedir (Danneels, 1994: 67). Ancak, Danneels'in bu yöndeki açıklaması "Bütüncül Dengeleme'den" ziyade "Tersine Bütüncül Dengeleme" teorisini çağrıştırmaktadır. Öte yandan yazar, Suriye örneği üzerinden yola çıkarak Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne yeni bir boyut getirmekte ve iç-dış tehditlerle karşı karşıya kalan rejimlerin meşruiyetlerinin temelini ideolojik ve neopatrimonyal alandan legal ve rasyonel alana taşıyabileceğini ileri sürmektedir.

Danneels bu iddiasını Esad yönetiminin Yeni Dünya Düzeni'ne ayak uydurmaya ilişkin Körfez Savaşı, görece liberalleşme ve İsrail'le yakınlaşma gibi sınırlı çabaları üzerinden temellendirmeye çalışmaktadır. Böylece iç ve dış tehditleri dikkatli bir şekilde dengeleyen Esad yönetimi, zamanla dış politikada gerekli olan dönüşümü yakalayarak ideolojik meşruiyet unsurundan görece uzaklaşacak esnekliğe yönelebilecektir. Şam yönetiminin bu yönde bir tavır takınmasında ise, İsrail ile normalleşme ihtimalinin doğmasının etkili olduğu düşünülmektedir (Danneels, 1994: 67-69). Her ne kadar çalışmasında Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni

benimseme ve bazı noktalarını revize etme iddiasında olsa da, Danneels'in odaklandığı noktaların David'in genel varsayımlardan nispeten uzak oluşu göze çarpmaktadır. Bu kapsamda, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin sıklıkla vurgu yaptığı iç tehditlerin Suriye örneğinde nelere karşılık geldiği Danneels'in çalışmasında tam olarak belirtilmemiştir. Diğer taraftan, değinildiği gibi, yazarın Suriye'nin İsrail'e karşı tavrını bir iç meşruiyet unsuru olarak kullandığı iddiası da Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin aksine Tersine Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin muhtevasına uygundur.

Philip Robins (2013), "'Victory of Friendship'?: Asad, Erdoğan and Football Diplomacy in Aleppo" başlıklı makalesinde Suriye'deki Beşar Esad rejiminin bir dönem Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile "futbol diplomasisi" doğrultusunda kurduğu iyi ilişkileri Bütüncül Dengeleme Teorisi kapsamında değerlendirmektedir. Buna göre, ülke nüfusunun yaklaşık %75'ini Sünnilerin oluşturduğu Suriye'de, iktidar Esad ailesinin de bir parçası olduğu ve nüfusun yaklaşık %12'sine hitap eden Nusayri/Alevi azınlığın elindedir. Öte yandan ülkenin güvenlik güçlerini sıkı bir şekilde elinde tutan Esad ailesi, Suriye'deki Sünni çoğunluğu iktidarlarına yönelik önemli bir tehdit unsuru olarak görmektedir. Bu noktadan hareketle, her ne kadar geçmişte Ankara ve Şam yönetimleri 1998 yılında olduğu gibi savaşın eşiğine kadar gelmişlerse de, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidarının ilk yıllarında ikili ilişkilerde ciddi bir ivme yakalanmıştır (Robins, 2013: 93-94).

Esad'ın ve Erdoğan'ın ailece tatile çıkmaları, iki ülke arasında ortaklaşa gerçekleştirilen sınır tatbikatları ve Fenerbahçe ile Al-İttihad futbol takımlarının Şam Olimpiyat Stadı'nın açılış maçında karşılaşmaları yakalanan bu ivmeyi gözler önüne sermekteydi. İki komşu ülke arasında gerçekleştirilen bu ittifak, bilhassa Esad yönetimi için özel bir anlam taşımaktaydı. Nitekim Robins, Şam yönetiminin Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımlarına uygun olarak iktidarı için birincil tehdit olarak gördüğü içerideki Sünni çoğunluğu bastırmak adına halkının büyük bir çoğunluğu Sünni olan ve kendisi için daha az önemli bir tehdit olarak addettiği Türkiye'yle ittifak kurduğu görüşündedir (Robins, 2013: 93-94). Bu görüş ilk bakışta tutarlı görülse de, Esad yönetiminin Türkiye'yle iktidarda kalmak pahasına ülke menfaatlerini tamamen göz ardı eden bir ittifak kurmaması, iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin ticari ve sosyal iş birliği düzeyinden öteye gidememesi ve Arap Baharı'nı takip eden süreçte Ankara ve Şam yönetimlerinin birbirlerine yeniden düşman kesilmeleri Robins'in bu yöndeki argümanının geçerliliğinin sorgulanmasına neden olmuştur.

Uriel Abulof (2013) ise "Nuclear Diversion Theory and Legitimacy Crisis: The Case of Iran" başlıklı makalesinde İran'ın nükleer enerjiye sahip olma çabalarını Şaşırtma Teorisi (Diversionary Theory) ve Bütüncül Dengeleme Teorisi karşılaştırmasıyla ele almaktadır. Makalenin ana argümanı, içeride meşruiyet problemi yaşayan liderlerin bu durumun yaratacağı olumsuz etkileri azaltmak için dışarıda saldırgan bir dış politika izleyeceğidir. Abulof'a göre, Şaşırtma Teorisi'nin üç temel önermesi bulunmaktadır (Abulof, 2013: 693):

- Liderlerin en önemli çıkarı hayatta kalmaktır.
- Liderlerin hayatta kalma dürtüsü içerideki huzursuzluk nedeniyle risk altındadır.
- Çatışmacı bir dış politika iç huzursuzluğu zayıflatabilir ve böylece liderleri hayatta tutabilir.

Abulof'un bu yöndeki teorisine Kuzey Kore ve İran örnek olarak gösterilmektedir. Her ne kadar Pyongyang yönetiminin içeride ne gibi bir durumla karşı karşıya olduğunu saptamak zor olsa da, ülke yöneticilerinin nükleer söylemi ve politikaları söz konusu huzursuzluğun varlığına ve Kuzey Kore'nin "Şaşırtma Teorisi" için uygunluğa dair ipuçları vermektedir. İran'ın nükleer programı için de benzer bir durum söz konusudur. Abulof'a göre içeride artan huzursuzluk Tahran yönetimini nükleer güce sahip olmaya ve saldırgan bir dış politika izlemeye itmektedir. Dikkatle incelendiğinde, Abulof'un Şaşırtma Teorisi kapsamında öne sürdüğü önermelerden ilk ikisinin Bütüncül Dengeleme Teorisi ile benzer bir muhtevada oldukları görülecektir. Üçüncü önermede ise Bütüncül Dengeleme Teorisi Şaşırtma Teorisi'nden farklı olarak iç huzursuzluğun iktidarda yarattığı gerginliğin saldırgan bir dış politikaya değil, uzlaşmacı bir üsluba, yani ittifaka yönelteceği iddiasındadır (Abulof, 2013: 693-694). Aslında, Abulof'un söz konusu teori kapsamında ortaya koyduğu temel argüman olan liderlerin meşruiyet problemini aşmak için dışarıda saldırgan bir politika izleyeceği iddiasının Bütüncül Dengeleme Teorisi'nden ziyade Tersine Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin açıklama alanına girdiği de ilk bakışta göze çarpmaktadır.

Abulof, ayrıca, Suriye'de Beşar Esad yönetiminin Arap Baharı sırasında ve sonrasında izlediği dış politikanın ve bu kapsamda kurduğu ittifakların Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne son derece uygun olduğunu dile getirmektedir. Zira yazar içeride muhalefetin artan tehdidi karşısında Şam yönetiminin İran ve Rusya ile kurduğu ittifakı bu teori çerçevesinde yorumlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, Esad yönetimi kendisi için daha hayati olan içteki muhaliflerin oluşturduğu tehdide karşılık kendisi için daha az önemli birer tehdit olan Moskova ve Tahran yönetimleriyle

birlikte hareket ederek bahse konu tehdidi dengelemeye çalışmaktadır. Ancak Abulof, çalışmasında Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ve Şaşırtma Teorisi'nin çoğu zaman iç içe geçebildiği gerçeğine dikkat çekmektedir. Nitekim bir yandan iç tehditlere karşı Rusya ve İran ile ittifak kuran Şam yönetimi, diğer yandan ise Türkiye, İsrail ve Batı'ya karşı saldırganca bir tavır sergilemek suretiyle içte konsolidasyonu sağlayarak meşruiyetini arttırma arayışındadır (Abulof, 2013: 694). İlginç bir şekilde, Suriye'nin Rusya ve İran ile kurduğu ittifakın temel mantığına Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni başarılı bir şekilde yerleştiren Abulof, Şaşırtma Teorisi ile Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin iç içe geçtiğini iddia ettiği durumlarda David'in temel argümanlarından ziyade Tersine Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne daha yakın bir yaklaşım tarzı ortaya koymaktadır.

Son olarak, Marc J. O'Reilly (1999) "Oil Monarchies Without Oil: Omani&Bahraini Securıty In A Post-Oil Era" başlıklı makalesinde Umman'ın ve Bahreyn'in iç politikalarında meydana gelen değişimlerle nasıl başa çıkabileceklerine yönelik tercihlerini Steven David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi bağlamında değerlendirmektedir. O'Relly, tıpkı Suudi Arabistan örneğinde olduğu gibi, Bahreyn ve Umman örneklerinde de rantiye devletin ekonomik gelirlerini halkla paylaşan siyasi elitlerin bu yolla içerideki muhalefeti uzun bir dönem sindirdiğini ifade etmektedir. Ancak her iki ülkenin yakın zamanda petrol sonrası aşamaya geçmeleri ve vatandaşlarına halihazırda sundukları imkanları sağlayamamaları beklenmektedir. Bu durumda, her iki ülkede artması muhtemel iç huzursuzluğun hem Kabus bin Said'in hem de Halife bin Selman'ın iktidarlarını tehdit edeceği varsayılmaktadır. Öte yandan, Irak, İran, Suudi Arabistan ve İsrail gibi aktörler Körfez'de etkili güçler/tehditler olarak ön plana çıkmaktadır. 1980'li yıllarda Irak'ın, 1990'lı yıllarda ise ABD'nin bu coğrafyadaki artan etkisi Umman ve Bahreyn'in de dış politikalarını etkilemektedir. Nitekim Washington yönetiminin Bağdat rejimi karşısında zamanla avantaj kazanması Körfez monarşilerinin çoğunu ABD'yle askeri anlaşma imzalamaya ve bu devletle mümkün mertebe yakınlaşmaya itmiştir. Ne var ki O'Reilly'nin çalışmasının temel sorunsalı Umman ve Bahreyn yönetimlerinin dış güçlerden veya tehditlerden dolayı yükselmesi olası iç huzursuzlukla başa çıkmak için nasıl bir politika izlediğidir (O'Reilly, 1999: 79-86).

Çalışmada Bahreyn İslami Özgürlük Hareketi, Bahreyn İslami Kurtuluş Cephesi, Ulusal Kurtuluş Cephesi, Bahreyn Halk Kurtuluş Cephesi gibi Şii ve Sünni muhalif grupların yükselen etkisinin Manama yönetimini devamlılığını sağlama noktasında tehdit ettiği belirtilmektedir. Zira ülkedeki 1994 ayaklanmasını takip eden süreçte önde gelen Şii isimlerin hapse atılması, bu cenahta Halife Bin Selman'a karşı olan hoşnutsuzluğu arttırmıştır. Bu durum, nüfusunun

yaklaşık %60'ı Şii olan Bahreyn yönetiminin İran'a karşı temkinli davranmasına ve Suudi Arabistan ile ittifak yapmasına yol açmıştır. Nitekim ülkenin ulusal çıkarları için Irak'ın ve İsrail'in bölgedeki saldırgan tavırları kadar İran'ın Şiiliği yayma çabalarının da zararlı olduğu görüşü hakimdir. Diğer taraftan, Umman'da da başta Müslüman Kardeşler örgütü olmak üzere ülkede etkili olan Sünni ve Şii muhalif gruplar Kabus bin Said yönetiminin çekindiği başlıca iç tehditler olarak addedilmektedir. Ancak Bahreyn'in aksine, Maskat yönetimi için ülkesindeki Şii nüfusun azlığı nedeniyle İran aşırı derecede bir korku unsuru değildir. Nitekim Tahran yönetimiyle bilhassa Birinci Körfez Savaşı'ndan bu yana iyi ilişkilerini sürdüren Kabus bin Said rejimi, Suudi Arabistan'la da sınırlı bir iş birliği yürütmektedir. Öte yandan Irak ve İsrail faktörleri, tıpkı Bahreyn yönetimi için olduğu gibi Umman yönetimi için de üzerinde durulması gereken bir tehdit kaynağıdır. Son olarak, içte ve dışta her iki ülke yönetimini tehdit eden en önemli konulardan bazıları ise petrol rezervlerinin hızla azalması, ödemeler dengesi sorunun açığa çıkması ve giderek daha iyi eğitim alan vatandaşların zaman zaman içerideki dini muhalefetle birleşerek iktidar sahipleri için birer endişe kaynağı haline gelmeleri olmuştur (O'Reilly, 1999: 79-86).

O'Reilly yükselen iç tehditlerin yarattığı ekonomik ve siyasi belirsizlik karşısında hem Bahreyn Sultanı Kabus bin Said'in hem de Umman Başbakanı Halife bin Selman'ın öncelikli amaçlarının rejimin güvenliğini sağlamak olduğunu belirtmektedir. Bu amaçla, Halife bin Selman ekonomik liberalleşmeyi ve siyasi açıklığı teşvik ederken, Kabus bin Said'in yalnızca ekonomik liberalleşmeye yönelik reformlarla yetindiği gözlemlenmiştir (O'Reilly, 1999: 87-88). Dolayısıyla, her iki iktidarın da bu yolla Washington yönetimiyle daha iyi ilişkiler kurma ve iç tehditleri kuracağı bu iyi ilişkilerle dengeleme çabası içerisinde olduğu açıktır. Ancak çalışmanın içerisinde O'Reilly'nin Bahreyn ve Umman için ortaya koyduğu ittifak ve reform çabalarının David'in öngördüğü amaçlarla tam olarak uyuşmadığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, Umman ve Bahreyn yönetimlerinin İran, ABD, Suudi Arabistan gibi ülkelerle tesis ettikleri iyi ilişkilerde iç ve dış tehditleri dengeleme çabalarının iç içe geçtiği görülmektedir. Diğer yandan, yükselen iç ve dış tehditler karşısında iktidar sahiplerinin doğrudan doğruya bir dış ittifaktansa, ekonomik veya siyasi liberalleşme gibi iç politik yöntemlere de başvurduğu görülebilmektedir. Ancak her şeye rağmen, gerek Kabus bin Said'in gerekse Halife bin Selman'ın dışta kurdukları iyi ilişkilerde ve içeride yürüttükleri reform çabalarında öncelikli amaçlarının David'in işaret ettiği "iktidarda kalma kaygısı" olduğu da aşikardır.

3.5.3. Bütüncül Dengeleme Teorisi ve Eski Sovyet Cumhuriyetleri

Steven David'in literatüre kazandırdığı Bütüncül Dengeleme Teorisi kimi yazarlar tarafından SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan bazı eski Sovyet cumhuriyetlerinin dış politikadaki ittifak tercihlerini açıklamak için de kullanılmıştır. SSCB'nin 1991 yılında tarihe karışmasıyla birlikte Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Estonya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna bağımsız birer ulus devlet olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Belirtilen devletlerin ekonomik, sosyal, siyasi vb. yönlerden özellikleri incelendiğinde, birçoğunun David'in teorisinde bir üçüncü dünya ülkesini tanımlamak için ortaya koyduğu genellemelere uygun bir yapıda oldukları görülmektedir. Nitekim söz konusu devletler onlarca yıl boyunca Moskova merkezli Sovyet emperyalizminin boyunduruğu altında kalmışlardır. Yaklaşık otuz yıldır bağımsız olan eski Sovyet cumhuriyetlerinin günümüzde karşı karşıya olduğu sıkıntıların birçoğunun kökeninde SSCB tecrübesinin izlerinin yattığı bilinmektedir.

Eski Sovyet cumhuriyetlerinin önemli bir kısmında devlet kurumlarının kapasitesinin tam olarak yerleşmediği ve toplumsal uyumun yeterli ölçüde sağlanamadığı belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Dolayısıyla, genellikle otoriter bir eğilim benimseyen iktidar sahipleri milliyetçi ve/veya İslamcı söylemlere sahip muhalif unsurlardan yükselen bazı önemli iç tehditler nedeniyle iktidarlarının devamını tehdit altında görmekte; bu durum ise çeşitli cenahlar arasında ülke içi güç mücadelelerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Gelinen noktada, iktidara gelebilmek ya da iktidarını koruyabilmek isteyen aktörler, zaman zaman dış güçlere yaslanma ihtiyacı duymaktadırlar. Bu şartlar altında, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bazı eski Sovyet cumhuriyetlerinin dış politika davranışlarını açıklamak için uygun olduğunu düşünen bazı yazarlar; başta İslam Kerimov'un yönetimi altındaki Özbekistan olmak üzere, Ukrayna, Gürcistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan gibi ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından kurdukları ittifakları bahsi geçen teori kapsamında değerlendirmeye çalışmışlardır.

Mehmet Çağatay Abuşoğlu (2016) "Omnibalancing Teorisi ve Türkiye-Özbekistan İlişkileri" başlıklı analizinde Taşkent yönetiminin dış politikadaki davranışlarını Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensipleri doğrultusunda ele almaktadır. Abuşoğlu, Özbekistan'ı koloni geçmişi bulunan eski bir Sovyet sömürgesi ve Fergana Vadisi'nde olduğu gibi sınır problemleri yaşayan yapay bir devlet olarak tanımlamaktadır. Buna göre, ülkenin bağımsızlığından bu yana iktidarı elinde tutan İslam Kerimov ise otoriter bir yönetim tarzı sergilemektedir. Bağımsızlığı

takip eden ilk yıllarda milliyetçi muhaliflerle, 21. yüzyıla doğru gidilirken ise İslamcı muhaliflerle sorun yaşayan Kerimov yönetimi, muhalefete ciddi bir biçimde baskı uygulamaktadır. Baskı gören milliyetçi muhalif liderlerden Birlik Partisi lideri Abdürrahim Polotov ve Erk Partisi başkanı Muhammed Salih gibi isimlerin bir dönem Türkiye'ye sığınması ise Taşkent ile Ankara arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. Öyle ki Türkiye'ye eğitim almaya giden Özbek öğrencilerin "Pan-Türkist" ve "Pan-İslamist" öğretilerle zihinlerinin yıkandığını iddia eden Özbekistan yönetimi, bir süre için öğrencilerinin bu ülkede eğitim görmesini dahi yasaklamıştır (Abuşoğlu, 2016).

Nihai noktada, iktidarını sürdürmek isteyen Kerimov yönetimi, başlangıçta milliyetçi muhalefete karşı Rusya'yla, 11 Eylül saldırılarının ardından ise İslamcı muhalefete karşı ABD'yle ittifak olarak nitelendirilebilecek yakın bir ilişki içerisine girmiştir. Öte yandan, Washington yönetiminin Kırgızistan, Ukrayna ve Gürcistan'da gerçekleşen "Renkli Devrimlerde"[43] oynadığı rol ise, Taşkent yönetimini ABD'den uzaklaştırırken bir kez daha Rusya'ya ve Orta Asya'da etkili bir güç olarak yükselen Çin'e yakınlaştırmıştır. Abuşoğlu, çalışmasında Kerimov yönetiminin dış politikada kurduğu ittifakların Bütüncül Dengeleme

[43] Saynur Giray Bozkurt (2006: 118-119) "Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler-Kırgızistan Örneği" başlıklı makalesinde Renkli Devrimleri şu şekilde tanımlamaktadır: *"Renkli devrimler veya çiçek devrimleri, komünizm sonrası Orta ve Doğu Avrupa'ya ve hemen akabinde Orta Asya'ya kadar yayılan bölgede cereyan eden bir seri hareketleri toplu olarak ifade eden isimlerdir. Bu devrimlerin katılımcıları, yerleşmiş otoriter hükümetleri protesto etmek, demokrasiyi, liberalizmi ve ulusal bağımsızlığı savunmak için çoğunlukla şiddet içermeyen devrimci yenilikleri kullanırlar. Sembol olarak genellikle belli bir renk veya bir çiçek benimsenmiştir. Şiddet içermeyen bu protesto hareketlerinde, Sivil Toplum Örgütleri (Non-governmental organizations/NGO)'nin ve özellikle öğrenci eylemci örgütlerinin rolü büyüktür. Şimdiye kadar Sırbistan'da (2000 yılında Miloseviç'in devrilmesi), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinden Gürcistan'da (2003 Gül, Karanfil Devrimi), Ukrayna'da (2004 Turuncu Devrim) ve (daha öncekilerden daha şiddetli olmakla birlikte) Kırgızistan'da (2005 Lale Devrimi) yapılan bu milliyetçi devrimler başarılı olmuştur. Her defasında tartışmalı seçimleri büyük çaplı sokak protestoları izlemiştir. Bu protestolarda rakipleri tarafından otorite olarak kabul edilen liderlerin istifa etmesi ya da düşürülmesi hedeflenmiştir. Nitekim Gürcistan'da 2003'teki tartışmalı milletvekili seçimlerini takiben oluşan "Gül Devrimi" Eduard Shevardnadze'nin ve Mart 2004'te yapılan yeni seçimlerden sonra da onun yerine geçen Mikhail Saakashvili'nin devrilmesine yol açmıştır. Sivil direniş hareketi olan Gül Devrimi Kmara tarafından desteklenmiştir. Ukrayna'da Pora tarafından desteklenen 'Turuncu Devrim', 2004 yılında başkanlık seçimlerinin tartışmalı geçen ikinci turunu takiben oluşmuş ve seçim sonuçlarının iptaline yol açmıştır. Turun tekrarında Viktor Yushchenko başkan ilân edilmiştir. Kırgızistan'da 'Lale Devrimi' 2005 yılında yapılan tartışmalı parlamento seçimlerinden oluşmuştur. Ancak KelKel tarafından desteklenen bu devrim daha önce yapılan devrimlere nazaran farklı bir durum arz etmiştir. Daha fazla şiddet içeren bu devrimde protestocular aynı rengi sembol olarak almamışlar, değişik bölgelerde pembe, sarı gibi farklı renkleri benimsemişlerdir. Gürcistan'da ve Ukrayna'da yaşanan sivil devrimlerin sonucunda Kırgızistan'da ortaya çıktığı düşünülen Sarı Devrim (Lale Devrimi), dönemin Devlet Başkanı Askar Akayev 27 Aralık 2004 tarihinde, Gürcistan ve Ukrayna'daki devrimlerin Batılı sponsorlarını itham etmiş ve benzer devrimlerin görünmez kahramanı ABD ise beklenildiği gibi Kırgız muhalefetini açıkça desteklemişti."*

Teorisi'yle açıklanabileceğini belirtmektedir. Bu kapsamda, Özbek yönetimi iktidarına karşı öncelikli tehdit olarak gördüğü milliyetçi ve/veya İslamcı muhalefete karşı, iktidarı için daha az tehlike arz eden Rusya, ABD ve Çin gibi aktörlerle ittifak kurmaya yönelmiştir. Diğer yandan, Kerimov yönetimi Ankara'nın, Moskova'nın ya da Washington'ın girişimlerini iktidarının bekası için bir tehdit addettiği anda, bu devletlerden hızla uzaklaşabilmektedir. Abuşoğlu'nun belirttiği gibi, İslam Kerimov'un dış politikada içteki tehditleri gözeterek attığı adımlar, Steven David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde belirttiği temel varsayımlara uygun bir mahiyettedir (Abuşoğlu, 2016).

Matteo Fumagalli (2007: 254) de "Alignments and Realignments in Central Asia: The Rationale and Implications of Uzbekistan's Rapprochement with Russia" adlı makalesinde, İslam Kerimov yönetiminin Rusya'yla ve kısmen ABD'yle yakınlaşmasını Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne uygun olarak "hayatta/iktidarda kalma güdüsüyle" açıklamaktadır. Fumagalli, artan İslamcı tehditler nedeniyle 11 Eylül'ü takip eden süreçte Washington yönetimiyle ittifak kuran Özbekistan'ın, "Renkli Devrimlerin" ardından iktidarı kaybetme kaygısıyla yeniden Rusya'ya ve Çin'e yanaştığını belirtmektedir. Bu doğrultuda, Kerimov yönetimi 14 Kasım 2008 günü Rusya ile "Müttefik İlişkiler Anlaşması (Treaty of Allied Relations)" imzalamış ve aynı gün Karşı-Hanabad Hava Üssü'ndeki Amerikan askerleri ülkeyi terk etmişlerdir. Böylece, ABD-Özbekistan ilişkileri düşüşe geçerken, Taşkent yönetiminin Moskova'yla ilişkileri bir kez daha ivme kazanmıştır. Fumagalli, Kerimov yönetiminin ittifak davranışlarını Bütüncül Dengeleme Teorisi'yle anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda, muhalefetin sesini yükseltmesi, devletin zayıflığı, rejimin meşruiyetinin tahribata uğraması ve günbegün artan iç huzursuzluk, Özbek yönetiminin dış politika davranışlarındaki ana güdüsünün "iktidarını sürdürme" olmasına yol açmıştır. Böylece, içeride yükselen milliyetçi ve/veya İslamcı muhalefete karşı, Kerimov yönetimi çeşitli dönemlerde ABD, Rusya ve Çin'le ittifaka girerek iktidarını tehdit eden unsurlara karşı hem içte hem de dışta bir dengeleme arayışına gitmiştir (Fumagalli, 2007: 260-265).

Fumagalli, her ne kadar Özbekistan'ın dış politikadaki ittifak davranışlarını Steven David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde açıklamaya çalışmışsa da, söz konusu teorinin Özbekistan'a tam olarak uygulanabilmesi için iki temel ekleme yapılması gerektiğini de belirtmektedir. İlk olarak, David'in teorisi menşei itibariyle bir Soğuk Savaş teorisidir ve dolayısıyla iki kutuplu sistemde kurulan ittifakları açıklamak için oluşturulan bu teori Çin gibi üçüncü bir aktörün varlığını hesaba katmamaktadır. Bu nedenle, üçüncü ya da daha fazla sayıda aktörün ittifak oluşumu bağlamında hesaba katılması, üçüncü dünya devletlerinin taraf olduğu

uluslararası ittifaklara yönelik araştırmalara yeni bir boyut kazandırabilecek niteliktedir. İkinci olarak, Fumagalli'ye göre, bir üçüncü dünya devletinin ittifak oluşumu incelenirken, iç faktörlerin yanı sıra sistemsel faktörler de dikkate alınmalıdır. Zira iç tehditler ve bu tehditlerin değişkenliği kadar Rusya'nın enerji gelirlerindeki artış ve Çin'in hızlı ekonomik yükselişi de Özbekistan'ın ABD'den daha kolay uzaklaşmasına olanak sağlamıştır. Diğer yandan, ülke içerisindeki İslamcı tehdidin, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki Renkli Devrimlerin yarattığı atmosferle birleşmesi, Taşkent yönetiminin ittifak ilişkileri bağlamında Moskova'ya ve Pekin'e yaklaşmasını hızlandırmıştır. Dolayısıyla, Özbekistan'ın İslam Kerimov yönetimi altındaki ittifak davranışlarını Bütüncül Dengeleme Teorisi'yle birlikte değerlendiren Fumagalli, ittifaka girilebilecek üçüncü bir aktörün varlığının ve uluslararası gelişmelerin de iç tehditlerle birlikte ele alınması gerektiği kanısındadır (Fumagalli, 2007: 266).

Bakar Jikia (2010) ise "The Influence of International Threats on Foreign Policy in Authoritarian States: Central Asia" başlıklı tezinde Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Özbekistan'ın, Türkmenistan'ın ve Kırgızistan'ın dış politika tercihlerini açıklamak için uygun bir teori olup olmadığını tartışmaktadır. Buna göre, Özbekistan'da İslam Kerimov'un ittifak davranışları belirtilen teorinin temel varsayımlarıyla tam manasıyla bir uyum içerisindedir. Jikia'ya göre, Fergana Vadisi'nden yükselen İslamcı tehdit karşısında 1992 yılında "Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (Collective Security Treaty Organization)" kapsamında imzalanan "Askeri Ortaklık Üyeliği Antlaşması (Treaty on Military Partnership Membership)" bu devleti Rusya'yla ittifak kurmaya yöneltmiştir. Ancak, Moskova yönetiminin Özbekistan İslami Hareketi'nin 1999-2000 yıllarında gerçekleştirdiği ayaklanma/istila girişimi karşısında etkisiz kalması Taşkent'i hayal kırıklığına uğratmıştır. George W. Bush'un 11 Eylül'de gerçekleşen terörist saldırıların ardından uygulamaya koyduğu terörle savaş politikaları ise Kerimov yönetimini ABD'yle yakın ilişkiler kurmaya yöneltmiştir. Ne var ki Washington yönetiminin Özbekistan'da 13 Mayıs 2005 tarihinde patlak veren Andican olaylarındaki[44] tutumu iki ülke

[44] Ragıp Kutay Karaca (2006: 68) "Andican Olayları Sonrası Orta Asya'da Oluşan Yeni Güç Dengesi" başlıklı yazısında Andican olaylarını şu şekilde açıklamaktadır: *"Ekrem Yoldaşev isimli eski bir Hizbu't - Tahrir üyesinin taraftarları olarak bilinen Ekremiye Hareketi mensubu 23 iş adamının 2004 Haziran ayında tutuklanarak, 10 Şubat 2005 tarihinde mahkemeye çıkartılması uluslararası basın kuruluşları tarafından Andican olaylarının ana nedeni olarak ileri sürülmüştür. Merkezi yönetim söz konusu kişileri Özbekistan'ın anayasal düzenini bozmak üzere aşırı dinci suç örgütü kurmakla suçlamıştır. Sanıkların mahkemeye ilk çıkartıldıkları günlerde küçük gruplar Taşkent'te protesto gösterileri yapmış, ancak bu protestolar herhangi bir karışıklığa yol açmamıştır. 12 Mayıs 2005 gecesi bir kısmının Özbekistan dışından geldiği tahmin edilen silahlı bir grup, Andican'daki hapishaneyi basarak burada tutulan 23 sanıkla beraber mahkumların üçte birini serbest bırakmıştır. Bu grup daha sonra şehir merkezindeki hükümet binasını ele geçirmiş, halk ise binanın etrafını çevirerek isyancılara destek*

arasındaki müttefiklik ilişkisinin sarsılmasına neden olmuştur. Gelinen noktada, Kerimov yönetimi bir yandan aynı yıl içerisinde bir kez daha Rusya'yla yakınlaşarak Moskova yönetimiyle "Yeni Müttefik Ortaklık Antlaşması (The New Treaty of Allied Partnership)" imzalamış, diğer yandan ise bölgede etkili bir aktör olarak var olmaya çalışan Çin ile ilişkilerini geliştirmiştir. Görüldüğü üzere Jikia, Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne uygun olarak, Özbekistan'da iktidardaki siyasi elitin iç politikada karşı karşıya olduğu tehditlerin dış politikadaki ittifak tercihlerini doğrudan etkilediği iddiasındadır (Jikia, 2010: 34-41, 59-60).

Özbekistan örneğinin Bütüncül Dengeleme Teorisi için elverişli bir yapıda olduğunu ifade eden Jikia, Türkmenistan örneğinin ise söz konusu teori için uygun bir ortama sahip olmadığını iddia etmektedir. Yazara göre her ne kadar Türkmenistan'ın otoriter devlet yapısı, sömürge geçmişi ve siyasi elitin rejim güvenliğine yönelik kaygıları gibi bazı özellikleri David'in üçüncü dünya ülkelerini tanımlamaya yönelik genellemesine uysa da, ülkede iktidarı doğrudan ya da dolaylı olarak hedef alan bariz bir iç tehdidin olmaması Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Aşkabat yönetiminin ittifak tercihlerini açıklamak için kullanılmasını imkânsız kılmaktadır (Jikia, 2010: 42-49, 59-61). Kırgızistan örneğinde ise diğer iki ülkeden farklı bir durum söz konusudur. Jikia'ya göre, rejime yönelik ciddi bir tehdidin görülmediği ülkede, iktidar sahipleri olası muhalif unsurları ABD'nin güçlü ekonomik desteğiyle daha doğmadan bastırma amacı gütmektedir. Bu nedenle, bölgenin en zayıf ülkesi olan Kırgızistan'ın Washington yönetimiyle kurduğu iyi ilişkilerin ağırlıklı olarak ekonomik gerekçelerden kaynaklandığı belirtilmektedir.

Öte yandan, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Türkmenistan için geçerli olan bazı varsayımlarının Bişkek yönetimi için de geçerli olduğunu belirtmişse de, Jikia Kırgızistan örneği üzerinden yola çıkarak David'in ülkelerin ittifak tercihlerinin yalnızca siyasi boyutuna odaklandığını, ekonomik boyutunu ise yeterli ölçüde değerlendirmediğini iddia etmektedir. Diğer bir ifadeyle, rejim güvenliği bağlamında yalnızca siyasi tehditlere odaklanan Steven David'in teorisi, sağlanan ekonomik faydaların rejim güvenliğinin belirleyicilerinden biri olduğu gerçeğini göz ardı etmektedir. Böylece, Özbekistan örneğinin aksine Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni Kırgızistan örneği üzerinden açıklamakta başarılı olamasa da, Jikia'nın çalışması bahsi geçen teoriye ekonomik bir boyutun da eklenmesi gerektiğini vurgulaması yönüyle önem arz etmektedir (Jikia, 2010: 50-58, 60-61). Jikia'nın ekonomik koşulların iktidarda kalmak isteyen üçüncü dünya ülkelerinin ittifak tercihlerini etkileyebileceğine yönelik varsayımı, bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Angola'da MPLA'nın iç savaşın

vermiştir. 14 Mayıs 2005 sabahı halka ateş edilmesiyle birlikte yüzlerce kişinin ölümüne yol açan çatışmalar başlamış ve güvenlik güçlerinin sert müdahalesi sonucunda bu hareket bastırılmıştır."

ardından Çin ile tesis ettiği son derece yakın ilişkileri anlamlandırma bağlamında fayda sağlayacaktır.

Erich Miller ve Arkady Toritsyn (2005) de "Bringing the Leader Back In: Internal Threats and Alignment Theory in the Commonwealth of Independent States" adlı makalelerinde Özbekistan ve Ukrayna örnekleri üzerinden yola çıkarak Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyelerinin dış politikadaki ittifak davranışlarını Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde analiz etmektedirler. Yazarlara göre, İslamcı muhalefetin yükselişi ile Renkli Devrimler sırasında ve sonrasında yaşanan gelişmeler BDT üyelerinin ittifak davranışlarını şekillendirmiştir. Bu doğrultuda Miller ve Toritsyn, iç tehditler karşısında iktidarları tehlikeye düşen Taşkent ve Kiev yönetimlerinin bu tehditleri dengelemek için Rusya'ya yakınlaşmayı tercih ettiklerini belirtmektedir (Miller ve Toritsyn, 2005: 326-328). Çalışmanın başında, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bu iki ülkenin ittifak tercihlerini açıklamaya neden uygun olduğu, diğer ülkelerin ise neden uygun olmadığı ortaya konulmaktadır. Buna göre, SSCB sonrası dönüşüm sürecinde BDT üyelerinin Uluslararası İlişkiler disiplininde tasvir edilen ideal devlet tipine uymadıklarından ötürü, bu ülkelerin dış politika davranışlarının da Güç Dengesi, Tehdit Dengesi ya da Çıkar Dengesi gibi teorilerle açıklanamayacağı iddia edilmektedir bulmaktadır (Miller ve Toritsyn, 2005: 331-337).

Nitekim belirtilen süreçte, söz konusu ülkelerdeki siyasi kargaşa (political turmoil) ve değişim (change) ortamı ittifak girişimlerinde devletin çıkarlarına değil iktidar sahiplerinin çıkarlarına odaklanmayı gerekli kılmaktadır. Öte yandan, Waltz veya Walt gibi yazarların ittifak tanımlarını daha ziyade iş birliğine benzettiklerinden ötürü daha az bağlayıcı bulan Miller ve Toritsyn, David'in ittifak tanımını ise daha bağlayıcı bulmaktadır (Miller ve Toritsyn, 2005: 331-337). Bu nedenle, diğer realist teorilerin anarşi vurgusunun devletlerin ittifak tercihlerini açıklamak noktasında yeterli olmadığını ileri süren yazarlar, David'in iç tehditler tanımını liderin iktidarını/hayatını tehlikeye atan muhalefet liderini/partisini de kapsayacak şekilde yeniden tanımlayarak genişletme gayretindedirler. Zira David'in siyasi meşruiyet ve demokratik olgunluk vurguları BDT üyeleri için de geçerli olsa da, iktidarını kaybedenin hayatını kaybedeceği varsayımı söz konusu topluluğun üyeleri için geçerli değildir. Renkli Devrimler sırasında Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'da iktidarını kaybeden liderlerin hayatta kalması, bu durumun en net örneği hüviyetinde olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle, Miller ve Toritsyn, Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni Özbekistan ve Ukrayna'ya uygulamakla birlikte, David'in bu varsayımının yeniden düşünülmesi gerektiğini dile getirmektedirler (Miller ve Toritsyn, 2005: 337-338).

Miller ve Toritsyn, Özbekistan örneğinin Steven David'in çizgisinde bir Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne Ukrayna örneğinden daha uygun olduğu görüşündedir. 1991 yılında bağımsızlığın kazanılmasının ardından başlangıçta anti-emperyalist bir görüntü çizen İslam Kerimov yönetimi, ülkedeki milliyetçi ve/veya İslamcı muhalefetin zaman içerisinde güç kazanması nedeniyle 1992 yılında BDT'ye üye olmuş ve aynı yıl Rusya'yla bir ittifak anlaşması imzalamıştır. 1990'lı yılların sonuna gelindiğinde ise, ülkedeki hakimiyetini güçlendiren ve muhalefeti bastıran İslam Kerimov, 1999 yılında bir anda topluluktan çekilerek Rusya'yla arasına mesafe koymayı tercih etmiştir. Ancak, aynı dönemde bir kez daha artan ve çeşitli saldırılarla etkisini gösteren İslamcı tehdit, Taşkent yönetimini hem BDT'ye hem de Rusya'ya tekrar yakınlaştırmıştır. 11 Eylül saldırıları ise Özbekistan ve diğer topluluk üyeleri için bir dönüm noktası olmuştur. Zira ABD'nin terörle savaş politikaları kapsamında Orta Asya'ya olan ilgisini arttırması, bu devleti Kerimov yönetimi için etkili ve alternatif bir ittifak seçeneği olarak ön plana çıkarmıştır. Bu ülkenin Özbekistan'a olan coğrafi uzaklığından dolayı Taşkent yönetimi üzerinde doğrudan bir tahakküm kuramayacak olduğu düşüncesi de, Washington yönetimini Kerimov için cazip bir müttefik adayı haline getirmiştir (Miller ve Toritsyn, 2005: 349-357).

Bu doğrultuda, Özbekistan ABD'nin Afganistan'da El-Kaide ve Taliban'a karşı olan mücadelesinde önemli roller üstlenirken, karşılığında ise gayet cömert ekonomik ve askeri yardımlar almıştır. Yazarlara göre Taşkent'in baskıcı ve antidemokratik yönetimini Washington ile olan ittifakından uzaklaştıran ise Andican'da yaşanan olaylar olmuştur. Olaylar sırasında Kerimov yönetiminin İslamcı terörle mücadele ettiği iddiasına ABD sessiz kalırken, Rusya hızla destek açıklamasında bulunmuştur. Oluşan bu yeni atmosferde, Kerimov yönetimi Washington'dan uzaklaşırken, 2008 yılında imzalanan bir anlaşma neticesinde yeniden Moskova ile müttefiklik ilişkisi içerisine girmiştir. Sonuç olarak, Miller ve Toritsyn çalışmalarında Özbek yönetiminin Rusya'yla ve ABD'yle kurduğu ve bozduğu müttefiklik ilişkilerinde Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne uygun olarak tek bir amacın etkili olduğunu savunmaktadır: İç tehditleri dengeleyerek iktidarda kalmak. Nitekim Rusya'yla ve ABD'yle kurduğu müttefiklik ilişkilerinde zaman zaman problemler yaşayan Kerimov yönetiminin her iki ittifak girişiminde de öncelikli hedefi içeride yükselen milliyetçi ve/veya İslamcı muhalefeti bir dış gücün desteğini arkasına alarak bastırmak olmuştur (Miller ve Toritsyn, 2005: 349-357).

Ukrayna örneğinde ise Miller ve Toritsyn, Leonid Kravçuk'un ile Leonid Daniloviç Kuçma'nın başkanlıkları dönemlerinde Kiev yönetiminin Rusya'yla olan ilişkilerini Bütüncül Dengeleme Teorisi perspektifinden incelemektedir. Bağımsızlığın ardından Ukrayna'nın ilk devlet başkanı

olan Kravçuk, milliyetçi ve Batı yanlısı bir görüntü çizerek Rusya'dan uzak durmaya çalışmıştır. Hatta BDT'yi Moskova'nın eski Sovyet coğrafyasındaki ülkeler üzerindeki tahakküm arayışlarının bir aracı olarak gören Kravçuk, topluluğun anlaşma protokolünü onaylamamıştır. Başkanın Rusya'yla arasına mesafe koyabilmesinde içerideki tehdit algısının düşük olması önemli rol oynamıştır. Bu nedenle, Kravçuk'un iktidarı altındaki Kiev yönetimi iç tehditleri dengeleyecek herhangi bir dış güç ile kurulacak ittifaka ihtiyaç duymadığından ötürü iktidarının başlarında Moskova yönetimiyle yakınlaşmayı tercih etmemiştir. Öyle ki ülkedeki ekonomik elitlerle arası gayet iyi durumda olan Kravçuk yönetimi, bu elitleri kızdırmamak ve dolayısıyla içte kendi iktidarını tehdit edecek bir atmosfere mahal vermemek adına ekonomik reformlara dahi tedbirli yaklaşmıştır. Nitekim iktidarının ilk yılı boyunca reform yapmayan Kiev'deki yeni yönetim, özelleştirme hamlelerine giriştiğinde de bunu elitlerin çıkarlarına uygun bir şekilde yerine getirmeye dikkat etmiştir. Diğer yandan, başlangıçta ABD'nin eski SSCB bölgesine olan ilgisinin sınırlı olması ve Ukrayna'nın nükleer silahlardan arınma konusunda isteksiz davranması Rusya'yla ilişkileri sınırlı olan Kiev yönetiminin Batı'yla olan ilişkilerini de karmaşık bir hale getirmiştir. Her şeye rağmen, Miller ve Toritsyn ciddi bir iç tehdidin ve muhtemel bir iç tehdide karşı dış aktörlerle kurulabilecek olası bir ittifakın söz konusu olmaması nedeniyle, Kravçuk döneminde Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Ukrayna'ya uygulanmasının olanaksız olduğu görüşündedir (Miller ve Toritsyn, 2005: 339-344).

Kuçma döneminde ise Kiev yönetimi için gayet yolunda gidiyor gibi görünen bu tablo değişmiştir. Kravçuk'un aksine, Rusya'yla daha fazla ekonomik iş birliğini savunan, çok yönlü (multi-vectoral) bir dış politika söylemine sahip olan ve hem Batı'yla hem de Rusya'yla ilişkileri geliştirme taraftarı olduğunu ifade eden Kuçma, rakibini mağlup ederek bağımsız Ukrayna'nın ikinci devlet başkanı olmaya hak kazanmıştır. Ancak seçimleri kazanmasının ardından hızla ulusalcı/milliyetçi bir devlet başkanı figürüne dönüşen Kuçma ülkesinin Avrupa'yla ve Rusya'yla olan ilişkilerine nispeten ivme kazandırsa da, başlangıçta Moskova yönetimiyle daha yakın iş birliği kurma konusunda oldukça çekimser kalmıştır. Yeni başkanın bu davranışının temel nedeni, Kravçuk döneminde olduğu gibi Kuçma'nın iktidarı altında da bir dış aktörle kurulacak ittifakı zorunlu kılacak herhangi bir iç tehdidin bulunmaması olmuştur. Ne var ki Kuçma'nın tavrı 2000 yılında patlak veren "Kuchmagate skandalının[45]" ardından değişmiştir (Miller ve Toritsyn, 2005: 344-349).

[45] İbrahim Murat Şirin (2019: 27, 30) "Öncesi ve Sonrası ile Ukrayna'da Maidan Süreci" başlıklı tezinde bu olayı şu şekilde açıklamaktadır: *"Kuchmagate skandalı Ukraynalı bir gazetecinin dönemin Devlet*

Diğer yandan, ülkedeki enerji sektörüne şeffaf kurallar getirmek için çaba gösteren ve dolayısıyla Ukraynalı oligarklar ile Kuçma'nın önde gelen destekçilerinin çıkarlarına aykırı hareket eden Başbakan yardımcısı Yuliya Volodimirivna Timoşenko'nun görevden alınması da benzer bir etki yapmıştır. Her iki olay da Ukrayna'da haftalarca süren geniş çaplı protesto gösterilerine neden olmuş ve Kuçma rejimi -belki de ilk kez- iktidarını kaybetme kaygısını derinden hissetmiştir. Rusya'nın ve Batı'nın bu gösteriler karşısındaki tavrı ise, Kiev yönetiminin Moskova'yla iş birliğini geliştirmesine ve Batı'dan hızla uzaklaşmasına yol açmıştır. Yazarlar Ukrayna ve Rusya arasında doğrudan ve yazılı bir ittifak anlaşması kurulmadığını belirtseler de, ortaya çıkan bu durumun Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne uygun bir mahiyette tezahür ettiğini dile getirmektedirler (Miller ve Toritsyn, 2005: 344-349). Nitekim ittifak ilişkisinin yazısız olarak da kurulabileceği, ülkedeki siyasi belirsizlik, iktidarın meşruiyetine yönelik şüpheler, iç tehditler karşısında bunalan Kuçma yönetiminin Moskova'yla yakınlaşması ve resmi bir ittifak kurulmasa da Putin yönetiminin Kiev'i hem diplomatik hem de ekonomik olarak desteklemesi Miller ve Toritsyn'in bu yöndeki görüşlerini doğrular niteliktedir.

Son olarak, Kirill Nourzhanov (2012) ise "Omnibalancing in Tajikistan's Foreign Policy: Security-Driven Discourses of Alignment with Iran" başlıklı makalesinde Duşanbe yönetiminin sistemsel, bölgesel ve yerel seviyedeki tehditleri dengelemek için Tahran yönetimi ile kurduğu yakın ilişkiyi Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde yorumlamaktadır. Nourzhanov, Tacikistan'ın sistemsel bağlamda ABD ve Türkiye destekli Türki cumhuriyetler projesine karşı, bölgesel düzeyde ise Afganistan'dan ve Özbekistan'dan yükselen tehditlere karşı İran ile yakın ilişki içerisinde olduğunu belirtmektedir (Nourzhanov, 2012: 365-369). Yazar çalışmasının başlangıcında Güç Dengesi ve Peşine Takılma yaklaşımlarının Tahran ile Duşanbe yönetimleri arasında kurulan iyi ilişkileri açıklamada makul yönlerinin bulunduğunu iddia etmektedir. Bu doğrultuda, Tacikistan'ın ABD ve Türkiye destekli Türki cumhuriyetler projesine karşı Çin, Rusya ve bilhassa İran'la yakınlaşması Güç Dengesi Teorisi perspektifinde değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, Duşanbe yönetiminin Rusya'nın inandırıcı bir

Başkanı Leonid Kuchma'nın emriyle öldürüldüğünün ortaya çıkması sonucu patlak veren skandaldır. Ukrainska Pravda gazetesinin editörlüğünü 31 yaşındaki Ukraynalı gazeteci Hryhorii Gongadze Başkan Kuchma'yla ilgili yaptığı yolsuzluk çalışmaları ve elde ettiği kanıtları yayımlamaması için kaçırılıp öldürülmüştür. Leonid Kuchma'nın yakın koruması olan Mykola Melnichenko'nun konuyla ilgili ses kasetlerini muhalif isimlerden Oleksandr Moroz'a sızdırması, söz konusu cinayetin başkan tarafından azmettirildiğini kesinleştirmiştir. Kamuoyunda kuchmagate ya da tapegate skandalı olarak bilinen bu olay Ukrayna toplumunun geniş kesimlerinde büyük bir infiale yol açmış, vatandaşların şeffaflık ve adalet arayışlarını arttırmıştır."

politikasının olmadığı, Çin'in ağırlıklı olarak ekonomiye odaklandığı ve ABD'nin bölgeye yönelik ilgisini kaybettiği bir ortamda, bölgede önemli bir aktör olan İran'ın peşine takılması akla yatkın görünmektedir. Ancak Nourzhanov, makul görünen yönlerine rağmen Güç Dengesi Teorisi ya da Peşine Takılma stratejisinin Tacikistan'ın Tahran yönetimiyle olan yakın ilişkini tam manasıyla açıklayamadığı görüşündedir. Üstelik, Tehdit Dengesi Teorisi de Afganistan'dan ve Özbekistan'dan yükselen tehditleri dengeleme bağlamında tutarlı görünse de; Nourzhanov bu teorinin yalnızca Özbekistan tehlikesi için geçerli olduğunu, Afganistan'daki stratejik belirsizlik düşünüldüğünde zayıf bir argüman olarak kaldığını ileri sürmektedir (Nourzhanov, 2012: 369-372).

Nourzhanov'a göre, Bütüncül Dengeleme Teorisi Tacikistan-İran ilişkileri bağlamında düşünüldüğünde birbiriyle örtüşen üç anlatıya bölünebilmektedir. İlk olarak, Tacikistan'da İmamali Rahman iktidarı çeşitli muhalefet gruplarının askeri meydan okumalarıyla, terör eylemleriyle ve suikast girişimleriyle başa çıkmak zorunda kalmıştır. Tahran yönetiminin ekonomik, askeri ve siyasi yardımları bu hususta Duşanbe yönetiminin elini güçlendirmiştir. İkinci olarak, dünyanın en yoksul ülkelerinden biri olan, nüfusunun temel problemlerini karşılama noktasında yetersiz kalan ve iktidarı meşruiyet problemi yaşayan Tacikistan'da, Rahman yönetimi ekonomik bir belirsizliğin sarmalında sıkışmıştır. Her ne kadar Tacikistan ile ekonomik ilişkilerde Çin'in ve Rusya'nın gerisinde kalsa da, Tahran yönetimi Tacik siyasi eliti ve halkı için güvenilir bir partner hüviyetinde olmuştur. Son olarak, Tacikistan'ın ulusal kimliğinin zayıflığı Rahman yönetimini Aryanizm ve Pan-İranizm üzerine odaklanmaya itmiştir. İran'ın Şii merkezli yönetim anlayışı ve dini değerleri ön plana çıkarması Duşanbe yönetimini memnun etmese de, Farisilik 1990'lı yıllarından sonundan itibaren Tacikistan yönetiminin ulusal kimliğini güçlendirmek için başvurduğu önemli dayanaklardan biri haline gelmiştir (Nourzhanov, 2012: 372-376). Bütün bu anlatılanların ışığında, Nourzhanov Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Tacikistan-İran ilişkilerini açıklamak için elverişli bir referans noktası olduğunu ifade etmektedir. Bilhassa yükselen iç tehditlere vurgu yapan birinci anlatı, yazarın bu yöndeki ifadesini güçlendirmektedir. Ancak, Nourzhanov'un makalesinde David'in aksine iç tehditlere yeteri kadar vurgu yapmaması ve bu tehditleri etraflıca belirtmemesi öne sürdüğü bu iddianın tutarlılığını zayıflatmaktadır. Öte yandan, yazarın David'den farklı olarak ekonomik faktörlere ve ulusal kimliğe vurgu yapması ise Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin uygulama alanını genişletmesi açısından önem arz etmektedir.

3.5.4. Bütüncül Dengeleme Teorisi ve Diğer Örnekler

Afrika'ya, Ortadoğu'ya ve eski Sovyet cumhuriyetlerine ilişkin örneklerin dışında, literatürde Nicolas Maduro'nun yönetimi altındaki Venezuela'nın, Daniel Ortega'nın iktidarındaki Nikaragua'nın, Donald Trump idaresindeki ABD'nin ve Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlığındaki Türkiye'nin de dış politikadaki ittifak tercihlerinin Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde yorumlandığı çalışmalar mevcuttur. İlk olarak, Taylor Valley (2019) "Negotiating Security in Latin America, How Russia Regained a Foothold in the Western Hemisphere" başlıklı yazısında Maduro ile Ortega'nın Rusya'yla ve Çin'le yakınlaşma çabalarını bu teori doğrultusunda ele almaktadır. Valley'e göre, Venezuela ve Nikaragua başkanlarının bu yönde birer irade ortaya koymalarında ABD'nin Latin Amerika'ya yönelik dış politikası çerçevesinde söz konusu iki ülkedeki muhalefeti iktidarlarına karşı manipüle etmesinin rolü büyüktür. Diğer bir ifadeyle, Maduro ve Ortega ABD tehlikesi nedeniyle değil içerideki muhaliflerin Washington'la uzlaşmalarından ve ülkelerindeki iktidarları alaşağı etmelerinden duydukları endişe nedeniyle Moskova ve Pekin yönetimleriyle yakınlaşmaya yönelmişlerdir (Valley, 2019: 1-2). Venezuela Meclis Başkanı Juan Guaido'nun 5 Ocak 2019'da kendisini geçici devlet başkanı ilan etmesi ve Washington yönetiminin Guaido'nun bu tavrını desteklemesi belirtilen duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir. ABD'nin Guaido'yu desteklemesinin ardından Karakas yönetiminin Rusya'yla ve Çin'le olan gayriresmi ittifakını derinleştirmesi ise Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde öngörüldüğü üzere dış destekli iç tehditleri yatıştırma amacı gütmektedir (AA, 2019). Sonuç olarak, Valley'in dile getirdiği gibi, Nikaragua ve Venezuela yönetimlerinin iç tehditleri dış ittifak(lar)la dengeleme arayışı Steven David'in ilgili teoriyle açıklanabilmektedir.

Ahmet Kasım Han (2013) "Paradise Lost: A Neoclassical Realist Analysis of Turkish Foreign Policy and the Case of Turkish-Syrian Relations" başlıklı makalesinde Türkiye'de yirmi yılı bir süredir tek başına iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidardaki ilk döneminde dış politikada kurduğu ittifakları Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde analiz etmektedir. Han'a göre, belirtilen dönemde farklı bir siyasi gelenekten gelerek iktidara sahip olan Adalet ve Kalkınma Partisi, sistemde etkili olan kişi ve kurumlara karşı iktidarını koruma arayışında olmuştur. Bu kapsamda, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidarının devamı için öncelikli tehdit asker ya da bürokrasi gibi ülke siyasetine hâkim olan odaklarından gelmiştir. Geleneksel Türk dış politika yapıcılarının her şeye rağmen temkinli yaklaştığı ABD, AB ve komşu ülkeler ise parti yönetimi için daha az öncelikli bir tehdit hüviyetinde olmuştur. Nitekim

2008 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'ne "laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği" gerekçesiyle kapatma davası açılması bu yöndeki görüşü doğrulamıştır.

Gelinen noktada Han, içeride meşruiyet problemi yaşayan ve iktidarının devamını tehlikede gören Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dış politikada AB ve ABD ile uyum içerisinde hareket etmesini, bölgesel liderlik çabalarını ve komşularla sıfır sorun politikasını Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımıyla bağdaştırmaktadır. Diğer bir ifadeyle Han, parti yönetiminin iç politikada ordunun, bürokrasisinin ve diğer yerel rakiplerinin Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarına yönelik oluşturacağı tehdidi dış politikada etkili olarak ve bölgesel-küresel aktörlerle dolaylı da olsa bir müttefiklik ilişkisi kurmak suretiyle yatıştırmaya çalıştığı iddiasındadır (Han, 2013: 58-63, 68-69). Han'ın bu yöndeki görüşü ilk bakışta Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bazı iddialarıyla paralel argümanlar içeriyor gibi görünse de, Türkiye'nin tarihinin hiçbir döneminde bir sömürge geçmişine sahip olmaması, partinin bilhassa iktidarının ilk döneminde demokratik teamüllere mümkün mertebe riayet etmesi ve belirtilen dönemde ülke içi iktidar mücadelesinin keskin ya da doğrudan çatışmacı bir üslupla yürütülmemesi söz konusu teoriyi Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ilk döneminde Türkiye'nin dış politika tercihlerini açıklamak için kullanmayı güçleştirmektedir.

Son olarak, Daniel W. Drezner (Drezner, 2017) de Washington Post'da yayımlanan "Trump, Russia and Omnibalancing" adlı yazısında Trump yönetiminin iç ve dış siyasetteki hamlelerini Bütüncül Dengeleme Teorisi'yle açıklama çabasındadır. Her ne kadar teorinin muhtevasıyla ve temel varsayımlarıyla uyuşmasa da, Drezner bunu yaparken Donald Trump'ın iç kamuoyu tarafından tam olarak kabullenil(e)memesinden ve Rusya'nın ABD seçimlerine müdahale ettiği iddialarından yola çıkmıştır. Yazara göre, Trump yönetiminin iktidarının devamı için kongre, bağımsız mahkemeler ve özel savcılar iç tehditler olarak ön plana çıkarken, Çin ve Rusya ise dış tehditler olarak göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda, Drezner, dönemin Washington yönetiminin iktidarı için daha tehlikeli olan iç tehditler karşısında, başta Rusya olmak üzere daha önemsiz gördüğü dış tehditleri yumuşatma ve içeriye karşı bir denge unsuru olarak kullanma amacı güttüğünü ileri sürmektedir (Drezner, 2017). Ancak, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin genel hatları ve üçüncü dünyayı tanımlamaya yönelik girişimi düşünüldüğünde, Drezner'in bu yöndeki görüşlerinin zorlama bir çaba olduğu ilk bakışta göze çarpmaktadır. İç tehditleri dış aktörlerle iyi ilişkiler kurarak yumuşatma argümanı hariç tutulursa, ABD'nin ve Donald Trump yönetiminin Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin sömürge geçmişi, komşu ülkelerle yaşanan anlaşmazlıklar, otoriter bir devlet başkanının varlığı, meşruiyet sorunu, ülke içi iktidar mücadelesi gibi birçok temel varsayımını tam manasıyla

karşılamadığı görülmektedir. Kaldı ki, Trump döneminde Washington ve Moskova yönetimleri arasındaki ilişkilerin ittifak ve hatta iş birliği kavramıyla ifade edilebilecek nitelikte olmadığı da aşikardır. Bu nedenle, Trump döneminde ABD'nin Rusya'yla olan ilişkilerinin Bütüncül Dengeleme Teorisi'yle açıklanmaya çalışılması büyük oranda tutarsız bir görüntü çizmektedir.

3.6. Sonuç Yerine

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımları analiz edilmeden önce, ilk olarak üçüncü dünya kavramının ne anlama geldiği ve bu kavramın zaman içerisinde geçirdiği dönüşüm sorgulanmıştır. Literatürde üçüncü dünya kavramının herkes tarafından kabul edilen ortak bir tanımının olmaması muğlak bir anlama karşılık gelmesine yol açmaktadır. Söz konusu kavram ilk kez 14 Ağustos 1952 tarihinde Fransız ekonomik tarihçisi Alfred Sauvy tarafından Soğuk Savaş'ın "Doğu" ve "Batı" bloklarından birine taraf olmayan ülkeleri ifade etmek için kullanılmıştır. Üçüncü dünya kavramının belirgin bir şekilde ideolojik mahiyet taşıdığı bu dönemde, bir ülkenin üçüncü dünya ülkesi olup olmadığı kolaylıkla saptanabilmiştir. Hatta SSCB Devlet Başkanı Joseph Stalin'in ve Çin'in kurucusu Mao Zedong'un müspet ya da menfi anlam taşıyan emperyalizm odaklı tanımlamaları dahi, üçüncü dünya ülkelerini tespit etme noktasında bir zorluk yaratmamıştır. Ancak zaman içerisinde uluslararası sistemin ve üçüncü dünya ülkesi olarak kabul edilen ülkelerin yapısındaki köklü değişimler, bahsi geçen kavramın da dönüşüm geçirmesine ve hangi ülkelerin bu kategoriye girdiğinin sınıflandırılabilmesinin daha zor bir hale gelmesine neden olmuştur.

1960'lı yıllardan itibaren sömürgecilerin tahakkümü altında yaşayan birçok ülkenin bağımsızlıklarına kavuşmaları, üçüncü dünya kavramını daha da karmaşık hale getirmiştir. Her ne kadar başlangıçta yeni bağımsız olan ülkelerin birçoğu üçüncü dünya kategorisinde değerlendirilse de, bağımsızlıklarının ardından bu ülkelerin ekonomik açıdan farklı kalkınma özellikleri göstermesi hepsinin tek bir kategoride sınıflandırılmasını zorlaştırmıştır. Bu durum üçüncü dünya ülkelerini tanımlamak için yalnızca ideoloji faktörünün değil, ekonomi faktörünün de devreye girmesine ortam hazırlamıştır. Üçüncü dünya ülkelerinin ekonomik açıdan farklı konumlarda bulunmaları ise, zamanla dördüncü dünya (birtakım problemlere sahip olmalarına rağmen potansiyeli bulunan ülkeler) ve beşinci dünya (tamamen yoksulluk batağına saplanıp kalan ülkeler) kavramlarının da literatüre girmesine sebep olmuştur. Ne var ki literatürde pek de fazla sahiplenilmeyen bu kavramların gündeme getirilişi mevcut anlam karmaşasını çözmek yerine daha da arttırmıştır. Örneğin BM'nin sınıflandırmasına göre günümüzde 33'ü Afrika'dan, 1'i Amerika'dan, 9'u Asya'dan ve 3'ü Okyanusya'dan toplamda

46 ülke en az gelişmiş ülke kategorisindedir. Fakat bu ülkeler 1970'li yıllardan itibaren hem üçüncü dünya ülkeleri arasında hem de bu kavramdan türetilmiş olan dördüncü veya beşinci dünya ülkeleri arasında gösterilebilmektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi üçüncü dünya kavramının geleceğiyle ilgili soru işaretlerini ortaya çıkarmış ve bahsi geçen muğlaklığı daha da arttırmıştır. Bir yandan, SSCB'nin yıkılmasının ardından Doğu Bloğu'nun ortadan kalkması üçüncü dünya fikrinin de önemini yitirerek tamamen yok olacağı düşüncesine yol açmıştır. Diğer yandan ise, Soğuk Savaş'ın ardından bağımsızlığını kazanan ya da Doğu Bloğu standartlarından uzaklaşarak "Yeni Dünya Düzeni'ne" ayak uydurmaya çalışan birçok eski sosyalist/komünist ülke ise otomatik bir şekilde "üçüncü dünya ülkesi" olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Soğuk Savaş'ın ardından gelinen noktada ideoloji faktörünün tamamen devre dışı kalmasıyla birlikte, üçüncü dünyayı tanımlamak için başta ekonomik koşullar olmak üzere devletlerin birtakım ortak olumsuz özelliklerine odaklanılmıştır. Böylece, üçüncü dünya kavramının günümüzdeki kullanımı yetersiz hayat standartları, yoksulluk, siyasi ve sosyal sıkıntılar vb. durumlarda olduğu gibi çeşitli yönlerden azgelişmişlikle ya da hiç gelişmemekle birlikte anılagelmiştir. Öte yandan, üçüncü dünya kavramına karşı çıkan bazı yazarlar bu kavramı "yapay", "sömürgeci tahakkümün devamı için sembolik olarak inşa edilmiş" ve "Batı-merkezli" olmakla ya da sistemin mevcut düzeninin (Batı egemenliğinin) devamını sağlamak adına "bilinçli olarak anlam karmaşasına yol açmakla" itham etmektedirler.

Üçüncü dünya kavramının muhtevasının ve geçirdiği dönüşümlerin sorgulanmasının ardından, çalışmanın üçüncü bölümünün devamında Bütüncül Dengeleme Teorisi kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Söz konusu inceleme neticesinde, teorinin ittifak literatürüne iki açıdan katkı yapmaya çalıştığı görülmüştür: 1) Üçüncü dünya ülkelerinin genel özelliklerinin ortaya konulması 2) Üçüncü dünya ülkelerinin ne amaçla ittifak kurduklarının açıklanması. Steven David teorisinde ilk olarak üçüncü dünya kavramını tanımlamanın zor bir çaba olduğunu, bu nedenle BM'in üçüncü dünya tanımını esas aldığını belirtmektedir. Bu tanıma göre üçüncü dünya ABD, SSCB, Kanada, Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika, Avrupa devletleri ve Çin dışında kalan devletlerden oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, David'in teorisinde ittifak kurma tercihleri kapsamında odaklandığı devletleri Asya, Afrika, Ortadoğu ve Latin Amerika'nın büyük bir bölümünde yer alan ülkeler teşkil etmektedir. Yazar, üçüncü dünya kavramının ne anlama geldiğine ilişkin genelleme yapabilmek için ise literatürdeki diğer çalışmalarda olduğu gibi devletlerin sahip olduğu birtakım ortak olumsuz özelliklere başvurmaktadır.

Bu doğrultuda "sömürge geçmişi bulunan", "gücün tek elde toplandığı", "iktidarın meşruiyet problemi yaşadığı", "ekonomik ve askeri yönden zayıf", "çatışma ya da iç savaş ortamından muzdarip", "ulusal aidiyetler yerine bölgesel ya da etnik aidiyetlerin ön plana çıktığı", "kimi zaman kendisini üçüncü dünya ülkesi olarak tanımlayan", "komşularıyla sınır uyuşmazlığı yaşayan" devletler David tarafından üçüncü dünya ülkeleri olarak tanımlanmaktadırlar. Ne var ki Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ileri sürdüğü genel özelliklerin literatürde üçüncü dünyayı tanımlamaya çalışan diğer çalışmalarla somut benzerlikler taşıdığı daha ilk bakışta göze çarpmaktadır. Aslında David'in çalışmasında "yeni" ve "orijinal" olan nokta üçüncü dünyayı tanımlama biçimi değil, söz konusu kategori içerisinde yer alan ülkelerin ittifak kurmaya yönelik eğilimlerini ele alma şekli olmuştur. Nitekim realizmin temel varsayımlarını yeniden yorumlayarak inşa ettiği teorisinde yazar, Güç Dengesi Teorisi başta olmak üzere realist ittifak teorilerinin büyük güçlerin ittifak tercihlerini açıklamakta başarılı olduğunu, ancak çeşitli yönlerden farklı karakteristik özelliklere sahip üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklama noktasında ise yetersiz kaldıklarını iddia etmektedir.

David teorisinde üçüncü dünya ülkelerinin başlıca özelliklerine dair bir genelleme ortaya koyduktan sonra, bu ülkelerin dış politikada hangi amaçla ittifak kurduğu sorusuna yanıt aramıştır. Temel kavramları ve varsayımları itibariyle düşünüldüğünde, Bütüncül Dengeleme Teorisi diğer realist ittifak teorileriyle tamamen zıt bir teori değildir. Aksine, eleştirilerine rağmen realizme ait bir ittifak teorisi olan Güç Dengesi Teorisi'ni merkeze alarak bu teoriyi -ve diğer realist ittifak teorilerini- üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklamaya uygun bir hale getirmeye çalışmıştır. Bu nedenle Bütüncül Dengeleme Teorisi ile -başta Güç Dengesi olmak üzere- realist ittifak teorileri arasında iç içe geçmiş bazı benzer ve farklı yaklaşım tarzlarından bahsedebilmek mümkündür. Bunlardan ilki Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ve diğer realist ittifak teorilerinin devletlerin ittifak tercihlerini değerlendirdikleri analiz düzeyi ile alakalıdır. Bütüncül Dengeleme Teorisi, varsayımlarını devlete ya da sisteme odaklanarak açıklayan diğer realist teorilerinin aksine, üçüncü dünya liderlerinin ülkelerinin ittifak tercihlerindeki rolünü incelediği birey seviyesinde bir analiz düzeyi benimsemektedir.

David'in analiz düzeyi olarak böyle bir tercih yapmasında üçüncü dünya ülkelerinin yukarıda belirtilen karakteristik özellikleri hayli etkili olmuştur. Üstelik teorinin literatüre kazandırıldığı Soğuk Savaş yıllarında iktidarını kaybeden birçok üçüncü dünya liderinin yaşamlarını da yitirmeleri Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde bu yönde bir yaklaşımın tercih edilmesini elzem kılmıştır. Bu durum Bütüncül Dengeleme Teorisi ile diğer realist ittifak teorileri arasında tehdit algısının kaynağına yönelik bir başka farklılığın da ortaya çıkmasına yol açmıştır. Genel

itibariyle iç ve dış politikayı yekpare bir yapı olarak gören diğer realist ittifak teorilerinde, bir devleti ittifak kurmaya yönelten başlıca tehdidin dış aktörlerden (bir başka devlet ya da ittifak) kaynaklandığı varsayılmaktadır. Üçüncü dünya ülkelerinde ise, iç aktörler de iktidarda bulunanlar için en az dış aktörler kadar önemli bir tehdit unsurudur. Nitekim dış müdahale neticesinde gücünü kaybeden Uganda Devlet Başbakanı İdi Âmin, Kamboçya Başbakanı Pol Pot ve Panama Devlet Başkanı Manuel Noriega gibi birkaç istisna dışında, üçüncü dünya liderlerinin büyük çoğunluğu askeri darbe ya da halk ayaklanması gibi iç tehditler sonucu iktidardan düşmüşlerdir. Bu nedenle, Steven David Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde üçüncü dünya liderleri için iç tehditlerin dış tehditlere kıyasla daha baskın olduğunu iddia etmektedir.

Analiz düzeyi ve tehdit algısıyla bağlantılı olarak, Steven David teorisinde realizme ait "anarşi", "insan doğası", "güç", "çıkar", "rasyonel davranma", "konular arası hiyerarşi" gibi bazı kavramları üçüncü dünya ülkelerine uygun olacak şekilde yeniden yorumlamıştır. Yazar realist teorilerin öne sürdüğü uluslararası sistemin düzenleyici bir üst otoritenin yokluğu nedeniyle anarşik bir yapıda olduğu varsayımını kabul etmekte, ancak iktidarın meşruiyetinin tartışıldığı üçüncü dünya ülkelerinin iç koşullarının da benzer bir ortama sahip olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, hem içeride hem de dışarıda anarşik bir çevre ile karşı karşıya kalan, birçoğu zayıf ve gayrimeşru olarak addedilen üçüncü dünya liderlerinin öncelikli amacı siyasi gücünü sürdürmek, yani hayatta kalmaktır. Bu kapsamda, rasyonel davranmak zorunda olan liderler/siyasi kadrolar çoğu zaman bireysel çıkarları doğrultusunda hareket etmekte ve ülke içi güç mücadelesinde üstün konumda bulunmaya devam etmek için gerekli olan ne varsa yapmaktadırlar. Tahmin edilebileceği gibi, böyle bir ortamda üçüncü dünya liderlerinin yüksek politikalar olarak adlandırılan güvenlik meselelerine öncelik vermeleri de kaçınılmazdır. Üstelik, Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne göre, üçüncü dünya liderlerinin bu yöndeki davranışları ve ittifak kurma girişimleri "insan doğasının bencil ve kötü bir yapıda olduğuna" ilişkin temel realist önerme çerçevesinde değerlendirilebilmektedir.

Bütüncül Dengeleme Teorisi ile realist ittifak teorileri arasındaki en temel farklılık ise bir ittifakın hangi amaçla kurulduğuna dair ortaya koydukları açıklamalardır. Güç Dengesi Teorisi başta olmak üzere realist ittifak teorileri bir devleti ittifak kurmaya iten ana faktörün o devletin varlığını sürdürme arayışı olduğunu iddia etmektedir. Bütüncül Dengeleme Teorisi ise, bir üçüncü dünya devletinin ittifaka girme amacının iç tehditler karşısında bunalan devlet liderinin ya da siyasi elitin iktidarda, yani hayatta kalma arzuları çerçevesinde şekillendiğini ileri sürmektedir. Örneğin Güç Dengesi Teorisi, bir devletin varlığını ya da çıkarlarını tehdit eden bir dış devlet ya da ittifak karşısında, kendisi için daha az tehlikeli olan bir başka dış devletle

veya ittifakta ittifaka girebileceği argümanını savunmaktadır. Benzer bir bakış açısına sahip olan Bütüncül Dengeleme Teorisi ise bir üçüncü dünya liderinin iktidarı için tehdit oluşturan bir iç aktör karşısında, kendisi için daha az tehlike oluşturan bir dış aktörle ittifaka girebileceği varsayımında bulunmaktadır. Bu kapsamda, realist ittifak teorileri bir devletin olası bir ittifaka "bu ittifak benim gücümü nasıl arttırır?" mantığıyla yaklaştığını iddia ederken, Bütüncül Dengeleme Teorisi ise üçüncü dünya ülkelerinde iktidarda bulunan liderlerin muhtemel bir ittifaka "bu ittifak benim iktidarda kalmama nasıl katkı yapar?" anlayışı üzerinden yaklaştığını belirtmektedir.

Steven David ile gerçekleştirilen mülakatın neticesinde, bu çalışmada muhalif unsurların dış aktörlerle kurdukları ittifakların da Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde değerlendirilebileceği fikri literatüre kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, çalışmada üçüncü dünya ülkelerinde iktidar sahiplerinin "hangi dış güçle yapılan ittifak benim iktidarda kalmama katkı sağlar" şeklindeki rasyonel hesabının, muhalif gruplar söz konusu olduğunda "hangi dış güçle yapılan ittifak benim iktidara gelmeme katkı sağlar" şeklinde de yorumlanabileceği iddia edilmiştir. Özellikle "iktidarı korumak" ve "iktidara gelmek" ikilemi çerçevesinde şekillenen iç savaş ortamlarında bu durum yaygın olarak görülebilmektedir. Son olarak, ittifaka girilirken verilecek olası tavizler de Bütüncül Dengeleme Teorisi ile diğer realist ittifak teorilerinin ayrıştığı noktalardandır. Bu kapsamda, Bütüncül dengeleme Teorisi üçüncü dünya liderlerinin -veya muhalif grupların- olası bir ittifak neticesinde iktidarını korumak -ya da iktidara gelmek- isterken ulusal menfaatlerden taviz verebileceğini iddia etmektedir. Oysaki başta Güç Dengesi Teorisi olmak üzere diğer realist ittifak teorilerinde böyle bir tavizin öngörülebilmesi söz konusu dahi değildir.

Bütüncül Dengeleme Teorisi zaman zaman Peşine Takılma stratejisi ya da Neoklasik Realizm ile bağdaştırılabilmektedir. Her ne kadar bahsi geçen teoriler ile Bütüncül Dengeleme Teorisi arasında bazı benzerlikler bulunsa da analiz düzeyi, tehdit algısı ve ortaya konulan teorik perspektif bağlamında ciddi farklılıklar mevcuttur. Bütüncül Dengeleme Teorisi Peşine Takılma stratejisine kıyasla herhangi bir devleti değil bir üçüncü dünya devletini merkeze almakta, dış tehditlerin yerine iç tehditlere odaklanmakta, devletin bekasından ziyade iktidarda bulunan siyasi elitin gücünü koruma arzusuna eğilmektedir. Realistlerin sistemin rolünü abarttığı iddiasıyla ortaya çıkan Neoklasik Realizm ise, iç faktörlerin dış politika kararları üzerinde etki sağlayacağı iddiası üzerinden Bütüncül Dengeleme Teorisi ile benzeşmektedir. Ne var ki yalnızca üçüncü dünya ülkelerine odaklanması, devletin çıkarlarını değil iktidardaki liderlerin çıkarlarını öncelemesi ve iç tehditlere aşırı anlam yüklemesi Bütüncül Dengeleme

Teorisi'ni Neoklasik Realizm'den farklı kılan özelliklerdir. Sonuç itibariyle, David'in yaklaşımı bahsi geçen iki teoriyi de kapsayan diğer realist ittifak teorilerinden "ittifak kurma amacı", "analiz düzeyi", "tehdit algısı", "bazı temel kavramların yorumlanma biçimi" ve "taviz unsuruna yaklaşım" gibi hususlarda ileri sürdüğü varsayımlar itibariyle ayrılmaktadır.

Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımlarının ve realizm ile olan ilişkisinin ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesini takiben, çalışmanın üçüncü bölümünün devamında teoriye yönelik eleştiriler incelenmiştir. Böylece bu teorinin günümüz koşullarına uygun olarak revize edilebilmesi adına uygun bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. İlgili literatür incelendiğinde, Danielle Beswick, Isabella Dannels, James Allison, John Mowchan, Matteo Fumagalli, Bakar Jikia gibi isimlerin çalışmalarında Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne yönelik birtakım eleştiriler getirdikleri görülmüştür. Dikkat çeken bir nokta olarak, bu eleştiriler teoriyi yanlışlamaktan ziyade onu güncel şartların ışığında revize ederek çalışmalarında kullanmak isteyen yazarlar tarafından ortaya konulmuştur. Eleştirilerin temelinde ise Soğuk Savaş şartlarında yazılmış bir teori olan Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin SSCB'nin yıkılmasının ardından yeniden yorumlanmasının kaçınılmaz olduğu düşüncesi yatmaktadır. Bahsi geçen yazarların eleştirilerinden bazılarından, bu çalışmada iç savaş sonrası Angola-Çin ilişkilerini Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin yeniden yorumlanmış bir versiyonu ile açıklamaya çalışırken istifade edilmiştir.

Örneğin, Danielle Beswick bir makalesinde Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Soğuk Savaş şartlarını sona ermesinden dolayı üç açıdan revize edilmesi gerektiği kanısındadır: 1) Muğlak bir ifade olan üçüncü dünya kavramının yeniden düşünülmesi, 2) Muhalif unsurların silahlı mücadele dışındaki yöntemlere de yönelmeleri nedeniyle tehdit algısının gözden geçirilmesi, 3) Gelişmekte olan ülkelerin daima zayıf ve meşruiyet yönünden problemli oldukları yönündeki peşin hükümlerin tekrar değerlendirilmesi. Isabelle Dannels yüksek lisans tezinde, David'in iç faktörlerin rolünü aşırı abarttığını, buna karşılık dış faktörlerin rolünü ise olabildiğince önemsizleştirdiğini iddia etmektedir. James Allison doktora çalışmasında, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Batı-merkezli bir anlayış ile kaleme alındığını ve üçüncü dünya ülkelerinin özelliklerini ortaya koyarken önyargılı bir şekilde hareket ettiğini ifade etmektedir. John A. Mowchan doktora tezinde Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin birçok yönden güçlü olmasına karşın temel olarak iki eksiklikten muzdarip olduğunu belirtmektedir: 1) Teorinin iç ve dış tehditlerin her zaman ve her yerde var olduğu (omnipresent) yönündeki yanılgısı, 2) David'in büyük güçler tarafından yapılan "askeri yardımların" üçüncü dünya

ülkelerinin yöneticilerini ittifak kurmaya yönelttiğine dair varsayımın her zaman geçerli olmaması.

Matteo Fumagalli bir makalesinde David'in teorisinde iki hususu yeterince dikkate almadığını iddia etmektedir: 1) Yalnızca iki kutuplu bir dünya düzenine odaklanılması neticesinde Çin örneğinde olduğu gibi üçüncü bir aktörün ittifak kurmaktaki rolünün hesaba katılmaması, 2) Ağırlıklı olarak iç dinamiklere odaklanılması nedeniyle uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerin göz ardı edilmesi. Bakar Jikia ise yüksek lisans tezinde Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni ekonomik faktörlerin ittifak kurma noktasındaki rolünü yadsıması nedeniyle eleştirmektedir. Kısacası David'in teorisi "Soğuk Savaş'ın sona ermesinin sistemin yapısına ve uluslararası ilişkilere etkisi", "üçüncü dünya kavramının muğlaklığı", "tehdit algısının dönüşümü", "üçüncü dünya liderlerinin zayıf ve gayrimeşru olduklarına yönelik taşıdığı peşin hüküm", "iç tehditlerin aşırı abartılması", "dış tehditlerin gerektiğinden fazla önemsizleştirilmesi", "Batı-merkezli bir bakış açısıyla kaleme alınmış olması", "iç ve dış tehditlerin her zaman ve her yerde mevcut olduğuna dair inancı", "ittifak tercihleri bağlamında üçüncü bir aktörün dikkate alınmaması", "uluslararası sistemin yapısındaki değişikliklerin göz ardı edilmesi" ve "yalnızca siyasi boyuta odaklanılarak ekonomik faktörlerin devre dışı bırakılması" gibi olgular üzerinden eleştirilmiştir. Bu kapsamda genel itibariyle, söz konusu eleştiriler yeniden yorumlanarak revize edilmediği takdirde teorinin üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklayabilme kapasitesinin büyük oranda Soğuk Savaş dönemiyle sınırlı kalacağı vurgulanmıştır.

Bu doğrultuda, Steven David ile gerçekleştirilen bir mülakatta kendisinin Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne yönelik mevcut eleştiriler hakkındaki görüşlerine başvurulmuştur. Mülakat esnasında yazara, "Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin muhtevası", üçüncü dünya kavramının kapsamı ve sınırlılıkları", "teorinin günümüz şartlarında uygulanıp uygulanamayacağı", "teorinin Angola İç Savaşı'nı açıklama kapasitesi" ve "muhalif unsurların teorideki olası yeri" hakkında birtakım sorular sorulmuştur. David'in mülakatta sorulan sorulara yanıt olarak ileri sürdüğü beş temel argüman şu şekilde ifade edilebilir: 1) Bütüncül Dengeleme Teorisi Batı-merkezli ya da modası geçmiş bir Soğuk Savaş dönemi teorisi değildir. 2) Üçüncü dünya ülkeleri "iç tehditlerin baskınlığı", "istikrar problemleri", "bütüncül olmayan birimler", "ekonomik ve siyasi sorunlar" gibi karakteristik özellikleri üzerinden tanımlanmaktadırlar. 3) Üçüncü dünya ülkelerinde iktidarın kaybı devlet liderlerinin yaşamlarını yitirmelerine de yol açabilmektedir. 4) Bu nedenle, üçüncü dünya liderleri dış politikada ittifak kurarken öncelikli amaçları iktidarda, yani hayatta kalmaktır. 5) İç savaş durumunda Bütüncül Dengeleme

Teorisi'nin varsayımlarını iktidar üzerinde hak iddia eden muhalif unsurlar için de uygulayabilmek mümkündür. Sonuç olarak, David ile gerçekleştirilen mülakat çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinin şekillenmesi noktasında önemli rol oynamıştır.

Bu bölümde son olarak, vaka incelemelerinde (case studies) Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni kullanan neredeyse bütün yazarların çalışmaları değerlendirilmiştir. Söz konusu çalışmalarda vaka incelemelerinin ağırlıklı olarak Afrika (Mısır, Etiyopya, Sudan, Ruanda), Ortadoğu (Irak, Ürdün, Katar, Suriye, Suudi Arabistan, Umman, Bahreyn) ve Orta Asya (Özbekistan, Ukrayna, Gürcistan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan) gibi coğrafyalardan seçildiği görülmektedir. Ayrıca bazı yazarların da, David'in teorisini Nicolas Maduro'nun yönetimindeki Venezuela'ya, Daniel Ortega'nın başkanı olduğu Nikaragua'ya, Donald Trump'ın iktidarındaki ABD'ye ve Recep Tayyip Erdoğan'ın idaresi altındaki Türkiye'ye de uygulamaya çalıştıkları saptanmıştır. Yazarların bu teori çerçevesindeki vaka incelemelerini bahsi geçen coğrafyalardan seçmelerinde, belirtilen ülkelerin iç politikadaki temel dinamiklerinin ve dış politikadaki ittifak davranışlarının Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde ortaya konulan üçüncü dünya genellemesiyle ve temel varsayımlarla büyük oranda paralellik arz etmeleri önemli rol oynamıştır.

Literatürde Afrika ülkelerinin dış politikadaki ittifak tercihlerini Bütüncül Dengeleme Teorisi'yle açıklama arayışındaki çalışmaların sayısı son derece sınırlıdır. Steven David makalesinde ve kitabında ilk olarak Mengistu Haile Mariam döneminde Etiyopya'nın ABD ittifakından ayrılarak Sovyet ittifakına yönelme nedenini bu teori doğrultusunda açıklamaktadır. Yazarın bahsi geçen makalesinde ve kitabında söz konusu teori çerçevesinde açıklamaya çalıştığı ikinci olay ise Enver Sedat yönetimi altındaki Mısır'ın 1973 yılında gerçekleşen Arap-İsrail Savaşı'nın (Ramazan Savaşı ya da Yom Kippur Savaşı) ardından ABD ile girdiği ittifaktır. Makalesinde Sudan örneğine yer vermeyen David, kitabında ise Cafer Numeyri'nin yönetimi altındaki Sudan'ın önce SSCB'yle ardından ise ABD'yle kurduğu ittifakları Bütüncül Dengeleme Teorisi kapsamında incelemiştir. David'in dışında bahsi geçen teoriyi Afrika'da yer alan ülkelerin dış politikalarını açıklamak için kullanmaya çalışan az sayıda isimden biri de Danielle Beswick'tir. Nitekim Beswick bir makalesinde soykırım sonrasında iç problemlerle boğuşan Ruanda'nın DKC'ye yönelik dış politikasını bu teorinin revize edilmiş bir versiyonu kapsamında değerlendirmektedir. Son olarak John Haddad, Sisi döneminde Mısır'ın dış politika çizgisini Kahire yönetiminin iktidarda kalma arzusu (Bütüncül Dengeleme Teorisi) ve ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etme dürtüsü (realizm) perspektifleri üzerinden ele almaktadır.

Afrika'ya yönelik olarak sınırlı sayıda vaka incelemesine uygulanmasına rağmen, Bütüncül Dengeleme Teorisi çeşitli yazarlar tarafından birçok Ortadoğu ülkesinin ittifak davranışlarını açıklamak için yaygın olarak kullanılmıştır. Ali Yasin Gündoğdu (2019) hem "Savaşın Değişen Karakteri Üzerine: Irak'ın IŞİD'le Mücadele Stratejileri" başlıklı yüksek lisans tezinde hem de Mehmet Halil Mustafa Bektaş (2019) ile birlikte kaleme aldıkları "Irak'ın IŞİD'le Mücadele Stratejileri: Omnibalancing Teorisi Perspektifinden Analizi" başlıklı ortak makalelerinde Haydar el-İbadi yönetiminin sözde IŞİD tehlikesini bertaraf edebilmek adına kurduğu yerel, bölgesel ve küresel ittifakları bu teorinin temel varsayımları doğrultusunda açıklamaktadır. Ürdün'ün 1967 Arap-İsrail Savaşı'na (Altı Gün Savaşı) girişi de Zachary Landau ve Nuri Yeşilyurt tarafından Bütüncül Dengeleme Teorisi ve Tersine Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Babak Mohammadzadah 2017 yılında yayımladığı "Status and Foreign Policy Change in Small States: Qatar's Emergence in Perspective" başlıklı makalesinde Katar başta olmak üzere Körfez ülkelerinin dış politikadaki ittifak davranışlarının bahse konu teorik yaklaşım ile anlamlandırılabileceğini ileri sürmektedir.

Baron V. Reinhold (2001) "Omnibalancing and House of Saud" başlıklı tezinde Steven David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Suud hanedanının iktidarda kalma iradesini ve bu yönde kurduğu ittifakları doğru bir şekilde açıklayabilmekte olduğu görüşündedir. Gerd Nonneman (2006) da "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'Relative Autonomy' in Multiple Environments" başlıklı makalesinde Suudi Arabistan'ın dış politikada kurduğu ittifak(lar)ın bu teori çerçevesinde değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Ortadoğu coğrafyasında Bütüncül Dengeleme Teorisi bağlamında etraflıca incelenen örnek olayların başında Suriye'nin Hafız Esad ve oğlu Beşar Esad dönemlerindeki dış politika tercihleri gelmektedir. Örneğin Christopher Bergen (2000) "Omnibalancing in Syria: Prospects for Foreign Policy" adlı tezinde Hafız Esad'ın Birinci Körfez Savaşı olarak adlandırılan "Çöl Fırtınası Operasyonu'nda" ABD'nin öncülüğündeki koalisyona verdiği desteği söz konusu teori ile açıklamaya çalışmaktadır. Isabelle A. Danneels (1994) de "Syrian Foreign Policy Between Rational Actor And Regime Legitimacy 1970-1994" başlıklı çalışmasında, Hafız Esad yönetiminin dış politika yaklaşımlarından bazılarını Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutmuştur.

Philip Robins (2013), "'Victory of Friendship'?: Asad, Erdoğan and Football Diplomacy in Aleppo" başlıklı makalesinde Suriye'deki Beşar Esad rejiminin bir dönem Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile "futbol diplomasisi" doğrultusunda kurduğu iyi ilişkileri Bütüncül Dengeleme Teorisi kapsamında

değerlendirmektedir. Uriel Abulof (2013) ise "Nuclear Diversion Theory and Legitimacy Crisis: The Case of Iran" başlıklı makalesinde İran'ın nükleer enerjiye sahip olma çabalarını Şaşırtma Teorisi (Diversionary Theory) ve Bütüncül Dengeleme Teorisi karşılaştırmasıyla ele almaktadır. Abulof, ayrıca, Suriye'de Beşar Esad yönetiminin Arap Baharı sırasında ve sonrasında izlediği dış politikanın ve bu kapsamda kurduğu ittifakların da Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne son derece uygun olduğunu dile getirmektedir. Son olarak, Marc J. O'Reilly (1999) ise "Oil Monarchies Without Oil: Omani&Bahraini Securıty In A Post-Oil Era" başlıklı makalesinde Umman'ın ve Bahreyn'in iç politikalarında meydana gelen değişimlerle nasıl başa çıkabileceklerine yönelik tercihlerini Steven David'in teorik varsayımları bağlamında değerlendirmektedir.

Steven David'in literatüre kazandırdığı Bütüncül Dengeleme Teorisi kimi yazarlar tarafından SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan başta Özbekistan olmak üzere bazı eski Sovyet cumhuriyetlerinin dış politikadaki ittifak tercihlerini açıklamak için de kullanılmıştır. Mehmet Çağatay Abuşoğlu (2016) "Omnibalancing Teorisi ve Türkiye-Özbekistan İlişkileri" başlıklı analizinde Taşkent yönetiminin dış politikadaki davranışlarını söz konusu teori doğrultusunda ele almaktadır. Matteo Fumagalli (2007: 254) de "Alignments and Realignments in Central Asia: The Rationale and Implications of Uzbekistan's Rapprochement with Russia" adlı makalesinde, İslam Kerimov yönetiminin Rusya'yla ve kısmen ABD'yle yakınlaşmasını Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne uygun olarak "hayatta/iktidarda kalma güdüsüyle" açıklamaktadır. Bakar Jikia (2010) ise "The Influence of International Threats on Foreign Policy in Authoritarian States: Central Asia" başlıklı tezinde bahsi geçen Özbekistan'ın, Türkmenistan'ın ve Kırgızistan'ın dış politika tercihlerini açıklamak için uygun bir teori olup olmadığını tartışmaktadır. Erich Miller ve Arkady Toritsyn (2005) de "Bringing the Leader Back In: Internal Threats and Alignment Theory in the Commonwealth of Independent States" adlı makalelerinde Özbekistan ve Ukrayna örnekleri üzerinden yola çıkarak Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyelerinin dış politikadaki ittifak davranışlarını Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde analiz etmektedirler.

Son olarak, Kirill Nourzhanov (2012) ise "Omnibalancing in Tajikistan's Foreign Policy: Security-Driven Discourses of Alignment with Iran" başlıklı makalesinde Duşanbe yönetiminin sistemsel, bölgesel ve yerel seviyedeki tehditleri dengelemek için Tahran yönetimi ile kurduğu yakın ilişkiyi Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde yorumlamaktadır. Öte yandan, Afrika, Ortadoğu ve Eski Sovyet Cumhuriyetlerinin dışındaki bazı ülkelerin ittifak tercihleri de bu teori kapsamında incelenmiştir. İlk olarak, Taylor Valley (2019) "Negotiating

Security in Latin America, How Russia Regained a Foothold in the Western Hemisphere" başlıklı yazısında Maduro ile Ortega'nın Rusya'yla ve Çin'le yakınlaşma çabalarını Bütüncül Dengeleme Teorisi doğrultusunda ele almaktadır. İkinci olarak, Ahmet Kasım Han (2013) "Paradise Lost: A Neoclassical Realist Analysis of Turkish Foreign Policy and the Case of Turkish-Syrian Relations" başlıklı makalesinde yaklaşık yirmi yıldır tek başına iktidarda buulunan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidardaki ilk döneminde dış politikada kurduğu ittifakları söz konusu teori çerçevesinde analiz etmektedir. Son olarak, Daniel W. Drezner (Drezner, 2017) de Washington Post'da yayımlanan "Trump, Russia and Omnibalancing" adlı yazısında Trump yönetiminin iç ve dış siyasetteki hamlelerini Bütüncül Dengeleme Teorisi'yle açıklama çabasındadır.

Değinilen yazarların tamamının çalışmalarında Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni başarılı bir şekilde kullandıklarını iddia etmek güçtür. Hatta bazı çalışmalarda, David'in üçüncü dünya genellemesini ele alma biçimine ilişkin uyuşmazlıklardan kaynaklanan birtakım tutarsızlıklar dahi görülmektedir. Ancak söz konusu yazarların tamamının vaka incelemelerini temel olarak devlet liderlerinin iktidarda kalma arzuları üzerine kurduklarına rastlanmıştır. Diğer bir ifadeyle, bu çalışmalarda iç tehditler karşısında iktidarını kaybetme endişesi yaşayan üçüncü dünya liderlerinin, dışarıdan bir aktörle ittifaka girmek suretiyle gücünü korumayı amaçladıkları ifade edilmiştir. Bu noktadan hareketle, tezimizin dördüncü ve beşinci bölümlerinden oluşan bir sonraki kısımda ise vaka incelemesi olarak Angola İç Savaşı ele alınacaktır. Bu doğrultuda, ilk olarak sömürgecilik döneminden bağımsızlık savaşı yıllarına uzanan süreçte Angola'da David'in varsaydığı özelliklere sahip bir üçüncü dünya ülkesinin ortaya çıkışı incelenecektir. Ardından ise, özellikle 1975-2002 yılları arasındaki iç savaş döneminde iktidar için mücadele eden yerel unsurların/grupların/partilerin dış aktörlerle kurdukları ittifaklar Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensipleri doğrultusunda değerlendirilecektir. Böylece, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Afrika ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklamak için kullanıldığı son derece sınırlı literatürü genişletme yönünde bir katkı yapılması planlanmaktadır.

İKİNCİ KISIM:

VAKA İNCELEMESİ

BÖLÜM IV

PORTEKİZ SÖMÜRGECİLİĞİNDEN ULUSAL BAĞIMSIZLIK SAVAŞINA:

Angola'da Bir Üçüncü Dünya Ülkesinin Ortaya Çıkışı

İlk kez 20. yüzyılın ikinci yarısında Fransız Alfred Sauvy'nin bir makalesinde yer alan ve yalnızca Soğuk Savaş dinamikleri çerçevesinde tarafsız kalan ülkeleri ifade etmek için kullanılan üçüncü dünya kavramı, zaman içerisinde çok yönlü bir değişime uğramıştır (Emiroğlu ve Ağa, 2020: 8-9). Kavramın yapısındaki çok yönlü değişimin ortaya çıkmasında, hem uluslararası siyasette yaşanan gelişmeler hem de üçüncü dünya ülkesi olarak addedilen ülkelerin geçirdiği bireysel dönüşümler etkili olmuştur. Bu kapsamda, 1952 yılında ileri sürülen "üçüncü dünya ülkesi" kavramıyla, günümüzde bu ifadenin karşılık geldiği anlam birbirinden oldukça farklılaşmıştır. Literatürde önemli tartışmalara yol açan bu kavram, hitap ettiği ülkeler tarafından kimi zaman "üçüncü dünya dayanışması" fikrinden hareketle önemsenmiş, kimi zaman ise "Batı-merkezli" ve "küçük düşürücü" olduğu gerekçesiyle sert bir şekilde eleştirilmiştir. Günümüzde evrensel olarak kabul edilen bir tanıma sahip olmayan "üçüncü dünya" kavramı, "gelişmemiş ülkeler", "az gelişmiş ülkeler", "gelişmekte olan ülkeler", "küresel güney ülkeleri", "yükselen ülkeler", "çevre ülkeler", "sanayileşmemiş ülkeler", "batı dışı ülkeler" gibi alternatif kavramlarla da açıklanmaya çalışılmaktadır (Smith, 2003: 10-11; Dietrich, 2008: 25; Akgün ve Çelik, 2007: 39; Özkaleli, 2011: 9-13).

Steven David 1991 yılında "üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklama" iddiasıyla "Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni" Uluslararası İlişkiler literatürüne kazandırmıştır. David konuyla alakalı bir makalesinde ve kitabında bu ülkeleri genel itibariyle "sömürge geçmişi bulunan", "zayıf hükümetlere sahip", "iktidar sahiplerinin meşruiyet problemi yaşadığı", "çatışma veya iç savaş ortamından muzdarip", "ulusal aidiyetler yerine bölgesel, etnik ya da dini kimliklerin ön plana çıktığı", "komşularıyla sınır anlaşmazlığı yaşayan", devlet kapasitesi sınırlı", "ekonomik ve askeri yönden problemli" ve "kendisini üçüncü dünyada konumlandıran" ülkeler olarak tanımlamaktadır (David, 1991A: 238-242; David, 1991B: 11-

15). Kısacası üçüncü dünya ülkeleri ilgili literatürde genel hatları itibariyle ekonomik, siyasi, sosyal, askeri, kurumsal vb. yönlerden "yetersiz veya geri kalmış olmakla", demografik yönden ise "iç karışıklıklar, iktidar çekişmeleri ve nüfuz mücadelesi" ile ele alınmaktadır. Bu nedenle herhangi bir ülkenin dış politikada kurduğu ittifak ilişkilerinin Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne uygun olup olmadığı incelenmeden önce, söz konusu ülkenin genel özelliklerinin David'in teorisinde ortaya attığı üçüncü dünya genellemesiyle bağdaşıp bağdaşmadığı meselesi ele alınmalıdır.

Steven David teorisinde bir üçüncü dünya ülkesi genellemesi yaparken ilk olarak gayet yerinde bir tavırla bu ülkelerin "sömürgecilik deneyimine" atıf yapmaktadır (David, 1991A: 239; David, 1991B: 12). İnsanlık tarihinin hemen her döneminde karşılaşılan sömürgecilik olgusunun, modern dönemde görece sistemli bir şekilde hayata geçirilmeye başlanması ise Coğrafi Keşifler ve Sanayi Devrimi gibi gelişmelere dayandırılmaktadır. İlk kez 15. ve 16. yüzyıllarda doğu ülkelerinin masallara konu olan zenginliklerine ulaşma ve alternatif ticaret yolları bulma amacıyla başlatılan coğrafi keşiflerin ardından gerçekleştirilen sömürgecilik faaliyetleri, sanayi devrimiyle birlikte İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika gibi sanayileşme yolundaki Avrupa ülkelerini de içerisine alacak şekilde genişlemiştir. Bu doğrultuda, boyundurukları altında bulunan ülkelerden "ham madde kaynağı", "ucuz iş gücü ya da köle", ve "pazar olanağı" olarak faydalanan sömürgeci güçler, sömürülen ülkelerin zenginliklerini kendi ülkelerini kalkındırmak için keyfi ve büyük oranda karşılıksız bir biçimde kullanmışlardır. Böylece yaklaşık beş yüzyıl içerisinde Asya'dan Amerika'ya, Ortadoğu'dan Afrika'ya dek uzanan geniş bir coğrafyada yer alan yüzlerce ülkede yaşayan milyonlarca insan Avrupalı bir devlet tarafından "sömürülme" tecrübesiyle yüzleşmiştir. (Ferro, 2005: 23-49; Kavas, 2009: 394-397; Luraghi, 2000). Maruz kaldıkları sömürgecilik ve emperyalizm tecrübesi, sömürülen ülkelerin ekonomik, siyasi, askeri, vb. yönlerden gelişmiş ülkelerden çok daha farklı bir süreç yaşamalarına yol açmış, bunun neticesinde ise bahsi geçen ülkeler sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik ve daha birçok açıdan farklı bir karaktere bürünmüşlerdir (Emiroğlu ve Ağa: 8). 15. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaşanan bu süreç, Steven David'in bir üçüncü dünya ülkesi olma ile sömürge geçmişi bulunma arasında kurduğu bağlantıyı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yüzlerce yıl boyunca sömürgeci aktörler tarafından "kaynakları yağmalanan", "insan gücü köleleştirilen" ve "siyasi ya da kurumsal gelişme kapasitesine ket vurulan" Afrika ülkeleri, sömürgeciliğin olumsuz yönlerinden en fazla etkilenenler arasındadır. Kıtanın sömürgeleştirilmesi, 15. yüzyıldan itibaren Portekizlilerin ve İspanyolların Afrika'nın kuzey,

güney ve batı kıyılarına yaptıkları keşif hareketleriyle başlamıştır (Gilbert ve Reynolds, 2010: 344-352). Sanayi devriminin kalkınma arayışındaki Avrupalı devletler için "ham madde" ile "pazar" ihtiyacını arttırması ve sömürge sahibi olmanın "uluslararası siyasette büyük güç olarak kabul edilmenin ön koşullarından biri haline gelmesi" ise zamanla Hollanda, Fransa, Büyük Britanya, Almanya ve Belçika gibi Avrupalı devletlerin de Afrika talanına hızla katılmalarıyla neticelenmiştir. Söz konusu talan kâşifler, din adamları, misyonerler, bilimsel ve teknolojik ilerlemeler vasıtasıyla da desteklenmiştir (Ferro, 2005: 23-49). Netice itibariyle, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1914 yılına gelindiğinde, Liberya ve Habeşistan (günümüzde Etiyopya) dışında kalan bütün Afrika ülkeleri Avrupalı güçlerin sömürge yönetimleri altında yaşamak zorunda kalmışlardır (Lukacs, 2018: 20).

Zorla sömürgeleştirme çabaları ve sömürgeci yönetimlerin iktidarı esnasında yaşananlar, dekolonizasyon sürecinin ardından bağımsız olan Afrika ülkelerinin karakteristik yapılarına ve iç-dış politikalarına çok yönlü ve çoğu zaman olumsuz bir mahiyette tesir etmiştir. Bu kapsamda, günümüzde kıta ülkeleriyle özdeşleştirilen birçok menfi özelliğin temelinde sömürgecilik döneminde hayata geçirilen ekonomik, siyasi, sosyal vb. politikaların izlerine rastlanabilmektedir. Dolayısıyla, Angola'nın bir üçüncü dünya ülkesi olarak iç ve dış politikada kurduğu ittifakları Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde incelerken, Steven David'in "üçüncü dünya genellemesinden" yola çıkarak bu devletin nasıl ve hangi tarihsel süreçten geçerek bir üçüncü dünya ülkesi haline geldiğini değerlendirmek de yerinde olacaktır. Böylece, sömürgecilik öncesi dönemde bağımsız Afrika krallıklarının yurdu olan Angola'nın, Portekiz sömürgeciliği sırasında ve sonrasında David'in ifadesiyle bir üçüncü dünya ülkesine dönüşmesine yol açan süreç daha iyi anlaşılabilecektir.

4.1. Angola'da Portekiz Sömürgeciliği Dönemi: 1482-1960

Bu bölümde Portekiz Sömürgeciliği döneminde yaşananların Angola'da bir üçüncü dünya ülkesinin ortaya çıkmasına nasıl yol açtığı incelenecektir. Bu kapsamda ilk olarak, Portekizlilerin Angola'ya gelişi ve iki toplumun kurduğu ilk temaslar esnasında Angola'nın üçüncü dünya ülkelerine atfedilen olumsuz özelliklere sahip bir toplum olmadığı, Portekiz kralı ile Angola'nın da bir parçasını oluşturduğu Kongo kralı arasındaki ilişkilerin büyük oranda ticari faaliyetler üzerinden ve eşitlik ilkesi çerçevesinde sürdürüldüğü vurgulanacaktır. İkinci olarak, köle ticareti döneminde yaşananların Angola'ya ve Kongo Krallığı'nın Portekiz ile olan eşit ilişkilerine dair olumsuz yansımaları ele alınacaktır. Üçüncü olarak, Berlin Batı Konferansı'nın getirdiği fiili işgal prensibinin Angola'nın bir üçüncü dünya ülkesi olmasına

giden süreçte oynadığı rol sorgulanacaktır. Son olarak ise, Estado Novo (Yeni Devlet) döneminde uygulamaya konulan ırkçı ve asimilasyoncu politikaların hem Angola'nın günümüzde üçüncü dünya ülkelerine ait özelliklere sahip olmasındaki hem de Angola'da uzun yıllar süren çatışma ortamının oluşmasındaki yadsınamaz etkilerine odaklanılacaktır.

4.1.1. Portekizlilerin Angola'ya Gelişi ve İlk Temaslar

Portekiz modern dönemde sömürgeciliğe ilk başlayan ve söz konusu faaliyeti en son nihayete erdiren emperyalist Avrupa ülkesi olma vasfına sahiptir. Lizbon yönetiminin "Keşifler Çağı" olarak adlandırılan sömürgecilik faaliyetleri, Asya'ya yönelik deniz ticareti için yeni bir yol bulmak ve doğunun zenginliklerine ulaşmak amacıyla 1415 yılında Prens Henrique'nin (Infante Dom Henrique) girişimleriyle başlamıştır (James, 2004: XIII). Bu doğrultuda, Portekiz'in belirtilen yılda Kuzey Afrika'da yer alan Septe'yi (Ceuta) işgal etmesiyle ilk adımı atılan emperyalist genişlemesi, 1999 yılında Makao'nun –Macau- Çin'e devredilmesiyle resmen sona ermiştir (Gencoğlu: 2021). Ülkenin Sahra altı Afrika'daki sömürgecilik geçmişi de benzer bir kronolojiye denk gelmektedir. Nitekim bu devletin Sahra çölünün alt-kıyı kesimlerindeki varlığı 15. yüzyılın ilk yarısından 20. yüzyılın son çeyreğine kadar uzanmaktadır (Abbott ve Rodrigues, 1988: 4). Deniz yolculuklarıyla başlayan sınırlı ticari ilişkilerin zamanla gelişmesi ve emperyalizme kadar uzanan siyasi bir boyuta evrilmesi neticesinde, Lizbon yönetimi günümüzde Gine-Bissau, Angola, Mozambik, Cape Verde (Yeşil Burun Adaları) ve Sao Tome ve Principe'de yer alan bölgeleri sömürge imparatorluğuna katmıştır. Ne var ki yaklaşık 90 bin km^2 gibi küçük bir yüzölçümüne sahip olan bu ülkenin, Afrika'daki sömürgelerinin toplam yüzölçümünün anavatanın neredeyse yirmi iki katı büyüklükte olduğu göz ardı edilmemelidir (Ataöv, 1977: 429). Bu kapsamda, Portekiz'in uzun yıllar boyunca ağırlıklı olarak ticari ilişkiler ve sömürgelerinin kıyı kesimlerindeki sınırlı bir etkinlikle tanımlanan varlığı, ancak Birinci Dünya Savaşı'nın ardından tam ve kesin bir hâkimiyete dönüşmüştür (Collelo, 1991: 20). Lizbon yönetiminin handiyse beş asır süren Afrika'daki emperyalist varlığının en yoğun olarak hissedildiği yer ise kendisinin yaklaşık 10 katı büyüklüğündeki Angola olmuştur.

Renkli bir tarihe sahip olmasına rağmen, Angola'nın sömürgecilik öncesi geçmişi çoğu zaman görmezden gelinmekte ve genellikle mevcut sınırlı bilgilerle yetinilmektedir. Ülkenin en eski sakinlerinin günümüzde Afrika'da yaşayan ve Batılılar tarafından Bushmen olarak adlandırılan Saan halkının ataları olduğu düşünülmektedir. Avcı-toplayıcı bir halk olan Saanların, Khoisan dil ailesine mensup bir dili konuştukları bilinmektedir (Henderson, 1979: 40-42). Orta Çağ'da

Angola tarihi, Bantu dilini konuşan çiftçi bir topluluk olan Bakongo halkının 14. yüzyıldan itibaren bu bölgeye göç ederek Khoisan dili konuşan toplulukların yerlerini almaları ve göçebe halkların aksine burada yerleşik bir kültür inşa etmeleriyle şekillenmiştir. Zira Portekizli sömürgecilerin gelişinden önce bölgedeki en güçlü krallık olan Kongo Krallığı, bu coğrafyada kalıcı yerleşim yerleri inşa eden Bakongo halkının eseridir. Söz konusu krallık, günümüzde Angola, Kongo Cumhuriyeti (KC), DKC ve Gabon sınırlarını kapsayan geniş bir alanda egemen olmuştur (Collelo, 1991: 6-9; Staeger ve Rotberg, 2007: 19-20; Palgrave Macmillan, 2017: 105).

Belirtilen dönemde irili ufaklı birçok krallığın, başkenti Mbanza-Kongo (São Salvador) olan bu görkemli krallığa siyasi olarak biat ettiği ve ona bağlı birer eyalet statüsünde varlıklarını sürdürdükleri de vakidir. Kongo Krallığı'na biat edenlerin en güçlüsü, günümüz Angola'sının kuzeyinde yer alan ve büyük oranda Mbundu (Kimbundu) halkına mensup kimselerden oluşan Ndongo Krallığı'dır. Etnik yapılarındaki farklılığa rağmen hem Bakongo halkının hem de Mbundu halkının Bantu dilini konuştukları ifade edilmektedir (Staeger ve Rotberg, 2007: 19-20). İlginç bir şekilde, Angola adının da Ngonda krallarına/kraliçelerine verilen "Ngola a kiluanje" unvanından türediği ileri sürülmektedir (Collelo, 1991: 10; Palgrave Macmillan, 2017: 105). Dolayısıyla, başlangıçta Portekizli denizciler tarafından Luanda ve çevresini tanımlamak için kullanılan bu kavram, zamanla genişlemiş ve 19. yüzyıla gelindiğinde günümüzde Angola sınırları içerisinde yer alan toprakların tamamını ya da diğer bir ifadeyle Kongo Krallığı'nın güneyini kapsayacak şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Batı-merkezli tarih yazımının sömürgecilik öncesi Afrika söz konusu olduğunda sıklıkla başvurduğu "ilkel", "geri kalmış", "medenileşmemiş" Afrika miti, dönemin Kongo Krallığı'nın gerçekleriyle örtüşmemektedir. İlk olarak, Kongo Krallığı sömürgecilik öncesi dönemde Portekiz'e kıyasla oldukça büyük bir yüzölçümüne ve hâkimiyeti altındaki vasal devletlerle birlikte nispeten oturmuş bir siyasi yapıya sahiptir. İkinci olarak, söz konusu krallık belirtilen dönemde geniş bir ticaret ve üretim ağını kontrol etmiştir. Öyle ki feodal sistemin üretim mekanizmalarını yavaşlattığı Portekiz'in aksine, Kongo Krallığı'nın dinamik bir üretim süreci içerisinde yer aldığı dillendirilmektedir. Üçüncü olarak, bu krallığın Portekiz'e karşı yumuşak karnı olarak addedilebilecek ateşli silahların ve açık denizlere çıkabilecek gemilerin eksikliği ise büyük oranda ülke liderlerinin stratejik tercihlerinden kaynaklanmıştır (Kürschner, 1976: 7-9). Bu kapsamda, bölgesinde bulunan diğer krallıklar önemli bir tehdit arz etmediği için ateşli silahlar Mbanza-Kongo yöneticilerinin gündemine görece geç girmiştir.

Öte yandan, her ne kadar denizler birtakım fırsatlar sunsa da, Kongo Krallığı'nın iç kesimlerinin toprak, tarımsal ürün, eğlence ve ticaret yönünden son derece zengin olması ülkede deniz ticaretine ve okyanuslara yönelik ilgisinin nispeten sınırlı kalmasıyla sonuçlanmıştır (James, 2004: XII). Bu nedenle, siyasi örgütlenmesini büyük oranda tamamlayan, bölgesinde en güçlü aktör olarak ön plana çıkan ve kendine özgü bir üretim mekanizmasına sahip olan Kongo Krallığı'nın, Avrupalıların iddiasının aksine hüküm sürdüğü dönemin şartlarında ilkel, geri kalmış ya da medenileşmemiş bir ülke özelliği taşımadığını söylemek mümkündür. Hatta Afrika'nın bu güçlü krallığının zamanın şartlarına göre büyük, güçlü ve zengin bir krallık olduğunu iddia etmek uygun olacaktır (Freitas, 2021). Dolayısıyla, sömürgecilik dönemi öncesi Angola'nın da David'in teorisinde genellediği üçüncü dünyaya özgü izler taşımaktan uzak bir coğrafya olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, Angola'nın üçüncü dünya ülkelerine özgü bazı olumsuz özelliklere sahip olması Portekiz'in buradaki hâkimiyetiyle birlikte zaman içerisinde gerçekleşmiştir.

Portekizliler Prens Henri'nin öncülüğünde başlattıkları Keşifler Çağı'nda Atlantik kıyıları boyunca hareket ederek önce 1415 yılında hemen yanı başlarındaki Septe'ye –Ceuta- (İnan, 2020: 194), ardından ise 1440'lı yıllarda Gine Körfezi kıyılarına varmışlardır (Hair, 1990: 116; Hair,1992: 11-12). Ülkenin günümüzde Angola sınırları içerisinde yer alan bölgeyle ilk teması ise otuzlu yaşlardaki denizci ve kâşif Diogo Cao'nun 1482 yılında Kongo Krallığı'nın batı kıyılarına ulaşmasıyla mümkün olmuştur (Brinkman, 2016: 258-259). Kâşif Cao bu seferinde hem Kongo Krallığı'yla hem de bu krallığa tabi olan Ngola Krallığı'yla temas kurmuştur. Başlangıçta yerlilerle sınırlı bir şekilde etkileşime geçen ve birkaç yerliyi tercüman olarak yetiştirmek için Portekiz'e götüren Cao, birkaç yıl sonra geri döndüğünde yanında getirdiği çeşitli hediyelerle birlikte Mani Kongo olarak adlandırılan Kongo kralıyla da bir görüşme yapmıştır (Kürschner, 1976: 9). Luísa Freitas (2021: 9), Henriques'ten alıntısında Portekizli denizcilerin bu bölgeye gelişiyle birlikte kurulan ilişkilerin ilk aşamada ağırlıklı olarak çeşitli ürünlerin alışverişine, yani ticarete, dayandığını belirtmektedir. Bu kapsamda, Portekizlilerin Kongo Krallığı'na ateşli silah, kumaş ve şarap sattığı, karşılığında ise altın, fildişi ve köle satın aldığı vurgulanmaktadır (Staeger ve Rotberg, 2007: 20).

Cao'nun ziyaretini takip eden yıllarda, Portekiz ve Kongo kralları arasındaki mektuplaşmalar, elçi ziyaretleri, hediyeler ve ticari ilişkiler tüm hızıyla sürmüştür. İki ülke arasında artan yoğun ilişkilerin bir sonucu olarak, Hristiyanlık da ilk kez bu dönemde Angola topraklarına girmiş ve binlerce Angolalı bu dini benimsemiştir. Bu kapsamda, Angola'nın Ankara Büyükelçisi Patricio ise Portekizli sömürgecilerin dini Angola toplumu üzerinde bir tahakküm ve boyun

eğdirme aracı olarak kullandıklarını, bu nedenle günümüzde ülkesinde yaşayanların büyük çoğunluğunun Hristiyanlaştığını ifade etmiştir.[46] Portekizlilerin gelişiyle birlikte Hristiyan olan Angolaların en meşhurları ise 3 Mayıs 1491'de gönüllü olarak vaftiz edilen Kongo Kralı Nzinga Nkuwu ile Vatikan tarafından Kongo piskoposu olarak tayin edilen oğlu Henrique Kinu a Mvemba -veya Hristiyanlığı seçtikten sonraki ismiyle Alfonso- olmuştur (Fernandez-Armesto, 2016: 98). Dolayısıyla, Portekiz'in Angola'yla kurduğu ilk ilişkilerin, sınırlı bir mahiyette tezahür ettiği, bir ast-üst ilişkisinden ziyade eşit aktörler arasında ilişki kurma biçimi olarak kabul edilen ticarete odaklandığı, siyasal ilişkilerde eşit mütekabiliyet ilkesinin esas alındığı ve bölgenin Hristiyanlaştırılmasına yol açtığı görülebilmektedir. İki devlet arasındaki söz konusu eşit ilişki kurma biçimi, ilerleyen süreçte Portekizlilerin bölgedeki etkinliğini arttırmasının ve köle ticaretine ağırlık vermesinin ardından sona ermiştir. Böylece, kurulan ilk ilişkilerde olduğunun aksine, Angola toplumunun ve siyasetinin uzun vadede bir üçüncü dünya ülkesine dair vasıfları haiz olacak şekilde dönüşmesine giden sürecin önü açılmıştır.

4.1.2. Angola'da Köle Ticareti

Angola'ya bol miktarda altın ve gümüş bulma umuduyla gelen Portekizliler, burada zaman içerisinde kendileri için ekonomik olarak çok daha değerli bir emtiaya, köle ticaretine, yönelmişlerdir. 16. ve 17. yüzyıllarda, Lizbon yönetiminin Brezilya'yı ve bazı Karayip adalarını sömürgeleştirmesi, Kongo Krallığı ile Portekiz arasındaki eşit siyasi ve ekonomik ilişkilerin muhtevasını büyük ölçüde değiştirmiştir (Kürschner, 1976: 10). Sömürülen ülkelerde plantasyonlarda çalışacak yerli nüfusun yetersiz olması ve beyazların üretim için bu ülkelere gönderilmesinde arzu edilen başarının sağlanamaması gibi durumlar, köle ticaretine ivme kazandırmıştır. Angola'nın -ve Afrika'nın- bu anlamda kaderini değiştirecek ve bölgedeki köle ticaretini hızlandıracak gelişme ise Sao Tome ve Principe adasının 15. yüzyılın sonundan itibaren Portekizli denizciler tarafından keşfedilmesi, ardından 16. yüzyılla birlikte önemli bir köle ticareti merkezi haline getirilmesi olmuştur (Coelho vd., 2008: 134).

Hiç şüphesiz, kölelik olgusu ya da köle ticareti ne Angola'ya ne de Afrika'nın diğer bölgelerine Portekizlilerle (Avrupalılarla) birlikte gelmiş değildir. (Lovejoy, 2011: 35). Ancak köleler, 16. yüzyıldan itibaren ilk kez bu ülke -ve sonrasında diğer Avrupalı devletler- tarafından bu denli sistemli ve geniş çaplı bir şekilde alınıp satılabilen, hatta aracılık edilebilen birer ticaret metası haline dönüştürülmüşlerdir (Lovejoy, 2011: 3-48). Bu noktadan hareketle, Freitas'ın (2021:

[46] Angola'nın Ankara Büyükelçisi Jose Gonçalves Martins Patricio ile gerçekleştirilen yazılı mülakat: (Patricio, 18 Şubat 2022).

10) aktardığına göre 1575-1885 arasında kalan yılları Portekiz-Angola ilişkileri açısından "sömürgeci merkantilizm dönemi" olarak nitelendiren Henriques, belirtilen zaman dilimini köle ticaretinin ön plana çıktığı ve üretim ile ihracatın kölelerin bedenleri ve emekleri üzerinde yükseldiği bir evre olarak tanımlamaktadır. Nitekim 1820 yılına gelindiğinde Portekiz hükümetinin gelirlerinin %85'ini sömürgelerden ve büyük oranda köle ticaretinin yarattığı ekonomik faaliyetlerden elde ettiği gerçeği bu yöndeki görüşü güçlendirmektedir (Mormul, 2018: 46).

Her ne kadar Portekiz köle ticaretinden büyük bir gelir elde etse ve dünyaya milyonlarca köle akışı sağlasa da, bu alanda hiçbir zaman tekel konumunda ol(a)mamıştır. Zira 17. ve 18. yüzyıllarda Portekizliler köle ticareti konusundaki sermayeyi ve araçları kontrol etme noktasında İngiltere'nin, Hollanda'nın ve hatta kendi sömürgesi hüviyetinde olan Brezilya'nın dahi gerisinde kalmıştır (Collelo, 1991: 15-16). Dahası, sömürgelerin ve köle ticaretinin karlı yüzü, her dönemde olduğu gibi belirtilen dönemde de uluslararası sistemdeki rakip aktörlerin ilgisini çekmiştir. Örneğin, Otuz Yıl Savaşları'nın[47] kaotik ortamından faydalanan Hollanda'nın Lizbon yönetiminin Afrika'daki sömürgelerine saldırması, Portekiz için köle ticaretinin sekteye uğraması riskini de beraberinde getirmiştir. 1500'lü yılların ikinci yarısından bu yana İspanya egemenliğinde bulunan Portekiz, Avrupa'da patlak veren Otuz Yıl Savaşları'nı fırsat olarak görerek 1640 yılında bu ülkeye başkaldırmıştır. Bu kapsamda, Lizbon yönetimi onlarca yıldır İspanyollarla savaş halinde olan Hollandalıların desteğini umsa da, Hollanda Portekiz'in içerisinde bulunduğu durumu kendi sömürgelerini genişletmek için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Böylece Hollandalılar öncelikle Brezilya topraklarında yer alan Bahia ve Pernambuco'yu işgal etmiş; 1641 yılına gelindiğinde ise Portekiz hâkimiyetindeki Sao Tome ve Principe ile başta Luanda ve çevresi olmak üzere Angola'nın bazı bölgeleri Hollanda'nın hâkimiyetine girmiştir (Thornton, 2016: 189).

[47] Yalçın Alganer ve Çağlar Yılmaz (2016: 98) Otuz Yıl Savaş'larını şu şekilde açıklamaktadır: *"Otuz Yıl Savaşları'nda Seksen Yıl Savaşları'nın aksine dinin etkili olduğu görülmektedir. Savaşın temel nedeni ise yine Protestanlar ile Katolikler arasındaki dini anlaşmazlıklardır. Savaş, Almanya sınırları içerisinde olmuştur. Protestanlar tarafından bir birlik kurularak 1618 yılında ayaklanma çıkarılmıştır. Bu duruma dışarıdan müdahale de gecikmemiştir. Zira Protestanlar; Fransa, Hollanda ve İngiltere'nin desteğini alırken Katolik Alman devletleri de Kutsal Roma İmparatorluğu'nun desteğini almışlardır. Önceleri din savaşı olarak başlayan savaş, daha sonra Alman iç savaşı ve Kutsal Roma İmparatorluğu'na bağlı devletlerin bağımsızlıklarını kazanmak istemeleriyle beraber iyice karmaşık bir hal almıştır. Savaş, Protestanların zaferiyle sonuçlanmıştır ve savaş ardından Westphalia Barışı yapılmıştır. Otuz Yıl Savaşları sonrasında Fransa, Avrupa'nın en önemli gücü haline gelmiştir. Bundan sonraki dönemde Avrupa'nın liderliği Fransa'ya aitti. Almanya ise Otuz Yıl Savaşları'ndan yaralar alarak çıkmıştır. Savaş sonrasında Almanya büyük oranda parçalanmıştır ve bir önceki dönem Avrupa'nın gelişmiş bir bölgesiyken bu tarihten sonra gerileme belirtileri göstermeye başlamıştır."*

Bu süreçte, Kongo Kralı II. Pedro'nun bölgedeki Portekiz hâkimiyetine karşı Hollandalılarla ittifak kurmak amacıyla yazdığı bir mektubun, Hollanda'yı Afrika'da sömürgecilik çabalarına yönlendiren ana faktörlerden biri olduğu iddia edilmektedir. (Thornton, 2016: 191-192). Genel görüşe göre, Kongo ve Matamba kralları işgal boyunca düşmanca hislere sahip oldukları Portekizli sömürgecilere karşı Hollandalılarla birlikte hareket etmişlerdir (Staeger ve Rotberg, 2007: 22; Miller, 1975: 211-212; João-Gunza, 2019: 448-449). Hollanda'nın bu işgalleri, köle ticaretini Portekiz açısından durma noktasına getirmiş ve kaçınılmaz olarak bu ülkenin ekonomisini son derece olumsuz etkilemiştir. 1648 yılında Afrika'daki sömürgelerini Hollanda'dan geri alan Portekizliler, Hollandalılarla birlikte hareket eden Kongo Krallığı'nın (1665) ve ardından Ndongo Krallığı'nın (1671) üzerine askeri kuvvet göndermiştir. Bu gelişmelerin ardından iki krallık da kâğıt üzerinde özerk bir mahiyette varlığını sürdürse de, pratikte Angola'daki Portekiz tahakkümü iyiden iyiye belirginleşmiştir (Staeger ve Rotberg, 2007: 22; João-Gunza, 2019: 452-455; Ball, 2017: 5). Öte yandan, Collelo'nun (1991: 12) aktardığı başka bir görüşe göre ise, Ndongo Krallığı Hollanda'nın işgali sırasında Portekiz'e sadık kalmış, ancak Hollandalıların Angola'dan ayrılmasının ardından bağımsızlık ilanında bulunmaları nedeniyle Lizbon yönetimi söz konusu krallığın üzerine de askeri kuvvet göndermiştir.

Köle ticareti kaçınılmaz bir şekilde bölgedeki diğer aktörleri de derinden etkilemiştir. Nitekim bölgenin iki önemli aktörü olan Kongo ve Ndongo krallıkları ile bölgedeki irili ufaklı diğer krallıklar zaman içerisinde silah ve mühimmat elde etmenin tek yolu olarak gördükleri köle ticaretine dâhil olmuşlardır (João-Gunza, 2019: 448). Böylece, söz konusu krallıklar gerek birbirleriyle gerekse diğer küçük komşu krallıklarla yaptıkları savaşlarda esir aldıkları savaşçıları köle olarak alıp satmaya başlamışlardır. Örneğin 16. ve. 18. yüzyıllar boyunca, bölgedeki Afrikalı topluluklar hem kendi aralarında hem de Portekiz krallığına karşı askeri çatışmalara girmişlerdir. Köle ticareti faktörü ve Angola'da bol miktarda kıymetli maden -altın ya da gümüş- bulunduğu inancı ise, Portekizlilerin bu çatışmaları teşvik etmesine ve hatta Portekiz vatandaşı bazı kişilerin çatışmaların bilfiil içerisinde yer almasına yol açmıştır (Kürschner, 1976: 10-11; Collelo, 1991: 9). Hatırı sayılır bir ekonomik kazanç sağlayan köle ticaretinin itici güç olduğu bu çatışmaların neticesinde, başta Kongo ve Ndongo krallıklarında olmak üzere bölgenin siyasi, ekonomik ve demografik yapısı oldukça büyük bir zarar görmüştür (Ball, 2017: 5-7). Üstelik çatışmalar yoluyla elde edilen köleler yeterli gelmeyince, "pombeiro" adı verilen "Portekizli, melez ya da siyah köle tacirleri" de yerel kabile şeflerinden kıyafet ve şarap karşılığında köle satın almaya başlamışlardır (Candido, 2007: 3; Collelo, 1991:

15). Gelinen noktada, köle ticaretinin ve buna bağlı faaliyetlerin doruk noktasında çıktığı bir dönemde bölgede yaşayanlara "mağdur olmak (köleleşmek)" ya da "fail olmak (köleleştirmek)" dışında somut bir alternatif bırakılmamıştır (Kürschner, 1976: 11).

Böylece, 16. yüzyıldan itibaren Angola'nın merkezi ve güneyi birer köle ticareti merkezi olmuştur. Bu kapsamda "pombeirolar" tarafından toplanan birçoğu iyi beslenmemiş ve zayıf koşullarda hayatını sürdüren köleler; Luanda, Benguela ve Cabinda gibi liman şehirlerine gönderilmiş ve buralarda yeterli şekilde beslenip güçlendirildikten sonra Atlantik deniz ticaretine hazır hale getirilmişlerdir (Staeger ve Rotberg, 2007: 21). Sonuç olarak, köle ticareti olgusu yaklaşık 300 yıl boyunca Angola'nın ekonomik, siyasi ve sosyal yaşamının temel bir bileşeni halini almıştır. Söz konusu ticaret kapsamında, Angola'dan yaklaşık iki-üç milyon Afrikalının Brezilya (%50), Karayipler (%30-35) ve diğer Güney Amerika ülkeleri (%10-15) başta olmak üzere çeşitli coğrafyalara köle olarak gönderildiği, ortalama bir-iki milyon Afrikalının ise deniz yolculuğu esnasında hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir (Mormul, 2018: 45-46; Collelo, 1991: 15). Nihai noktada, Portekiz hükümeti uluslararası konjonktüre paralel olarak Angola'daki köle ticaretini kendi topraklarında 1836 yılına resmi olarak yasaklasa da, söz konusu ticaret 19. yüzyılın son çeyreğine kadar gayriresmi bir şekilde devam etmiştir. Portekiz gemilerinin söz konusu hareketliliği engelleme noktasındaki yetersizliği nedeniyle ise, köle ticareti ancak 19. yüzyılın sonlarında İngiliz gemilerinden alınan yardımla tam olarak sona erdirilebilmiştir (Ferreira, 2011: 4; Thornton ve Clarence-Smith, 2021; Staeger ve Rotberg, 2007: 22-23).

Üç yüzyılı aşan Atlantik köle ticareti sürecinde yaşananlar Angola'nın bir üçüncü dünya ülkesinin özelliklerine bürünmesini nasıl etkilemiştir? Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde, "ulusal aidiyet sorunları", "sınırlı devlet tecrübesi", "ekonomik ve askeri problemler" ve "çatışma veya iç savaş ortamı" bir üçüncü dünya ülkesinin alametifarikaları olarak yansıtılmaktadır (David, 1991A: 238-242; David, 1991B: 11-15). Buna uygun olarak, köle ticaretinin Angola için telafisi oldukça zor olan ekonomik, siyasi ve sosyal problemler yarattığı yadsınamaz bir gerçektir. Örneğin Walter Roodney oldukça ses getiren "Avrupa Afrika'yı nasıl geri bıraktı?" adlı eserinde, 1650-1900 yılları arasında Avrupa'nın nüfusunun yaklaşık üç katına çıkarken, Afrika'nın nüfusunun büyük oranda yerinde saymasını köle ticaretiyle ilişkilendirmektedir. Bu noktadan hareketle Roodney, köle ticaretine maruz kalan bir ülkenin potansiyel üretim gücünün baltalandığı görüşündedir (Roodney, 2013: 170-171). Benzer bir şekilde, Angola bağımsız olduğunda ülke nüfusu 6 milyon civarındadır; ki bu rakam köle ticaretinde ülke dışına çıkarılan ve önemli bir kısmı yollarda vefat eden ülke sakinlerinin

yaklaşık olarak yarısına karşılık gelmektedir (Ferreira, 1974: 15). Bir başka örnek olarak ise, köle ticaretinin ekonomik bir kazanç unsuru haline gelmesi, Portekizlilere satabilecek köle arayışındaki Afrikalı krallıkların birbirleriyle çatışmaya girmelerine ve neticede bölgedeki sosyal ve siyasi istikrarın çözülmesine yol açmıştır.

Her ne kadar "pombeirolara" köle satan yerel kabile şefleri ve krallar da köle ticaretinin menfi etkilerinden sorumlu olsa da, Roodney çalışmasında Avrupalılar bölgeye gelmeden önce bu denli geniş çaplı ve sistemli bir köle ticareti akışı olmadığını ve hatta Afrikalıların nadiren köle sahibi olduklarını savunmaktadır (Gilbert ve Reynolds, 2010: 230). Portekizlilerle birlikte Angola'daki köle sayısının azami seviyede artması ve Portekizlilerin köle ticareti odaklı yerel çatışmaları teşvik etmesi de Angola mevzubahis olduğunda Roodney'in bu görüşünü doğrulamaktadır. İronik bir şekilde, Portekizlilerin bölgeye gelişiyle birlikte başlayan Angolalıların Hristiyanlaştırılması süreci de köle ticaretiyle birlikte nispeten yavaşlamıştır. Zira Hristiyan Afrikalıların Avrupalı Hristiyanlara denk görülmesinin köle ticaretine karşı bir tepkiye yol açabileceği ve bu ticareti engelleyebileceği endişesi, söz konusu yavaşlamanın ana sebeplerinden biri olmuştur (Kürschner, 1976: 10). Böylece, Batı-merkezli yazında Avrupalıların yerlileri Hristiyanlaştırmasında karşılık bulan "medenileştirme miti", köle ticaretiyle birlikte Angola'da kısmen rafa kaldırılmıştır. Bütün bu örneklerden anlaşılacağı üzere köle ticareti döneminde yaşananlar, Angola'nın ekonomik, sosyal ve siyasi istikrarının bozulmasına ve bu ülkenin bağımsızlığını elde ettiği dönemde bir üçüncü dünya ülkesine ait özellikler taşımasına uygun bir zemin hazırlamıştır.

4.1.3. Berlin Batı Afrika Konferansı ve Fiili İşgal Prensibi

Portekiz'in Afrika'daki sömürgecilik faaliyetleri 15. yüzyıla kadar dayandırılsa da, 19. yüzyılın sonlarına dek bu ülkenin Angola'daki varlığının hayli sınırlı olduğu ilk bakışta göze çarpmaktadır. Diğer bir ifadeyle, belirtilen tarihe kadar Portekiz sömürgeciliği ağırlıklı olarak kıyı kesimlerde gözle görülür bir etki sağlayabilmiş, iç kesimlerde ise yerli krallıklar ile onların liderlerinin siyasi ve ticari etkinliği büyük oranda devam etmiştir. Bu kapsamda, 20. yüzyıla gelindiğinde dahi demografik olarak Angola nüfusunun neredeyse tamamının (%99) yerlilerden oluştuğu gerçeği dikkat çekmektedir (James, 2004: XIII; Kürschner, 1976: 12-13; Collelo, 1991: 19). Türkkaya Ataöv (1977: 430-431), yabancı bir kaynağa referansla "hafif sıklet sömürgecilik" olarak adlandırdığı bu durumu temel olarak üç nedene dayandırmaktadır. İlk olarak, Portekiz'in sömürgecilik yarışındaki rakipleri Fransa, İngiltere ya da Almanya kadar gelişmiş bir devlet olmadığı ifade edilmektedir. İkinci –ve bununla bağlantılı- olarak ülkenin

ekonomik ve askeri yönden zayıf oluşunun Angola'nın iç kesimlerine doğru yayılmayı engellediği görüşü hâkimdir. Gerçekten de, 20. yüzyıla dek bölgedeki beyaz nüfusu ve askeri varlığı oldukça sınırlı olan Portekiz, ilerleyen süreçte ülkenin iç kesimlerine yönelik askeri fetih çabalarının kaynağını da genellikle Angola'nın zengin doğal kaynaklarından ve bu ülkedeki yerlilerin emeklerinden temin etmeye çalışmıştır.

Son –ve belki de en önemlisi- olarak ise, Portekiz ile Angola'daki krallıklar arasındaki ilişkilerin eşit statüden ast-üst ilişkisi seviyesine indiği andan itibaren yerliler Lizbon yönetiminin bölgedeki varlığına karşı belirgin bir şekilde direniş göstermiştir. Yerlilerin direnişi, bölgedeki krallıkların Portekizli sömürgecilerle yalnızca köle ticareti bağlamında iş birliği yapmadığını, aksine her fırsatta Lizbon'dan Angola'ya yönelen emperyalizme karşı çıktıklarını göstermektedir. Örneğin Portekiz sömürgeciliğine karşı bir tepki olarak 1631 yılında kurulan Matamba Krallığı, yaklaşık 30 yıl boyunca Kraliçe Nzinga'nın önderliğinde bölgedeki direnişe öncülük etmeye çalışmıştır. Ne var ki Portekiz'in Hollandalıları kovarak bölgedeki üstünlüğü tekrar ele geçirmesi ve diğer yerli krallıkların Lizbon yönetimiyle birlikte hareket etmeyen Matamba'yı izole etmeleri, bu krallığın da nihayetinde kuruluş amacına zıt bir şekilde sömürge yönetimi ile iş birliği yapmasına yol açmıştır (Roodney, 2013: 150-151). Bir başka örnek olarak ise Portekiz sömürge yönetimi, Luanda'dan yaklaşık 100 mil uzakta bulunan Demba (Ndemba) halkının üzerine 1631-1919 yılları arasında 15 ayrı askeri sefer düzenlemiş, bu halkın direnişini ise ancak 1919 yılında kırabilmiştir (James, 2004: XIII-XIV). Daha önce değinildiği üzere bölgedeki yerel krallıkların Hollanda işgali sırasında Portekiz'e karşı tavır alması da, Angolaların bu yöndeki iradesini gösteren önemli örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1884 yılının Kasım ayında toplanan Berlin Batı Afrika Konferansı (Berlin Konferansı) sonuçları itibariyle Portekiz'in Angola'daki siyasi ve askeri nüfuzu için bir dönüm noktası olmuştur. 1883 yılında Cabinda'yı işgal eden ve kendisinin bir parçası olarak ilan ettiği tarihi Kongo Krallığı topraklarında egemenlik iddia eden Portekiz hükümeti (Staeger ve Rotberg, 2007: 23), kıtadaki varlığını ve çabalarını dış kamuoyuna kabul ettirmek için Fransa ile Belçika arasındaki Kongo Havzası krizini fırsata çevirerek uluslararası bir konferans toplanması talebinde bulunmuştur. Ülkenin bu talebi başlangıçta başta İngiltere olmak üzere büyük güçler tarafından görmezden gelinmiştir. Ancak ilerleyen süreçte İngiltere ve Fransa'nın Afrika'daki gücünü dengelemek isteyen Alman şansölyesi Otto von Bismarck'ın girişimleriyle, 15 Kasım 1884 tarihinde ülkesinin Berlin şehrinde uluslararası bir konferans düzenlenmiştir (Harris, 1914: 56; Collelo, 1991: 18). Söz konusu konferansa neredeyse tamamı Avrupalı devletlerden

oluşan 14 ülke katılmıştır: Avusturya Macaristan İmparatorluğu, Belçika, Danimarka, Fransa, İngiltere, Hollanda, Portekiz, Rusya, İspanya, İsveç-Norveç Krallığı, Osmanlı İmparatorluğu ve ABD (Fischer, 2015).

28 Şubat 1885 tarihine kadar süren bu konferans, nihai olarak Avrupalı aktörlerin Afrika'yı aralarında barışçıl -ya da diğer ifadeyle birbirleriyle büyük bir çatışmaya imkân bırakmayacak- bir şekilde paylaşarak sömürme çabalarını hızlandırmış ve kıtaya yönelik sömürgeci girişimlere "Avrupalı aktörler nezdinde" meşruiyet kazandırmıştır (Minawi, 2016: 9-12). Konferansta birbirlerinin Afrika'daki nüfuzunu dengelemeye çalışan büyük güçler Portekiz ve Belçika gibi görece daha az güçlü aktörleri birer denge unsuru olarak desteklemişlerdir. Böylece, henüz bir yıl önce işgal ettiği Cabinda bölgesi Portekiz'in hâkimiyetinde kalırken, Angola başta olmak üzere bu ülkenin Afrika'da yer alan diğer sömürgelerindeki egemenliği de tanınmıştır. Diğer yandan ise, 1891-1927 yılları arasında imzalanan çeşitli anlaşmalarla Belçika ve Portekiz sömürgeleri arasındaki sınır sorunları karmaşık bir yolla da olsa çözülmeye çalışılmış ve böylece birer Portekiz sömürgesi olan Angola ve Mozambik'in günümüzdeki sınırları ortaya çıkmıştır (Collelo, 1991: 18-19).

Berlin Konferansı'nın Afrika'nın sömürgeleştirilmesi hususunda getirdiği en önemli yenilik, sözlü işgal prensibinin yerine fiili işgal prensibini yerleştirmesidir. Konferanstan önce kıtada herhangi bir yeri işgal edip sömürge haline getirmek isteyen bir Avrupa devletinin, işgal etmek istediği bölgenin kıyı kesimlerine çıkarma yapıp buranın bütünüyle kendisine ait olduğunu iddia etmesi büyük oranda yeterli olmuştur. Bu kapsamda daha önce Afrika'da herhangi bir ülke ya da bölgenin kıyılarına çıkarma yapan emperyalist bir devlet, söz konusu ülke veya bölgenin iç kısımlarında da hâkimiyet kurmuş olarak kabul edilmiş ve buradaki egemenliği tanınmıştır. Berlin Konferansı'nın getirdiği fiili işgal prensibiyle birlikte ise emperyalist bir aktörün Afrika'da sömürge sahibi olabilmesi için yalnızca kıyı bölgelerde değil, sömürgeleştirmek istediği yerin iç bölgelerinde de tam, kesin ve silahlı bir hâkimiyet kurması gerektiği şartı getirilmiştir (Tanrıkulu, 2017: 60-62). Bu durum bir yandan sömürgeciliğin kendine has, acımasız dinamiklerini daha da karmaşık ve tahrip edici bir hale getirirken, diğer yandan meşrulaştırdığı sömürgeciliğin nasıl yapılacağını gösterme, yani yöntemini belirleme noktasında oldukça etkili olmuştur (Demir, 2011: 124).

Berlin Konferansı'nda alınan kararlar konferansa katılan devletler tarafından zamanında ya da Osmanlı Devleti örneğinde olduğu gibi birtakım tereddütlerin ardından gecikmeli olarak onaylanmıştır. Bu durum neticesinde hem sömürgeciler hem de sömürülen ülkeler için yeni bir

dönem başlarken, Afrika'ya yönelik emperyalist işgallerin ve kıtanın istikrarsızlaştırılmasının artarak devam etmesinin de önü açılmıştır. Diğer bir ifadeyle, Afrika'nın -neredeyse tamamen- sömürge edinme ya da mevcut sömürgelerini koruyarak uluslararası topluma kabul ettirme eğilimindeki aktörler tarafından paylaşılması amacıyla düzenlenen Berlin Konferansı'nı takiben, sömürgeci devletler kıtayı işgal etmeye yönelik taarruzlarını arttırma yoluna gitmiştir (Fischer, 2015). Bu durumdan en çok etkilenen ülkelerin/bölgelerin başında ise üç yüzyıla yakın bir süre Portekiz'i kıyı bölgelerde tutmayı başaran ve iç kısımlara yaklaştırmayan Angola gelmiştir. Nitekim konferansın ardından Portekizliler Angola'nın iç kesimlerinde de hakimiyet kurmaya yönelik çaba göstermiş, böylece ülkede öncekinden daha kanlı ve kapsamlı bir işgal süreci başlamıştır.

Berlin Konferansı'nın sonuçları kâğıt üzerinde Portekiz sömürge imparatorluğu yetkililerini memnun etse de, pratikte ortaya çıkan tablo -yani fiili işgal zorunluluğu- ekonomik kaynakları ve askeri gücü sınırlı olan Lizbon yönetiminin sömürgecilik tarzına uygun bir görüntü çizmemiştir (Guimaraes, 1992: 95-96). Zira yüzlerce yıldır Angola'da ve Afrika'daki diğer ülkelerde bir sömürgeci aktör olarak yer almasına karşın, Portekiz'in bölgedeki varlığı ağırlıklı olarak köle tacirleri ve oldukça sınırlı da olsa misyonerler tarafından yürütülmüştür. Konferansın öncesinde iç kesimlerde hâkimiyet kurmakta zorlanan ve çoğunlukla ticari faaliyetlere odaklanan Portekiz yönetimi, 19. yüzyılın sonlarına kadar Angola'nın yalnızca %10'unda etkin bir hâkimiyet kurabilmiştir (Ferreira, 1974: 31-32). Üstelik Kürschner'a (1976: 14) göre, 19. yüzyılın sonuna doğru gelindiğinde, bu ülkedeki beyaz Avrupalıların sayısı, ilk Portekizli kâşifin bölgeye gelmesinden neredeyse 400 yıl geçmiş olmasına rağmen ortalama 1000 kişi civarında kalmıştır. Bu şartlar altında, Portekiz sömürge yönetiminin Angola üzerinde tam ve kesin bir hak iddia edebilmesi ya da Afrika üzerine rekabetin kızıştığı bir dönemde sömürgelerini kaybetmemesi için bazı adımlar atması elzem görülmüştür.

İlk olarak, Berlin Konferansı'nın ortaya koyduğu fiili işgal prensibini yerine getirmek adına, Portekiz yönetimi Angola'ya ve Afrika'daki diğer sömürgelerine yönelik askeri operasyonlarının sayısını arttırmıştır. Böylece, asırlardır kıyı kesimlerdeki sınırlı bir hâkimiyetle yetinen Portekizliler, yerli grupları veya krallıkları tamamen ortadan kaldırmak için girişimlerde bulunmuştur. Yaklaşık otuz yıl süren bir mücadelenin sonunda gelinen noktada, Portekiz ancak Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Angola'nın her bölgesinde tam ve kesin bir hâkimiyet kurabilmiştir (Guimaraes, 1992: 96, 146; Samuels, 1970: 13; Collelo, 1991: 10). Bu doğrultuda, Portekizlilere bağlı olarak varlığını sürdüren Kongo Krallığı'nın gerçekleşen bir ayaklanmanın ardından Portekiz tarafından 1914 yılında tarih sahnesinden

tamamen silinmesi (South African History Online, 2021) ve Portekizlilere karşı direnen son topluluk olan Demba halkının Birinci Dünya Savaşı'nın ardından mutlak bir şekilde mağlup edilmesi Portekiz'in Angola'daki nihai zaferini ilan etmesine olanak sağlamıştır (James, 2004: XIII-XIV; Staeger ve Rotberg, 2007: 24).

İkinci olarak, köle ticaretinin tamamen kaldırılmasının ve akabinde Berlin Konferansı'nın ardından, zorla çalıştırma olarak da ifade edilebilecek olan ucuz işçilik gerçeği Angola'da günlük yaşamın bir parçası halini almıştır (Thornton ve Clarence-Smith, 2021; Kürschner, 1976: 14). Brezilya'nın 7 Eylül 1822'de bağımsızlığını ilan etmesi ve köle ticaretinin 1836 yılından itibaren güç de olsa aşamalı bir şekilde kaldırılması Portekiz'i ekonomik anlamda oldukça zorlamış, bu ülkenin ticarette Hollanda ve İngiltere'nin gerisine düşmesine neden olmuştur (Ferreira, 1974: 32). Bu durumun neticesinde Portekiz hükümeti, 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında hâkimiyetini Angola'nın içlerine doğru yaymak amacıyla gerçekleştirdiği askeri seferlerin maliyetini ise, yürürlükten kaldırılan köle ticaretinin yerine yerlilerden –ve onların emeklerinden- temin etmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Angolalılar, köle ticaretinin tamamen sona ermesinin ardından ülkedeki kahve, pamuk, şeker ve balık üretim alanlarında emeklerini hiç pahasına sunarak oldukça düşük bir ücret karşılığında çalışmaya zorlanmışlardır (James, 2004: XIII-XIV). Böylece köle ticaretinden elde edilen gelirin kaybı, yerlilerin zorla çalıştırılmasıyla üretilen tarım ve hayvancılık ürünleriyle telafi edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü olarak ise, Angola'nın iç kesimlerinde artan hâkimiyetine paralel olarak, Portekiz yönetimi bu ülkedeki etkinliğini arttırmak için kendi vatandaşlarını bu ülkeye göçmeye ve iç kesimlerinde çiftlikler kurmaya teşvik etmiştir. Göç ettirilen beyaz bir Avrupalı, kendi ülkesinde çoğu zaman niteliksiz vasıflara sahip olmasına ve hatta çeşitli suçlarından sabıkası bulunmasına rağmen, Angola'da ve Afrika'daki diğer Portekiz sömürgelerinde toprak sahibi yapılmış, vergi tahsis etmiş, yasaları uygulayacak konuma getirilmiş, işçi toplamış, kendi güvenlik birimlerini kurmuş, kısacası yerinde bir tabirle "imtiyazlı birinci sınıf vatandaş" olarak yaşamını sürdürmüştür (Mormul, 2018: 46). Angola'ya yönelik beyaz göçünün teşvik edilmesiyle birlikte, resmi rakamlara göre 1845 yılında 1.832 olan Angola'da yaşayan Portekizli beyazların sayısı, 1900 yılında 9.198'e, 1920 yılına gelindiğinde ise 20.700'e yükselmiştir (Bender, 1978: 20). Bu durum, bir zamanlar ülkedeki kamu kurumlarında yüksek maaşlı-prestijli işler bulabilen ve yerlilere kıyasla daha iyi muamele gören melezlerin (mestizoların) beyazların artan nüfusuyla beraber geri planda bırakılmalarına ve dolayısıyla

ilerleyen süreçte daha da şiddetlenecek toplumsal bir huzursuzluğun temellerinin atılmasına yol açmıştır (Guimaraes, 1992: 137-139).

Yukarıda anlatılanların ışığında, Berlin Batı Afrika Konferansı'nın Angola'nın üçüncü dünyaya özgü niteliklere sahip olmasında nasıl bir ortam hazırladığını sorgulamak yerinde olacaktır. Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin "üçüncü dünya ülkesi" tanımı incelendiğinde siyasi zayıflığa, ekonomik yetersizliğe, ulusal aidiyet ve toplumsal mutabakat eksikliği gibi durumlara özellikle vurgu yapıldığı görülmektedir (David, 1991A: 238-242; David, 1991B: 11-15). Bu kapsamda, Portekiz sömürge yönetiminin Berlin Konferansı'nın ardından Angola'ya yönelik uyguladığı politikaların neticesinde ülkede bahsi geçen durumların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. İlk olarak, Portekizliler "fiili işgal prensibi" gereği konferansın ardından Angola'nın iç kesimlerinde hâkimiyet kurmaya yönelik askerî harekâtlarının sayısını ve kapsamını arttırmış, böylece yerlilerin topraklarını zapt ederek ülkedeki siyasi istikrarı kendi lehine tesis ederken ülkenin gerçek sahiplerinin aleyhine bozmuştur. İkinci olarak, köle ticaretinin kaldırılmasının ardından askeri seferlerin masraflarının Angolaların zorla ya da ucuza çalıştırılması yöntemiyle karşılanması, tıpkı köle ticareti döneminde olduğu gibi yerlilerin emeğinin ve dolayısıyla üretim kapasitelerinin manipüle edilmesine yol açmış; bu durum ülkenin uzun vadede kalkınma potansiyelinin önüne bir engel olarak çıkmıştır.

Bu noktada, Roodney'in ileri sürdüğü köle ticareti ile Avrupa ve Afrika'nın nüfus artış hızı arasındaki bağlantıyı ve dolayısıyla Afrika'nın üretim gücünün baltalandığı iddiasını bir kez daha göz önünde bulundurmak faydalı olacaktır (Roodney, 2013: 170-171). Üçüncü ve son olarak ise, Afrika'daki yerlilerin ağırlıkta olduğu nüfusu dengelemek ve bilhassa ekonominin Portekizli ellerde işlemesini sağlamak amacıyla Portekizli beyazların Angola'ya göçünün teşvik edilmesi, bu ülkedeki demografik yapıyı olumsuz etkilemiştir. Nitekim beyazların gelişiyle birlikte ülkedeki melezlerin toplumsal statülerinde yaşanan gerileme, hem ulusal bağımsızlık hareketlerinin lider kadrosunun ortaya çıkmasına olanak sağlamış hem de Angola'daki etnik gruplar arasındaki ilişkileri bozarak söz konusu hareketler arasında beyazların ülkeden ayrılışından sonra dahi dinmeyen bir huzursuzluğun temellerini atmıştır. Netice itibariyle, Berlin Konferansı'nda alınan kararlar ve bu kararların uygulanma biçimi Angola'nın bir üçüncü dünya ülkesine ait bazı özellikler taşımasına son derece elverişli bir ortam hazırlamıştır. Ülkenin söz konusu olumsuz özelliklerini şiddetlendiren unsur ise, Portekiz'de 1926 yılında gerçekleşen darbenin ardından ortaya çıkan Estado Novo yönetimi olmuştur.

4.1.4. Portekiz'de Salazar Diktatörlüğü ve Estado Novo'nun Kuruluşu

Takvimler 5 Ekim 1910 tarihini gösterdiğinde Portekiz'de monarşi devrilmiş, ülke kıta Avrupa'sı için erken sayılabilecek bir tarihte ilk kez cumhuriyet rejimi ile tanışmıştır (Wheeler, 1978: 48). Aslında 19. yüzyıldan itibaren biriken siyasi ve ekonomik sorunlar, monarşiye yönelik tepkinin ve cumhuriyetçi ayaklanmanın başlıca nedenleri olmuştur. Daha önce değinildiği üzere, Brezilya'nın bağımsızlığını kazanması ve dolayısıyla köle ticaretinin zaman içerisinde kesin olarak ortadan kaldırılması Portekiz hükümeti için ağır bir ekonomik kayba yol açmıştır (Ferreira: 1974: 32). 1890 yılında Büyük Britanya'nın verdiği bir ültimatom neticesinde, Lizbon yönetiminin Berlin Konferansı'nda Portekiz'e bırakılan Rodezya'daki (Zimbabve ve Zambiya) haklarından vazgeçmesi ise bazı siyasi elitler ve halk tarafından ulusal bir aşağılanma olarak kabul edilmiştir (Infopedia, 2021). Ancak Portekiz hükümeti ve halkı için asıl sorunu ulusal bir aşağılanmadan ziyade her geçen gün kötüleşen ekonomik koşullar oluşturmuştur. Nitekim 1892 yılına gelindiğinde Portekiz maliyesi anavatanda ve sömürgelerde ağırlaşan ekonomik koşullar karşısında iflasın eşiğine yaklaşmış (Beydilli, 2007: 329), kraliyet ailesinin masrafları ve lüks harcamaları ise çeşitli çevrelerde kızgınlık uyandırmıştır (Silva, 2008). Artan ekonomik kaygılara, 1907 yılında Başbakan Joao Franco'nun güçlü bir muhalefete rağmen meclisi feshederek otoriter bir eğilim benimsemesi ve 1908 yılında ülkenin kralı I. Carlos ile varisi Prens Luís Filipe'in suikasta uğrayarak öldürülmeleri gibi siyasi karışıklıklar eklenince (Brandão, 2010), 3 Ekim 1910'da başkent Lizbon sokaklarında ordunun öncülük ettiği cumhuriyetçi bir ayaklanma patlak vermiştir.

Monarşiye karşı isyana kalkışan askerler başlangıçta kendilerine yönelik desteğin görece az olmasına rağmen başarıya ulaşmış; ülkede iki gün sonra cumhuriyet rejimi ilan edilmiş; kral Portekiz'i terk etmek zorunda kalmış ve yaklaşık 10 ay sonra, 23 Ağustos 1911'de, yeni bir anayasa kabul edilmiştir (Beydilli, 2007: 329). Cumhuriyet dönemiyle birlikte yaşanan yeni gelişmeler, Portekiz'in Afrika'daki sömürgelerini de kaçınılmaz bir şekilde etkilemiştir. Bu kapsamda, sömürgelere askeri ve mali yönden nispeten özerk bir ortam sağlanmış; çeşitli altyapı çalışmalarıyla ise Portekiz'in Angola'daki -ve Afrika'daki- varlığı güçlendirilmeye çalışılmıştır. Ne var ki söz konusu altyapı çalışmaları Kongo'nun maden zengini Katanga eyaleti ile Angola'nın Lobito limanı arasındaki güzergâhta yer alan Benguela demiryolu örneğinde olduğu gibi stratejik noktalarda yoğunlaşmıştır (Collelo, 1991: 20-21). Bu dönemde, ayrıca, sömürgelerini Almanya'ya kaptırma endişesi taşıyan Lizbon hükümeti 1916 yılında İngiltere'nin yanında Birinci Dünya Savaşı'na girmiştir (Beydilli, 2007: 329). Öte yandan, Berlin Konferansı'nın fiili işgal prensibi gereği, sömürgelerin iç kısımlarında hâkimiyet tesis

etme amaçlı askeri operasyonlar cumhuriyet döneminde de bütün hızıyla sürdürülmüş ve nihayetinde Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Angola'da tam ve kesin bir askeri hâkimiyet sağlanabilmiştir (South African History Online, 2021; James, 2004: XIII-XIV; Staeger ve Rotberg, 2007: 24). Ancak bütün bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak, 1926 yılına doğru gidilirken Portekiz'in sömürgelerindeki ve anavatanındaki mali durumunun ise son derece zor durumda olduğu görülmüştür (Collelo, 1991: 21).

Cumhuriyet döneminde bahsi geçen mali sıkıntılar yalnızca ülkenin Afrika'daki sömürgelerine özgü olmamıştır. Zira monarşi lağvedilmiş ancak Portekiz'deki toplumsal huzursuzlukların, siyasi kargaşanın ve ekonomik problemlerinin üstesinden bir türlü gelinememiştir. Huzursuzluğun devam etmesi, ülkenin Birinci Dünya Savaşı'na katılması ve Afrika'daki sömürgelerin iç kısımlarında etkinlik sağlamak için yapılan askeri seferler Portekiz ekonomisini hayli zor bir duruma sokmuştur. Bu şartlar altında, ülkenin kötü gidişinden kendilerine vazife çıkaran Filomeno da Câmara, Sinel de Cordes ve Mendes Cabeçadas gibi önde gelen ordu mensupları 1925 yılının 5 Mart, 18 Nisan ve 19 Temmuz tarihlerinde başarısızlıkla sonuçlanan üç ayrı darbe girişiminde bulunmuşlardır (Rosas, 2010: 75-77). 28 Mayıs 1926 tarihinde Cabeçadas'ın önderliğinde gerçekleşen dördüncü girişim ise başarılı olmuş ve Portekiz 48 yıl sürecek sağcı, ırkçı, muhafazakâr ve otoriter bir yönetimle tanışmıştır (Gallagher, 1983: 36). 1926 yılından itibaren "ulusal diktatörlük (ditadura national)" olarak ifade edilen bir geçiş sürecinin ardından 1933 yılında kabul edilen anayasa ile resmen "Estado Novo" olarak adlandırılan bu dikta rejiminin mimarı ise siyasete genç yaşta atılan ve Portekiz'i 36 yıl yönetecek olan ekonomist António de Oliveira Salazar olmuştur.

1926 yılından itibaren hükümet içerisinde çeşitli konumlarda yer alan Salazar, başbakan olmadan önce maliye bakanlığı ve sömürgeler bakanlığı gibi çeşitli görevler üstlenmiştir. 1928 yılında ikinci kez devraldığı Maliye Bakanlığı'yla son derece kötü durumda olan ülke ekonomisini düzlüğe çıkarması (Lewis, 1978: 628), kendisine 1932 yılında başbakan olmasına giden yolu açmıştır. 5 Temmuz 1932'de Portekiz'in yüzüncü başbakanı olarak atanan Salazar'ın hazırladığı korporatist anayasa 1933 yılında halk tarafından onaylanmış (Adinolfi ve Pinto, 2014: 160; Torlak, 2016) ve ülkede 5 Temmuz 1974 tarihinde Karanfil Devrimi adı verilen karşı bir darbeyle sona erecek olan Estado Novo dönemi başlamıştır (Leal, 2016: 128-129). Böylece, Portekiz'de ve sömürgelerinde yaklaşık kırk yıl boyunca ekonomik ve sosyal hayatı yeniden inşa etmeyi amaçlayan bir dikta rejimi hüküm sürmüştür. Howard J. Wiarda'nın (1977: 101) "otoriter", "mutlakiyetçi", "hırslı", "çalışkan" ve "entelektüel açıdan parlak" gibi vasıflarla tanımladığı Salazar tarafından ortaya konulan Estado Novo'nun, Portekiz'in

Afrika'daki sömürgelerine yansıması ise, "ekonomik entegrasyon" ve "ulusal entegrasyon" gibi kavramlarla ön plana çıkarılan, öncesinden çok daha ağır bir baskı, mağduriyet ve asimilasyon dönemi olmuştur.

Salazar'ın Estado Novo'sunun sömürgelere yönelik politikasının temel hatlarını 1930 yılında çıkarılan "sömürge kanunu (colonial act)" belirlemiştir. Söz konusu yasanın ikinci bölümünde, Portekiz devletinin "denizaşırı topraklara sahip olma, onları sömürgeleştirme ve bu topraklardaki yerli halkları uygarlaştırma" yönündeki tarihsel rolüne dikkat çekilmiştir (Silva, 2001). Yasa kapsamında ilk olarak, cumhuriyet döneminde getirilen siyasi ve ekonomik özerklikler kaldırılmış, sömürgeler üzerinde bilhassa ekonomik anlamda sıkı bir kontrol sağlanması ve buralarda yapılacak masrafların en aza indirilmesi amaçlanmıştır. İkinci olarak mülk alım ve satımı, yatırımlar, göç ve istihdam gibi hususlarda kısıtlamalar getirilerek, yabancıların sömürgeler üzerindeki rolünün en aza indirilmesi için çaba gösterilmiştir. Üçüncü olarak, özellikle Afrika sömürgelerinde yabancı şirketlerin imtiyazlarına büyük oranda son verilmiştir. Son olarak ise, sömürgelerde "yerel bilincin oluşmasının" önüne geçmek ya da diğer bir ifadeyle "Portekiz menşeli ulusal bir bilincin oluşmasını sağlamak" adına Portekizcenin eğitim dili olarak kullanılması kararlaştırılmıştır (Smith, 1974: 665-667; Caetano, 1951: 113-114). Bu doğrultuda, yeni sömürge politikasında Portekiz imparatorluğunun tüm bileşenleri "birlik içinde çeşitlilik (diversidade na unidade)" ifadesiyle açıklanmaya çalışılmıştır. 1930 yılında çıkarılan sömürge yasasıyla birlikte Afrikalıların siyasi, sosyal ve ekonomik alanda hareket kabiliyetlerinin kısıtlandığı, asimilasyon unsurunun ise tekrar ön plana çıkarıldığı görülmektedir (Caetano, 1951: 114).

Bu durum aslında bir anlamda sömürgelerin Lizbon hükümeti için taşıdığı ulusal ve ekonomik önemden kaynaklanmıştır. Zira Salazar yönetimi, sömürgeleri Portekiz ulusunun ayrılmaz bir parçası olarak ifade etmiş, onları anakarayla her yönden bütünleştirmeyi hedeflemiştir (Guimaraes, 1992). Salazar'ın Estado Novo anlayışında asimilasyon unsurunun ön plana çıkmasında, sömürgeler olmadan Portekiz ulusunun ayakta kalamayacağı ve parçalanacağı inancı da son derece etkili olmuştur. Nitekim belirtilen dönemde Portekiz Avrupa'nın en fakir ülkelerinden ve dünyanın en zayıf sömürgeci aktörlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktaydı. Zira endüstrisi az gelişmişti ve yaşam standartları bazı Afrika bölgelerinden çok daha yüksek değildi. Sömürgelere sahip olmak imparatorluğun ekonomik varlığı ve devamlılığı için oldukça elzem görülmekteydi. (Mormul, 2018: 48). Bu doğrultuda, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından değişen uluslararası şartlar neticesinde "sömürgelerin dekolonizasyonu" gündeme gelmeye başladığında, Salazar yönetimi 1951 yılında anayasada bir düzenleme yaparak sömürgelerini

ülkesinin "denizaşırı vilayeti (overseas province)" olarak ilan etmiştir. Böylece Portekiz hükümeti, savaş sonrası dünyanın getirdiği özgürlük atmosferinden etkilenmemek ve 1955 yılında üye olacağı BM'ye sömürgeleri konusunda hesap vermemek için kâğıt üzerinde bütün sömürgelerini anavatanın değişmez bir parçası kabul ederek diğer ulusların iç işlerine karışmasını engellemek istemiştir (Ataöv, 1977: 434; Freitas, 2021: 17). Ne var ki statülerinde yapılan bu değişikliğe rağmen, Lizbon yönetiminin sömürgelere yönelik ayrımcı ve asimilasyoncu politikaları 1951 yılının ardından da sürdürülmüştür.

Salazar'ın 1930'lu yıllardan itibaren iktidarını sağlamlaştırmasıyla birlikte Angola'da sömürü ve zorla çalıştırma doruk noktasına çıkmıştır. Freitas'ın (2021: 16-19) ifadesiyle, Estado Novo'nun getirdiği yeniliklerin başlıca sonucu "yerlilere ait toprakların yağmalanması" ve "bu kişilerin kendi topraklarında zorla çalıştırılması" olmuştur. Bu dönemde Portekiz hükümetinin Angola'nın kahve, şeker kamışı, pamuk, elmas, demir, manganez, petrol, kereste gibi tarım ürünlerinden veya doğal kaynaklarından önemli ölçüde faydalandığı bilinmektedir (Nascimento, 2016: 441-442; Ataöv, 1977: 431-432). İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kahve başta olmak üzere tarım ürünlerinin fiyatlarındaki artış ve Cabinda'da keşfedilmeye başlanan petrol yatakları Portekiz hükümetine 1975 yılına kadar ciddi anlamda bir ekonomik katkı sunmuştur. Bu kapsamda, Salazar'ın iktidarı döneminde tarım ürünleri ve ham madde ihracatçısı olan Angola'nın hem Portekiz'le hem de diğer ülkelerle olan ticari faaliyetleri Lizbon yönetiminin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiştir. Kurulan bu asimetrik sömürü ilişkisi Portekiz'in kalkınmasına yol açarken Angola'yı ise ekonomik olarak her geçen gün daha fazla zayıflatmıştır (Guimaraes, 1992: 120).

Salazar döneminde Angola kalitesiz Portekiz ürünleri için de bir pazar işlevi görmüştür. Örneğin Angola'dan pamuk ithal eden Portekizli firmalar, karşılığında ise bu ülkeye işlenmiş kumaş ve giysi satmışlardır (Guimaraes, 1992: 120-121). Nitekim 1957 yılına gelindiğinde üretim kapasitesi diğer Avrupa ülkelerine kıyasla zayıf durumda olan Portekiz'in, gerçekleştirdiği ihracatın %40'ını Angola'ya sattığı tekstil ürünleri ve şarap gibi Avrupa ülkelerinin tercih etmeyeceği kadar düşük kaliteli ürünler oluşturmuştur (Guimaraes, 1992: 124-125,). Bir başka sömürü örneği olarak ise 1960 yılında Angola'nın ihraç ettiği emtialar arasında kahve (%48,1), elmas (%17,6), balık ürünleri (%5,8), sisal (%4), demir cevheri (%2), kereste (%2) gibi Portekiz hükümetinin bol kazanç elde ettiği ürünler ön plana çıkmıştır (Brandenburg, 1969: 241). Değinildiği gibi, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Angola'nın iki katına çıkan ihracatı ve bilhassa artan kahve gelirleri Portekiz ekonomisi için büyük bir fırsata dönüşmüştür. Bu durum, söz konusu tarım ürününün ihracat rakamlarına da yansımıştır. Zira

aşağıdaki tabloda görüleceği üzere Angola'nın toplam ihracatının 1948 yılında %30,9'unu, 1951 yılında %47,9'ünü, 1955 yılında %45,5'ini, 1958 yılında %41,7'sini, 1964 yılında %48,7'sini ve 1967 yılında %51,9'unu kahve oluşturmuştur (Paige, 1975: 227):

Tablo 3. Estado Novo Döneminde Angola'nın Kahve İhracatı: 1948-1970

Yıl	Değer (Milyon Escudo)	Ağırlık (X1000 ton)	Fiyat (Kilo Escudo)	Tarım ihracatında (%)	Toplam ihracatta (%)
1948	459.8	53.4	8.61	39.6	30.9
1949	551.5	46.4	11.98	37.3	30.8
1950	746.6	37.5	19.91	42.2	34.4
1951	1527.7	64.5	23.69	57.9	47.9
1952	1137.6	47.7	23.83	53.3	41.3
1953	1882.0	71.5	26.32	68.6	53.2
1954	1340.2	45.6	29.39	61.5	41.9
1955	1275.6	60.1	21.22	62.8	45.5
1956	1603.5	89.8	17.86	67.3	48.8
1957	1454.8	74.9	19.42	68.3	43.3
1958	1539.4	79.6	19.33	67.5	41.7
1959	1387.5	89.0	15.59	60.3	38.7
1960	1264.0	87.2	14.49	53.5	35.4
1961	1398.5	118.1	11.84	57.5	36.1
1962	1864.1	156.9	11.88	63.1	43.7
1963	1894.8	136.4	13.89	62.0	40.5
1964	2859.1	138.7	20.61	71.8	48.7
1965	2687.1	159.2	16.88	70.5	46.8
1966	3058.4	156.4	19.55	67.0	48.1
1967	3546.8	196.5	18.04	88.3	51.9
1968	3530.5	188.6	18.72	75.7	45.3
1969	3232.8	182.8	17.69	62.2	30.4
1970	3880.0	180.6	21.48	61.0	31.9

(Kaynak: Paige, 1975: 227)

Portekiz'in Salazar döneminde Angola'daki ekonomik başarısı büyük oranda yerlilerin emekleri üzerinde yükselmiştir. Bu kapsamda, bir yandan yerli vergisi getirilerek 18-60 yaş aralığındaki Angolalı erkeklerin gelirlerinin üçte birine el konulurken (Ataöv, 1977: 432); diğer yandan ise Angolalılar çoğunlukla beyazlara ait plantasyonlarda oldukça düşük bir ücret karşılığında ve uzun çalışma süreleri boyunca zorunlu çalışmaya tabi tutulmuşlardır (Keese, 2012: 188-189; Thornton ve Clarence-Smith, 2021). Üstelik yerliler yalnızca Angola'daki plantasyonlarda değil, Güney Afrika ve Zimbabve örneklerinde olduğu gibi komşu ülkelerde de ucuz işçi olarak çalışmaya zorlanmış[48], sömürge hükümeti bu yolla da ekonomik kazanç

[48] Güney Afrika ve Zimbabve gibi ülkelerde bu insanların soyundan gelen kişilerin izlerine günümüzde dahi rastlanabilmektedir. Örneğin Halim Gençoğlu Güney Afrika'da yaşayan –ve muhtemelen bir kısmı zorunlu çalışmaya gönderilen bu kimselerin torunları olan- Angolalı göçmenlerin ülkelerinden bahsederken "Afrika'nın en güzel ama en talihsiz yeri" ifadesini kullandıklarını aktarmaktadır. Kaynak:

elde etmiştir. (Freitas, 2021: 16). Zorunlu çalışma kâğıt üzerinde 1955 yılında yalnızca kamu hizmetleriyle sınırlandırılsa ve özel işlerde kullanımına ağır cezalar getirilse de, pratikte ulusal bağımsızlık hareketlerinin silahlı mücadeleye başlamasına ve halk nezdinde teveccüh görmelerine kadar her iki alanda da devam ettirilmiştir. Örneğin, 1958 yılında askere alınan 120.000 yerlinin 95.000'i özel sermaye-işverenler tarafından kullanılmıştır (Ferreira, 1974: 35). Angola'nın doğal kaynaklarının sömürülmesi ve yerlilerin ucuz bir ücret karşılığında zorla çalıştırılmasıyla ortaya çıkan bu tablo, Richard J. Hammond'un 19. yüzyılın ikinci yarısında ileri sürdüğü ve bir dönemin Portekiz sömürgeciliğine dair tarih yazımında oldukça popüler olan "ekonomik olmayan emperyalizm" savının geçerliliğinin sorgulanmasına da neden olmuştur. Nitekim Hammond, kendisi de az gelişmiş ve geri kalmış bir Avrupa ülkesi olan Portekiz'in, Afrika'daki sömürgelerini tarihsel bir rastlantı sonucu devraldığını iddia etmektedir. Bu iddiasından hareketle yazar, Lizbon yönetiminin Afrika'daki varlığının kendisi için ekonomik olarak zahmetli olmasına rağmen sömürgecilik çabalarını sürdürmesini ise kıta üzerindeki küresel rekabete ilişkin "ulusal bir gurur meselesi" olarak yorumlamıştır.

Hammond'a (1961: 582-598) göre, Portekiz sömürgeciliğinin temel motivasyonu ekonomik kazanç değil, ulusal gurur ve gösteriştir. Hammond'ın savının aksine, bilhassa Salazar yönetimi döneminde Angola'nın kaynakları Portekiz tarafından sömürülmüş ve tıpkı diğer Avrupalı aktörlerin sömürgelerinde olduğu gibi bu ülkede de "ekonomik amaçlı bir emperyalizm örneği" görülmüştür. Doğal kaynaklardan ve zorla çalıştırılan yerlilerden elde edilen gelirler ise büyük oranda Lizbon hükümetinin menfaatleri doğrultusunda kullanılmıştır. Dolayısıyla, Salazar döneminde Angola'dan elde edilen zenginliğin çok az bir kısmının bu ülkeye okul, hastane ya da ulaşım araçları gibi yerlilerin işine yarayabilecek yatırımlar olarak döndüğü, kahir ekseriyetinin ise Portekiz hükümetinin kasasına aktığı belirtilmektedir (James, 2004: XIII-XIV). Bu kapsamda, Estado Novo'nun sömürge yönetimi tarafından Angola'da bazı kara ve demir yolları da inşa edilmiştir. Ancak cumhuriyet döneminde inşa edilmeye başlanan ve yapımı 1928 yılında tamamlanan Benguela Demiryolu örneğinde olduğu gibi, Salazar döneminde de inşa edilen diğer ulaşım ağlarının da öncelikli amacı Angola'nın sakinlerinin değil sömürge hükümetinin ve uluslararası şirketlerin menfaatleri olmuştur. Nitekim bu yollar, uluslararası pazarlara aktarılacak ham maddelerin kırsal bölgelerden kıyı kesimlere ulaşımının kolaylaştırılması ve koloninin uzak bölgelerinin merkeze daha rahat bağlanması amacıyla inşa edilmiştir (Nascimento, 2016: 442). Sonuç itibariyle, Angola'da üretilen ve ihraç edilen

Cape Town Üniversitesi Öğretim Üyesi Halim Gençoğlu ile gerçekleştirilen çevrimiçi röportaj: (Gençoğlu, 11 Şubat 2022).

emtialar çoğu zaman sömürgecileri zenginleştirmiş, yerliler için ise daha ziyade kötü koşullarda zorla çalıştırma anlamına gelmiştir (James, 2004: XIV).

Portekiz'in ekonomik olarak zayıf ve dışa bağımlı bir yapıda olması, Lizbon hükümetinin aksi yönde gösterdiği çabaya rağmen Afrika'daki sömürgelerinin ticari aktivitelerinde yabancı aktörleri tekel durumuna getirmiştir. Dolayısıyla sömürge döneminin önemli bir kısmı boyunca, Angola ticareti ve sermayesi büyük oranda İngiliz ve Belçika menşeli şirketler başta olmak üzere yabancı firmaların elinde olmuştur. Söz konusu yabancı firmalar şeker, kahve ve kenevir gibi ihraç edilecek ürünleri çıkarmış, elmas başta olmak üzere madencilik ve altyapı alanında çeşitli yatırımlar yapmışlardır (Ataöv, 1977: 431; Kürschner, 1976: 14). Nitekim Türkkaya Ataöv (1997: 431-432), çalışmasında Salazar'ın iktidar yılları öncesinde yabancı sermayenin Angola'daki varlığını aşağıdaki cümlelerle anlatmaktadır:

> *"İngilizler, Amerikan ve Belçika sermayesinin de katılmasıyla, 1917'de Companhia de Diamantes de Angola'yı kurdular. Bu şirket elmas arayacak ve çıkaracaktı. İngiliz sermayesi 1903-1931 yılları arasında Angola'nın ana limanı olan Lobito'yu Katanga madenlerine bağlayan demiryolunu yaptı. Bu stratejik demiryolunun sahibi olan şirket paylarının %90'ı İngiliz tekellerinindi. ... Sömürgelerde Belçika sermayesi de vardı. Elmas, kahve ve pamuktan büyük karlar ediyorlardı. Yabancılar liman ve demiryollarına büyük yatırımlar yapmışlardı. Çıkardıkları maden ve öteki ham maddeleri böyle ihraç ediyorlardı. Bu limanlar diğer İngiliz sömürgelerinden edinilen ham maddelerin ihracında da işe yaramaktaydı."*

1930 yılında ilan edilen "Sömürge Kanunu" ve Salazar'ın Estado Novo'sunda görülen diğer uygulamalarla birlikte, Angola'da ve Afrika'daki diğer sömürgelerinde Portekiz sermayesinin güçlendirilmesi amaçlanmış, ticari hayatta bu ülke vatandaşlarının etkili olması için çaba gösterilmiştir. Bu doğrultuda Portekiz malları için gümrük vergisi oranlarını yeniden düzenleyen tercihli tarifeler belirlenmiş, sömürgelerdeki şirketlerin en az yarı sermayesinin Portekiz vatandaşlarına ait olması şartı getirilmiş ve böylece yabancı sermayenin Afrika'daki bu ülkenin sömürgelerindeki etkisi sınırlandırılmaya çalışılmıştır (Collelo, 1991: 21-22; Ataöv, 1977: 434). Ne var ki Portekiz ile sömürgeleri arasındaki ekonomik entegrasyonu arttırmayı hedefleyen bu girişim, yabancılar tarafından gerçekleştirilen yatırımları görece azaltsa da yabancı sermayenin Angola'daki ticari hayattaki üstünlüğünü sona erdir(e)memiştir (Kürschner, 1976: 14). Bu kapsamda örneğin, Soğuk Savaş yıllarında Angola, daha önceki yabancı yatırımcılara ek olarak Amerikan ve Batı Alman sermayesiyle de yoğun bir şekilde tanışmıştır (Ataöv, 1977: 434). Bir başka örnek olarak ise, büyük oranda İngiliz menşeli bir şirket olan Tanganyika Concessions Company Benguela Demiryolu'nun ve Belçika menşeli bir şirket olan Diamang ise 1960 yılına kadar elmas madenlerinin tekelini ellerinde bulundurmuşlardır (Kürschner, 1976: 14). Kısacası Angolalılar onlarca yıl boyunca kendi

ülkelerinde oldukça düşük bir ücret karşılığında zorla çalışmış, karşılığında ise ülkenin neredeyse bütün zenginlikleri başta Portekiz olmak üzere yabancı ülkelere aktarılmıştır.

Salazar'ın Estado Novo'su kahramanlık ve milliyetçilik mitleriyle bezenmiş son derece ırkçı bir anlayışla yönetilmiştir. Dolayısıyla, bu dönemde Portekiz hükümeti Afrika'daki sömürgeleriyle yalnızca ekonomik entegrasyon yoluyla değil, ulusal entegrasyon aracılığıyla da bağlarını güçlendirme arayışında olmuştur. Bu kapsamda ilk olarak, Portekiz ulusal kimliğine ait unsurlar başta Angola olmak üzere Afrikalılara benimsetilmeye çalışılmıştır. Örneğin, sömürgelerdeki yerli şehir adları Portekiz'in tarihi-milli kahramanlarının isimleriyle değiştirilmiş, Angola'nın yerli para birimi olan "Angolar" tedavülden kaldırılarak "Portekiz Escudosu'nun" kullanılması zorunlu hale getirilmiştir (Collelo, 1991: 22). Ayrıca sansür, sınır denetimi, Uluslararası ve Devlet Savunma Polisi'nin (PIDE) sıkı takibi ve müdahaleleri, sömürenlerin çıkarlarına uygun bir hale getirilmiş, eğitim düzeni gibi uygulamalar da söz konusu ulusal entegrasyon –ya da daha uygun bir ifadeyle asimilasyon- girişiminin birer parçası olmuştur. Üstelik Portekiz'de eğitim alarak görece bilinçlenen yerlilerin Angola'ya dönmelerine dahi birtakım engeller çıkartılmış, siyasi suçlamalara ağır cezalar getirilmiş ve yerliliği ya da Afrikalılığı ön plana çıkaran organizasyonlara karşı olumsuz bir tavır takınılmıştır. Luanda işçilerinin 1930 yılındaki isyanı veya Mukuba kabilesinin 1939 senesindeki ayaklanması gibi bazı küçük çaplı karşı koyma girişimleri bir kenara bırakılacak olursa, Portekiz'in bu sert ve asimilasyoncu tavrı genel itibariyle İkinci Dünya Savaşı öncesinde sömürge karşıtı bir hareketin ortaya çıkmasını engellemiştir (Ataöv, 1977: 433).

Salazar yönetimi, sömürgelerindeki yerli kimlikleri ortadan kaldırmaya yönelik bütün bu uygulamalarını "Batı'nın az gelişmiş halkları medenileştirme misyonu" kavramının arkasına sığınarak meşrulaştırmaya çalışmış ve ülkesinin Afrika'daki varlık amacında ekonomik faydanın ikinci planda olduğunu her fırsatta vurgulamıştır (Jones, 2018: 194; Corkil ve Almeida, 2009: 386-387; Caetano, 1951). Buna karşın, Angola'nın Ankara Büyükelçisi Jose Gonçalves Martins Patricio Portekiz'in ulusal entegrasyon çabalarını "asimilasyon girişimi" olarak nitelendirmekte; Angola halkının dil, adet ve gelenekler noktasında yabancı bir kültüre, Portekiz kültürüne uyum sağlamak zorunda kaldığını belirtmektedir.[49] Söz konusu medenileştirme misyonunun bir ayağını yukarıda değinilen "ulusal entegrasyon çabaları", diğer ayağını ise "Hristiyanlık dinine yönelik atıflar" oluşturmuştur. Nitekim muhafazakâr bir Katolik olan Salazar'ın Estado Novo'su "Afrika'nın medenileştirilmesi" misyonunu yerine

[49] Angola'nın Ankara Büyükelçisi Jose Gonçalves Martins Patricio ile gerçekleştirilen yazılı mülakat: (Patricio, 18 Şubat 2022).

getirirken Katolik kilisesiyle yoğun bir ilişki içerisinde olmuştur (Ferreira, 1974: 112). Ancak, Portekiz'in "medenileştirme" ya da o tarihte kullanılan anlamıyla "Avrupalılaştırma" misyonunun oldukça sınırlı ve kontrollü bir şekilde gerçekleştirildiği göz ardı edilmemelidir. Zira "Avrupalılaştırmanın" ya da "medenileştirmenin" tam ve hızlı olması halinde koloninin güvenliğinin tehlikeye gireceği, olası bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkabileceği düşünülmüştür. Bu doğrultuda, Lizbon Patriği Manuel Gonçalves Cerejeira'nın 1960 yılı Noel mesajı, Portekizlilerin Afrika'daki medenileştirme misyonunun sınırları hakkında önemli bir ipucu vermektedir (Ferreira, 1974: 113):

> "Afrika'da okullara ihtiyacımız var; fakat yerlilere insan onuruna giden yolu ve onları koruyan ulusu gösterdiğimiz okullara. ... Biz yerlilere yazma, okuma ve sayma öğretmek istiyoruz; fakat onları doktor yapmak istemiyoruz."

Salazar yönetimi, beyaz vatandaşların nüfusunun toplum içerisindeki oranını arttırmayı medenileştirme misyonunun bir parçası olarak görmüş, beyazların sayısı çoğaldıkça sömürgelerin daha fazla uygarlaşacağını ve Portekiz hakimiyetinin daha sağlam bir şekilde devam edeceğini düşünmüştür (Collelo, 1991: 4). Bu nedenle, Berlin Konferansı'ndan itibaren teşvik edilen beyazların Afrika'ya göçü, Salazar'ın Estado Novo'suyla birlikte doruk noktasına çıkmıştır. Böylece, Angola'da 1920 yılında yaklaşık 20.000 (%0,48) olan beyazların sayısı, 1960 yılına gelindiğinde 172.000'in (%3,60) üzerine çıkmıştır (Bender, 1978: 20). Beyazların Angola'da artan nüfusuyla birlikte, katmanlı bir toplum yapısı oluşmuş ve etkisi uzun yıllar sürecek olan birtakım problemler görülmeye başlanmıştır. İlk olarak, "kreoller" ya da "mestizolar" olarak da adlandırılan melez ırktan Angolalıların durumuna değinmek yerinde olacaktır. Portekizlilerin Angola'ya gelişinin ardından beyazlar ile yerlilerin birlikteliklerinden doğan mestizolar ortaya çıkmıştır. 1950 yılına kadar beyaz nüfusun Angola toplumuna oranı %2'nin altında ve işgücü az olduğundan, mestizolar hükümet dairelerinde iyi maaşlı ve prestijli işler bulabilmişlerdir. Ancak Angola'daki beyazların sayısı arttıkça bu imkânlar ortadan kalkmış, mestizoların yaşam standartları ve sosyal statülerinde gerileme yaşanmıştır. Bu durum uzun yıllar boyunca kendilerini beyazlarla özdeşleştiren ve Portekiz sömürge yönetimine yakın bir görüntü çizen mestizolar arasında huzursuzluğa neden olmuştur (Thornton ve Clarence-Smith, 2021; Collelo, 1991: 22).

Tablo 4. Angola'nın Etnik Kompozisyonu: 1777-1970

	Beyaz		Mestizo		Siyah/Yerli		Toplam
YIL	**Nüfus**	**Oran (%)**	**Nüfus**	**Oran (%)**	**Nüfus**	**%**	**Nüfus**
1777	1.581	-	4.043	-	-	-	-
1845	1.832	0,03	5.770	0,10	5.378.923	99.9	5.386.525
1900	9.198	0,20	3.112	0,06	4.777.636	99.7	4.789.946
1920	20.700	0,48	7.500	0,18	4.250.000	99.3	4.278.000
1940	44.083	1,20	28.035	0,75	3.665.829	98.1	3.737.947
1950	78.826	1,90	29.648	0,72	4.036.687	97.4	4.145.161
1960	172.529	3,60	53.392	1,10	4.604.362	95.3	4.830.283
1970	290.000	5,10	-	-	-	-	5.673.046

(Kaynak: Bender, 1978: 20)

Portekizliler başlangıçta Angola'da yaşayan bütün yerlileri asimile etmek istemiştir. Ancak Afrikalıların kültürlerine olan bağlılığı ve sayıca kalabalık oluşları böyle bir isteğin gerçekleşmesinin önüne geçmiştir. Bunun üzerine Lizbon yönetimi, asimile olanları kâğıt üzerinde ödüllendiren bir sistem geliştirmiştir. Cumhuriyetten Estado Novo'ya geçiş döneminde Portekiz hükümeti tarafından çıkarılan bir mevzuata dayanan bu sisteme göre, akıcı seviyede Portekizce bilen, kendisini ve ailesini geçindirecek kadar iyi bir geliri olan, Portekiz hayat tarzına göre yaşayan, Portekiz ordusunda görev alan ve temiz bir sicile sahip olan Afrikalılara asimile olmuş anlamına gelen "uygar (assimilado)" unvanı verilmiştir. Buna göre, assimilado olmanın şartlarını taşıyanların beyaz bir Portekiz vatandaşına denk olacakları ifade edilmiştir (Ataöv, 1977: 432-433; Collelo, 1991: 23). Ancak dönemin Salazar hükümeti öylesine ağır şartlar belirlemiştir ki, 1950 yılı nüfus sayımına göre ülkedeki 4.000.000 yerliden yalnızca 30.000 civarında Angolalı assimilado olarak kabul edilmiştir (Bender, 1978: 151). Öte yandan söz konusu ödüllendirme mekanizması hiçbir zaman tam manasıyla işlememiş, assimiladolar sosyal statüde beyazların ve mestizoların çoğu zaman gerisinde yer almış, yerlilerden ise uzak bir şekilde hayatlarını sürdürerek arada kalmış bir görüntü çizmişlerdir. Diğer bir ifadeyle öne sürülen bütün şartları sağlasa dahi, en donanımlı bir assimilado en cahil bir Portekizli beyaza dahi eşit statüde görülmemiştir. Bu durum, tıpkı mestizolarda olduğu gibi sürekli olarak yanlarında bir kimlik kartı taşımak zorunda olan assimiladoların da hayal kırıklığına uğramalarına yol açmıştır (Collelo, 1991: 22-23; Staeger ve Rotberg, 2007: 24-25).

Tablo 5. Angola'da Nüfusun Irklara ve Medenileşme Statüsüne Göre Dağılımı: 1950

Irk	**Toplam Nüfus**	**"Medeni" Kişi sayısı**	**"Medeni" Kişi Oranı (%)**	**"Medeni" Kişi Oranı (1940)**
Afrikalı	4.036.689	30.089	0,7	0,7
Mestizo	29.648	26.335	88,8	82,9
Beyaz	78.826	78.826	100	100

(Kaynak: Bender, 1978: 151)

Portekizce konuş(a)mayan ve Salazar hükümetinin dayattığı kültürel asimilasyonunun bir parçası olmayı reddeden Afrikalılar yerliler olarak sınıflandırılmış, hiçbir hakka sahip olmayarak birçoğu plantasyonlarda zorla çalıştırılmıştır. Burada ilginç bir durum söz konusudur. Önemli bir kısmı okuma yazma bilmeyen, işsiz ve hüküm giymiş kişilerden oluşan Portekizli göçmenler özgürce dolaşıp kamu haklarından en iyi şekilde yararlanırken, yerli bir Angolalının uygar bir vatandaş olarak kabul edilebilmesi için çeşitli dil ve kültür bariyerlerini aşması ya da bir başka ifadeyle asimile olması gerekmiştir (Guimaraes, 1992: 136-137). Yıllar içerisinde gerçekleşen göçler neticesinde niteliksiz beyazlara Angola'da en iyi işleri ve en verimli tarım arazileri tahsis edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkardığı bir nevi toplumsal kast sistemi ise ülkedeki ırksal gerilimleri ve sınıf çatışmalarını arttırmıştır (Staeger ve Rotberg, 2007: 24). Bilhassa şehirlerde yaşayan eğitimsiz beyazların sahip olduğu imkânlar, iyi bir eğitim başta olmak üzere birçok şartı yerine getiren assimiladolar ve mestizolar arasındaki memnuniyetsizliği arttırmıştır. Dahası, bu iki grubun yükselmesine ise çeşitli yasal düzenlemelerle sınırlamalar getirilmiştir (Collelo, 1991: 22). Böylece, değinildiği gibi uzun yıllar boyunca Portekizlilerle yakın bir ilişki kuran mestizolar ve assimiladolar, geri planda kalmanın etkisiyle yerlilerle birlikte hareket etmeye başlamışlardır (Thornton ve Clarence-Smith, 2021; Staeger ve Rotberg, 2007: 24).

Angola'nın toplumsal yapısında onlarca yıldır sürdürülen bu bir çeşit kast sistemi, bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkmaları ve toplum içerisinde destek görmeye başlamalarıyla birlikte kaldırılmıştır. Eğitimli assimiladoların ve mestizoların birçoğu 1960'lı yıllarda Portekiz sömürgeciliğine karşı Angola'da ortaya çıkan ulusal bağımsızlık hareketlerinin ve 1975 yılında gelen bağımsızlığın ardından patlak veren iç savaşın farklı taraflarının öncülüğünü yapmışlardır. Bu kapsamda, Portekizlilerin oluşturduğu çok katmanlı toplum yalnızca beyazlar ve siyahlar arasında değil, gerek sömürge döneminde gerekse bağımsızlıktan sonra siyahi Angolalılar arasında da sonu silahlı çatışmalara kadar uzanan görüş ayrılıklarına sebebiyet vermiştir (Guimaraes, 1992: 138-139). Nitekim bu durum önce bağımsızlık savaşının daha sonra ise iç savaşın tarafları olan MPLA, FNLA ve UNITA arasındaki ilişkilerde görülebilmektedir. Örneğin UNITA lideri Jonas Savimbi, FNLA'yı "ülkenin kuzeyinde bulunan ve Bakongo dili konuşan halklara odaklanmakla" suçlarken, MPLA'yı da "yeterince Afrikalı olmamakla" eleştirmiştir (South African History Online, 2021). Savimbi'ye göre kendi kurduğu UNITA ise "Angola'nın Afrikalı sakinlerinden oluşan" bir topluluktur. Diğer taraftan, FNLA ise MPLA'yı assimiladoların bir uzantısı olarak tanımlamıştır (Guimaraes, 1992: 138-139):

> *"[MPLA]...özellikle üyelerini sömürge rejimi tarafından 'uygar' olarak sınıflandırılan Angola nüfusundan, yani yarı kastlardan ve asimiladolardan topladı... Destek alamamaları esas olarak sömürgeciler tarafından yarım kastlara ve asimiladolara verilen ayrıcalıklı konumdan (eğitim, zorla çalıştırmadan muafiyet, mülk sahipliğinin ve serbest mesleklerin resmi olarak tanınması, mevcut medeni haklar ve sömürülen köylü kitlesinden çok daha üstün bir yaşam standardı) kaynaklanmaktaydı. [Bu ayrıcalıkları veren] bu düzenleme, onlarla ezilen köylü kitlesi arasında sosyal ve psikolojik bir hendek kazdı."*

Sonuç olarak, yukarıda anlatılanlardan hareketle Salazar'ın Estado Novo'suyla birlikte hayata geçirilen uygulamaların Angola'nın üçüncü dünyaya özgü nitelikler kazanmasında nasıl bir rol oynadığı sorusu gündeme gelmektedir. Bütüncül Dengeleme Teorisi birtakım "ekonomik problemlerin mevcudiyetini", "devlet kapasitesinin ya da kurumsal yapısının zayıflığını" ve "toplumsal uzlaşı eksikliği sonucunda ortaya çıkan anlaşmazlıkları veya çatışmaları" bir üçüncü dünya ülkesinin genel özellikleri arasında saymaktadır. Bu doğrultuda, Salazar yönetiminin Afrika'daki sömürgelerine yönelik uyguladığı ırkçı ve asimilasyoncu politikaların neticesinde Angola'da bahsi geçen durumların ortaya çıkmasını tetiklediğini söylemek mümkündür. İlk olarak, ülkedeki yerliler kendi topraklarında zorla çalıştırılmış, Angolalıların üretim potansiyeli ve zengin doğal kaynakları Avrupalıların lehine kullanılmıştır. Böylece, ülkenin zenginlikleri gerek Portekizlilere gerekse sermaye ve ticarette ön plana çıkan diğer Avrupalı ülkelere aktarılmış, karşılığında ise Angola'nın geleceğine yönelik okul, hastane, inşaat, altyapı vb. yatırımlar oldukça cüzi sayılabilecek mahiyette yapılmıştır. İkinci olarak, Salazar hükümeti uygarlaştırma misyonu neticesinde ticaretten kültüre, günlük hayattan ekonomiye dek birçok alanda asimilasyoncu bir politika güderek Angola halkına Portekiz ulusal kimliğine ve Katolik Hristiyanlığa ait değerleri empoze etmeye çalışmıştır. Bu durum ülkede ulus bilincinin oluşmasını, Angola'nın bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkışını ve bağımsızlık sonrası devletin kurumsal kapasitesinin teşekkül edilmesini olumsuz yönde etkilemiştir.

Üçüncü olarak ise, Estado Novo'nun Portekizli beyazların Angola'ya göçünü teşvik etmesiyle ve bu kişilerin sayılarının hızla artmasıyla birlikte günümüzde dahi etkisine rastlanabilecek ırksal problemler ortaya çıkmıştır. Nitekim bir zamanlar Portekizlilerle yakın ilişki içerisindeyken beyazların sayısının artmasıyla birlikte toplumsal statülerini kaybeden mestizoların ve Portekiz'in ortaya koyduğu uygarlaştırma misyonunu benimsemelerine rağmen en cahil bir beyaza dahi eşit olarak kabul edilmeyen assimiladoların yaşadığı hayal kırıklığı, bu grupların toplumsal tabakanın en altında bulunan yerlilerle birlikte hareket etmelerine ve sömürge karşıtı huzursuzluğun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Zira birçok mestizo ve assimilado Angola'daki –önce- bağımsızlık hareketlerinde ve –ardından- iç savaşa tutuşan

gruplarda öncü rol oynamışlardır. Üstelik artan beyaz göçüyle birlikte ortaya çıkan sosyal sorunlar yalnız siyahlar ve beyazlar arasında değil, bağımsızlık savaşı ve iç savaş yıllarında görüleceği üzere siyahların kendi arasında da sorunlara neden olmuştur. Gelinen noktada ise, Angola halkı kendisini onlarca yıl sürecek bir çatışmalar dizisinin ortasında bulmuştur. Netice itibariyle, Salazar'ın ortaya koyduğu Estado Novo yönetiminin ırkçı ve ayrıştırıcı özellikleri, kendisinden önce uygulamaya konulan sömürgeci pratiklerle birleşerek Angola'nın 1961 yılından 2002 yılına kadar uzanan bir şiddet sarmalının içerisine girmesinde etkili olan faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmıştır.

4.2. Angola'da Ulusal Bağımsızlık Savaşı Dönemi: 1961-1974

Bu bölümde Angola'da bağımsızlık mücadelesi döneminde yaşananların bu ülkenin üçüncü dünyaya özgü nitelikler kazanmasında nasıl bir rol oynadığı değerlendirecektir. Bu kapsamda ilk olarak, sömürgecilik döneminde Angola'da Portekiz yönetimine karşı direniş hareketlerinin ortaya çıkmasına yol açan faktörler incelenecektir. İkinci olarak, Portekiz sömürge yönetimine karşı bağımsızlık mücadelesi veren ulusal kurtuluş hareketleri (MPLA, FNLA ve UNITA) çeşitli yönleriyle ele alınacaktır. Üçüncü olarak, Angola'daki ulusal kurtuluş hareketlerinin ABD, SSCB, Küba, Güney Afrika, DKC/Zaire, Çin gibi dış aktörlerle olan ilişkileri ve bağımsızlık mücadelesi sırasında söz konusu dış aktörlerden aldıkları destekler ortaya konulacaktır. Son olarak ise, ülkede ulusal kurtuluş mücadelesinin 1961-74 yılları arasındaki seyri genel hatlarıyla aktarılacaktır.

4.2.1. Ulusal Kurtuluş Hareketlerini Ortaya Çıkaran Huzursuzluğun Kökenleri

Cumhuriyet döneminden Salazar'ın Estado Novo'suna geçişle birlikte siyasi ve sosyal faaliyetlerin kısıtlanması, Angola'da Portekiz yönetimine karşı örgütlü –ve ardından silahlı- muhalefet hareketlerinin doğmasına yol açan faktörlerin başında gelmiştir. Sömürgelere sınırlı manada bir özerkliğinin sağlandığı ve görece özgür bir ortamın söz konusu olduğu cumhuriyet döneminde, sömürgelerdeki siyasi faaliyetler nispeten daha rahat bir şekilde yürütülebilmiştir. Bu kapsamda, kentlerde yaşayan eğitimli melezler ve assimiladolar gerek Angola'da gerekse Portekiz anakarasında Angola Ligi (1912), Afrika Ligi (1919), Afrika Ulusal Partisi (1921) gibi dernekler kurarak siyasi ve kültürel çalışmalarda bulunabilmişlerdir. Örneğin Luanda ve çevresinde faaliyet gösteren Angola Ligi, Afrikalıların (yerlilerin) genel çıkarı için çalışmak, eğitimi ilerletmek, üyelerinin çıkarlarını ve haklarını savunmak gibi amaçlarla kurulmuştur (Wheeler ve Pelissier, 1971: 117). Her ne kadar bu dönemde radikal fikirlere sahip Afrikalılar

da bu derneklerde yer alsalar da, katılımcıların/derneklerin önemli bir kısmının mevcut düzen ile uyum içerisinde hareket eden, cumhuriyet yanlısı tavır takınan ve yerlilerin yaşam standartlarını geliştirmek için barışçıl yöntemleri benimseyen kişiler/dernekler olduğu ifade edilmektedir (Guimaraes, 1992: 157-159).

Ancak Salazar'ın mutlak iktidarı anlamına gelen Estado Novo döneminde bu tarz derneklerin hareket alanı kısıtlanmış, diğer bir ifadeyle yerlilerin siyasi ve kültürel faaliyetlerde bulunmalarının önüne geçilmiştir. Bu dönemde kurulan "Angola'yı Keşfedelim (1948)" ve "Angola Kültür Cemiyeti (1952)" gibi dernekler Angola'da siyasi, sosyal ve kültürel yaşamı geliştirmeye yönelik çaba göstermişlerse de, mevcut baskı ortamı dolayısıyla oldukça sınırlı bir çevrede, çoğunlukla başkent Luanda ve civarında, etkili olabilmişlerdir (Ataöv, 1977: 436). Söz konusu baskı ortamın en önemli yansıması ise, Cumhuriyet döneminde müesses nizam ile uyumlu bir şekilde varlık gösteren derneklerin yerini, 1960'lı yıllardan itibaren şiddeti bir yöntem olarak benimseyen silahlı kurtuluş hareketlerinin almış olmasıdır. Ortaya çıkan bu durum, Angola'yı kırk yılı aşacak bir şiddet sarmalının içerisine çekmiş ve ülkenin Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bir üçüncü dünya ülkesini tanımlamak için ileri sürdüğü varsayımlardan biri olan "çatışma veya iç savaş ortamıyla" henüz bağımsız olmadan önce tanışmasına yol açmıştır.

Etnik ve sosyal huzursuzluklar, Angola'da Portekiz'e karşı silahlı bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkmasına yol açan bir başka faktördür. Değinildiği gibi, Portekiz sömürgeciliği Afrika'nın güneyinde yer alan bu ülkenin etnik kompozisyonunuf keskin bir dönüşüme uğratmış ve toplumu sınıflara ayırmıştır. 20. yüzyıla kadar Angola'daki beyaz erkeklerin beyaz kadınlara oranının hayli yüksek olması, Portekizli erkeklerin yerli kadınlarla birlikte olmalarına ve mestizo adı verilen melez bir sınıfın oluşmasına neden olmuştur (Collelo, 1991: 16; Thornton ve Clarence-Smith, 2021). 20. yüzyıldan itibaren ise Salazar hükümeti, Portekiz kültürüne başarılı bir şekilde entegre olan yerlilerin (assimiladolara) -kâğıt üzerinde de olsa- Portekizli beyazlara denk birer vatandaş olarak kabul edileceklerini duyurmuştur (Ataöv, 1977: 432-433; Collelo, 1991: 23). Bu kapsamda 1960 yılı nüfus sayımına göre, Angola'da 53 bin melezin, 172 bin beyazın ve 4,6 milyon yerlinin (siyahın) yaşadığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, melezlerin ve yerlilerin yaklaşık 30 bin kadarının da assimilado olmaya hak kazandıkları ifade edilmiştir (Bender, 1978: 20, 151). Ülkedeki beyaz nüfusunun %2'yi geçmediği 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar, eğitimli melezler ve assimiladolar resmi kurumlarda iyi maaşlı ve prestijli işler bulabilmişlerdir. Estado Novo döneminde yüz binlerce beyazın Angola'ya aşamalı olarak göç ettirilmeye başlanmasıyla birlikte ise, eğitimli melezler ve assimiladolar

daha az maaşlı ve daha düşük prestijli işlerle yetinmek zorunda kalmışlardır. Üstelik ülkedeki beyaz nüfus arttıkça, melezlerin ve assimiladoların toplum içerisindeki pozisyonlarındaki yükseliş çıkarılan kanunlarla bariz bir şekilde engellenmiştir (Thornton ve Clarence-Smith, 2021; Collelo, 1991: 22).

Bu dönemde Angola'ya artan beyaz göçüyle birlikte, eğitimli bir mestizo ya da assimilado Portekiz sömürge yönetimi tarafından en cahil ve niteliksiz bir beyazdan aşağı statüde görülmüş ve Afrikalıların yaşam standartları da buna göre şekillenmiştir (Collelo, 1991: 22-23; Staeger, 2007: 24-25). Öte yandan, Portekizce bilmeyen ve Afrika kültüründen beslenen milyonlarca yerli ise hemen her türlü ekonomik, sosyal, siyasi haktan mahrum bırakılarak ve birçoğu beyazlara ait tarım alanlarında zorla çalıştırılarak toplumsal piramidin en dezavantajlı grubunu oluşturmuştur (Guimaraes, 1992: 136-137). Nitekim 1950'li yılların başında Portekiz sömürgelerinde bir Afrikalının yılda ortalama bir kilo et yediği, bir litre süt içtiği, çocuk ölümlerinin yüksek ve ortalama yaşam süresinin otuz yaş civarında olduğu belirtilmektedir (Ataöv, 1977: 435). Bu şartlar altında, kırsaldan kente doğru göç eden melezlerin, assimiladoların ve yerlilerin sayısı arttıkça, Angola'daki beyazların sahip oldukları imkânları gören Afrikalılar derin bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Gelinen noktada, bir yandan etkileri sömürge dönemi sonrasına uzanan toplumsal sınıflar arasındaki kutuplaşmalar (beyazlar-siyahlar ve siyahlar-siyahlar) ortaya çıkarken, diğer yandan ise yerlilerle bütünleşen melezler ve assimiladolar önce barışçıl, ardından ise silahlı bağımsızlık hareketlerine öncülük etmişlerdir (Thornton ve Clarence-Smith, 2021; Staeger ve Rotberg, 2007: 24-25; Collelo, 1991: 24-26). Böylece, Portekiz sömürgeciliğiyle başlayan ve 21. yüzyıla kadar uzanacak olan etnik ve sosyal huzursuzluklar, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bir üçüncü dünya ülkesini nitelemek için kullandığı "çatışma ortamının" ve "toplumsal uyum eksikliğinin" Angola'da yerleşmesinin temellerini atmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası boyutta desteklenen milletlerin özgürlüğü düşüncesi, Afrika'da dekolonizasyon hareketlerinin başlaması ve kıta ülkelerinin birer ikişer bağımsızlıklarını kazanmaları, diğer birçok ülkede olduğu gibi Angola'da da Portekiz'e yönelik sömürge karşıtı girişimlere hız kazandıran bir başka faktör olmuştur (Keller, 1995: 157-158; Ferreira, 1974: 42). 1951 yılında Libya'nın bağımsızlığını kazanmasıyla başlayan ve 1956 yılında Sudan, Tunus ve Fas'ın bağımsızlıklarını elde etmeleriyle hız kazanan dekolonizasyon rüzgârı, 1957 yılında Gana'nın İngiltere'den ayrılmasıyla Sahraaltı Afrika'ya kadar ulaşmıştır (Boddy-Evans, 2020). 1960 yılı ise 17 Afrika ülkesinin Fransa, İngiltere ve Belçika gibi sömürgeci ülkelere karşı bağımsızlıklarını ilan etmeleri münasebetiyle literatürde

"Afrika yılı" olarak adlandırılmıştır. Bu kapsamda, Kamerun, Senegal, Togo, Mali, Madagaskar, DKC, Somali, Benin, Nijer, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Gabon, Nijerya ve Moritanya bağımsız birer aktör olarak uluslararası ilişkiler sahnesine çıkmışlardır (Gurjar, 2020; Everett, Hardick ve Johnson, 2020). Afrika kıtasında yer alan ülkelerin birkaç yıl içerisinde bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlanan bu rüzgârın küresel, kıtasal ve bölgesel yansımaları, onlarca yıldır Salazar'ın Estado Novo'sunun ağır şartları altında ezilen ve bir çıkış yolu arayan Angola halkını da kaçınılmaz olarak içine çekmiştir. Küresel olarak, Afrika'daki birçok bağımsızlık hareketi gibi Angola'da vücut bulan sömürge karşıtı çabalar da Soğuk Savaş atmosferinin iki kutuplu siyasi yapısından etkilenmiştir. Bu doğrultuda, SSCB, Küba ve diğer birçok Doğu Bloğu ülkesi başta MPLA olmak üzere Angola'daki bütün bağımsızlık hareketlerine, Çin ve ABD ise FNLA ile UNITA'ya ekonomik, siyasi ve askeri destek sunmuştur (Bayram, 2016: 367-369; Aydın, 2020: 106-107; Collelo, 1991: 31-34).

Kıtada dekolonizasyon rüzgârıyla birlikte güç kazanan Pan-Afrikacılık fikri, kıtanın her yerindeki bağımsızlık girişimlerine sahip çıkmıştır. Söz konusu fikir, 1963 yılından itibaren hayata geçirilen Afrika Birliği Örgütü'nün (AfBÖ) şahsında da karşılık bulmuş ve kıta ülkelerinin tamamının bağımsızlığını kazanması örgütün kuruluş ilkelerinden ve dolayısıyla ana hedeflerinden birini teşkil etmiştir (Organization of African Union, 1963: 3). Bu kapsamda bir yandan Kwame Nkrumah, Patrice Lumumba, Frantz Fanon gibi önemli şahsiyetler Angola'daki bağımsızlık hareketlerini çeşitli veçhelerle bireysel olarak desteklerken (Guimaraes, 1992: 186-187), diğer yandan ise AfBÖ de ilerleyen süreçte MPLA, FNLA ve UNITA'yı tanımış ve Portekiz emperyalizmine karşı bir araya getirmeye çalıştığı örgütlere farklı dönemlerde çeşitli platformlarda sahip çıkmıştır (Sobers, 2021: 39-41). Bölgesel olarak ise, 1960 yılında DKC ve KC gibi komşu ülkelerin bağımsızlığını kazanması hem Angolalıları bağımsızlık için mücadele etme yönünde teşvik etmiş, hem de söz konusu ülkeler Angola halkının bağımsızlık çabalarını kendi çıkarları doğrultusunda desteklemişlerdir. Angola'nın kuzeyinde yer alan Bakongo halkıyla akrabalık ilişkileri bulunan DKC/Zaire'nin çeşitli dönemlerde FNLA ve UNITA'ya (Hodges, 1976: 178-179), rekabet halinde olduğu Kinşasa yönetimini dengelemek isteyen KC'nin ise MPLA'ya verdiği ekonomik, siyasi, askeri ve lojistik vb. katkılar bu durumun en açık örneklerindendir (George, 2005: 10-11). Sonuç itibariyle, küresel, kıtasal ve bölgesel koşulların yarattığı ortam, 1950'li yıllarda Portekiz'de eğitim gören Agostinho Neto ve Jonas Savimbi gibi Afrikalıların sömürge karşıtı edinimleriyle birleşince Angola'da bağımsızlık hareketleri için uygun bir atmosfer ortaya çıkmıştır. Ne var

ki Portekiz yönetiminin söz konusu hareketlere karşı takındığı tavır, bağımsızlık çabalarını barışçıl bir atmosferden silahlı bir düzleme taşımıştır.

Büyük Britanya'nın Afrika ülkelerinin bağımsızlığına giden yolda genellikle tercih ettiği görece ılımlı, uyumlu ve barışçıl yaklaşımın aksine (Jansen ve Osterhammel, 2017: 13-14), Portekiz hükümeti kıtadaki sömürgelerinin bağımsızlık veya devletleşme süreçlerine yeterli katkıyı sunamamış[50] ve bağımsızlık hareketleri PIDE tarafından izole edilmiştir (Knudsen ve Zartman, 1995: 132). Örneğin, ekonomik ve siyasi koşullar itibariyle bağımsızlığa en hazır sömürge olan Angola'da bu durum, ekonomik olarak Avrupa'nın en fakir ülkelerinden biri olan Portekiz'in bu ülkenin doğal kaynaklarını sömürmesinden, uluslararası şirketlerden kazandığı vergilerden ve merkezileşme arayışındaki Salazar hükümetinin "ulusal gurur" kaygısından kaynaklanmıştır. 1940'lı yılların sonundan ve 1950'li yıllarından başından itibaren Portekiz'de ve bilhassa Angola olmak üzere bu ülkenin Afrika'daki sömürgelerinde sömürgecilik karşıtı birçok hareket ortaya çıkmıştır. Ancak bu hareketler Portekiz hükümetinin sert baskısı ile karşılaşmış ve birçoğu içlerine PIDE ajanları sokulmak suretiyle etkisiz hale getirilmiştir (Kürschner, 1976: 16-17). Portekiz sömürgeciliğine ve dolayısıyla Angola'da Afrikalılar aleyhine değişen şartlara karşı makul bir tepki olarak doğan söz konusu hareketler, vurgulandığı gibi başlangıçta silahlı bir direnişi değil demokratik bir mücadeleyi amaçlamışlardır. Portekiz hükümeti ise iç ve dış koşulların da etkisiyle, Angola'daki sömürgecilik karşıtı hareketleri bastırmak için üç ayrı yöntemden faydalanmıştır.

İlk olarak, Portekiz hükümeti sömürge karşıtı faaliyetlerde bulunan kişiler ve dernekler üzerinde kurduğu baskıyı arttırmıştır. Bu kapsamda, PIDE'nin caydırıcı mahiyetteki politikalarının kapsamı genişletilmiş, Angola'daki ve diğer Afrika sömürgelerindeki Portekizli askerlerin sayısı çoğaltılmış ve sömürü düzenine karşı olanlar 1950'li yılların başında Lizbon'da tutuklanan Agostinho Neto veya 1959 yılının Aralık ayında Luanda'da tutuklanan 57 kişi örneklerinde olduğu gibi çeşitli hapis cezalarına çarptırılmışlardır (Silva, 2016: 74-76; Kürschner, 1976: 16-17; Collelo, 1991: 28; Dulley ve Sampaio, 2020: 4). Bu durum Angolalılar

[50] Halim Gençoğlu Afrika'da sömürgeciliğe ilk başlayan ve daha sonra bu kıtadaki sömürgelerinin çoğunu İngiltere ve Fransa'ya devreden Portekiz'in, Güney Afrika'da yer alan sömürgelerinde (Angola, Gine Bissau, Mozambik, Cape Verde) rakiplerine kıyasla daha kötü bir izlenim bıraktığını iddia etmektedir. Gençoğlu'na göre, Lizbon yönetimi Angola'da ve Afrika'daki diğer sömürgelerinde oldukça ırkçı ve kanlı bir miras bırakmış, ekonomik olarak ise Portekiz sömürgeleri İngiliz ve Fransız sömürgelerinin gerisinde kalmıştır. Bu nedenle, başta Angola olmak üzere Afrika'daki eski Portekiz sömürgeleri, günümüzde dahi sömürge geçmişinin olumsuz etkilerini taşımaktadır. Cape Town Üniversitesi Öğretim Üyesi Halim Gençoğlu ile gerçekleştirilen çevrimiçi mülakat: (Gençoğlu, 11 Şubat 2022).

arasında tepkiye neden olurken, sömürgeciliğe karşı başlatılan ilk silahlı direniş eylemi de 1961 yılında Luanda'da bir hapishane baskınıyla gerçekleştirilmiştir (Alves, 2017: 235). İkinci olarak, Portekiz yönetimi bir yandan sömürge karşıtlarını bastırmak için sert güç uygularken, diğer yandan ise bu kişi ya da gruplara olan desteği azaltmak amacıyla Angolalıların sosyal ve ekonomik hayatında birtakım iyileştirmeler yapma yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda, zorunlu çalışma ve uygar-uygar olmayan ayrımı gibi Angolalıları küçük düşüren uygulamalar 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren kaldırılmış, çeşitli altyapı projeleriyle Angolalıların günlük hayatları kolaylaştırılmaya çalışılmış ve bilhassa köylülere ekonomik teşvikler verilerek sömürge karşıtı hareketlere destek vermeleri engellenmek istenmiştir (Ferreira, 1974: 35-49; Collelo, 1991: 29). Üçüncü olarak ise, uluslararası şirketlerin Angola'daki çıkarlarını gündeme getirerek sömürgeciliğin devamı noktasında uluslararası destek arayan Lizbon yönetimi, komünizmle mücadele ve uygarlaştırma misyonu gibi mitleri ileri sürerek de Batılı devletlerin Angola'daki sömürgecilik karşıtı hareketler ile ilişki kurmalarının önüne geçmeyi planlamıştır (Kürschner, 1976: 26-27).

Sonuç itibariyle siyasi ve sosyal kısıtlamalar, etnik ve sınıfsal problemler, Afrika'daki dekolonizasyon hareketlerinin etkisi, Portekiz hükümetinin bağımsızlık yanlısı gruplara yönelik sert tutumu gibi faktörler Angola'da sömürge yönetimine karşı üç silahlı bağımsızlık hareketinin ortaya çıkmasına yol açmıştır: MPLA, FNLA, UNITA. Etnik, sosyal, kültürel, ideolojik vb. yönlerden birbirlerinden farklılık arz eden bu direniş hareketleri, Portekiz yönetiminin Angola'yı terk etmek yerine burada tutunmaya çalışmayı tercih etmesi üzerine 1961-74 yılları arasında hem birbirleriyle hem de sömürgeci güçlerle mücadele etmişlerdir. Uluslararası etkisi haiz aktörler ile komşu devletlerin bu üç bağımsızlık hareketini çeşitli amaçlarla desteklemeleri ise, bir yandan Angola halkının bağımsızlık çabalarını bölgesel ve küresel gelişmelere/rekabete entegre ederken, diğer yandan ülkedeki çatışmaların şiddetini arttırmış ve huzursuzluğun süresini uzatmıştır. Gelinen noktada, bağımsızlık hareketlerinin birbirleriyle mücadelesi Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bir üçüncü dünya ülkesini için nitelendirdiği "iç savaş-çatışma ortamı" ve "toplumsal uyum eksikliği" durumlarını Angola için mevzubahis hale getirmiştir. Uluslararası aktörlerin MPLA, FNLA ve UNITA ile kurduğu çok boyutlu ilişkiler ise, söz konusu teorinin üçüncü dünya devletleri için öngördüğü ittifak kurma biçimine uygun bir zemin hazırlamaya başlamıştır.

4.2.2. Portekiz Sömürgeciliğine Karşı Ulusal Kurtuluş Hareketleri

1961 yılı Angola'da yüzlerce yıldır süren Portekiz sömürgeciliğini sona erdirmek isteyen ulusal kurtuluş hareketlerinin silahlı eyleme geçtiği ve ülke genelinde kırk yılı aşkın bir süre boyunca devam edecek olan şiddet ortamının başladığı tarih olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yılda sömürgecilere Luanda'da ilk kurşunun sıkılmasıyla patlak veren bağımsızlık savaşının yerel aktörleri, Agostinho Neto'nun önderliğindeki Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Halk Hareketi (MPLA), Holden Roberto'nun başkanlığını yaptığı Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi (FNLA) ve Jonas Savimbi'nin yönettiği Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik (UNITA)'dır. Bu üç bağımsızlık hareketine de katılmayı reddeden Luis Ranque Franque ise 1963 yılında Cabinda Bölgesi Kurtuluş Cephesi'ni (FLEC)[51] kurmuştur. Ne var ki yalnızca ülkedeki sınırlı bir alana -petrol zengini bir bölge olan Cabinda'nın bağımsızlığına- odaklanan bu son örgüt, amaçları itibariyle ulusal bir kurtuluş hareketi olarak kabul edilmemiş ve zamanla etkisizleşerek dağılmıştır. Bu bölümde, Angola'da 1961 yılındaki hapishane baskınından 1974 tarihli Karanfil Devrimi'ne kadar uzanan süreçte ulusal ölçekte bağımsızlık mücadelesi veren kurtuluş hareketleri incelenecek; söz konusu hareketlerin etnik, sosyal, kültürel, ideolojik vb. farklılıkları ortaya konulacaktır.

4.2.2.1. MPLA

1956 yılının Aralık ayında Luanda'da kurulan MPLA'nın kökenleri daha eskiye dayanmaktadır. Bu hareket, ülkede ilk sömürge karşıtı parti olarak 1953 yılında kurulan "Angolalı Afrikalıların Birleşik Mücadele Partisi (PLUA)" ile "Angola Komünist Partisi'nin (PCA)" bir araya gelmesinden doğmuştur (Uwechue, 1976: 238; Tvedten, 1997: 29; Eberle, 2018: 2-3). Daha sonra "Angola Ulusal Bağımsızlığı Hareketi (MINA)" ve "Angola'nın Bağımsızlığı İçin Demokratik Cephe (FDLA)" gibi örgütlerin de katılımıyla MPLA en geniş şeklini almıştır (Marcum, 1969: 28-30; Agualusa, 1993: 1). Lider kadroları ağırlıklı olarak Marksist/sosyalist dünya görüşüne sahip kişilerden oluşan ve bunların bir kısmı Portekiz'de eğitim alan MPLA'nın, kuruluşundan itibaren "Portekiz Komünist Partisi (PCP)", "Mozambik Kurtuluş Cephesi (FRELIMO)", "Gine ve Cape Verde'nin Bağımsızlığı için Afrika Partisi

[51] Mürsel Bayram (2016: 370) bir makalesinde Cabinda bölgesinin bağımsızlığı için faaliyet gösteren gerilla hareketi FLEC'i şöyle tanımlamaktadır: *"Bu dönemde ortaya çıkan dördüncü bir hareket de Kabinda Anklavı Kurtuluş Cephesi (FLEC-Frente para a Libertação do Enclave de Cabinda)'dir. Petrol zengini olan Kabinda, ince bir toprak şeridi ile Angola'dan ayrılarak Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin Atlas Okyanusu'na açılmasını sağlayan bir bölgedir. Bu bölgenin bağımsızlığı için kurulan FLEC, zamanla çok sayıda fraksiyona bölünmüştür. FLEC, bölgedeki ekonomik çıkarları nedeniyle Fransa tarafından desteklenmiştir."*

(PAIGC)" ve "São Tomé ve Príncipe Kurtuluş Hareketi (MLSTP) gibi oluşumlarla iş birliği içerisinde olduğu bilinmektedir (Kürschner, 1976: 17; Collelo, 1991: 27; Marcum, 1978: 11). Bu kapsamda, Afrika'da emperyalizmle mücadelenin simge isimlerinden olan Amilcar Cabral, Ahmet bin Bella, Kwame Nkrumah gibi önde gelen şahsiyetler de MPLA liderleri ile yakın ilişkiler kurmuşlardır. Hatta Gine-Bissau ve Yeşil Burun Adaları'ndaki bağımsızlık hareketinin öncüsü Amilcar Cabral'ın 1956 yılında Angola'da MPLA'nın kurucuları arasında yer aldığı iddia edilmektedir (Moser, 1978: 176). Söz konusu hareket, zaman içerisinde BM ve AfBÖ tarafından da Angola'da faaliyet gösteren bir kurtuluş hareketi olarak tanınmıştır (Sobers, 2021: 39-40).

MPLA temel itibariyle Angola'nın kuzey-batısında, Kwanda nehrinin kuzeyinde yaşayan ve yaklaşık 700.000 kişilik nüfusuyla ülkenin en kalabalık ikinci etnik grubu olan Mbundu halkının temsilcisi olarak sahneye çıkmıştır (Bayram, 2016: 367; Shoup, 2011: 192). Köle ticaretinin güzergâhında yer alması nedeniyle zamanla zenginleşen bu halk, Portekiz sömürge sistemine en fazla entegre olan topluluk durumundadır (Mormul, 2018: 53; Dowden, 2009: 203-207). Bu durumun MPLA'nın önde gelen kadrolarına da yansımış olduğu göze çarpmaktadır. Zira söz konusu kadroların, ağırlıklı olarak Luanda ve çevresinde yaşayan, iyi eğitim almış, mevcut sistemle bütünleşmiş melezlerden ya da asimiladolardan oluştuğu bilinmektedir (James, 2004: XIV). Bütün bunlara rağmen, MPLA içerisinde birleşen melezlerin ve assimiladoların Portekiz sömürgeciliğine karşı silahlı bir harekete girişmesine, artan beyaz göçüyle birlikte toplumsal statülerinde yaşanan gerilemenin neden olduğu düşünülmektedir (Knudsen ve Zartman, 1995: 132). Şehirli, eğitimli ve elit yapısına karşın, MPLA yalnızca Luanda ve çevresinde ya da Mbundular için değil, Angola'da yaşayan bütün halklar adına mücadele etmek amacıyla yola çıkmıştır. Nitekim hareketin kuruluş amaçları "tam bağımsızlığın kazanılması; ulusal birliğin korunması; demokratik bir ülke inşa edilmesi; güçlü bir ekonomik yapı tesis edilmesi; toprak reformu yapılması; ilerici sosyal politikaların hayata geçirilmesi; kültür, eğitim ve öğretimin güçlendirilmesi; barışçıl ve bağımsız bir dış politika izlenilmesi" olarak belirlenmiştir (Kürschner, 1976: 18-19; Angola Dayanışma Komitesi, 1976: 15).

"Birlik içindeki bir halk yenilmez" sloganıyla ortaya çıkan MPLA'nın, parti programı da Angola ulusunun tamamının temsilcisi olma yönündeki iddiasını tamamlar mahiyettedir. Bahsi geçen programda, Angola'da egemenliğin "etnik köken, sınıf, cinsiyet, yaş, siyasi eğilim, dini inanç ve felsefi inanç ayrımı yapılmaksızın, tamamen ve yalnızca Angola halkına ait olacağı" belirtilmiştir (Guimaraes, 1992: 149-150). Öte yandan, sol görüşlü ve ağırlıklı olarak sosyalist

bir diskur benimsemesine rağmen, MPLA'nın Angola'da Portekiz sömürgeciliğiyle mücadeleye ilişkin tarihi referanslara başvurduğu da görülmektedir. Kraliçe Jinga'nın Portekizlilere karşı gösterdiği çaba ve Dembos halkının sömürgecileri uzun yıllar süren bir direnişin neticesinde uğraştırması, MPLA'nın örnek aldığını dile getirdiği tarihi hususlardandır (Guimaraes, 1992: 154). MPLA'nın ilk başkanı, Lizbon'da Agostinho Neto, Amilcar Cabral gibi isimlerle aynı dönemde eğitim gören ve eğitimli bir melez olarak daha ziyade entelektüel kitlelere odaklanan Mário Pinto de Andrade'dir. Neto'nun Portekizliler tarafından tutuklanması Andrade'nin hareketin ilk başkanlığını üstlenmesinde başat rol oynamış, Neto özgürlüğüne kavuştuğunda ise Andrade başkanlıktan istifa etmiştir (The New York Times, 1990). MPLA'nın kuruluşunda önemli görevler üstlenen Ilídio Tomé Alves Machado, Viriato da Cruz, Lucio Lara, Mario Pinto de Andrade, Agostinho Neto ve Amalcar Cabral gibi isimlerin Portekiz'de benzer dönemlerde bulunmaları ve daha sonra başkan olacak olan Neto'nun aksine Andrade'nin ağırlıklı olarak entelektüel kesimlere odaklanması, Angola'nın tamamını temsil ettiği iddiasındaki bu hareketin sınırlı bir kitleye hitap ettiği ve köklerinin dışarıda olduğu yönündeki eleştirilere neden olmuştur (Guimaraes, 1992: 166-169; Collelo, 1991: 27).

MPLA'nın en önemli siyasi figürlerinden biri şair ve doktor Agostinho Neto'dur. 1950'li yıllarda tıp eğitimi almak için burslu olarak Lizbon'a giden Neto, siyasi faaliyetleri nedeniyle eğitimini tamamlayamasa da burada birçok önemli sömürge karşıtı isimle tanışma imkânı bulmuştur. 1959 yılında anti-sömürgeci hareketlere yönelik Portekiz baskısının arttığı Angola'ya dönen şair, birçok yol arkadaşıyla benzer bir kaderi paylaşarak bir yıl sonra yeniden tutuklanmış ve Cape Verde'ye gönderilmiştir (Birmingham, 2021; Chabal, 1995: 31-32). Neto'nun tutuklanması üzerine hastalarının ve takipçilerinin başlattığı protesto gösterileri ise, sömürgeci askerlerin protestoculara ateş açması nedeniyle onlarca kişinin hayatını kaybetmesiyle ve yüzlerce kişinin ise yaralanmasıyla sonuçlanmıştır. Artan tepkiler nedeniyle önce Lizbon'da bir hapishaneye nakledilen ve ardından da cezası ev hapsine çevrilen Neto, 1962 yılında buradan firar ederek istifa eden Andrade'nin yerine MPLA başkanlığı görevini üstlenmiştir (Bayram, 2016: 367). 1959 yılından itibaren yaşanan tutuklamalar sonucunda birçok önemli ismin özgürlüğünü yitirmesi ve PIDE'nin MPLA kadrolarına yönelik artan baskısı, hareketin merkezinin Angola dışına çıkarılmasına yol açmıştır. Böylece, takip eden yıllar boyunca MPLA'nın merkezi Konakri, Kinsaşa, Lusaka gibi civardaki Afrika ülkelerinin başkentlerine taşınmıştır (Kürschner, 1976: 17-18; Whitaker, 1970: 20; Houser, 1967: 11). Kısacası, Neto ve parti üzerinde artan Portekiz baskısı ve tutuklamalar, MPLA'nın politik bir

yol izlemesini olanaksız kılmış ve bu kurtuluş hareketi 1961 yılının Şubat ayından 1974 yılında Portekiz'de gerçekleşen askeri darbeye dek -çoğu zaman- Neto'nun önderliğinde sömürgeci yönetime karşı bir gerilla savaşı yürütmüştür.

4.2.2.2. FNLA

1962 yılının Mart ayında kurulan FNLA, menşei bakımından Angola'da faaliyet gösteren ilk kurtuluş hareketi olma özelliğine sahiptir. Zira bu hareketin temelleri, 1954 yılında hayata geçirilen "Kuzey Angola Halk Birliği'ne (UPNA)" dayanmaktadır (Turner, 2002: 78). Ancak MPLA'nın ülkenin ilk ulusal kurtuluş hareketi olarak kabul edilmesi, UPNA'nın kurucusundan ve hitap ettiği kitleden kaynaklanmaktadır. Adından da anlaşılacağı gibi, söz konusu birlik ağırlıklı olarak Angola'nın kuzeyinde ve DKC/Zaire'de yaşayan Bakongo halkının haklarını korumak amacıyla kurulmuştur (Somerville, 2007: 16; Henriksen, 1976: 153). Bu doğrultuda, kendisi de bir Bakongo soylusu olan –ve dolayısıyla tarihteki Kongo krallarının soyundan geldiği iddia edilen- UPNA lideri Holden Roberto; 1950'li yılların ikinci yarısında Angola'nın bağımsızlığından ziyade tarihi Kongo Krallığı'nın kendi iktidarı altında yeniden ihyasını amaçlamıştır (Cann, 2012: 502-503; Barratt, 1976: 5). Nitekim Roberto'nun Portekiz sömürgeciliğine son verilmesi maksadıyla 1956 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı'na ve 1957 yılında BM'ye yazdığı iki ayrı mektup, bu yöndeki arzusunu açık bir şekilde ortaya koymuştur (Marcum, 1969: 62-63). Bakongo halkının özellikle 1884-85 Berlin Konferansı'nda alınan kararların ardından yaşadığı tarihsel tecrübeler göz önünde bulundurulduğunda, UPNA'nın Kongo Krallığı'nı diriltme amacı daha iyi anlaşılabilecektir.

Ortak bir kültürün ve tarihin şekillendirdiği Bakongo halkı mensupları, Berlin Konferansı'nın ardından bir anda iki ayrı devletin -Portekiz Angola'sının ve Belçika Kongo'sunun- sınırları içerisinde sıkışıp kalmışlardır. Kolonyal dönem boyunca Angola'nın kuzeyinde yaşayan Bakongo halkının mensupları, Portekiz sömürgeciliğinin zorunlu çalıştırma uygulamasından kaçmak için genellikle Belçika Kongo'suna göçmüşlerdir. Göçenlerin büyük bir kısmı ise asimile olmuş, Belçika Kongo'sunun resmi dili olan Fransızcayı Portekizceden daha iyi konuşur hale gelmişlerdir. Sao Salvador'da doğan UPNA'nın kurucusu Roberto da, iki yaşındayken ailesiyle birlikte Kinşasa'ya (Leopoldville) göçmüş, burada eğitim veren Baptist bir misyoner okulundan 1940 yılında mezun olmuş, ardından ise sömürge yönetimi altındaki DKC/Zaire'de Belçika Maliye Bakanlığı'nın bir şubesinde sekiz yıl çalışmıştır. Bu nedenle, gerek Roberto gerek Bakongo halkı için Angola hayalinden vazgeçmek, Kongo Krallığı hayalinden vazgeçmekten daha kolay olmuştur. Fakat bu hayalin de ulaşılabilir olmadığı

Roberto tarafından zamanla anlaşılmıştır (Houser vd., 1976: 16; Bayram, 2016: 368). Nitekim 1959 yılında Gana'da düzenlenen Tüm Afrika Konferansı'na (All Africa Conference) katılan ve burada Kwame Nkrumah, Sekou Toure, George Padmore, Patrice Lumumba, Frantz Fanon gibi önemli isimlerle tanışan Roberto, bilhassa Nkrumah ile Toure tarafından bölgeselcilikten/kabilecilikten uzaklaşarak Angola'nın tamamının bağımsızlığına odaklanması gerektiği konusunda ikna edilmiştir. Böylece, aynı yıl adındaki "kuzey" kelimesi çıkarılan UPNA, "Angola Halk Birliği (UPA)" olarak yeniden adlandırılmıştır (Guimaraes, 1992: 155; Leao ve Rupiya, 2005: 8-9).

UPNA'dan UPA'ya geçişle birlikte, Roberto'nun liderliğindeki bu kurtuluş hareketinin bölgesellikten/kabilecilikten uzaklaşarak Angola'nın tamamını kapsayan daha geniş bir perspektif ortaya koymaya başladığı görülmüştür. UPA'nın programında yer alan "Angola'nın ulusal, ülkesel ve sosyal kurtuluşu" sloganı da bu yöndeki iddiayı desteklemektedir (Herrick vd., 1967: 223). UPA'nın bu süreçte en ses getiren hamlesi, 1961 yılının Mart ayında ülkenin kuzeyinde Portekiz sömürge yönetimine karşı kalkıştığı ve sömürgeci yönetim tarafından kanlı bir şekilde bastırılan ayaklanma olmuştur (Brinkman, 2015: 225-226; Parsons, 1961: 278-288). 27 Mart 1962 tarihine gelindiğinde ise UPA'nın Bakongo halkına hitap eden bir başka hareket olan "Angola Demokratik Partisi (PDA)" ile birleşmesiyle FNLA kurulmuş ve Angola'nın tamamının bağımsızlığını hedefleyen bu yeni hareketle birlikte Roberto nihayet ulusal bir kurtuluş hareketinin başına geçmiştir (Herrick vd., 1967: 219-220, 222-223). FNLA'nın kuruluşunun hemen ardından, Cezayir'deki Ulusal Kurtuluş Cephesi örneğini takip eden Roberto, 1962 yılının Nisan ayında "Sürgündeki Angola Devrimci Hükümeti (GRAE)" adıyla bir sürgün hükümeti kurarak ülkenin tamamını temsil iddiasında bulunmuştur (Whitaker, 1970: 19; Houser vd., 1976: 22; Stevens, 1976: 138). Böylece, FNLA birkaç yıl içerisinde Angola'nın kuzey bölgelerinde ve DKC'de yaşayan bir halkın temsilcisinden, Angola halkının tamamına hitap eden bir ulusal kurtuluş hareketi olma rolüne soyunmuştur.

MPLA'nın aksine anti-komünist bir hareket olan FNLA'nın parti merkezi ve daha sonra kurduğu sürgün hükümetinin merkezi DKC'nin başkenti Kinşasa'da yer almıştır. Bu durumun başlıca nedeni Portekiz'in artan baskısı nedeniyle Angola'da faaliyet göstermenin mümkün olmaması ve Bakongo halkının yoğun olarak yaşadığı bir diğer ülke olan DKC/Zaire ile kurulan yakın ilişkilerdir (Collelo, 1991: 27). FNLA'nın merkezinin Kinşasa'da yer alması, ulusal bir kurtuluş hareketine dönüşmesine rağmen etnik/bölgesel/kabilesel faktörlerden tam olarak soyutlanamadığını da göstermiştir. Angola'da AfBÖ ve BM tarafından tanınan ilk kurtuluş hareketi olan FNLA (Sobers, 2021: 39-40), Portekiz sömürge yönetiminin gücünden

ve anti-kolonyal girişimlere yönelik gösterdiği sert tepkiden ötürü tıpkı MPLA gibi ilk etapta Karanfil Devrimi'ne dek sürecek olan bir gerilla savaşı yürütmek zorunda kalmıştır. Öte yandan FNLA, Portekiz sömürge yönetiminin 1960'lı yılların ilk yarısında en fazla çekindiği ulusal kurtuluş hareketi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun nedenleri, FNLA'nın GRAE kapsamında uluslararası organizasyonlar nezdindeki görece artan prestiji, buna bağlı olarak aldığı dış destek ve yardımlar, operasyonel gücü ve dağılmaya yüz tutan MPLA'ya kıyasla daha organize bir yapıda olmasıdır (Guimaraes, 1992: 277).

4.2.2.3. UNITA

1966 yılında Portekiz sömürge yönetimine karşı mücadele eden üçüncü ulusal kurtuluş hareketi olarak kurulan UNITA, FNLA liderleri Holden Roberto ile Jonas Savimbi arasındaki görüş ayrılıklarından doğmuştur. Savimbi'nin Portekiz sömürgeciliğine karşı eleştirel tutumu, Lizbon'daki öğrencilik günlerine kadar uzanmaktadır. 1958 yılında Portekiz hükümetinin eğitim bursuyla Lizbon'a giden Savimbi, burada PCP yetkilileri ve Agostinho Neto gibi anti-sömürgeci şahsiyetlerle temas kurmuştur. Savimbi başlangıçta MPLA'ya sempati duysa da Tom Kboya ve Jomo Kenyatta'nın yönlendirmeleri, kendisinin "Angola'nın yerlileri için bir örgüt" olarak nitelendirdiği FNLA'ya katılmasında etkili olmuştur (Bridgland, 1986: 35, 49, 56). 17 Şubat 1961 tarihinden itibaren FNLA kadrosunun bir parçası olan Savimbi, 1962 yılı içerisinde parti genel sekreterliğine ve Kinşasa'da kurulan GRAE'nin Dış İşleri Bakanlığı pozisyonuna getirilmiştir. Ardından, 1963 yılının Mayıs ayında AfBÖ bünyesinde kurulan Afrika Kurtuluş Komitesi'nin (African Liberation Committee-ALC) başkanlığını üstlenmiştir (Sobers, 2021: 40). 1964 yılının Temmuz ayına gelindiğinde ise, Savimbi FNLA ve GRAE'deki görevlerinden istifa ederek yeni bir örgüt kurma hazırlıklarına girişmiştir (Whitaker, 1970: 20; Weigert, 2011: 26).

Savimbi'nin FNLA'dan ayrılmasında Roberto'nun parti içerisinde mutlak bir egemenlik kurması, örgütün kabileci yapısı, Amerikan İstihbarat Teşkilatı (CIA)'ndan yardım alınması, elde edilen fonların kötüye kullanılması, gerilla savaşında açılması gereken bir doğu cephesinin geciktirilmesi, örgütün siyasi bir programının olmaması ve mensuplarının paralı askermişçesine davranmaları gibi faktörler etkili olmuştur (Stevens, 1976: 138; Sobers, 2021: 40). Başlangıçta yeni bir örgüt kurmak yerine MPLA'ya katılmayı düşünen Savimbi, Brazzaville'de Neto'yla görüştükten sonra bu düşüncesinden de vazgeçmiştir. Yaklaşık iki yıllık iç ve dış temasların ardından, 1966 yılında António da Costa Fernandes ile birlikte UNITA'yı kurmuştur (Vines ve Oruitemeka, 2009: 199; Staeger ve Rotberg, 2007: 27).

Mbundu halkına yaslanan MPLA ve Bakongo halkına odaklanan FNLA örneklerinde olduğu gibi, UNITA da Ovimbundu halkından güçlü bir destek almıştır (Collelo, 1991: 32). Angola'nın güneyinde ve orta kesimlerindeki dağlık bölgelerinde yaşayan bu topluluk, sömürge döneminden günümüze uzanan süreçte ülkedeki en kalabalık etnik grup (yaklaşık %38) olarak karşımıza çıkmaktadır. Portekiz döneminde bilhassa ekonomik anlamda sömürge toplumuna entegre olma konusunda da gözle görülür bir problem yaşamayan Ovimbundular, bu nedenle zaman zaman sömürgecilik karşıtı ayaklanmaların hedefi haline de gelmişlerdir. Nitekim artan beyaz göçü ve Portekiz baskısı gibi nedenlerden ötürü Jonas Savimbi'nin önderliğinde bağımsızlık savaşına en son dâhil olan grup olsalar da, Ovimbundular Mbundu ve Bakongo halkları arasında hassas bir denge teşkil etmişlerdir (Knudsen ve Zartman, 1995: 133; Mormul, 2018: 52-53).

Bağımsızlık savaşı için en son örgütlenen kurtuluş hareketi olmasından dolayı, UNITA rakiplerine kıyasla daha sınırlı kaynaklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu durum bilhassa dış destek bulma konusunda örgütün işini zorlaştırmış, 1970'li yıllara kadar UNITA'nın savaşçı kadrosu yalnızca birkaç yüz kişiyle sınırlı kalmıştır (Adelman, 1975: 563; Collelo, 1991: 35; Kürschner, 1976: 47). Bu dönemde UNITA lideri Savimbi, mücadeleye katkısını esirgemeyen Ovimbundu halkının yanı sıra yurtdışındaki Angolalı öğrencilerden ve Zambiya'daki Afrikalı mültecilerden de sınırlı miktarda da olsa destek görmüştür (Fish ve Fish, 2002: 131). Portekiz'in bağımsızlık hareketlerine karşı tahammülsüz tutumu nedeniyle UNITA'nın merkezi Angola'da herhangi bir şehirde değil, diğer bağımsızlık hareketleri gibi yurtdışında, Zambiya'da konuşlanmıştır. UNITA savaşçılarının bağımsızlık mücadelesi yılları boyunca en çok ses getiren eylemlerinden biri 1968 yılında Benguela Demiryolu'na yönelik saldırı olmuştur. Katanga'daki bakır madenlerinin Angola üzerinden Avrupa'ya taşınması amacıyla inşa edilen söz konusu demiryoluna yönelik bu saldırı, bir yandan Portekiz'in bölgedeki çıkarlarına zarar verirken, diğer yandan ise mevzubahis saldırıdan olumsuz etkilenen Zambiya'nın UNITA mensuplarını sınır dışı etmesine yol açmıştır. Böylece, Zambiya'dan uzaklaştırılan UNITA, Angola'ya geri dönerek Ovimbundu halkının arasında faaliyet göstermeye devam etmiştir (Stevens, 1976: 138; Vines ve Oruitemeka, 2009: 199; Adelman, 1975: 562).

FNLA gibi UNITA da Angola'nın kırsal bölgelerine hitap etmiş, kendisini öncelikli olarak siyah köylülerin temsilcisi olarak görmüştür. Ancak bölgesel amaçlarla yola çıkan Roberto'dan farklı olarak, Savimbi ülkenin tamamına yönelik bir bağımsızlık mücadelesi arayışında olduğunu her fırsatta vurgulamıştır. Örneğin, UNITA'nın programında, hareketin tüm etnik

grupları, klanları ve sınıfları orantılı olarak temsil eden bir hükümet için çaba göstereceği açık bir şekilde belirtilmiştir (Collelo, 1991: 32). En büyük desteği Ovimbundulardan alan UNITA'nın üst düzey yöneticileri arasında, parti programındaki ifadeye uygun olarak, bu etnik kökene mensup olmayan kişiler de yer almıştır (Guimaraes, 1992: 214; Marcum, 1978: 194). Öte yandan Jonas Savimbi, bağımsızlık savaşı boyunca ilişki kurduğu iç ve dış aktörlere bağlı olarak farklı zamanlarda Maocu, piyasa ekonomisi taraftarı, komünizm karşıtı, muhafazakâr gibi çeşitli -ve büyük oranda pragmatik- kimliklere bürünebilmiştir. Bu hususta en dikkat çeken ise, tabiatı itibariyle ulusal bir kurtuluş mücadelesi hüviyetinde olan UNITA'nın, MPLA'nın Angola'daki artan etkisini zayıflatmak için Portekiz sömürge yönetimi ile iş birliği yaptığı[52] yönündeki iddialardır (Kürschner, 1976: 46-47, 101-108; Angola Dayanışma Komitesi, 1976: 9). Gelinen noktada, Savimbi'nin bütün çabalarına karşın, UNITA bağımsızlık savaşı boyunca MPLA ve FNLA'nın gölgesinde kalmış, ancak iç savaş döneminde daha etkili bir aktör olarak ön plana çıkabilmiştir.

MPLA, FNLA ve UNITA 1961-74 yılları arasında süren bağımsızlık savaşı boyunca hem Portekiz sömürge yönetimiyle hem de birbirleriyle mücadele etmişlerdir (Stevens, 1976: 137). Bu durum, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde üçüncü dünya ülkelerine atfedilen özelliklerin birçoğunun Angola'da ortaya çıkmasında zemin hazırlamıştır. Steven David ve teori hakkında çalışmalar yapan diğer yazarlar iktidarın zayıflığı, meşruiyet problemi, çatışma-iç savaş ortamı, etnik/bölgesel/kabilesel aidiyetlerin ön plana çıkarılması, uyum ve entegrasyon problemi yaşayan bir toplum yapısı gibi durumları ortalama bir üçüncü dünya ülkesinin genel özellikleri arasında saymaktadırlar (David, 1991A: 238-242; David, 1991B: 11-15). Bu kapsamda ilk olarak, üç ulusal kurtuluş hareketi arasındaki rekabetin Angola'nın bağımsızlık savaşının tek bir elden ve güçlü bir şekilde yürütülmesini engellediği, bağımsızlık sonrasına ise bir çatışma kültürünü miras bıraktığı ifade edilebilmektedir. İkinci olarak, MPLA, FNLA ve UNITA birbirlerinin meşruiyetlerini her fırsatta sorgulamışlardır. Örneğin, MPLA lideri Agostinho Neto FNLA ve UNITA'yı yeni sömürgeci çıkarlara hizmet etmekle itham ederken (Dulley ve Sampaio, 2020: 8); UNITA lideri Jonas Savimbi ise melezler ile assimiladolardan oluşan MPLA'nın ve ülkenin kuzeyinde yaşayan sınırlı bir azınlığa hitap eden FNLA'nın Angola

[52] Angola'nın Ankara Büyükelçisi Jose Patricio da kurtuluş hareketleriyle dış aktörler arasındaki ilişkilerde ideoloji faktörünün ve içerideki rakiplerini dengeleme hissiyatının önemli olduğunu ifade etmektedir. Patricio, örneğin, UNITA'nın bağımsızlık savaşı ve iç savaş yıllarında MPLA ve FNLA'nın nüfuzunu azaltmak için sömürgecilerle iş birliği yaptığını ileri sürmektedir. Kaynak: Angola'nın Ankara Büyükelçisi Jose Gonçalves Martins Patricio ile gerçekleştirilen yazılı mülakat: (Patricio, 18 Şubat 2022).

gerçeğini tam olarak yansıtmadıkları iddiasında olmuştur. (Guimaraes, 1992: 138-139; South African History Online, 2021)

Üçüncü olarak bahsi geçen üç kurtuluş hareketi ve onların liderleri arasındaki toplumsal statü, etnik yapı, dini inanç, ideoloji gibi farklılıklar, Angola'da parçalanmış bir toplum yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu parçalanma durumu ise MPLA, FNLA ve UNITA üzerinden toplumsal olarak melezler, assimiladolar ve yerliler arasında; etnik olarak Mbundular, Bakongolar ve Ovimbundular arasında (Mormul, 2018: 52-53); dini inanç bakımından Metodistler, Baptistler ve Kongregasyonalistler arasında (Dulley ve Sampaio, 2020: 4); ideolojik olarak ise komünistler ve anti-komünistler -ve diğer çeşitli dünya görüşleri- arasında yaşanmıştır. Özellikle etnik yapı üç ulusal kurtuluş hareketi arasındaki rekabette son derece önemli rol oynamışsa da, bir istisna olarak farklı etnik kimliklere mensup kişilerin MPLA, FNLA ve UNITA'nın lider kadrolarında yer aldıkları da görülmüştür. Örneğin, Ovimbundu etnik kimliğine sahip Daniel Chipenda MPLA ve FNLA'da, etnik olarak Ovimbundu olmayan Miguel N'Zau Puna ise UNITA'da üst düzey görevler üstlenebilmiştir (Guimaraes, 1992: 214; Marcum, 1978: 194). Netice itibariyle, Angola'daki üç ulusal kurtuluş hareketi arasında görülen bu farklılıkların liderlerin ihtirasları ve üç harekette de yoğun olarak gözlemlenen lider kültü ile birleşmesi ise, MPLA, FNLA ve UNITA'nın birlikte hareket etmelerini engellemiş ve Angola'daki çatışma ortamının Portekizli sömürgeciler ülkeyi terk etmesinden sonra dahi devam etmesine sebep olmuştur.

4.2.3. Dış Aktörlerin Angola'daki Ulusal Kurtuluş Hareketleriyle İlişkileri

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Angola'nın bağımsızlık mücadelesinde ve sonrasında içine düştüğü kargaşa ortamında dış aktörlerin de belirgin bir pay sahibi olduğu açıktır. İç savaş dönemine atıfta bulunan Baskın Oran (1997: 317), bu durumu "*Balkanlaştırmanın bir kural olduğu Afrika'da parçalanma, bölünme ve yabancı güçlerin cirit atmasına Angola kadar hiçbir Afrika ülkesinde rastlanmamıştır*" cümlesiyle açıklamaktadır. Bahse konu yabancı aktörlerin Angola'daki varlıkları, sömürge dönemindeki uluslararası şirketlerin faaliyetlerine ve bilhassa MPLA, FNLA ve UNITA'nın Portekiz sömürge yönetimine karşı verdiği bağımsızlık mücadelesi yıllarına kadar uzanmaktadır. Ülkedeki üç ulusal kurtuluş hareketinin farklı kimlikleri, ideolojileri, amaçları ve sömürge yönetimiyle olan savaşlarını sürdürebilmek için dış yardıma duydukları ihtiyaç, bölgesel ve küresel amaçları haiz birçok farklı aktörün de bağımsızlık mücadelesine müdahil olmalarıyla neticelenmiştir. Ortaya çıkan tabloda, bir yandan MPLA, FNLA ve UNITA amaçlarına ulaşabilmek için kendilerine yakın gördükleri

bölgesel ya da küresel aktörlerden destek alırken, diğer yandan ise söz konusu bölgesel veya küresel aktörler Soğuk Savaş dönemi Afrika'sındaki nüfuzlarını Angola aracılığıyla arttırabilmek için bu hareketlerden birer vekil unsur olarak faydalanmaya çalışmışlardır. Nitekim Angola'nın Ankara Büyükelçisi Jose Patricio ironik bir üslupla ülkesinin belirtilen dönemde "Soğuk Savaş rekabetinin eğlence parkı" haline geldiğini dile getirmektedir.[53] Bu bölümde, MPLA, FNLA ve UNITA'nın bağımsızlık mücadelesi döneminde Afrika'dan ve kıta dışından çeşitli aktörlerle kurdukları iş birliği/ittifak ilişkileri incelenecek ve bu ilişkiler Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin varsayımlarına uygun bir ortam hazırladıkları düşüncesi üzerinden değerlendirilecektir.

Soğuk Savaş'ın iki süper gücünden biri, ABD, Angola'daki ulusal kurtuluş hareketlerine destek verme konusunda iki ayrı tavır takınmıştır. Bu kapsamda bir yandan NATO müttefikliği uyarınca Portekiz'in yanında duran Washington yönetimi, diğer yandan ise SSCB'nin Afrika'daki artan etkisine paralel olarak FNLA'yla -ve ilerleyen süreçte UNITA'yla- ilişki kurarak Moskova'nın nüfuzunu dengelemeye çalışmıştır (Cox, 1976: 39). 1960'lı yılların başında uluslararası platformlarda Angola'nın kendi kaderini tayin hakkını savunan, Lizbon yönetimine silah satışını askıya alan, Portekiz'e ekonomik yardımları erteleyen ve NATO silahlarının Afrika'daki sömürgelerde kullanımını yasaklayan ABD; ilerleyen süreçte Azor adalarındaki askeri üssün stratejik önemi ve Salazar yönetiminin komünizm karşıtı diskuru ön plana çıkarması gibi nedenlerden ötürü Soğuk Savaş mantığı çerçevesinde hareket etmek durumunda kalmıştır (Guimaraes, 1992: 372-381). NATO silahlarının Afrika'daki sömürgelerde kullanımının yasaklanmasına rağmen, Portekiz ordusunun ABD'den tedarik ettiği napalm bombalarını Angola'daki isyancılara karşı kullandığı bilinmektedir (Ataöv, 1977: 438). Öte yandan, zamanla ulusal kurtuluş hareketlerinin gözle görülür bir şekilde güç kazanması, uluslararası forumlarda Afro-Avrasyalı ülkelerin oranının artması ve başta SSCB olmak üzere Doğu Bloğu ülkelerinin Angola'ya yönelik yardımlarını arttırması ise Washington yönetimini çıkarlarına uygun hareketlere destek vermeye yöneltmiştir (Guimaraes, 1992: 372-381). ABD'nin Angola'daki ilgisinin ve varlığının Moskova'nın –ve Havana'nın- etkinliğine paralel bir şekilde artması, komünizmle mücadelede domino etkisinden[54] endişe eden

[53] Angola'nın Ankara Büyükelçisi Jose Gonçalves Martins Patricio ile gerçekleştirilen yazılı mülakat: (Patricio, 18 Şubat 2022).

[54] Domino Teorisi adım adım küreselleşmeye başlayan Soğuk Savaş'ın o günün koşullarında Üçüncü Dünya olarak tanımlanan bazı Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkelerine yayılması konusunda mihenk taşı işlevi görmüştür. Teoriye göre, bir kıta ya da bölgede herhangi bir devletin komünist rejimi benimsemesi bu ülkenin komşuları için de örnek oluşturacaktır. Komünist olan bir ulusa yıkılan bir kale nazarıyla bakıldığında ise o ulus tıpkı yıkılan bir domino taşının diğerlerini de devirmesi gibi etrafındaki

Washington'ın SSCB'ye karşı yürüttüğü çevreleme politikasını[55] Angola'daki bağımsızlık savaşında –ve ardından iç savaşta- da devam ettirdiği izlenimine yol açmıştır (Payne, 1981: 11).

MPLA, FNLA ve UNITA'nın önde gelen isimleri çeşitli zamanlarda yardım beklentisiyle Washington'ı ziyaret etseler de, ABD'nin Angola'daki kurtuluş hareketlerine yaklaşımında ideoloji faktörü son derece etkili olmuştur. Örneğin ev hapsinden kaçtıktan sonra birçok ülkeyi ziyaret eden Agostinho Neto, 1963 yılında ABD'yi de ziyaret etmiş; ancak sosyalist dünya görüşü nedeniyle bu devletten beklediği desteği almaya muvaffak olamamıştır (Tvedten, 1997: 33). Washington yönetimi, bağımsızlık mücadelesi boyunca ağırlıklı olarak MPLA'nın karşısında yer alan FNLA'yı ve ilerleyen dönemlerde kısmen UNITA'yı desteklemiştir (Marcum, 1976: 416). Holden Roberto, FNLA'yı kurduktan sonra Avrupa, Afrika ve Kuzey Amerika'da yer alan çeşitli ülkelerden yardım talebinde bulunmuştur. Bu kapsamda, ABD'nin FNLA'ya ekonomik, askeri, siyasi vb. yönlerden yardım sağladığı bilinse de, yardımın süresi ve miktarı tartışmalıdır. Bazı kaynaklara göre ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) FNLA'ya yılda, 10-20 bin dolar arasında destek sağlarken (Papp, 1978: 28; Morris, 1976: 20), muhtelif kaynaklarda bu miktarın yılda bir milyon dolara kadar ulaştığı iddia edilmiştir (Laidi, 1990: 61). Benzer bir şekilde, bazı kaynaklar 1961 yılında başlayan yardımların 1970 yılında Richard Nixon hükümeti tarafından sona erdirildiğini ifade etseler de (Papp, 1978: 28; Morris, 1976: 20), çeşitli kaynaklarda söz konusu yardımların DKC/Zaire üzerinden üstü kapalı bir şekilde 1975 yılına kadar devam ettirildiği ileri sürülmektedir (Legum, 1978: 10). Öte yandan,

diğer ulusları da komünistleştirebilecektir. Bu teori -ya da endişe- Soğuk Savaş yıllarında ABD'nin Latin Amerika, Asya ve Afrika'ya yönelik pek çok siyasi ve askeri müdahalesinde kendini göstermiştir. Ayrıntılı bilgi için bknz: (Butterly, 2012: 25-46; Leeson ve Dean, 2007: 1-45).

[55] Çevreleme politikası ABD'nin Soğuk Savaş boyunca SSCB'ye karşı sürdürdüğü dış politika stratejisini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu politikanın temel amacı Sovyet gücünün ve ideolojisinin yayılarak yeni nüfuz alanları elde etmesini engellemek olmuştur. Çevreleme politikasının temel prensipleri ve dolayısıyla ABD'nin Soğuk Savaş dönemi dış politikasının fikri arka planı Rusya'da görevli ABD'li bir diplomat olan George Kennan tarafından oluşturulmuştur. Fikir dünyasında hararetli bir komünizm aleyhtarlığı göze çarpan Kennan'ın, Washington yönetimine çektiği 8.000 kelimelik uzun telgrafı (Long Tellegram) "The Source of Soviet Conduct (Sovyet Davranışının Temeli/veya Kaynağı)" başlığı ile genişletilerek Amerikan Foreign Affairs dergisinde yayınlanmıştır. Yazarının ABD'li bir diplomat olması nedeniyle "Mister X" takma adı ile yayınlanan ve oldukça ses getiren yazıda Kennan, SSCB'nin kendi totaliter rejimini ve ideolojisini yayabilmek için Rus Çarlığı'ndan bu yana sürekli devam eden yayılma arzusunu devam ettirdiğini belirterek, bu devlete karşı iyi niyetli müzakereler yürüterek bir yere varılamayacağını belirtmiş ve SSCB yönetiminin yalnızca kaba kuvvetten anladığını iddia etmiştir. Bu fikrinden hareketle Kennan, Sovyetlerin uluslararası politikadaki gücünün bir şekilde sınırlandırılması ve bu devletin fiziki sınırlarının ve ideolojik gücünün yayılmasının engellenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu anlayış ABD'nin dış politikasında Soğuk Savaş boyunca etkisini göstermiştir. Ayrıntılı bilgi için bknz: (Kennan, 1946; Kissenger, 2012: 428-430).

Amerikalı misyonerlerin bursuyla İsviçre'de eğitim alan Jonas Savimbi'nin kurduğu UNITA da ABD tarafından desteklenmiş; ancak söz konusu desteğin çok az bir kısmı bağımsızlık mücadelesi döneminde sağlanmıştır. Washington yönetiminin Angola'da Holden Roberto ve Jonas Savimbi'yi desteklemesindeki ana etken ise MPLA'yı, dolayısıyla başta SSCB olmak üzere Doğu Bloğu ülkelerini, dengeleme amacı olmuştur (Guimaraes, 1992: 369).

Soğuk Savaş'ın iki süper gücünden diğeri olan SSCB ise 1974 yılında Portekiz'de gerçekleşen darbeye (Karanfil Devrimi'ne) dek Angola'daki ulusal kurtuluş hareketlerine üstü kapalı bir şekilde destek vermiştir. Moskova yönetiminin bağımsızlık savaşına aleni bir destek vermekten kaçınmasının nedeni, Portekiz'le ve dolayısıyla NATO'ya doğrudan karşı karşıya gelmek istememesinden kaynaklanmıştır (Kürschner, 1976; Guimaraes, 1992: 407). SSCB bu süreçte ağırlıklı olarak Marksist bir dünya görüşüne sahip olan ve PCP ile yakın ilişkileri bulunan MPLA'yı desteklemiştir (Staeger ve Rotberg, 2007: 25). Sovyet yönetiminin bu harekete yönelik desteğinin 1964 yılına kadar sınırlı olması, 1964 yılında Neto'nun Moskova'yı ziyaret etmesinin ardından ise artış göstermesi dikkat çekicidir (Golan, 1988: 269-270). Bir kaynağa göre, Moskova yönetimi 1961-75 yılları arasında MPLA'ya 54 milyon dolar yardımda bulunmuştur (Stevens, 1981: 47; Guimaraes, 1992: 266). Bir başka kaynağa göre ise, 1970-75 yılları arasında Sovyetlerin MPLA'ya sağladığı askeri yardım miktarı 108 milyon dolar, bu örgüte gönderilen askeri danışmanların sayısı ise 170 olarak kayıtlara geçmiştir (Stevens, 1976: 145). Rakamlar farklılık gösteredursun, Basil Davidson SSCB'nin Neto'nun başkanlığındaki MPLA'ya gönderdiği askeri yardımların bu örgütün silahlarının %70-80'ini kapsadığını belirtmektedir (Ottaway ve Ottaway, 1981: 103). Neto'nun 1964-71 yılları arasında Moskova'yı dört kez ziyaret etmesiyle yoğunlaşan ilişkilere paralel olarak, SSCB bu kurtuluş hareketine küçük silahlar, diğer hafif savaş silahları, savaşçı kadrosunun eğitimi gibi yardımlar sunmuştur.

MPLA'ya olan yoğun desteğine rağmen, ABD'nin aksine Sovyet yönetimi FNLA ve UNITA'yı da ulusal kurtuluş hareketi olarak tanımıştır. SSCB'nin bu yaklaşımı temel olarak üç nedenden kaynaklanmıştır. İlk olarak, Neto yönetimindeki MPLA ile ilişkilerin belirsiz oluşu Moskova'yı böyle bir yaklaşım sergilemeye yöneltmiştir. Zira SSCB Agostinho Neto ile Daniel Chipenda arasındaki MPLA içerisindeki liderlik mücadelesinde Chipenda'yı desteklemiş, Neto'nun galip gelmesi ve Chipenda'nın takipçileriyle birlikte FNLA'ya katılması üzerine ise MPLA'ya olan silah yardımında bir süre için kesintiye gitmiştir. İkinci olarak, Sovyet yönetimi FNLA ve UNITA'nın Batı'dan yardım almalarına rağmen Batı karşıtı bir yaklaşımlarının bulunduğu, diğer bir ifadeyle Batı'ya tam olarak entegre olmadıkları

görüşündedir. Üçüncü olarak ise SSCB, bu iki örgütün Batıdan aldıkları yardımların emperyalizmle mücadele amacıyla stratejik olarak başvurulan bir yöntem olduğu iddiasındadır (Papp, 1978: 29). Bütün bu nedenlere karşın, Moskova yönetiminin UNITA ve FNLA'ya kayda değer bir yardım sunmadığı, bu ikiliyi yalnızca ulusal kurtuluş hareketi olarak kabul etmekle yetindiği göze çarpmıştır. Gelinen noktada, SSCB'nin Afrika'da hiçbir bağımsızlık arayışına sunmadığı desteği MPLA aracılığıyla Angola'ya sunduğu aşikârdır (Stevens, 1976: 137). Ne var ki Moskova'nın MPLA'ya artan ekonomik, askeri, diplomatik vb. yardımları, Washington'ın da FNLA'ya -ve sonrasında UNITA'ya- desteğini arttırmasıyla ve Angola'daki bağımsızlık mücadelesinin Soğuk Savaş şartlarının düşük profilli bir rekabet alanı haline gelmesiyle sonuçlanmıştır.

Angola'nın bağımsızlık mücadelesi sırasında savaşan gruplara destek sağlayan bir diğer aktör ise Çin olmuştur. İlgili literatür incelendiğinde, üçüncü dünya dayanışması, emperyalizme karşı mücadele, AfBÖ'yle yakınlaşma isteği, her geçen gün birer ikişer bağımsız olan Afro-Avrasyalı halklar üzerindeki etkisini arttırma arzusu gibi dış politika amaçlarının Pekin yönetiminin bu ülkedeki kurtuluş hareketlerine desteğinde kayda değer bir rol oynadığı düşünülmektedir (Hess, 2014: 14-26; Jackson, 1995: 389). Ancak hepsinden önemlisi, Çin'in bağımsızlık savaşı sırasında Angola'ya yönelik politikalarını şekillendiren ana unsur 1960'lı yıllardan itibaren komünist dünyada meydana gelen "Pekin-Moskova ayrılığıdır" (Kürschner, 1976: 44-45). Bu noktadan hareketle, Çin'in bağımsızlık hareketlerini destekleme noktasında iki yönlü bir dış politika izlediği görülmüştür. Bir yandan Çin de tıpkı SSCB gibi MPLA, FNLA ve UNITA'yı emperyalizme karşı savaşan birer kurtuluş hareketi olarak tanımış, bu örgütlere sınırlı destekler sağlamış ve Portekiz sömürge yönetimine karşı birlikte hareket etmeleri için girişimlerde bulunmuştur (Taylor, 2006: 75-78). Örneğin, bağımsızlık savaşının ilk yıllarında Çin Komünist Partisi'nin MPLA'ya sağladığı dış yardımların bu örgütün hayatta kalmasında önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Ancak diğer yandan, ilerleyen süreçte MPLA üzerindeki artan Sovyet nüfuzu nedeniyle bu örgütü SSCB'nin Angola'daki uzantısı olarak gören Pekin yönetimi, Neto'nun önderliğindeki harekete karşı Roberto'nun FNLA'sını ve Savimbi'nin UNITA'sını açık bir şekilde daha fazla destekleme eğiliminde olmuştur (Rivera, 2021: 6).

Bağımsızlık savaşına en son giren hareket olmasından ötürü dış yardım bulmakta zorlanan UNITA, bu açığı Çin yardımları ile doldurmaya çalışmıştır. Bu kapsamda, Pekin yönetiminin dışişleri bakanı olduğu zamanda FNLA/GRAE'ye silah yardımı yapmasında aracı olan Jonas Savimbi (Stevens, 1976: 138), UNITA'yı kurmadan önce 1965 yılında Çin'i ziyaret etmiş ve

bu ülkenin desteğini aramıştır (Wright, 1997: 11). Pekin yönetimi ise karşılığında Savimbi ve birkaç arkadaşını Nanjing'deki askeri kampta gerilla savaşı eğitimine tabi tutmuş, kurulmakta olan UNITA'ya 15.000 dolar değerinde ekonomik yardımda bulunmuş ve silah tedarik etme sözü vermiştir (Weigert, 2011: 28; Bridgland, 1986: 83). Benzer şekilde, Holden Roberto'nun liderliğindeki FNLA da ağırlıklı olarak 1973 yılından itibaren Çin yardımlarından faydalanmıştır (Papp, 1978: 28). Roberto'nun 1973 yılında Pekin'i ziyaret etmesi, Çin ile Zaire yönetimi arasındaki yakınlaşma, Maocu bir dünya görüşüne sahip olan MPLA'nın ilk genel sekreteri Viriato da Cruz'un FNLA saflarına geçmesi gibi etkenler Çin'in FNLA'ya destek vermesinde etkili olmuştur (Guimaraes, 1992: 436-449). Bu kapsamda, 1974 yılının ilk yarısında 112 Çinli danışman 450 ton silahla FNLA'nın Zaire'deki üssüne gelmiş, aynı yılın ikinci yarısında ise bu harekete 120 eğitmen ve 450 ton silah daha gönderilmiştir (Bridgland, 1986: 148; Stevens, 1976: 141). Ayrıca FNLA savaşçıları başta Çin olmak üzere birçok farklı ülkeden uzmanlarca eğitilmiştir. Sosyalist bir dünya görüşüne sahip olan MPLA Çin'in diğer iki harekete destek vermesini eleştirirken, Pekin yönetiminin FNLA ve UNITA ile kurduğu yardım ilişkisinin ideolojik dürtülerden ziyade dış politikada bireyler üzerinden sürdürülen faydacı amaçlar taşıdığı görülmüştür.

Angola'daki bağımsızlık hareketleriyle ilişki kuran dış aktörler arasında, ideoloji faktörünün en fazla ön plana çıktığı ülke Küba'dır. Dirk Kruijt'in Fidel Castro yönetiminin 1960'lı yıllardaki dış politika stratejisini açıklarken "devrimci coşku (revolutionary fervours)" olarak nitelendirdiği bu durum, Havana'daki iktidarın enternasyonalist dış politika yöneliminden kaynaklanmıştır (Kruijt, 2017: 31, 33). Bu doğrultuda Latin Amerika ve Afrika'da devrimci gruplara arka çıkan Küba, Angola'da da Marksist bir dünya görüşüne sahip olan MPLA'ya açıkça destek vermiştir (Guimaraes, 1992: 292-293). Castro yönetimi ile MPLA arasındaki ilişkiler, 1960'lı yılların ortalarında, bilhassa Che Guevara 1963 yılı Haziran ayında Brazzaville'de Agostinho Neto ve arkadaşlarıyla görüştükten sonra, ivme kazanmıştır (Hatzky, 2012: 49). Her ne kadar Küba 1960'lı yılları sonunda Çin ile yakın ilişkileri bulunan UNITA'ya da destek vermişse de, Havana yönetiminin bu yardımları kalıcı olmamıştır (Dominguez, 1989: 131). Castro'nun dış politikasını şekillendiren emperyalizme karşı devrimci dayanışma vurgusu, ülkesinin MPLA'ya silah, asker ve eğitim desteği sunmasına olanak tanımıştır. Nitekim yalnızca 1970-75 yılları arasında, Küba yönetimi MPLA'ya 70 milyon dolar ekonomik destek sağlamış ve 11.400 gibi rekor seviyede Kübalı uzmanı MPLA'ya danışman –ve tabiatıyla savaşçı- olarak Angola'ya göndermiştir (Stevens, 1976: 145). Dönemin komünist devi Sovyetler Birliği ile koordinasyon halinde süregelen bu yardımlar MPLA'ya bağımsızlık

savaşını güçlü bir şekilde sürdürme fırsatı verirken; Küba, Çin'in aksine, Angola'daki nüfuzunu ve yardımlarını iç savaş döneminde de sürdürmüştür (George, 2005: 274-275).

25 Mayıs 1963'te kurulan AfBÖ ise, MPLA, FNLA ve UNITA'yla ilişkilerinde ideolojik saiklerden ziyade kendi kuruluş ilkelerinden olan Afrika'daki halkların bağımsızlık çabalarının desteklenmesi şiarını dikkate almıştır (Organization of African Union, 1963: 3). Bu kapsamda, üç hareketi de ulusal kurtuluş hareketi olarak kabul eden AfBÖ, birbirleriyle çakışan çeşitli zamanlarda bu üçlüye ekonomik ve diplomatik olarak destek vermiştir. AfBÖ'nün fonları ilk olarak Robert Holden'ın kurduğu FNLA'ya aktarılmış, örgütün bünyesinde kurulan ALC bu hareketin Zaire'de kurduğu sürgün hükümetini (GRAE) Angolalıların kendi kaderini tayin hakkı için hayata geçirilen bir oluşum olarak kabul etmiştir (Guimaraes, 1992: 240-241). Bu dönemde, GRAE'nin dışişleri bakanı Jonas Savimbi'nin ALC'nin başına getirilmesi AfBÖ ile FNLA arasındaki ilişkileri göstermesi itibariyle önem arz etmektedir (Sobers, 2021: 40). AfBÖ 1964 yılından itibaren MPLA'yı da meşru bir kurtuluş hareketi olarak kabul etmiştir. Neto'nun başını çektiği hareketin artan gücü ve operasyonel kapasitesi, 1966 yılından itibaren MPLA'nın AfBÖ'den ayrıcalıklı destek almasına yol açmıştır (Wolfers, 1976: 190). Öte yandan, örgüt Roberto'nun Angola'daki bağımsızlık çabalarını böldüğü gerekçesiyle 1968 yılında FNLA'ya olan desteğini ve 1971 yılında ise GRAE'yi tanıma kararını geri çekmiştir, Ayrıca, UNITA da kuruluşundan itibaren AfBÖ tarafından Angola'da faaliyet gösteren bir kurtuluş hareketi olarak tanınmıştır (Stevens, 1976: 138; Marcum, 1978: 227) AfBÖ, özellikle 1960'lı yıllar boyunca, başta MPLA ve FNLA olmak üzere Angola'daki kurtuluş hareketlerini tek bir çatı altında birleştirmek için çaba göstermiş; ancak bu çabasında başarısız olmuştur (Sobers, 2021: 39-42).

Angola'daki bağımsızlık mücadelesine müdahil olan bir diğer aktör ise Zaire olmuştur. Angola ve Zaire'de yaşayan Bakongo halkları arasındaki akrabalık ve Roberto'nun anti-komünist ideolojisi, bu halk adına mücadele eden FNLA'nın Kinşasa yönetiminden destek almasını sağlamıştır. Bu doğrultuda FNLA lideri Roberto hem Patrice Lumumba'yla, hem Joseph Kasavubu'yla, hem de Joseph-Desire Mobutu'yla (Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu wa za Banga) iyi ilişkiler geliştirmiştir (Kürschner, 1976: 20-21). Öyle ki Roberto'nun Mobutu ile kurduğu yakınlık, MPLA'nın ABD'nin de baskılarıyla Zaire'den sınır dışı edilmesine ve o dönem Kinsaşa'da yer alan merkezini Brazzaville'ye taşımak zorunda kalmasına yol açmıştır (Collelo, 1991: 30). Aksine, Holden Roberto ise FNLA'nın ve bu hareketin kurduğu GRAE'nin merkezinin yer aldığı Zaire'de çoğu zaman serbest bir şekilde faaliyet gösterebilmiştir (Stevens, 1976: 138). Bağımsızlık savaşı sürecinde Zaire, FNLA'ya silah, cephane ve uçak yardımı yaparken, hareketin militanlarını eğiterek organize olmalarını kolaylaştırmış ve bu

harekete yardım etmek amacıyla askerlerini Angola-Zaire sınırında konuşlandırmıştır. Zaire yönetiminin CIA'nın FNLA'ya gönderdiği para ve silah yardımlarına aracılık ettiği ve Çin'in 1973 yılından itibaren bu hareketi desteklemesinde başat rol oynadığı bilinmektedir. Böylece, 1965 yılından itibaren Mobutu'nun iktidar altındaki Zaire hükümeti, Angola'daki silahlı mücadelenin uluslararasılaşmasını da teşvik etmiştir (Papp, 1978: 28-30; Guimaraes, 1992: 356-368; Kürschner, 1976: 19-22, 43-46). FNLA'nın güç kaybetmesinin ardından ise Zaire, 1970'li yılların ortalarından itibaren bir yandan MPLA'yla normalleşmeye çalışmış, diğer yandan ise UNITA'ya ekonomik, siyasi, askeri vb. yönlerden destek vermiştir (Guimaraes, 1992: 359, 366).

ABD, SSCB, Çin, Küba, NATO, AfBÖ, Zaire gibi aktörlerin yanı sıra, bazı diğer ülkeler ve kurumlar da Angola'daki bağımsızlık savaşına çeşitli yollarla müdahil olmuşlardır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

- Apartheid yönetimi altındaki Güney Afrika ve İngiliz sömürgesi Rodezya, Angola'daki bağımsızlık savaşı sırasında ekonomik gerekçelerle Portekiz sömürge yönetimine destek vermiştir. Bağımsızlık savaşının sona ermesinin ardından ise, bilhassa Güney Afrika yönetimi, paralı askerleri aracılığıyla MPLA'ya karşı FNLA-UNITA ittifakının yanında yer almıştır. Dönemin Gana Dışişleri Bakanı bu durumu şu sözlerle açıklamıştır: *"Portekiz NATO müttefiklerinden ve özellikle Güney Afrika ve Rodezya'dan destek almasaydı, Afrika'dan çok önce kovulur giderdi."* (Ataöv, 1977: 432-438; Kürschner, 1976).
- FNLA savaşçıları Zaire'nin yanı sıra Cezayir, Tunus, İsrail gibi ülkelerde askeri eğitim almıştır. Öte yandan, ABD, İsrail, Fransa, Batı Almanya, Güney Afrika ve Libya gibi ülkeler FNLA tarafından Zaire'de kurulan sürgün hükümetiyle iletişim kurmuştur (Kürschner, 1976: 44; Bayram, 2016: 368-369).
- Tanzanya ve Zambiya bağımsızlık mücadelesi sürecinde kurtuluş hareketlerine lojistik destek sağlamıştır. Örneğin, bu iki ülke Çin ve Sovyet silahlarının toprakları üzerinden geçerek Angola'ya gönderilmesine izin vermiştir (Collelo, 1991: 31; James, 2004). Bir başka örnek olarak ise, Lusaka yönetimi Benguela Demiryolu saldırısına kadar UNITA'nın Zambiya'da faaliyet göstermesine imkân tanımıştır (Stevens, 1976: 138; Vines ve Oruitemeka, 2009: 199; Adelman, 1975: 562).

- Çin ve Küba'nın dışında, Doğu Almanya, Yugoslavya, Çekoslovakya, Bulgaristan gibi Varşova Paktı üyesi ülkeler ve özellikle Batı Avrupa'daki sol/sosyalist/komünist partiler de Portekiz sömürge yönetimiyle savaşan MPLA'ya destek olmuşlardır. Ayrıca Kuzey Kore, Cezayir, Fas, Libya, Nijerya, Sudan gibi ülkeler de MPLA'nın ekonomik, askeri ya da diplomatik destek aldığı ülkeler arasındadır (Wright, 1997: 9-10; Collelo, 1991: 31-32; Bayram, 2016: 367-368).
- Dünya Kiliseler Konseyi (World Council of Churches) Angola'da savaşan üç bağımsızlık hareketine de ekonomik destek sağlamıştır. Bu kapsamda, başlangıçta FNLA ve MPLA'ya 20.000 dolar, UNITA'ya ise 10.000 dolar yardım yapılmıştır. 1971 yılında ise MPLA'ya yapılan yardım 25.000 dolara çıkartılırken, FNLA ve UNITA'ya yapılan yardım 7.500 dolara indirilmiş; bu durum FNLA lideri Holden Roberto'nun tepkisini çekmiştir (Sobers, 2021: 42-43).
- Zaire ile KC arasındaki rekabet, bağımsızlık savaşı yıllarında FNLA ve MPLA üzerinden Angola'ya taşınmıştır. Zaire'nin MPLA kadrolarını tutuklaması ve örgütü topraklarından sınır dışı etmesinin ardından, 1963 yılında KC bu hareketin Brazzaville'de faaliyet göstermesine izin vermiştir. Böylece ABD-SSCB ve Çin-SSCB rekabetleriyle birlikte, Zaire-KC rekabeti de Angola'da kendisine bir mücadele alanı bulmuştur. Bu durum bir yandan Angola'daki bağımsızlık savaşının kapsamını daha da genişletirken, diğer yandan MPLA ve FNLA söz konusu rekabetten kendi çıkarları doğrultusunda faydalanmıştır. Petrol zengini bir bölge olan ve Angola sınırları içerisinde yer alan Cabinda bölgesinin ilhakına ilişkin tasarılar da, Kinsaşa ve Brazzaville yönetimlerine Angola'daki bağımsızlık savaşına taraf olma noktasında önemli bir motivasyon unsuru sağlamıştır (Guimaraes, 1992: 362-364).

Madalyonun diğer tarafından bakıldığında, yani MPLA, FNLA ve UNITA açısından, dış aktörler tarafından verilen bu destek ne anlama gelmektedir? İdeolojik yakınlık oldukça önemli bir faktör olsa da[56], Angola'daki kurtuluş hareketlerinin hiçbiri dış aktörlerle ittifak kurma

[56] Angola'nın Ankara Büyükelçisi Jose Patricio da kurtuluş hareketleriyle dış aktörler arasındaki ilişkilerde ideoloji faktörünün önemli olduğunu ifade etmektedir. Ancak Patricio, aynı zamanda UNITA'nın bağımsızlık savaşı ve iç savaş yıllarında MPLA ve FNLA'nın nüfuzunu azaltmak için sömürgeci-yeni sömürgeci aktörlerle iş birliği yaptığını da ileri sürmektedir. Kaynak: Angola'nın

konusunda yalnızca ideoloji faktörüne yaslanmamıştır. Örneğin MPLA lideri Agostinho Neto, ideolojik olarak kendisine daha yakın olan SSCB'yi 1964 yılında ziyaret etmeden önce, 1962 yılında ABD'yi ziyaret etmiştir (Walker, 2004: 148). Benzer şekilde FNLA, 1964 yılı başlarında Çin'den ve diğer komünist ülkelerden yardım kabul edeceğini duyurmuştur (Guimaraes, 1992: 202-203). UNITA lideri Jonas Savimbi de ideolojik olarak sosyalist ya da Maocu olmamasına rağmen, dış yardımlara erişiminin sınırlı olduğu bir ortamda Çin'den kayda değer bir destek almıştır (Fernandes, 2012: 68-70). Bahsi geçen üç ulusal kurtuluş hareketinin dış yardım konusunda görece esnek davranmasının öncelikli nedeni kendilerini bağımsızlığa, ya da bir diğer ifadeyle Angola'daki iktidarı Portekiz yönetiminden devralmaya, götürecek her türlü somut desteğe duydukları ihtiyaç olmuştur. Bu noktadan hareketle, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel felsefesine benzer bir şekilde, Angola'daki bağımsızlık hareketleri kendileri için daha tehlikeli bir iç düşmana karşı (Portekiz), daha az tehlike teşkil edecek bir dış aktörle (ABD, SSCB, Çin, Küba ve diğerleri) iş birliği yapmayı tercih etmişlerdir.

Ancak ulusal kurtuluş hareketlerinin dış aktörlerle kurduğu ilişkilerin ülkeyi istikrarsızlaştırmaya ve Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ortaya koyduğu üçüncü dünya tasavvuruna uygun bir hale getirmeye zemin hazırladığı da bir gerçektir. İlk olarak, MPLA içerisindeki Neto-Chipenda çekişmesinde ya da Jonas Savimbi'nin FNLA'dan ayrılma sürecinde görüldüğü üzere, dış aktörlere duyulan güven bağımsızlık hareketlerinin bölünmesini kolaylaştırmıştır. İkinci olarak, AfBÖ dışında hiçbir aktör MPLA, FNLA ve UNITA'nın güçlerini birleştirmesi yönünde kararlı bir irade ortaya koy(a)mamış, bu durum Neto, Roberto ve Savimbi'ye toplumsal, etnik, ideolojik vb. nedenlere dayanan farklılıklarını sürdürerek bireysel hareket etme olanağı sağlamıştır. Üçüncü olarak ise, Zaire-KC, ABD-SSCB, Çin-SSCB, NATO-Varşova Paktı örneklerinde olduğu gibi Angola'nın bağımsızlık mücadelesinin bölgesel ya da küresel çekişmelerin bir uzantısı haline gelmesi, Angola'daki sorunları içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Bütün bunların sonucunda, MPLA, FNLA ve UNITA arasındaki güç ve nüfuz mücadelesi Portekiz'in çekilmesinden sonra da devam etmiş, dış aktörlerin de çatışmalara müdahil olmayı sürdürmesiyle toplumsal olarak bölünmüş durumdaki bu ülke kendisini şiddetli bir iç savaşın ortasında bulmuştur. Kısacası, Angola'daki kurtuluş hareketleri arasındaki bölünme ve dış aktörlerin müdahalesi, ülkeyi Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde

Ankara Büyükelçisi Jose Gonçalves Martins Patricio ile gerçekleştirilen yazılı mülakat: (Patricio, 18 Şubat 2022).

öngörülen "güçlü bir mutabakat (strong consensus)" ve "entegre olmuş bir toplum (integrated society)" gibi özelliklerden yoksun bir "üçüncü dünya ülkesi" olmanın eşiğine getirmiştir.

4.2.4. Angola'daki Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin Seyri

1961 yılı Angola'nın modern dönemdeki tarihi için önemli bir dönüm noktasına karşılık gelmektedir. Bu yılın Şubat ve Mart aylarında MPLA'nın ve UPA'nın (FNLA) Portekiz yönetimini hedef alan saldırıları, ulusal bağımsızlık savaşının ilk adımları olarak kabul edilmektedir (James, 2004: XIV). Takvimler 3 Şubat 1961'i gösterdiğinde, sömürge hükümetinin artan baskısına ve keyfi tutuklamalarına tepki göstermek isteyen MPLA militanları başkent Luanda'da bulunan bir hapishaneye, karakola, kışlaya ve radyo istasyonuna saldırmıştır (Tvedten, 1997: 29; Florescu, 2009: 1; Meijer ve Birmingham, 2004: 13). MPLA'nın resmi tezine göre Angola'daki bağımsızlık savaşının başlangıcı sayılan bu eylem, Portekiz tarafından birkaç gün içerisinde sert bir şekilde bastırılmış; söz konusu eylemin sırasında ve sonrasında az sayıda beyaz ile binlerce siyahın öldürüldüğü bildirilmiştir (Kürschner, 1976: 18). Portekiz'in sert tepkisi birçok MPLA üyesinin tutuklanarak hapse atılmasına, öldürülmesine ya da ülke dışına kaçmak zorunda bırakılmasına yol açmıştır (Collelo, 1991: 30). Sömürge yönetiminin bu tavrı, bir yandan uluslararası toplumun dikkatini Angola sorununa çekerken, diğer yandan ise MPLA'nın güç kaybederek dağılmanın eşiğine gelmesine neden olmuştur. Böylece, zamanla hareketin merkez üssü Brazzaville ve Lusaka gibi Angola dışındaki ülkelerin başkentlerine taşınmış ve ülke içerisinde demokratik ya da antidemokratik yollarla faaliyet gösterme olanakları neredeyse tamamen kısıtlanan MPLA bağımsızlık mücadelesinin yöntemi olarak gerilla savaşını benimsemiştir (Stevens, 1976: 138).

1961 yılında Portekiz sömürge yönetimine karşı ikinci ve daha büyük bir saldırı ise ülkenin kuzeyinde gerçeklemiştir. Bakongo halkı 15 Mart 1961 tarihinde UPA'nın (FNLA) öncülüğünde sömürge yönetimini sona erdirmek amacıyla ayaklanmıştır (George, 2005: 9-10). İlk olarak kahve plantasyonlarında başlayan ayaklanmada, Portekizli beyazların yanı sıra sömürge yönetimiyle iş birliği yaptığı düşünülen siyahlar (melezler ve assimiladolar) da hedef alınmıştır (Brinkman, 2003: 198-199; Collelo, 1991: 28-29). Ne var ki UPA militanlarının geniş çaplı bir mücadeleye hazır olmamaları, hareketin siyasi-askeri kapasitesinin yetersizliği, komşu ülkelerdeki dekolonizasyon hareketlerinin Angola'ya da sirayet etmesinden çekinen Portekizli beyazların ayaklanma başlamadan önce silahlanmaları gibi faktörler söz konusu girişimin başarılı olmasını engellemiştir (Houser vd., 1976: 19; Kürschner, 1976: 22-23). Böylece başta Holden Roberto olmak üzere UPA liderlerinin, Portekizli beyazların Belçika

Kongo'su örneğinde olduğu gibi silahlı çatışmalar başlar başlamaz ülkeyi terk edeceğine ve bütün ülkeye yayılan ayaklanmaların sonucunda bağımsızlığın sağlanacağına dair varsayımı gerçekleşmemiştir (Guimaraes, 1992: 195). Aksine, beyazları kendi ülkelerinde ekonomik olarak daha kötü şartların beklemesi, UPA militanlarının kadın ya da çocuk ayırt etmeksizin herkese saldırmaları ve ayaklanmanın ülkenin kuzeyiyle sınırlı kalması gibi nedenler Portekizlilerin direnme azimlerini arttıran faktörler arasında yer almıştır (Kürschner, 1976: 22-24). Aylarca süren isyan Portekiz sömürge yönetimi tarafından acımasız bir şekilde sona erdirilmiştir. Ayaklanmanın neticesinde, 40-50 bin siyahi ve 400-500 Portekizli öldürülmüş, Portekiz uçaklarının bombardımanları neticesinde 17 köy yok edilmiş, sayıları 300.000 ile 1.000.000 milyon arasında değişen Bakongo kökenli Afrikalı ise komşu ülke Zaire'ye sığınmak zorunda kalmıştır (Heywood, 2011: 315; Houser vd., 1976: 20; Kürschner, 1976: 23-24; James, 2004: XVI).

Kurtuluş hareketlerinin beklentisinin aksine, olası bir bağımsızlıkta Afrika'daki nüfuzunu devam ettiremeyeceğini bilen ve Angola başta olmak üzere sömürgelerindeki doğal kaynaklardan istifade etmeyi sürdürmek isteyen Portekiz hükümeti çekilmeyi değil sömürge karşıtı gruplarla mücadele etmeyi tercih etmiştir. Angola'da Şubat ve Mart aylarında patlak veren isyanları güçlü bir şekilde bastıran Salazar hükümeti, sonrasında direniş hareketlerinin etkisini kırmak için üç ayrı yönteme başvurmuştur. İlk olarak, Afrika'daki diğer sömürgelerinde olduğu gibi, Angola'daki askerlerinin sayısı da arttırılmıştır. Böylece, 1960 yılında sayıları yalnızca birkaç bin olan Angola'daki Avrupalı askerlerin sayısı, direniş hareketleriyle birlikte zaman içerisinde artarak 1970 yılında 40.000'e kadar ulaşmıştır. Ayrıca, Portekiz'in bu süreçte Afrikalılardan -30.000 civarında melez ve assimilado- da orduda yararlandığı bilinmektedir (Wheeler, 1969: 429; James, 2004: XVI; Ataöv, 1977: 437). İkinci olarak, Lizbon yönetimi direniş hareketlerini ülkedeki beyazların toplam oranını arttırarak dengelemeye çalışmış, bu nedenle verimli tarım alanları gibi ayrıcalıklar vadederek Portekizlilerin Angola'ya göç etmesini teşvik etmiştir. Bunun sonucunda, 1960 yılında 170.000 civarında olan ülkedeki beyaz sayısı, 1970 yılında 290.000'e, 1974 yılında ise yaklaşık 500.000'e ulaşmıştır (Bender, 1978: 20; Kürschner, 1976: 33).

Son olarak, sömürge yönetimi ortaya çıkan sosyal huzursuzluğu azaltmak ve direniş hareketlerine olan desteği engellemek için bazı hamlelerde bulunmuştur. Bu kapsamda zorla çalıştırma kaldırılmış; uygar-uygar olmayan ayrımına son verilmiş; asfalt ağı %500 oranında arttırılmış; havayollarının gelişmesi teşvik edilmiş; kahve üreten köylülere destek verilmiş; okul, hastane ve yol inşaları hızlandırılmış ve köylere tıbbi malzeme ile daha iyi eğitim

olanakları[57] götürülmüştür (Staeger ve Rotberg, 2007: 26-27; Collelo, 1991: 29; James, 2004: XVI). Ayrıca, Portekiz'de darbenin gerçekleştiği 1974 yılına kadar, 1 milyondan fazla Angolalı köylü "yeniden yerleştirme programı kapsamında" yerinden edilerek tellerle çevrili köylere yerleştirilmiştir. Kâğıt üzerinde gerillalardan korkanlar için korunaklı yerleşim yerleri oluşturulması amaçlanan bu program ile pratikte köylülerin bağımsızlık hareketlerine destek vermesinin önüne geçilmek istenmiştir. Ancak söz konusu programın kırsal nüfusta yol açtığı bozulma sosyal yapının istikrarını derinden etkilemiş ve ekonomik olarak ise tarım sektörüne bağımsızlığın kazanılmasından sonra dahi etkisini hissettirecek bir darbe vurmuştur (Collelo, 1991: 35; Bender, 1978: 159-160; Bayram, 2016: 370). Sömürge yönetiminin bütün bu çabalarına karşın, 1961 yılındaki ilk isyanlardan 1974 yılındaki darbeye uzanan süreçte, Angola halkının direniş hareketlerine olan desteği artarak devam etmiştir.

Angola'da Portekiz'e karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesi birbirleriyle rekabet halinde olan üç ayrı hareket tarafından yürütülmüştür: Agostinho Neto'nun MPLA'sı, Holden Roberto'nun FNLA'sı (UPA/UPNA) ve Jonas Savimbi'nin UNITA'sı. 1956 yılında kurulan MPLA ağırlıklı olarak ülkenin en büyük ikinci etnik grubu olan Mbundulara yaslanırken; 1963 yılında FNLA adını alan UPA/UPNA Angola'nın kuzeyinde ve DKC/Zaire'de yaşayan Bakongolardan; FNLA'dan koparak 1966 yılında sahneye çıkan UNITA ise güneyde ve ortadaki dağlık bölgede yaşayan ülkenin en büyük etnik grubu Ovimbundulardan destek almıştır (Shoup, 2011: 192; Bayram, 2016: 367; Somerville, 2007: 16; Henriksen, 1976: 153, Collelo, 1991: 32). Kurtuluş hareketleri ideolojilerinden bağımsız bir şekilde her türlü yardıma açık olduklarını belirtseler de, ideoloji faktörü bu hareketlerin dış aktörlerle kurdukları ilişkilerde başat rol oynamıştır. Bu kapsamda, Marksist bir dünya görüşüne sahip olan MPLA, bağımsızlık savaşı boyunca SSCB, Küba, diğer Doğu Bloğu ülkeleriyle ve bazı Afrikalı ülkelerle iş birliği yapmıştır (Wright, 1997: 9-10).

İdeolojik olarak MPLA'nın karşısında yer alan FNLA ise ABD, Zaire, Çin ve bazı diğer Afrika ülkelerinden destek almıştır (Papp, 1978: 28-29). Mücadeleye en son giren aktör olması münasebetiyle dış yardım imkânları kısıtlı olan UNITA ise çoğunlukla Çin yardımlarıyla yetinmek durumunda kalmıştır (Weigert, 2011: 28; Bridgland, 1986: 83). 1961 yılındaki saldırıların ardından artan Portekiz baskıları nedeniyle kurtuluş hareketleri faaliyetlerini

[57] Angola'nın Ankara Büyükelçisi Patricio bu görüşü reddetmekte; Portekiz sömürgeciliği döneminde verilen eğitimin büyük oranda şehir merkezleriyle sınırlı kaldığını, ülkenin iç kesimlerinde ve kırsal bölgelerinde yaşayanların eğitime ve bilgiye ulaşmakta güçlük çektiğini belirtmektedir. Angola'nın Ankara Büyükelçisi Jose Gonçalves Martins Patricio ile gerçekleştirilen yazılı mülakat: (Patricio, 18 Şubat 2022).

çoğunlukla yurt dışından yürütmüştür. Bu doğrultuda, FNLA Kinşasa'da (Zaire) geniş bir hareket alanı bulmuş; MPLA çeşitli dönemlerde Kinşasa (Zaire), Brazzaville (Kongo Cumhuriyeti) ve Lusaka'da (Zambiya) çalışmalarını sürdürmüş; UNITA ise 1968 yılındaki Benguela Demiryolu saldırısı nedeniyle Lusaka'dan (Zambiya) sınır dışı edilmesinin ardından Angola'nın güneyindeki Ovimbundu halkının arasına karışmıştır (Kürschner, 1976: 17-18; Whitaker, 1970: 20; Houser, 1967: 11; Collelo, 1991: 27; Stevens, 1976: 138; Vines ve Oruitemeka, 2009: 199; Adelman, 1975: 562).

Batılı devletler ve bizatihi NATO'nun kendisi de bağımsızlık savaşı yıllarında zaman zaman Portekiz hükümetiyle birlikte hareket etmişlerdir. Söz konusu aktörlerin bu yöndeki tercihinde iki ana faktör etkili olmuştur: Komünizm endişesi ve uluslararası yatırımlar. İlk olarak, Angola'nın bağımsızlık sonrasında nasıl bir dış politika izleyeceğine ilişkin varsayımlar, NATO'yu ve Batılı aktörleri dekolonizasyon hareketleri yönünde oluşan olumlu atmosfere rağmen bu ülkenin bağımsızlığına temkinli yaklaşmaya itmiştir. Nitekim Sovyetler Birliği ve Küba gibi sosyalist ülkelerin bilhassa MPLA üzerindeki artan nüfuzu, bahsi geçen temkinlilik halini güçlendirmiştir (Sobers, 2019: 115-118). İkinci olarak ise, olası bir iktidar değişikliğinde Angola'daki karlı yatırımların sona erebileceği düşüncesi, başlangıçta Batılı aktörleri Portekiz yönetiminin devamından yana tavır almaya yöneltmiştir. Zira belirtilen dönemde, ABD, Büyük Britanya, Batı Almanya, Japonya, İsveç, Belçika gibi birçok ülkenin petrol, demir-çelik, boksit, elmas vb. sektörlerde milyonlarca dolar değerinde yatırımları bulunmaktaydı. Bu nedenle, başta Batı Almanya olmak üzere yatırımlarını kaybetmek istemeyen bazı Batılı ülkeler Portekiz sömürge yönetimine ekonomik, askeri, diplomatik vb. yönlerden çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Bu ülkelerin gönderdiği otomatik silahlar, jetler, helikopterler, napalm bombaları gibi teçhizatlar ise, doğal olarak Portekiz ordusu tarafından kurtuluş hareketlerinin mensuplarına karşı kullanılmıştır. Örneğin, bağımsızlık savaşı döneminde İngilizlerin Portekiz'e savaş gemileri temin ettiği, Batı Almanya'nın ise 1966 yılında Lizbon yönetimine kırk adet jet avcı uçağı sattığı bilinmektedir (Ataöv, 1977: 434-438; Kürschner, 1976: 25-33). Netice itibariyle, Avrupa'daki sosyalist/komünist partiler Angola'nın bağımsızlığını çeşitli veçhelerle destekleseler de, bazı Avrupa ülkelerinin hükümetleri kurtuluş hareketlerinden değil, Portekiz hükümetinden, yani istikrarın devamından yana olmuşlardır.

Bağımsızlık hareketlerinin zayıf yönleri ve yaşadıkları zorluklar Angola'da verilen mücadeleyi olumsuz etkilemiştir. Lider merkezli hareketler olan MPLA, FNLA, UNITA'nın etnik, ideolojik, dini, kültürel vb. yönlerden farklılıkları hem birbirleriyle hem de Portekiz sömürge yönetimiyle mücadele halinde olmalarına yol açmıştır. Bu durum bağımsızlık savaşının ve

dolayısıyla ortaya konulan çabanın yarattığı etkinin bölünmesiyle neticelenmiştir (Weigert, 2011: 53). Sömürge hükümeti de taraflar arasındaki bu bölünmeleri teşvik eden bir politika izlemiştir (James, 1992: 45). Portekiz'in baskıcı tutumu ve PIDE'nin sömürge karşıtı kişilere ya da gruplara yönelik faaliyetleri Neto, Roberto ve Savimbi'nin hareket alanını kısıtlamış ve kurtuluş hareketlerinin çoğu zaman ülke dışında örgütlenecek şekilde bir gerilla savaşı vermelerine neden olmuştur (Kürschner, 1976: 17-18; Whitaker, 1970: 20; Houser, 1967: 11; Collelo, 1991: 27; Stevens, 1976). Öte yandan, MPLA, FNLA ve UNITA'nın siyasi, askeri ve operasyonel kapasite bağlamındaki zayıflıkları, yalnızca kendi kaynaklarına dayalı bir mücadele vermelerini olanaksız kılmıştır. Bu durum bir yandan Portekiz yönetimine karşı güçlü bir direniş sergileyebilmelerinin önüne geçerken, diğer yandan ise Angola halkının bağımsızlık savaşını dış aktörlerin müdahalelerine açık bir hale getirmiştir. ABD, SSCB, Küba, Çin, DKC/Zaire, KC gibi aktörlerin savaşan gruplara ekonomik, siyasi, askeri vb. yönlerden destek sağlaması ise, Angola'daki sorunun bölgeselleşmesine ya da küreselleşmesine zemin hazırlamış ve savaşan grupların bir anlamda dış aktörlerin vekil unsurları haline gelmelerine neden olmuştur (Duner, 1981: 354-359). Böylece, bağımsızlık savaşının süresi uzamış, özgürlükleri için savaşan gruplar yıpranmış ve ülkedeki çatışma ortamı bağımsız Angola'ya miras bırakılmıştır.

Angola'da Portekiz yönetimine karşı bayrak açan ulusal kurtuluş hareketleri arasında ilk olarak FNLA, ardından ise MPLA ön plana çıkmış, UNITA ise bir denge unsuru olarak dikkat çekmiştir. 1960'lı yılların ilk yarısında, Holden Roberto'nun liderliğindeki FNLA açık bir şekilde sömürge yönetiminin en çok çekindiği bağımsızlık hareketi olarak karşımıza çıkmıştır. Zaire'den alınan destek neticesinde askeri ve lojistik olarak daha güçlü olması, Roberto'nun uluslararası prestiji, CIA'dan bu örgüte aktarılan yardımlar, AfBÖ'nün bu hareketi ulusal kurtuluş hareketi olarak tanıması ve 1963 yılında ilan edilen sürgün hükümetinin sağladığı prestij gibi nedenler, bu dönemde FNLA'ya rakibinin önüne geçme olanağı vermiştir (Guimaraes, 1992: 277). Lider kadrosu Portekiz tarafından dağıtılan, Zaire'den Mobutu rejiminin Roberto ile olan yakın bağları nedeniyle uzaklaştırılan ve askeri ya da ekonomik olarak zor durumda bulunan MPLA ise bu dönemde rakibi karşısında zayıf kalmıştır. Ancak zamanla ibre Agostinho Neto ve arkadaşlarından yana dönmüş, MPLA Afrika'da ve dünyada daha fazla teveccüh görmüştür. Komünist dünyanın artan yardımları, AfBÖ'nün 1966 yılından itibaren yardımlar konusunda MPLA'ya ayrıcalık tanıması, örgütün GRAE'yi tanıma kararını 1971 yılında geri çekmesi, Dünya Kiliseler Konseyi gibi uluslararası organizasyonların yüzünü ağırlıklı olarak Neto ve arkadaşlarına dönmesi, MPLA'nın ekonomik, askeri, lojistik vb.

yönlerden güçlenmesi gibi durumlar MPLA'yı FNLA karşısında avantajlı konuma getirmiştir (Wolfers, 1976: 190; Sobers, 2021: 42-43; Stevens, 1976: 138; Marcum, 1978: 227). 1966 yılında FNLA'dan ayrılarak kurulan UNITA ise, bağımsızlık savaşı döneminde güçlü bir etki sağlama açısından rakiplerinin gerisinde kalmış ve 1968 yılında gerçekleştirdiği Benguela Demiryolu saldırısı gibi sınırlı hamlelerle ses getirmeye çalışmıştır (Staeger ve Rotberg, 2007: 27; Collelo, 1991: 32-33; Stevens, 1976: 138-139).

Angola'daki direnişçilerin bağımsızlık mücadelesi sürerken, uluslararası toplumdan da zaman zaman Portekiz yönetimine yönelik tepkiler yükselmiştir. Bu kapsamda AfBÖ, MPLA, FNLA ve UNITA'nın direnişini ekonomik ve diplomatik olarak desteklemiş; Lizbon hükümetinin Angola halkının kendi kaderini tayin hakkına saygı duyması gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir (Guimaraes, 1992: 240-241; Wolfers, 1976: 190; Sobers, 2021: 39-42 Stevens, 1976: 138; Marcum, 1978: 227). Benzer şekilde, BM de Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi gibi organları aracılığıyla 1960'lı yıllardan bu yana Angolaların meşru taleplerinden yana bir tavır sergilemiştir. Örneğin BM Genel Kurulu Portekiz'in 1961 yılının Şubat ve Mart aylarında patlak veren isyanları bastırma şeklini kınayan bir karar almış, Güvenlik Konseyi ise Salazar yönetimini kınayan bu karara arka çıkmıştır (Guimaraes, 1992: 195-196). Ayrıca MPLA 1972 yılından itibaren BM'de gözlemci bulundurmaya hak kazanmıştır (Kürschner, 1976). Aynı yıl Genel Kurul Portekiz'i MPLA, FNLA ve UNITA ile görüşmeye yapmaya zorlamış, ardından Güvenlik Konseyi ise açık bir şekilde bu ülkenin Afrika'daki sömürgelerinde bağımsızlık vermesi gerektiğini ifade etmiştir (Ataöv, 1977: 443-444). Soğuk Savaş'ın Batı Bloğu da bağımsızlık mücadelesi boyunca kimi durumlarda sömürgecilerin karşısında yer almıştır. Örneğin 1961 yılındaki olayların sert bir şekilde bastırılmasıyla birlikte birçok Batı Bloğu ülkesi BM'de Portekiz'i kınayan karara katılmış ve NATO silahlarının Angola başta olmak üzere Lizbon yönetiminin Afrika'daki sömürgelerinde kullanımı yasaklanmıştır (Guimaraes, 1992: 377). Öte yandan Doğu Bloğu ülkeleri ile Çin ve Avrupa'daki komünist/sosyalist partiler ise mücadelenin başından itibaren direniş hareketlerini maddi ve manevi yollarda desteklemiştir (Bayram, 2016: 367-370; Fish ve Fish, 2002: 127-131). Bütün bu çabalara rağmen, BM başta olmak üzere uluslararası organizasyonların daha somut ve caydırıcı bir adım atamaması, Angola'daki bağımsızlık mücadelesinin 14 yıl boyunca devam etmesine neden olan faktörler arasında yer almıştır.

1961-74 yılları arasında süren Angola Bağımsızlık Savaşı, her iki tarafta da çok sayıda can kaybına sebebiyet vermiştir. Bu konuda birbiriyle çelişen çeşitli görüşler mevcuttur: W. Martin James'e (1992: 43) göre, Portekiz sömürge yönetimine karşı başlatılan ayaklanmaların ilk üç

ayında 20.000 Angolalı hayatını kaybetmiştir. William Eckhardt (1996: 17-19) ise, savaşla alakalı nedenlerden ötürü 30.000 sivilin vefat ettiğini belirtmektedir. Rudolph Joseph Rummel (1997) bağımsızlık savaşıyla geçen 14 yıl boyunca 30.000 ile 90.000 arasında kişinin öldüğünü iddia etmektedir. Öte yandan bahsi geçen zaman diliminde Micheal Clodfelter'e (2002) göre 75.000, Monica Duffy Toft'a (2010: 30) göre 70.000, Patrick Brogan'a (1998: 13) göre 90.000, Milton Leitenberg'e (2003: 77) göre 300.000 civarında kişi yaşamını yitirmiştir. Jacob Bercovitch ve Richard Jackson (1997: 101) ise kesin bir sayı vermemekle beraber bağımsızlık savaşı süresince ölen kişi sayısının 100.000'in üzerinde olduğunu belirtmektedirler. Benzer şekilde, Gine-Bissau, Mozambik ve Angola'da bağımsızlık yanlılarına karşı savaşan binlerce Portekiz askeri de çatışmalarda ölmüştür. Bu kapsamda, Gine Bissau'da 30.000, Mozambik'te 60.000, Angola'da ise 70.000 (40.000'i Afrikalı) civarında askeri bulunan Portekiz hükümeti, bunların handiyse 11.000'ini kaybetmiştir. Bu askerlerin yaklaşık 9.000'inin Angola'da yaşamını yitirmesi ise, bu ülkede verilen silahlı mücadelenin yoğunluğu ve kapsamı açısında özellikle dikkat çekicidir (Staeger ve Rotberg, 2007: 27; Collelo, 1991: 35).

Artan can kayıplarına paralel olarak, 1970'li yıllara doğru gidilirken Portekiz hükümeti sömürgelerde kelimenin tam manasıyla bir çıkmaza girmişti. Binlerce Portekiz yurttaşının Afrika'daki sömürgeleri elde tutmak için hayatını kaybetmesi Portekiz toplumunda tepkilerin yükselmesine neden oluyordu. Üstelik Avrupa'nın en zayıf ekonomilerinden birine sahip olan Lizbon yönetimi, sömürgelerinden elde ettiği doğal kaynaklara rağmen Afrika'da sürdürdüğü koloni savaşlarının askeri ve ekonomik yükünü taşımakta zorlanıyordu. Salazar'ın 1968 yılında rahatsızlanarak iktidardan çekilmesinin ardından göreve gelen Marcelo Caetano'nun Afrika'daki sömürgelere bağımsızlık vereceği söylentisi ya da beklentisi de boşa çıkmıştı (Kürschner, 1976: 52). Portekizli gençlerin dört yıllık zorunlu askerlik hizmetinden kaçmak için ülkeyi terk etmesi, iş gücünde ve dolayısıyla üretimde ciddi oranda bir düşüşe yol açmıştı. Sömürgelerdeki mücadeleyi sürdürmenin yarattığı zorluklar ve Portekiz'in 1972 yılındaki BM kararları örneğinde olduğu gibi giderek uluslararası toplumdan izole edilmesi toplumdaki rahatsızlığı daha da arttırmıştı. Üstelik yıllardır süren çatışmalarda ne Portekiz yönetimi ne de direniş grupları belirgin bir üstünlük kazanamamıştı. Ülkenin iç ve dış problemlerle boğuştuğu böyle bir ortamda, General Antonio de Spinola'nın başını çektiği bazı ordu mensupları 25 Nisan 1974 tarihinde iktidara el koymuştur. Karanfil Devrimi olarak adlandırılan ve yaklaşık kırk yıldır hüküm süren Estado Novo diktatörlüğüne son veren bu eylem neticesinde, başta Angola olmak üzere Portekiz'in Afrika'daki sömürgelerinde kurtuluş hareketlerine karşı verdiği savaş sona ermiş ve bu ülkelerin bağımsızlığına giden yol ardına kadar açılmıştır

(James, 2004: XVII-XVIII; Knudsen ve Zartman, 1995: 133; Kürschner, 1976: 51-52; Collelo, 1991: XXII, 4; Staeger ve Rotberg, 2007: 27).

4.3. Sonuç Yerine

Steven David'in literatüre kazandırdığı Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde ilk olarak bir "üçüncü dünya genellemesi" yapılmıştır. Bu doğrultuda, "sömürge geçmişi", "iktidardaki hükümetin zayıflığı", "yöneticilerin meşruiyet problemi", "çatışma veya iç savaş ortamı", "yerel aidiyetlerin baskınlığı", "sınırlı devlet kapasitesi", "ekonomik ve askeri problemler", "güçlü bir toplumsal uyumun eksikliği", "entegre olmamış toplum yapısı" gibi hususlar üçüncü dünya ülkelerinin ortak ve ayırt edici özellikleri olarak ileri sürülmüştür. Angola örneği üzerinden düşünüldüğünde, Afrika'nın güneyinde yer alan bu ülkenin bağımsız olduğu esnada yukarıda değinilen özelliklerin neredeyse tamamına sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle, çalışmanın dördüncü bölümünde, yaklaşık beş yüzyıl süren Portekiz sömürgeciliğinin ve Lizbon yönetiminin tahakkümüne karşı mücadele eden ulusal kurtuluş hareketleri arasındaki rekabetin Angola'nın bir üçüncü dünya ülkesine dönüşmesinde nasıl bir rol oynadıkları tartışılmıştır. Böylece, David'in ve diğer birçok yazarın üçüncü dünya ülkelerini tanımlamak için kullandıkları olumsuz özelliklerin Angola'da kendiliğinden ortaya çıkmadığı, bilakis dış aktörlerin müdahaleleriyle şekillendiği düşüncesi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu bölümde Angola'yı bir üçüncü dünya ülkesine dönüştüren olumsuz koşullara değinilmeden önce, Portekizlilerin işgalinden evvel bu ülkenin durumu ele alınmıştır. Portekizli denizciler Angola'ya ilk kez geldiklerinde burada görece müreffeh ve sistemli bir devlet olan Kongo Krallığı'yla karşılaşmışlardır. Batı-merkezli tarih yazımının sömürgecilik öncesi Afrika söz konusu olduğunda sıklıkla başvurduğu "ilkel", "geri kalmış", "medenileşmemiş" Afrika miti, dönemin Kongo Krallığı'nın gerçekleriyle örtüşmemektedir. Nitekim siyasi örgütlenmesini büyük oranda tamamlayan, bölgesinde en güçlü aktör olarak ön plana çıkan ve feodal dönemdeki Portekiz'in aksine kendine özgü bir üretim mekanizmasına sahip olan Kongo Krallığı'nın, Avrupalıların iddiasının aksine hüküm sürdüğü dönemin şartlarında ilkel, geri kalmış ya da medenileşmemiş bir ülke özelliği taşımadığını söylemek mümkündür. Denizci ve kâşif Diogo Cao'nun 1482 yılında Kongo Krallığı'nın batı kıyılarına ulaşmasını takiben, Portekiz ve Kongo kralları arasındaki ilişkiler mektuplaşmalar, elçi ziyaretleri, hediyeler, ticari ilişkiler ve misyonerler gibi vasıtalarla sürdürülmüştür. Dolayısıyla Portekiz'in Angola'yla kurduğu ilk ilişkilerin sınırlı bir mahiyette tezahür ettiği, bir ast-üst ilişkisinden ziyade eşit aktörler arasında ilişki kurma biçimi olarak kabul edilen ticarete odaklanıldığı, siyasal

ilişkilerde eşit mütekabiliyet ilkesinin esas alındığı ve bölgede yaşayan insanların Hristiyanlaştırılmasına yol açtığı bilinmektedir.

Portekiz ve Kongo krallıkları arasındaki eşit ilişki kurma biçimi, Portekizlilerin bölgedeki etkinliğini arttırmalarının ve bilhassa 16. yüzyıldan itibaren köle ticaretine ağırlık vermelerinin ardından sona ermiştir. Yaklaşık üç yüzyıl süren köle ticareti boyunca Angola'dan ortalama iki-üç milyon yerlinin Brezilya, Karayipler ve diğer Güney Amerika ülkeleri başta olmak üzere çeşitli coğrafyalara köle olarak gönderildiği, ortalama bir-iki milyon yerlinin ise deniz yolculuğu esnasında hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Bu kapsamda, milyonlarcası köleleştirilen Angola halkının üretim potansiyeli baltalanmış ve yerel unsurlar arasındaki Portekiz teşvikli köle savaşları -Angola'yı da içerisinde barındıran- dönemin Kongo Krallığı'ndaki sosyal ve siyasi istikrarı bozmuştur. İronik bir şekilde, Portekizlilerin bölgeye gelişiyle birlikte başlayan Angolalıların Hristiyanlaştırılması süreci de köle ticaretiyle nispeten yavaşlamıştır. Zira Afrikalı-Hristiyanların Avrupalı-Hristiyanlara denk kabul edilmesinin köle ticaretine karşı bir tepkiye yol açabileceği ve bu ticareti engelleyebileceği endişesi, söz konusu yavaşlamanın ana sebeplerinden birini oluşturmuştur. Böylece köle ticareti döneminde yaşananlar, Angola'nın ekonomik, sosyal ve siyasi istikrarının bozulmasında ve bu ülkenin bağımsızlığının ardından üçüncü dünyaya özgü niteliklere sahip olmasında başat rol oynamıştır.

Bu bölümde, Angola'nın üçüncü dünyaya özgü niteliklere sahip olmasına yol açan bir diğer faktörün ise Berlin Batı Afrika Konferansı'nda alınan kararların uygulanması neticesinde ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak, Portekizliler "fiili işgal prensibi" gereği konferansın ardından Angola'nın iç kesimlerinde hâkimiyet kurmaya yönelik askerî harekâtlarının sayısını ve kapsamını arttırmış, böylece yerlilerin topraklarını zapt ederek ülkedeki siyasi istikrarı kendi lehine tesis ederken ülkenin gerçek sahiplerinin aleyhine bozmuştur. İkinci olarak, köle ticaretinin kaldırılmasının ardından askeri seferlerin masraflarının Angolaların zorla ya da ucuza çalıştırılması yöntemiyle karşılanması, tıpkı köle ticareti döneminde olduğu gibi yerlilerin emeğinin ve dolayısıyla üretim kapasitelerinin manipüle edilmesine yol açmış; bu durum ülkenin uzun vadede kalkınma potansiyelinin önüne bir engel olarak çıkmıştır. Üçüncü olarak ise, yerlilerin ağırlıkta olduğu nüfusu dengelemek ve bilhassa ekonominin Portekizli ellerde işlemesini sağlamak amacıyla Portekizli beyazların Angola'ya göçünün teşvik edilmesi, bu ülkedeki demografik yapıyı olumsuz etkilemiştir. Nitekim beyazların gelişiyle birlikte ülkedeki melezlerin toplumsal statülerinde yaşanan gerileme, hem ulusal bağımsızlık hareketlerinin lider kadrosunun ortaya çıkmasına olanak

sağlamış hem de Angola'daki etnik gruplar arasındaki ilişkileri bozarak söz konusu hareketler arasında Portekizlilerin ülkeden ayrılışından sonra dahi dinmeyen bir huzursuzluğun temellerini atmıştır.

Portekiz'de Salazar'ın yaklaşık kırk yıl hüküm süren ırkçı Estado Novo rejimi de Angola'nın bir üçüncü dünya ülkesine dönüşmesinde oldukça önemli rol oynamıştır. Bu doğrultuda ilk olarak ülkedeki yerliler kendi topraklarında zorla çalıştırılmış, Angolalıların üretim potansiyeli ve zengin doğal kaynakları Avrupalıların lehine kullanılmıştır. İkinci olarak, Salazar hükümeti uygarlaştırma misyonu(!) çerçevesinde ticaretten kültüre, günlük hayattan ekonomiye dek birçok alanda asimilasyoncu bir politika güderek Angola halkına Portekiz ulusal kimliğine ve Katolik Hristiyanlığa ait değerleri empoze etmeye çalışmıştır. Üçüncü olarak ise, Estado Novo döneminde Portekizli beyazların Angola'ya göçünün teşvik edilmesiyle ve bu kişilerin sayılarının hızla artmasıyla birlikte günümüzde dahi etkisine rastlanabilecek etnik/sınıfsal problemler ortaya çıkmıştır. Nitekim beyazların gelişinin ardından kendisini dışlanmış hisseden birçok mestizo ve assimilado Angola'daki –önce- bağımsızlık hareketlerinde ve –ardından- iç savaşın taraflarında öncü pozisyonlarda bulunmuşlardır. Üstelik artan beyaz göçüyle birlikte ortaya çıkan sosyal sorunlar yalnızca siyahlar ve beyazlar arasında değil, bağımsızlık savaşı ve iç savaş yıllarında görüleceği üzere siyahların kendi aralarında da sorunlara neden olmuştur. Gelinen noktada ise, Angola halkı kendisini onlarca yıl sürecek bir çatışmalar dizisinin ve etnik/sınıfsal farklılıklar nedeniyle entegre olamayan bir toplum yapısının içerisinde bulmuştur.

Özetlenecek olursa bu bölümün ilk alt başlığında, sömürgecilik döneminde Angola'nın bir üçüncü dünya ülkesine dönüşmesine ilişkin dört temel saptamada bulunulmuştur: 1) Portekizli denizciler Angola'ya ilk geldiklerinde, burada görece müreffeh ve sistemli bir devlet olan Kongo Krallığı'yla karşılaşmış ve bu krallıkla eşit ticari ilişkiler kurmuşlardır. 2) İki ülke arasındaki bahsi geçen eşit ilişki kurma biçimi köle ticaretiyle birlikte bozularak ast-üst ilişkisine dönüşmüştür. Bu kapsamda, insanları köleleştirilen Angola halkının üretim potansiyeli baltalanmış ve yerel unsurlar arasındaki Portekiz teşvikli köle savaşları Kongo Krallığı'ndaki ekonomik, sosyal ve siyasi istikrarı bozmuştur. 3) Berlin Batı Afrika Konferansı'nda alınan kararların uygulamaya konulması, Angola'da bir üçüncü dünya ülkesinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Söz konusu kararlar neticesinde toplumsal uyum olumsuz etkilenmiş, Portekiz'in hakimiyet kurduğu topraklar işgaller yoluyla arttırılmış, işgallerin masraflarının Angola'nın doğal kaynaklarından ve zorla çalıştırma ya da ucuz işçilikten karşılanmasına yol açmış, Angola'ya artan beyaz göçü ülkenin demografik yapısına

zarar vermiştir. 4) Asimilasyoncu ve ırkçı bir yönetim anlayışıyla tanımlanan Estado Novo döneminde ise Angola'nın "ekonomik olarak" ve "ulusal bilinç bağlamında" Portekiz'e entegre edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ülkenin doğal kaynakları yağmalanmış, zorla veya ucuza çalıştırma uygulaması sürdürülmüş, üretim Portekiz ekonomisinin çıkarlarına göre dizayn edilmiş, uygar-uygar olmayan ayrımı ortaya atılarak farklı kimlikler arasındaki hoşnutsuzluklar güçlendirilmiş, beyazların Angola'ya göçü teşvik edilerek toplumsal uyum daha fazla tahrip edilmiştir.

Bu bölümün ikinci alt-başlığında Angola'da 1961-74 yılları arasında gerçekleşen bağımsızlık mücadelesi dönemi ele alınmıştır. Bu kapsamda ilk olarak, Angola'da Portekizlilere karşı mücadele edecek olan ulusal kurtuluş hareketlerini ortaya çıkaran hoşnutsuzlukların kökenleri incelenmiştir. Söz konusu hoşnutsuzlukları genel olarak dört madde halinde özetlemek mümkündür: 1) Estado Novo döneminde siyasi ve sosyal faaliyetlerin aşırı derecede kısıtlanmasının Angolalıları radikalleştirmesi veya demokratik amaçlarla kurulan organizasyonları silahlı eylem fikrine yöneltmesi. 2) Artan beyaz göçüyle birlikte ülkenin toplumsal yapısındaki etnik ve sosyal tabanlı farklılıkların (beyazlar-melezler-assimiladolar-yerliler ya da siyahlar-siyahlar) yol açtığı hoşnutsuzluklar. 3) İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası toplumda güç kazanan demokrasi ve özgürlük fikrinin Angola toplumunu da etkilemesi. 4) Afrika'daki dekolonizasyon hareketlerinin başarıya ulaşmasıyla birlikte kıta genelinde daha sık vurgulanan Pan-Afrikacılık (Pan-Africanism) fikri ve AfBÖ'nün Afrikalı ulusların bağımsızlık hareketlerini desteklemesi. Bahsi geçen hoşnutsuzluğun kökenlerinin incelenmesinin ardından ise, dönemin Portekiz hükümetinin Angola'da söz konusu hoşnutsuzluklar sonucunda ortaya çıkan ve kendilerine hızla taraftar toplayan sömürgecilik karşıtı hareketleri dengelemek için üç temel yönteme başvurduğu belirtilmektedir: 1) Sömürge karşıtı kişiler ve dernekler üzerinde kurulan baskının arttırılması. 2) Angola halkının sosyal ve ekonomik hayatında birtakım iyileştirmeler yapılması. 3) "Komünizmle mücadele" ya da "uygarlaştırma misyonu" gibi mitlerle Batı Bloğu ülkelerinin sömürgecilik karşıtı hareketlere destek vermelerinin engellenmeye çalışılması.

Bu bölümün ikinci alt-başlığında ikinci olarak, Angola'da Portekiz sömürgesine karşı mücadele eden ulusal kurtuluş hareketleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir: MPLA, FNLA ve UNITA. Ülkede 1960'lı yıllardan itibaren etkili olan söz konusu kurtuluş hareketleri hem Portekiz sömürge yönetimiyle hem de birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Bu durum, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde üçüncü dünya ülkelerine atfedilen özelliklerin birçoğunun Angola'da ortaya çıkmasında zemin hazırlamıştır. İlk olarak, üç ulusal kurtuluş hareketi

arasındaki rekabet Portekiz sömürgeciliğine karşı verilen bağımsızlık savaşının tek bir elden ve güçlü bir şekilde yürütülmesini engellemiş, bağımsızlık sonrasına ise kanlı bir çatışma ortamını miras bırakmıştır. İkinci olarak, MPLA, FNLA ve UNITA liderleri birbirlerinin meşruiyetlerini ve iyi niyetlerini her fırsatta sorgulamışlardır. Üçüncü olarak ise, her ne kadar Angola'nın tamamına hitap etme iddiasında olsalar da, bahsi geçen üç kurtuluş hareketi ve onların liderleri arasındaki toplumsal statü, etnik yapı, dini inanç, ideoloji gibi farklılıklar, Angola'nın parçalanmış bir toplum yapısına sahip olmasına yol açmıştır. Netice itibariyle, yukarıda belirtilen faktörlerin liderlerin iktidar hırsları ve üç ulusal kurtuluş hareketinde de görülen lider kültüyle birleşmesi ise, MPLA, FNLA ve UNITA'nın emperyalizme karşı birlikte hareket etmelerini engellemiş ve Angola'daki çatışma ortamının Portekizli sömürgecilerin ülkeyi terk etmesinden sonra dahi devam etmesine sebep olmuştur.

Bu bölümün ikinci alt-başlığında üçüncü olarak, MPLA, FNLA ve UNITA'nın Portekiz'e karşı sürdürdükleri bağımsızlık mücadelesinde çeşitli bölgesel ve küresel aktörler ile kurdukları ilişkiler incelenmiştir. Örneğin sosyalist bir dünya görüşüne sahip olan MPLA, SSCB, Küba, Doğu Bloğu'nun diğer ülkeleri ve bazı Afrika ülkeleri tarafından desteklenmiştir. Benzer şekilde, anti-komünist özellikleriyle ön plana çıkan FNLA ulusal kurtuluş mücadelesi boyunca ABD, Çin, DKC/Zaire, bazı Avrupa ülkeleri ve kimi Afrika ülkelerinin yardımlarından faydalanmıştır. Bağımsızlık mücadelesine son giren aktör olması nedeniyle dış destek bulmakta zorlanan UNITA, Çin ve bazı Afrika ülkelerinden destek görmüştür. AfBÖ ise üç ulusal kurtuluş hareketini de resmi olarak tanımış, birleşmeleri için çaba göstermiş ve ekonomik, siyasi ve diplomatik olarak bu hareketlere destek sağlamıştır. MPLA, FNLA ve UNITA'nın ulusal kurtuluş mücadelesi yıllarında dış aktörlerle yoğun ilişkilere sahip olmalarında, Portekiz'e karşı yürüttükleri bağımsızlık savaşını kendi başlarına sürdürecek kadar güçlü olmamaları etkili olmuştur. Öte yandan, söz konusu hareketlerin dış aktörlerle kurdukları ilişkilerde ise ideoloji faktörü başat rol oynamıştır. Savaşan grupların yeterli güce sahip olmamasının ve ideoloji faktörünün ön plana çıkmasının doğal bir sonucu olarak, Angola önce bağımsızlık mücadelesi döneminde ve ardından iç savaş yıllarında çeşitli bölgesel ve küresel nüfuz mücadelelerinin merkezinde yer almıştır.

Ulusal kurtuluş hareketlerinin dış aktörlerle kurduğu ilişkilerin ülkeyi istikrarsızlaştırmaya ve Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ortaya koyduğu üçüncü dünya tasavvuruna uygun bir hale getirmeye ortam hazırladığı da bir gerçektir. İlk olarak, MPLA içerisindeki Neto-Chipenda çekişmesinde ya da Jonas Savimbi'nin FNLA'dan ayrılma sürecinde görüldüğü üzere, dış aktörlere duyulan güven veya güvensizlik bağımsızlık hareketlerinin bölünmesini

kolaylaştırmıştır. İkinci olarak, AfBÖ dışında neredeyse hiçbir aktörün MPLA, FNLA ve UNITA'nın güçlerini birleştirmesi yönünde kararlı bir irade ortaya koy(a)maması Neto, Roberto ve Savimbi'ye toplumsal, etnik, ideolojik vb. nedenlere dayanan farklılıklarını sürdürerek bireysel hareket etme olanağı sağlamıştır. Üçüncü olarak ise, Zaire-KC, ABD-SSCB, Çin-SSCB, NATO-Varşova Paktı örneklerinde olduğu gibi Angola'nın bağımsızlık mücadelesinin bölgesel ya da küresel çekişmelerin bir uzantısı haline gelmesi, Angola'daki sorunları içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Bütün bunların sonucunda, MPLA, FNLA ve UNITA arasındaki güç ve nüfuz mücadelesi Portekiz'in çekilmesinden sonra da devam etmiş, dış aktörlerin de çatışmalara müdahil olmayı sürdürmesiyle toplumsal olarak bölünmüş durumdaki bu ülke kendisini şiddetli bir iç savaşın ortasında bulmuştur. Kısacası, Angola'daki kurtuluş hareketleri arasındaki bölünme ve dış aktörlerin müdahalesi, ülkeyi Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde öngörülen "güçlü bir mutabakat (strong consensus)" ve "entegre olmuş bir toplum (integrated society) yapısı" gibi özelliklerden yoksun bir "üçüncü dünya ülkesi" olmanın eşiğine getirmiştir.

Tablo 6. Bağımsızlık Mücadelesi Döneminde MPLA, FNLA ve UNITA (1961-1974)

	MPLA	**FNLA**	**UNITA**
Kuruluş Yılı	1956	1954	1966
Etnik Kimlik	Mbundu	Bakongo	Ovimbundu
Toplumsal Statü (Öncelikli)	Melez & Assimilado	Melez & Yerli	Melez & Yerli
İdeoloji	Sosyalist/Komünist	Anti-Komünist	Genellikle Pragmatist
Dini inanç (Liderlerin)	Metodist (Hristiyan)	Baptist (Hristiyan)	Kongregasyonalist (Hristiyan)
Merkez (Sırasıyla)	Kinsaşa Konakri Lusaka	Kinşasa	Lusaka Angola
Mücadele Yöntemi	Gerilla Savaşı	Gerilla Savaşı	Gerilla Savaşı
Dış Destek (Ağırlıklı olarak)	SSCB Küba AfBÖ Doğu Bloğu Ülkeleri Bazı Afrika Ülkeleri	ABD Çin DKC/Zaire AfBÖ Bazı Avrupa Ülkeleri Bazı Afrika Ülkeleri	Çin AfBÖ Bazı Afrika Ülkeleri

Bu bölümün ikinci alt-başlığında dördüncü olarak, Angola İç Savaşı'nın genel seyri ile alakalı birtakım bilgiler verilmiştir. MPLA'nın resmi tezine göre, sömürge hükümetinin artan baskısına ve keyfi tutuklamalarına tepki göstermek isteyen militanlarının 3 Şubat 1961'te başkent Luanda'da bulunan bir hapishaneye, karakola, kışlaya ve radyo istasyonuna saldırmaları Angola'daki bağımsızlık mücadelesinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 15 Mart 1961 tarihine gelindiğinde ise ülkenin kuzeyinde sömürge yönetimine karşı UPNA (FNLA) militanlarının öncülük ettiği bir ayaklanma başlatılmıştır. Portekizliler bu eylemleri şiddetli bir şekilde bastırırken, ülkede yaklaşık 1974 yılının Nisan ayına kadar sürecek karşılıklı çatışmalar süreci başlamıştır. Ekonomik kaynaklarından faydalandığı Angola'yı terk etmek istemeyen Lizbon hükümeti, belirtilen süre zarfında bir yandan ulusal kurtuluş hareketlerini güç kullanarak bastırmaya çalışırken, diğer yandan ise halkın yaşam standartlarını arttırmaya çalışarak MPLA, FNLA ve UNITA'ya olan desteği kesmeye çalışmıştır. Ancak Portekiz'in aksi yöndeki beklentisine rağmen, Angola halkının bahsi geçen kurtuluş hareketlerine olan desteği her geçen gün daha fazla artarak devam etmiştir. Üstelik dış aktörlerin de çıkarlarına paralel olarak MPLA, FNLA, UNITA ve Portekiz sömürge yönetimine destek vermesiyle bağımsızlık mücadelesi daha da karmaşık bir hal almıştır. İki taraftan toplamda on binlerce insanın hayatını kaybettiği bu kanlı savaşı bitiren gelişme ise, Portekiz'de 25 Nisan 1974 tarihinde gerçekleşen bir askeri darbe neticesinde (Karanfil Devrimi) Estado Novo yönetiminin ortadan kaldırılması olmuştur. Nitekim darbenin ardından bu ülkenin sömürgelerinde yürüttüğü savaşlara son verilirken, başta Angola olmak üzere Portekiz'in hakimiyeti altında bulunan ülkelerin bağımsızlığına giden yol tamamen açılmıştır.

Sonuç olarak, Portekiz sömürgeciliğinin menfi uygulamalarının yanı sıra, Angola'nın David'in teorisinde ifade ettiği şekliyle bir üçüncü dünya ülkesine ilişkin özelliklere sahip olmasını hızlandıran bir diğer gelişme 1961-74 yılları arasında süren bağımsızlık savaşı esnasında yaşananlardır. Bu süreçte, farklı etnik kimliklere ve ideolojilere mensup kişilerden oluşan kurtuluş hareketleri hem Portekiz sömürge yönetimiyle hem de birbirleriyle mücadele halinde olmuşlardır. Farklılıkların ön plana çıkarılması ise bir yandan söz konusu hareketlerin Portekiz sömürgeciliğine karşı birleşmelerini engellerken, diğer yandan ise MPLA, FNLA ve UNITA arasındaki anlaşmazlıkların bağımsızlığın kazanılmasının ardından da devam etmesinde etkili olmuştur. Ayrıca çeşitli bölgesel ve küresel aktörler de dış politikadaki çıkarları ölçüsünde Angola'da bağımsızlık için savaşan grupları ya da Portekiz sömürge hükümetini desteklemişlerdir. Bu durum Angola'ya dair bir iç meselenin hızla bölgeselleşmesine veya küreselleşmesine sebep olurken, dış aktörlerin sağladığı destekler ulusal kurtuluş hareketlerinin

liderlerini aralarındaki anlaşmazlıkları sürdürme konusunda teşvik etmiştir. Böylece Angola'da 1961 yılında patlak veren çatışma ortamı, 1975 yılında bağımsızlık kazanıldıktan sonra dahi -2002 yılına kadar- sürdürülmüştür.

Özellikle belirtmek gerekirse, bu bölümün amacı Angola'da sömürge dönemi ve bağımsızlık savaşı esnasında yaşananların Bütüncül Dengeleme Teorisi'yle açıklanabildiğini iddia etmek değildir. Aksine, bahsi geçen teori kurtuluş hareketlerinden ziyade "bağımsız bir üçüncü dünya ülkesinin" dış politikadaki ittifak kurma mantığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Angola 1975 yılına kadar bağımsız olmadığından, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bu tarihten önce bahsi geçen ülkeye uygulanabilmesi de mümkün değildir. Bu noktadan hareketle, dile getirilen teorinin etrafında kurulduğu "üçüncü dünya ülkesi" kavramı özellikle önem arz etmektedir. Teoriyi literatüre kazandıran Steven David ve çalışmalarında kullanan diğer yazarlar, "sömürge geçmişi", "iktidardaki hükümetin zayıflığı", "yöneticilerin meşruiyet problemi", "çatışma veya iç savaş ortamı", "yerel aidiyetlerin ön planda olması", "sınırlı devlet kapasitesi", "ekonomik ve askeri problemler" gibi durumları bir üçüncü dünya ülkesinin genel özellikleri olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla bu bölümde genel olarak Angola'da sömürgecilik ve bağımsızlık savaşı dönemlerinde yaşananların, ülkenin 1975 yılında bağımsızlığını ilan ettiği bir ortamda üçüncü dünyaya özgü yukarıda değinilen niteliklere sahip olmasında oynadığı rol tartışılmıştır. Bir sonraki bölümde, Angola'da iç savaş döneminde iktidar olma iddiasındaki MPLA, FNLA ve UNITA'nın dış aktörlerle kurdukları ilişkilerin muhtevası Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensiplerinin ışığında incelenecektir.

BÖLÜM V

İÇ SAVAŞ DÖNEMİ, İTTİFAKLAR VE BÜTÜNCÜL DENGELEME TEORİSİ

Portekiz'de 25 Nisan 1974'te gerçekleşen Karanfil Devrimi'nin ardından Angola'nın bağımsızlığına giden süreç başlamış, Lizbon'daki yeni hükümet ile bağımsızlık için savaşan gruplar arasında yapılan görüşmeler sonucunda ise 15 Ocak 1975'te Alvor Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın neticesinde ülkede MPLA, FNLA, UNITA ve Portekiz temsilcilerinden müteşekkil bir geçiş hükümetinin kurulması öngörülürken, nihai noktada Angola'nın 11 Kasım 1975'ten itibaren bağımsız olması kararlaştırılmıştır. Alvor Anlaşması Afrika'nın güneyinde yer alan bu ülkede Portekiz sömürge yönetimine karşı verilen ulusal kurtuluş mücadelesini resmen ve başarıyla sona erdirirken, Angola'daki çatışma ortamını ise tamamen ortadan kaldıramamıştır. Nitekim söz konusu anlaşmanın uygulamaya konulmasının hemen akabinde MPLA, UNITA ve FNLA güçleri arasında eski anlaşmazlıklardan beslenen yeni çatışmalar patlak vermiş, çeşitli dış aktörlerin de bu çatışmalara farklı boyutlarda müdahil olmalarıyla ülke yaklaşık 27 yıl sürecek olan kanlı bir iç savaş ortamına doğru sürüklenmiştir. Bu bölümde, Angola'daki iç savaş süresince ve sonrasında iktidarı resmi olarak elinde tutan MPLA'nın ve iktidar üzerinde gayriresmi bir şekilde hak iddia eden UNITA ile FNLA'nın SSCB, ABD, Küba, Güney Afrika, Zaire gibi dış aktörlerle kurduğu ittifak ilişkileri Steven David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde değerlendirilecektir.

Steven David 1991 yılında literatüre kazandırdığı teorisinde ilk olarak "üçüncü dünya" genellemesi yaparak bu ülkelerin genel özelliklerini ortaya koymakta, ardından ise bu ülkelerin dış politikada nasıl ve hangi amaç(lar)la ittifak kurduğunu Etiyopya, Mısır ve Sudan örnekleri üzerinden yola çıkarak incelemektedir. Bu nedenle MPLA hükümetinin ve alternatif birer hükümet olma iddiasındaki UNITA ve FNLA'nın iç savaşında döneminde dış aktörlerle kurdukları ittifakları Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde incelemeden önce, Angola'nın bağımsız olduğu esnada Steven David'in üçüncü dünya tanımına uyup uymadığını kısaca sorgulamak yerinde olacaktır. Bahsi geçen teori kapsamında ortaya konulan eserlerde, "sömürge geçmişi", "meşruiyet problemleri", "hükümetin zayıflığı", "ulusal aidiyetin

noksanlığı", "çatışma veya iç savaş ortamı", "ekonomik ve askeri sorunlar", "toplumsal uyum eksikliği", "komşularla sınır problemleri" gibi durumlar ortalama bir üçüncü dünya ülkesinin genel özellikleri arasında kabul edilmiştir. Steven David ise kendisiyle gerçekleştirilen çevrimiçi mülakatta üçüncü dünya kavramının kapsamını ifade ederken, "iç tehditlerin baskın olması", "istikrarsızlık", "toplumsal birimler arası tutarsızlık", "ekonomik ve siyasi meselelerle başa çıkma çabası" gibi şartların bulunmasını hususiyetle vurgulamıştır.[58] Aşağıdaki tabloda, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ortaya koyduğu üçüncü dünya genellemesinin bağımsız olduğu esnada Angola için geçerli olup olmadığı kısaca ele alınmıştır.

Tablo 7. Bütüncül Dengeleme Teorisi ve Bağımsız Angola[59]

Teorinin üçüncü dünya genellemesi	Bağımsız olduğu esnada Angola'daki durum
• Sömürge geçmişi	Angola 15. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın son çeyreğine dek Portekiz sömürgeciliğine maruz kalmıştır. Yaklaşık 500 yıl boyunca çeşitli yoğunluklarda süren sömürgeci tahakkümün izlerine günümüzde de birçok yönden rastlanabilmektedir.
• Meşruiyet problemleri	Özellikle bağımsızlık savaşı sırasında Agostinho Neto, Holden Roberto ve Jonas Savimbi birbirlerinin meşruiyetine şüpheyle yaklaşmışlardır. Örneğin, MPLA lideri Neto FNLA ve UNITA'yı yeni sömürgeci çıkarlara hizmet etmekle itham ederken, UNITA lideri Jonas Savimbi ise melezler ile assimiladolardan oluşan MPLA'nın ve ülkenin kuzeyinde yaşayan sınırlı bir azınlığa hitap eden FNLA'nın Angola gerçeğini tam olarak yansıtmadıklarını iddia etmiştir. Liderler arasındaki karşılıklı eleştiriler, bağımsızlığın kazanılmasının ardından patlak veren iç savaş döneminde de sürmüştür.
• Hükümetin zayıflığı	Alvor Anlaşması'nın öngördüğünün aksine, Angola'da bağımsızlığın ardından güçlü bir hükümet kurulamamıştır. Nitekim MPLA'nın 11 Kasım günü Neto'nun önderliğinde bir hükümet kurarak Angola'nın bağımsızlığını ilan etmesine karşın, UNITA ve FNLA da ülkenin muhtelif bölgelerinde alternatif birer hükümet kurmuşlardır. Süregelen çatışmalar ise Angola'daki hükümetin -ya da hükümet olma iddiasındaki güçlerin- zayıflamasına ve ulusal birliğin zedelenmesine yol açmıştır.
• Ulusal aidiyetin noksanlığı	MPLA, FNLA ve UNITA farklı etnik ve sosyal kesimlere hitap etmiştir. Melezlerden ve assimiladolardan oluşan MPLA Mbundu, başlangıçta Angola'nın kuzeyine yoğunlaşan FNLA Bakongo, Afrikalıların gerçek temsilcisi olduğu iddiasıyla kırsal bölgelere odaklanan UNITA ise Ovimbundu etnik kimliğine mensup kişilerin desteğini almıştır. Bu durum gerek bağımsızlık savaşı gerekse iç savaş dönemlerinde ülke vatandaşları arasında ortak bir ulusal bilincin ortaya çıkmasını engellemiş, daha ziyade kabilesel/etnik/bölgesel aidiyetler ön plana çıkarılmıştır.

[58] Steven David ile Zoom programı üzerinden çevrimiçi olarak gerçekleştirilen röportaj: (David, 16 Şubat 2022).

[59] Tabloda dile getirilen hususlar bu tezin üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ortaya konulan bulgulardan derlenmiştir.

• Çatışma veya İç Savaş Ortamı	Silahlı çatışmalar Angola'da kırk yılı aşkın bir süre boyunca devam etmiştir. Bu kapsamda, çeşitli dış güçlerden destek alan MPLA, FNLA ve UNITA 1961-74 yılları arasında hem Portekiz sömürge yönetimiyle, hem de birbirleriyle; 1975-2002 yılları arasında ise birbirleriyle savaşmışlardır. Ülkedeki çatışma veya iç savaş ortamı ancak 2002 yılında, UNITA lideri Jonas Savimbi'nin öldürülmesinin ardından, tamamen sona ermiştir.
• Ekonomik ve Askeri Sorunlar	Portekiz'in ülkeden çekilmesinin ardından Angola da diğer birçok yeni bağımsız olan ülke gibi ekonomik ve askeri olarak kendi kendine yetebilen bir ülke olmaktan çok uzak bir görüntü çizmiş, problemlerini aşabilmek için çeşitli bölgesel veya küresel aktörlerden ekonomik ve askeri yardım alma yoluna gitmiştir. Bu kapsamda, MPLA ağırlıklı olarak Küba ve SSCB olmak üzere Doğu Bloğu ülkelerinden, FNLA ABD ve Zaire'den, UNITA ise ABD, Güney Afrika, bazı Batılı ülkeler ve kimi Afrika ülkelerinden ekonomik ve askeri destek almıştır.
• Komşularla sınır problemleri	Afrika'da yeni bağımsız olan birçok ülkeden farklı olarak, Angola komşularının toprakları üzerinde hak iddia etmemiş, buna karşılık hiçbir komşusu da Luanda yönetiminin toprakları üzerinde herhangi bir egemenlik iddiasında bulunmamıştır. Her ne kadar Holden Roberto'nun önderliğindeki FNLA yönetimi başlangıçta Angola'yı tarihteki bağımsız Kongo Krallığı'nın bir parçası olarak görüp onu canlandırmaya çalışmışsa da, Roberto ve FNLA'nın önde gelen isimleri zamanla bu iddialarından vazgeçerek Angola'nın tamamının bağımsızlığı için çaba göstermişlerdir.
• İç tehditlerin baskınlığı	Sömürgecilerin Angola'dan ayrılmasının ardından, gerek MPLA açısından gerekse FNLA ve UNITA açısından ülke içerisinden yükselen tehditler, dış aktörlerin yönelttiği tehditlerden daha büyük bir önem arz etmiştir. Dolayısıyla, içerideki rakiplerinin üstesinden gelmek isteyen bu üç partinin liderleri, dış aktörlerle ittifak kurmaktan ve hatta yabancı askerleri/savaşçıları Angola topraklarına davet etmekten çekinmemişlerdir. Bu durum, Angola'daki iç savaş ortamının ömrünü uzatmış, çatışmaları şiddetlendirmiş, karşılıklı düşmanlıkların boyutunu arttırmış, ülkedeki yerel bir iktidar mücadelesinin bölgeselleşmesine ve hatta uluslararasılaşmasına neden olmuştur.
• İstikrarsızlık	Sömürgeciliğe karşı bağımsızlık mücadelesi verilen dönemde ortaya çıkan karmaşık atmosferin bağımsızlığın ardından da devam etmesi, Angola'da istikrarsızlığa zemin hazırlamıştır. MPLA, FNLA ve UNITA arasında uzun yıllar boyunca süren iktidar mücadelesi yüz binlerce Angolalının hayatına mal olmuş, ülkenin zengin kaynakları çatışan gruplar tarafından savaş ekonomisinin çarklarının döndürülebilmesi için harcanmıştır. Öte yandan, çeşitli bölgesel ve küresel aktörlerin Angola İç Savaşı'nda bizzat yer almaları ise, bu ülkenin bağımsızlığına ve siyasi istikrarına aleni bir şekilde gölge düşürmüştür.

Tabloda Angola'nın 1975 yılında bağımsız bir devlet olarak uluslararası ilişkiler sahnesine çıktığı esnada Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bir üçüncü dünya ülkesini tanımlamak için ileri sürdüğü özelliklerin büyük çoğunluğuna sahip olduğu görülmektedir. Bu durumda, iktidarı ele geçiren MPLA'nın -ve alternatif bir iktidar oluşturma iddiasındaki FNLA ile UNITA'nın- iç

savaş döneminde ve sonrasında dış aktörlerle kurduğu müttefiklik ilişkilerini üçüncü dünya ülkelerinin dış politikada kurduğu ittifakları anlamlandırma arayışında olan Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin perspektifinden incelemek mümkündür. Bu tezin ikinci bölümünde ayrıntılı olarak değinildiği gibi, Bütüncül Dengeleme Teorisi realizme alternatif olarak geliştirilmiş bir teori değildir. Aksine, realizmin Güç Dengesi Teorisi'ni merkeze alarak, üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını etkili bir şekilde açıklayabilmesi için ortaya konulmuş bir revizyon teorisidir (Landau, 2007: 84; David, 1991B: 6-8). Bütüncül Dengeleme Teorisi de diğer realist teoriler gibi uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olduğunu kabul etmektedir. Ancak diğerlerinden farklı olarak, anarşi kavramı yalnızca uluslararası sistem için değerlendirilmemekte; üçüncü dünya ülkelerinin iç yapılarının da anarşik bir nitelikte tezahür ettiği ifade edilmektedir (Miller ve Toritsyn, 2005: 358; Jikia, 2010: 18; Kayed, 2015: 35-36). Çeşitli realist ittifak teorilerinden farklı olarak, Bütüncül Dengeleme Teorisi analiz düzeyi olarak "devleti" ya da "sistemi" değil, "devlet liderini/iktidardaki siyasi eliti" ve "onun/onların iktidarda kalma arzusunu" merkeze almaktadır (David: 1991A: 236; Jikia, 2010: 18; Beswick, 2011: 2; Fumagalli, 2007: 259).

Bütüncül Dengeleme Teorisi, realizme ait insan doğası, güç, çıkar, rasyonalite, yüksek politikalar gibi birçok varsayımı da kabul etmektedir. Ne var ki David ve diğer araştırmacılar, bu kavramların bazılarını üçüncü dünya ülkelerine karşılık gelecek şekilde yorumlamaktadırlar. Örneğin David, realist okulun "bir devletin varlığını sürdürmesi için en rasyonel olan seçim neyse ona yöneleceği" tezini "bir üçüncü dünya ülkesi liderinin iktidarda kalmak için izlemesi gereken en rasyonel yol neyse onu takip edeceği" argümanı kapsamında değerlendirmektedir (Beswick, 2011: 2-3; Jikia, 2010: 17-23; Haddad, 2018: 9). Realist ittifak teorileri devletlerin iç ve dış politikayı yekpare bir yapı olarak görüp ağırlıklı olarak diğer devletlerden ya da ittifaklardan gelecek olan tehditlere odaklandıklarını vurgularken; Bütüncül Dengeleme Teorisi ise dış tehditleri yadsımamakla beraber üçüncü dünya ülkelerinin genel itibariyle daha hayati olan iç tehditlere odaklandıklarını belirtmektedir (Bergen, 2000: 12-13; Miller ve Toritsyn, 2005: 328-331; Mowchan, 2018: 12, 66-68; Reinhold, 2001: 33-34).

Güç Dengesi Teorisi başta olmak üzere alışılagelmiş realist ittifak teorilerinde bir ittifakın kurulmasının amacı devletin hayatta kalması olarak ifade edilirken; Bütüncül Dengeleme Teorisi üçüncü dünya ülkelerinin girdiği ittifakların öncelikli amacının devlet liderinin/siyasi elitin iktidarda kalma arzusu olduğunu belirtmektedir. Nitekim diğer realist ittifak teorilerine göre karar vericilerin olası bir ittifakın devletin gücünü nasıl etkileyeceğini hesapladığı, Bütüncül Dengeleme Teorisi kapsamında ise üçüncü dünya liderlerinin olası bir ittifakın "kendi

iktidarının gücünü" nasıl etkileyeceğini değerlendirdiği öne sürülmektedir. Güç Dengesi Teorisi'nin "devletlerin birincil dış tehdit karşısında daha az tehlikeli olan ikincil dış tehditle ittifaka girebileceği" varsayımına karşılık, Bütüncül Dengeleme Teorisi bir "üçüncü dünya liderinin iktidarını daha fazla tehdit eden birincil iç tehdit karşısında, kendisi için daha az tehlike teşkil eden ikincil dış tehditle ya da iktidarını koruyacak herhangi bir dış güçle ittifaka girebileceğini" öngörmektedir (Bergen, 2000: 12-13; Miller ve Toritsyn, 2005: 328-331; Mowchan, 2018: 12, 66-68; Reinhold, 2001: 33-34).

Bu anlayışa göre, birçok üçüncü dünya ülkesi sınırları dahilinde süregelen iktidar çatışmalarını sona erdirecek askeri kapasiteden ve lojistik imkanından mahrum oldukları için içerideki muhalefet dışarıdan bir aktörle veya aktörlerle ittifaka girilmek suretiyle dengelenmektedir. Dolayısıyla, ittifaka girilirken verilen tavizler de önem arz etmektedir. Bu kapsamda, Bütüncül Dengeleme Teorisi üçüncü dünya liderlerinin olası bir ittifak neticesinde iktidarını korumak isterken ulusal menfaatlerden taviz verebileceğini iddia etmektedir. Oysaki başta Güç Dengesi Teorisi olmak üzere devletin çıkarlarına odaklanan diğer realist ittifak teorilerinde böyle bir tavizin öngörülebilmesi söz konusu dahi değildir (David, 1991A: 236-239; David, 1991B: 16; Bergen, 2000: 13; Jikia, 2010: 22-23; Gündoğdu, 2019). David'in de kendisiyle yapılan röportajda özel olarak vurguladığı gibi[60], Bütüncül Dengeleme Teorisi yalnızca üçüncü dünya ülkelerinde iktidara sahip olanların değil, muhaliflerin de ittifak davranışlarını açıklama potansiyeline sahiptir.

Zira tıpkı üçüncü dünya ülkelerinde iktidardakilerin "hangi dış güçle yapılan ittifak beni iç ve dış tehlikelerden koruyarak iktidarımı sağlamlaştırır?" mantığı çerçevesindeki hesabı gibi, iktidarı ele geçirmek isteyen muhalifler de "hangi dış güçle yapacağım ittifak benim iktidara gelmeme en fazla yardımcı olur?" anlayışı doğrultusunda hareket etmektedirler. Özellikle iç savaş ortamlarında bu durum yaygın olarak görülebilmektedir (David, 1991A: 238; Bektaş ve Gündoğdu, 2019: 55; Fumagalli, 2007: 259). Sonuç olarak, Güç Dengesi Teorisi'nin ve diğer birçok realist ittifak teorisinin üçüncü dünya ülkelerinin ittifak girişimlerini açıklamakta yetersiz kaldığı iddiasına karşılık; Bütüncül Dengeleme Teorisi toplumsal olarak bütünleşememiş, ülke içi mutabakatı zayıf ve iktidarın ölümcül tehditlerle karşı karşıya olduğu üçüncü dünya ülkelerinin dış politikada kurduğu ittifakları liderlerin iktidarda kalma arzuları doğrultusunda açıklamaktadır.

[60] Steven David ile Zoom programı üzerinden çevrimiçi olarak gerçekleştirilen röportaj: (David, 16 Şubat 2022).

Bu bölümde, Angola İç Savaşı ile sonrasında yaşananlar çeşitli dönemler üzerinden incelenecek ve söz konusu dönemlerde MPLA ile rakiplerinin dış aktörlerle ilişki kurma biçiminin Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımları ışığında açıklanıp açıklanamayacağı sorgulanacaktır. İlk olarak, ülkede iç savaşın zirve yaptığı, bölgesel ve uluslararası aktörlerin çatışmaların birer parçası haline geldiği ve söz konusu teoriye en uygun dönem olarak göze çarpan 1975-88 yılları arasında yaşanan gelişmeler ele alınacaktır. İkinci olarak, 1988-92 yılları arasında uluslararası aktörlerin Angola İç Savaşı'ndan uzaklaşmaları ve içeride çatışan grupların barışçıl çözüm arayışları değerlendirilecektir. Üçüncü olarak, Angola'da yaşanan çatışmanın uluslararasılaşma vasfını tamamen kaybederek Afrika'daki sıradan iç savaşlardan biri haline dönüştüğü 1992-2002 yılları arasındaki olaylara odaklanılacaktır. Son olarak ise, UNITA lideri Jonas Savimbi'nin 2002 yılında öldürülmesinden günümüze uzanan süreçte Angola'nın dış politik ilişkilerindeki dönüşüm incelenecek ve bu ülkenin dış politikasında önemli bir aktör olarak ön plana çıkan Çin ile kurduğu ilişkilerin Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin yeniden gözden geçirilmiş haliyle değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusuna cevap aranacaktır. Kısacası bu bölümde, 1975 yılının ardından Angola'da yaşananlar Bütüncül Dengeleme Teorisi'yle benzeşen ve ayrışan dönemler ya da olaylar çerçevesinde açıklanmaya çalışılacaktır.

5.1. Güçlü İttifaklar Dönemi ve Bütüncül Dengeleme Teorisi: 1975-1988

1975-1988 yılları arasındaki dönem Angola'da yerel unsurların (MPLA, FNLA ve UNITA) dış aktörlerle (SSCB, ABD, Küba, Güney Afrika, Zaire/DKC) güçlü ittifaklar kurdukları, diğer bir ifadeyle dış aktörlerin Angola İç Savaşı'nda önemli roller oynadıkları bir dönemdir. Bu dönemde, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin MPLA, FNLA ve UNITA'nın çeşitli küresel ve bölgesel güçlerle kurdukları ittifakları başarılı bir şekilde açıklamakta olduğu görülmektedir. Bu bölüm iki ayrı alt başlık altında incelenecektir: Agostinho Neto'nun MPLA'nın başında olduğu 1975-1979 yılları arası ve Jose Eduardo Dos Santos'un MPLA'daki iktidar yıllarına denk gelen 1979-1988 yılları arası. Her ne kadar Dos Santos'un iktidarı 2017 yılına kadar denk gelse de, güçlü ittifakların kurulduğu bu dönemin sonu olarak dış aktörlerin Angola İç Savaşı'ndaki varlıklarının sona erdiği 1988 yılı referans alınmıştır. Böylece, her iki başkan döneminde MPLA'nın ve rakiplerinin dış aktörlerle kurdukları ilişkiler Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımları ışığında ele alınacaktır.

5.1.1. Agostinho Neto'nun İktidar Yılları

25 Nisan 1975'te sol eğilimli askerler tarafından gerçekleştirilen Karanfil Devrimi'nin arka plandaki amaçlarından biri de ülkeye ekonomik, askeri, siyasi, vb. yönlerden külfet oluşturduğu ve medeni dünyanın gerçekleriyle daha fazla örtüşmediği düşünülen Afrika'daki sömürge savaşlarına son verilmesi olmuştur (Osuna, 2014: 222-223; Kürschner, 1976: 51-52). Bu kapsamda, devrimin ardından Mayıs ayında Luanda'ya gelen Portekiz Genelkurmay Başkanı Costa Gomes kurtuluş hareketlerine yönelik askeri operasyonlara son bulması talimatını vermiş ve ardından 1200 siyasi tutuklu serbest bırakılmıştır. Aynı yılın Temmuz ayına gelindiğinde ise António de Spínola'nın başkanlığındaki Portekiz hükümeti kıtadaki kolonilerine bağımsızlık vermeyi kabul etmiştir. (Collelo, 1991: 36, Kürschner, 1976: 52). Angola'da ibrenin bağımsızlığa doğru kayması yerel halkı ve kurtuluş hareketlerini memnun ederken, özellikle siyasi mahkumların serbest bırakılmasının ardından onlarca yıldır süregelen ayrıcalıklarını kaybedeceklerini düşünen bazı radikal beyaz gruplar ise şiddete başvurmuşlardır. Gelişmeler karşısında endişeye kapılan beyazlar ve aşırı sağcılar, Temmuz ayından itibaren Luanda'da siyahlara ait evleri ve işyerlerini yağmalamış, gecekondu sakinlerini katletmişlerdir. Artan beyaz öfkeye karşılık siyahların da ayaklandığı ve beyaz mülklerini yağmaladığı şiddet ortamı Portekiz ordusu tarafından kısa sürede bastırılmıştır. Ancak Kasım ayına gelindiğinde etnik şiddet yeniden patlak vererek kırsal bölgelere yayılmış, siyahlar ve beyazlar birbirlerine saldırmış, mülkler karşılıklı olarak yağma edilmiş ve bu süreçte birçok sivil zarar görmüştür (Fish ve Fish, 2002: 131; Stevens, 1976: 139-140).

Karanfil Devrimi'nin ardından Angola'da devam eden ve gelinen noktada beyazları da içerisine çeken şiddet ortamı, ülkenin bağımsızlık yönündeki yürüyüşüne engel olamamıştır. Bu doğrultuda, 3-5 Ocak 1975 tarihleri arasında, MPLA, FNLA ve UNITA liderleri Kenya'nın Mombasa şehrinde bir araya gelerek nasıl bir yol izleyeceklerini müzakere etmişlerdir (James, 2004: XXIX). Bu görüşmeden yaklaşık on gün sonra ise Neto, Roberto ve Savimbi Portekiz'in Alvor Şehri'nde sömürge hükümeti yetkilileriyle Angola'nın bağımsızlığının yol haritasını çıkarmak için toplanmışlardır. Portekiz hükümeti ile kurtuluş hareketlerinin liderleri arasında 15 Ocak 1975 tarihinde imzalanan "Alvor Anlaşması" ülkenin bağımsızlığına giden süreçte önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Bu anlaşmaya göre, Angola'nın bağımsızlık tarihi 11 Kasım 1975 olarak belirlenmiş; MPLA, FNLA ve UNITA mensuplarının müşterek bir ulusal orduya entegre edilmeleri planlanmış; ve ülke bağımsız olana dek bir geçiş hükümetinin görev yapması kararlaştırılmıştır (Khadiagala, 2005: 301-304). Söz konusu geçiş hükümetinin geçici bir anayasa ve seçim yasası hazırlamak, seçimleri-adayları kaydetmek ve 1975 yılının

Ekim ayında Angola'nın bağımsızlığını ilan edecek hükümeti belirleyecek bir genel seçim yapmak gibi amaçları olmuştur. Hükümetin başkanlık konseyinde üç kurtuluş hareketinden ve Portekiz'den birer temsilcinin bulunmaları, oluşturulan 12 bakanlığın ise kurtuluş hareketleri ve Portekiz arasında eşit olarak paylaştırılması öngörülmüştür (Stevens, 1976: 140). Böylece, Alvor Anlaşması'yla MPLA, FNLA ve UNITA Angola halkının resmi temsilcileri olarak kabul edilmiş ve FLEC'in bağımsızlık iddiaları devre dışı bırakılmıştır (Mormul, 2018: 52).

Alvor Anlaşması'nda belirtildiği üzere, Angola'da 31 Ocak 1975 tarihinde MPLA, FNLA, UNITA ve Portekiz temsilcilerinden oluşan bir geçici hükümet kurulmuştur (Nations, Mart 1975: 4; Guimaraes, 1992: 50). Ne var ki hizipler arası farklılıklar, eski düşmanlıkların yeninden canlanması ve liderlerin kişisel ihtirasları gibi nedenlerden ötürü MPLA ve FNLA mensupları arasında Şubat ayından itibaren silahlı çatışmalar başlamıştır (Collelo, 1991: 38). Mart ayına gelindiğinde ise MPLA ve FNLA arasındaki bu çatışmalar ülkenin tamamına yayılırken, Karanfil Devrimi'nden 1975 yılı sonuna dek yüz binlerce beyaz Portekizli iç savaş endişesiyle Portekiz'i terk etmiştir (Bender, 1978: 228; Grassi, 2007: 74; Kürschner, 1976: 59-61). Bu süreçte, diğer iki hareketin aksine, görece zayıf durumda olan ve uluslararası aktörlerden sınırlı bir destek alan Savimbi'nin önderliğindeki UNITA'nın en azından başlangıçta Alvor Anlaşması'na mümkün mertebe riayet etmeye çalıştığı görülmüştür (Leão, 2007: 11).

15-21 Haziran 1975'te MPLA lideri Neto, FNLA lideri Roberto ve UNITA lideri Savimbi Alvor Anlaşması'nın sürdürülebilirliğini sağlamak ve bahsi geçen anlaşmanın öngördüğü üzere bir anayasa taslağı hazırlayabilmek adına Kenya'nın Nakuru kentinde bir araya gelerek Nakuru Anlaşması'nı imzalamışlardır (McDannald, 1976: 86). Kenya Devlet Başkanı Jomo Kenyatta'nın arabuluculuğunda gerçekleştirilen müzakerelerde "sorunların çözümü için güç kullanımının kınanması", "silahların bırakılması" ve "sivillerin silahsızlandırılması" gibi konularda anlaşılsa da, ateşkes 9 Temmuz 1975'te patlak veren şiddetli çatışmaların neticesinde sona ermiştir (Wright, 1997: 60-61). Gelinen noktada, Alvor ve Nakuru anlaşmalarında uzlaşılan noktaların sonuçsuz kalması, Angola'da onlarca yıl boyunca sürecek olan bir iç savaşın resmen başlamasına neden olmuştur (Khadiagala, 2005: 304-307).

Angola halkı 1975 yılının Temmuz ayından itibaren kendisini oldukça kanlı bir iç savaşın ortasında bulmuştur. Üstelik başlangıçta görece itidalli davranarak Alvor Anlaşması'nda uzlaşılan hükümleri sürdürme taraftarı olan UNITA da 1 Ağustos'ta MPLA'ya savaş ilan ederek çatışmalara katılmıştır. Bu doğrultuda, MPLA'ya karşı iş birliği yapan FNLA ve

UNITA, 14 Ağustos'ta geçiş hükümetinden bakanlarını çekmek suretiyle koalisyonun tamamen çökmesine neden olmuşlardır. Bu iki kurtuluş hareketinden boşalan koltukları MPLA üyeleri doldururken, bu tarihten itibaren Angola'da iktidarın barışçıl yollarla devredilmesi ya da kazanılması ihtimali tamamen ortadan kalkmıştır (Collelo, 1992: 39). Mevcut şartlar altında düzenli bir orduya sahip olan, başkent Luanda'yı elinde tutan, ülkedeki eyaletlerin birçoğunda kesin bir şekilde hakimiyet kuran ve birçok ülkeden ekonomik ya da askeri destek alan Neto'nun önderliğindeki MPLA, iktidarı ele geçirme yolundaki en avantajlı kurtuluş hareketi olarak göze çarpmıştır (Hodges, 1976: 178). Bu noktada, "başkent Luanda'ya sahip olanın Angola'daki siyasi iktidara da sahip olacağı" fikri, ülkenin bağımsızlığı yaklaşırken Angola'daki çatışmaların çok boyutlu ve çok aktörlü bir şekilde genişlemesine yol açmıştır. Nitekim Ekim ayına gelindiğinde Zaire'nin desteğini arkasına alan FNLA ve Güney Afrika askerleriyle birleşen UNITA, sırasıyla ülkenin kuzey ve güney bölgelerinden saldırarak MPLA'yı başkent Luanda'dan atmak ve dolayısıyla iktidarı ele geçirmek istemişlerdir (James, 2004: XVIII).

Zaire ve Güney Afrika tarafından desteklenen FNLA ve UNITA'nın Luanda'yı ele geçirme çabaları başlangıçta oldukça başarılı olmuştur. Kısa süre içerisinde MPLA'nın kontrolü altında tuttuğu birçok eyaleti ele geçiren FNLA ve UNITA güçleri, askeri başarıları ölçüsünde başkent Luanda'ya farklı görüşlere göre 20 ya da 200 kilometreye kadar yaklaşmışlardır (Bvirindi, 2019: 2; Ekwe-Ekwe, 1990: 105). Çatışmaların kaderini değiştiren olay ise, MPLA'nın iktidarı kaybetmek üzere olduğunu gören SSCB ile Küba'nın Neto ve arkadaşlarının talebi üzerine Angola'daki çatışmalara daha fazla müdahale etmesi olmuştur. Nitekim Sovyet silahları ve Kübalı askerler ile desteklenen MPLA kuvvetleri FNLA/Zaire ve UNITA/Güney Afrika güçlerini yenilgiye uğratarak geri püskürtmüşlerdir. (Valenta, 1978: 12-13; Falk, 1987: 1082-1083) Böylece FNLA ve UNITA geldikleri kuzey ve güney bölgelere geri dönmek zorunda kalırken, MPLA Luanda ve Cabinda da dahil olmak üzere ülkedeki 15 eyaletin birçoğu üzerindeki otoritesini yeniden tesis etmiştir (Staeger ve Rotberg, 2007: 38). Alvor Anlaşması tarafından belirlenen 11 Kasım 1975 günü geldiğinde ise MPLA "Angola Halk Cumhuriyeti'nin" bağımsızlığını ilan etmiş ve başkanı Agostinho Neto bağımsız Angola'nın ilk devlet başkanı olarak kabul edilmiştir (James, 1992: 64). MPLA'nın iktidarını ve Neto'nun devlet başkanlığını tanımayan Roberto (FNLA) ve Savimbi (UNITA) ise, ülkenin kuzeyinde yer alan Huambo şehrinde "Angola Demokratik Halk Cumhuriyeti" adıyla alternatif bir hükümet kurarak bir anlamda Angola'daki çatışmaların devam edeceğinin mesajını vermişlerdir (Bissonnette, 1991: 4).

1975-88 yılları arasında Angola'da yaşananları yalnızca "iç savaş" kavramıyla ifade etmek yeterli olmayacaktır. Söz konusu kavram en genel şekliyle "*bir ülke sınırları içerisinde meydana gelen ve çoğunlukla düzenli ve silahlı kuvvetleri içeren, sürekli, organize ve geniş çaplı bir çatışma*" olarak tanımlanmaktadır (Özkeçeci-Taner, 2019: 1). Daha spesifik bir yoruma göreyse iç savaş "*aynı devlet içerisinde bulunan politik, dini/mezhepsel, etnik sınıfsal gruplar arasında yönetimin ele geçirilmesine veya ülkenin bölünmesine yönelik savaşlar*" biçiminde açıklanmaktadır (Güler, 2015: 48). Elbadawi ve Sambanis (2000: 248) ise iç savaşı *"binden fazla ölümü neden olan, bir devletin egemenliğine meydan okuyan, söz konusu devletin sınırları içerisinde gerçekleşen, devletin taraflarından biri olduğu, organize bir muhalefet oluşturma yeteneğine sahip isyancıları içeren ve savaşın bitiminin ardından aynı siyasi yapıda yaşama ihtimali olan bireyler arasında gerçekleşen"* bir savaş olarak izah etmektedir. Farklı yollarla açıklanmaya çalışılmasına rağmen, literatürde iç savaş kavramının nitelik ve nicelik olarak neye karşılık geldiği hala tartışılmakta, ortak kabul gören bir tanım yapılamamaktadır (Özkeçeci-Taner, 2019: 1).

Örneğin, gerilla hareketleri ve terör örgütlerinin faaliyetleri kimi zaman "iç savaş" kapsamında değerlendirilmekte, kimi zaman ise bir devletin ayrılıkçı hareketlerle mücadelesi olarak ele alınmaktadır (Akkutay, 2016: 21-26). Belirtilen dönemde Angola'da yaşananların yerel, bölgesel ve küresel boyutları -ve sonuçları- itibariyle sıradan bir iç savaştan çok daha karmaşık bir yapıda olduğu göze çarpmaktadır. Bu kapsamda MPLA, FNLA ve UNITA'ya destek olan bölgesel ve küresel aktörler dikkate alındığında, Angola'daki silahlı çatışmaların ilk on üç yılından "uluslararasılaşmış bir iç savaş" olarak bahsetmek daha uygun olacaktır (Andersen, 2003: 5-7). Nitekim bahsi geçen süre zarfında, Angola İç Savaşı'nın kaderi nihai noktada Luanda'daki iktidara kimin sahip olacağı sorusunun yanı sıra, Afrika'nın güneyindeki bölgesel rekabette hangi aktörün ön plana çıkacağı ve küresel Soğuk Savaş rekabetinde kimin daha fazla prestij kazanacağı sorularıyla beraber anılmıştır.

Uluslararasılaşmış yapısı özel olarak vurgulanan Angola İç Savaşı'nın 1975-88 yılları arasındaki dönemi, literatürde yalnızca bu ülke sınırları içerisinde değil; Washington'dan Moskova'ya, Havana'dan Pretorya'ya, Kinşasa'dan Pekin'e dek uzanan oldukça geniş bir denklem içerisinde değerlendirilmektedir. Bir yandan, Güney Afrika ve Zaire yönetimleri MPLA, FNLA ve UNITA arasındaki iktidar mücadelesine kendi iç meseleleri, ideolojik yönelimleri ve bölgesel prestij arayışları çerçevesinde müdahil olmuşlardır. Diğer yandan ise, Angola'nın Türkiye Büyükelçisi'nin ülkesinin "Soğuk Savaş'ın eğlence parkı haline geldiği"

görüşüne uygun bir şekilde[61], ABD, SSCB ve Küba yönetimleri Angola'daki iktidar için savaşan gruplara kendi ideolojik eğilimleri ve kapitalizm ile komünizm arasındaki uluslararası nüfuz mücadelesi doğrultusunda yaklaşmışlardır. Bu noktada, 1975 yılı belirtilen ülkelerin Angola'ya yönelik politikalarının taşıdığı anlam itibariyle bir dönüm noktasıdır. Zira 1975 yılından önce bahsi geçen ülkelerin MPLA, FNLA ve UNITA'ya sağladıkları maddi ve manevi destekler yalnızca bağımsızlık için savaşan benzer çıkarlara sahip bir örgüte yardım etmek anlamına gelmiştir. Alvor Anlaşması'yla birlikte Angola'nın bağımsızlığına kavuşacağının kesinleşmesinin ardından ise, MPLA, FNLA ve UNITA'ya arka çıkmak iktidar olmaları halinde Afrika'nın güneyinde, bağımsız bir ülke olan Angola'da "dost bir rejime sahip olmak" şeklinde değerlendirilmiştir (Leão, 2007: 11). Bu nedenle, adı geçen devletler Angola İç Savaşı'nın sıcak çatışma boyutunun en yoğun olarak yaşandığı 1975-88 yılları arasında savaşan gruplara ideolojilerine ve çıkarlarına uygun olarak somut destekler vermekten kaçınmamışlardır.

Angola'da iktidarda bulunan MPLA'nın ve bu hareketin meşruiyetini kabul etmeyerek alternatif bir iktidara sahip olma iddiasındaki FNLA ile UNITA'nın 1975-88 yılları arasında dış aktörlerle kurdukları müttefiklik ilişkileri Bütüncül Dengeleme Teorisi ile açıklanmaya son derece elverişli bir zemin sunmuştur. Belirtilen süre zarfında bu ülkede hüküm süren istikrarsızlık ve kaybedenin bedelini hayatıyla ödemesi kuvvetle muhtemel iç savaş ortamı Neto, Roberto ve Savimbi'yi bireysel ya da partilerine dair çıkarlarını ön planda tutacak şekilde davranmaya itmiştir. Bu kapsamda, FNLA ve UNITA'dan kaynaklanan tehditleri dış aktörlerden yönelecek olası tehditlerden daha öncelikli gören MPLA yönetimi, bu iki hareketi dengelemek ve iktidarının devamlılığını sağlamak adına Küba ve SSCB yönetimleriyle ekonomik ve askeri yönlerden yakın iş birliği içerisinde olmuştur. Benzer şekilde, iddia ettikleri alternatif iktidarlarının meşruiyetini sağlamak ve kendileri için ana tehdit kaynağı olarak gördükleri MPLA tehlikesini bertaraf etmek isteyen FNLA ve UNITA yönetimleri de ABD, Güney Afrika, Zaire gibi ülkelerle çok boyutlu ittifaklar kurmuşlardır. Böylece Angola toprakları yabancı askerlerin gövde gösterisi yapabileceği bir alan haline gelmiş ve ömrü uzayan iç savaşın yıkıcılığı artmıştır. Karşılığında ise birbirleriyle iş birliği yapmak yerine iktidar arzuları doğrultusunda hareket eden MPLA, FNLA ve UNITA liderleri güçlerini koruyarak ya da daha fazla güç kazanarak kendilerini meşrulaştırmaya çalışmışlardır.

[61] Angola'nın Ankara Büyükelçisi Jose Gonçalves Martins Patricio ile gerçekleştirilen yazılı mülakat: (Patricio, 18 Şubat 2022).

5.1.1.1. Bütüncül Dengeleme I: MPLA'ya karşı FNLA-UNITA-Güney Afrika-Zaire-ABD İttifakı

1970'li yılların ikinci yarısında Angola'daki iktidar mücadelesi ve söz konusu mücadelenin taraflarının dış aktörlerle kurdukları ittifaklar bir bütün olarak incelendiğinde, çeşitli açılardan Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımlarına uygun bir görüntünün ortaya çıktığını söylemek mümkündür. MPLA, FNLA ve UNITA'nın Portekiz sömürgeciliğine karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesi sırasında çeşitli ülkelerle tesis ettikleri yakın ilişkiler, Lizbon yönetiminin ülkeden ayrılacağının kesinleşmesinin ardından daha somut ve net bir hale bürünmüştür. Bu kapsamda *ilk olarak*, 1975 yılının Kasım ayı yaklaşırken Neto ve arkadaşlarını Luanda'dan atarak iktidarı ele geçirmek isteyen UNITA ve FNLA mensupları Güney Afrika ve Zaire'nin askeri desteğine başvurmuşlardır. Savimbi ve Roberto açısından bakıldığında, meşruiyetini reddettikleri MPLA'ya karşı Pretorya ve Kinşasa yönetimleriyle müttefiklik ilişkisi içerisine girmek son derece elzem bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 1975 yılının ilk aylarındaki şartlar düşünüldüğünde, UNITA ve FNLA'nın güç dengesinde bariz bir şekilde ağır basan MPLA'ya karşı bireysel olarak ya da dış destek almaksızın başarı kazanmaları olası görünmemektedir. Bu nedenle, Angola'nın bütünlüğü idealini geri planda bırakarak siyasi hırsları doğrultusunda hareket eden Savimbi ve Roberto, "hangi ittifak beni iktidara getirebilir?" sorusunun cevabına uygun bir şekilde Güney Afrika ve Zaire birlikleriyle birleşerek MPLA'ya saldırmışlardır.

Angola bağımsızlığına doğru kesin adımlarla ilerlerken, "ülkedeki yerlilerin gerçek temsilcisi olduğunu iddia eden" Savimbi'nin UNITA'sı iktidarı ele geçirmek adına Güney Afrika'nın ırkçı Apartheid rejimiyle siyasi, ekonomik ve askeri iş birliğine gitmiştir (Geldenhuy, 1982: 25, 28-29; Coker, 1983: 60). Mevcut durumda UNITA'nın içerisinde bulunduğu koşullar göz önüne getirildiğinde, Savimbi için böyle bir tercihin yapılması neredeyse mecburiyetten kaynaklanmıştır. FNLA ve MPLA'nın ardından sahneye en son çıkan kurtuluş hareketi olması münasebetiyle, Savimbi ve arkadaşları dış yardım bulmakta hayli zorlanmışlardır (Fernandes, 2012: 68-70). Bağımsızlık savaşı yıllarında bu hareketi maddi ve askeri olarak destekleyen Çin'in Angola'daki mücadelenin iç savaşa doğru evrilmesi üzerine AfBÖ'nün Kampala'daki zirvesinden sonra bu ülke üzerindeki tasarruflarından vazgeçmesi de kaynak bulmakta zorlanan UNITA'yı daha da güç durumda bırakmıştır (Hodges, 1976: 177). Böyle bir ortamda, Savimbi ve arkadaşları para, silah ve savaşçı bakımından rakiplerine kıyasla oldukça sınırlı bir envanterle mücadele etmeye çalışmışlardır. 1975 yılının Nisan ayında Zambiya, Tanzanya, Botsvana, Nijerya gibi ülkeler Angola halkının en geniş kesimi olan Ovimbundulara hitap

etmelerinden ötürü UNITA'yı destekleseler de, Güney Afrika'daki ırkçı rejimin bu örgütü desteklemesi ve AfBÖ'nün Alvor Anlaşması'nda belirlenen koşulların sürdürülmesine yönelik kararının ardından söz konusu ülkelerin birçoğu geri adım atmıştır (Collelo, 1991: 38-40). Bu şartlar altında, Luanda'yı ve dolayısıyla iktidarı ele geçirmek isteyen Savimbi'nin, para, asker ve silah bakımından güçlenmek için yüzünü ırkçı Pretorya rejimine dönmekten başka çaresi kalmamıştır.

Madalyonun diğer yüzünden bakıldığında ise, bağımsızlık savaşı yılları boyunca Portekiz hükümetini destekleyen Güney Afrika'nın, Portekiz'in çekilmesinin ardından Angola'daki savaşa müdahil olma yönündeki tercihi birbiriyle bağlantılı çeşitli sebepler doğrultusunda şekillenmiştir. Anti-komünist bir yapıya sahip olan Pretorya hükümeti, hemen yanı başındaki Angola'da Apartheid karşıtı bir iktidarı ya da Sovyet yayılmacılığını görmeye sıcak bakmamıştır (El-Khawas, 1977: 37). Nitekim dönemin Güney Afrika Savunma Bakanı Piet Botha, 10 Aralık 1975 tarihli bir konuşmasında, ülkesinin Angola'ya müdahil olma amacını "Rus askeri emperyalizmine" ve "Ümit Burnu çevresindeki deniz yolunu kontrol etmek isteyen SSCB'nin Angola'yı sömürme yönündeki arzusuna" bağlamıştır (Hodges, 1976: 173). Portekiz'in Angola'daki beyaz azınlıkçı rejiminin ortadan kalkmasının ardından, kendisi de beyaz azınlıkçı bir rejime sahip olan Güney Afrika ile bölgedeki siyah nüfus yoğunluklu ülkeler arasındaki bulunan bir setin yok olması Apartheid yönetiminin bu tavrını daha anlaşılır kılmıştır (Schwarzler, 2017: 86).

Diğer taraftan, o dönem Güney Afrika'nın toprakları içerisinde yer alan Güneybatı Afrika'nın (Namibya) bağımsızlığı için mücadele veren "Güneybatı Afrika Halk Örgütü'nün (SWAPO)" MPLA tarafından desteklenmesi ve Angola topraklarında kendisine rahat bir hareket alanı bulması da, Apartheid yönetimini UNITA'yı desteklemeye yöneltmiştir (Bissonnette, 1991: 47-48). Daha spesifik bir neden olarak, Güney Afrika hükümetinin Angola'da yer alan Benguela Demiryolu'nu kapatarak Zaire ve Zambiya'yı kıymetli madenlerini uluslararası pazarlara ulaştırma noktasında kendisine bağımlı kılma isteği de Pretorya'daki hükümeti Angola'daki savaşa dahil olmaya iten faktörler arasındadır (Collelo, 1991: 45-46). Kısacası Güney Afrika'daki ırkçı yönetimin beka endişesi ve bölgesel egemenlik güdüsü, bu ülkenin UNITA'yı Angola'nın bir bölümünü bilfiil işgal edecek kadar desteklemesine yol açmıştır (Sarı, 2012: 99).

Dönemin Güney Afrika yönetimi için öncelikli endişe kaynağı Namibya'nın bağımsızlığını amaçlayan SWAPO'nun Angola başta olmak üzere komşu ülkelerde rahat bir faaliyet alanı

bulması olmuştur. SWAPO'nun 1960'lı yıllarda başlayan faaliyetleri, Angola'daki bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkışıyla benzer bir tarihe denk gelmiştir (Encyclopaedia Britannica, 2019). Bu kapsamda, Pretorya hükümeti istikrarsızlığın SWAPO'ya yarayabileceği ve bu örgütün Angola'da daha fazla alan kazanabileceği endişesiyle Portekiz sömürge yönetimini desteklemiştir (Ataöv, 1977: 432-438; Kürschner, 1976). Portekizlilerin ülkeden ayrılacağının kesinleşmesinin ardından ise Güney Afrika'da hüküm süren Apartheid yönetimi, Angola'da iktidarın en büyük adayı durumunda olan MPLA'nın komünist/sosyalist eğilimleri nedeniyle SWAPO'yu destekleyebileceğini düşünmüştür.

Pretorya hükümetinin bu düşüncesi kısa sürede doğrulanırken, SWAPO'nun Angola'da etkin bir şekilde faaliyet göstermesi Güney Afrika'yı Namibya'yı daha fazla baskılamaya ve Angola İç Savaşı'nın her geçen gün daha fazla müdahil olmaya itmiştir (Hanf, Weiland ve Vierdag, 1981: 72). MPLA'ya karşı UNITA'yı ve hatta kısmen de olsa FNLA'yı destekleyen Pretorya hükümeti, başlangıçta Angola'daki savaşa SWAPO'nun bağımsızlık girişimlerini dengelemeyi amaçlayan küçük müdahalelerde bulunmuştur. Örneğin, 1975 yılının Temmuz ayından itibaren SWAPO militanlarına ve üslerine saldırmak için Namibya-Angola sınırı boyunca sıcak takip operasyonları başlatmış, bağımsızlık hareketlerinin birbirleriyle mücadele halinde olmasını fırsat bilerek Angola içlerine sızmıştır. Aynı yılın Ağustos ayında ise Angola'nın güneyindeki Calueque şehrinde yer alan bir benzin istasyonu ve sınırın yirmi beş mil kuzeyindeki Pereira de Eca şehri Güney Afrika birlikleri tarafından ele geçirilmiştir (Hodges, 1976: 181).

Apartheid yönetiminin Angola'daki rekabete geniş çaplı bir şekilde müdahil olması ise 1975 yılının Ekim ayında başlatılan ve UNITA'yı -ve dolaylı olarak FNLA'yı- desteklemek suretiyle MPLA'yı iktidardan uzaklaştırmayı amaçlayan Savannah Operasyonu'yla olmuştur. 14 Ekim tarihinde Namibya sınırından Cuando Cubango'ya giren Güney Afrika Savunma Kuvvetleri (SADF) askerleri, burada UNITA mensuplarıyla birleşerek başkent Luanda'ya doğru genişleyen bir işgali uygulamaya koymuşlardır (Hurk, 1990: 2; Baines, 2012: 105-106). Sayıları kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1000-5000 arasında savaşçı 23 Ekim'den itibaren Angola'nın güneyinden kuzeyine doğru ilerlemişlerdir. Söz konusu savaşçıların %10'luk bir kısmının Güney Afrika askerlerinden, yaklaşık %90'ının ise SADF'ın eğittiği UNITA mensuplarından oluştuğu belirtilmiştir (Collelo, 1991: 40). UNITA destekli SADF birlikleri üç hafta gibi kısa bir süre içerisinde Sa da Bandeira, Benguela, Lobito, Novo Redondo gibi önemli eyaletleri ele geçirmiş ve başkent Luanda'nın yaklaşık 100 kilometre yakınına kadar ulaşmışlardır (Hodges, 1976: 181-182). Operasyon sırasında ve sonrasında, Güney Afrika hükümeti SADF aracılığıyla UNITA'ya askeri üs, hava koruması, savaşçıların eğitimi, silah,

yakıt, yiyecek gibi alanlarda yardımlarda bulunmuş ve Savimbi'nin savaşçılarının MPLA'nın askeri kanadı olan Angola Halkın Silahlı Kurtuluş Kuvvetleri (FAPLA) mensuplarıyla olan çatışmalarına doğrudan katılım sağlamışlardır (Collelo, 1991: 46). UNITA'nın Güney Afrika'yla kurduğu bu ittifak, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin öngördüğü üzere "Angola'nın işgali pahasına" dahi olsa UNITA-FNLA bloğunu iktidarı ele geçirme mücadelesinde bir süre için avantajlı konuma getirmiştir.

Benzer şekilde, Holden Roberto'nun liderliğindeki FNLA da, içeride kendisine daha büyük tehlike olarak gördüğü ve Luanda'dan uzaklaştırarak iktidarı ele geçirmek istediği MPLA'ya karşı, Mobutu'nun başında olduğu Zaire hükümeti ile ittifak kurmuştur (Adepoju, 1982: 25). FNLA'nın en büyük dezavantajı, bölgesel ve küresel aktörlerden aldığı büyük çapta para ve silah yardımına karşılık sınırlı bir bölgede örgütlenmesi olmuştur. Nitekim 1975-76 yıllarında bu örgütün yalnızca Angola'nın kuzeyinde üç küçük şehirde etkili olduğu, militanlarının ise yalnızca Angola-Zaire sınırı arasında bir hareket sahasına sahip olduğu bilinmektedir (Schwarzler, 2017: 88). Dolayısıyla, Roberto'nun FNLA'nın yalnızca kendi gücüne dayanarak Angola'nın neredeyse bütün bölgelerinde faaliyet gösteren ve özellikle sosyalist dünyadan ekonomik, siyasi, askeri vb. yönlerden güçlü bir destek alan MPLA'yı yenilgiye uğratması olası görülmemiştir.

Bu nedenle, Neto ve arkadaşlarını iktidardan uzaklaştırmak isteyen Roberto, tıpkı UNITA-Güney Afrika ittifakında olduğu gibi, 1975 yılının Ekim ayında Zaire'nin desteğini arkasına alarak ülkenin kuzeyinden Angola'nın başkentine doğru MPLA karşıtı bir saldırı başlatmıştır. Bu süreçte, Mobutu'nun hakimiyeti altındaki Kinşasa yönetimi FNLA'yı çeşitli silahlar, silahlı arabalar, paraşütçüler ve piyade taburları ile desteklemiştir (Bvirindi, 2019: 2). UNITA-Güney Afrika ittifakıyla kıyaslandığında sınırlı olsa da, Roberto-Savimbi ittifakı da MPLA karşısında görece başarı kazanarak bu hareketi zor durumda bırakmıştır. Böylece FNLA-Zaire ittifakı güneyden, UNITA-Güney Afrika ittifakı ise kuzeyden hareket ederek başkenti abluka altına almaya çalışmış, söz konusu saldırılar Luanda'yı ve dolayısıyla MPLA iktidarını düşme noktasına getirmiştir (James, 2004: XVIII).

Güney Afrika örneğinde olduğu gibi, Zaire hükümetinin de Angola'daki savaşa müdahil olmasında yerel, bölgesel ve ideolojik dürtülerin başat rol oynadığı gözlemlenmiştir. Temel itibariyle, Zaire halkının FNLA'nın tabanını oluşturan Bakongo halkıyla akraba olması ve Roberto ile Mobutu arasındaki yakın ilişkiler, Kinşasa yönetiminin FNLA'yı desteklemesini kolaylaştırmıştır. Zaire'nin denize kıyısının bulunmaması da antikomünist bir anlayışa sahip

olan ve uluslararası pazarlara açılmak isteyen Mobutu hükümetini, MPLA'nın Angola'daki iktidarına karşı tavır almaya itmiştir. Hepsinden önemlisi, MPLA'nın Zaire'de yer alan Shaba (şimdiki adıyla Katanga) Eyaleti'nin bağımsızlığı için çaba gösteren "Kongo Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLNC)" militanlarıyla ilişkili olduğu yönündeki iddialar Mobutu yönetiminin Neto ve arkadaşlarına karşı kızgınlığını ana nedenlerinden birini teşkil etmiştir. Ayrıca, Zaire'nin Angola'da yer alan petrol zengini Cabinda bölgesinin egemenliğine dair planları da, Kinşasa yönetiminin MPLA'nın muhaliflerini desteklemesine yol açmıştır (Bissonnette, 1991: 31-32). Bu süreçte, Mobutu yönetimini etkileyen bütün bu faktörleri başarılı bir şekilde değerlendiren Roberto'nun FNLA'sı, bağımsızlığın ardından bir süre daha Zaire'den çeşitli boyutlarda destek alarak varlığını sürdürmüş ve meşruiyetini sorunlu gördüğü MPLA'yı bu destek sayesinde yıkmaya çalışmıştır.

1975-76 yıllarında FNLA ve UNITA, MPLA'yı iktidardan edebilmek adına yalnızca bölgesel rekabetten değil, Soğuk Savaş rekabetinden de olabildiğince faydalanmışlardır. Bu kapsamda, ABD'nin FNLA, UNITA, Zaire ve Güney Afrika'dan oluşan MPLA karşıtı koalisyonu başlangıçta yoğun bir şekilde desteklediği bilinmektedir (Minter, 1991: 136). Washington yönetiminin bu desteği, SSCB'nin Afrika'da artan etkisinden ve Çevreleme Politikası[62]'na esin kaynağı olan Domino Teorisi[63] doğrultusundaki endişelerinden kaynaklanmıştır. Nitekim

[62] Gencer Özcan (Özcan, 2019: 1) "Çevreleme Politikası" adlı bir makalesinde söz konusu politikayı şu şekilde özetlemektedir: *"Çevreleme Politikası (Containment Policy) ABD'nin Soğuk Savaş'ın ilk yıllarından başlayarak izlediği ve SSCB'nin II. Dünya Savaşı sonrasında artan etkisini sınırlamayı hedefleyen doktrine verilen isimdir. Düşünsel temelleri ABD'li diplomat George S. Kennan tarafından 1946'da Moskova'dan Washington'a gönderilen 'Uzun Telgraf' ile atılan Doktrin, yayılmacı eğilimleri durdurulduğunda komünist yönetimlerin çökmelerinin kaçınılmaz olacağını ileri sürüyordu. Kennan, Rusların tarihsel olarak kuşatılma kaygısı taşıdıklarını belirterek, Sovyetlerin sergilediği yayılmacı eğilimlerin bu kuşatmayı engellemek için geliştirilen bir tepki olduğunu ve Marksist/Leninist ideolojinin de bu yaklaşıma entelektüel içerik kattığını ileri sürmüştür. Kennan'a göre, Rus yayılmacı eğilimlerinin önü "uzun erimli, sabırlı, ancak kararlı ve uyanık bir çevrelenme" yoluyla alınabilirdi. Politikasının ilk somut örneği 12 Mart 1947'de açıklanan Truman Doktrini olmuş, Soğuk Savaş boyunca ABD'nin küresel politikalarına biçim vermeyi sürdürmüştür."*

[63] Hasan Aydın (2018: 43) "Amerikan Dış Politikasında Afrika" başlıklı çalışmasında Domino Teorisi'ni şu şekilde açıklamaktadır: *ABD'nin çevreleme politikasının en önemli unsurlarından biri de Domino Taşı teorisi olarak ifade edilen yaklaşımdır. Bu teori adım adım küreselleşmeye başlayan Soğuk Savaş'ın o günün koşullarında Üçüncü Dünya olarak betimlenen bazı Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkelerine yayılması konusunda mihenk taşı işlevi görmüştür. Teoriye göre, bir kıta ya da bölgede herhangi bir devletin komünist rejimi benimsemesi bu ülkenin komşuları için de örnek oluşturacaktır (Butterly, 2012: 25-46). Komünist olan bir ulusa yıkılan bir kale nazarıyla bakıldığında ise o ulus tıpkı yıkılan bir domino taşının diğerlerini de devirmesi gibi etrafındaki diğer ulusları da komünistleştirebilecektir. Bu teori -ya da endişe- Soğuk Savaş yıllarında ABD'nin Latin Amerika, Asya ve Afrika'ya yönelik pek çok siyasi ve askeri müdahalesinde kendini göstermiştir (Leeson ve Dean, 2009: 533-551). Çevreleme politikası ve domino taşı teorisinin oluşturduğu bütün, ABD'nin komünizmin ve Sovyetlerin etki alanının genişlemesini engellemek için Kore ve Vietnam örneklerinde olduğu gibi gerek NATO'yu kullanmasına, gerek kendi askerlerini savaşa göndermesine, gerekse*

dönemin ABD başkanı Gerald Ford'a göre, *"Birleşik Devletler. Küba birliklerinin ve Sovyet silahlarının, Küba ve Sovyetler Birliği'nden binlerce kilometre uzaktaki ve her ikisinin de tarihsel bir ulusal çıkar iddiasında bulunamayacakları bölgelerde, yerel çatışmalara açık bir müdahale için kullanılabileceğini uluslararası bir davranış ilkesi olarak kabul edemezdi"* (Hodges, 1976: 173). Dolayısıyla, belirtilen süre zarfında SSCB ve Küba yönetimleri MPLA üzerindeki etkisini arttırdıkça, ABD de FNLA ve UNITA ile daha yakın ilişki kurmak zorunda kalmıştır.

Öyle ki Amerikan şirketlerinin Angola'yla petrol sahalarındaki yoğun ticari ilişkilerine rağmen, Washington yönetimi SSCB ve Küba'nın nüfuzu altındaki MPLA'nın iktidarda olması nedeniyle bu ülkenin BM üyeliğini 1 Aralık 1976'ya kadar veto etmiştir (Bayram, 2019: 101). Ancak ABD Angola'da MPLA karşıtı ittifaka olan desteğini Vietnam örneğinde olduğu gibi doğrudan asker göndermek yoluyla icra etmemiş, bunun yerine Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) aracılığıyla Zaire ve Güney Afrika üzerinden bu hareketlere para ve askeri malzeme yardımında bulunmuştur. Washington yönetiminin gönderdiği milyonlarca dolar değerindeki nakdi yardımların yanı sıra çeşitli askeri araçlardan, mühimmatlardan, makineli silahlardan, tüfeklerden, füzelerden ve telsiz sistemlerinden de faydalanan FNLA ve UNITA ikilisi, MPLA karşısında hızla güçlenerek SSCB ve Küba'nın desteklediği Luanda'daki iktidarı dengelemişlerdir (Bissonnette, 1991: 44-45).

ABD'nin MPLA'ya yönelik desteği 1975'in ilk aylarında oldukça sınırlı kalmıştır. Bu durum Beyaz Saray'ın SSCB'nin Angola'ya ilgi göstermeyeceğini düşünmesi, Küba etkisini küçümsemesi ve Alvor Anlaşması'nın uygulanmasını tercih etmesi gibi nedenlerden kaynaklanmıştır. Örneğin Ocak ayında ABD'nin FNLA'ya olan yardımı 300.000 dolar gibi sembolik bir miktardır; ki söz konusu miktar aynı dönemde SSCB'nin MPLA'ya olan yardımları karşısında oldukça cüzi kalmıştır (Leão, 2007: 11). Alvor Anlaşması'nın çökmesi, kurtuluş hareketleri arasındaki çatışmaların tekrar başlaması ve SSCB-Küba ikilisinin MPLA'ya yoğun bir destek sunmasının ardından ise, Temmuz-Aralık 1975 tarihleri arasında Amerikan hükümeti CIA'ya bağlı Kırklar Komitesi (Forthy Committee) vasıtasıyla FNLA/Zaire ve UNITA/Güney Afrika bloğuna yönelik yardımlarını arttırmıştır. Bu kapsamda, bahsi geçen dört ayda çeşitli kaynaklara göre 30 milyon dolardan 150-200 milyon dolara kadar değişen miktarda para ve askeri ekipman bağışlandığı vurgulanmaktadır.

---

vekâlet savaşları aracılığıyla belirtilen ülkelerde komünist eğilimleri dizginlemeye çalışmasına neden olmuştur (Butterly, 2012: 25-46)."

Örneğin Bvirindi'ye (2019: 2) göre ABD FNLA ve UNITA'ya 18 Temmuz'da 6 milyon dolar, 27 Temmuz'da 8 milyon dolar, Ağustos ayında ise 25 milyon dolar gizli askeri yardımda bulunmuştur. Hodges (1976: 179) Kırklar Komitesi'nin Roberto-Savimbi ikilisine Temmuz ve Aralık aylarında 60'ar milyon dolar, Ekim ayında ise yaklaşık 40 milyon dolar değerinde yardım yaptığını iddia etmiştir. Oran (1997: 318) ise 1976 yılına kadar ABD'nin FNLA-UNITA ikilisine toplamda 30 milyon doları aşkın yardımda bulunduğunu belirtmiştir. Rakamları farklı olmakla birlikte, ABD'nin 1975 yılının Aralık ayına kadar kesintisiz bir şekilde devam eden bu yardımları, FNLA ve UNITA'nın MPLA karşısında görece güç kazanmalarını sağlamıştır. Böylece ABD, Angola'da dolaylı olarak da olsa ırkçı Apartheid rejimiyle aynı safta yer almış ve bu durum uluslararası toplumun birçok üyesi tarafından açık bir şekilde kınanmıştır (Collelo, 1991: 40).

5.1.1.2. Bütüncül Dengeleme II: FNLA ve UNITA'ya karşı MPLA-Küba-SSCB İttifakı

İkinci bir ittifak kurma biçimi olarak, 1975 yılının Kasım ayına doğru gidilirken MPLA'nın Küba ve SSCB ile güçlendirdiği müttefiklik ilişkilerinin muhtevasının da Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensipleriyle uyum içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar 15 eyaletin 11'ini kontrolü altında tutan MPLA başlangıçta FNLA ve UNITA karşısında açık bir üstünlüğe sahip olsa da; Roberto'nun Zaire'yle ve Savimbi'nin Güney Afrika'yla birlikte hareket ederek Neto'nun iktidarına karşı belirgin bir tehdit oluşturmaları MPLA'yı zayıflatmıştır. Üstelik 1975 yılının ikinci yarısında FNLA/Zaire-UNITA/Güney Afrika ittifakının Soğuk Savaş'ın iki süper gücünden biri olan ABD tarafından maddi ve manevi olarak desteklenmesi de Luanda'daki iktidarı devrilmenin eşine getirmiştir. Böylesine "anarşik" bir ortamda iktidarda kalmaya çalışan Neto ve arkadaşları ise makul kabul edilebilecek bir tavırla zaten yakın ilişki içerisinde oldukları Küba ve SSCB'nin daha fazla yardımına başvurarak içeriden yükselen tehdidi dengelemeye çalışmışlardır. Tıpkı FNLA ve UNITA örneklerinde olduğu gibi, MPLA'nın söz konusu iki aktörle kurduğu ittifakta da ana güdü iktidarda kalma -ya da iktidara gelme- arzusu olmuştur. Bu kapsamda, Zaire ve Güney Afrika tarafından desteklenen FNLA ve MPLA birliklerinin Luanda'yı -ve dolayısıyla Angola'daki iktidarı- ele geçirmeye oldukça yaklaştıkları bir atmosferde, MPLA'nın lider kadrosu "hangi ittifak benim iktidarımı koruyabilir?" mantığıyla yaklaşarak ideolojik olarak benzeştikleri Havana ve Moskova yönetimlerinden ekonomik, siyasi ve bilhassa askeri yardım talep etmişlerdir.

Artan FNLA ve UNITA saldırganlığının ABD, Zaire, Güney Afrika gibi dış aktörlerden aldığı destekle ülkenin kuzey ve güney bölgelerinde üstünlük kurarak başkent Luanda'yı tehdit eder hale gelmesi üzerine, MPLA yönetimini halihazırda sınırlı bir ilişki içerisinde oldukları SSCB ve Küba'dan yardım istemek durumunda bırakmıştır (Kahn, 1987: 34). Söz konusu yardım isteği, Angola'da komünizmin/sosyalizmin mağlubiyete uğrayabileceği olasılığını gören Moskova ve Havana yönetimleri tarafından ideolojik saiklerin etkisiyle olumlu karşılanmıştır (Klinghoffer, 1980: 3-4; Kessier, 1990: 48-49, 52, 69). SSCB yönetimi uluslararası konjonktürdeki yumuşuma dönemini riske atmak istememesi ve Neto konusunda tam olarak emin olamamaları nedeniyle temkinli davranarak doğrudan askeri müdahalede bulunmamış, 1975 yılının Mart ayından itibaren MPLA'ya milyonlarca dolar değerinde para, silah, cephane ve diğer savaş ekipmanları temin etmiştir (Schwarzler, 2017: 90).

Dış politikasını "devrimci idealizm" vurgusu üzerine kuran Küba'daki Fidel Castro yönetimi ise, Angola'da komünizmin/sosyalizmin galip gelmesini sağlamak adına on binlerce askerini aşamalı bir şekilde bu ülkeye göndermiştir (Pereira, 2016: 111). Bu durum, Kübalı askerlerin ellerinde Sovyet ekipmanlarıyla MPLA saflarında yer aldığı bir tablonun ortaya çıkmasına ve Havana yönetiminin Moskova'nın Angola'daki vekil unsuru olduğu yönündeki iddiaların ortaya atılmasına yol açmıştır (Somerville, 1990: 176). SSCB'nin MPLA'yı bilhassa artan ABD yardımlarından sonra Soğuk Savaş rekabeti çerçevesinde desteklediği ve Kübalı askerlerin Angola'da Sovyet ekipmanlarını kullandığı aşikardır. Ancak Küba'nın Angola'da bulunma amacı yalnızca SSCB'yle -ve dolayısıyla devrimci dünyayla- iş birliğini geliştirmek değil, aynı zamanda ondan bağımsız hareket edebildiğini de göstermek olmuştur (Collelo, 1991: 44). Castro o dönemde ülkesinin Angola'daki çatışmalarda neden yer aldığını şu şekilde açıklamaktadır (Monteiro, 1976; Ataöv, 1977: 444):

> "Atalarımızın birçoğu bu topraklara Afrika'dan köle olarak gelmiştir. Birçoğu Küba Kurtuluş Ordusunda çarpıştılar. Biz de Afrika halkının kardeşleriyiz ve onlar adına vuruşmaya hazırız. Güney Afrika ırkçıları ve Amerikan emperyalistleri bilmelidirler ki, dünya devrimci hareketinin parçasıyız…"

Küba MPLA'ya yönelik yardımlarını 1960'lı yılların başından itibaren kesintisiz bir şekilde sürdürse de, Neto'nun kişiliğinden ve Moskova'ya bağlılığından tam olarak emin olmayan SSCB Karanfil Devrimi'nden birkaç ay önce bu harekete yönelik desteğini kesmiştir. Leonid Brejnev yönetimi Castro'nun telkinleri, FNLA ile UNITA'nın artan nüfuzu ve ABD'nin bu örgütlere yardımlarını arttırmasıyla birlikte 1975 yılının Mart ayından itibaren MPLA'yı yeniden nakdi ve askeri malzeme tedarikçisi olarak desteklemeye başlamıştır. Bu kapsamda

SSCB tarafından MPLA'ya askeri danışmanlarla birlikte ivedi bir şekilde savaş jetleri, tanksavar füzeler, tanklar ve yüzlerce ton ağırlığında diğer askeri teçhizatlar gönderilmiştir (Schwarzler, 2017: 90-91). Genel kanıya göre Moskova yönetiminin yıl sonuna kadar MPLA'ya 200 milyon dolar değerinde para ve envanter yardımı yaptığı düşünülse de (Collelo, 1991: 40), bu konuda farklı görüşler de mevcuttur.

Guimaraes (1992: 69) 1975 yılının Nisan ve Ekim ayları arasında Angola'ya MPLA'ya ulaştırılmak üzere 20.000 askere yetecek kadar silah yüklü 27 adet geminin yanaştığını belirtmektedir. Birmingham (2002: 147-148) ise 1975 yılı içerisinde ABD'nin FNLA ve UNITA'ya sağladığı 30 milyon dolar değerindeki yardıma karşılık SSCB'nin MPLA'ya 400 milyon dolar değerinde yardımda bulunduğunu iddia etmektedir. Bakıldığı zaman, Angola'daki iç savaşın ilk aylarında SSCB yardımlarının ABD'ninkilerden çok daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Öte yandan, SSCB'nin MPLA'ya yönelik yardımlarıyla ve Güney Afrika'nın saldırılarıyla koordineli bir şekilde, Angola'daki Küba askerlerinin sayısı da artmıştır. Bu doğrultuda, MPLA savaşçılarını eğitmek ve onlarla birlikte savaşmak için Ağustos-Eylül aylarından itibaren Angola'ya gelen Kübalı danışmanların ve askerlerin sayıları başlangıçta 1500-2000 kişiden ibaret iken, 1976 yılının Ocak ayına kadar 10.000-12.000 kişiye kadar yükselmiştir (Somerville, 1990: 98).

MPLA, FNLA ve UNITA'nın ittifak tercihleri nedeniyle Angola'nın Kübalı ve Güney Afrikalı yabancı savaşçıların, dolayısıyla Ankara Büyükelçisi Jose Patricio'nun ifadeleriyle "Soğuk Savaş'ın eğlence parkı haline gelmesi[64]" karşılıklı eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Örneğin 28 Şubat 1976'da dönemin ABD Başkanı Gerald Ford, Fidel Castro'yu "uluslararası bir kanun kaçağı", arkasında SSCB'nin olduğunu düşündüğü Kübalı askerlerin Angola'ya yönelik müdahalesini ise "açık bir saldırganlık eylemi" olarak itham etmiştir (Smith, 1986: 73). Castro ise ülkesinin MPLA'ya yardım etme nedeninin "Güney Afrikalı ırkçılar" ve "Amerikalı emperyalistlerle" mücadele etmek olduğunu açıkça belirtirken, askerlerinin Angola halkına yardım etmesinin devrimci enternasyonalizm çerçevesinde olduğunu ileri sürmüştür (Monteiro, 1976; Ataöv, 1977: 444). Öte yandan, bu dönemde uluslararası toplumun çeşitli üyelerinden yabancı savaşçıların Angola'daki faaliyetlerine ilişkin dillendirilen eleştirilerin ise büyük oranda ideolojik mahiyette ve objektif bir değer taşımaktan uzak oldukları açık bir şekilde göze çarpmaktadır.

[64] Angola'nın Ankara Büyükelçisi Jose Gonçalves Martins Patricio ile gerçekleştirilen yazılı mülakat: (Patricio, 18 Şubat 2022).

Örneğin Nijerya 1976 yılının Ocak ayında gerçekleştirilen AfBÖ toplantısında "FNLA ve UNITA'yla iş birliği içerisinde olan Güney Afrika'daki Apartheid rejiminin Angola topraklarına yönelik saldırılarını kınayan" bir tasarıyı üyelerin oylarına sunmuştur. Aynı toplantıda Senegal ise "Angola'daki çatışmanın taraflarının tüm paralı askerlerini ve her türlü silah tedarikini" kınayan bir tasarıyı gündeme getirmiştir. Her iki tasarı da birlik üyelerinden yirmi ikişer oy almıştır (Papp, 1978: 34). Bu kapsamda ırkçı yönetim tarzıyla tepki çeken Güney Afrika'nın UNITA ve FNLA'ya yardım etmek ya da SWAPO'yla mücadele etmek gibi gerekçelerle Angola topraklarını işgal etmesi ise, MPLA'ya yönelik SSCB yardımlarını ve Kübalı askerlerin bu ülkedeki faaliyetlerini meşrulaştırıcı bir işlev görmüştür (James, 2004: XVIII). Nitekim daha önce Ovimbundulara hitap etmesi dolayısıyla sahip olduğu geniş halk desteğinden ötürü UNITA'yı -ve onunla birlikte hareket eden FNLA'yı- destekleyen Nijerya, Tanzanya, Gana ve Sudan gibi bazı Afrika ülkeleri, Güney Afrika yönetiminin Angola'daki savaşa müdahalesinin ardından taraf değiştirerek MPLA'yı tanımışlardır (Collelo, 1991: 40).

Yabancı askerlere yönelik eleştirilere karşın, Yugoslavya ve Doğu Almanya gibi bazı diğer Doğu Bloğu ülkeleri tarafından da çeşitli boyutlarda desteklenen Angola'daki Küba-SSCB ittifakı, MPLA'nın iktidarda kalmasına ve zamanla etki alanını genişletmesine oldukça büyük katkı sağlamıştır. Angola'ya akan modern teknolojinin ürünü olan Sovyet silahları ve Castro tarafından 5 Kasım 1975'te Savannah Operasyonu'nu dengelemek için başlatılan Carlota Operasyonu kapsamında bu ülkeye gelen binlerce Kübalı asker FNLA/Zaire-UNITA/Güney Afrika saldırıları karşısında zayıf düşen MPLA'nın durumunu düzeltmişlerdir. Bu kapsamda, ilk olarak karşıt koalisyonun hızlı ilerleyişini durduran MPLA-Küba ittifakı, ardından ise söz konusu koalisyonu geri püskürtmüştür (Marquez, 1977: 101-102; James, 2004: XVIII-XIX).

Örneğin, Kübalı uzmanlar tarafından desteklenen MPLA güçlerinin bağımsızlıktan bir gün önce, 10 Kasım 1975 tarihinde, Quifangondo Savaşı'nda kazandığı kesin zafer FNLA unsurlarının dağılmasına ve onları destekleyen Zaire güçlerinin geri çekilmesine yol açmıştır (Lockyer, 2011: 2358-2361). SSCB-Küba destekli MPLA savaşçılarının güç dengesini tekrar lehine çevirmesi neticesinde FNLA ülkenin kuzeyinde yer alan Zaire sınırına, UNITA ise güneyinde yer alan kırsal bölgelere çekilmek zorunda kalmıştır (James, 2004: XVIII). Bununla da yetinmeyen MPLA-Küba birlikleri ülkenin bağımsızlığının ilan edilmesinin ardından bir yandan Angola'nın kuzeyinde ve güneyinde savaşa devam ederek FNLA/Zaire-UNITA/Güney Afrika ilerlemesi sonucunda kaybedilen eyaletleri tekrar ele geçirirken, diğer yandan ise FLEC militanlarıyla gerçekleştirilen çatışmadan üstün çıkarak petrol zengini Cabinda bölgesinde

MPLA adına tam ve kesin bir hakimiyet sağlamışlardır (Stayanoff, 2008: 8; Marcum, 1976: 413).

MPLA'nın FNLA ve UNITA'yı dengelemek için Küba ve SSCB ile kurduğu ittifak sonucunda elde ettiği başarılar, Neto ve arkadaşlarının uluslararası arenadaki prestijini de arttırmıştır. Örneğin başlangıçta Alvor Anlaşması'nın hükümleri uyarınca MPLA, FNLA ve UNITA arasında uzlaşma ve iş birliği yapılması gerektiği görüşünde olan AfBÖ, MPLA'nın ülkedeki otoritesini arttırması üzerine ve Apartheid rejiminin diğer unsurları desteklemesi üzerine bu tavrından vazgeçerek 1976 yılının Şubat ayından itibaren bu partiyi Angola'nın tek resmi hükümeti olarak tanımıştır (El-Khawas, 1977: 42). AfBÖ'nün bu kararından sonra, kıtada MPLA'yı tanıyan ülkelerin sayısında hızlı bir artış gözlenmiştir. Bir başka örnek olarak ise, bağımsızlığın ilanını takip eden bir yılı aşkın süre boyunca Angola'nın BM üyeliğini engelleyen ABD hükümeti, 1 Aralık 1976'da veto hakkını kullanmayarak bu ülkenin üyeliğinin önünü açmıştır (Bayram, 2019: 101). Böylece Neto ve arkadaşlarının Angola'daki etkinliğinin her geçen gün daha fazla genişlediği görülmüştür.

Ne var ki MPLA'nın ülkedeki etkinliğini arttırması ve Angola'nın uluslararası arenada kendisine daha iyi bir yer edinmesi, bu ülkenin iç ve dış ilişkilerinde tamamen bağımsız bir şekilde hareket edebildiği anlamına da gelmemiştir. Nitekim Angola'nın iktidarda kalmasında başat rol oynayan SSCB ve Küba ilerleyen süreçte bu ülkenin iç dinamiklerinin ve dış politik adımlarının şekillenmesi aşamasında hayli etkili olmuşlardır. MPLA'nın iç tehditlerden kaynaklanan iktidarı koruma endişelerinin tam olarak sona ermemesi nedeniyle Küba askerlerinin 1991 yılına kadar Angola'da kalmaya devam etmesi (Bissonnette, 1991: 46-47, 57, 66) ve Neto'nun 1976 yılının Ekim ayında gerçekleştirdiği Moskova ziyareti sırasında imzalanan "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" uyarınca SSCB'nin bu ülkenin havalimanlarını ve Luanda'daki limanı kullanım hakkına sahip olması yukarıdaki iddiayı tamamlar nitelikteki gelişmelerdendir (Abegunrin, 1986: 234-235). Bu durum David'in teorisinde öngördüğü şekliyle Angola'nın ulusal çıkarlarıyla belirgin bir şekilde tezat oluşturmaktadır.

Tablo 8. Ocak 1976'da Afrika Birliği Örgütü Üyelerinin Angola Krizi Karşısındaki Tutumları

MPLA Hükümetini Tanıyan Ülkeler	**FNLA-UNITA Hükümetini Tanıyan Ülkeler**	**Tarafsızlar**
Cezayir	Botsvana	Etiyopya
Benin	Kamerun	Uganda
Burundi	Orta Afrika Cumhuriyeti	
Yeşil Burun Adaları	Mısır	
Çad	Gabon	
Komorlar	Gambiya	
Kongo Cumhuriyeti	Fildişi Sahili	
Ekvator Ginesi	Kenya	
Gana	Lesotho	
Gine	Liberya	
Gine-Bissau	Malavi	
Libya	Moritanya	
Mali	Fas	
Madagaskar	Ruanda	
Morityus	Senegal	
Mozambik	Sierra Leone	
Nijer	Svaziland (Esvatini Krallığı)	
Nijerya	Togo	
Sao Tome ve Principe	Tunus	
Somali	Yukarı Volta	
Sudan	Zaire (Demokratik Kongo Cumhuriyeti)	
Tanzanya	Zambiya	

(Kaynak: The Economist, 1976)

MPLA'nın SSCB ve Küba'yla, FNLA-UNITA ikilisinin ise Zaire ve Güney Afrika'yla Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımlarına uygun olarak kurduğu ittifak ilişkileri kıyaslandığında; birincisinin iktidarda kalma amacına ulaşarak başarılı olduğu, alternatif bir hükümet olma iddiasındaki ikincisinin ise ülkenin tamamına iktidarlarını yayma noktasında başarısız olduğu görülmüştür. Ayrıca, Angola'nın bağımsızlık tarihi olan 11 Kasım 1975'i takip eden günlerde birinci ittifakın (MPLA-Küba-SSCB) varlığını sürdürdüğü, ikinci ittifakın (FNLA-UNITA-Zaire-Güney Afrika-ABD) ise MPLA'nın ülke içerisindeki artan nüfuzu veya ittifaka dahil olan ülkelerin iç ve dış problemleri nedeniyle bir süre için gevşemiş veya etkisizleşmiştir. İlk olarak, ittifakın en büyük ortağı ve mali sponsoru olarak hüviyetinde ABD, kendi ulusal kongresi tarafından uluslararasılaşmış bir vaziyet alan Angola İç Savaşı'na müdahil olmaktan menedilmiştir.

Nitekim Vietnam Savaşı'nın etkileri henüz tazeyken Beyaz Saray'ın binlerce kilometre uzakta yeni bir çıkmaza sürüklenmesini engellemek isteyen Amerikan Kongresi, 19 Aralık 1975 tarihinde "Silah İhracatı Denetim Yasası'na (Arms Export Control Act)" ekledikleri "Clark Ek

Maddesi (Clark Amendment)" ile ABD'nin Angola'da savaşan iç aktörlerden herhangi birine yardım sağlaması yasaklanmıştır (Walters, 1981: 4). Kongre'den (323'e karşı 99) ve Senato'dan (54'e karşı 22) bariz bir çoğunlukla geçen söz konusu madde (Theoharis vd., 2006: 325), Başkan Ford tarafından 9 Şubat 1976'da imzalanarak onaylanmıştır (Gates, 2007: 68). Her ne kadar Clark Ek Maddesi ABD'nin Angola İç Savaşı'ndaki varlığını pratikte -bir süre için- sona erdirse de, ilerleyen süreçte Washington yönetiminin İsrail, Güney Afrika ve Zaire gibi üçüncü ülkeler üzerinden bilhassa UNITA'ya yönelik yardımları sürdürdüğü sıklıkla iddia edilmiştir (Hunter, 19987: 16; Leão, 2007: 13; Bayram, 2016: 371-372; Fausol ve Shank, 1991: 187).

FNLA ve UNITA'nın dış aktörlerle kurduğu ittifak ilişkisinin gevşemesinin ikinci nedeni MPLA'yı Luanda'dan atma amacı taşıyan Savannah Operasyonu'nun başarısız olması ve Güney Afrika'nın SADF birliklerini 1976 yılının Mart ayından itibaren Angola topraklarından çekmesiyle gerçekleşmiştir (Warwick, 2012: 357). Bu durum MPLA-SSCB-Küba ittifakı için belirgin bir başarı olsa da, Namibya sorunu ve dolayısıyla SWAPO'nun faaliyetleri devam ettikçe Pretorya hükümetinin kendisini Angola'dan tamamen soyutlaması mümkün olmamıştır. Bu nedenle Güney Afrika ilerleyen süreçte de FNLA ve özellikle UNITA'ya sınır dışından da olsa destek vermeye devam ederek birtakım saldırılarda bulunmuş, ileride göreceğimiz üzere bilhassa 1980'li yıllardan itibaren Savimbi'nin tekrar toparlanmasında öncü bir rol oynamıştır (Labuschagne, 2009: 27-37).

Son olarak, 1977 ve 1978 yıllarında FLNC güçlerinin Katanga Eyaleti'ni iki kez istila etmesinden doğan sonuçlarla uğraşan Kinşasa yönetimi ise 1978 yılından itibaren FNLA'ya olan somut desteğini ve Angola'daki askerlerini geri çekmek zorunda kalmıştır. Katanga Eyaleti'nin istila edilmesi sırasında Mobutu hükümeti MPLA, Küba ve SSCB'yi FLNC'ye destek vermekle suçlamış (Dunn, 2003: 129), Neto hükümeti ise karşılığında Zaire'nin FNLA ve UNITA'yla olan ilişkilerini hatırlatmıştır (Mukenge, 2002: 31). İki taraf arasındaki anlaşmazlık 1977 yılında imzalanan bir sınır anlaşmasıyla geçici olarak çözülmüş (Osmanczyk ve Mango, 2003: 95), Katanga Eyaleti'nin 1978 yılında ikinci kez istila edilmesinin ardından ise 14 Ekim 1979'da Angola, Zaire ve Zambiya arasında Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır. Böylece bilhassa Neto ve Mobutu hükümetleri birbirlerinin ayrılıkçı hareketlerini desteklemeyeceklerine yönelik taahhütte bulunurken, Zaire'nin de Angola İç Savaşı'ndaki mevcudiyeti de büyük oranda sona ermiştir (George, 2005: 136; Osmanczyk ve Mango, 2003: 96).

Bağımsızlığın ilan edilmesi ve MPLA'nın otoritesini sağlamlaştırmasıyla birlikte yaşanan bu gelişmelerin neticesinde Angola'da dengeler belirgin bir şekilde değişmiştir. MPLA'nın SSCB ve Küba'yla kurduğu ittifakın başarısı, FNLA ve UNITA'yı dağılma noktasına getirmiştir. Daha önce FNLA'yı silahlandıran Çin'in AfBÖ'nün Kampala zirvesinde dile getirdiği Alvor Anlaşması'na uyulması yönündeki ricası nedeniyle uzmanlarını ve silah desteğini geri çekmesi, Roberto'nun MPLA karşısında ağır bir askeri yenilgiye uğraması, Clark Ek Maddesi nedeniyle ABD'nin yardımlarının büyük oranda kesilmesi, Zaire'nin MPLA'yla yaptığı anlaşma uyarınca FNLA'ya olan desteğine son vermesi gibi gelişmeler 1978 yılından itibaren Roberto'nun ve FNLA'nın Angola'daki denklemden neredeyse tamamen çıkmasına yol açmıştır (Schwarzler, 2017: 88-89; Hodges, 1976: 177). UNITA ise ezici bir darbe almasına rağmen bilhassa 1980'li yılların başından itibaren rağmen komünizmle mücadele etme ve SWAPO'yu etkisizleştirme arzusunu sürdüren Güney Afrika yönetiminin destekleriyle toparlanabilmiştir (Hoekstra, 2018: 982, 985-986). Bu kapsamda, MPLA kesin olarak ortadan kalkmayan iç tehdide karşı iktidarını korumak adına Küba ve SSCB'ye yaslanarak karşılıklı iş birliğini devam ettirirken, iktidarı ele geçirme çabasını devam ettiren UNITA ise ağırlıklı olarak Güney Afrika'dan ve ilerleyen süreçte ABD'den destek almıştır.

5.1.1.3. Bütüncül Dengeleme III: Nitoculara Karşı MPLA-Küba İttifakı

Neto yönetimi için iç tehditler yalnızca FNLA veya UNITA'dan ibaret olmamış, çeşitli dönemlerde parti içerisindeki hizipleşmeler de MPLA'nın ve ülkenin başkanını iktidarının sürdürülebilirliği konusunda endişeye düşürmüştür. Bu kapsamda, 1977 yılında Nitistalar (Nitocular) tarafından gerçekleştirilen darbe girişiminin dış politikaya yansımalarının Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne *üçüncü bir örnek olarak* gösterilebilmesi mümkündür. Aşırı solcu ve radikal bir eğilime sahip olan İçişleri Bakanı Nito Alves'in Başkan Neto'yu "fazla ılımlı" bulması, beyazlar ile mestizoların parti içerisinde kritik konumlara getirilmesini eleştirmesi ve SSCB'ye askeri üs vermek örneğinde olduğu gibi daha yakın ilişkilere taraftar olması gibi fikirleri darbe girişimine giden sürecin arka planını oluşturmuştur (Marques, 2011: 1; Lima, 2022). Bağımsızlık savaşı yıllarından itibaren, daha sonra FNLA'ya katılacak olan Daniel Chipenda'nın ülkenin doğusunda başlattığı ayaklanmayı başarıyla bastırması, Neto tarafından muhalifleri sindirmekle görevlendirilmesi ve bağımsızlığın kazanılmasının ardından İçişleri Bakanlığı'na getirilmesi Alves'in parti içerisindeki gücünü arttırmış ve kadrolaşmasına olanak sağlamıştır (Fauvet, 1977: 89-92). Diğer yandan, Alves'in 1976 yılının Ekim ayında Moskova'ya gerçekleştirdiği bir seyahat Neto'nun İçişleri Bakanı hakkındaki şüphelerini

arttırmış, hükümeti devirmelerinden endişe etmesi dolayısıyla haklarında bir rapor hazırlattırarak Merkez Komite aracılığıyla kendisini ve taraftarlarını etkisizleştirmeye çalışmıştır (Heywood, 2011: 319-320). Böylece bir yandan Alves'in gücünü aldığı İçişleri Bakanlığı makamı kaldırılırken, diğer yandan Nito Alves ve siyasi yol arkadaşı Jose Van-Dunem 21 Mayıs'taki MPLA Merkez Komite toplantısında haklarında sunulan bir rapora dayanılarak kasıtlı bir şekilde hizipçilik yapmakla suçlanmıştır. Karşılığında ise Alves ve Van-Dunem Neto'yu Angola'yı SSCB ile aynı çizgiye getirememekle itham etseler de yapılan oylama sonucunda 26'ya karşı 6 oyla Merkez Komite'den ihraç edilmişlerdir (George, 2005: 127-128).

Parti, hükümet ve ordu içerisinde güçlü bir desteğe sahip olan Alves'in ihraç edilmesine cevabı ise 27 Mayıs tarihinde Luanda'da bir darbe girişimine öncülük ederek halkı ayaklanmaya destek vermek için Cumhurbaşkanlığı sarayının önüne çağırmak olmuştur (Collelo, 1991: 42). Nito Alves'i desteklemelerinden hareketle kendilerine "Nitocular" adı verilen isyancılar kısa sürede Neto'ya bağlı bazı generalleri, önemli kamu binalarını ve bazı üst düzey hükümet üyelerini ele geçirmişlerdir. Esir aldıkları hükümet üyelerinin birçoğunu öldüren Nitocuların darbe girişimi, Luanda'da konuşlanan Küba birlikleri tarafından kısa sürede bastırılarak etkisiz hale getirilmiştir (George, 2005: 129-131). Darbe girişiminin sonucunda ise Nito Alves ve Jose Van-Dunne gibi isimler yargılanarak ölüm cezasına çarptırılırken, MPLA içerisinde Nitocuların tasfiye edilmesi süreci de hızlı bir şekilde başlatılmıştır (Fauriol ve Loser, 1990: 164; Domínguez, 1989). Bu doğrultuda, binlerce Alves taraftarı görevlerinden uzaklaştırılarak gözaltına alınmış ve tasfiye sürecinin sonunda MPLA'nın üye sayısı yaklaşık 110.000'den 32.000 civarına düşmüştür (Collelo, 1991: 42). MPLA'nın Nitocuları tasfiyesi sırasında ne kadar kişinin hayatını kaybettiği de tartışmalıdır. Bazı tahminler 2.000 kişi gibi sınırlı bir sayı verirken, bazı iddialara göre ise bu süreçte yaklaşık 90.000 yaşamını yitirmiştir. Uluslararası Af Örgütü ise söz konusu süreçte yaklaşık 30.000 kişinin hayatını kaybettiğini ileri sürmüştür (BBC News, 2020). FNLA ve UNITA tehlikelerinin büyük oranda bertaraf edildiği bir ortamda patlak veren Nitocuların darbe girişimi, MPLA'nın Angola'daki iktidarının SSCB ve Küba'dan aldığı olanca desteğe rağmen hala kırılgan bir yapıda olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Nitocuların darbe girişimi Neto hükümetinin dış politika yaklaşımını derinden etkilemiştir. Darbe girişiminin bastırılmasının ardından, Küba yönetimi MPLA içerisindeki hizipleşmeleri sona erdirmek için 4.000 Kübalı askeri daha Angola'ya göndermiş, bu durum Luanda ile Havana arasındaki müttefiklik ilişkisini daha da yoğunlaştırmıştır (Mallin, 1987: 9). SSCB'nin darbe girişimi sırasındaki rolü ve sonrasında MPLA'nın bu ülkeyle olan ilişkileri ise

tartışmalıdır. Edward George (2005: 120-131) Nito Alves'in Moskova'ya yakın olmasını bir tehdit olarak algılayan ve isyanın arkasında Moskova'nın olduğunu düşünen Neto yönetiminin darbe girişiminin ardından SSCB ile ilişkilerinde bozulma yaşandığını ileri sürerken, Thomas Collelo (1991: 43) ve Mürsel Bayram (2016: 372) gibi yazarlar ise darbe girişiminin ardından zayıflığının farkına varan MPLA'nın iktidarının devamlılığını sağlamak adına SSCB'yle -ve Küba'yla- daha fazla yakınlaşmak zorunda kaldığını iddia etmişlerdir. Bu süreçte kesin olan şey ise, MPLA'nın iç tehditleri dengeleyebilmek adına Küba'yla ilişkilerini -ve dolayısıyla bu ülkeye olan bağ(ım)lılığını- arttırması ve parti yönetiminin Nitocuları yoğun bir şekilde tasfiye ettiği 1977 yılının Aralık ayındaki ilk kongresinde adının sonuna "İşçi Partisi (Partido do Trabalho)" tabirini ekleyerek MPLA-PT kısaltmasını kullanmış olmasıdır (Fauvet, 1979: 148). Böylece, aslında Nitocuların isteğine paralel bir şekilde, ılımlı bir çizgiden resmî ideolojisi olarak ön plana çıkardığı Marksizm/Leninizme daha çok vurgu yapan bir adım da atılmıştır. 1977 yılındaki kongrenin bir diğer önemli sonucu da Nitocuların tasfiyesi dolayısıyla Neto taraftarlarının parti ve hükümet içerisindeki ağırlığını sağlamlaştırması olmuştur.

Kısacası bu bölümde, Angola'da Neto'nun devlet başkanlığı altında geçen yıllarda MPLA, FNLA ve UNITA'nın dış politikada kurduğu ittifakların Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensipleriyle üç açıdan uyum içerisinde olduğu ileri sürülmüştür:

1. 11 Kasım 1975'te iktidarını ilan eden Neto'nun partisinin meşruiyetini reddederek alternatif bir hükümet olma iddiasında bulunan FNLA-UNITA ikilisi Zaire, Güney Afrika ve ABD gibi dış aktörlerle ittifak kurarak içeride kendileri için bir tehdit unsuru olarak gördükleri MPLA'yı iktidardan uzaklaştırmaya çalışmışlardır.
2. UNITA ve FNLA'nın dış aktörler tarafından desteklenen artan saldırganlığının iktidarını doğrudan tehdit ettiğini düşünen MPLA yönetimi, Küba ve SSCB'den siyasi, askeri, ekonomik, diplomatik vb. yönlerden yardım talep ederek rakiplerini dengelemeye çalışmıştır.
3. 1977 yılının Mayıs ayında MPLA içerisindeki Nito Alves'in öncülük ettiği Nitocuların darbe girişimi karşısında iktidarının kırılgan yapısını gören Neto hükümeti Küba'yla -ve bazı iddialara göre SSCB'yle- daha yakın bir müttefiklik ilişki kurmuştur.

5.1.2. Jose Eduardo Dos Santos'un İktidar Yılları

Angola'nın modern dönemdeki kurucusu ve ilk devlet başkanı olarak kabul edilen MPLA lideri Agostino Neto kanser tedavisi gördüğü Moskova'da 10 Eylül 1979'da hayatını kaybetmiştir. 20-21 Eylül 1979 tarihlerinde Neto'nun yerine sırasıyla MPLA başkanlığı ve Angola Cumhurbaşkanlığı görevlerini üstlenen Jose Eduardo Dos Santos ise 2017 yılına kadar bu görevlerini sürdürerek Ekvator Ginesi Başkanı Teodoro Obiang Nguema Mbasogo'nun ardından Afrika'da en uzun süre iktidarda kalan devlet başkanı olmuştur (Fredriksen, 2003: 139-141). Dos Santos'un iktidarı altında geçen 1979-1988 yılları arasında Angola'nın iç ve dış politikasındaki gelişmeler, tıpkı selefi Neto devrinde yaşananlarda olduğu gibi, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımlarıyla son derece uyumludur. Bu dönemde her ne kadar FNLA etkisini yitirerek yalnızca sınırlı bir kitleye hitap eden bir siyasi parti hüviyetine bürünmüşe de, aldığı dış destekler sayesinde yeniden organize olan ve güçlenen UNITA ise MPLA hükümeti için başlıca tehdit kaynağını oluşturmuştur. Angola'nın tamamına hitap eden alternatif bir hükümet kurma iddiasını 1980'li yıllarda da sürdüren Jonas Savimbi, Güney Afrika'dan ve ABD'den aldığı yardımlarla MPLA'yı devirerek iktidarını meşrulaştırmaya çalışmıştır. Dos Santos yönetimi ise aynı süreçte iktidarını korumak ve alternatif hükümet olma iddiasındaki UNITA'yı tamamen bertaraf edebilmek için SSCB ve Küba'yla olan ittifakını sürdürmüştür (Schwarzler, 2017: 91-99). Böylece, 1970'li yılların ikinci yarısına benzer bir şekilde, Angola'daki iktidar mücadelesinin "uluslararasılaşmış yapısı" 1980'li yılların sonlarına kadar değişmemiştir.

Geçmişte MPLA içerisinde önemli görevler üstlenen Dos Santos, Neto'yla aynı siyasi gelenekten beslenmesine rağmen dış politikada Batılılara karşı selefinden daha ılımlı bir yaklaşım sergilemiştir. İdeolojik yönü ağır basan isimleri parti yönetiminden uzaklaştıran, teknokrat olarak nitelendirilen alanında uzman-yetenekli kişilere şans tanıyan ve farklı etnik kimliklere daha toleranslı davranan Dos Santos yönetimi, ülke ekonomisini görece liberalleştirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda, Neto yönetiminin Batılıların UNITA'ya olan desteğini kırmak amacıyla başlattığı ticari teşvikler, parti içerisindeki konumunu güçlendiren Dos Santos döneminde de sahiplenilerek kapsamları genişletilmiştir (Collelo, 1991: 48). Angola'nın Batılı ülkelerle olan ekonomik bağlarını güçlendirmek isteyen Dos Santos hükümeti, bir yandan petrol alanında yatırım çekmek amacıyla yabancı şirketlere çeşitli imtiyazlar tanırken, diğer yandan ise Dünya Bankası'nın ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) ileri sürdüğü temel prensiplerle uyumlu bir yol izlemiştir.

Böylece, Dos Santos'un iktidarı altındaki Angola, söz konusu kurumlarca doğrudan yabancı yatırım almaya hak kazanan bir ülke görüntüsü çizmiştir (Fredriksen, 2003: 140; Bayram, 2016: 373). İç politikada ise en büyük çıkmazı olan UNITA sorununun bastırılabilmesi için hem SSCB ve Küba'dan alınan destekle askeri yöntemlere başvurulmuş (Breytenbach, 1997: 58-62; James, 1992: 162-177), hem de gerektiğinde Savimbi, Güney Afrika ve ABD de dahil olmak üzere yerel, bölgesel ya da uluslararası aktörlerle diplomatik müzakereler yürütmekten kaçınılmamıştır. Kısacası, Dos Santos döneminde Angola -ve MPLA hükümeti- ekonomik olarak Batılı ülkelere de açılabilme yolunda çaba göstermişse de, siyasi iktidarını sürdürebilmek adına SSCB ve Küba'ya yaslanmayı sürdürmek zorunda kalmıştır (Ohlson ve Stedman, 1994; Tvedten, 1997: 38-39). Öte yandan, UNITA ise MPLA'yı dengeleyebilmek adına Güney Afrika ve ABD ile iş birliğine devam etmiştir.

5.1.2.1. Bütüncül Dengeleme I: MPLA'ya Karşı UNITA-Güney Afrika-ABD İttifakı

1980'li yıllara gelindiğinde, Roberto'nun FNLA'sı etkisizleşerek iç savaştan çekilmiş, UNITA lideri Savimbi ise kendi ifadesiyle "Angola'daki yeni sömürgeciliğe" karşı savaşını devam ettireceğini ilan ederek MPLA-Küba-SSCB üçlüsüyle mücadeleyi bırakmayacağını açıklamıştır. Ancak tıpkı geçmişte olduğu gibi, bu dönemde de Savimbi'nin bu mücadeleyi yalnızca kendi partisinin/örgütünün imkanlarıyla vermesi mümkün olmamıştır. Bu nedenle karargahını Angola'nın güneydoğusunda yer alan Jamba kentine kuran UNITA, Apartheid rejiminin işgali altında olan Namibya aracılığıyla Güney Afrika'nın kendisine sunduğu maddi, askeri, teknik ve lojistik imkanlarla güçlenerek bir kez daha MPLA'yı dengeleme ve iktidarı ele geçirme arayışı içerisinde olmuştur (Bayram, 2016: 373). Dolayısıyla, Jamba kenti alternatif bir hükümet olma iddiasında olan UNITA'nın -bir anlamda- başkenti ve Pretorya yönetimiyle etkileşime geçilen nokta olması itibariyle önem arz etmiştir (Pearce, 2012: 458-459).

Hatta SSCB karşıtı uluslararası bir girişim olan Demokratik Enternasyonal (Democratic International) de 1985 yılında Savimbi'nin ev sahipliğinde bu şehirde toplanmıştır (Cowell, 1985: 16). Güney Afrika desteğiyle moral ve güç kazanan Savimbi'nin savaşçıları bu dönemde Benguela Demiryolu'na yönelik saldırılarda bulunma; çeşitli ulaşım güzergahlarına mayın döşeme, elektrik nakil hatlarını havaya uçurma; barajlara, maden tesislerine ve kahve tarlalarına saldırma; ses getirmek amacıyla yabancı teknisyenleri rehin alma gibi yöntemler benimsemiştir (Collelo, 1991: 49-50). Güney Afrika'nın yanı sıra, başta ABD olmak üzere Batılıların ilerleyen yıllarda Savimbi'ye yönelik -örtülü veya açık bir şekilde- artan gelişmiş

askeri malzeme ve teknik destekleri de UNITA'nın kırsal bölgelerdeki faaliyetlerini ve yıkıcı iç savaşı devam ettirmesine olanak sağlamıştır (Rosie, 2020: 4). Öyle ki 1980'li yıllarda UNITA mensupları büyük oranda Apartheid rejiminin -ve kısmen Batılıların- yardımları sayesinde Angola'nın 18 eyaletinin 17'sinde operasyon yapabilecek kapasiteye ulaşmıştır (James, 2004: XIX).

ABD'nin ve Zaire'nin Angola İç Savaşı'ndaki rollerinden geri adım atmak zorunda kalması başlangıçta Güney Afrika'yı MPLA-Küba-SSCB ittifakının karşısında konumlanan UNITA'nın -en azından görünürde- en önemli dış destekçisi haline getirmiştir. 1976 yılının Mart ayından itibaren askerlerini Angola'dan çekmesine rağmen, Güney Afrika hükümetinin UNITA'yı desteklemeye devam etmesinde geçmiştekiyle benzer nedenler etkili olmuştur: Komünizm karşıtlığı ve SWAPO ile Afrika Ulusal Kongresi (ANC) sorunu (James, 2004: XIX). Bilhassa sosyalist/komünist ülkelerden Apartheid rejimine dair yükselen eleştiriler, Pretorya yönetimini sosyalist/komünist bir dünya görüşüne sahip olan MPLA'nın çıkarlarının aleyhine hareket etmeye zorlamıştır. Bununla bağlantılı olarak, Namibya'nın bağımsızlığı için mücadele eden SWAPO militanları ve Pretorya'daki iktidarı değiştirmek isteyen ANC 1980'li yıllara gelindiğinde de Angola topraklarında rahat bir hareket alanı bulmuş ve MPLA-Küba-SSCB ittifakı tarafından Güney Afrika'ya karşı somut bir şekilde desteklenmiştir. ABD'nin Clark Ek Maddesi kararından sonra Angola'da savaşan gruplara desteğini kâğıt üzerinde de olsa kesmesinin ardından ise Pretorya rejimi 1980'li yılların ilk yarısında UNITA'ya doğrudan doğruya sahip çıkan, diğer bir ifadeyle bu ülkede komünist bloğa karşı açık bir şekilde mücadele eden tek aktör olarak kalmıştır (Bissonnette, 1991: 67). Bu kapsamda Güney Afrika hükümeti bir yandan Angola topraklarında faaliyet gösteren SWAPO mensuplarına karşı askeri operasyonlar gerçekleştirirken (Collelo, 1991: 49), diğer yandan ise MPLA-Küba-SSCB ittifakının saldırıları karşısında Savimbi'nin savaşçılarını korumuş ve dolayısıyla iç savaşın ömrünün uzamasının sorumlularından biri olarak karşımıza çıkmıştır (James, 2004: X).

Küba ve SSCB tarafından desteklenen MPLA'nın Apartheid rejiminin ulusal güvenlik problemi olarak addettiği SWAPO ve ANC militanlarına para, üs eğitim ve lojistik desteği vermesi, Güney Afrika'nın 1980-83 yılları arasındaki çeşitli dönemlerde binlerce askeriyle Angola'nın güney bölgelerinde yer alan şehirlerde operasyon(lar) düzenlemesine yol açmıştır (James, 2004: XIX). 1981 yılında SADF binlerce mensubunu Angola'nın güneybatısına sokarak sınırın 120 kilometre içerisine kadar ilerlemiştir. 1982-83 yıllarında da benzer müdahaleler yaşanmış, Güney Afrika ordusu hem SWAPO-ANC kamplarına hem de MPLA'nın ekonomik kaynaklarına agresif bir şekilde saldırmıştır (Collelo, 1991: 49-50;

Bayram, 2016: 373-374). Örneğin Cunene, Cuanda Cubango ve Lubango eyaletleri bu yıllarda SADF birliklerinin SWAPO-ANC mensuplarına askeri üs ve kamp sağladığı için saldırdığı Angola şehirlerinden bazılarıdır (Tvedten, 1997: 38-39; Kalley ve Schoeman, 1997: 13-14). Güney Afrika hükümeti söz konusu operasyonlar neticesinde birtakım askeri başarılar kazanmışsa da, uluslararası toplumun baskılarına maruz kalmak ve birçok ülke ya da organizasyon tarafından kınanmak suretiyle diplomatik alanda iyiden iyiye yalnızlaşmıştır. 1980'li yılların ilk yarısında, Güney Afrika birlikleri yalnızca SWAPO-ANC-Angola hedeflerine saldırmakla yetinmemiş, aynı zamanda Pretorya yönetiminin yardımıyla kendisini toparlayan UNITA'ya da MPLA-Küba-SSCB ittifakı karşısında teçhizat ve muharebe birlikleri desteği vermiştir (Bissonnette, 1991: 67). Bu dönemde de SADF birlikleri, UNITA'nın MPLA'nın askeri kanadı olan FAPLA'yla girdiği çatışmalarda aktif rol almıştır. Böylece, UNITA-Güney Afrika ve MPLA-Küba ittifakları çatışma mevzilerinde bir kez daha karşı karşıya gelerek Angola'daki iktidarın kimin elinde kalacağını belirlemeye çalışmışlardır (Collelo, 1991: 49-50).

Şiddetin dozunun olabildiğinde arttığı bir ortamda, Luanda ve Pretorya hükümetleri sorunlarını çözmek için diplomatik çözüm arayışlarında da bulunmuşlardır. Bu kapsamda, 16 Şubat 1984'te MPLA ve Güney Afrika hükümetleri arasında imzalanan "Lusaka Mutabakatı (Lusaka Accords)" Angola'da iki taraf arasında gerçekleşen çatışmalara son vermeyi amaçlamıştır. Anlaşmayla birlikte Güney Afrika ve Küba askerlerinin aşamalı bir şekilde Angola'yı terk etmesi, SWAPO militanlarının FAPLA'nın yardımlarıyla bu ülkeden çıkarılması ve anlaşmanın uygulanması için ortak bir komisyon kurulması gibi hususlar öngörülmüştür (Ohlson ve Stedman, 1994: 98-99). Ne var ki Angola'daki çatışmaların çok aktörlü ve çok boyutlu yapısının yeterince dikkate alınmaması nedeniyle Lusaka Mutabakatı'nın getirdiği sükûnet ortamı kısa sürede dağılmıştır. Örneğin, MPLA iktidarının garantörleri hüviyetinde olan Küba'nın ve SSCB'nin söz konusu anlaşmayı sahiplenmek yerine Castro'nun ifadesiyle "oldubittiye getirildiklerini iddia ederek" eleştirmeyi tercih etmesi mutabakat atmosferini zayıflatmıştır (Gleijeses, 2006: 28). Diğer bir örnek olarak ise, SWAPO ve UNITA gibi yerel unsurların çatışmaların tarafı olmasına rağmen anlaşmada imzacı olarak yer almamaları uzlaşmaya varılan hükümlerin uygulanabilirliğini zayıflatmıştır.

Nitekim hem UNITA hem de SWAPO Lusaka Mutabakatı imzalandıktan sonra dahi faaliyetlerini kesintisiz sürdürmüş, bu durum Luanda ve Pretorya yönetimleri tarafından eleştirilmiştir (Schwarzler, 2017: 93). Üstelik sözleşmenin ardından ne Güney Afrika askerlerini tam olarak çekmiş, ne de MPLA hükümeti Pretorya yönetiminin anlaşma hükümleri

gereğince Kübalı askerlerin çekilmesi yönündeki taleplerine olumlu yanıt vermiştir (Saunders ve Onslow, 2010: 237). 1985 yılının ortalarına gelindiğinde ise, bahsi geçen anlaşma koşulları hem MPLA hem de Güney Afrika tarafından açık bir şekilde ihlal edilmiştir. Bu kapsamda, Küba ve SSCB destekli MPLA kuvvetleri Mayıs ayında Savimbi'nin kalesi konumundaki Jamba kentine saldırmıştır. Güney Afrika yönetimi ise kendileri için son derece önemli olan bu kentin düşmemesi için askerlerini çeşitli mühimmatlarla birlikte UNITA'nın yardımına göndermiştir (James, 2004: X). Böylece, MPLA-SSCB-Küba ve UNITA-Güney Afrika ittifakları arasındaki Angola'da yönetimin kimin elinde kalacağına yönelik iktidar mücadelesi kısa bir aranın ardından yeniden gün yüzüne çıkmıştır.

Uluslararası konjonktürün etkisiyle Soğuk Savaş'taki yumuşama döneminin sona erdiği 1980'li yıllarda, SSCB'nin Afrika'daki etkisini azaltmak isteyen ABD hükümeti iki yönlü bir Angola politikası izlemiştir. Ronald Reagan yönetimi iktidarının ilk döneminde (1981-1985) bu ülkedeki çatışmaları sona erdirmek ve dolayısıyla ticari ilişkiler içerisinde olduğu MPLA hükümetini Moskova'nın yörüngesinden uzaklaştırmak için diplomatik yöntemlere başvurmuştur. Bu doğrultuda, Beyaz Saray'ın Afrika'dan sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı olan Chester Crocker'ın 1981 yılından itibaren uygulama koyduğu "Bağlantı Politikası (Linkage Policy)" Reagan yönetiminin attığı en somut adımlardan biri olarak karşımıza çıkmıştır (Tvedten, 1997: 38-39; Hashimoto, 2006). MPLA hükümetinin Sovyet nüfuz alanından uzaklaşması için ülkedeki yabancı askerlerin çekilmesi gerektiği fikrinden hareketle hazırlanan bu politika dahilinde, yabancı askerler sorunun çözüme kavuşturulması için birbiriyle bağlantılı üç koşulun yerine getirilmesi öngörülmüştür (Kagan-Guthrie, 2009: 68-71):

1) SSCB nüfuzunun azalması için Küba askerlerinin Angola'dan çekilmesi
2) Küba askerlerinin Angola'dan çekilmesi için Güney Afrika askerlerinin ülkeyi terk etmesi
3) Güney Afrika askerlerinin ülkeyi terk etmesi için Luanda-Pretorya ilişkilerinde bir güvenlik tehdidi olarak ön plana çıkarılan Namibya'ya bağımsızlık verilmesi.

İlerleyen süreçte, Apartheid hükümeti ABD tarafından gündeme getirilen bu planı kabul ederek Namibya'nın bağımsızlığının tartışılabileceğinin sinyallerini vermiştir (Tome, 1992: 76; Gleijeses, 2006: 122, 125). Havana yönetimi ise, Kübalı askerlerin Angola'dan çekilmesinin ancak yabancı askerlerin bu ülkeden ve Namibya'dan tamamen ayrılmasına karşılık gelen

onurlu bir çıkışla mümkün olabileceğini her fırsatta vurgulamıştır (Kagan-Guthrie, 2009: 74). Crocker'ın uzun yıllar boyunca müzakere edilen, Güney Afrika tarafından kabul edilen, Küba tarafından çeşitli koşullara bağlanan ve uluslararası toplum tarafından Apartheid yönetimine tolerans sağlandığı gerekçesiyle eleştirilen planı Angola'daki çatışma ortamından kaçınılmaz olarak etkilenmiştir. Bu kapsamda, Güney Afrika'nın Angola topraklarına operasyonlar düzenlediği dönemlerde veya 1985 yılında patlak veren karşılıklı çatışmalar esnasında bu planın uygulanmasına yönelik müzakereler sekteye uğramıştır (Kagan-Guthrie, 2009: 71-73). Her ne kadar Hellman (1988: 265-283), Ungar ve) Vale (1985: 237-252) ve Thomson (1995: 83-101) gibi yazarlar tarafından kısa vadede uygulamada başarısız bir plan olarak değerlendirilse ve Reagan yönetiminin ikinci döneminde Angola politikasında değişiklik yapmasına yol açtığı iddia edilse de, Kagan-Guthrie (2009: 65-66) Crocker'ın "Bağlantı Politikası" aracılığıyla ektiği tohumların 1980'li yılların sonuna doğru Angola'da barış ikliminin oluşmasına, yabancı askerlerin ülkeden çekilmesine ve Namibya'nın Güney Afrika'dan bağımsızlığını kazanmasına büyük bir katkı sağladığını iddia etmektedir.

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren dünyada iki süper güç arasındaki ilişkilerin daha gergin bir çehreye bürünmesi, Angola'da karşılıklı çatışmaların şiddetinin artması ve Crocker'ın Bağlantı Politikası'nın görünürde etkisiz kalması, Reagan yönetiminin iktidarının ikinci döneminde bu ülkede yaşananları Soğuk Savaş rekabeti çerçevesinde ele almasına neden olmuştur (Falk ve Campbell, 1988: 21). Bu doğrultuda, üçüncü dünyada SSCB'yi dengelemek için anti-komünist grupları destekleme yönünde bir irade ortaya koyan ABD hükümeti, 1985 yılının Temmuz ayında ABD'nin Angola'da savaşan tarafları desteklemesini görünürde engelleyen "Clark Ek Maddesi'nin" Senato tarafından 63'e karşı 34, Kongre tarafından 236'ya karşı 185 oyla kaldırılmasını sağlamıştır (Scott, 1996: 129-130). Başkan Reagan, 1986 ve 1988 yıllarında devlet başkanı olarak kabul ettiği UNITA lideri Jonas Savimbi'yi Beyaz Saray'da ağırlayarak kendisine destek açıklamasında ve zafer temennisinde bulunmuştur (Bayram, 2019: 101; UNHCR, 1999: 5; Hunt, 1986; Reagan, 1988, Staeger ve Rotberg, 2007: 30).

1986 yılından itibaren ise ABD hükümeti UNITA'ya yönelik bir yardım programını ilan etmiş, takip eden iki yılda bu örgüte yılda ortalama 15 milyon dolar aktarmıştır (Bissonnette, 1991: 65). Bu dönemde Savimbi'nin MPLA'yla olan mücadelesinde Beyaz Saray'dan yoğun bir destek almasında, anti-komünist bir görüntü çizmesi kadar Amerikan siyasetinde etkili olan Micheal Johns ve Grover Norquist gibi önde gelen birçok muhafazakâr isimle yakın ilişkiler kurması da etkili olmuştur (Bellant, 1991: 53-54; Dreyfuss, 2001). Bu kapsamda, ABD tarafından verilen son teknoloji ürünü silahlar, iletişim sistemleri, tanksavar füzeler, stringer

füzeleri ve Savimbi'nin savaşçılarının bazı CIA ajanları tarafından eğitilmesi Güney Afrika desteğiyle birleşince UNITA'yı MPLA karşısında yeniden etkili bir silahlı muhalif örgüt haline getirmiştir (Schwarzler, 2017: 100). Dolayısıyla, bu dönemde Savimbi'nin Güney Afrika'yla ve özellikle 1980'li yılların ardından ABD'yle kurduğu müttefiklik ilişkisinin neticesinde MPLA'yı dengeleyerek iktidarı ele geçirme arayışı içerisinde olduğu görülmüştür.

5.1.2.2. Bütüncül Dengeleme II: UNITA'ya Karşı MPLA-Küba-SSCB İttifakı

Jonas Savimbi'nin UNITA'sı örneğinde olduğu gibi, Dos Santos'un başkanlığındaki MPLA'nın 1980'li yıllarda dış aktörlerle kurduğu ilişkilerin muhtevası da Steven David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'yle açıklanmaya uygundur. Bu dönemde Dos Santos yönetimi iç politikada aldığı tedbirlerle parti/hükümet içerisindeki gücünü ve konumunu sağlamlaştırırken, dış politikada kurduğu ittifaklarla ise iç tehditleri dengelemeyi amaçlamıştır (Collelo, 1991: 47-48) Güney Afrika ve ABD tarafından desteklenen Savimbi'nin UNITA'sı, 1980'li yılların tamamı boyunca MPLA iktidarının sürdürülebilirliği için başlıca tehdit kaynağını oluşturmuştur. Dos Santos ve arkadaşları yeniden aktifleşen UNITA tehdidini bertaraf edebilmek için Neto'nun 1970'li yılların ikinci yarısında Küba ve SSCB'yle kurduğu ittifakı bu dönemde de sürdürmek durumunda kalmıştır (Munslow, 1986: 204-205). Bu doğrultuda, MPLA hükümeti Sovyet yardımları ve Kübalı savaşçılarla bir yandan UNITA-Güney Afrika ittifakının gerçekleştirdiği saldırılara karşı koyarken (Collelo, 1991: 49-50), diğer yandan ise bu ittifakın Angola'daki kalesi hüviyetinde olan Jamba kentine saldırarak UNITA'yı etkisizleştirmek yoluyla iktidarını sağlamlaştırmak istemiştir (James, 2004: X). Böylece, MPLA ve UNITA'nın yabancı unsurlarla iktidarı korumak veya iktidara gelmek amacıyla ulusal çıkarlar pahasına kurdukları ittifaklar 1980'li yıllarda da yabancı askerlerin Angola topraklarında faaliyet göstermelerine yol açarken; Küba ve SSCB'nin Lusaka Mutabakatı'na yönelik tutumlarından anlaşılacağı üzere Angola'yı ilgilendiren sorunların söz konusu yabancı unsurların rızası olmadan çözülmesini de güçleştirmiştir.

MPLA ve UNITA'nın birbirleriyle olan mücadeleden dış aktörlerle kurdukları ittifaklara dayanarak galip çıkma yönündeki iradeleri, Angola'nın 1980'li yıllarda da bölgesel sorunlardan (Namibya) ve bilhassa Soğuk Savaş rekabetinden (ABD-SSCB-Küba) kaçınılmaz bir şekilde etkilenmesiyle sonuçlanmıştır. Bu dönemde Pretorya ve Washington'daki hükümetlerinin UNITA'yı desteklemesi, komünist dünyanın önde gelen figürlerinden olan SSCB ve Küba'nın MPLA'ya olan yardımlarını arttırmalarına neden olmuştur. Nitekim Güney Afrika'nın 1980'li yılların ilk yarısında Angola'ya yönelik saldırıları (Collelo, 1991: 49-50;

Bayram, 2016: 373-374) ve 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren ABD'nin Savimbi'ye yeniden aleni bir şekilde katkı sunması (Falk ve Campbell, 1988: 21), Moskova ve Havana yönetimlerinin MPLA'yı destekleme konusundaki kararlılıklarını pekiştirmiştir. Bu kapsamda, Pretorya ve Washington yönetimleri Angola'daki iktidar mücadelesine daha fazla müdahil oldukça, Luanda'daki hükümete yönelik Sovyet yardımlarının ve Angola'ya gelen Kübalı askerlerin sayısının da arttığı gözlemlenmiştir (James, 2004: XIX-XX; Bissonnette, 1991: 65-66,; Bayram, 2016: 374). Örneğin Washington'ın UNITA'ya yıllık ortalama 15 milyon dolar nakdi ve çeşitli askeri envanter yardımlarında bulunduğu bir ortamda (Bissonnette, 1991: 65); Moskova yönetimi yalnızca 1982-86 yılları arasında MPLA'ya 4,9 milyar dolar değerinde para, silah ve teçhizat yardımı yapmıştır. 1987 ve 1988 yıllarına gelindiğinde ise Moskova hükümeti MPLA'ya çeşitli uçaklar, ağır silahlar ve hava savunma sistemleri teslim etmiştir (Leão, 2007: 14). Dos Santos hükümetinin SSCB'den aldığı bu yardımlar, UNITA ve Güney Afrika birliklerine karşı olan mücadelesinde iktidarını savunma ve genişletme noktasında oldukça önemli katkılar sunmuştur.

Küba Devlet Başkanı Fidel Castro Güney Afrika'nın 1975 yılının Ekim ayında başlattığı Savannah Operasyonu'na yanıt olarak Angola'ya gönderilen Kübalı askerlerin söz konusu operasyon sona erdikten sonra çekilmesini planlamıştır. Ancak bu askerlerin önemli bir kısmı FNLA-Zaire ve UNITA-Güney Afrika ittifakı Luanda'nın dışına püskürtüldükten sonra dahi MPLA iktidarına yönelik tehlikelerin tam olarak ortadan kalkmaması nedeniyle bu ülkede kalmaya devam etmiştir (Schwarzler, 2017: 96). Zira Pretorya yönetiminin 1980-83 yılları arasındaki çeşitli dönemlerde binlerce askeriyle Angola'nın güney bölgelerinde yer alan şehirlerde operasyon(lar) düzenlemesi ise Angola'daki Kübalı askerlerin sayısının artmasıyla neticelenmiştir. Bu doğrultuda, MPLA'ya destek için gelen Kübalıların sayısı 1983 yılında 30.5000'e, 1985 yılında 40.000'e, 1988 yılında ise yaklaşık 50.000'e ulaşmıştır (Tvedten, 1997: 39; James, 1992: 231; Bissonnette, 1991: 66). 1980'li yıllarda Angola'daki Kübalı askerlerin büyük bir kısmı FAPLA'nın yanında Güney Afrika askerlerine karşı savaşmış, yalnızca küçük bir kısmı (3000 civarı) UNITA mensuplarıyla doğrudan çatışmaya girmişlerdir (Schwarzler, 2017: 97).

Bu süreçte Castro yönetimi, Kübalı askerlerin ülkelerine dönmelerine yönelik bölgesel ve uluslararası girişimlere ise temkinli yaklaşmıştır. Örneğin, Crocker'ın Kübalı askerlerin Angola'yı terk etmesini amaçlayan "Bağlantı Politikası'nın" kabul edilebilmesi için bu ülkedeki bütün yabancı askerlerin çekilmeleri şartını öne sürerek Güney Afrikalı askerlere vurgu yapılmıştır. Ancak Angola'daki Kübalı askerlerin ülkelerine geri dönebileceği onurlu bir

çözüm yolu arayan Havana yönetimi, Crocker görüşmelerinin dolaylı yoldan da olsa bir parçası olmak için çaba göstermiştir (Kagan-Guthrie, 2009: 74). Üstelik Küba yönetiminin bu tavrı dönemin MPLA hükümeti tarafından da desteklenmiştir (Collelo, 1991: 48-51). Küba hükümeti adına konuşan Castro, 1984 yılında MPLA ile Güney Afrika hükümetleri arasında imzalanan ve yabancı askerlerin Angola'yı aşamalı olarak terk etmesini öngören Lusaka Mutabakatı'na da bir "oldu-bittiye getirildiklerini iddia ederek" karşı çıkmıştır (Gleijeses, 2006: 28).

İdeolojik olarak zıt kutuplarda yer almalarından ötürü normal şartlar altında Kübalı askerlerin ABD menşeli bir tesisi koruması beklenmedik bir durumdur. Ancak ironik bir şekilde, Angola'daki iç savaş esnasında bu ülkede bulunan Kübalı askerlerin bir kısmı, MPLA hükümeti tarafından işletme izni verilen ve Angola'da faaliyet gösteren Chevron ve Gulf Oil Company gibi bazı Amerikan şirketlerine ait petrol tesislerini korumuştur (Billion, 2001: 65; Frynas ve Wood, 2001: 593). Bu dönemde iktidarını sürdürebilmek, vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını giderebilmek ve iç savaşın artan masraflarını karşılayabilmek için petrol gelirlerine neredeyse bağımlı olan MPLA'nın, her geçen yıl daha fazla sayıda Kübalı askeri bu ülkeye davet etmesinin nedenlerinden birinin de petrol tesislerinin korunması olduğu düşünülmüştür (Fredriksen, 2003: 140; Bayram, 2016: 374; Bayram, 2019: 102). Örneğin 1986 yılında Luanda hükümetinin kontrolü altındaki topraklarında, Cabinda'da, faaliyet gösteren Chevron petrol şirketine ait tesislerin UNITA-SADF milislerinin olası saldırılarında zarar görmemesi için Havana yönetimi tarafından ek 2000 asker gönderilmiştir (Zolberg vd., 1989: 312). Öte yandan, söz konusu petrol gelirlerinin Angola'da birçok alanda olduğu gibi MPLA karşıtı ittifaka karşı savaşan Kübalı askerlerin Luanda hükümetine maliyetinin karşılanması noktasında da zaruri olduğu düşünüldüğünde, bu durum daha iyi anlaşılacaktır (Polack, 2013). Nitekim Bayram'ın (2019:102) Nathaniel Sheppard Jr.'dan (1986) aktardığına göre, Angola'da görevli Kübalı bir Yüzbaşı olan Pedro Valdez Alfonso ülkesinin askerlerinin neden ABD tesislerinde nöbet tuttuğuna ilişkin bir soruya "*Amerikalıları değil, Angola'nın ekonomik hedeflerini korumak için buradayız"* şeklinde cevap vererek meselenin özünü açık bir şekilde ifade etmiştir.

Angola'da ABD ve SSCB'nin dışarıdan destek verdiği, Güney Afrika ve Küba'nın ise bizzat katıldığı MPLA ve UNITA arasında 1980'li yıllardaki çatışmalar kesin bir sonuç vermemiştir. Örneğin 1981-84 yılları arasında çeşitli dönemlerde Güney Afrika'nın SWAPO-ANC hedeflerini etkisizleştirmek için Angola'ya ve MPLA'nın ekonomik hedeflerine yönelik gerçekleştirdiği saldırılar, SSCB'nin artan yardımları ve sayıları çoğalan Kübalı askerler

sayesinde dengelenmiştir (Collelo, 1991: 48-51). Yıllar süren çatışmalardan iki tarafın da somut bir fayda elde edememesi üzerine, MPLA'yla anlaşan Pretorya hükümeti 1984 yılında imzalanan Lusaka Mutabakatı'nın ardından askerlerinin bir kısmını Angola topraklarından geçici olarak çekmiştir (Ohlson ve Stedman, 1994: 98-99). 1985 yılında UNITA tarafından Jamba kentinde düzenlenen ve güvenliğini SADF birliklerinin sağladığı Demokratik Enternasyonel ise yabancı askerlerin desteklediği MPLA ve UNITA birlikleri arasında yeni bir çatışma ortamının fitilini ateşlemiştir (Eaaston, 2000: 165-167; Brittain, 1998A: 23). Çeşitli anti-komünist örgütlerin katıldığı ve Sovyet emperyalizmine karşı mücadele çağrısı yapılan toplantının ardından, MPLA adına savaşan FAPLA ve Küba birlikleri UNITA'yı etkisiz hale getirmek için aynı yıl içerisinde Jamba kentine bir saldırı düzenlemişlerdir (Breytenbach, 1997: 58; James, 1994: 320). Ancak Güney Afrika'nın UNITA'nın pozisyonunu korumak adına havadan ve karadan saldırı düzenlemesi üzerine 1985-86 yıllarında süren operasyonların ardından bir netice alamayan söz konusu birlikler geri çekilmek zorunda kalmıştır (Fouri, 1990: 27; James, 1992: 162-177).

Benzer bir şekilde, SSCB tarafından desteklenen MPLA adına savaşan FAPLA ve Küba birlikleri 1987 yılında Jamba şehrini ele geçirmek için bir kez daha saldırmışlardır. SADF kuvvetlerinin kapsamlı desteği neticesinde saldırıyı savuşturan Savimbi'nin önderliğindeki UNITA savaşçıları bu kez karşı taarruza geçerek MPLA'yı Cuando Cubango eyaletinde yer alan Cuito Cuanavale şehrine kadar geri çekilmeye zorlamış ve bu şehri kuşatmışlardır. Dönemin Küba Devlet Başkanı Castro ise şehrin kuşatıldığını öğrenmesinin ardından askerlerine ne pahasına olsun Cuito Cuanavale'nin elde tutulmasını emretmiştir. 1988 yılının Mart ayına gelindiğinde, MPLA ve Küba birliklerinin gerçekleştirdiği Jamba kuşatmasında olduğu gibi UNITA ve Güney Afrika birliklerinin gerçekleştirdiği Cuito Cuanavale kuşatması da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Buna karşın, hem Jamba'yı elde tuttuğunu ifade eden UNITA-Güney Afrika ittifakı hem de Cuito Cuanavale'nin düşmediğini belirten MPLA-Küba ittifakı zafer ilan etmiştir. Jamba ve Cuito Cuanavale kuşatmalarından kimi zaferle çıktığından bağımsız olarak, söz konusu çatışmalar ne Küba'nın MPLA'yı ne de Güney Afrika'nın UNITA'yı yalnız bırakmayacağının anlaşılmasına yol açmıştır. 1980'li yılların sonunda uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler ve bir nevi çıkmaz olarak nitelendirilen silahlı çatışmaların herhangi bir çözüm sunmaktan çok uzak kalması ise, yabancı askerlerin Angola'daki varlığının sona ermesi için müzakerelerin başlaması gerektiğini bariz bir şekilde ortaya çıkarmıştır (Fouri, 1990: 27-28; Breytenbach, 1997: 58-62; James, 1992: 162-177; James, 2004: X).

Kısacası bu alt başlıkta, Angola'da Dos Santos'un iktidarı altında geçen 1980'li yıllarda MPLA ve UNITA'nın dış politikada kurduğu ittifakların Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensipleriyle iki açıdan uyum içerisinde olduğu iddia edilmiştir:

1) MPLA'nın meşruiyetini bu dönemde de reddeden ve Angola'da Küba-SSCB kaynaklı yeni sömürgecilikle mücadele ettiğini iddia eden Savimbi'nin liderliğindeki UNITA, Güney Afrika ve ABD'den aldığı destekle kendi varlığı için bir tehdit olarak gördüğü MPLA'yı iktidardan düşürmeye çalışmıştır.
2) Güney Afrika ve ABD tarafından desteklenen alternatif bir hükümet olma iddiasındaki UNITA'nın iktidarının sürdürülebilmesi için birincil tehdit unsuru olduğunu düşünen Dos Santos'un yönetimindeki MPLA yönetimi, gerek Güney Afrika-UNITA saldırganlığını dengelemek ve gerekse UNITA'yı da -geçmişte FNLA'ya yaptığı gibi- tamamen etkisizleştirmek için Küba ve SSCB'den yardım almıştır.

Sonuç olarak, 1975-88 yılları arasındaki dönemi kapsayan bu bölümün tamamında hem Neto hem de Dos Santos'un iktidarları döneminde MPLA, FNLA ve UNITA'nın birbirlerini dengelemek için dış aktörlerle kurdukları ittifakların Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde yorumlanabileceği öne sürülmüştür. Bu noktada, "neden birçok devlet tarafından Angola'nın meşru hükümeti olarak kabul edilen MPLA'nın yanı sıra FNLA ve UNITA'nın da ittifak ilişkilerinin incelendiği" sorusu akıllara gelebilmektedir. İlk olarak, FNLA ve UNITA'nın MPLA'nın meşruiyetini reddederek alternatif bir hükümet kurma iddiasında bulunmaları ve söz konusu iddianın bazı devletler tarafından tanınması bu üç aktörün de dış politikada kurdukları ittifakların incelenmesini zorunlu kılmıştır. Örneğin UNITA lideri Jonas Savimbi'nin MPLA'nın işgal etmek için saldırdığı Jamba şehrinde Güney Afrika desteğiyle neredeyse bir başkentin bütün gerekliliklerini taşıyan idari bir yönetim mekanizması kurduğu göz ardı edilmemelidir (Péclard, ve diğerleri, 2019: 13; Pearce, 2012: 458-459). İkinci olarak, Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni literatüre kazandıran Steven David ile gerçekleştirilen görüşmede, yazar birden çok aktörün iktidar olma iddiasında bulunduğu ve ülkenin farklı bölgelerinde hakimiyet kurdukları bir ortamda başkenti elinde tutan partinin "iktidarını koruma" kaygısıyla kurduğu ittifakların da başkenti ele geçirmek isteyen partinin "iktidara gelme" isteğiyle gerçekleştirdiği ittifakların da söz konusu teori kapsamında değerlendirilebileceğini belirtmiştir.[65] Bu nedenle, iktidarını korumak isteyen MPLA

[65] Steven David ile Zoom programı üzerinden çevrimiçi olarak gerçekleştirilen röportaj: (David, 16 Şubat 2022).

Angola'nın mutlak temsilcisi olarak kabul edilse dahi, MPLA'nın meşruiyetini reddeden ve alternatif bir iktidar oluşturarak onun yerini almak isteyen FNLA ve UNITA'nın dış politika ittifakları da Bütüncül Dengeleme Teorisi kapsamında değerlendirilmiştir.

5.2. Brazzaville Protokolü'nden Bicesse Mutabakatı'na İttifakların Sonu: 1988-1992

Küba destekli MPLA'nın Jamba'yı ele geçirme çabalarının ve Güney Afrika tarafından desteklenen UNITA'nın bir misilleme olarak gerçekleştirdiği Cuito Cuanavale kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Angola'daki sorun yeni bir boyuta taşınmıştır. Dönemin iki süper gücünün iç ya da dış şartların etkisiyle çatışan tarafları desteklemek yerine diplomatik çözüm arayışına girmeleri ve uzun yıllardır sahada bizzat çarpışan Küba ile Güney Afrika'nın askerlerini bu ülkeden çekmeye yönelik bir irade ortaya koymaları Angola'daki iktidar savaşının "uluslararasılaşmış yönünü" 1990'lı yıllara doğru gidilirken sona erdirmiştir. Bu dönemde Luanda (MPLA) hükümeti ilk olarak ülkesindeki çatışmaların dış uzantılarını beynelmilel bir diplomasi trafiğiyle nihayete erdirmeye çalışmıştır. Güney Afrika ve Küba askerlerinin Angola'yı terk edeceğinin kesinleşmesinin ardından ise yüzünü UNITA sorununa çeviren Dos Santos yönetimi, bir yandan bölgesel ve küresel aktörleri kapsayan bir diplomasi ağı geliştirirken, diğer yandan ise iki grup arasındaki silahlı çatışmalar çeşitli aralıklarla sürdürülmüştür. "Angola'da UNITA'sız bir barışın sağlanamayacağını iddia eden (Malaquias, 2000: 40)" Jonas Savimbi ise bir taraftan gönülsüz bir şekilde Dos Santos yönetimi ile müzakerelere devam ederken, diğer taraftan askeri, siyasi ve operasyonel kapasitesini yeniden düzenleyerek Soğuk Savaş sonrası döneme hazır hale getirmiştir. Dış aktörlerin çekilmesiyle ülke içerisindeki çatışmaların azaldığı ve yerel aktörler arasında barış olasılığının güçlü bir şekilde dillendirilmeye başlandığı bu süreçte, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensiplerinin MPLA ve UNITA'nın ittifak davranışları üzerindeki açıklama gücünün de oldukça azaldığını ilk bakışta söylemek mümkündür.

1980'li yıllarda yaşanan çatışmaların sonuçsuz kalması ve uluslararası sistemde yaşanan değişikliler neticesinde Soğuk Savaş rekabetinin hızla aşınmaya başlaması, MPLA ve UNITA'ya destek veren dış aktörleri de Angola İç Savaşı'ndaki rollerini diplomatik bir çözüm yolu bularak olumlu ve onurlu bir şekilde sona erdirmeye yöneltmiştir. Böyle bir arayışın ortaya çıkmasında, Angola'da ve uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler kadar Moskova, Washington, Havana ve Pretorya hattında yaşanan iç gelişmeler de etkili olmuştur. Örneğin, Afganistan'ın işgalinden hareketle ülkesinin gücünün tükenme emareleri gösterdiğini fark eden Moskova'daki Mihail Gorbaçov yönetimi, kaynaklarını binlerce kilometre uzaktaki masraflı

çatışmalarda israf etmemek ve Batılılarla daha fazla yakınlaşabilmek için "Yeni Düşünce (New Thinking)" olarak adlandırılan, üçüncü dünyadaki çatışmalarda ideolojik rekabetten uzaklaşılarak sorunlara barışçıl yollarla çözüm bulunması gerektiği şeklindeki bir anlayışı benimsemiştir (James, 2004: X-XI; Schwarzler, 2017: 104).

"Ne pahasına olursa olsun Soğuk Savaş" mantığından sıyrılmaya başlayan ve zamanla MPLA, SWAPO ve ANC'nin öncelikli olarak Marksist-Leninist ideolojik dürtüler yerine ulusal çıkarlar tarafından yönlendirildiğinin idrakine varan Reagan yönetimi ise Angola ve Namibya'daki savaşı bir an önce bitirmeyi arzulamıştır (Saunders ve Onslow, 2010: 240-241). Öte yandan, Angola'da uzun yıllar süren savaş boyunca yapılan masraflar ve kaybedilen hayatlar Küba'da ülkenin tartışılmaz lideri Fidel Castro'nun MPLA (Angola) politikasına dair hoşnutsuzluğun artmasına yol açmıştır (James, 2004: X). Son olarak, on yılı aşkın bir süredir insan gücünü ve askeri envanterini Angola'da yıpratan Apartheid rejimi ise uluslararası toplum tarafından her geçen gün daha fazla izole edilmesinin yanı sıra, içeride dış politikayı gölgede bırakacak yeni bir sürecin eşiğine yaklaşmış ve ANC'nin yükselişiyle bu rejim için yolun sonu görünmeye başlamıştır (UNHCR, 1999: 5; Leão, 2007: 20).

Bu şartlar altında MPLA hükümeti ilk olarak, "yabancı askerlerin ülkeden çekilmesini" ve "kuzey sınırındaki Güney Afrika tehdidinin ortadan kalkmasını" amaçlamıştır. Aslında, bu iki sorunun çözümü birbiriyle doğrudan alakalıdır. Nitekim Küba hükümeti 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren askerlerinin Angola'dan çekilmesi için SADF birliklerinin bu topraklardan ayrılmasını şart koşmuştur. Namibya'nın Angola ile Güney Afrika arasında tampon bölge olduğu ve SADF birliklerinin Angola topraklarına bu bölgeden girdiği düşünüldüğünde ise, Pretorya yönetiminin MPLA üzerinde yarattığı tehdidin ortadan kalkması ve dolayısıyla Castro'nun beklentisine uygun olarak SADF birliklerini bu ülkeyi terk etmesi için Namibya'nın bağımsızlığını kazanması gerekmiştir. Bu doğrultuda, 1988 yılının Ocak ayından itibaren Washington ve Luanda hükümetleri arasında ikili görüşmeler başlamış; zamanla Küba ve Güney Afrika temsilcilerinin de katılımıyla söz konusu görüşmeler Angola İç Savaşı'nın uluslararası boyutunu sona erdirmek için gerçekleştirilen çok taraflı müzakereler halini almıştır. Washington ve MPLA arasındaki görüşmelerde öncelikli olarak Küba'nın Angola topraklarından çekilmesi, buna karşılık ABD'nin UNITA'ya olan desteğini kesmesi tartışılmıştır (Bayram, 2016: 375; Tome, 1992: 280-283). Ardından ise Havana ve Pretorya yönetimlerinin müzakerelere katılmasıyla birlikte Güney Afrika'nın Namibya'dan çekilerek Angola üzerindeki tehdidini sona erdirmesi de masaya yatırılmıştır (UNHCR, 1999: 5; Brittain, 1998B: 117-124). Görüşmeler kapsamında, Temmuz ve Ağustos aylarında New York ve

Cenevre'de ABD'nin arabuluculuğunda bir araya gelen taraflar 8 Ağustos 1988'de imzalanan Cenevre Protokolü'yle karşılıklı olarak ateşkes ilan etmiştir (Peacemaker, 1988A: 1-3). Böylece, pratikte Angola İç Savaşı'nın uluslararası boyutunun sona erdirilmesi noktasında önemli bir adım atılmıştır.

Angola'daki iktidar mücadelesinin uluslararası boyutunu resmiyette sona erdiren ve Namibya'ya bağımsızlığın kapılarını ardına kadar açan gelişme ise birbirlerinin tamamlayıcısı mahiyetindeki 13 Aralık 1988 tarihli Brazzaville Protokolü ve 22 Aralık 1988'de imzalanan New York Mutabakatı olmuştur. Brazzaville Protokolü BMGK'nın Güney Afrika birliklerinin Namibya'dan çekilmesini talep eden 1978 tarihli ve 435 sayılı kararı uyarınca ABD'nin arabuluculuğunda hazırlanmış bir ön anlaşmadır. Bu protokolün şartları kapsamında Cenevre Protokolü'yle uzlaşılan hususlar tasdik edilmiş, BM'nin 435 sayılı Namibya kararının 1 Nisan 1969'dan itibaren uygulanmaya başlanması önerilmiş ve 22 Aralık 1988'te New York'ta Angola, Küba ve Güney Afrika arasında nihai çözümü sağlayan üçlü bir anlaşma imzalanacağı taahhüt edilmiştir (UN Peacemaker, 1988B: 1-4). Öngörüldüğü üzere 22 Aralık 1988'te imzalanan New York Mutabakatı'yla -ya da diğer adıyla Üçlü Anlaşma (Tripartite Agreement)- sayıları 50.000'i bulan Küba birliklerinin 1 Temmuz 1991'e kadar Angola'yı terk etmesi kararlaştırılmış, Güney Afrika'nın ise 1 Kasım 1989'a dek Namibya'ya bağımsızlık vermesi hususunda mutabık kalınmıştır (UN Peacemaker, 1988C: 1-3). BMGK ise aynı gün ilerleyen saatlerde 626 sayılı kararını kabul ederek tüm yabancı birliklerin Angola'yı terk etmesini sağlamak ve bu terk ediş sürecini denetlemek için Birleşmiş Milletler Angola Doğrulama Misyonu'nu (United Nations Angola Verification Mission – UNAVEM I) oluşturmuştur. UNAVEM I birlikleri 1989 yılının Ocak ayından itibaren Angola'ya gelmeye başlamıştırlar (Krška, 1997: 79-84; Dzinesa, 2004: 646-647). Nihai noktada Namibya 9 Şubat 1990'da bağımsızlığını kazanmış, Küba askerlerinin tamamı 1991 yılının Mayıs ayına kadar ülkelerine dönmüş ve Angola'daki rekabet uluslararası boyutu tamamen sona ermek suretiyle ağırlıklı olarak MPLA ve UNITA arasında cereyan eden sıradan bir iç savaş hüviyetine bürünmüştür (Schwarzler, 2017: 106).

Dos Santos'un başında olduğu MPLA hükümeti başlangıçta yabancı unsurlar tarafından desteklenen gayrimeşru bir aktör olarak gördükleri UNITA'yı diplomatik sürecin dışında tutmuştur. Dos Santos yönetiminin bu davranışının temel dayanağını "Güney Afrika tehlikesinin ortadan kalkması" ve "ABD'nin Angola'daki savaşın tamamen dışına itilmesi" halinde "Küba desteğinden mahrum kalınsa dahi" UNITA sorununun daha kolay bir şekilde çözebileceği düşüncesi oluşturmuştur. Böylece, uluslararası aktörlerin sahnenin dışında

bırakılmasının ardından UNITA'nın MPLA'nın iktidarı altındaki Angola hükümetine entegre edilmesi yoluyla toplumsal bir uzlaşının sağlanması ve "bütün Angolalıların aynı marş, bayrak devlet altında bir araya getirilmesi" amaçlanmıştır. Ancak bu aşamada iktidarı ele geçirebilmek adına uzun yıllar boyunca yoğun bir dış destek alan UNITA'nın mevcut kapasitesi ve partisini içermeyen her türlü çözümü açık bir şekilde reddeden Savimbi'nin iktidar hırsı göz ardı edilmiştir. Nitekim MPLA temsilcilerinin Cenevre ve New York'ta yapılan görüşmelerin ardından ABD, SSCB, Küba ve Güney Afrika'yı kesin bir şekilde Angola'daki denklemin dışında bıraktığı bir ortamda, Brazzaville Protokolü'nden ve New York Mutabakatı'ndan dışlanan Savimbi ise değişen şartların ışığında Dos Santos yönetimine karşı yeniden organize olmaya çalışmıştır. Bu kapsamda, ülkenin güneydoğusundaki geleneksel üslerini kuzeye ve kuzeydoğuya kaydırarak önemli miktarda elmasın üretildiği bölgelerde kontrolü sağlayan UNITA mensupları, MPLA'nın üstün olduğu yerlerde petrol ve elmas arama faaliyetlerini kesintiye uğratmaya yönelik operasyonlar düzenlemeyi de planlamışlardır. Gelinen noktada, uluslararası diplomasi trafiğini başarıyla tamamlayan Dos Santos yönetiminin, UNITA probleminin çözmek adına içeride yeni bir diplomatik süreç başlatması da kaçınılmaz bir hal almıştır (Malaquias, 2000: 39-40).

MPLA yönetimi UNITA sorununa ilk olarak Afrika içerisinde yürüttüğü diplomatik faaliyetlerle çözüm aramıştır. Bu kapsamda, 16 Mayıs 1989'da Luanda'da başta Gabon Devlet Başkanı Omar Bongo Ondimba olmak üzere birçok Afrikalı devlet adamının katılımıyla bir zirve düzenlenmiş ve Angola sorununa çözüm bulmak amacıyla aynı yılın Ağustos ayında Zaire'de bir toplantı daha yapılması kararlaştırılmıştır. Söz konusu toplantı biraz erken bir tarihte, 22 Haziran 1989'da, Zaire Devlet Başkanı Mobutu Sese Soko'nun ev sahipliğinde bu ülkenin Gbadolite şehrinde düzenlenmiştir. UNITA lideri Jonas Savimbi'nin de davet edildiği toplantıya Angola, Botsvana, Burundi, Kamerun, Yeşil Burun Adaları, Çad, Kongo, Gabon, Gine Bissau, Fas, Mozambik, Nijer, Ruanda, Sao Tome ve Principe, Tanzanya ve Zimbabve'den devlet başkanlığı -ya da başkan yardımcılığı- düzeyinde katılım gerçekleştirilmiştir. Toplantının sonuç metni olarak 24 Haziran 1989'da ilan edilen Gbadolite Deklarasyonu'nda ise tarafların iç savaşın sona erdirilmesi ve ulusal uzlaşmanın sağlanması yönündeki arzusu ortaya konulmuş, MPLA ile UNITA arasında deklarasyonun açıklandığı tarihten itibaren geçerli olan bir ateşkes ilan edilmiş ve Angola'nın siyasi geleceğinin belirlenmesi için Zaire Devlet Başkanı Mobutu'nun arabuluculuğunda karma bir MPLA-UNITA komisyonunun kurulması kararlaştırılmıştır (UN Peacemaker, 1989: 1-2). Ancak MPLA, UNITA ve diğer aktörlerin Savimbi'nin sürgüne gidip gitmeyeceği konusunda

yaşadığı anlaşmazlık Gbadolite Deklarasyonu'nun ortaya çıkardığı kırılgan mutabakat ortamının ve ateşkesin kısa bir süre içerisinde çökmesine yol açmıştır.

Gbadolite Deklarasyonu'nun ardından AfBÖ Dönem Başkanı Moussa Traoré ve Zambiya Devlet Başkanı Kenneth Kaunda UNITA lideri Jonas Savimbi'nin gönüllü olarak sürgüne gitmeyi kabul ettiğini iddia etmiş, Dos Santos da bu yorumu onaylamıştır. Zaire Cumhurbaşkanı Mobutu ise Gbadolite Deklarasyonu'nun sürgünle ilgili hiçbir hüküm içermediğini ileri sürmüştür (Strategic Survey, 1989: 81; Malaquias, 2000: 41). Konunun belirsiz bir hale gelmesi ve söz konusu deklarasyon konusundaki gelişmelerin Dos Santos yönetiminin prestijine zarar vermesi üzerine MPLA unsurları sorunu çözmek için tekrar askeri unsurlara başvurarak 18 Ağustos 1989 tarihinden itibaren UNITA'nın en önemli üssünün bulunduğu Jamba şehrine operasyon başlatmıştır (James, 2004: XI). Bunun üzerine, sürgüne gitmesi için yapılan ısrarı ve Jamba şehrine yönelik operasyonu gerekçe gösteren Savimbi UNITA'nın ateşkese daha fazla uymayacağını ilan etmiştir (Kalley ve Schoeman, 1997: 46). Böylece Angola'da kırılgan ateşkes ortamı bir kez daha bozulmuş ve yerel aktörler arasında karşılıklı çatışmalar başlamıştır.

MPLA unsurlarının gerçekleştirdiği operasyonda başlangıçta bazı başarılar elde edilse de, sürgün seçeneğine veya Angola'da Savimbi'siz bir barışa sıcak bakmayan ABD hükümetinin UNITA'ya verdiği güçlü askeri yardımlar ve Savimbi'nin savaşçılarının gösterdiği etkili direniş neticesinde arzu edilen başarı yakalanamamıştır (Malaquias, 2000: 41). 22 Ağustos 1989 tarihinde Zimbabve'nin başkenti Harare'de çeşitli Afrika ülkelerinin katıldığı bir zirve daha düzenlenmiş, ancak Gbadolite'nin aksine UNITA bu zirveye davet edilmemiştir (Malaquias, 2000: 41). Zirvenin ardından konuşan MPLA lideri Dos Santos, ABD ile Güney Afrika'nın UNITA'yı desteklemeye devam ettiğini ve bu durumun Angola'daki zaten oldukça hassas durumdaki barış ortamını tehlikeye attığını özellikle vurgulamıştır (Kalley ve Schoeman, 1997: 46). Gelinen noktada, her iki taraf da ateşkesin bozulması nedeniyle birbirlerini suçlarken, UNITA'nın MPLA saldırıları karşısında ABD'den -ve Dos Santos'un iddiasına göre Güney Afrika'dan- aldığı destek Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Angola'daki ittifakları açıklama noktasındaki yeterliliğinin hayli azalsa da tamamen sona ermediğini göstermiştir.

Askeri çözüm yöntemlerinin sonuçsuz ve Afrikalı devletlerin öncülük ettiği barış çabalarının yetersiz kalması üzerine uluslararası aktörler MPLA ve UNITA arasındaki anlaşmazlığın kesin olarak giderilmesi için yeniden devreye girmişlerdir. Üçüncü dünyadaki ihtilaflarla artık daha

fazla uğraşmak istemeyen Moskova ve Washington yönetimleri Dos Santos ve Savimbi'nin temsilcileriyle yaptıkları görüşmelerde savaşın taraflarına yönelik desteklerini keseceklerini aleni bir şekilde belirtmiş, bir anlamda bu iki partiyi diplomatik müzakerelere zorlamışlardır (Malaquias, 2000: 42). Bu doğrultuda MPLA ve UNITA 1991 yılının Nisan ayının sonlarından itibaren ABD, SSCB ve Portekiz'in öncülüğünde Bicesse'de görüşmelere başlamışlardır. Angola'nın eski sömürgecisi olan Lizbon yönetiminin ülkeyi terk etmesinin ardından ilk defa sorumluluk aldığı görüşmelerin sonunda Dos Santos ve Jonas Savimbi tarafından 31 Mayıs 1991 tarihinde Bicesse Mutabakatı (Bicesse Accords) imzalanmıştır. Dört ayrı belge içeren Bicesse Mutabakatı'nın neticesinde bir ateşkes anlaşması, Angola'da barışın tesisi için temel ilkeler, MPLA ve UNITA arasındaki sorunların çözümüne dair kavramlar ve seçimleri, askeri izlemeyi, iç güvenliği, UNITA'nın siyasi haklarını, idari yapıları ve Angola Silahlı Kuvvetleri'nin oluşumunu içeren Estoril Protokolü gibi konularda uzlaşmaya varılmıştır (UN Peacemaker, 1991: 1-58). Bicesse Mutabakatı'nda karara bağlanan bazı önemli hususlar şunlardır (James, 2004: XI; Leao, 2007: 22-23; UNHCR, 1999: 5; Andersen, 2003: 36-37; UN Peacemaker, 1991: 1-58):

- MPLA ve UNITA arasında ateşkes ilan edilmesi,
- Uluslararası toplumun ateşkesin garantörlüğünü üstlenmesi,
- Ateşkesin uygulanmaya başladığı tarihten itibaren dış aktörlerin askeri yardımı sona erdirmesi,
- UNITA mensuplarının tasfiye edilmesi,
- Tasfiye edilen UNITA mensuplarının Angola ordusuna entegrasyonu sağlanarak ulusal bir ordunun oluşturulması,
- 1992 yılının Eylül ayında özgür ve demokratik seçimlerin gerçekleştirilmesi,
- Anlaşmanın uygulanmasını ve sürdürülmesini denetlemek için Angola Doğrulama Misyonu'nun (UNAVEM II) kurulması.

1990'lı yılların başında Angola'da iki farklı durum söz konusu olmuştur. Bir yandan, New York Mutabakatı'nda sağlanan başarının ardından MPLA yönetimi Angola'nın ulus inşa sürecini tamamlamak ve ülkeyi uluslararası sistemdeki dönüşümlere entegre etmek için somut adımlar atmıştır. Bu kapsamda 1990 yılının Haziran ayında çok partili sisteme geçildiği açıklanmış; Ağustos ayından itibaren ekonomide liberalleşmeye yönelik daha ileri politikalar başlatılmış; Aralık ayındaki MPLA kongresinde partinin adındaki İşçi Partisi ibaresi kaldırılarak Marksist-Leninist çizgiden uzaklaşılmış ve SSCB'nin zayıflamaya başladığı bir

ortamda yeni dünya düzenine uyum sağlamaya çalışılmıştır (Hodges, 2001: 12; Bayram, 2016: 736; Bayram, 2019: 97). Diğer yandan ise, Mayıs 1991- Eylül 1992- arasında geçen 15 ayda ise Angola'da Bicesse Mutabakatı'nda uzlaşmaya varılan temel hükümlerin uygulanmasına yönelik çaba sarf edilmiştir. Belirtilen süreçte MPLA ve UNITA arasında ciddi bir çatışma yaşanmazken, söz konusu mutabakatın uygulanması aşamasında da beklentiler tam olarak karşılanamamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında UNITA'nın diplomatik çözümü önemsediği 1975 yılına kıyasla daha güçlü olması, UNAVEM II'nin personel ve fon konusundaki yetersizliği, UNITA unsurlarının ulusal orduya entegrasyonu aşamasında yaşanan aksaklıklar, zaman darlığı nedeniyle mutabakat hükümlerinin yeterince etkili bir şekilde uygulanamaması, eski düşmanlıkların tam olarak giderilememesi ve yetki paylaşımı konusundaki başarısızlıklar gibi nedenler etkili olmuştur (Andersen, 2003: 36-37; Leao, 2007: 23-24). Nitekim 1992 yılının Eylül ayında gerçekleştirilen seçimlerin birinci turunun ardından Bicesse Mutabakatı'nın daha fazla sürdürülmesi mümkün olmamış ve Angola'da yaklaşık 10 yıl sürecek yeni bir savaş dönemi başlamıştır (Tvedten, 1997: 41-42).

Bu bölümde 1988-92 yılları arasında Angola'daki çatışmaların uluslararası boyutunun ve iç dinamiklerinin sona erdirilmesine ilişkin çok taraflı diplomatik çabalar incelenmiştir. Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensipleri açısından düşünüldüğünde MPLA ve UNITA'nın 1988-92 yılları arasında dış aktörlerle kurdukları ilişkilerin nispeten farklılık arz ettiği ifade edilebilmektedir:

1) SSCB'nin değişen üçüncü dünya politikası nedeniyle diplomatik çözüm arayışlarını ön plana çıkarması, New York Mutabakatı neticesinde Güney Afrika tehdidinin ortadan kalması ve Küba'nın Angola'daki askerlerini aşamalı olarak geri çekmeyi kabul etmesi MPLA'nın UNITA'yla olan mücadelesinde dış aktörlerden ziyade kendi gücüne güvenmesine yol açmıştır. Böylece UNITA sorununu çözmek için içeride ve dışarıda ağırlıklı olarak diplomatik girişimlere odaklanan Luanda yönetiminin dış politikada kurduğu ilişkilerin muhtevası Bütüncül Dengeleme Teorisi ile açıklanabilmekten uzak bir görüntü çizmiştir.
2) MPLA'nın Angola halkının tek meşru temsilcisi olma iddiası nedeniyle Brazzaville Protokolü'nden ve New York Mutabakatı'ndan dışlanan UNITA da Gbadolite Deklarasyonu ve Bicesse Mutabakatı'yla birlikte diplomatik çözüm arayışlarına dahil olmuştur. Ancak Luanda hükümetinden farklı olarak, UNITA MPLA saldırıları sırasında ABD'den ciddi anlamda bir askeri yardım

almış ve Dos Santos yönetimi New York Mutabakatı'ndaki taahhütlerine rağmen Güney Afrika'nın da Savimbi'yi desteklemeye devam ettiğini iddia etmiştir. Bu nedenle, UNITA söz konusu olduğunda Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin geçmişe nispeten 1975-88 yıllarına kıyasla daha sınırlı bir şekilde de olsa geçerliliğini sürdürdüğünü söyleyebilmek mümkündür.

5.3. İç Savaşın Son On Yılı ve Bütüncül Dengeleme Teorisi: 1992-2002

Angola'da iç savaşın son on yılı şiddetin dozunun arttığı karşılıklı çatışmalar ve uluslararası toplum tarafından desteklenen başarısız uzlaşma girişimleri arasında geçmiştir. 1992 yılının Eylül ayında gerçekleştirilen tartışmalı seçimlerin ardından Bicesse Mutabakatı'nda kurulması öngörülen ortak iktidar masasının devrilmesi, MPLA ve UNITA'nın bir kez daha silahlı mücadeleye başvurmalarına yol açmıştır. Her ne kadar 1994 yılının Kasım ayında imzalanan Lusaka Protokolü ile yeni bir uzlaşma çabası sergilenmişse de, söz konusu protokolün uygulanma aşamasında yaşanan aksaklıklar neticesinde 1998 yılının Aralık ayında çatışmalar tekrar alevlenmiştir. MPLA ile UNITA arasında DKC ve KC'de çıkan iç savaşlara dahi taraf olmalarına yol açan anlaşmazlıklar ve çatışma ortamı, UNITA lideri Savimbi'nin 2002 yılında MPLA güçleri tarafından pusuya düşürülerek öldürülmesinin ardından sona ermiştir. Angola'daki iç savaşın dış sponsorlarının büyük oranda ortadan kalktığı 1992-2002 yılları arasındaki çatışmalar, finansal açıdan dış yardımların yerini petrol ve elmas gibi doğal zenginliklerin aldığı neopatrimonyal bir düzlemde sürdürülmüştür. Soğuk Savaş dinamiklerinin sona erdiği ve uzlaşmacı olmayan tavrından dolayı Savimbi'nin uluslararası toplum tarafından dışlandığı bu süreçte, MPLA hükümeti başta ABD olmak üzere söz konusu toplumun üyelerince meşru ve eşit bir aktör olarak her geçen gün daha fazla kabul görmüştür. Bu bölümde, Angola'daki iç savaşın son on yılında yaşananlar aktarılırken neopatrimonyal bir bakış açısıyla yorumlanıp yorumlanamayacağı ve Kongo savaşları ile ABD başta olmak üzere uluslararası toplumun MPLA'ya olan desteğinin Bütüncül Dengeleme Teorisi için yeni bir bakış açısı sağlayıp sağlamayacağı tartışılacaktır.

29-30 Eylül 1992'te Angola'da Bicesse Mutabakatı uyarınca gerçekleştirilen meclis ve devlet başkanlığı seçimlerinde iki farklı tablo ortaya çıkmıştır. Parlamento seçimlerinde oyların %53,74'ünü alarak 129 milletvekili çıkaran MPLA, %34,10 oy oranıyla 70 milletvekiline sahip olan UNITA'ya karşı bariz bir üstünlük kurmuştur. Devlet Başkanlığı seçimlerinde ise %49,56 oy alan Dos Santos oyların %40.07'sine sahip olan Savimbi'yi geride bırakmış; ancak cumhurbaşkanı seçilmek için gerekli olan %50+1 oy kuralı sağlanamadığından ötürü seçimler

ikinci tura kalmıştır (African Elections Database, 2012). Uluslararası gözlemcilerinin "özgür" ve "adil" olarak tanımladığı seçimler (Windrich, 1994: 21; Geisler, 1993: 633), UNITA lideri Savimbi tarafından ise "hileli" ve "şeffaflıktan uzak" olarak nitelendirilerek reddedilmiştir (Stedman, 1997: 5; Pycroft, 1994: 253). Bu hususta şikayetlerinin soruşturulmasını talep eden Savimbi, UNITA Başkan Yardımcısı Jeremias Chitunda'yı da seçimlerinin ikinci turunun şartlarının görüşülmesi için Luanda'ya göndermiştir (Rothchild, 1997: 134; Lucier, 2002). Dos Santos yönetiminin seçimlerde usulsüzlük yapıldığı yönündeki iddiaları reddetmesi üzerine UNITA mensupları ortak ordu kurulması için oluşturulan karargahları terk etmeye başlamış ve Ekim ayının ortasından itibaren tekrar patlak veren çatışmalar zamanla Angola'nın tamamına yayılmıştır (Tvedten, 1997: 41-42; UNHCR, 1999: 5-6). Taraflar arasındaki anlaşmazlıklar ve çatışmalar 31 Ekim'den itibaren MPLA birliklerinin UNITA merkezlerine saldırmalarına ve üç gün içerisinde Cadılar Bayramı Katliamı adı verilen bir katliam neticesinde Chitunda gibi önde gelen UNITA yetkilileri de dahil olmak üzere on binlerce UNITA-FNLA taraftarının öldürülmesine kadar uzanmıştır (Newton, 2014: 96; Roque, 2009: 139; James, 2004: 67). Bu şartlar altında Savimbi'nin seçimlerin ikinci turuna katılmayı reddederek MPLA'ya karşı yeniden silahlı mücadeleye dönmesiyle birlikte büyük beklentilerle imzalanan Bicesse Mutabakatı da resmen çökmüştür.

Çatışmalar yeniden başladığında disiplinli, iyi eğitimli ve kaliteli silahlı savaşçılardan müteşekkil UNITA birlikleri, zorla toplanan, moralsiz ve eğitimsiz MPLA askerleri karşısında üstünlüğünü kısa sürede göstermiştir. Bu doğrultuda, 1992 yılının Kasım ayı ile 1993 yılının Haziran ayı arasında Caxito, Huambo, M'banza Kongo, Ndalatando, Uige gibi önemli eyalet merkezlerini ele geçiren ve birçok eyaleti kuşatan UNITA mensupları Angola'nın %70-80'inde hakimiyet tesis etmiştir (Richardson, 2002A: 82). Ülkede elmas bakımından zengin bölgeler üzerinde kontrol sağlayan ve gözünü petrol üretiminin merkezi olan Cabinda'ya diken Savimbi'nin ilerleyişini durduran faktörler ise UNITA saldırganlığının Amerikan petrol şirketlerinin çıkarlarını tehdit eder bir hal alması, uluslararası toplumun çatışmaların yeniden başlamasından UNITA'nın uzlaşmacı olmayan yaklaşımını sorumlu tutması ve bunlarla bağlantılı olarak MPLA'nın aldığı karşı önlemler olmuştur. İlk olarak 1993 yılının Ocak ayında Cabinda'nın Savimbi'nin savaşçıları tarafından ele geçirilmesi ihtimali ortaya çıktığında, Amerikan hükümeti petrol üretiminin aksatılması ya da engellenmesi halinde UNITA'yı desteğini kesmekle ve bu örgütün kazanımlarını tanımamakla tehdit etmiştir (Minter, 1994: 120; Bayram, 2016: 377). İkinci olarak, takvimler 19 Mayıs 1993'ü gösterdiğinde Washington MPLA'yı diplomatik olarak tanımış ve Amerikan şirketlerinin Luanda hükümetine silah

satışına izin vermiştir (Krška, 1997: 78; Copson, 1994: 124; Bayram, 2016: 377). Üçüncü olarak ise, 15 Eylül 1993'te BMGK 864 sayılı kararıyla UNITA'ya silah ve petrol satışını açık bir şekilde yasaklamıştır (Farrall, 2007: 334-338). Bu karardan yalnızca sekiz gün sonra, Clinton yönetimi tarafından yayımlanan 12865 sayılı kararnameyle UNITA "ABD'nin dış politikadaki çıkarları için bir tehdit" olarak nitelendirilmiştir (Roberts, 2007: 224).

ABD'den ve uluslararası toplumdan aldığı diplomatik desteğin yanı sıra, Dos Santos yönetiminin attığı adımlar da UNITA'nın ilerleyişinin durdurulmasında ve ibrenin tekrar MPLA'dan yana dönmesinde önemli rol oynamıştır. Nitekim Soğuk Savaş siyasetinin ortadan kalkması ve Savimbi'nin uzlaşmaya yatkın olmayan tutumu nedeniyle uluslararası toplum tarafından daha meşru bir aktör olarak kabul edilen MPLA, yasal bir tedarikçi olarak uluslararası pazarlardan kolaylıkla silah temin edebilmiştir. Bu kapsamda, petrol gelirlerinin önemli bir kısmını silah satın almaya ayıran Dos Santos yönetimi askeri envanterini modernleştirmiş ve güçlendirmiştir (James, 2004: XII) . UNITA ise özellikle BMGK'nın silah satın almasına yönelik koyduğu yasağın ardından bu hususta ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Savimbi ve arkadaşları elmas üretimini büyük ölçüde kontrol etmelerine ve buradan gelen yüklü miktarda gelire rağmen ancak yasadışı yollarla ve fahiş fiyatlarla -çoğunlukla eski Sovyet silahlarını- askeri envanter satın alabilmişlerdir (Orogun, 2004: 151-159; Malaquias, 2011: 8-9). Bu durum MPLA'nın UNITA karşısında güçlenmesine imkân sağlarken, Dos Santos yönetimi "Executive Outcomes" örneğinde olduğu gibi ücret karşılığında askeri hizmet veren yabancı unsurlardan da destek almıştır. Apartheid yönetiminin sona ermesinin ardından ANC adına savaşmayı reddeden Güney Afrikalı askerler tarafından kurulan Executive Outcomes ile Luanda hükümeti arasında ordunun eğitilmesi, hükümete ait uçakların kullanılması, olağanüstü anlarda yardım edilmesi ve MPLA adına savaşılması gibi koşulları içeren iki anlaşma imzalanmıştır (Howe, 1998: 311-313; James, 2004: XII). Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ve Apartheid yönetiminin çökmesinin ardından uluslararası toplum tarafından büyük oranda izole edilerek ilerleyişi MPLA lehine dengelenen Savimbi ise ortaya çıkan bu durumu "UNITA'nın kurulduğundan bu yana karşılaştığı en derin kriz" olarak ifade etmiştir (Rothchild, 1997: 137-138; Huband, 2001: 46).

BM-ABD-MPLA konsensüsü UNITA'yı geriletirken, Luanda hükümeti 1993 yılının Haziran ayından itibaren kuşatmaları kırmayı ve Savimbi'nin savaşçılarının ele geçirdiği şehirleri birer ikişer geri almayı başarmıştır. Sonbahara doğru gidilirken askeri avantaj dengesini tamamen lehine çeviren MPLA ülkenin Caxito, N'dalatando, Uige, Soyo, Huambo eyaletlerinde tekrar üstünlük kurmuş ve dış desteği kesilen UNITA'yı olabildiğince zayıflatarak Angola'nın

%70'ini tekrar kontrolü altına almıştır (Tvedten, 1997: 43; Andersen, 2003: 12). Her iki tarafın da asker ya da sivil hedef ayrımı gözetmediği 1992-94 yılları arasındaki çatışmalarda yüz binlerce kişi hayatını kaybederken, Angola İç Savaşı'nın şiddeti Soğuk Savaş döneminin dahi ötesine geçmiştir (HRW, 1995; Cramer, 2005: 25). 1994 yılının Ekim ayına gelindiğinde, savaş şartlarının ve uluslararası aktörlerle olan ilişkilerinin aleyhinde seyretmesi üzerine daha önce müzakerelere yanaşmayan Savimbi'nin UNITA'sı daha fazla güç kaybetmemek ve askeri güç kartından tamamen mahrum kalmamak adına diplomatik çözüm için müzakere talebinde bulunmuştur. MPLA ise şehirlerdeki gerilla savaşına son vermek, uluslararası toplumla tesis ettiği iyi ilişkileri devam ettirmek ve çatışmalardan UNITA'nın sorumlu olduğu algısını sürdürmek amacıyla olası bir ateşkese sıcak bakmıştır (Tvedten, 1997: 43). Bu kapsamda, 31 Ekim 1991 tarihinden itibaren Zambiya'nın başkenti Lusaka'da bir araya gelen MPLA ve UNITA temsilcileri Kasım ayında UNITA'nın Angola toplumuna entegre edilmesini ve ulusal mutabakatın sağlanarak iç savaşın sona erdirilmesini hedefleyen Lusaka Protokolü'nü imzalamışlardır (UN Peace Maker, 1994).

Alvor Anlaşması ve Bicesse Mutabakatı'yla benzer hükümler içeren Lusaka Protokolü 20 günlük bir müzakere sürecinin ardından nihai şeklini almıştır. 31 Ekim'de Zambiya'nın Lusaka şehrinde başlayan görüşmeler 15 Kasım'da karşılıklı olarak ateşkesin ilan edilmesi ve 20 Kasım'da nihai barışı hedefleyen kapsamlı bir protokolün imzalanmasıyla son bulmuştur. Angola'da yaklaşık 16 yıldır süregelen çatışmaları diplomatik yollarla ve müzakerelerle ortadan kaldırmayı amaçlayan söz konusu protokol Afrika'dan ve dünyadan çeşitli aktörler tarafından da desteklenmiştir. 1978-1986 yılları arasında Mali'de Dışişleri Bakanlığı yapan Alioune Blondin Beye'nin arabuluculuğunda başlayan görüşmelerde, ev sahibi Zambiya'nın yanı sıra Zimbabve Devlet Başkanı Robert Mugabe ve Güney Afrika Devlet Başkanı Nelson Mandela da etkili bir rol üstlenmiştir (Spears, 1999: 566; Simon, 1998: 497; Rothchild, 1997: 137-138). Angola'daki çatışma ortamının tarihi arka planında oldukça güçlü payları bulunan ABD, Rusya ve Portekiz de Lusaka Protokolü'ne arabulucu olarak katılmış ve tarafları barışçıl bir çözüm yolu bulunması noktasında teşvik etmişlerdir (Alden ve Pere, 2003: 43). Geçmişte başarısı tartışılan UNAVEM I ve UNAVEM II misyonlarını Angola'ya gönderen BM de barış sürecinin yakın takipçisi ve işbirlikçisi olarak karşımıza çıkmıştır. Protokol kapsamında BMGK UNAVEM III adlı BM misyonuyla bir kez daha üye ülkelerin askerlerinden oluşan bir misyonu barış ortamının sağlanması, kontrol edilmesi ve sürdürülmesi amacıyla Angola'ya göndermiştir (Krška, 1997: 94-95; Dzinesa, 2004: 647-648).

Bölgesel ve küresel aktörlerin destekleri ve teşvikleri doğrultusunda imzalanan Lusaka Protokolü'nde MPLA ve UNITA'nın uzlaşmaya vardığı temel noktalar ise şu şekilde olmuştur (UN Peace Maker, 1994: 1-66):

- İmzalanan ateşkes kapsamında çatışmalara son verilmesi,
- UNITA birliklerinin silahsızlanarak asker ve polis birimlerine entegre edilmesi,
- UNITA'nın hakimiyeti altında bulunan bölgelerin kontrolünün Luanda hükümetine devredilmesi,
- Yabancı askerlerin Angola'dan uzaklaştırılması,
- Siyasi mahkumların serbest bırakılması ve genel af ilan edilmesi,
- UNITA'nın siyasi bir partiye dönüşerek MPLA karşısına ana muhalefet partisi görevini üstlenmesi,
- 1991'de yarım kalan seçimlerin ikinci turunun gerçekleştirilmesi,
- Jonas Savimbi'nin MPLA tarafından seçilen bir isimle birlikte Dos Santos'un başkan yardımcılığına getirilmesi,
- UNITA mensuplarından bazılarının bakanlık, bakan yardımcılığı, valilik, vali yardımcılığı, belediye başkanlığı, belediye başkanı yardımcılığı, büyükelçilik gibi resmi görevlere atanmaları,
- Anlaşmanın uygulanmasını ve sürdürülmesini denetlemek için bir kez daha "Angola Doğrulama Misyonu'nun (UNAVEM III)" kurulması.

Bölgesel ve küresel ölçekteki desteklere rağmen, MPLA başkanı Dos Santos ile UNITA lideri Savimbi'nin protokole bizzat imza atmak yerine temsilcilerini göndermeleri söz konusu girişimin uygulamadaki başarısı konusunda en başından soru işaretlerinin oluşmasına yol açmıştır (James, 2004: XIII). Oluşan soru işaretlerini ortadan kaldırmak için 1995 yılının Mayıs ayı başlarında Lusaka'da bir araya gelen Dos Santos ve Savimbi 1997 yılında Lusaka Protokolü hükümlerine uygun bir şekilde kurulacak olan Ulusal Birlik ve Uzlaşma Hükümeti'nin temellerini atmışlardır (Hunter B, 1996: 82; UNHCR, 1999: 6). Ne var ki görünüşte başarılı bir şekilde işleyen entegrasyon süreci, ilerleyen aşamalarda UNITA'nın uzlaşmacı olmayan tutumundan kaynaklanan birtakım açmazlarla karşılaşmıştır. Örneğin, kendisi Bailundo'da bulunan ancak partisinin bazı mensuplarını hükümette görev almak üzere başkente gönderen Savimbi ve önde gelen bazı komutanları, devlet başkan yardımcılığı pozisyonu dahil olmak üzere çeşitli makamlar kendilerine tevdi edilecek olmasına rağmen Luanda'ya gitmemekte ısrar etmişlerdir (Maier, 1997: 3).

Bir başka örnek olarak ise, Lusaka Protokolü hükümlerinin hilafına hareket eden UNITA mensupları kırsal bölgelerde hakimiyeti altında tuttukları bölgelerin kontrolünü MPLA hükümetine devretmek konusunda ağır davranmışlardır (El-Khawas ve Ndumde, 2007: 110; Leão, 2007: 26). Benzer şekilde, UNITA savaşçılarının terhis edilerek merkezi polis ve ordu gücüne katılmaları noktalarında da arzu edilen başarı yakalanamamıştır. Bu kapsamda, protokolün terhis edilmeleri yönündeki hükümlerine aykırı bir şekilde, 1998 yılının Ağustos ayına gelindiğinde UNITA'nın hala 10.000-15.000[66] silahlı savaşçısının bulunduğu bildirilmiştir (UNHCR, 1999: 6). Üstelik her iki tarafın sivillere yönelik kötü davranışları da Lusaka Protokolü öncesine kıyasla azalmasına rağmen varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde Savimbi'nin uzlaşmacı olmayan tavrı bazı UNITA mensuplarının da tepkisini çekmiş ve bu kişiler savaşın yeniden başladığı 1998 yılının Eylül ayında yollarını ayırarak MPLA tarafından da desteklenen UNITA-Renovada'yı kurmuşlardır (Macqueen, 2006: 144; UNHCR, 1999: 8, 12).

Lusaka Protokolü'nün başarısızlıkla sonuçlanmasının diğer nedeni de MPLA ve UNITA arasındaki çatışmaların Birinci Kongo Savaşı, İkinci Kongo Savaşı ve KC İç Savaşı üzerinden devam ettirilmesi olmuştur. Geçmişte Kinşasa yönetiminden askeri yardım alan, bu ülkeden lojistik desteği almayı sürdüren, elmaslarını bu ülke aracılığıyla kaçak olarak ihraç eden ve Kongo üzerinden yasadışı bir şekilde silah ithal eden UNITA'nın birlikleri, 1996 yılının Ekim ayında başlayan Birinci Kongo Savaşı'nda iktidardaki Mobutu'nun yanında savaşmıştır. Başlangıçta söz konusu iç savaşa müdahil olma noktasında tereddütlü yaklaşan MPLA yönetimi ise, 1997 yılından itibaren UNITA'yı dengelemek için Uganda ve Ruanda'yla birlikte Laurent-Désiré Kabila'nın başını çektiği isyancıları desteklemiştir. İsyanın 1997 yılının Mayıs ayında başarıyla sonuçlanmasının ardından Kabila DKC'nin devlet başkanı olurken, Luanda yönetimi ise bunun karşılığında hem UNITA'nın hareket sahasını kısıtlama imkanı bulmuş hem de Kinşasa yönetimiyle bu ülkenin doğal kaynaklarını işletmek amacıyla bazı anlaşmalar imzalamıştır (Richardson, 2002B: 6; Reyntjens, 2009: 62; Bayram, 2016: 378; Lacoste, 2002: 211).

[66] Protokol imzalanırken UNITA'nın 60.000 savaşçısı bulunduğu belirtilmektedir. Protokol hükümlerine uygun olarak 1998 yılının Ağustos ayına kadar yaklaşık 45.000 UNITA mensubu terhis edilmiş; ancak 10.000-15.000 savaşçının terhis edilmeden varlığını sürdürmesi nedeniyle protokolün UNITA mensuplarının tamamının terhis edilmesi gerektiği yönündeki hükmü uygulanamamıştır. Zira söz konusu hükümde 60.000 UNITA mensubunun 1995 yılının Mayıs ayına kadar tamamen terhis edilmesi gerektiği öngörülmüştür.

MPLA lideri Dos Santos 1998 yılının Ağustos ayında patlak veren İkinci Kongo Savaşı'nda da benzer nedenlerle bu kez iktidarda bulunan Kabila'yı desteklemiştir. Nitekim Kabila'nın iktidarı kaybetmesinin veya DKC'de yaşanacak olası bir iktidar boşluğunun UNITA'ya alan kazandırabileceğinden endişe eden MPLA yönetimi, bu kez Ruanda ile Uganda tarafından desteklenen isyancılara karşı Kinşasa yönetiminin yanında yer alarak Zimbabve Devlet Başkanı Robert Mugabe'nin başını çektiği bir girişim kapsamında DKC'ye asker göndermiştir (Bvirindi, 2019: 5; UNHCR, 1999: 6-7; Cook, 2014: 11-13). Benzer şekilde, MPLA yönetimi KC'de Pascal Lissouba ile Sassou Nguesso arasında yaşanan iktidar mücadelesinde de şehirlerini kullandırmak ve lojistik desteği sunmak suretiyle UNITA'nın uluslararası yaptırımları aşmasına yardım eden Lissouba hükümetinin karşısında yer almış, sağladığı askeri destekle Nguesso'nun iktidarı ele geçirmesinde etkili bir rol oynamıştır (James, 1992: 34; French, 1997; Mail ve Guardian, 1997; Global Security, 1997).

Angola'da Lusaka Protokolü tam olarak uygulanamazken, BM'nin öncülüğündeki uluslararası toplum söz konusu protokolün hükümlerinin hayata geçirilmesi için öngörülen katkıları sunmak için çaba göstermiştir. Bu kapsamda, 1995 yılının Nisan ayından itibaren üye devletlerin askerlerinden, subaylarından ve silahsız gözlemcilerinden oluşan UNAVEM-III birlikleri bu ülkeye gönderilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda, aynı yılın Kasım ayına kadar, çoğunluğu Bangladeş, Brezilya, Hindistan, Namibya, Portekiz, Romanya ve Zambiya'dan gelen 7.000 misyon mensubu Lusaka Protokolü'nün uygulanmasını sağlamak ve denetlemek için Angola'ya yerleştirilmiştir (Tvedten, 1997: 43; Guyot ve Vines, 2014: 1-15; Dzinesa, 2004: 647-654). Ancak UNITA'nın uzlaşmaya yanaşmayan tavrı ve çatışmaların tam olarak sona erdirilememesi nedeniyle BMGK 30 Haziran 1997'de aldığı 1118 sayılı kararıyla UNAVEM-III'ü feshederek yerine daha dar kapsamlı bir misyon olan Angola'daki Birleşmiş Milletler Gözlem Komisyonu'nu (MONUA) kurmuştur (UNSC, 1997: 1-3).

UNAVEM-III ile MONUA misyonlarının yetersiz kalmaları ve bilhassa Savimbi'nin protokol hükümlerine aykırı hareket etmeye devam etmesi BMGK'yı UNITA'nın elini zayıflatarak anlaşma masasını devirmesini engellemeyi amaçlayan birtakım yaptırımlara yöneltmiştir. Bu doğrultuda, 28 Ağustos 1997'de alınan 1127 sayılı karar ile UNITA'nın üst düzey yöneticilerinin uluslararası seyahat etmeleri ve partinin başka ülkelerde ofis açarak faaliyetlerde bulunması yasaklanmıştır. Ağustos ayında alınan yaptırım kararlarının Savimbi'yi tekrar anlaşma masasına oturtmakta yetersiz kalması üzerine ise 12 Haziran 1998'de ilan edilen 1173 sayılı kararla Angola'dan çıkarılan elmasların resmi bir belge olmaksızın satılmaları yasaklanmış ve UNITA mensuplarının yurt dışındaki banka hesapları

dondurulmuştur. Böylece, Savimbi'nin liderliğindeki UNITA'nın ekonomik olarak çökertilmesi ve uluslararası hareket kabiliyetinin tamamen ortadan kaldırılması amaçlanmıştır (Hodges, 2004: 15-16).

BMGK'nın resmi bir belge olmaksızın elmas satışını yasaklaması Savimbi'nin elini zayıflatma noktasında oldukça isabetli bir karar olmuştur. Nitekim dış aktörlerin Angola İç Savaşı'na ve dolayısıyla UNITA'ya olan desteklerini kesmelerinin ardından, bu parti/örgüt MPLA'ya karşı olan silahlı mücadelesini büyük oranda yasadışı elmas ticaretinden elde ettiği finansmanla sürdürmüştür. Bu dönemde dünya üzerindeki elmas arzının yaklaşık %5-8'ini gerçekleştiren Angola'da, elmas rezervlerinin %80-90'ının UNITA'nın kontrolü altındaki iç bölgelerde bulunması Savimbi'nin azalan dış desteğe rağmen diplomatik çözüm seçeneğine hiçbir zaman tam manasıyla yönelmemesine yol açmıştır (Rosie, 2020: 2). Zira Le Billion'a göre UNITA 1992-1998 yılları arasında elmas satışından 3,6 milyar dolar kazanç elde etmiştir. Lusaka Protokolü'nün ağır aksak bir şekilde de olsa hayata getirilmeye çalışıldığı 1994-1998 yılları arasında yasadışı elmas satışlarının UNITA'ya 2,7 milyar dolar gelir getirmesi, Savimbi'nin bahsi geçen protokolün şartlarını eksiksiz olarak uygulama noktasında neden ayak direttiği hususunda önemli bir fikir vermiştir (Billion, 2001: 62).

BMGK'nın elmas gelirlerini resmi bir belgeye bağlama ve sınırlandırma çabası ise söz konusu ticareti zorlaştırarak daha maliyetli hale getirse de yüksek kâr marjı nedeniyle tamamen ortadan kaldıramamıştır. Bu doğrultuda DKC, KC, Güney Afrika, Namibya, Botsvana, İngiltere, Rusya gibi ülkelerde faaliyet gösteren bazı şirketler çeşitli yollarla UNITA'ya yönelik elmas ihracatını ve silah ithalatını kapsayan yaptırımları ihlal etmişlerdir (Leão, 2007: 25). Bilhassa Londra menşeli De Beers Madencilik Şirketi bu hususta başı çekerken (Roberts, 2007: 223-224; Bone, 2004: 130-138), bu durum MPLA yönetiminin komşu ülkelerle ilişkilerinin bozulmasına ve DKC ile KC örneklerinde olduğu gibi zaman zaman komşu ülkelerdeki iç karışıklıklara kendi lehine -ve UNITA'nın aleyhine- bir ortam oluşturabilmek adına müdahale etmesine yol açmıştır. Böylece, Angola'daki iç çatışmalar savaşan grupların nüfuz arayışları çerçevesinde komşu ülkelerde yaşanan iktidar mücadelelerine de sirayet etmiştir.

Benzer şekilde, MPLA da UNITA'ya karşı olan silahlı mücadelesini finanse etmek için doğal kaynaklardan faydalanmıştır. Ülkenin iç kesimlerinde çıkarılan elmasların yasadışı yollarla satışı sayesinde ayakta kalan UNITA'nın aksine, MPLA'nın savaş ekonomisi Cabinda örneğinde olduğu gibi ülkenin kıyı kesimlerinde yer alan açık denizlerden üretilen petrole bağımlı kalmıştır (Malaquias, 2001A: 526-529). Dos Santos yönetiminin Soğuk Savaş'ın ve

Angola'daki iç savaşın uluslararası boyutunun sona ermesiyle birlikte başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle daha fazla yakınlaşması, British Petroleum, Exxon, Hydro, Statoil ve Chevron gibi uluslararası petrol şirketlerinin 1990'lı yılların başından itibaren bu ülkeye olan ilgilerini arttırmalarıyla neticelenmiştir (Andersen, 2003: 8). 20. yüzyılın son on yılında ihracatının %89'unu ve gelirlerinin ise %80'ini petrolden elde eden Luanda hükümeti (Hodges, 2002: 30), Le Billion'a göre 1992-2000 yılları arasında uluslararası tedarikçilere 31,4 milyar dolar değerinde petrol satmıştır. MPLA'nın özellikle 1994-1998 yılları arasında petrol satışlarından 19,8 milyar dolar değerinde kazanç elde etmesi UNITA'ya karşı yürüteceği bir sonraki ve öldürücü askeri operasyonun ekonomik kaynağını oluşturması bakımından oldukça büyük bir katkı sağlamıştır (Billion, 2001: 62). Netice itibariyle, doğal kaynak gelirleri her iki aktöre de birbirleriyle savaşmak için kullandıkları askeri envanterlerini geliştirme ve genişletme imkânı sunarken, BMGK yaptırımlarının ardından Dos Santos'un başında olduğu MPLA hükümeti Savimbi'nin UNITA'sından farklı olarak bunu meşru bir aktör olarak yasal yollardan gerçekleştirmiştir.

Petrol gelirleri Luanda'yı kontrol eden MPLA'nın kıyı bölgelerdeki hakimiyet sahası içerisinde rantçı devlet esaslarına dayanan yeni nesil patrimonyalist (neopatrimonyal) bir yönetim anlayışı sergilemesine olanak tanımıştır. Tıpkı geçmişte Angola'nın zengin kaynaklarını kullanan Portekiz sömürge yönetiminin ülkenin kıyı kesimlerinde ayrıcalıklı bir sosyal sınıf yaratması örneğinde olduğu gibi, Luanda hükümeti de petrol gelirlerini ülkedeki ekonomik, sosyal ve siyasi atmosferi şekillendirme noktasında önemli bir araç olarak kullanmıştır. Bu kapsamda petrol gelirleri ordu mensuplarının ve önde gelen MPLA üyelerinin alıştıkları yaşam tarzlarını sürdürmelerini finanse etmek için değerlendirilmiş; böylece Luanda'da iktidara sadakatin zenginliğe erişimi kolaylaştırdığı ve dolayısıyla siyasi istikrarın kişilerin ya da grupların ekonomik menfaatleri aracılığıyla meşrulaştırıldığı bir sosyal düzen ortaya çıkmıştır. Söz konusu sosyal düzen içerisinde MPLA yönetimi UNITA'dan veya başka herhangi bir dış aktörden iktidarına yönelebilecek tehlikelere karşı çıkma gücüne kavuşmuştur.

Ancak servet dağılımının eşit bir şekilde gerçekleştiril(e)memesi, zenginliğin kıyı kesimlerdeki seçkin bir elitin ellerinde toplanması ve petrol gelirlerinin ülkeyi kalkındıracak yatırımlardan ziyade sadakati sağlayacak gruplar için kullanıldığı algısı Angola'nın iç kesimlerde yaşayan halkın MPLA'ya karşı güvensizliğini derinleştirmiştir. Bu şartlar altında tıpkı Portekiz sömürge yönetimi döneminde olduğu gibi, ülkenin kıyı kesimleri ile iç bölgeleri arasındaki ilişkiler bozulmuştur. Bu durum Savimbi'ye kırsaldaki meşruiyetini her şeye rağmen devam ettirebilme fırsatı sağlarken, görünüşte MPLA'nın neopatrimonyal yönetim anlayışından pek

de farklı hareket etmeyen UNITA mensupları ise elmas gelirlerinden elde ettikleri kazancın bir kısmını kontrolü altında tuttukları bölgelerin eğitim ve sağlık gibi temel hizmetleri için kullanmak suretiyle bir nevi "devlet içerisinde devlet" gibi hareket etmeyi sürdürmüştür (Rosie, 2020: 1-6; Billion, 2001: 64-67; Battera, 2018: 12-17).

UNITA'nın Lusaka Protokolü'nde belirtilen şartları tamamlamaya yanaşmaması ve uluslararası toplumun bu örgüte yönelik yaptırımlarının Savimbi'yi diplomatik çözüm yoluna çekmekte beklenilen başarıyı sağlayamaması üzerine, MPLA hükümeti Aralık 1998'den itibaren "barış için son savaş" sloganıyla geniş çaplı bir askeri operasyon başlatmıştır. Lusaka Protokolü'nün sona ermesi anlamında gelen bu operasyonda Andulo ve Bailundo başta olmak üzere UNITA'nın güçlü bir şekilde hakimiyet kurduğu kırsal bölgeler hedef alınmıştır (Richardson, 2002B: 1; Spears, 1999: 562). UNITA mensuplarının kırsal bölgelerde yaşayanlardan önemli ölçüde destek aldığının bilincinde olan Luanda hükümeti, bu desteği engellemek için geçmişte Portekiz sömürge yönetiminin bağımsızlık hareketlerine karşı savaşırken yaptığı gibi son derece tartışmalı bir yöntem benimsemiştir. Bahse konu yöntem doğrultusunda Angola vatandaşı yüz binlerce köylü kırsal bölgelerden uzaklaştırılarak eyalet merkezlerine zorunlu göçe tabi tutulmuştur.

Böylece UNITA mensuplarının köylerden işgücü, erzak ve savaşçı desteği almasının önüne geçen MPLA hükümeti; hava trafiği dışında merkez ile kırsal arasındaki her türlü bağlantıyı kesmiş, ilgili güzergâh üzerinde bulunan yollara mayın döşemiş ve yaklaşık beş milyon kişiyi göç ettirmek suretiyle insani krize sebep olmak pahasına hükümet bütçesinin büyük bir kısmını savunma harcamalarına ayırmıştır (James, 2004: XIII-XIV; Leao, 2007: 27). İki taraf arasındaki çatışmalar zamanla merkezdeki Bie, Huambo ve Malanje eyaletlerinden ülkenin kuzey, güney ve doğu kesimlerine doğru genişlemiştir (UNHCR, 1999: 9). Luanda hükümeti, ayrıca, operasyon kapsamında MONUA bünyesinde faaliyet gösteren BM personelinin de ülkeyi bir an önce terk etmesini istemiş; BMGK ise bu isteğe karşılık olarak söz konusu misyonun Angola'daki faaliyetlerini 24 Şubat 1999 tarihinde açıkladığı 1213 sayılı kararla sona erdirmiştir (UNSC, 1998: 1-3).

UNITA mensupları MPLA saldırılarına karşı başlangıçta başarılı bir direniş göstermiştir. Ancak BM yaptırımları neticesinde yasadışı elmas satışlarından elde edilen gelirin 200 milyon dolara kadar düşmesi, gelirlerinin azalmasıyla bağlantılı olarak silah satın alma konusunda yaşanan zorluklar ve köylerin boşaltılması sonucunda kırsaldan alınan desteğin yitirilmesi UNITA'nın zaman içerisinde MPLA lehine alan kaybetmesine yol açmıştır. Bu durumun

neticesinde, MPLA için zafer yılı olarak ifade edilebilecek 1999 yılının Eylül ve Ekim aylarında Bauilundo, Andulo, Malange, Kwanza Sul, Huambo, Bie ve Moxico eyaletleri Luanda Hükümeti'nin kontrolü altına girmiştir (Malaquias, 2001B: 323-324). Aralık ayına gelindiğinde ise Savimbi'nin eski karargahı olan Jamba şehri de MPLA güçleri tarafından ele geçirilmiştir (Rozes, 2001: 24). Böylece, 1970'li yılların ortalarından beri ilk kez sabit bir merkezi olmayan UNITA lideri konvansiyonel savaşı daha fazla yürütemeyeceklerini anlayarak gerilla savaşına dönüldüğünü ilan etmiştir (Malaquias, 2001B: 313-314). 1999 yılının sonunda ortaya çıkan bu yeni durumun neticesinde önde gelen MPLA yetkilileri konvansiyonel savaşın sona ermesine işaret ederek UNITA'nın iktidara yönelik tehlikesinin ortadan kalktığını ifade etmiş ve bizzat Devlet Başkanı Dos Santos "fiilen biten savaşın Angola'nın kalkınması için artık engel teşkil etmediğini" belirtmiştir. Benzer şekilde, 2001 yılının Ekim ayında BMGK'ya bir mektup gönderen Angola Dışişleri Bakanı João Miranda da, "UNITA'nın silahlı saldırılarının Angola demokratik kurumlarının varlığına yönelik bir tehdit olmaktan çıktığını ve mevcut faaliyetinin yalnızca terör eylemlerine indirgendiğini" yazmıştır (Richardson, 2002B: 4-5).

MPLA liderlerinin açıkça zafer ilan etmelerine rağmen, Savimbi ve arkadaşları tarafından yürütülen gerilla faaliyetleri de hem Angola içerisindeki sivillere hem de Luanda hükümetinin komşu ülkelerle olan ilişkilerine yönelik tehdit oluşturmaya devam etmiştir. Örneğin 2001 yılının Mayıs ve Ağustos aylarında UNITA mensupları tarafından Caxito, Luanda ve Dondo'da gerçekleştirilen terör eylemlerinde 300'ü aşkın sivil hayatını kaybetmiştir (Angola Peace Monitor, 2001A; Angola Peace Monitor, 2001B). Bir başka örnek olarak ise, Namibya'nın Jamba'nın ele geçirilmesi sırasında hava üslerini MPLA uçaklarına açması bu ülkenin de UNITA'nın sivillere yönelik saldırılarına maruz kalmasına neden olmuştur. Nitekim yalnızca 2000 yılında UNITA saldırıları nedeniyle 75 sivil hayatını kaybetmiş, 1500'den fazla kişi yaralanmış, saldırıların yabancıları da hedef alması nedeniyle Namibya turizmi ciddi şekilde zarar görmüştür (Angola Peace Monitor, 2000; The Economist, 2000). Öte yandan, 21. yüzyıla girilirken UNITA olgusu MPLA'nın Zambiya ile olan ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemiştir.

Zambiya'nın UNITA'nın uluslararası yaptırımları ihlal etmesine imkân tanıdığını savunan Luanda yönetiminin Namibya örneğinde olduğu gibi Savimbi'nin savaşçılarına karşı birlikte mücadele edilmesi yönündeki talebi, UNITA'nın misillemelerinden çekinen Lusaka yönetimi tarafından reddedilmiştir. Bu gelişmenin ardından 1999 yılının Mart ayında Zambiya'nın başkenti Lusaka'da bir günde 16 bomba patlatılmış, daha sonra bu bombaların Angola

büyükelçiliği çalışanları tarafından yerleştirildiği belirlenmiştir. Bunun üzerine Luanda ile Lusaka arasındaki ilişkiler gerginleşirken, Başkan Dos Santos yönetimi Zambiya'da bulunan 200.000'in üzerinde Angolalı mültecinin büyük bir kısmının UNITA'yı desteklediğini ileri sürmüştür (The Economist, 2022; Angola Peace Monitor, 2001C; Richardson, 2002B: 6-7). Gelinen noktada konvansiyonel savaş tehdidi ortadan kalksa bile UNITA'nın vur-kaç taktiğine dayanan gerilla saldırılarının Angola yönetiminin hem iç hem de dış politikadaki faaliyetlerini olumsuz etkilemeye devam ettiği görülmüştür.

Angola'da yaklaşık 27 yıl boyunca süren silahlı çatışmalar UNITA lideri Jonas Savimbi'nin 2002 yılında öldürülmesiyle sona ermiştir. Takvimler 22 Şubat'ı gösterdiğinde ABD ve İsrail istihbaratlarından uydu desteği alarak Savimbi'nin yerini tespit eden MPLA kuvvetleri ülkenin güneydoğusunda yer alan Moxico eyaletine gerçekleştirdikleri bir saldırıyla pusuya düşürdükleri UNITA liderini öldürmüştür (Bayram, 2016: 380; Arnson ve Zartman, 2005: 120). Savimbi'nin ölümünün ardından Başkan Yardımcısı Antonio Dembo UNITA'nın bir numaralı ismi olmuşsa da, o da aynı çatışmada aldığı yaralardan ötürü birkaç gün sonra hayatını kaybetmiş ve partinin/örgütün genel sekreteri Paulo Lukamba Gato UNITA'nın yeni lideri olmuştur (Gato, 2002). Hükümet güçlerinin 13 Martta bütün askeri operasyonları durduracağını açıklamasının ve bir barış planı sunmasının ardından (Leão, 2007: 28), MPLA ve UNITA'nın askeri temsilcileri Moxico eyaletinde yer alan Cassamba şehrinde bir araya gelerek ateşkes ilan etmişlerdir. 4 Nisan 2002 tarihinde ise Lukamba ve Dos Santos'un katıldığı bir törenle Moxico eyaletinin Luena şehrinde Lusaka Protokolü'ne ek bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. Söz konusu mutabakat zaptı çerçevesinde her iki taraf da aralarındaki düşmanlıklara son verdiklerini bildirirken, Lusaka Protokolü'ne dayalı siyasi bir çözümü destekledikleri taahhüdünde bulunmuşlardır (Crocker vd., 2005: 224; Makhubela, 2002: 58; BBC News, 2002). Takip eden günlerde UNITA ile UNITA-Renovada birleşip yeniden yapılanarak UNITA'yı MPLA karşısında konumlanan bir siyasi parti haline getirmişlerdir (James, 2004: XIV). Böylece, yaklaşık 1,5 milyon insanın hayatını kaybettiği, 4 milyon insanın yerinden edildiği Afrika'nın bu en uzun ve en kanlı iç savaşı resmen tarihe karışmıştır (Bvirindi, 2019: 5).

Angola'da 1992-2002 yılları arasında yaşananların MPLA ve UNITA'nın dış aktörlerle kurduğu ilişkilere yansıması Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde değerlendirilebilir mi? Bu sorunun yanıtını almak için iki örnek olaya bakılabilir: Dos Santos ile Savimbi'nin Kongo Savaşları sırasındaki tutumu ve MPLA yönetiminin UNITA'yı çevrelemek için uluslararası toplum ile yaptığı iş birliği. MPLA açısından düşünüldüğünde, Angola askerlerinin Birinci ve

İkinci Kongo Savaşı'na müdahil olmasının öncelikli amacı iktidarını korumaktır. Diğer bir ifadeyle, ülkedeki iç savaşın ardından DKC'de oluşacak şartların Savimbi'ye avantaj sağlamasından çekinen Luanda Hükümeti, iktidarına yönelik olası bir tehdidi dengelemek amacıyla her iki savaşta da UNITA'ya destek vermeyeceğinden emin olduğu tarafın yanında savaşmıştır. MPLA'nın KC'de iktidardaki Pascal Lissouba ile muhalefetteki Sassou Nguesso arasında yaşanan iktidar mücadelesinden kaynaklanan iç savaşa müdahalesi de benzer bir yaklaşımın ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, MPLA'nın söz konusu iç savaşlara müdahil olmaktaki öncelikli amacı iktidarda kalmaktır.

"Hangi ittifak beni iktidarda tutar" anlayışı çerçevesinde bu durum Bütüncül Dengeleme Teorisi açısından tutarlı görünse de, MPLA'nın Kabila'ya ve Nguesso'ya destek sağlarken edilgen değil etken bir konumda bulunması kurulan bu ittifakı bahsi geçen teorinin temel felsefesinden uzaklaştırmıştır. Zira Steven David Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde ittifak kuran bir üçüncü dünya liderinin ya da elitinin ittifakta kalmak için ulusal menfaatlerinin aleyhinde davranabileceğini iddia etmektedir. Aksine, Luanda hükümetinin DKC'deki savaşın tamamlanmasının ardından bu ülkenin doğal kaynakları üzerinde birtakım imtiyazlar elde etmesi ulusal menfaatlerin ileri götürülmesi anlamında dahi düşünülebilmektedir. Bu hususta, içeriden yükselen bir tehdidi bastırmak için ulusal menfaatlerinden taviz vermek pahasına bir dış aktörle ittifaka girmekten ziyade, ülkesi için tehlike arz eden bir grubun dışarıdaki bağlantılarını kesmek için komşu bir ülkenin iç savaşına dahil olmak söz konusudur. Dolayısıyla Bütüncül Dengeleme Teorisi'nden ziyade "Neoklasik Realizm'in" temel prensipleri "neopatrimonyal" bir anlayışla hareket eden MPLA'nın DKC ve KC iç savaşları sırasındaki tutumuna daha uygun bir açıklama sunmaktadır.

UNITA'nın DKC'deki savaşlara katılımının amacı Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensipleriyle MPLA'ya kıyasla daha fazla örtüşmektedir. Nitekim Angola İç Savaşı'nın uluslararası finansörlerinin çekilmesinin ardından, UNITA varlığını sürdürebilmek için yasadışı elmas ticaretine daha önce hiç olmadığı kadar bağımlı hale gelmiştir. Mobutu'nun iktidarı altındaki DKC ise bu dönemde Angola İç Savaşı'na açık bir şekilde dahil olmasa da, UNITA savaşçılarına sınırlı da olsa lojistik desteği sunmaya ve bu örgütün/partinin çıkardığı elmasların yasadışı yollarla yurt dışına satılmasına yardımcı olmaya devam etmiştir. Bu nedenle, içeride MPLA tehdidine karşı savaşırken dışarıdan elde ettiği yasadışı finansmana yaslanan Savimbi, DKC'de Mobutu'nun iktidardan düşmesine ya da UNITA'nın çıkarlarının aleyhine hareket edecek bir aktörün iktidara gelmesi ihtimaline razı olmamıştır. Nitekim

DKC'deki iktidarın/dengelerin değişmesi ihtimali, Savimbi ve arkadaşlarının Angola'daki iktidar mücadeleleri için olumsuz bir durum teşkil etmiştir.

Dolayısıyla, UNITA militanlarının Birinci ve İkinci Kongo savaşlarında yer almaları Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin mantığına uygun bir şekilde "içerideki birincil tehdidi" dengelemek isteyen Savimbi'nin "dışarıdaki daha az tehlikeli ikincil tehditle" ittifak kurması olarak yorumlanabilmektedir. Ancak uluslararası toplumun dışlaması ve MPLA'nın Angola topraklarındaki hakimiyetini genişletmesi neticesinde Savimbi zamanla konvansiyonel savaştan vazgeçerek gerilla savaşına dönmüştür. Bu durum "alternatif bir hükümet kurma" iddiasında olan ve hakimiyeti altında bulunan topraklarda "devlet içerisinde bir devlet gibi" hareket eden UNITA'nın meşruiyetini sarsmış, bu oluşumun yalnızca Luanda hükümetinin istikrarını tehdit eden silahlı bir örgüt seviyesine düşmesine yol açmıştır. Böylece, UNITA'nın alternatif bir hükümet olma iddiası ortadan kalktığından ötürü, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bu örgütün faaliyetlerini açıklamak için kullanılabilmesi daha fazla mümkün olmamıştır. Nitekim Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bir üçüncü dünya ülkesinin dış politika ittifakına uygulanabilmesi için, iktidara sahip olma ya da sahip olduğunu iddia etme faktörü önem arz etmektedir.

1990'lı yıllar MPLA'nın UNITA'nın uzlaşmaz tavrı karşısında başta ABD olmak üzere uluslararası toplum ile daha yakın ilişkilere girdiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde içeride ve dışarıda değişen şartların olumlu rüzgarını arkasına alan Dos Santos yönetimi, Savimbi'nin partisini uluslararası toplum açısından "MPLA ile eşit bir aktör" seviyesinden "meşru iktidara karşı terör yaratan isyancı bir silahlı örgüt" düzeyine indirmeyi başarmıştır. Aslında Lusaka Protokolü'nde uluslararası toplum hem MPLA'ya hem de UNITA'ya eşit birer aktör nazarıyla yaklaşmıştır. Ancak değişen konjonktüre rağmen Savimbi'nin uzlaşmaz tavrının ülkenin istikrarsız yapısını sürdürmesi, istikrarsızlığın yabancı aktörlerin Angola'daki çıkarlarını tehlikeye atması ve ilerleyen süreçte UNITA'nın uygulanan yaptırımlar sonucunda dışlanması MPLA'nın uluslararası toplumdaki meşruiyetinin artmasına katkı sağlamıştır. Bu noktada, Dos Santos yönetiminin UNITA'yı dengelemek için uluslararası toplumla kurduğu yakın ilişkilerin Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde yorumlanıp yorumlanamayacağı sorunsalı gündeme getirilebilir. Ne var ki artan meşruiyetiyle birlikte MPLA'nın zamanla "iktidarını korumaktan" ziyade "onu sağlamlaştırmaya" yönelik hareket ettiği; ABD, BM ve uluslararası toplumun diğer üyelerinin ise Luanda hükümetine "karşılıklı çıkarlar temelinde" ve "eşit bir aktör olarak" yaklaştığı görülmüştür. Zira bilhassa 21. yüzyıla doğru gidilirken, UNITA'nın gerilla savaşına dönmesiyle birlikte Dos Santos yönetiminin

"iktidarını sistematik olarak tehdit eden bir güç" yerine "ülke içerisinde terör eylemleri gerçekleştiren bir isyancı topluluk" ile mücadele ettiği izlenimi ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, MPLA yönetiminin uluslararası toplumla kurduğu ilişki "iktidarda kalmak adına ittifak kurmak" yerine, ülke içerisinde terör eylemleriyle karşılaşan meşru bir iktidarın rasyonel bir tavırla hareket ederek uluslararası toplumun desteğini araması olarak değerlendirilmiştir. Nitekim BM'nin Angola'ya gönderdiği misyonunun UNITA ile savaşma amacı taşımaması ve bu örgütün MPLA'ya Savimbi ile olan savaşında doğrudan herhangi bir destek sunmaması bu yöndeki algıyı kuvvetlendirmiştir. Bu nedenle, bilhassa son dönemde Luanda hükümetinin uluslararası toplum ile kurduğu ilişki Bütüncül Dengeleme Teorisi kapsamında değil, meşru bir hükümetin diğer uluslararası aktörlerle kurduğu ilişki çerçevesinde şekillenmiştir.

Bu bölümde Angola İç Savaşı'nın son on yılı (1992-2002) yerel, bölgesel ve küresel yansımalarıyla birlikte ele alınmıştır. Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Angola üzerindeki açıklayıcı etkisini ciddi manada kaybettiği bu döneme ilişkin saptanan temel bulgular şu şekildedir:

1) Angola'daki iç savaş bir kez daha diplomatik yollarla sona erdirilmeye çalışılmış, ancak Lusaka Protokolü'nde ortaya konulan ortak iradeye rağmen karşılıklı çatışmalar petrol ve elmas gelirlerinin yarattığı finansman ile sürdürülmüştür. Bu dönemde özellikle MPLA'nın petrol gelirlerinin imkân tanıdığı neopatrimonyal bir anlayışla hareket ettiği görülmüştür. UNITA da hakimiyeti altında bulunan bölgelerde elmas gelirlerini savaş finansmanının yanı sıra "devlet içinde devlet gibi hareket etmek" ve dolayısıyla eğitim, sağlık vb. birtakım hizmetleri yerine getirmek için kullanmıştır. Ancak zaman içerisinde UNITA'nın gerilla savaşına dönmesiyle bu durum ortadan kalkmıştır.
2) MPLA ve UNITA'nın Birinci ve İkinci Kongo savaşlarına müdahil olmaları ve Luanda Hükümeti'nin KC'deki iç savaş esnasında muhalefette yer alan Sassou Nguesso'yu desteklemesi Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensibi olan "iktidarda kalmak veya iktidara gelmek" arzusu çerçevesinde yorumlanabilir. Ancak UNITA'yı dengeleme arzusundaki MPLA'nın iktidarda kalmak pahasına ulusal çıkarlarından taviz vermek yerine, rasyonel davranması ve komşu ülkede yaşanan iç savaştan kendince birtakım ekonomik kazanımlar elde etmesi Bütüncül Dengeleme Teorisi yerine Neoklasik Realizm'in ortaya koyduğu dış politika anlayışına daha uygundur. UNITA ise Bütüncül

Dengeleme Teorisi'nin temel yaklaşımına uygun olarak yasadışı elmas ticaretini ve dolayısıyla MPLA'ya karşı iktidar mücadelesini sürdürebilmek için Kongo'daki iki iç savaşta da bizzat yer almışsa da, bu örgütün bilhassa İkinci Kongo Savaşı esnasında "alternatif bir iktidar olma iddiasından" uzaklaşarak "basit bir gerilla örgütü haline dönüşmesi" söz konusu teorinin bu partinin/örgütün faaliyetleri için açıklayıcı yönünü ortadan kaldırmıştır.

3) MPLA'nın UNITA'yı dengelemek için ABD ve BM başta olmak üzere uluslararası toplumla kurduğu ilişkilerin Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde yorumlanıp yorumlanamayacağı da dikkat çekici bir tartışmadır. Ancak uluslararası toplumun MPLA'ya "meşru", "eşit", "karşılıklı çıkarlar" temelinde yaklaşması ve UNITA'ya karşı Luanda hükümetine ekonomik ya da askeri destek yerine büyük oranda diplomatik destek sunması bu ilişkinin bir ittifaktan ziyade uluslararası toplum ile onun bir üyesi arasında terörle mücadele gibi olağanüstü durumlarda kurulan olağan bir iş birliği olarak karşımıza çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, MPLA'nın bu dönemde uluslararası toplumla kurduğu yakın ilişkiler, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nden ziyade realizmin ya da Neoklasik Realizm'in ortaya koyduğu temel prensiplere görece daha uygundur.

5.4. İç Savaşın Sonu, Çin Faktörü ve Bütüncül Dengeleme Teorisi

İç savaşın 2002 yılında sona ermesinin ardından Angola'da şartlar büyük oranda farklılaşmıştır. MPLA yönetimi için olumlu bir gelişme olarak Jonas Savimbi'nin öldürülmesi ve örgütün dağılmasıyla beraber UNITA tehlikesi tamamen ortadan kalkmıştır. Ancak ülkede kırk yılı aşkın bir süredir devam eden çatışmaların yol açtığı sorunlar yeni bir tehdidin, ivedilikle çözülmesi gereken kalkınma probleminin, iktidarın ana gündemi haline gelmesine yol açmıştır. Nitekim Angola'da yozlaşmış durumdaki MPLA yönetimine karşı zaman zaman patlak veren protesto gösterileri de söz konusu tehdidin ciddiyetini ortaya koymaktadır. Böyle bir atmosferde, Luanda yönetiminin iktidarına yönelik tehdit oluşturabilme potansiyeli bulunan ekonomik sorunlarını çözmek için Batılı aktörlerden destek bulma arayışı da çoğunlukla hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır. Angola hükümetinin çaresiz kaldığı bir anda, bağımsızlık savaşı yıllarında UNITA ve FNLA'yı desteklediği için MPLA ile yıldızı uzun süre barışmayan Çin hükümeti devreye girmiş, Luanda ve Pekin yönetimleri arasında karşılıklı ekonomik çıkarlara dayanan stratejik bir iş birliği kurulmuştur. Bu bölümde, 21. yüzyılda Çin ve Angola arasında

kurulan söz konusu iş birliği Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde ele alınacaktır. Hiç şüphesiz, David'in aksi yöndeki ifadelerine rağmen menşei itibariyle bir Soğuk Savaş teorisi olan Bütüncül Dengeleme'nin klasik şekliyle Angola'nın iç savaş sonrasındaki ittifak tercihlerini tam olarak açıklayabilmesi olası görünmemektedir. Bu nedenle, bu bölümde bahsi geçen teori mevcut eleştirilerin ışığında günün ve Angola'nın gerçeklerine uygun olarak revize edilmiş bir biçimde kullanılacaktır. Ancak bu şekilde, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Angola ile Çin arasındaki kalkınma temelli ekonomik ilişkileri uygun bir şekilde açıklayabilmesi mümkün olabilecektir.

5.4.1. Bütüncül Dengeleme Teorisi ve İç Savaş Sonrası Angola

Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Angola'nın iç savaşın ardından Çin ile olan ilişkilerine uygulanabilmesi için yeniden düşünülmesi gereken ilk husus tehdit algısının dönüşümüyle alakalıdır. Daniel Beswick bir makalesinde üçüncü dünya liderlerinin tehdit algısının değişen dünya şartlarına göre dönüştüğünü belirtmektedir. Bu doğrultuda, Soğuk Savaş döneminde söz konusu liderler için ana tehdit kaynağı silahlı muhalefet unsurları tarafından organize edilen siyasi nitelikteki ayaklanmalar ve darbe girişimleriyken, Soğuk Savaş'ın ardından silahları bir kenara bırakarak demokratik yöntemlere başvuran muhalif grupların da ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Beswick, 2011: 5-6). Benzer bir durum, Angola'da 1975 yılından bu yana tartışmalı bir şekilde de olsa sürdürdüğü iktidarını 21. yüzyıla taşıyan MPLA yönetimi için de söz konusu olmuştur. Onlarca yıl boyunca alternatif hükümet olma iddiasıyla hareket eden ve silahlı mücadeleyi yöntem olarak benimseyen UNITA'nın ortadan kaldırılmasıyla birlikte, Luanda hükümeti gözünü kalkınma probleminin yol açabileceği olası sorunlara çevirmiştir. Nitekim kırk yıldır süren savaş koşulları nedeniyle oldukça kötü hayat standartlarında yaşayan Angola vatandaşlarının "kısa zamanda hızla gelişme" isteğinin yerine getirilememesinin sosyal bir patlamaya neden olma ihtimali Dos Santos yönetimini tedirgin etmiştir. Üstelik iç savaştan henüz çıkmış hükümetin halkın tamamı üzerinde mutlak manada bir meşruiyet sağlayamaması da söz konusu tedirginliği büsbütün arttırmıştır (Malaquias, 2011: 6-7, 12).

MPLA iktidarının olası bir sosyal patlamaya yönelik endişeleri yalnızca tasavvurdan ibaret kalmamıştır. Örneğin, 7 Mart 2011'de Luanda bağımsızlık meydanında hükümeti protesto etmek için toplandığı iddia edilen 3'ü gazeteci 17 kişi Angola kolluk güçleri tarafından tutuklanmıştır (Yarwood, 2014). Protestocuların Arap Baharı eylemlerinden etkilenen ve Angolalıları eyleme çağıran isimsiz bir mektup doğrultusunda hareket ettikleri belirtilirken, MPLA politbürosu ise olaylarla ilgili Batılı istihbarat servislerini suçlamıştır. İlginç bir şekilde,

birkaç gün sonra protestocuların çıkarıldığı mahkemenin önü de bir anda yüzlerce kişinin katıldığı yeni protesto gösterilerine sahne olmuş ve karşılığında 30 kişi daha tutuklanmıştır. Dahası, Angola'nın çeşitli yerlerinde MPLA karşıtı protestolar ve yürüyüşler yıl boyunca çeşitli aralıklarla sürdürülmüştür. Bu eylemlere katılan yüzlerce protestocu işsizliğe, elektrik ve su kesintilerine, yoksulluğa, yolsuzluğa, yani kısacası MPLA yönetiminin yozlaşmış yönetim anlayışına tepki göstererek Başkan Dos Santos'un istifasını istemişlerdir (Morais, 2012: 60-64).

Üstelik söz konusu tepkiler Dos Santos'un görevi bırakmasının ardından da sona ermemiş, yeni Başkan João Lourenço döneminde de 2018, 2020 ve 2022 yıllarında iktidarı hedef alan çeşitli protesto gösterileri yaşanmıştır. Devletin gücünü arkasına alan MPLA ise bahsi geçen protesto gösterilerine sert müdahaleler, tutuklamalar, hapis cezaları ve devlet kurumları tarafından organize edilen hükümeti yanlısı karşı gösteriler ile cevap vermiştir (HRC, 2022; Baker, 2016; Nebe, 2020; AGV, 2020; The World, 2018). Luanda hükümetinin ülkedeki barışçıl gösterilere yönelik tavrına ilişkin eleştiriler ABD Dışişleri Bakanlığı Demokrasi, İnsan Hakları ve Çalışma Bürosu (2021), Uluslararası Af Örgütü (2022: 72-75), Bertelsmann Stiftung Vakfı (2022) gibi çeşitli kurumların raporlarına da yansımıştır. Her ne kadar hükümeti protesto eden gösterilere katılımlar oldukça sınırlı sayıda olsa da, ülkenin yaşadığı iç savaş ve küresel konjonktürün içinden geçtiği Arap Baharı tecrübesi Dos Santos yönetimini yükselen bu iç tehdide karşı tedbirli davranarak ekonomik sorunlara çözüm bulma arayışlarına itmiştir.

Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin iç savaş sonrası Angola-Çin ilişkilerine uygulanabilmesi için gözden geçirilmesi gereken ikinci husus ülkedeki iktidarın kurduğu ittifakın muhtevasıyla alakalıdır. Söz konusu teoriye göre üçüncü dünya ülkelerinin dahil olduğu ittifaklar genellikle güvenlik boyutuyla ele alınmaktadır. Bakar Jikia ise Kırgızistan'ın ABD'yle ilişkilerine değindiği bir çalışmasında Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne yeni bir boyut getirme arayışındadır. Buna göre teorinin rejim güvenliği bağlamında yalnızca siyasi ve askeri unsurlara odaklandığını söyleyen yazar, ekonomik koşulların rejimin devamlılığına yönelik rolünü ise yeterli bir şekilde göz önünde bulundurmadığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla Jikia'nın bu vurgusu, üçüncü dünya ülkelerinde iktidarda bulunan siyasi elitin ittifak tercihlerinde kişisel güvenliğe ilişkin çıkarların yanı sıra ekonomik koşulların da dikkate alınması gerektiğini ifade ederek teoriye rejim güvenliği bağlamında ekonomik bir boyut eklenmesine yönelik ihtiyacı belirtmektedir (Jikia, 2010: 42-49, 61-62). Angola'nın 21. yüzyılda Pekin yönetimiyle geliştirdiği stratejik ilişkilerin arka planı incelendiğinde de benzer bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. Nitekim Luanda yönetiminin iktidarını tehdit

eden başlıca tehlike herhangi bir silahlı güçten ya da yükselen siyasi aktörden değil, ekonominin kötü gidişatının ve halkın refah seviyesinin yeterince arttırılamamasının yol açtığı huzursuzluklardan kaynaklanmıştır. Dolayısıyla, mevcut ekonomik problemleri aşmak isteyen MPLA iktidarı öncelikle Batılı devletlerin, ardından ise Çin'in kapısını çalmak zorunda kalmıştır (Roque, 2013: 4).

Üçüncü olarak, Steven David Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde iktidarı tehdit altında olan üçüncü dünya liderlerinin dış politikaya "hangi ittifak beni iktidarda tutar" ya da "hangi ittifak beni iktidara getirir" mantığıyla yaklaştığını belirtmektedir. Bu doğrultuda, bahsi geçen teoride üçüncü dünya ülkelerinde iktidarda bulunanların pozisyonlarını korumak uğruna "ulusal menfaatlerden" taviz verebileceği öne sürülmektedir (David, 1991A: 236-239; David, 1991B: 16; Bergen, 2000: 13; Gündoğdu, 2019). Geçmişte Angola'da iktidara gelmek isteyen MPLA'nın ve iktidara alternatif olma iddiasındaki UNITA'nın bu tarz davranışlarda bulunabildiği görülmüştür. İç savaş süresince birbirlerini dengelemek isteyen MPLA ve UNITA liderleri kendi partilerinin çıkarları uğruna Angola topraklarının bir kısmının Güney Afrika tarafından işgal edilmesi, on binlerce Küba askerinin bu ülkede konuşlanması, ekonomik çıkarları çerçevesinde aralarındaki ihtilafa rağmen Amerikan petrol şirketlerinin faaliyetlerine izin verilmesi gibi durumlarda sessiz kalabilmişlerdir. Ancak UNITA tehdidinin kesin olarak ortadan kalkmasının ardından iktidarına yönelik doğrudan bir tehditle karşılaşmayan MPLA yönetimi, yeni dönemde ülkesinin egemenliğini korumaya ilişkinin hususlarda daha geniş bir hareket serbestisine sahip olmuştur. Özellikle 2004 yılının ardından Pekin yönetimiyle sürdürülen yoğun ekonomik ve stratejik ilişkilere rağmen, Çinli petrol şirketlerinin Angola petrol pazarındaki rollerini arttırmaya yönelik girişimlerinin sınırlandırılması ve Batılı şirketlerle olan ticari ilişkilerin de etkili bir şekilde sürdürülmesi bu konuda verilebilecek örneklerden biri olmuştur (Ferreira, 2008: 306-307; Corkin, 2011: 3). Dolayısıyla, yolsuzluk ve kötü yönetişim tartışmaları devam etse de, üçüncü dünya liderlerinin iktidarda kalabilmek için "ulusal çıkarlardan taviz verebileceğine" ilişkin öngörü iç savaş sonrası Angola-Çin ilişkilerinde tam olarak geçerli olmamaktadır.

Son olarak, Soğuk Savaş'ın ardından bir üçüncü dünya ülkesi liderinin ilişki içerisine girebileceği dış aktörlerin sayısındaki artış da, Bütüncül Dengeleme Teorisi iç savaş sonrası Angola-Çin ilişkileri örneği üzerinden yeniden yorumlanırken göz önünde bulundurulması gereken faktörlerdendir. Bir makalesinde Özbekistan'ın dış politikada kurduğu ittifak ilişkilerini Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde değerlendiren Matteo Fumagalli, bu teorinin ittifak alternatifleri bağlamında "üçüncü bir aktörü" yeterince dikkate almadığını

vurgulamaktadır. Bu noktadan hareketle, David'in teorisinin doğası gereği iki kutuplu bir dünyaya odaklandığını belirten yazar, söz konusu teorinin ABD ve Rusya'nın dışında ittifak kurulabilecek üçüncü bir aktörün varlığını göz ardı ettiğini ifade etmektedir. Oysaki Fumagalli'ye göre, Özbekistan'ın Çin ile olan ilişkileri örneğinde olduğu gibi, alternatif bir aktörün hesaba katılması üçüncü dünya ülkelerinin kurdukları ittifaklara yönelik araştırmalara yeni bir boyut getirebilmesi ihtimali nedeniyle oldukça önemlidir (Fumagalli, 2007: 266). Benzer şekilde, IMF başta olmak üzere Batıdan umduğu desteği bulamayan Luanda yönetimi de 2004 yılının ardından Pekin hükümetiyle kurduğu stratejik ortaklığa rağmen ekonomisini kalkındırma yolunda yalnızca Çin'e ya da Batılı aktörlere yaslanmamıştır. Nitekim Afrika'nın çeşitli ülkelerindeki varlığı her geçen gün artan Brezilya, Almanya, İspanya, Güney Afrika, İsrail, Rusya ve Hindistan gibi aktörler, bu dönemde MPLA'nın kalkınma arayışı çerçevesinde kurduğu ekonomik ilişkilerde sınırlı da olsa rol oynayan ülkelerdendir (Aarsæther, 2011: 50; Corkin, 2011: 3; Campos ve Vines, 2008: 20). Dolayısıyla, her ne kadar başlangıçta hızlı bir kalkınma için Çin kredileri ve yatırımlarından başka çaresi bulunmasa da, ilerleyen süreçte Dos Santos ve Lourenço yönetimleri ekonomik ilişki içerisinde olduğu aktörlerin sayısını çeşitlendirme çabalarıyla bir tarafa mutlak surette bağımlı kalmayı engellemeye çalışmıştır.

Kısacası, Bütüncül Dengeleme Teorisi "tehdit algısının dönüşümü", "ittifakın içeriği", "ulusal çıkarlardan taviz verme meselesi", "aktörlerin çeşitlenmesi ve bağımlılık arasındaki ilişki" gibi faktörler yeniden düşünülmek suretiyle iç savaş sonrası Angola-Çin ilişkilerini açıklamak için kullanılabilecektir. Bu kapsamda iç savaş sonrası Angola'da, UNITA tehlikesinin yerini sosyal patlama riski almış, yalnızca askeri güvenlik odaklı kurulan bir ittifaktan ziyade ekonomik boyut da ön plana çıkmış; ulusal çıkarlardan taviz verme durumunun her zaman mümkün olmayabileceği anlaşılmış ve kurulan yoğun ilişkilere rağmen alternatif aktörlerin varlığının bağımlılığı azalttığı görülmüştür. Ne var ki dönemler ve şartlar değişse de, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin öncelikli iddialarından biri olan ittifakların siyasi elitin iktidarda kalması arzusu doğrultusunda şekillendiği argümanı iç savaş sonrası Angola için de geçerliliğini sürdürmüştür. Dolayısıyla, MPLA hükümetini Çin ile yoğun ekonomik ve stratejik ilişkiler kurmaya iten faktör yalnızca onlarca yıl süren savaş sırasında harap olmuş bir ülkenin ekonomik kalkınma ihtiyacı değil, aynı zamanda iktidarın ekonomik hoşnutsuzluklardan kaynaklanan olası bir sosyal patlama sonucunda iktidarı kaybetme endişesi olmuştur. Söz konusu teorinin ana argümanlarından olan "üçüncü dünyada iktidarını kaybeden siyasi elitin hayatını da kaybedebileceği" düşüncesi iç savaş sonrası Angola'da da varlığını sürdürmüştür. Nitekim Angola'daki bazı protesto gösterilerine ilham kaynağı olan Arap Baharı sürecinde ve

sonrasında yaşananlar düşünüldüğünde, bahsi geçen düşüncenin tamamen yersiz olmadığı da açıktır. Sonuç olarak, Angola'nın 2000'li yıllarda Çin ile olan stratejik yakınlığı Steven David'in Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin günün koşullarına göre revize edilmiş bir versiyonuyla açıklanabilmektedir.

5.4.2. İç Savaşın Ardından Angola-Çin İlişkileri

Angola'da 2002 yılına gelindiğinde, Savimbi'nin öldürülmesinin ardından MPLA iktidarına yönelik silahlı bir tehdit ihtimali ortadan kalkmıştır. Üstelik Luanda hükümetinin Namibya, Güney Afrika, DKC ve KC gibi komşu ülkelerde iktidarda bulunan partilere/liderlere geçmişte verdiği somut destekler de, olası bir iç isyanın bölgedeki aktörler tarafından desteklenmesini olanaksız kılmıştır (Malaquias, 2011: 5-6). Bu şartlar altında ülkedeki tek ve tartışmasız resmi otorite haline gelen Dos Santos yönetimi, çatışma sonrası süreçte hızlı ekonomik büyümeyi, siyasi istikrarı ve sosyal uyumu sağlayabilmeyi amaçlayan "Ulusal Yeniden İnşa Programı'nı (National Reconstruction Program)" başlatmıştır. Bu kapsamda, ilk iş olarak ülkenin altyapısının ivedilikle ve mümkün olan en az maliyetle geliştirilmesi planlanmıştır. İç savaş süresince tahrip edilen ulaşım altyapısı nedeniyle başkent Luanda'ya ortalama 600 km uzaklıkta olan bir şehre ulaşımın yaklaşık 8-10 gün sürdüğü düşünüldüğünde MPLA iktidarının bu önceliği daha iyi anlaşılmaktadır (Fernandes, 2012: 73-77). Bu nedenle, kalkınma bağlamında yaşanabilecek muhtemel bir başarısızlık durumunda oluşabilecek sosyal patlamanın iktidarını tehdit edebileceği düşüncesinde olan MPLA yönetimi için iç savaşın ardından dış politikada kurulan ilişkilerde ekonomi faktörü ön plana çıkmıştır. Zira bu dönemde Angola'nın zengin doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen yoksullukla boğuşan bir ülke görünümünde olması söz konusu programın başarıya ulaşabilmesi adına dış aktörlerden ekonomik destek almayı zorunlu hale getirmiştir (Kiala, 2010: 313).

İktidarda kalma güdüsü doğrultusunda pragmatik davranan MPLA yönetimi dış destek alma konusunda ilk olarak geçmişte UNITA'ya olan yardımları nedeniyle Angola'daki çatışmalarda pay sahibi olarak gördüğü Batılı ülkelere yönelmiştir. Bu kapsamda Luanda hükümeti Angola'nın hızlı bir şekilde kalkınmasına yardımcı olmak için fon sağlayacak bir uluslararası bağışçılar konferansının düzenlenmesi için lobi çalışmaları yürütmüştür (Malaquias, 2011: 14). Üyelerinin büyük bir kısmını Batılı ülkelerin oluşturduğu Paris Kulübü ise söz konusu konferansın düzenlenebilmesi için MPLA hükümetinin öncelikle IMF'yle bir anlaşma yapmasını şart koşmuştur (Aarsæther, 2011: 40). Ne var ki dünyanın en kötü yönetilen ekonomilerinden birine sahip olan ve eski borçlarını ödemekte zorlanan Angola'nın iç savaşın

hemen ardından IMF yetkileriyle yeni bir anlaşma yapması mümkün olmamıştır. Batılıların ve IMF'nin bu tavrında MPLA yönetiminin bilhassa petrol ve diğer doğal kaynakların satışından elde edilen gelirler konusunda şeffaflık, hesap verilebilirlik ve yapılacak reformlar bağlamında birtakım sorunlar bulunduğunu düşünmeleri etkili olmuştur (Carvalho vd., 2022: 10; Hodges, 2004: 163-165). Dolayısıyla, IMF yetkilileri yeni bir anlaşma yapmadan evvel üç dönemlik bir izleme süresi koymayı ve Angola'nın bu süre zarfında kamu maliyesi alanında iyi bir performans göstermesi halinde anlaşma masasına oturmayı önermiştir (Aarsæther, 2011: 40). Uluslararası bir konferans oluşturarak Batılı aktörlerden destek toplamaya yönelik çabaları sonuçsuz kalan ve daha fazla zaman kaybetmek istemeyen Luanda hükümeti ise IMF'ye kıyasla daha esnek şartlar içeren Çin'den kredi almayı tercih etmiştir (Kiala, 2010: 15-16).

Pekin yönetiminin bağımsızlık savaşı yıllarında Moskova destekli MPLA'ya karşı UNITA ve FNLA'nın yanına yer alması iki ülke arasındaki ilişkilerin uzun süre istenilen ivmeyi yakalayamamasına neden olmuştur. Öyle ki MPLA Angola'nın bağımsızlığını 1975 yılında ilan etmesine rağmen Çin bu ülkeyi -veya bu partinin iktidarını- diplomatik olarak ancak 12 Ocak 1983'te tanımıştır (Hess, 2014: 40; Mo, 2012: 199). Her ne kadar Pekin ve Luanda hükümetleri 1984 yılında ilk ticaret anlaşmalarını imzalasalar ve 1988 yılında "Ortak Ekonomi ve Ticaret Komisyonu'nu" kursalar da, 2000'li yıllara kadar Çin ve Angola arasındaki ilişkilerin temelini çoğunlukla savunma sektöründe gerçekleştirilen güvenlik odaklı ve sınırlı miktardaki ticari münasebetler oluşturmuştur (Bayram, 2019: 104-105; Ferreira, 2008: 297). İç savaşın ardından MPLA yönetiminin Pekin ile stratejik bir ortaklık kurmaya yönelmesinde ise Çin hükümetinin Batılılardan farklı bir anlayışla sağladığı ucuz faizli krediler oldukça etkili olmuştur. IMF başta olmak üzere Batılı aktörlerin Angola örneğinde olduğu gibi birçok Afrika ülkesine şeffaflık, hesap verilebilirlik iyi yönetişim gibi önkoşullar öne sürmesi, "ticaret" ile "siyasetin" birbirinden ayrılması gerektiği iddiasında olan Çin hükümeti tarafından "ulusların iç işlerine karışmak" ve dolayısıyla "egemenlik haklarına saldırmak" olarak yorumlanmıştır (FMPRC, 2006; Eisenman ve Kurlantzick, 2006: 221-223; Bayram ve Emiroğlu, 2016: 507). Pekin yönetiminin bu tavrı Angola'daki varlığını her geçen gün daha fazla arttırmasına olanak tanırken, dönemin Angola Devlet Başkanı Dos Santos ise Çin Başbakanı Wen Jiabao'nun 2006 yılında bu ülkeye gerçekleştirdiği bir ziyaretinde iki ülke arasındaki ilişkileri "karşılıklı olarak avantajlı", "pragmatik" ve "ön koşulu bulunmayan" şeklindeki ifadelerle tanımlamıştır (Lo, 2018; Vines, 2016: 131).

Angola için 2002 yılında 145 milyon dolar ile başlayan Çin kredilerinin toplam değeri 2019 yılının sonunda 22,4 milyar dolara kadar ulaşmıştır. MPLA hükümeti söz konusu kredileri

Pekin hükümeti tarafından desteklenen Çin Eximbank, Çin İnşaat Bankası, Çin Kalkınma Bankası, Çin Endüstri ve Ticaret Bankası gibi kurumlardan sağlamıştır (Carvalho vd., 2022: 6; Aarsæther, 2011: 49). Çoğunlukla %2'nin altında bir faiz oranıyla ve uzun vadeli geri ödeme imkanlarıyla verilen bu krediler karşılığında başta altyapı geliştirme projeleri olmak üzere sağlık, eğitim, enerji, su, tarım, balıkçılık, ulaşım ve diğer çeşitli kamu hizmetleri alanlarında yatırımlar yapılması planlanmıştır (Campos ve Vines, 2008: 7-8). Çin tarafından tahsis edilen bu kredilerin şartlarından biri de krediler karşılığında verilecek altyapı ihalelerinin en az %70'inin Çin menşeli firmalar tarafından gerçekleştirilmesi olmuştur. Angola hükümeti ise yerli sermayenin dışarıya kaçmasını engellemek ve istihdamı arttırmak amacıyla projelerde yer alacak firmaların en az %50 ortaklığının ve çalışacak işçilerin en az %30'unun Angola'dan olması şartını getirmiştir (Corkin, 2011: 2; Kiala, 2010: 316). Bahsi geçen kredilerin dönüm noktasını ise 2004 yılında Çin Eximbank tarafından verilen 2 milyar dolar değerindeki altyapı kredisi oluşturmuştur. Dünya Bankası'nın "Angola tarzı (Angola mode)" olarak adlandırdığı bir ilişki biçiminin ortaya çıkmasına yol açan bu kredi neticesinde gerçekleştirilecek altyapı projelerinin finansmanı petrol ihracatı yoluyla karşılanmıştır. Diğer bir ifadeyle, Angola Çin'den altyapı yatırımlarını gerçekleştirebilecek ekonomik kaynağı elde etmek adına doğal kaynaklarını teminat olarak ortaya koyan ilk Afrika ülkesi olmuştur (Alden ve Alves, 2009: 9, 13).

Çinli kurumların petrol garantili kredi sözleşmesi imzaladığı ilk Afrika ülkesi Angola olsa da, bu anlaşma yöntemi Angola'ya ilk defa Pekin yönetimiyle gelmemiştir. Zira petrol garantili krediler 1990'lı yılların başından itibaren hükümetin uluslararası aktörlerden kredi alabilmesinin tek yolu olarak karşımıza çıkmıştır. Geçmişte Portekiz, İsrail, Brezilya gibi ülkelerin MPLA yönetimine verdikleri kredi karşılığında ödeme aracı olarak doğal kaynaklara başvurduğu bilinmektedir (Aarsæther, 2011: 38-39, 51). Örneğin 2000 yılına gelindiğinde, ülkenin yaklaşık 10 milyar dolar değerindeki dış borcunun neredeyse %47'sini petrol garantili krediler oluşturmaktaydı. Bu kapsamda, Angola'nın petrol üretiminde başat rol oynayan Grupo Sonangol'un (Sonangol Grup) elde ettiği petrolün neredeyse tamamı dış borç ödemelerine gitmekteydi (Hodges, 2004: 163-165). Çinli firmaların sağladığı petrol garantili kredilerin öncekilerden farklı olan tarafı ise tahsis edilen kredilerin altyapı yatırımlarına bağlanması olmuştur. Bir başka ifadeyle, içerideki ekonomik koşulların yol açacağı olası bir sosyal patlamayı engellemek için hızlı bir şekilde kalkınmaya ihtiyacı olan Luanda hükümeti petrol karşılığında Çin'den sağladığı finansmanla bir yandan bu ihtiyacını karşılamış, diğer yandan ise ekonomi yönetimine yönelik olarak oldukça katı koşullar içeren IMF kredilerinden

uzaklaşma imkânı bulmuştur (Aarsæther, 2011: 39). Nitekim 2006 yılında Pekin'i ziyaret eden dönemin Angola Devlet Başkanı Dos Santos da, iki ülke arasında kurulan "petrol karşılığında altyapı kredisi" ilişkisinin temel mantığını ise "Çin'in doğal kaynaklara, bizim ise kalkınmaya ihtiyacımız var" cümlesiyle açıklamıştır (Englebert, 2019).

İçerideki çatışmaları sona erdiren ve istikrarını görece daha iyi bir şekilde tesis eden Angola, iç savaşı takip eden beş yılda Sahraaltı Afrika'nın en hızlı büyüyen ekonomileri arasında yer almıştır. Bu dönemde genellikle %10'un üzerine bir büyüme trendi yakalayan ülke ekonomisi 2004 yılında %15, 2005 yılında ise %14 oranında büyüyerek rekor kırmıştır (The World Bank, 2022A). Benzer bir şekilde, Angola'nın 2001 yılında 13,4 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, 2005 yılına gelindiğinde 39,3 milyar dolara ulaşmıştır (The World Bank, 2022B; The World Bank, 2022C). Bu süreçte Çin'in Angola ekonomisindeki rolünün de ivme kazandığı görülmüştür. Nitekim 2001 yılında Angola'nın toplam ihracatının %10,6'sı Çin'e gerçekleştirilirken, bu oran 2005 yılında %29'a, 2007 yılında ise %30,4'e yükselmiştir (Ferreira, 2008: 304; The World Bank, 2022D). İç savaşın ardından da Luanda hükümetinin gerek Çin ile gerekse diğer ülkelerle olan ticaretinin büyük bir kısmını petrol ve değerli madenlerin ihracatı oluşturmuştur. Bu nedenle Angola genellikle hem Çin ile hem de diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerinde ticaret fazlası veren bir görüntü çizerken, bu ülkenin Çin ile yaptığı toplam ticaretin %90'ından fazlasını petrol ihracatı teşkil etmiştir (Carvalho vd., 2022: 11). Diğer bir ifadeyle, Angola'nın petrol üretiminin %25'inden fazlasını Çin'e ihraç ederken, bu ülke İran ve Suudi Arabistan'la birlikte Çin'in en büyük petrol tedarikçilerinden biri haline gelmiştir (Ferreira, 2008: 302). Dolayısıyla, iç savaşı takip eden birkaç yılda Angola'da ekonomik göstergelerin olumlu yönde seyretmesinde Pekin yönetiminden alınan petrol garantili krediler ve buna paralel olarak Çinli firmaların gerçekleştirdikleri yatırımlar etkili olmuştur. Ancak ticarette petrole olan aşırı bağımlılık, ilerleyen süreçte Angola ekonomisini petrol fiyatlarındaki ani dalgalanmalara karşı savunmasız bırakmıştır.

İç savaşı takip eden 5 yıl boyunca ortaya çıkan son derece iyi ekonomik tablonun ardından, 2008'deki dünya ekonomik krizi ve 2014'teki petrol fiyatlarında ters yönde yaşanan dalgalanma Angola ekonomik verilerini son derece olumsuz etkilemiştir. Örneğin ülkenin büyüme oranı 2009 ve 2015 yıllarında %1'in altında seyretmiş, ilerleyen süreçte ise eksiye düşmüştür (The World Bank, 2022A). Her ne kadar Angola Çin faktörü sayesinde 2009-2014 yılları arasında yeniden %8'lere kadar ulaşan bir büyüme oranı yakalasa ve dış ticaret hacmi 2013 yılında 118,6 milyar dolara kadar çıksa da, 2014 yılında petrol fiyatlarında görülen keskin düşüş Çin desteğinin dahi kötü gidişi tam olarak engelleyememesine neden olmuştur. Nitekim

2016 yılında 53,57 milyar dolara dek düşen dış ticaret hacmi son on yılın en kötü seviyesine gerilemiş, 2017 ve 2019 yıllarında ise 60 milyar dolar seviyelerinde kalmıştır (The World Bank, 2022A; The World Bank, 2022B; The World Bank, 2022C). Bu dönemde petrol fiyatlarında yaşanan gerileme bütçesinin %60'ından, GSYH'sinin de %30'undan fazlasını doğal kaynaklardan elde eden Angola'nın dış ticaret gelirlerini azaltsa da, Çin bu ülkenin dış ticaretindeki en büyük ortağı olma vasfını sürdürmüştür. Nitekim Angola'nın gerçekleştirdiği ihracatın 2015 yılında %42,21'i, 2018 yılında ise %58,24'ü Çin'e yönelik olmuştur (Carvalho vd., 2022: 6; The World Bank, 2022D). Bu süreçte Çinli firmaların da bilhassa inşaat sektörü alanında Angola'nın altyapısının yeniden inşa edilmesi noktasında oldukça önemli bir rol oynadıkları bilinmektedir. Zira 1990-2010 yılları arasında Angola'daki Çin yatırımlarının %77,3'ü (338 milyon dolar) inşaat sektöründe gerçekleştirilmiştir (Fernandes, 2012: 71). Ne var ki artan petrol destekli kredilere ve yatırımlara rağmen, petrol fiyatlarındaki düşüş Angola'nın diğer ülkelere olduğu gibi Çin'e de her geçen gün artan borcunu ödemesini zorlaştırmış ve ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir.

Her ne kadar iç savaş sonrası Luanda ile Pekin arasındaki ilişkiler stratejik bir ortaklık halini almışsa da, bu dönemde alternatif aktörler de Angola'nın ekonomik faaliyetlerinde etkili olmuşlardır. Örneğin bu ülkeye yönelik doğrudan dış yatırım miktarında ABD ve İngiltere'yi geçen Çinli firmalar Portekiz, Güney Afrika ve Brezilya'nın gerisinde kalmışlardır (Ferreira, 2008: 304). Bir başka örnek olarak ise Angola'yla ihracat ve ithalat faaliyetlerinde Çin'in yanı sıra Hindistan, Güney Afrika ve Brezilya gibi diğer aktörler de aşama kaydetmiştir (Campos ve Vines, 2008: 20). Bu kapsamda, Hindistan'ın Angola'nın toplam ihracatı içerisindeki rolü 2007 yılında %5.38, 2010 yılında %9,73, 2015 yılında %7,8, 2018 yılında ise %8,9 olarak belirtilmiştir (The World Bank, 2022B). Öte yandan, Luanda hükümeti savunma sanayi alanında ABD'den, otomotiv sektöründe Japonya'dan, teknoloji alanında Batılı ülkelerden ve demiryolu malzemeleri hususunda Hindistan'dan milyonlarca dolar değerindeki çeşitli ürünleri ithal etmiştir (Campos ve Vines, 2008: 20). Diğer bir örnek olarak ise, Dos Santos hükümeti Çin ile yoğunlaşan ticari ilişkilere karşın tek bir ülkenin Angola'nın petrol sektörünü domine etmesine izin vermemiştir. Nitekim Çinli petrol ve kimyasal şirketi SINOPEC'in Angola'nın petrol üretim tesislerindeki arama bloklarında tekel haline gelebilecek kadar hisse sahibi olması engellenmiş ve bu alanda başarılı oldukları düşünülen Chevron, Total, BP, Exxon Mobil gibi Batılı şirketlerle iş birliği sürdürülmüştür (Corkin, 2011: 3; Ferreira, 2008: 307; Campos ve Vines, 2008: 21-22). Son olarak, iç savaşın ardından Çin'den alınan ekonomik kredilerin Batılı ülkelerden alınabilecek olası krediler için katalizör işlevi görebileceği düşünülmüştür. Bu

doğrultuda, Dos Santos döneminde izleri görülen "dış aktörleri çeşitlendirme" ve "hiçbir dış güce tamamen bağımlı olmama" politikasının özellikle IMF'yle yeniden yakınlaşmaya çalışan halefi João Lourenço döneminde daha yoğun bir şekilde uygulanmaya başlandığı da görülmüştür (Carvalho vd., 2022: 8,13).

2000'li yıllarda Angola ve Çin arasında kurulan ekonomik ilişkiler olumlu yöndeki gelişmelere rağmen tamamen sorunsuz bir şekilde de ilerlememiştir. İkili ilişkilerin önündeki en büyük engel, uzun yıllar boyunca çatışma ortamından muzdarip olan Angola halkının ve siyasetçilerinin "kısa süre içerisinde hızla kalkınma" arzusundan kaynaklanmıştır (Malaquias, 2011: 6). Çinli firmalar dahi zaman zaman Angola'daki partnerleriyle birlikte hayata geçirdikleri projelerdeki teslim süresi ile ortaya konulan çalışmanın kalitesi arasındaki korelasyondan yakınmışlardır (Campos ve Vines, 2008: 15, 24). Diğer taraftan, söz konusu firmalar tarafından gerçekleştirilen yatırımların önemli bir kısmında büyük oranda Çinli işçiler istihdam edilmiştir. Örneğin 2020 yılında Angola'da faaliyet gösteren 51 Çin menşeli işletmenin toplamda -yaklaşık- 50.000 Çin vatandaşını istihdam ettiği tahmin edilmiştir (Euronews, 2020). Bu durum Angola nüfusunun insan kaynağı bakımından kalitesi ile bahsi geçen nüfusun eğitiminde Çinli uzmanların oynadığı rol hakkında soru işaretlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bütün bunların yanı sıra, bilhassa iki ülke arasındaki ticari ilişkiler "asimetrik bir bağımlılığın" ortaya çıkıp çıkmadığına ilişkin tartışmalara yol açmıştır. Zira Angola'nın petrol satışları nedeniyle ticaret fazlası vermesine rağmen, petrol fiyatlarındaki istikrarsızlığın Çin'e karşı kırılganlığı arttırdığı ve Luanda hükümetinin bu ülkeye olan borçlarını ödeme yönündeki sürekliliğini tehlikeye attığı iddia edilmiştir (Carvalho vd., 2022: 12). Üstelik Luanda ile Pekin hükümetleri arasındaki artan ticari ilişkiler neticesinde elde edilen zenginlik de, Angola'da iktidardaki MPLA'nın yozlaşmış yapısı nedeniyle ülke halkının tamamına değil sınırlı bir kesimine ulaşabilmiştir. Bir başka ifadeyle, Çin tarafından Angola'ya tahsis edilen kredi ve yatırımların halkın tamamının menfaati için değerlendirilmek yerine Angola hükümeti tarafından kötüye kullanılarak yolsuzluğa sebep olduğu iddiaları ortaya atılmıştır (Campos ve Vines, 2008: 11).

2017 yılının Şubat ayına gelindiğinde Ağustos ayında yapılacak devlet başkanlığı seçimlerine katılmayacağını açıklayan Dos Santos, başkanlık için dönemin Angola Savunma Bakanı Joao Lourenço'yu destekleyeceğini açıklamıştır (BBC News, 2017). Dos Santos'un halefi olarak ilan ettiği Lourenço Portekiz'e karşı yürütülen bağımsızlık savaşından itibaren uzun yıllar boyunca MPLA'da ve dolayısıyla ülke yönetiminde önemli roller üstlenmiştir (Eisenhammer, 2017). Bu doğrultuda, 1993-98 yılları arasında MPLA'nın meclisteki grup başkanlığını yapan

Lourenço, 1998 yılında ise partisinin genel sekreterliği makamına getirilmiştir. İç savaşın sona ermesinin ardından 2003-2014 yılları arasında Angola Ulusal Meclisi'nde başkan yardımcısı olarak çalışmalarını sürdüren Lourenço, 2014-2017 yıllarında ülkesinin savunma bakanı olarak görev yapmıştır (Cascais, 2017; News24, 2017). 2016 yılının Ağustos ayında MPLA başkan yardımcılığına ve bir sonraki yıl ise başkanlığına getirilen Lourenço, 26 Eylül 2017'de yapılan seçimlerde ise Isaias Samakuva (UNITA), Abel Chivukuvuku (CASA_CE), Eduardo Kuangana (PRS), Ngola Kabangu (FNLA) gibi isimlerle yarışmıştır. Seçim sonuçları açıklandığında, Lourenço beklendiği üzere en yakın rakibi Samakuva'ya %30'un üzerinde fark atarak (%61,1'e karşı %26,7) Angola'nın üçüncü devlet başkanı olurken, benzer bir oy yüzdesi elde eden partisi MPLA da parlamentodaki sandalyelerin %60'ına (250'ye karşı 150) sahip olmuştur (Mumbere, 2017; CNE, 2017).

Lourenço iktidara gelmesiyle birlikte ülkesinin Pekin ile olan ilişkilerini yeniden gözden geçirme ihtiyacı duymuştur. Beklenenin aksine eski rejimin yolsuzluklarının üzerine giden ve Çinli şirketlerle yapılan şeffaf olmayan anlaşmaları eleştiren Lourenço hükümeti, bu yolla Angola'da zaman zaman protesto gösterileri aracılığıyla gündeme gelen sosyal huzursuzlukların önüne geçmeyi amaçlamıştır (Carvalho vd., 2022: 9-10). Bu kapsamda çeşitli usulsüzlükler nedeniyle eski devlet başkanının kızı Isabel Dos Santos'u görevden alan ve oğlu Jose Eduardo Dos Santos'u tutuklayan yeni yönetim (BBC News Türkçe, 2020; Cumhuriyet, 2018), artan petrol fiyatlarının yol açtığı istikrarsızlık nedeniyle de dış politikadaki ortaklıklarını çeşitlendirerek ülkesinin Çin'e olan bağımlılığını azaltma yönünde çaba göstermiştir (Carvalho vd., 2002: 8,13). Lourenço'nun bu tavrında Angola'nın Pekin yönetimine en fazla borcu olan Afrika ülkesi olması[67] ve bu durumun petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar neticesinde ülkenin ekonomik istikrarına yönelik endişeleri ortaya çıkarması etkili olmuştur (Chiwanza, 2018). Bu doğrultuda, Lourenço hükümeti dış politikadaki ilişkilerini çeşitlendirmek amacıyla bir yandan Çin'in Angola ekonomisi üzerindeki ağırlığını azaltmak için 2018 yılından itibaren IMF'yle yeniden müzakerelere başlarken (Strohecker ve Bavier, 2020), diğer yandan ise Rusya ve ABD gibi ülkelere resmi ziyaretler gerçekleştirerek başta savunma sanayi olmak üzere çeşitli alanlardaki iş birliği girişimlerini derinleştirmeyi hedeflemiştir (Bayram, 2019: 100; AllAfrica, 2021). Ne var ki bütün bu çabalara rağmen Angola'nın 2018 yılında toplam ihracatının yaklaşık beşte üçünü Çin'e gerçekleştiriyor olması

[67] 2020 yılı istatistiklerine göre Angola 25 milyar doları aşan borcuyla Çin'e en fazla borçlanan Afrika ülkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ülkeyi Etiyopya (13,5 milyar dolar), Kenya (7,9 milyar dolar), Demokratik Kongo Cumhuriyeti (7,3 milyar dolar) ve Sudan (6,4 milyar dolar) takip etmektedir.

(The World Bank, 2022B) ve Çinli firmaların 2019 yılında Angola'daki yatırımlarının 20 milyar doları aşması Pekin yönetiminin bu ülke ekonomisi üzerindeki etkinliğinin en azından kısa vadede sona ermeyeceğinin işaretlerini vermektedir (The World Bank, 2022D; Ferreira, 2019).

Bu bölümde iç savaş sonrası Angola'nın Çin ile kurduğu ekonomik ilişkiler Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde incelenmiştir. 21. yüzyılda Angola'da ve dünyada değişen şartlar söz konusu teorinin Luanda ve Pekin yönetimlerinin stratejik ortaklığını açıklayabilmesi için günün gerçekleri ışığında yeniden yorumlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak "silahlı muhalif gruplar tarafından gerçekleştirilen ayaklanmaların veya darbelerin" yanı sıra "kalkınma beklentisinin karşılanamamasının yol açabileceği sosyal huzursuzluklar" da iç tehdit olarak kabul edilmiştir. İkinci olarak, ittifakların yalnızca güvenlik amacıyla değil ekonomik sorunları çözme ya da bu alanda çıkar sağlama beklentisiyle de kurulabileceği belirtilmiştir. Üçüncü olarak, üçüncü dünya liderlerinin ittifak kurarken iktidarda kalmak adına ulusal çıkarlardan taviz verme durumunun her zaman mevzubahis olmayabileceği dile getirilmiştir. Son olarak ise, iki kutuplu dünyada ortaya konulan yaklaşımın aksine, yeni dönemde ittifaka giren herhangi bir üçüncü dünya ülkesinin tek bir aktöre mutlak manada bağımlı kalmayabileceği, dış politikadaki ortaklarını çeşitlendirmek için çaba gösterebileceği öne sürülmüştür.

Yukarıda yeniden düşünülen hususlar ışığında, iç savaş sonrası Angola hükümeti için öncelikli tehdit kaynağı "kısa zamanda hızla gelişme arzusundaki" halkın "beklentilerinin karşılanamamasının yol açabileceği iktidara yönelik olası isyanlar" olmuştur. Bilhassa Arap Baharı sürecinde ve sonrasında iktidardaki yozlaşmış yönetime karşı bu ülkede meydana gelen gösteriler söz konusu iddiayı güçlendirmiştir. Dolayısıyla, kalkınma probleminin neden olabileceği huzursuzlukları aşmak isteyen ve bu noktada Batılı ülkelerden/kurumlardan beklediği desteği göremeyen Luanda hükümeti 2004 yılının ardından Çin ile yine iktidarda kalmaya odaklı ancak öncekilerden farklı olarak ekonomik beklentilerin ön planda olduğu bir ortaklığa girişmiştir. Ancak MPLA yönetimi Çinli şirketlerin Angola'nın petrol üretim sektöründe daha fazla pay sahibi olmalarını engelleyerek ve hizmetlerinden memnun olduğu Batılı şirketlerin Angola'daki faaliyetlerini sürdürmesine olanak tanıyarak, Pekin yönetimiyle ilişkilerini geliştirirken beklentilerin aksine ulusal çıkarlarını tamamen göz ardı etmediğini de göstermiştir. Öte yandan Angola'nın Batı'nın ya da Asya'nın önde gelen bazı diğer ülkeleriyle ticari münasebetlerini sürdürmesi ve Dos Santos'un ardından iktidara gelen Lourenço yönetiminin petrol fiyatlarındaki dengesizlik nedeniyle Pekin'e bağımlı olmamak için IMF'le

yeniden müzakerelere başlaması, iç savaşın ardından Angola'nın Çin ile kurulan ilişkilere rağmen dış politikadaki ortaklarını çeşitlendirmeye çalıştığını da ortaya koymuştur. Sonuç olarak bu bölümde, Luanda ile Pekin arasındaki stratejik ortaklığın Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin revize edilmiş şekliyle açıklanabileceği iddia edilmiştir.

5.5. Sonuç Yerine

Bu bölümde Angola'da iç savaş döneminde iktidar için savaşan yerel unsurların dış aktörlerle kurdukları ilişkiler, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensipleri ışığında incelenmiştir. İç savaş döneminde tesis edilen ilişkilerin muhtevaları incelenmeden önce, bu ülkenin bağımsız olduğu esnada Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde öngörülen üçüncü dünyaya özgü niteliklere sahip olup olmadığı kısaca ortaya konulmuştur. Bu kapsamda 1975 yılının Kasım ayında Angola'nın "sömürge geçmişine sahip olduğu", "iktidar için savaşan grupların birbirlerinin meşruiyetlerini sorguladığı", "zayıf bir iktidarın bulunduğu", "ulusal aidiyetler yerine kabilesel/etnik/bölgesel aidiyetlerin ön plana çıktığı", "çatışma ya da iç savaş ortamından ziyadesiyle muzdarip", "ekonomik ve askeri sorunlarla karşı karşıya", "iç tehditlerin dış tehditlerden daha baskın olduğu" ve "çeşitli yönlerden istikrarsız" bir ülke görüntüsü çizdiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla, söz konusu dönemde ülkenin Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin bir üçüncü dünya ülkesi için ileri sürdüğü özelliklerin birçoğuna sahip olduğu görülmektedir. Bir önceki bölümde değinildiği üzere, Angola'nın bu özelliklerinin ortaya çıkmasında ise sömürgecilik ve bağımsızlık mücadelesi dönemlerinde yaşanan gelişmeler başat rol oynamıştır.

Çalışmanın bu bölümünde yalnızca iktidardaki MPLA'nın değil, iktidara talip olan FNLA ve UNITA'nın dış aktörlerle olan ilişkileri de Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin başlıca varsayımları kapsamında ele alınmıştır. Bu durum temel olarak iki nedenden kaynaklanmaktadır. İlk olarak, Angola'da 11 Kasım 1975 tarihinden itibaren hem MPLA hem de FNLA ve UNITA meşru iktidar olduklarını iddia etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, tıpkı Luanda'da bir hükümet kuran MPLA gibi, ülkenin kuzeyinde alternatif bir hükümet kuran FNLA ve UNITA da Angola halkının tamamını temsil ettiklerini ileri sürmüşlerdir. Üstelik Afrika'dan ve dünyadan çeşitli ülkeler çıkarları ve beklentileri doğrultusunda bu iki hükümetten biri desteklemişlerdir. İkinci olarak ise, Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni literatüre kazandıran Steven David kendisiyle gerçekleştirdiğim mülakatta söz konusu teorinin temel varsayımlarının iç savaş gibi spesifik durumlarda iktidara talip olan ya da alternatif iktidarını ilan eden muhalif unsurlara da uygulanabileceğini belirtmektedir. Angola örneğinde her iki

taraf da bağımsız bir hükümet gibi hareket ettiklerinden, başkent olarak nitelendirilebilecek bir merkeze sahip olduklarından ve birtakım dış aktörlerle ilişki kurduklarından ötürü, bu çalışmada söz konusu teori hem MPLA'nın hem de UNITA ve FNLA'nın dış politikadaki ittifak davranışlarını açıklamak için kullanılmıştır.

Bu bölümde yerel unsurların dış aktörlerle olan ilişkileri ve bahse konu ilişkilerin Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde değerlendirip değerlendirilemeyeceği dört ayrı dönem üzerinden ifade edilmiştir:

1) Dış aktörlerin Angola İç Savaşı'na çeşitli nedenlerle yoğun bir şekilde müdahil oldukları 1975-1988 yılları arasındaki dönem (Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin yerel unsurların dış aktörlerle kurdukları ilişkileri açıklama kapasitesi yüksek)
2) Angola İç Savaşı'nı sona erdirmek için yerel, bölgesel ve uluslararası diplomasi girişimlerinin ön planda olduğu 1988-1992 yılları arasındaki dönem (Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin yerel unsurların dış aktörlerle kurdukları ilişkileri açıklama kapasitesi sınırlı)
3) Angola İç Savaşı'nın son on yılına denk gelen 1992-2002 yılları arasındaki dönem (Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin yerel unsurların dış aktörlerle kurdukları ilişkileri açıklama kapasitesi oldukça sınırlı)
4) 2002 yılında iç savaşın sona ermesinden günümüze kadar uzanan dönem (Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin iktidarın dış aktörlerle kurduğu ilişkileri açıklayabilmesi için güncel şartlara uygun olarak revize edilmesi gerekli)

1975-1988 yılları arasındaki dönem iki ayrı başlık altında incelenmiştir. İlk olarak, bağımsız Angola'nın ilk cumhurbaşkanı olan Agostinho Neto'nun iktidarı döneminde (1975-1979) MPLA'nın ve iktidar olma iddiasındaki diğer yerel unsurların (FNLA ve UNITA) dış aktörlerle kurdukları ilişkilerin Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin varsayımlarına uygun bir şekilde gerçekleştiği dile getirilmiştir. Angola'nın bağımsızlığını ve Neto'nun devlet başkanlığını ilan eden MPLA ile bu partinin ve liderinin meşruiyetini reddederek alternatif bir hükümet kuran FNLA ve UNITA'nın karşı karşıya geldiği bu süreçte, bahsi geçen teorinin Angola'nın yerel unsurlarının dış aktörlerle kurdukları ilişkileri açıklayabilme kapasitesinin oldukça yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Belirtilen süreçte söz konusu teori kapsamında gerçekleşen üç temel ittifaktan bahsedilebilmiştir:

a) MPLA'yı mağlup ederek iktidara gelmek isteyen FNLA ve UNITA'nın Güney Afrika, Zaire/DKC ve ABD'yle kurduğu ittifak
b) FNLA ve UNITA'nın dış aktörlerle ilişkilerinin yarattığı tehdit karşısında iktidarını kaybetmekten çekinen MPLA'nın SSCB ve Küba ile tesis ettiği ittifak
c) Nito Alves'in darbe girişimi neticesinde iktidarının kırılgan yapısını gören MPLA'nın pozisyonunu güçlendirmek için Küba'yla -ve kısmen SSCB'yle- yakınlaşması

Neto'nun MPLA'nın -ve Angola'nın- başında olduğu 1975-1979 yılları arasında yerel unsurların dış aktörlerle kurdukları ittifakların öncelikli amacı "iktidarını korumak (MPLA)" veya "iktidara gelmek (FNLA ve UNITA)" arzusu olmuştur. Bu doğrultuda, yükselen iç tehdit (FNLA ve UNITA) karşısında iktidarının devamından endişe eden ve bahsi geçen tehdidi kendi gücüyle dengeleme noktasında zayıf kalan MPLA, bu tehdidi dış aktörlerle (Küba ve SSCB) ittifaka girmek suretiyle dengelemeye çalışmıştır. Benzer şekilde, iktidara talip olan ancak bunu kendi imkanlarıyla gerçekleştirmeyen FNLA ve UNITA ise, içeride kendileri için birincil olarak gördükleri tehdide (MPLA) kıyasla daha az tehlikeli olarak kabul ettikleri dış aktörlerle (Güney Afrika, Zaire/DKC ve ABD) ittifak kurarak iktidarı ele geçirmeyi amaçlamışlardır. Steven David'in teorisinde öngördüğü üzere, Angola'da iktidar için mücadele eden grupların/partilerin rakiplerini dengelemek adına dış aktörlerle kurdukları ilişkilerde ülkelerinin ulusal menfaatleriyle bağdaşmayan davranışlar sergiledikleri de vakidir. İç savaş döneminde MPLA'nın Angola'da sayıları her geçen gün Küba askerleri ülkeye davet etmesi ve FNLA ile UNITA'nın Güney Afrika'nın Angola'nın bir kısmını işgal etmesini desteklemeleri bu yöndeki örneklerdendir. Bu dönemde ayrıca, iç savaşa müdahil olan dış aktörler de çeşitli bölgesel ve küresel motivasyonlardan beslenmişlerdir.

İkinci olarak, Neto'nun ölümünün ardından partinin -ve ülkenin- başına geçen José Eduardo Dos Santos'un iktidar yıllarından olan 1979-1988 yılları arasında MPLA ve UNITA'nın dış aktörlerle kurdukları ittifakların Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin başlıca prensiplerine uygun bir şekilde gerçekleştiği ortaya konulmuştur. Bu süreçte Luanda'yı ele geçirme çabaları geri püskürtülen FNLA'nın gücünü kaybederek etkisizleştiği açık bir şekilde görülebilmektedir. Ayrıca, Neto'nun iktidarının son yıllarından itibaren Zaire/DKC de çeşitli iç sorunları nedeniyle Angola'daki iç savaştaki rolünü büyük oranda yitirmiştir. Tıpkı FNLA gibi 1970'li yılların sonunda Küba ve SSCB destekli MPLA kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratılan UNITA ise, Güney Afrika ve ABD yardımlarıyla toparlanarak iktidarın karşısına başlıca tehdit

kaynağı olarak çıkmıştır. Belirtilen süreçte de Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin yerel unsurların (MPLA ve UNITA) dış aktörlerle (Küba SSCB, Güney Afrika, ABD) kurdukları ittifakları açıklayabilme kapasitesi son derece güçlüdür. Dos Santos'un iktidarı altında geçen 1979-1988 yılları arasında bahsi geçen teori kapsamında gerçekleşen iki temel ittifak dile getirilmiştir:

a) MPLA'yı ortadan kaldırarak iktidara gelmek isteyen UNITA'nın Güney Afrika ve ABD ile devam ettirdiği ittifak
b) UNITA tehlikesini dengeleyerek iktidarını korumak isteyen MPLA'nın Küba ve SSCB'yle sürdürdüğü ittifak

Dos Santos'un iktidarda olduğu 1979-88 yılları arasında Angola'nın yerel unsurlarının ve dış aktörlerin kurulan ittifaklardaki temel motivasyonlarının büyük oranda Neto dönemindekilerle aynı kaldığı görülmüştür. Bu kapsamda, iktidar için mücadele eden MPLA ve UNITA dış aktörlere yaslanarak birbirlerini dengelemeye ya da mağlup etmeye çalışırken, çeşitli dış aktörler ise bölgesel ve küresel hedefleri doğrultusunda Angola'daki iç savaşa müdahil olmuşlardır. Soğuk Savaş'ın iki süper gücü olan SSCB ve ABD yerel unsurlara ekonomik, siyasi ve askeri (mühimmat yardımı) destek sağlarken, Küba ve Güney Afrika ise bizzat askerleriyle MPLA ve UNITA'nın yanında savaşmışlardır. Anlaşılacağı üzere, yabancı askerler sorunu ve bilhassa Güney Afrika'nın Angola topraklarını işgali, iktidar için savaşan yerel gruplar tarafından amaçlarına ulaşabilmek adına mazur görülmüştür. Neto döneminden farklı olarak ise, Dos Santos'un iktidarı altında geçen yıllarda ABD'nin Afrika'dan sorumlu Dışişleri Bakanı Chester Crocker'ın Bağlantı Politikası (Linkage Policy) örneğinde olduğu gibi bazı başarısız diplomatik çözüm girişimleri de yaşanmıştır. Sonuç itibariyle, hem Neto hem de Dos Santos dönemlerinde Angola'da iktidar için mücadele eden yerel unsurların (MPLA, FNLA ve UNITA) dış aktörlerle (Küba, SSCB, Zaire/DKC, Güney Afrika ve ABD) kurdukları ittifakların Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımlarıyla son derece uyumlu olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır.

1988-1992 yılları arasındaki dönem Angola'daki iç savaşa diplomatik bir çözüm bulma arayışlarının karşılıklı çatışmalarla iç içe geçtiği bir dönem olarak göze çarpmıştır. Bu dönemde söz konusu iç savaşın dış aktörleri değişen şartların ışığında Brazzaville Protokolü ve New York Mutabakatı gibi diplomatik girişimler aracılığıyla Angola İç Savaşı'ndaki rollerini sona erdirmeye çalışmışlardır. Böylece söz konusu iç savaşın "uluslararasılaşmış boyutu" büyük oranda ortadan kalkarken, MPLA ve UNITA arasında zaman zaman devam eden çatışmaların

sonuçsuz kalması ise Gbadolite Deklarasyonu ve Bicesse Mutabakatı gibi UNITA'yı Angola siyasetine ve toplumuna entegre ederek çatışmaları sona erdirmeyi hedefleyen yeni diplomatik uzlaşılara zemin hazırlamıştır. Gelinen noktada, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Angola'daki yerel unsurların (MPLA ve UNITA) dış aktörlerle kurdukları ilişkileri açıklayabilme kapasitesi açısından iki farklı durum ortaya çıkmıştır:

a) SSCB'nin diplomatik çözüm arayışlarına odaklanması, Güney Afrika tehdidinin ortadan kalkması ve Küba'nın Angola'daki askerlerini aşamalı olarak çekmesi nedeniyle MPLA UNITA'yla olan mücadelesinde dış aktörlerden ziyade kendi gücünden yararlanmıştır. Böylece herhangi bir dış ittifaka yaslanmayan ve diplomatik çözüm arayışlarına yönelen MPLA yönetiminin dış ilişkileri Bütüncül Dengeleme Teorisi'yle açıklanabilmekten uzak bir görüntü çizmiştir.
b) UNITA ise MPLA saldırıları karşısında ABD'den ciddi miktarda askeri yardım almış ve Dos Santos yönetimi Güney Afrika'nın New York Mutabakatı'ndaki aksi yöndeki taahhütlerine rağmen Savimbi'yi desteklemeye devam ettiğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla, UNITA söz konusu olduğunda Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin 1975-88 yıllarına nispeten daha sınırlı bir şekilde de olsa kurulan dış ilişkileri açıklama kabiliyetini sürdürdüğünü söyleyebilmek mümkündür.

1992-2002 yılları arasındaki dönem Angola'da diplomatik çözüm arayışlarının bir kez daha yetersiz kaldığı ve iç savaşın askeri yöntemlerle sona erdirildiği bir dönem olarak ifade edilebilmektedir. Bicesse Mutabakatı'nın öngördüğü üzere gerçekleştirilen seçimlerin yol açtığı meşruiyet tartışmaları ve UNITA'nın Angola toplumuna ve siyasetine entegre edilmesinde yaşanan başarısızlık 1992 yılında karşılıklı çatışmaların tekrar patlak vermesine yol açmıştır. Dış yardımların ortadan kalkması ise MPLA ve UNITA'nın iç çatışmaları finanse edebilmek için hakimiyetleri altında bulunan bölgelerdeki doğal kaynakları (petrol ve elmas) kullanmalarına neden olmuştur. Uluslararası toplumun savaşan aktörleri uzlaşma masasına oturtmaya zorlamasıyla 1994 yılında ortaya çıkan "Lusaka Protokolü" ise tıpkı öncekiler gibi etkisiz kalmıştır. 1998 yılından itibaren ülke yeniden ve çok daha şiddetli bir çatışma ortamına girerken, 2002 yılında UNITA lideri Jonas Savimbi'nin öldürülmesi ise Angola İç Savaşı'nı MPLA'nın zaferiyle sona erdirmiştir. MPLA'nın bu başarısında kullandığı askeri yöntemler ve uluslararası toplumun çatışmaların devam etmesinden sorumlu tuttuğu UNITA'ya yönelik uyguladığı yaptırımlar son derece etkili olmuştur.

Bu dönemde MPLA ve UNITA kuvvetleri DKC ve KC'de gerçekleşen iç savaşlarda da karşı karşıya gelirken, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin yerel unsurların dış aktörlerle kurdukları ilişkileri açıklayabilme kapasitesi bakımından ise üç farklı durum ortaya çıkmıştır:

a) MPLA ve UNITA iç savaşın son on yılında çatışmaları finanse etmek için dış aktörlerle kurdukları ilişkilere/ittifaklara değil, elmas ve petrol gibi doğal kaynaklara yönelmişlerdir. "Dış aktör" faktörünün denklemin dışına çıkması, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Angola İç Savaşı'nda kurulan ilişkileri açıklayabilme kabiliyetinin de önüne geçmiştir.
b) MPLA ve UNITA'nın DKC ve KC'de yaşanan ülke içi iktidar mücadeleleri sırasındaki tutumları ilk bakışta Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel varsayımlarıyla tutarlı görünmektedir. Nitekim MPLA UNITA'yı dengelemek, UNITA ise Angola'daki iç savaş finansmanını (elmas ticaretini) sürdürebilmek adına komşu ülkelerdeki iç savaşlarda taraf olmuşlardır. Ancak UNITA'yı dengeleme arzusundaki MPLA'nın ulusal çıkarlarından taviz vermek yerine, rasyonel davranması ve komşu ülkede yaşanan iç savaştan kendince birtakım ekonomik kazanımlar elde etmesi Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ittifak kurma mantığıyla tam olarak bağdaşmamaktadır. UNITA'nın tavrı ise başlangıçta söz konusu teorinin temel prensipleri kapsamında değerlendirilse de, zaman içerisinde bu hareketin "alternatif bir iktidar olma" iddiasından uzaklaşarak "gerilla taktikleriyle mücadele eden sıradan bir örgüt" haline dönüşmesi teorinin UNITA'nın faaliyetleri için açıklayıcı yönünü ortadan kaldırmıştır.
c) Uluslararası toplum, bilhassa iç savaşın son yıllarında, uzlaşmaya yanaşmayan UNITA'ya karşı MPLA'yı siyasi olarak desteklemiştir. Ancak bu süreçte uluslararası toplum ile MPLA arasındaki ilişkiler "meşruiyet", "eşitlik" ve "karşılıklı çıkarlar" temelinde gerçekleşmiştir. Üstelik MPLA'ya sağlanan destek ekonomik ya da askeri değil, büyük oranda diplomatiktir. Dolayısıyla belirtilen süreçte MPLA ile uluslararası toplum arasında tesis edilen UNITA karşıtı konsensüs, uluslararası toplum ile onun bir üyesi arasında terörle mücadele gibi olağanüstü durumlarda kurulan olağan bir iş birliği olarak nitelendirilebilmektedir. Bu nedenle, Bütüncül Dengeleme Teorisi iç savaşın son yıllarında MPLA ile uluslararası toplum arasında kurulan ilişkileri açıklayabilmekten uzaktır.

Bu çalışmada son olarak, Angola'da iç savaşın sona ermesinin ardından hızla kalkınma arayışındaki MPLA hükümetinin Çin ile kurduğu yakın ekonomik ilişkilerin Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde yorumlanıp yorumlanamayacağı tartışılmıştır. UNITA'nın silahlı tehdidinin sona erdirilmesinin ardından, MPLA uzun süren iç savaş yıllarında birçok yönden tahrip olan ülkesinin ekonomik olarak kalkınmasını sağlama arayışına girmiştir. Bu kapsamda ilk olarak Batılı aktörlere yönelen Luanda hükümeti, bu aktörlerden istediği desteği bulamamıştır. Son dönemde Afrika'da etkisini günbegün arttıran Çin'in kalkınma arayışındaki MPLA'ya bilhassa ekonomik anlamda destek vermesi ise iki ülke arasında stratejik bir yakınlığın/iş birliğinin kurulmasına olanak sağlamıştır. Ne var ki günümüzde Angola'da ve dünyada değişen şartlar söz konusu teorinin Luanda ile Pekin yönetimi arasındaki stratejik ortaklığı açıklayabilmesini güçleştirmektedir. Dolayısıyla, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin iç savaş sonrası Angola-Çin ilişkilerini açıklayabilmesi için temel varsayımlarında günün koşullarına uygun olarak bazı değişiklikler yapılması gerektiği fikri ileri sürülmüştür. Bu değişiklikleri dört madde halinde sıralamak mümkündür: 1) tehdit algısının yeniden düşünülmesi, 2) ittifakların kuruluş amaçlarının genişletilmesi, 3) ulusal çıkarlardan taviz verme iddiasının gözden geçirilmesi, 4) ittifaka yönelik bağımlılık durumunun tekrar değerlendirilmesi.

Bütüncül Dengeleme Teorisi pozisyonunu tehdit altında hisseden üçüncü dünya liderlerinin dış politikada "iktidarlarını korumak" amacıyla ittifak kurduğunu iddia etmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde, iç savaş sonrası Angola'nın Çin ile kurduğu ekonomik ilişkiler "kalkınma probleminin toplumda yol açabileceği sosyal infiale karşı" bir önlem olarak düşünülebilmektedir. Arap Baharı sırasında patlak veren protesto gösterileri ve sonuçları düşünüldüğünde, iktidarda kalmak adına bu önlemin dönemin MPLA hükümeti için ne kadar elzem olduğu anlaşılabilecektir. Netice itibariyle bu bölümde, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin iç savaş sonrası Angola-Çin ilişkilerini başarılı bir şekilde açıklayabileceği, ancak teorinin muhtevasına ilişkin dört temel hususun Angola gerçeklerine uygun olarak yeniden düşünülmesi gerektiği ifade edilmiştir:

a) "Silahlı muhalif gruplar tarafından gerçekleştirilen ayaklanmalar/darbe girişimlerinin" yanı sıra "kalkınma probleminin yol açabileceği toplumsal huzursuzluklar" da iç tehdit olarak kabul edilmiştir.
b) İttifakların yalnızca "güvenlik" amacıyla değil, "ekonomik sorunları çözme ya da ekonomik olarak fayda sağlama" düsturu çerçevesinde de kurulabileceği belirtilmiştir.

c) Üçüncü dünya liderlerinin ittifak kurarken iktidarda kalmak adına ulusal çıkarlardan taviz verme durumunun her zaman geçerli olmayabileceği dile getirilmiştir.
d) İki kutuplu bir dünya tasavvurunun aksine, günümüzde bir ittifaka giren üçüncü dünya ülkesinin tek bir aktöre bağımlı kalmayabileceği, dış politikadaki alternatiflerini çeşitlendirmek için çaba gösterebileceği öne sürülmüştür.

Sonuç olarak bu bölümde, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin yerel unsurların Angola İç Savaşı'nda -ve sonrasında- dış aktörlerle kurdukları ilişkileri/ittifakları açıklayabilme kapasitesi hakkında dört temel tespit ortaya konulmuştur:

1) Bütüncül Dengeleme Teorisi Angola'da yerel unsurların 1975-1988 yılları arasında dış aktörlerle kurdukları ilişkileri/ittifakları başarılı bir şekilde açıklayabilmektedir.
2) Bütüncül Dengeleme Teorisi Angola'da yerel unsurların 1988-1992 yılları arasında dış aktörlerle kurdukları ilişkileri/ittifakları sınırlı bir şekilde açıklayabilmektedir.
3) Bütüncül Dengeleme Teorisi Angola'da yerel unsurların 1992-2002 yılları arasında dış aktörlerle kurdukları ilişkileri/ittifakları oldukça sınırlı bir şekilde açıklayabilmektedir.
4) Bütüncül Dengeleme Teorisi Angola'nın iç savaşın ardından Çin ile kurduğu ekonomik ilişkileri günün koşullarına uygun bir şekilde revize edildiği takdirde açıklayabilmektedir.

BÖLÜM VI

SONUÇ

Uluslararası hukuka göre devletler belirli bir toprak parçasına sahip olan, üzerinde yaşayan bir insan topluluğunun bulunduğu, sınırları içerisinde hakimiyet kuran bir iktidar tarafından yönetilen ve egemenliği diğer devletler tarafından tanınan siyasi varlıklardır. BM üyeliği esas alındığında ise dünyada yer alan altı kıtada toplam 193 devletin bulunduğu kabul edilmektedir. Devletleri ekonomik, siyasi, askeri, ideolojik vb. özelliklerine göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutmak mümkündür. Söz konusu sınıflandırmalardan biri de 14 Ağustos 1952 tarihinde Alfred Sauvy tarafından literatüre kazandırılan ve o günden bu yana oldukça tartışılan "üçüncü dünya" kavramıdır. Bu çalışmada, üçüncü dünya kategorisinde yer alan ülkelerinin dış politikada hangi amaçla ittifak kurdukları sorusuna yanıt aranmıştır. Çalışmanın teorik çerçevesini Steven David'in 1991 yılında literatüre kazandırdığı Bütüncül Dengeleme Teorisi oluşturmaktadır. Vaka incelemesi olarak ise Angola'da bir üçüncü dünya ülkesini ortaya çıkaran tarihsel deneyimlere ve özellikle iç savaş sırasında MPLA, FNLA ve UNITA'nın SSCB, ABD, Küba, Zaire, Güney Afrika gibi dış aktörlerle kurdukları ittifakların muhtevasına odaklanılmıştır.

Soğuk Savaş döneminin ürünü olan üçüncü dünya kavramı, başlangıçta ideolojik bir mahiyette kullanılsa da zamanla çeşitli değişimlere uğrayarak ekonomik ve sosyal yönlerden birtakım problemleri bulunan ülkeleri ifade edecek şekilde genişletilmiştir. Örneğin, Steven David 1991 yılına ait bir çalışmasında ABD, SSCB, Kanada, Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika, Avrupa devletleri ve Çin dışındaki devletleri üçüncü dünya ülkeleri olarak nitelendirmiştir. Ancak Steven David'in çalışmasından bu yana, SSCB'nin yıkılışı örneğinde olduğu gibi dünyada yaşanan gelişmeler üçüncü dünya içerisinde kabul edilen bazı ülkelerin kısmen değişmesine yol açmıştır. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından söz konusu kavramın geçerliliği sorgulanmış ve bu kavrama birer alternatif olarak "az gelişmiş ülkeler", "gelişmekte olan ülkeler", "güney ülkeleri", "çevre ülkeleri" gibi çeşitli tabirlere literatürde daha sık yer verilmiştir. Kavramın muhtevasına ve nasıl adlandırılacağına ilişkin tartışmalar süredursun, günümüzde Afrika, Asya, Latin Amerika ve Okyanusya'da yer alan

ülkelerin kahir ekseriyetinin üçüncü dünya ülkelerinin birçok özelliğine sahip oldukları düşünülmektedir. Bu doğrultuda, BM'de yer alan üyelerin önemli bir kısmını bu ülkelerin oluşturduğu düşünüldüğünde, dünya siyasetini tam olarak anlayabilmenin yolunun üçüncü dünya ülkelerinin hangi şartlar altında ve nasıl ittifak kurduklarını açıklayabilmekten geçtiği aşikardır.

Literatürde üçüncü dünya ülkelerinin ittifak tercihlerini inceleyen çalışmaların son derece sınırlı sayıda oldukları ilk bakışta göze çarpmaktadır. Hatta bu son derece sınırlı çalışmaların birçoğunda, üçünde dünya ülkeleri kendi bağlamlarından ziyade "küçük devlet" kavramının içerisinde eritilerek ele alınmaktadır. Bu durum Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki ittifak literatüründe realist yazarların baskın bir konumda olmalarından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle devleti ya da sistemi merkeze alan bu yazarlar, çalışmalarında çoğunlukla uluslararası sistemin işleyişinde cüzi bir rol atfettikleri -ya da hiç önemsemedikleri- üçüncü dünya devletlerinden ziyade hayli etkili olduklarını düşündükleri başat aktörlere yer vermektedirler. Bu nedenle, çalışmamızda "bir üçüncü dünya devleti neden ittifak kurar?" sorusundan önce realist yazarların "bir devlet neden ittifak kurar?" sorusuna verdikleri cevaplar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Böylece realist yazarların devletleri ittifak kurmaya yönelttiğini iddia ettikleri amaç ve beklentilerin, üçüncü dünya devletleri söz konusu olduğunda neden tam olarak geçerli olmadığı sorunsalının ortaya konulması hedeflenmiştir.

Önde gelen realist yazarlar bir devletin hangi amaçla ittifak kurduğu sorusuna farklı perspektiflerden yaklaşarak cevap aramışlardır. Bu doğrultuda Morgenthau daha fazla güç kazanma arzusunu, Waltz daha fazla güvenlik sağlama arayışını, Walt korku faktörünü, Schweller çıkar elde etme dürtüsünü, Mearsheimer ise egemenlik kurma çabasını devletleri dış politikada ittifak kurmaya yönelten temel motivasyon unsurları olarak ön plana çıkarmıştır. Bu yazarların teorilerinden beslenen ya da onlara alternatif birer yaklaşım ortaya koymaya çalışan bazı diğer isimlerin de devletlerin ittifak tercihlerine yönelik çeşitli bakış açıları geliştirdikleri bilinmektedir. Ancak hangi perspektiften yaklaşırsa yaklaşsınlar, realist anlayışa mensup yazarlar teorilerinde devleti ya da sistemi ittifak literatürünün merkezine yerleştirmekte, iç ve dış politikayı yekpare bir yapıda gördüklerinden ötürü ağırlıklı olarak dışarıdan gelen tehditlere odaklanmaktadırlar. Realist yazarların bu yöndeki tavrı, teorilerini üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklamak için kullanmayı zorlaştırmaktadır. Bu durum, söz konusu ülkelerin iç politikadaki karakteristik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim bahsi geçen karakteristik özellikler yalnızca iç politikayla sınırlı kalmayıp, üçüncü dünya ülkelerinin dış politikada attıkları adımları da derinden etkilemektedir.

Uluslararası İlişkiler sisteminin temel bileşenini oluşturan modern ulus devletler Vestfalya Barışı, Aydınlanma Çağı, Fransız İhtilali, Birinci ve İkinci Dünya savaşları gibi büyük oranda Batı'da gerçekleşen bazı süreçlerin etkisiyle kümülatif bir biçimde şekillenerek günümüzdeki halini almıştır. Halihazırda "üçüncü dünya ülkesi" olarak adlandırılan ülkelerin birçoğunun ise bu süreçlerde Batılı ulusların sömürgeleri durumda oldukları gerçeği dikkat çekicidir. Bir başka ifadeyle, Batı toplumlarında güçlü bir uzlaşıya ve entegre olmuş bir toplum yapısına dayanan ulus devletlerin zemininin oluşturulduğu dönemlerde, üçüncü dünya ülkelerinde sömürge idaresinin bırakacağı kötü mirasın temelleri atılmıştır. Böylece, yüzlerce yıl boyunca bir başka ulus tarafından sömürülmenin acı tecrübeleriyle boğuşan ülkeler, bırakılan bu kötü mirasın neticesinde bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından siyasi, ekonomik, idari, sosyal ve kültürel anlamda çeşitli problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Üstelik sömürgeciliğin sona ermesiyle birlikte hızla kalkınacakları yönündeki keskin inancın getirdiği hayal kırıklığı da, üçüncü dünya ülkelerinin iç sorunlarının oldukça çetrefilli bir hale gelmesine yol açmıştır. Bu nedenle çatışmalar, iç savaşlar, ayaklanmalar, darbeler ve daha birçok toplumsal ve siyasi aksaklıklar, zamanla üçüncü dünya ülkelerinin olağan rutini olarak algılanmaya başlanmıştır.

Böyle bir ortamda, iç politikaya ait karakteristik sorunları neredeyse tamamen göz ardı eden ve ortalama bir Batılı devletin dış politikadaki ittifak tercihlerini inceleyen realist yazarların ileri sürdükleri varsayımların, aynı zamanda üçüncü dünya ülkelerinin hangi amaçla ittifak kurduklarını da sağlıklı bir şekilde açıklayabilmeleri kolay görünmemektedir. Bu nedenle, bir ittifak teorisinin üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklayabilmesi için öncelikle bu ülkelerin iç dinamiklerini dikkate alması ve ardından dış faktörleri söz konusu dinamiklerin ışığında değerlendirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu tezde, Steven David'in 1991 yılında literatüre kazandırdığı Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin, üçüncü dünya ülkelerinin dış politikada kurduğu ittifakları diğer realist ittifak teorilerine nazaran daha kapsamlı ve başarılı bir şekilde açıklayabilme potansiyeline sahip olduğu düşüncesi hakim olmuştur. David'in teorisinde üçüncü dünya ülkelerinin nasıl tanımlanabileceğine ilişkin bir genelleme ortaya koyması ve ardından bahsi geçen ülkelerin dış politikada kurduğu ittifakları iç politikada karşılaştıkları tehditler üzerinden ele alması söz konusu hakim düşünceye olanak sağlayan başlıca faktördür. Nitekim yazar, Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni ortaya çıkardığı makalesinde ve kitabında üçüncü dünya ülkelerine özel olarak odaklanmakta, onları dış politikada kurulan ittifaklarda edilgen değil etken aktörler olarak karşımıza çıkarmaktadır.

David teorisinde üçüncü dünya ülkelerini "sömürge geçmişi bulunan", "gücün tek elde toplandığı", "iktidarın meşruiyet problemi yaşadığı", "ekonomik ve askeri yönden zayıf",

"çatışma ya da iç savaş ortamından muzdarip", "ulusal aidiyetler yerine bölgesel ya da etnik aidiyetlerin ön plana çıktığı", "kimi zaman kendisini bu şekilde ifade eden", "komşularıyla sınır uyuşmazlığı yaşayan" devletler olarak tanımlamaktadır. Ne var ki Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin ileri sürdüğü genel özelliklerin bu teoriye özgün olmadığı, aksine literatürde üçüncü dünyayı tanımlamaya çalışan diğer çalışmalarla somut benzerlikler taşıdığı açıktır. David de kendisiyle gerçekleştirilen mülakatta üçüncü dünya kavramının yerine alternatif kavramlar kullanılabileceğini, mühim olanın kavramın nasıl adlandırıldığı değil bu ülkelerin hangi özelliklere sahip olduğunun iyi bir şekilde saptanması olduğunu belirtmektedir. Açıkçası, David'in çalışmasında "yeni" ve "orijinal" olan nokta üçüncü dünyayı tanımlama biçimi değil, söz konusu kategori içerisinde yer alan ülkelerin ittifak kurmaya yönelik eğilimlerini ele alma şekli olmuştur. Nitekim realizmin "anarşi", "güç", "çıkar", "konular arası hiyerarşi", "rasyonel davranma" gibi bazı temel varsayımlarını yeniden yorumlayarak inşa ettiği teorisinde yazar, Güç Dengesi başta olmak üzere realist ittifak teorilerinin büyük güçlerin ittifak tercihlerini açıklamakta başarılı olduklarını, ancak çeşitli yönlerden farklı karakteristik özelliklere sahip üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklama noktasında ise yetersiz kaldıklarını iddia etmektedir.

Steven David, diğer realist ittifak teorilerinin aksine, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde analiz düzeyi olarak "bireyleri (devlet liderlerini)", tehdit algısının kaynağı olarak ise "iç tehditleri" ön plana çıkarmaktadır. Yazarın bu yöndeki tercihi, üçüncü dünya ülkelerinin yukarıda değinilen sorunlu iç siyasi atmosferlerinden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda, Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne göre, üçüncü dünya liderlerinin olası bir ittifaka katılırken öncelikli amacı iç tehditleri dış aktörlerle dengeleyerek iktidarda kalmaktır. Bu tercihi son derece doğal karşılayan David, birçok üçüncü dünya ülkesinde iktidarın dış aktörlerin müdahaleleri sonucunda değil iç aktörlerin ayaklanma ya da darbe girişimi gibi faaliyetleri neticesinde el değiştirdiğini hatırlatmaktadır. Yazar ayrıca bu ülkelerde iktidarını kaybeden devlet başkanlarının -tarihsel örnekleriyle sabit olduğu üzere- hayatlarını yitirme riskiyle de karşı karşıya kaldıklarını dile getirmektedir. Bu nedenle, Bütüncül Dengeleme Teorisi, üçüncü dünya ülkelerinin liderlerinin herhangi bir ittifaka katılırken "bu ittifak benim iktidarda kalmamı nasıl etkiler?" sorusunun cevabını içeren rasyonel bir yol izleyeceğini iddia etmektedir.

Analiz düzeyi ve tehdit algısıyla bağlantılı olarak, Steven David teorisinde realizme ait "anarşi", "insan doğası", "güç", "çıkar", "rasyonel davranma", "konular arası hiyerarşi" gibi bazı kavramları üçüncü dünya ülkelerine uygun olacak şekilde yeniden yorumlamıştır. Yazar

realist teorilerin öne sürdüğü uluslararası sistemin düzenleyici bir üst otoritenin yokluğu nedeniyle anarşik bir yapıda olduğu varsayımını kabul etmekte, ancak iktidarın meşruiyetinin tartışıldığı üçüncü dünya ülkelerinin iç koşullarının da benzer bir ortama sahip olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre hem içeride hem de dışarıda anarşik bir çevre ile karşı karşıya kalan, birçoğu zayıf ve gayrimeşru olarak addedilen üçüncü dünya liderlerinin öncelikli amacı siyasi gücünü sürdürmek, yani hayatta kalmaktır. Bu kapsamda, rasyonel davranmak zorunda olan liderler/siyasi kadrolar çoğu zaman iktidarlarını sürdürmeye yönelik bireysel çıkarları doğrultusunda hareket etmekte ve ülke içi güç mücadelesinde üstün konumda bulunmaya devam etmek adına dış aktörlerle ittifaka girmekten kaçınmamaktadırlar. Tahmin edilebileceği gibi, böyle bir ortamda üçüncü dünya liderlerinin yüksek politikalar olarak adlandırılan güvenlik meselelerine öncelik vermeleri de neredeyse elzemdir. Üstelik Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne göre, üçüncü dünya liderlerinin iktidarda kalmak adına ulusal menfaatlerden taviz vermeye kadar uzanan ittifak kurma davranışları "insan doğasının bencil ve kötü bir yapıda olduğuna" ilişkin temel realist önerme çerçevesinde değerlendirilebilmektedir.

Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin en temel problemi Soğuk Savaş döneminde literatüre girmiş bir teori olmasıdır. Bu nedenden ötürü, teorinin üçüncü dünya ülkelerine/olaylarına yönelik bakış açısının ve ortaya koyduğu başlıca varsayımların, dönemin hâkim zihniyetinden oldukça etkilendiği açıkça görülebilmektedir. Örneğin bu çalışmada, Angola'daki iç savaşın Soğuk Savaş yıllarına rastlayan döneminde iktidar için savaşan grupların dış aktörlerle kurdukları ittifakların Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin temel prensipleriyle büyük oranda uyumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın ardından gerek üçüncü dünya ülkelerinin iç dinamiklerinde, gerekse uluslararası sistemin yapısında görülen köklü değişimler, bu teorinin de günün koşullarına uygun olarak yeniden yorumlanması ihtiyacını doğurmuştur. Bu doğrultuda, Soğuk Savaş'ın ardından teoriyi çalışmalarında kullanmak isteyen bazı yazarlar, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde üçüncü dünya kavramının muğlaklığından tehdit algısındaki dönüşüme, sistemin yapısındaki değişimlerden Batı-merkezliliğe dek birçok farklı noktayı eleştirerek teorinin revize edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Söz konusu eleştirilerin birçoğu önemli derecede haklılık payı içerse de, üçüncü dünya ülkelerinde zikredilen birçok problemin mevcudiyetini sürdürmesi ve siyasi elitlerin ittifak tercihlerinde iktidarda kalma arzusunun etkisini devam ettiriyor olması, bu teorinin ufak dokunuşlar yapılmak kaydıyla birçok ülkenin ittifak davranışlarını açıklamaya devam edebilecek nitelikte olduğunu göstermektedir.

İlginç bir şekilde, bu çalışmada Bütüncül Dengeleme Teorisi, hem David'in 1991 yılında kaleme aldığı orijinal varsayımlarıyla (iç savaşı döneminde Angola'da kurulan ittifaklar) hem de daha sonra teoriye getirilen bazı eleştirilerin ışığında revize edilerek (iç savaş sonrası Angola-Çin ilişkileri) kullanılmıştır. Çalışmanın Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne -ve dolayısıyla üçüncü dünya ülkelerinin ittifak tercihlerini açıklamaya çalışan literatüre- üç temel katkısından bahsedebilmek mümkündür. İlk olarak, FNLA ve UNITA'nın dış aktörlerle kurdukları ilişkilerde olduğu gibi, bu çalışmada iç savaş durumu söz konusu olduğunda muhalif unsurların ittifak ilişkilerinin de Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde incelenebileceği öne sürülmüştür. İkinci olarak, iç savaşın ardından Angola'nın Çin ile olan ilişkileri kısaca değerlendirilirken, ittifakın içeriğinin (güvenlik ilişkileri yerine ekonomik iş birliği) ve tehdit algısının (UNITA yerine ekonomik kalkınma problemi) yeniden yorumlanması yoluyla teorinin revize edilerek kullanılabileceği iddia edilmiştir. Son olarak ise, bu çalışmanın Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni Afrika'daki devletlerin ittifak tercihlerini açıklamak için kullanacak diğer çalışmalara da emsal oluşturabileceği düşünülmektedir.

Steven David Bütüncül Dengeleme Teorisi'ni literatüre kazandırırken vaka incelemelerinin tamamını Afrika'dan (Etiyopya, Mısır ve Sudan) seçmiştir. Ancak David'in ardından söz konusu teoriyi çalışmalarında kullanan yazarların büyük oranda Avrasya ve Ortadoğu ülkelerine odaklandıkları görülmektedir. Oysaki günümüzde dahi birçok Afrika ülkesi Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde tanımlandığı şekliyle bir üçüncü dünya ülkesinin özelliklerini taşımaktadır. Kıta ülkelerinin sömürgecilik geçmişinin yol açtığı problemler ve oldukça çalkantılı iç siyasi atmosferleri ise söz konusu teorinin bu ülkelere tutarlı bir şekilde uygulanabilmesi için elverişli bir zemin sunmaktadır. Bu çalışmada, Afrika ülkelerinden Angola'nın iç savaş döneminde Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde ortaya konulan üçüncü dünya varsayımlarını büyük oranda karşıladığı ve bu dönemde iç aktörlerin dış politikadaki ittifak tercihlerinin yine bu teorinin temel prensipleri çerçevesinde gerçekleştiği tezi savunulmuştur. Ülkede yaklaşık 500 yıl süren Portekiz sömürgeciliği döneminde yaşananlar, Angola'nın bir üçüncü dünya ülkesine ait özelliklere sahip olmasında doğrudan rol oynamıştır. Bağımsızlık mücadelesi yıllarından itibaren çeşitli dış aktörlerle son derece yakın ilişkiler yürüten MPLA, FNLA ve UNITA'nın önde gelen isimleri ise, bilhassa iç savaş döneminde bu aktörler ile müttefiklik ilişkisi içerisine girerek iktidarını korumayı (MPLA) ya da iktidara gelmeyi (FNLA ve UNITA) amaçlamışlardır.

Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin herhangi bir ülkede dış aktörlerle kurulan ittifaklara uygulanabilmesi için, öncelikle o ülkenin bir üçüncü dünya ülkesine ait özellikler taşıyıp

taşımadığının sorgulanması olmazsa olmazdır. Angola'nın 1975 yılında bağımsız olduğu esnada, söz konusu teorinin bir üçüncü dünya ülkesi için öngördüğü genellemelerin neredeyse tamamına vakıf olduğu göze çarpmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak, yaklaşık 500 yıl süren Portekiz sömürgeciliği bu ülkenin sosyal, siyasi ve ekonomik yapısını derinden etkilemiştir. İkinci olarak, 27 yıl süren iç savaş boyunca MPLA, FNLA ve UNITA her fırsatta birbirlerinin meşruiyetlerini reddetmişlerdir. Üçüncü olarak, iç savaş yıllarında ülkenin tamamında meşruiyeti tartışmasız ve güçlü bir hükümet kurulamamıştır. Dördüncü olarak, bağımsızlığın ardından Angola'da ulusal bir Angolalı kimliğinden ziyade, MPLA (Mbundu), FNLA (Bakongo) ve UNITA'nın (Ovimbundu) sosyal tabanını oluşturan çeşitli yerel/etnik kimlikler ön plana çıkarılmıştır. Beşinci olarak, FNLA ve UNITA'nın MPLA'nın Luanda'da kurduğu hükümetin meşruiyetini reddetmesi, ülkede onlarca yıl boyunca sürecek bir iç savaşın (çatışma ortamının) başlamasına yol açmıştır. Altıncı olarak, bilhassa iç savaş süresince ekonomik ve askeri kapasiteleri yetersiz olan savaşan gruplar (MPLA, FNLA ve UNITA) birbirleriyle olan iktidar mücadelelerini sürdürebilmek için dış aktörlerin özelliklere askeri ve ekonomik yardımlarına ihtiyaç duymuşlardır.

Angola'nın Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde öngörüldüğü üzere bir üçüncü dünya ülkesi olarak tanımlanabilmesine yol açan yedinci -ve belki de en önemli faktör- iç tehditlerin baskınlığıyla alakalı olmuştur. Nitekim iç savaş dönemi Angola'sında, savaşan gruplardan kaynaklanan iç tehditler iktidarını koruma ya da onu ele geçirme arayışındaki Neto (MPLA), Roberto (FNLA) ve Savimbi (UNITA) için dış tehditlere nazaran daha büyük bir önem arz etmiştir. Sonuç olarak ise, sömürgeciliğe karşı bağımsızlık mücadelesi verilen dönemde ortaya çıkan karmaşık siyasi atmosferin bağımsızlığın ardından da devam etmesi, Angola'da istikrarsızlığa zemin hazırlamıştır. MPLA, FNLA ve UNITA arasında uzun yıllar boyunca süren iktidar mücadelesi yüz binlerce Angolalının hayatına mal olmuş, ülkenin zengin kaynakları çatışan gruplar tarafından savaş ekonomisinin çarklarının döndürülebilmesi için harcanmıştır. Öte yandan çeşitli bölgesel ve küresel aktörlerin Angola İç Savaşı'nda bizzat yer almaları ise, bu ülkenin bağımsızlığına ve siyasi istikrarına aleni bir şekilde gölge düşürmüştür. Bahsi geçen faktörler bir bütün olarak düşünüldüğünde, Angola'nın bağımsızlığını kazandığı esnada -ve sonrasında süregelen iç savaş boyunca- David'in ileri sürdüğü şekliyle bir üçüncü dünya ülkesi olarak nitelendirilebileceği iddia edilmiş ve çalışmamızda bu iddiayı besleyen argümanlar ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Üçüncü dünya kavramının muhtevası itibariyle Batı-merkezli bir kavram olduğu açıktır. Literatürdeki birçok çalışmada, üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan devletlerin sahip

oldukları olumsuz özellikler genellikle önyargılı bir şekilde, yani devletlerin yalnızca kendi hatalarıymışçasına yansıtılmaktadır. Nitekim söz konusu ülkelerin günümüzdeki koşullarından bahsedilirken, sömürgecilik dönemi örneğinde olduğu gibi Batılıların bu ülkeler üzerindeki menfi etkileri çoğu zaman görmezden gelinmektedir. Her ne kadar "sömürge geçmişini" üçüncü dünya ülkelerinin genel özelliklerinden biri olarak sunsa da, David'in de teorisinde bahsi geçen önyargılı yaklaşım tarzından etkilendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmanın literatüre dair bir diğer katkısı da Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin üçüncü dünya kavramına yönelik Batı-merkezli görüşten beslenen yaklaşımını dengeleme çabası olmuştur. Zira bilhassa üçüncü bölümde sömürgecilik döneminde ve bağımsızlık mücadelesi yıllarında yaşananların Angola'da bir üçüncü dünya ülkesinin ortaya çıkmasına katkı yaptıkları somut bir şekilde ortaya konulmuştur. Böylece, günümüzde üçüncü dünya ülkelerine ilişkin sıklıkla değinilen birtakım olumsuz özelliklerin oluşmasında, bu devletlerin kendilerinin olduğu kadar sömürgeci dış aktörlerin de pay sahibi oldukları özel olarak vurgulanmıştır.

Angola özelinde düşünülecek olursa, sömürgecilik döneminde yaşanan köle ticaretinin başlaması, Berlin Batı Afrika Konferansı kararlarının uygulanması, Salazar diktatörlüğünün kurulması ve bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkması gibi gelişmeler, Portekizliler bölgeye gelmeden önce güçlü ve görece sistemli bir şekilde işleyen bir siyasi mekanizmanın (krallığın) parçası durumunda olan bu ülkenin zamanla üçüncü dünyaya özgü niteliklere sahip olmasında önemli rol oynamıştır. İlk olarak, köle ticaretinin sömürgeciler eliyle yaygınlaştırılmasıyla Angola'nın insan gücü köleleştirilmiş, üretim potansiyeli baltalanmış, sosyal yapısı bozulmuş ve siyasi gelişim süreçlerine ket vurulmuştur. İkinci olarak, Berlin Batı Afrika Konferansı sonucunda ortaya çıkan fiili işgal prensibinin uygulanması neticesinde yerlilere ait daha fazla sayıda toprak zapt edilerek Angola'nın gerçek sahipleri bu topraklarda ucuz işgücü olarak çalıştırılmıştır. Bu durumun sonucunda, ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarı sömürgecilerin lehine olacak şekilde tahrip edilmiştir. Üçüncü olarak, Estado Novo adı verilen Portekiz'deki Salazar diktatörlüğü döneminde Angola'nın ekonomik kaynakları ve zenginliği başta Portekizliler olmak üzere Avrupalı şirketlere ya da ülkelere aktarılmış, asimilasyoncu politikalar neticesinde bu ülkede ulus bilincinin oluşması geciktirilmiş ve bir nevi kast sistemi uygulamaya konularak farklı etnik kimlikler arasında gerginlikler yaşanmasına sebep olunmuştur. 1960-74 yılları arasında gerçekleşen bağımsızlık savaşı yıllarında ise, farklı sosyal tabanlara hitap eden MPLA, UNITA ve FNLA bir yandan hem Portekizli sömürgecilerle hem de birbirleriyle savaşırken, diğer yandan ise bu hareketlerin dış aktörlerle kurdukları ilişkiler bağımsızlık sonrası ittifakların temelini oluşturmuştur.

Portekiz'de 25 Nisan 1974 tarihinde gerçekleştirilen bir askeri darbe (Karanfil Devrimi) neticesinde Estado Novo yönetimine son verilmiştir. Diktatörlük rejiminin çökmesinin ardından iktidara gelen yeni yönetim, çeşitli nedenlerden ötürü bu ülkenin Afrika'daki sömürgelerine bağımsızlıklarını vermeyi kabul etmiştir. 15 Ocak 1975'te sömürge yönetiminin temsilcisi ile MPLA, FNLA ve UNITA liderleri arasında Angola'nın bağımsızlık senedi hüviyetinde olan Alvor Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre 11 Kasım 1975 günü Angola'nın bağımsızlık tarihi olarak belirlenmiş ve yapılacak demokratik seçimlere kadar ülkeyi sömürge yönetimi, MPLA, FNLA ve UNITA üyelerinden oluşan bir koalisyonun yönetmesi kararlaştırılmıştır. Ancak ulusal kurtuluş hareketleri arasındaki eski düşmanlıkların hızla tekrar gün yüzüne çıkması nedeniyle, Alvor Anlaşması'nı takip eden birkaç ay içerisinde iç aktörler arasında şiddetli çatışmalar patlak vermiştir. Portekizliler söz konusu anlaşmanın hükümleri uyarınca 11 Kasım 1975 tarihinde Angola'yı tamamen terk ederken, o esnada başkent Luanda'yı hakimiyeti altında tutan Neto'nun önderliğindeki MPLA da "Angola Halk Cumhuriyeti'nin" bağımsızlığını ilan etmiştir. MPLA'nın iktidarını ve dolayısıyla Neto'nun devlet başkanlığını tanımayan Roberto (FNLA) ve Savimbi (UNITA) ise, ülkenin kuzeyinde yer alan Huambo şehrinde "Angola Demokratik Halk Cumhuriyeti" adıyla alternatif bir hükümet kurarak bir anlamda Angola'daki çatışmaların devam edeceğinin sinyallerini vermişlerdir. Bu doğrultuda, bağımsızlığın ardından ülkede dış aktörlerin de çeşitli boyutlarda ve dönemlerde müdahil oldukları uzun ve kanlı bir iç savaş dönemi yaşanmıştır.

Bütüncül Dengeleme Teorisi Angola'da 1975-2002 yılları arasında devam eden iç savaş sırasında savaşan grupların dış aktörlerle kurdukları ittifakların amacını başarılı bir şekilde açıklayabilmekte midir? Çalışmamızda bu soruya Angola İç Savaşı'nı üç döneme ayırarak yanıt aranmıştır. İç savaşın başladığı 1975 yılından küresel aktörlerin Angola'da savaşan gruplara desteğini sona erdirdiği 1988 yılına kadar geçen süreç Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin dış aktörlerle kurulan ittifakları açıklayabilmesi açısından son derece elverişli bir dönem olarak karşımıza çıkmıştır. Bu dönemde iktidar olma iddiasındaki MPLA, FNLA ve UNITA için öncelikli tehdit unsuru dış aktörlerden değil iç aktörlerden (birbirlerinden ya da Nitoculardan) kaynaklanmıştır. Dolayısıyla, Neto ve Dos Santos (MPLA) iktidarlarını korumak amacıyla Küba ve SSCB'yle, Roberto (FNLA) ve Savimbi (UNITA) ise iktidarı ele geçirmek amacıyla Güney Afrika, Zaire/DKC ve ABD'yle ittifak kurmuşlardır. Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin öngördüğü üzere, iç tehditleri bastırmak isteyen MPLA, FNLA ve UNITA liderleri zaman zaman Angola'nın ulusal menfaatlerinin aleyhinde gerçekleşen olaylar karşısında dahi sessiz kalmışlardır. Nitekim sayıları her geçen gün artan Küba askerlerinin

Angola'ya gelmesi ve Güney Afrika askerlerinin ülkenin bir bölümünü işgal ederek MPLA'ya karşı savaşması bu yöndeki örneklerdendir. Bir başka ifadeyle, iç savaş döneminde savaşan gruplar, küresel ve bölgesel aktörlerin nüfuz mücadelelerini Angola'ya taşımalarına kendi çıkarları (iktidar hırsları) doğrultusunda razı olarak onlarla iş birliği yapmışlardır.

Angola'daki çatışmaların küresel, bölgesel ve yerel diplomatik girişimler yoluyla sona erdirilmeye çalışıldığı 1988-1992 yılları arasında, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin MPLA ve UNITA'nın ittifak davranışlarını açıklama noktasında farklılık arz ettiği görülmüştür. Küba-SSCB desteğinin ve Güney Afrika tehdidinin ortadan kalkması, MPLA'nın UNITA'yla olan mücadelesinde dış aktörlerden ziyade kendi gücüne güvenmesine yol açmıştır. Bu kapsamda MPLA'nın herhangi somut bir dış ittifakı kalmadığından, Luanda yönetiminin dış politikada kurduğu ilişkilerin muhtevası Bütüncül Dengeleme Teorisi ile açıklanabilmekten uzak bir görüntü çizmiştir. UNITA ise, her ne kadar diplomatik çözüm arayışlarına dahil olsa da, MPLA'nın saldırıları karşısında ABD'den askeri yardım almış ve Dos Santos yönetimi aksi yönde imzalanan anlaşmaya rağmen Güney Afrika'nın da Savimbi'yi desteklemeye devam ettiğini iddia etmiştir. Bu nedenle UNITA söz konusu olduğunda, 1988-1992 yılları arasında Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin 1975-88 yıllarına kıyasla daha sınırlı bir şekilde de olsa geçerliliğini sürdürdüğünü söyleyebilmek mümkündür. Ancak Küba, SSCB, Zaire/DKC, Güney Afrika ve ABD gibi dış aktörlerin Angola'da savaşan gruplara yönelik dolaylı ve doğrudan desteğinin Soğuk Savaş'ın sonuna doğru yaklaşırken büyük oranda ortadan kalkması, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Angola'daki iç savaş sırasında yaşananları açıklama noktasında geçmişe nazaran elini epeyce zayıflatmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesini takip eden on yıl boyunca (1992-2002) ise Bütüncül Dengeleme Teorisi Angola İç Savaşı üzerindeki açıklayıcı gücünü büyük ölçüde yitirmiştir. MPLA ve UNITA'nın dış aktörlerden aldıkları ekonomik ve askeri desteğin kesin olarak ortadan kalkması, savaş ekonomisinin çarklarının dönmesini doğal kaynak gelirlerine mahkûm kılmıştır. Böylece merkezde ve kıyı bölgelerde hakimiyetini sürdüren MPLA petrol gelirlerini, kırsal bölgelerde etkili olmaya çalışan UNITA ise yasadışı elmas satışından elde ettiği gelirleri savaş finansmanı olarak kullanmıştır. Bu dönemde MPLA ve UNITA arasındaki kanlı rekabet komşu ülkelere de sıçramış ve bu iki rakip aktör Kongo Cumhuriyeti ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde patlak veren iç savaşlarda da çıkarları doğrultusunda taraf olmuşlardır. Dış tehditlerin ortadan kalkmasının yanı sıra, MPLA karşısında güç kaybeden UNITA'nın gerilla savaşına dönmesi neticesinde Savimbi ve arkadaşlarının "hükümet olma iddiasının" sona ermesi de Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Angola İç Savaşı'nı açıklayıcı özelliğini iyiden

iyiye sınırlandırmıştır. Özellikle neopatrimonyal bir anlayışla hareket eden MPLA'nın iç savaşın son on yılındaki dış politikadaki faaliyetlerinin, söz konusu teoriden ziyade Neoklasik Realizmle açıklanabilecek tarzda bir yaklaşıma doğru kaydığı gözlemlenmiştir. Ancak UNITA lideri Jonas Savimbi'nin 2002 yılında öldürülmesi Angola'daki iç savaşı kesin olarak sona erdirirken, bir yandan da Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin "üçüncü dünyada gücünü kaybeden liderin hayatını da kaybedeceği" yönündeki temel varsayımını bir kez daha doğrulamıştır.

İç savaşın sona ermesinin ardından Angola'da siyasi olarak bambaşka bir görüntü ortaya çıkmıştır. UNITA tehdidinin gündemden düşmesiyle birlikte, MPLA tarihinde ilk defa ülkenin tamamında meşruiyeti açısından tartışmasız bir hakimiyet kurmuştur. Ne var ki söz konusu hakimiyet iç sorunlardan tamamen azade bir şekilde gerçekleşmemiştir. Onlarca yıl boyunca süren karşılıklı şiddet ve çatışma ortamı, Angola'nın diğer yönlerden olduğu gibi ekonomik kalkınma yönünden de oldukça kötü durumda kalmasına yol açmıştır. Bu durum MPLA siyasi elitinin yozlaşmış yapısıyla birleşince zamanla iktidara yönelik hoşnutsuzluk kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla, halkın hoşnutsuzluğunun hükümetin güvenliğini ve sürdürülebilirliğini tehlikeye atabilecek bir boyuta ulaşmasından endişe eden Dos Santos yönetimi, iç savaşın hemen ardından ulusal bir kalkınma programı başlatmıştır. Ancak MPLA hükümetinin o günün koşullarında kalkınma programını yalnızca Angola'nın kaynaklarıyla başarıya ulaştırması mümkün olmadığından dolayı dış aktörlerin ekonomik desteği aranmıştır. Bu kapsamda, ilk olarak iç savaşta ve dolayısıyla ülkenin mevcut kötü durumunda pay sahibi oldukları düşünülen Batılı ülkelerin ya da kurumların kapısı çalınmışsa da, MPLA hükümetin yozlaşmış yapısı ve daha önce ödenmeyen borçları nedeniyle Batılı aktörler ve kurumlar Luanda hükümetine beklediği ekonomik desteği vermemiştir. Kalkınma problemini ivedilikle aşmak isteyen Dos Santos yönetiminin dış destek arayışına ise Afrika'da etkisini hızla arttıran bir güç olan Çin olumlu yönde karşılık vermiştir.

MPLA'nın iç savaşın ardından Çin ile tesis ettiği yakın ilişkiler Bütüncül Dengeleme Teorisi çerçevesinde değerlendirilebilir mi? Çalışmamızda bu soruya olumlu bir yanıt verebilmek için, bahsi geçen teorinin bazı varsayımlarının günümüz koşullarına uygun olarak revize edilmesi gerektiği fikri öne sürülmüştür. Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin üçüncü dünyaya ait birçok genellemesi ve üçüncü dünya liderlerinin iç tehditler karşısında iktidarını korumak amacıyla dış aktörlerle ittifak kurduğu iddiası günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir. Ancak iç savaş sonrası Angola örneği üzerinden düşünüldüğünde tehdit algısının, kurulan ittifakın niteliğinin ve ulusal menfaatlerden taviz verilmesi gibi faktörlerin büyük oranda değiştiği açıkça görülmüştür. Bu kapsamda, ilk olarak, silahlı bir güç olan UNITA tehdidinin yerine

"ekonomik kalkınma probleminin yol açacağı toplumsal hoşnutsuzluk" iktidara yönelik bir tehdit olarak ele alınmıştır. İkinci olarak, ittifakın yalnızca güvenlik ilişkisi bağlamında değil kalkınma ilişkisi bağlamında da kurulabileceği ifade edilmiştir. Üçüncü olarak ise, Angola'daki petrol sektöründe yabancı aktörlerin rolü örneğinde olduğu gibi, bir üçüncü dünya ülkesi liderinin iktidarda kalmak adına ulusal menfaatlerden taviz verebileceği argümanının her zaman geçerli olmayabileceği fikri gündeme getirilmiştir. Dördüncü olarak ise, iki kutuplu dünyanın sona ermesinin ardından üçüncü dünya ülkelerinin yalnızca ittifak kurdukları aktöre yaslanmadıkları, dış politikadaki alternatiflerini çeşitlendirmek için çaba gösterdikleri dile getirilmiştir. Böylece, MPLA'nın iç savaşın ardından Çin ile kurduğu yakın ekonomik ilişkilerin/ittifakın Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin klasik varsayımlarıyla değil, ancak mevcut şartların ışığında yeniden yorumlanmış bir versiyonuyla açıklanabileceği düşüncesi ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak, bu çalışma kapsamında yapılan araştırmaların ardından ele alınan dört temel hipotezin büyük oranda doğru olduğu sonucuna varıldığı ifade edilebilir:

1) Üçüncü dünya ülkelerinin ittifak tercihlerinde liderlerinin iktidarlarını koruma arzuları etkili olmaktadır.
2) Angola'da sömürgecilik dönemi ve bağımsızlık savaşı yıllarında yaşananlar, bu ülkede Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin öngördüğü şekliyle bir üçüncü dünya ülkesinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.
3) Angola İç Savaşı esnasında savaşan grupların (MPLA, FNLA ve UNITA) dış aktörlerle (Küba, SSCB, Güney Afrika, Zaire ve ABD) kurdukları ittifaklar Bütüncül Dengeleme Teorisi'nde belirtildiği gibi dış tehditlerden daha baskın durumda olan iç tehditleri, yani birbirlerini dengeleme arayışından kaynaklanmıştır.
4) İç savaşın ardından MPLA hükümetinin Çin ile yakın ilişkiler tesis etmesinde kötü ekonomik koşulların yol açacağı toplumsal huzursuzluğun Dos Santos yönetiminin iktidarını tehdit edebileceğine olan inanç etkili olmuştur. Bu kapsamda ekonomik faktörlerin ittifak kurmaya yol açan faktörlerden biri olduğu varsayımının teoriye entegre edilmesi, yalnızca iç kaynaklı askeri güvenlik tehditlerine odaklanan Bütüncül Dengeleme Teorisi'ne yeni bir boyut getirebilme potansiyeline sahiptir.

Bu çalışmada Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin Angola'da iç savaş döneminde iktidara sahip olmak için mücadele eden MPLA, FNLA ve UNITA'nın iç savaş sırasında dış aktörlerle kurdukları ittifakları başarılı bir şekilde açıkladığı iddia edilmiştir. Teoriye yönelik getirilen eleştirilerin ve teorinin literatüre kazandırılmasının ardından geçen otuz yılın ardından, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin üçüncü dünya ülkelerinin kurduğu ittifakları hala anlamlı bir şekilde açıklayabildiğini iddia etmek mümkün müdür? Bu çalışmanın tamamlanmasının ardından varılan sonuç, bu durumun çoğu zaman incelenen ülkede iktidara yönelik somut bir tehdit algısının varlığıyla (çatışma ortamı, silahlı muhalif gruplar vs.) alakalı olduğudur. Dolayısıyla, günümüzde iktidara yönelik somut ve genellikle silahlı bir iç tehdidin bulunduğu durumlarda, Bütüncül Dengeleme Teorisi üçüncü dünya ülkelerinin dış aktörlerle kurdukları ilişkileri/ittifakları (Suriye-İran-Rusya ittifakı örneği) hala başarılı bir şekilde açıklayabilmektedir. Ancak, iç savaş sonrası Angola örneğinde olduğu gibi iktidara yönelik somut (genellikle silahlı) bir tehdidin bulunmadığı durumlarda, Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin üçüncü dünya ülkelerinin dış aktörlerle kurdukları ilişkileri/ittifakları açıklayabilmesi için teorinin bazı varsayımlarının (tehdit algısı, ittifakın içeriği, ulusal menfaatlerden taviz vs.) mevcut koşulların ışığında revize edilmesi gerekebilmektedir. Dolayısıyla, gelecekte Bütüncül Dengeleme Teorisi'nin spesifik örnekler ışığında nasıl revize edilebileceğine ilişkin ileri araştırmaların yapılması üçüncü dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını açıklama noktasında ilgili literatürü güçlendirecektir.

KAYNAKÇA

AA. (2019, 01 05). *Maduro'dan Türkiye, Rusya ve Çin'e teşekkür*. Anadolu Ajansı: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/maduro-dan-turkiye-rusya-ve-cin-e-tesekkur/1374334 adresinden alındı.

Aarsæther, A. (2011). *Chinese Colonialism or South-South Cooperation?: The Case of Chinese Resources for Infrastructure Contracts in Angola.* University of Bergen Department of Comparative Politics Master's Thesis: Bergen.

Abbasov, S. (2011, 01 18). *Azerbaijan-Turkey Military Pact Signals Impatience with Minsk Talks*. 05 05, 2021 tarihinde Eurasia.net: https://web.archive.org/web/20160304055331/http://www.eurasianet.org/node/62732 adresinden alındı.

Abbott, P., & Rodrigues, R. (1988). *Modern African Wars (2): Angola and Mozambique 1961-74.* London: Osprey Publishing Ltd.

ABD Dışişleri Bakanlığı Demokrasi, İnsan Hakları ve Çalışma Bürosu. (2021). *2021 Country Reports on Human Rights Practices: Angola.* Washington D.C.: U.S. Department of State.

Abegunrin, L. (1986). Angola and The Soviety Union. *A Current Bibliography on African Affairs, 18*(3), 231-243.

Abulof, U. (2013). Nuclear Diversion Theory and Legitimacy Crisis: The Case of Iran. *Politics & Policy, 41*(5), 690-722.

Abuşoğlu, M. Ç. (2016, Ağustos 09). *Omnibalancing Teorisi ve Türkiye-Özbekistan İlişkileri*. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü: https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/omnibalancing-teorisi-ve-turkiye-ozbekistan-iliskileri adresinden alındı.

Adelman, K. L. (1975). Report from Angola. *Foreign Affairs, 53*(3), 558-574.

Adepoju, A. (1982). The Dimension Of The Refuuge Problem in Africa. *African Affairs, 81*(322), 21-35.

Adinolfi, G., & Pinto, A. (2014). Salazar's 'New State': The Paradoxes of Hybridization in the Fascist Era. A. Pinto, & A. Kallis içinde, *Rethinking Fascism and Dictatorship in Europe* (s. 154-175). Londra: Palgrave Macmillan.

African Elections Database. (2012, Ekim 10). *Elections in Angola*. Mayıs 31, 2022 tarihinde African Elections: https://africanelections.tripod.com/ao.html#1992_Presidential_Election adresinden alındı.

Agualusa, J. E. (1993). Tentativa de explicação de Angola: A componente etno-cultural da guerra civil. *Politica Internacional, 1*(6), 1-9.

AGV. (2020, Ekim 26). *Angola: Protest in Luanda Against Corruption*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Africa Global Village: https://www.africaglobalvillage.com/angola-protest-in-luanda-against-corruption/ adresinden alındı.

Akgün, B., & Çelik, M. (2007). Küreselleşme Çağında 'Üçüncü Dünyayı'yı Yeniden Okumak. *Avrasya Etüdleri, 13*(31-32), 39-73.

Akıncı, A. (2012). Modern Ulus Devletlerin Doğuşu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(34), 61-70.

Akkutay, A. İ. (2016). Silahlı Çatışmalar Hukukunda İç Silahlı Çatışmaların Uluslararasılaşması. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65*(1), 1-61.

Alden, C., & Alves, A. (2009). *China and Africa's Natural Resources: The Challenges and Implications for Development and Governanc.* Johannesburg: South African Institute of International Affairs.

Alden, C., & Pere, G. (2003). Chapter 3: South Africa, SADC and the Great Lakes: the Challenge of Conflict. *Adelphi Series, 43*(362), 37-54.

Alganer, Y., & Yılmaz, Ç. (2016). Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri. *Journal of Life Economics, 3*(7), 93-114.

AllAfrica. (2021, Eylül 17). *Angola: President Joao Lourenço Honoured in Washington*. Mayıs 31, 2022 tarihinde AllAfrica: https://allafrica.com/stories/202109180070.html adresinden alındı.

Allinson, J. (2011). *The Social Origins of Alliances: Uneven and Combined Development and the Case of Jordan 1955-7.* Edinburg: The University of Edinburg Doktora Tezi.

Alves, T. (2017). Reporting 4 February 1961 in Angola: The Beginning of the End of the Portuguese Empire. J. Garica, C. Kaul, F. Subtil, & A. Santos içinde, *Media and the Portuguese Empire* (s. 235-253). London: Palgrave Macmillan.

Amnesty International. (2022). *Amnesty International Report 2021/22: The State of the World's Human Rights.* Londra: Amnesty International Ltd.

Andersen, K. H. (2003). *Resources and Conflict in Angola: An Economic Conflict Analysis.* Oslo: University of Oslo Department of Economics.

Angola Dayanışma Komitesi. (1976). *MPLA Halktır (Program -Tüzük).* İstanbul: Ürün Yayınları.

Angola Peace Monitor. (2000, Kasım 30). *UNITA attacks continue*. Mayıs 31, 2022 tarihinde ReliefWeb: https://reliefweb.int/report/angola/angola-peace-monitor-issue-no-3-vol-vii adresinden alındı.

Angola Peace Monitor. (2001A, Haziran 7). *UNITA kidnapping and murder increases*. Mayıs 31, 2022 tarihinde ReliefWeb: https://reliefweb.int/report/angola/angola-peace-monitor-issue-no-9-vol-vii adresinden alındı.

Angola Peace Monitor. (2001B, Eylül 5). *Revulsion over train massacre*. Mayıs 22, 2022 tarihinde ReliefWeb: https://reliefweb.int/report/angola/angola-peace-monitor-issue-no-12-vol-vii adresinden alındı.

Angola Peace Monitor. (2001C, Ocak 31). *Death of Laurent Kabila leaves door open for regional peace*. Mayıs 31, 2022 tarihinde ReliefWeb: https://reliefweb.int/report/angola/angola-peace-monitor-issue-no-5-vol-vii adresinden alındı.

Arı, T. (2009). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika.* Bursa: MKM Yayınları.

Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği.* Bursa: MKM Yayıncılık.

Armaoğlu, F. (1999). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi.* İstanbul: Alkım Yayınevi.

Arnson, C., & Zartman, I. (2005). *Retihnking The Economics Of War: The Intersection of Need, Creed, And Greed.* Washington, D.C. & Baltimore: Woodrow Wilson Center Press & Johns Hopkins University Press.

Art, R. (2004). Europe Hedges its Security Bets. T. Paul, J. Wirtz, & M. Fortmann içinde, *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*. Stanford CA: Stanford University Press.

Ataman, M. (2003). Kitap/Eleştiri: Türkiye'nin Ortadoğu İle İlişkilerinde Kürt Sorunu ve İslam'ın Etkisi. *Liberal Düşünce, 7*(29), 251-255.

Ataöv, T. (1977). *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Aydemir, N. F. (2007). *Balkanlarda İttifak Arayışı ve Türkiye: Birinci Balkan Paktı İttifakı.* Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yüksek Lisans Tezi.

Aydın, H. (2018). *Amerikan Dış Politikasında Afrika.* İstanbul: Alelmas Yayıncılık.

Aydın, H. (2020). Afrika'nın Balkanlaşması: Angola Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(66), 97-113.

Aydın, H. (2020). Afrika'nın Balkanlaşması: Angola Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(66), 97-113.

Baines, G. (2012). The SAGA of South African POWs in Angola, 1975–82. *Scientia Militaria: South African Journal of Military Studies, 40*(2), 102-141.

Baker, V. (2016, Haziran 17). *Protests mark a year since #Angola17 arrests*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Index on Censorship: https://www.indexoncensorship.org/2016/06/angola-marking-liberation-day-17-activists/ adresinden alındı.

Balcı, A., & Kardaş, Ş. (2014). *Uluslararası İlişkilere Giriş.* İstanbul: Küre Yayınları.

Ball, J. (2017). *The History of Angola*. Oxford Research Encyclopedia of African History: http://africanhistory.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190277734.001.0001/acrefore-9780190277734-e-180 adresinden alındı.

Balta, E. (2019, 09 13). *Kirpiler arasındaki "mükemmel" mesafe ne olmalı?* 02 21, 2021 tarihinde Fikir Turu: https://fikirturu.com/dis-politika/kirpiler-arasindaki-mukemmel-mesafe-ne-olmali/ adresinden alındı.

Barnett, M. (1996). Identity and Alliances in the Middle East. P. Katzenstein içinde, *Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (s. 400-450). New York: Columbia University Press.

Barnett, M., & Levy, J. (1991). Domestic sources of alliances and alignments: the case of Egypt, 1962-73. *International Organization, 45*(3), 369-395.

Barratt, J. (1976). *THE ANGOLAN CONFLICT: Internal and International Aspects.* Johannesburg: The South African Institute of International Affairs.

Battera, F. (2018). From Rentier to Developmental Neo-Patrimonialism In Angola. *Poliarchie/Poliarchies*(1), 7-42.

Bayram, M. (2016). Angola İç Savaşının Ana Aktörleri ve Uluslararası Ramifikasyonları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6*(15), 365-383.

Bayram, M. (2022, Mart 15). Bütüncül Dengeleme Teorisi ve Angola İç Savaşı. (H. AYDIN, Röportaj Yapan).

Bayram, M. (2019). Küçük Devlet Dış Politikası: Angola Örneği. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 3*(2), 90-114.

Bayram, M., & Emiroğlu, H. (2016). Afrika'da Artan Çin Nüfuzunun Çok Yönlü Sonuçları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4*(28), 501-516.

BBC News. (2002, March 16). *Angolan military meets Unita rebels*. Mayıs 31, 2022 tarihinde BBC News: http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/1875723.stm adresinden alındı.

BBC News. (2017, Şubat 3). *Angola's President Dos Santos anoints deputy Lourenco*. Mayıs 31, 2022 tarihinde BBC News: https://www.bbc.com/news/world-africa-38856597 adresinden alındı.

BBC News. (2020, Eylül 6). *The orphans of Angola's secret massacre seek the truth*. Mayıs 5, 2022 tarihinde BBC News: https://www.bbc.com/news/world-africa-54025264.amp adresinden alındı.

BBC News Türkçe. (2020, Ocak 21). *Angola'nın eski devlet başkanının kızı ve damadı ülkeyi nasıl dolandırdı?* Mayıs 31, 2022 tarihinde BBC News Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51183321 adresinden alındı.

Bektaş, M., & Gündoğdu, A. (2019). Irak'ın Işid'le Mücadele Stratejileri: Omnibalancing Teorisi Perspektifinden Analizi. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi, 2*(1), 50-67.

Bellant, R. (1991). *The Coors Connection: How Coors Family Philanthropy Undermines Democratic Pluralism.* Boston, Massachusetts: South End Press.

Bender, G. J. (1978). *Angola Under the Portuguese: The Myth and the Reality.* New Hampshire: Heinemann Educational.

Bercovitch, J., & Jackson, R. (1997). *International Conflict: A Chronological Encyclopedia of Conflicts and Their Management.* Washington: CQ Press.

Bergen, C. (2000). *Omnibalancing in Syria: prospects for foreign policy.* California: Naval Postgraduate School's Master's Thesis.

Berger, M. T. (2004). After the Third World? History, destiny and the fate of Third Worldism. *Third World Quarterly, 25*(1), 9-39.

Bergsman, S. (2001). The Concept of Military Alliance. E. Reiter, & H. Gartner içinde, *Small States and Alliances* (s. 25-38). New York: Physica-Verlag Heidelberg.

Bertelsmann Stiftung Vakfı. (2022). *BTI 2022 Country Report-Angola.* Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.

Beswick, D. (2011). *The return of omnibalancing? A multi-level analysis of strategies for securing agency in post-genocide Rwanda.* London: BISA Africa Working Group seminar African Agency: Implications for IR Theory.

Beydilli, K. (2007). Portekiz: II. Tarih, *TDV*, 34, ss.328-331.

Billion, P. L. (2001). Angola's Political Economy Of War: The Role of Oil and Diamonds, 1975-2000. *African Affairs, 100*(398), 55-80.

Birmingham, D. (2002). Angola. P. Chabal, D. Birmingham, J. Forrest, M. Newitt, G. Seibert, & E. Andrade içinde, *A History of Postcolonial Lusophone Africa* (s. 137-84). Indiana: Indiana University Press.

Birmingham, D. (2021, Eylül 29). *Agostinho Neto*. African History: https://oxfordre.com/africanhistory/view/10.1093/acrefore/9780190277734.001.0001/acrefore-9780190277734-e-671 adresinden alındı.

Bissonnette, B. (1991). *The Angolan Proxy War: A Study of Foreign Intervention And Its Impact On War Fighting.* Kansas: Faculty of the US Army Command and General Staff College Master's Thesis.

Buçukcu, Ö. (2012). Sistem Krizi mi Konjonktürel Yansıma mı: Yeni Dönemde Bağlantısızlar Hareketi. *Stratejik Düşünce, 3*(35), 53-59.

Boddy-Evans, A. (2020, Ocak 25). *Chronological List of African Independence*. 23 Mart, 2022 tarihinde ThoughtCo: https://www.thoughtco.com/chronological-list-of-african-independence-4070467 adresinden alındı.

Bone, A. (2004). Conflict diamonds: the De Beers Group and the Kimberley Process. A. Bailes, & I. Frommelt içinde, *Business And Security: Public-Private Sector Relationships In A New Security Environment* (s. 129-147). Oxford: Oxford University Press.

Boyd, J. B. (1979). African Boundary Conflict: An Emprical Study. *African Studies Review, 22*(3), 1-14.

Bozkurt, S. G. (2006). Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler - Kırgızistan Örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi, 1*(1), 118-138.

Boztaş, A. (2017). Birinci Dünyanın Üçüncü Dünya Ekonomileri Üzerindeki Küresel Savaşı. *Journal of Current Researches on Business and Economics*(7), 177-188.

Brandão, J. (2010, 08 30). *Joao Franco: Primeiro-ministro da monarquia: 1855 – 1929.* 02 25, 2022 tarihinde vidaslusofonas.pt: https://web.archive.org/web/20110515101356/http://www.vidaslusofonas.pt/joaofranco.htm adresinden alındı.

Brandenburg, F. (1969). Development, Finance, and Trade. D. Abshire, & M. Samuels içinde, *Portuguese Africa: A Handbook.* London: Pall Mall.

Brenner, P. (1990). Cuba and the Missile Crisis. *Journal of Latin American Studies, 22*(1-2), 115-142.

Breytenbach, W. (1997). Cuito Cuanavale revisited: Same outcomes, different consequences. *Africa Insight, 27*(1), 54-62.

Bridgland, F. (1986). *Jonas Savimbi: A Key to Africa.* London: Hodder and Stoughton.

Brinkman, I. (2003). War and identity in Angola. Two case-studies. *Lusotopie, 10*(1), 195-221.

Brinkman, I. (2015). ‘The Time of the Leaflet’: Pamphlets and Political Communication in the UPA (Northern Angola, Around 1961). *Africa*, *85*(2), 221-244.

Brinkman, I. (2016). Kongo Interpreters, Traveling Priests, and Political Leaders in the Kongo Kingdom (15th-19th Century). *International Journal of African Historical Studies, 49*(2), 255-276.

Brittain, V. (1998A). *The Death of Dignity: Angola's Civil War.* London: Pluto Press.

Brittain, V. (1998B). Cuba And Southern Africa. *New Left Review*(172), 117-124.

Brogan, P. (1998). *World Conflicts: Where and Why They are Happening.* Londra: Bloomsbury Publishin.

Brooks, S., & Wohlforth, W. (2002, July/August). *American Primacy in Perspective*. Foreign Affairs: https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2002-07-01/american-primacy-perspective adresinden alındı.

Buçukcu, Ö. (2012). Sistem Krizi mi Konjonktürel Yansıma mı: Yeni Dönemde Bağlantısızlar Hareketi. *Stratejik Düşünce, 3*(35), 53-59.

Bull, H. (1995). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics.* New York: Columbia University Press.

Bush, G. W. (2006). *The National Security Strategy of the United States of America.* Washington: White House.

Butterly, L. (2012). Rhetoric and Reality: A History of Formation of the Domino Theory. *History Studies, 13*(28), 25-16.

Bvirindi, J. (2019). Angolan Conflict Analysis: A Lesson for Africa‟s Emerging Leaders. *International Journal of Research and Innovation in Social Science (IJRISS), 3*(7), 1-5.

Caetano, M. (1951). Portuguese Oversea Territories. *Civilisations, 1*(4), 113-119.

Campos, I., & Vines, A. (2008). Angola and China: A Pragmatic Partnership. *Working Paper Presented at a CSIS Conference, 'Prospects for Improving U.S.-China-Africa Cooperation'* (s. 1-28). London: Center for Strategic and International Studies (CSIS).

Canbolat, İ. S. (1999). *Gelişmekte Olan Ülkeler ve Dış Politika* (2. Baskı b.). İstanbul: Alfa Yayınları.

Candido, M. P. (2007). Merchants and the Business of the Slave trade at Benguela, 1750-1850. *African Economic History*(35), 1-30.

Cann, J. P. (2012). Baixa do Cassang: Ending the abuse of Portuguese Africans. *Small Wars & Insurgencies, 23*(3), 500-516.

Carvalho, P., Kopinski, D., & Taylor, I. (2022). A Marriage of Convenience on the Rocks? Revisiting the Sino–Angolan Relationship. *Africa Spectrum, 57*(1), 5-29.

Cascais, A. (2017, Eylül 26). *Who is Angola's new president Joao Lourenco?* Mayıs 31, 2022 tarihinde Deutsche Welle: https://www.dw.com/en/who-is-angolas-new-president-joao-lourenco/a-40218458 adresinden alındı.

Chabal, P. (1995). Aspects of Angolan literature: Luandino Vieira and Agostinho Neto. *African Languages and Cultures, 8*(1), 19-42.

Chiwanza, T. H. (2018, Ekim 2). *The Top Ten African Countries With the Largest Chinese Debt*. Mayıs 31, 2022 tarihinde The African Exponent: https://www.africanexponent.com/post/9183-here-are-the-top-ten-countries-in-africa-bearing-the-largest-chinese-debt adresinden alındı.

Christensen, T., & Snyder, J. (1990). Chain gangs and passed bucks: predicting alliance patterns in multipolarity. *International Organization, 44*(2), 137-168.

Clarence-Smith, W. G. (1979). The myth of uneconomic imperialism: the Portuguese in Angola, 1836–1926. *Journal of Southern African Studies, 5*(2), 165-180.

Clodfelter, M. (2002). *Warfare and Armed Conflicts: A Statistical Reference to Casualty and Other Figures, 1500–2000.* Jefferson, North Carolina: McFarland.

CNE. (2017, Ağustos 25). *Republica de Angola Eleiçoes Gerais 2017: Total Nacional*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Comissão Nacional de Eleições: https://web.archive.org/web/20170825184648/http://eleicoesgerais.cne.ao/99LG/DLG999999.htm adresinden alındı.

Coelho, M., Luiselli, D., Useli, A., & Hagemeijer, T. (2008). Human Microevolution and the Atlantic Slave Trade: A Case Study from São Tomé. *Current Anthropology, 49*(1), 134-143.

Coker, C. (1983). South Africa: A new military role in Southern Africa 1969–82. *Survival: Global Politics and Strategy*, 59-67.

Collelo, T. (1991). *Angola: A Country Study.* Washington DC: Library of Congress: Government Printing Office.

Cook, C. R. (2014). Diamonds, Oil, and the American Media: Filtering Out the Logic of Plunder in the Angolan Civil War. *ASPJ: Africa and Francophonie, 5*(3), 2-18.

Copson, R. W. (1994). *Africa's Wars and Prospects for Peace.* New York: ME Sharpe.

Corkil, D., & Almeida, J. (2009). Commemoration and Propaganda in Salazar's Portugal: The Mundo Português Exposition of 1940. *Journal of Contemporary History, 44*(3), 381-389.

Corkin, L. (2011). China and Angola Strategic partnership or marriage of convenience? *Angola Brief, 1*(1), 1-4.

Cowell, A. (1985, Haziran 6). 4 REBEL UNITS SIGN ANTI-SOVIET PACT. *New York Times*, s. 16.

Cox, C. (1976). The U.S. Involvement in Angola. *New Directions, 3*(2), 39-41.

Cox, M., Dunne, T., & Booth, K. (2001). *Empires Systems And States: Great Transformations In International Politics.* Cambridge: Cambridge University Press.

Cramer, C. (2005). Angola And The Theory Of War. P. Chabal, U. Engel, & A.-M. Gentili içinde, *Is Violence Inevitable? Theories of Conflict and Approaches to Conflict Prevention* (s. 17-34). Leiden & Boston: Brill.

Crawford, T. (2011). Preventing Enemy Coalitions: How Wedge Strategies Shape Power Politics. *International Security, 35*(4), 155-189.

Craven, M. (2015). Between law and history: The Berlin Conference of 1884-1885 and the logic. *London Review of International Law, 3*(1), 31-59.

Crocker, C., Hampson, F., & Aall, P. (2005). *Grasping the Nettle: Analyzing Cases of Intractable Conflict.* Washington: US Institute of Peace Press.

Cumhuriyet. (2018, Eylül 28). *Angola: Eski cumhurbaşkanının oğlu varlık fonundan 1,5 milyar dolar çalmakla suçlanıyor*. Cumhuriyet: https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/angola-

eski-cumhurbaskaninin-oglu-varlik-fonundan-15-milyar-dolar-calmakla-suclaniyor-1092795 adresinden alındı.

Cumings, B. (2010). *The Korean War: A History.* New York: The Modern Library.

Çetinkaya, S. (1995). *Osmanlı Devletinin 1. Dünya Savaşı.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi.

Çevik, A. (2015). *Tek Kutupluluktan Çok Kutupluluğa Doğru Yeni Dünya.* Ankara: Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Tezi.

Danneels, I. A. (1994). *Syrian foreign policy between rational actor and regime legitimacy 1970-1994.* Durham: University of Durham Center for Middle Eastern and Islamic Studies Master's Thesis.

Dar, A., Haq, I. U., & Khan, T. (2017, September). Alliance in International Politics: A Comparative Study of Kenneth Waltz's and Stephen Walt's Theories of Alliances. *Kaav International Journal of Arts, Humanities & Social Sciences, 4*(3), 44-51.

David, S. (1991A). Explaining Third World Alignment. *World Politics,* 233-256.

David, S. (1991B). *Choosing Sides: Alignment and Realignment in the Third World.* Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

David, S. (2022, Şubat 16). Steven R. David ile Bütüncül Dengeleme Teorisi Hakkında Röportaj. (H. Aydın, Röportaj Yapan).

Demir, A. (2011). Sömürge Devletlerinin Kullandığı Sömürgecilik Araç ve Metotları Vaka Analizi: Belçika Krallığı'nın Kongo'daki Sömürge Dönemi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi, 7*(14), 117-141.

Demirel, E. (2019). Güç Dengesi Teorisi Perspektifinden Birleşmiş Milletler. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4*(2), 575-601.

Dietrich, N. J. (2008). *International Relations Theory and the "Third World academic": Bridging the Gap.* Stellenbosch: Stellenbosch University Internationa Studies Master's Thesis.

Doğan, S., & Kavak, Ş. (2014). Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı. A. Özcan, & Y. Çınar içinde, *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları* (s. 239-272). İstanbul: Hükümdar Yayınları.

Domínguez, J. I. (1989). *To Make a World Safe for Revolution: Cuba's Foreign Policy.* Cambridge, Massachusetts: Harvard University: Center for International Affairs.

Donnelly, J. (2002). *Realism and International Relations.* Cambridge: Cambridge University Press.

Donnelly, J. (2013). Realizm. S. Burchill , A. Linklater, R. Devetak, J. Donnely, T. Nardin, M. Paterson, . . . J. True içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (A. Aslan, & M. Ağcan, Çev., s. 49-80). İstanbul: Küre Yayınları.

Dowden, R. (2009). *Africa: Altered states, Ordinary miracles.* New York: Public Affairs.

Dönmez, S. (2010). *Güvenlik Anlayışının Dönüşümü: İttifak Kavramı ve Nato.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD Doktora Tezi.

Dreyfuss, B. (2001, Mayıs 14). *Grover Norquist: 'Field Marshal' of the Bush Plan*. Mayıs 10, 2022 tarihinde The Nation: https://www.thenation.com/article/archive/grover-norquist-field-marshal-bush-plan/ adresinden alındı.

Drezner, D. W. (2017, Haziran 15). *Trump, Russia and omnibalancing*. The Washington Post: https://www.washingtonpost.com/news/posteverything/wp/2017/06/15/trump-russia-and-omnibalancing/ adresinden alındı.

Duffield, J., Michota, C., & Miller, S. (2008). Alliances. P. D. Williams içinde, *Security Studies: An Introduction* (s. 291-306). New York: Routledge.

Dulley, I., & Sampaio, L. T. (2020). Accusation and Legitimacy in the Civil War in Angola. *Vibrant: Virtual Brazilian Anthropology, 17*, 1-20.

Duner, B. (1981). Proxy Intervention in Civil Wars. *Journal of Peace Research, 18*(4), 353-361.

Dunn, K. C. (2003). *Imagining the Congo: The International Relations of Identity.* London: Palgrave Macmillan.

Dursun, H. R. (2017). Realizmin Realist Bir Eleştirisi Olarak Raymond Aron ve Uluslararası İlişkiler Kuramı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 5*(2), 67-85.

Düzgün, D. M. (2020). Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Evreleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 256-276.

Dwivedi, S. S. (2007). *Pakistani and North Korean Alignments With China (1980-200): Testing Balance of Threat Theory in Asia.* New Delhi: Jawahalal Nehru Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Bölümü Doktora Tezi.

Dwivedi, S. S. (2012). Alliance in International Relations Theory. *International Journal of Social Science & Interdisciplinary Research, 1*(8), 224-237.

DWTürkçe. (2018, Ekim 24). *Suudi Arabistan ve ABD: Güvenlik ve petrol üzerine kurulu bir dostluk.* Aralık 20, 2020 tarihinde https://www.dw.com/tr/suudi-arabistan-ve-abd-g%C3%BCvenlik-ve-petrol-%C3%BCzerine-kurulu-bir-dostluk/a-46032789 adresinden alındı.

Dzinesa, G. A. (2004). A comparative perspective of UN peacekeeping in Angola and Namibia. *International Peacekeeping, 11*(4), 644-663.

Eaaston, N. J. (2000). *Gang of Five: Leaders at the Center of the Conservative Crusade.* New York: Simon & Schuster.

East, M. A. (1973). Size and Foreign Policy Behaviour: A Test of Two Models. *World Politics, 25*(4), 556-576.

Eberle, A. (2018). Angola and the Legacy of Stalinism. *MURAJ: Minnesota Undergraduate Research & Academic Journal, 1*(1), 1-8.

Eckhardt, W. (1996). Wars and War-Related Deaths, 1900–1995. R. L. Sivard içinde, *World Military and Social Expenditures.* Washington DC: World Priorities.

Eisenhammer, S. (2017, Ağustos 18). *Lourenço, the quiet man leading Angola's 38-year changing of guard*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Reuters: https://www.reuters.com/article/us-angola-politics-idUSKCN1AY1AC adresinden alındı.

Eisenman, J., & Kurlantzick, J. (2006). China's Africa Strategy. *Current History, 105*(691), 219-224.

Ekici, S., & Baharçiçek, A. (2016). NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye ABD İlişkileri. *Birey ve Toplum, 6*(11), 149-166.

Ekwe-Ekwe, H. (1990). *Conflict and Intervention in Africa: Nigeria, Angola, Zaire.* New York: St. Martin's Press.

Elbadawi, I., & Sambanis, N. (2000). Why Are There So Many Civil Wars in Africa? Understanding and Preventing Violent Conflict. *Journal of African Economies, 9*(3), 244-269.

El-Khawas, M. A. (1977). South Africa and the Angolan Conflict. *Africa Today, 24*(2), 35-46.

El-Khawas, M., & Ndumde, J. (2007). Democratization in Angola: Infertile Soil. O. Wusu içinde, *Politics and Economics of Africa: Volume 5*. New York: Nova Science Publishers.

Elman, C. (2008). Realism. P. Williams içinde, *Security Studies: An Introduction* (s. 15-29). New York: Routledge.

Elman, M. F. (1995). The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard. *British Journal of Political Science, 25*(2), 171-217.

Emiroğlu, H., & Ağa, D. (2020). Üçüncü Dünya Kavrami Üzerine Tartişmalar Ve Üçüncü Dünyaciliğin Çevre Sorunlari Bağlaminda Sürdürülebilirliği. *Avrasya Etüdleri, 57*(1), 5-31.

Encyclopaedia Britannica. (2019, Aralık 4). *SWAPO Party of Namibia*. Mayıs 6, 2022 tarihinde Encyclopaedia Britannica: https://www.britannica.com/topic/SWAPO-Party-of-Namibia adresinden alındı.

Englebert, L. (2019, Mart 20). *Sino-Angolan Cooperation: Mutually Beneficial or Neo-Colonial?* Mayıs 31, 2022 tarihinde International Republican Institute: https://www.iri.org/news/sino-angolan-cooperation-mutually-beneficial-or-neo-colonial/ adresinden alındı.

Ensari, M. (2020, Şubat 27). *75 yıllık Suudi Arabistan-ABD ilişkilerinin dönüm noktaları*. Aralık 20, 2020 tarihinde Independent Türkçe: https://www.indyturk.com/node/138521/d%C3%BCnya/75-y%C4%B1ll%C4%B1k-suudi-arabistan-abd-ili%C5%9Fkilerinin-d%C3%B6n%C3%BCm-noktalar%C4%B1 adresinden alındı.

Erdal, S. (2005). Uluslararası Hukukta Tanıma Kurumu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 13*(1), 157-196.

Eriksen, T. (2015). What'S Wrong With The Global South? A. Wolvers, O. Tappe, T. Salverda, & T. Schwarz içinde, *Concepts of the Global South* (s. 3-4). Cologne: Global South Studies Center Cologne.

Erkmen, A. (2020). Türkiye'nin Nato Üyeliği ve Üyeliğin TBMM'de Kabulü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17*(2), 1024-1049.

Erkomaishvili, D. (2019). Alliance Index: Measuring Alignments in International Relations. *International Studies, 56*(1), 28-45.

Euronews. (2020, Nisan 28). *Covid-19: Empresas chinesas em Angola podem perder mais de 460 milhões de euros*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Euronews: https://pt.euronews.com/2020/04/28/covid-19-empresas-chinesas-em-angola-podem-perder-mais-de-460-milhoes-de-euros adresinden alındı.

Everett, K., Hardick, E., & Johnson, D. (2020, Aralık). *The Year of Africa*. Mart 23, 2022 tarihinde Origins: Current Events in Historical Perspective: https://origins.osu.edu/article/year-of-africa-1960-rumba-pan-africanism-Kariba?language_content_entity=en. adresinden alındı.

Falk, P. S. (1987). Cuba in Africa. *Foreign Affairs, 65*(5), 1077-1096.

Falk, P., & Campbell, K. (1988). *The US, USSR, Cuba, and South Africa in Angola, 1974-88.* Washington, D.C.: Institute for the Study of Diplomacy, Pew Case Studies Center, Georgetown University.

Farrall, J. M. (2007). *United Nations Sanctions and the Rule of Law.* Cambridge: Cambridge University Press.

Fauriol, G., & Loser, E. (1990). *Cuba: The International Dimension.* New Brunswick: Transaction Publishers.

Fausol, M., & Shank, A. (1991). *The Constitution and the American Presidency.* New York: State University of New York Press.

Fauvet, P. (1977). Angola: the rise and fall of Nito alves. *Review of African Political Economy, 4*(9), 88-104.

Fauvet, P. (1979). In defence of the MPLA and the Angolan revolution. *Review of African Political Economy, 6*(15-16), 148-153.

Fedder, E. (1967). Alliance. J. Dunner içinde, *Handbook of World History*. New York: Philosophical Library.

Fedder, E. H. (1968). The Concept of Alliance. *International Studies Quarterly, 12*(1), 65-86.

Fernandes, S. (2012). China and Angola: A Strategic Partnership? M. Power, & A. Alves içinde, *China and Angola: A Marriage of Convenience?* (s. 68-84). Oxford: Pambazuka Press.

Fernandez-Armesto, F. (2016). Early Modern Missions and Maritime Expansion. L. Sanneh, & M. McClymond içinde, *The Wiley Blackwell Companion to World Christianity* (s. 96-106). New Jersey: John Wiley & Sons, Ltd.

Ferreira, E. d. (1974). *Portuguese colonialism in Africa: the end of an era.* Paris: The Unesco Press.

Ferreira, L. (2019, Eylül 27). *Chinese investment in Angola exceeds $20 billion*. CGTN: https://news.cgtn.com/news/2019-09-27/Chinese-investment-in-Angola-exceeds-20-billion--KkluSMHALC/index.html adresinden alındı.

Ferreira, M. E. (2008). China in Angola: Just A Passion For Oil? C. Alden, D. Large, & R. Oliveira içinde, *China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace* (s. 295-317). New York: Columbia University Press.

Ferreira, R. (2011). The suppression of the slave trade and slave departures from Angola, 1830s-1860s. *História Unisinos, 15*(1), 3-13.

Ferro, M. (2005). *Colonization: A Global History.* Londra: Routledge.

Finner, S. E. (1974). *Comparative Government: An Introduction to the Study of Politics.* Harmondsworth: Penguin Books.

Fischer, H. (2015, 02 25). *130 years ago: carving up Africa in Berlin*. 02 23, 2021 tarihinde Deutsche Welle: https://www.dw.com/en/130-years-ago-carving-up-africa-in-berlin/a-18278894 adresinden alındı.

Fish, B., & Fish, B. (2002). *ANGOLA - 1880 To Present: Slavery, Exploitation, and Revolt.* New York: Chealsea House Publishers.

Florescu, M. (2009). *MPLA (Movimento Popular de Libertação de Angola)*. The International Encyclopedia of Revolution and Protest.

FMPRC. (2006, Temmuz 26). *Africa Benefiting From Partnership With China*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China: http://www.fmprc.gov.cn/zflt/eng/zxxx/t264759.htm adresinden alındı.

Fouri, D. (1990). South Africa's developing security and defence policies. *The RUSI Journal, 135*(2), 25-30.

Fredriksen, J. C. (2003). *Biographical Dictionary of Modern World Leaders: 1992 To the Present.* New York: Facts on File.

Freitas, L. (2021). *Neocolonialism: the relationship between Portugal and Angola: Theoretical analysis on the post-1975 consequences of the Portuguese colonial.* University College Dublin: Dublin.

French, H. W. (1997, Ekim 16). *Rebels, Backed by Angola, Take Brazzaville and Oil Port*. Mayıs 31, 2022 tarihinde The New York Times: https://www.nytimes.com/1997/10/16/world/rebels-backed-by-angola-take-brazzaville-and-oil-port.html adresinden alındı.

Frynas, J., & Wood, G. (2001). Oil & War In Angola. *Review of African Political Economy*, 587-606.

Fukuyama, F. (1989). The end of history. *The National Interest*, (16), 3-18.

Fumagalli, M. (2007). Alignments and Realignments in Central Asia: The Rationale and Implications of Uzbekistan’s Rapprochement with Russia. *International Political Science Review, 28*(3), 253-271.

Gallagher, T. (1983). *Portugal: A Twentieth-Century Interpretation.* Manchester: Manchester University Press.

Gartner, H. (2001). Small States and Alliances. E. Reiter, & H. Gartner içinde, *Small States and Alliances* (s. 1-10). New York: Physica-Verlag Heidelberg.

Gates, R. M. (2007). *rom the Shadows: The Ultimate Insider's Story of Five Presidents and How They Won the Cold War.* New York: Simon & Schuster Publishing.

Gato, P. L. (2002). Angola in Peace. (C. Zorgbibe, Röportaj Yapan) https://web.archive.org/web/20070927174722/http://www.african-geopolitics.org/show.aspx?ArticleId=3583 adresinden alındı.

Geisler, G. (1993). Fair? What Has Fairness Got to Do with It? Vagaries of Election Observations and Democratic Standards. *The Journal of Modern African Studies, 31*(4), 613-637.

Geldenhuy, D. (1982). The destabilisation controversy: an analysis of a high-risk foreign policy option for South Africa. *Politikon: South African Journal of Political Studies, 9*(2), 16-31.

Gellene, D. J. (1992). *Deterring nuclear-armed Third World dictators: a targeting strategy for the emerging threat.* Monterey, California: Naval Postgraduate School Master's Thesis.

Gencoğlu, H. (2021, Ekim 23). *Angola'dan Mozambik'e Afrika'da Portekiz sömürgeciliği*. 02 21, 2022 tarihinde Independent Türkçe: https://www.indyturk.com/node/427451/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/angoladan-mozambike-afrikada-portekiz-s%C3%B6m%C3%BCrgecili%C4%9Fi adresinden alındı.

Gencoğlu, H. (2022, Şubat 11). Cape Town Üniversitesi Öğretim Üyesi Halim Gencoğlu ile Röportaj. (H. Aydın, Röportaj Yapan).

George, E. (2005). *The Cuban Intervention In Angola, 1965-1991: From Che Guevara to Cuito Cuanavale.* Abingdon, Oxon: Frank Cass.

Gewirtz, P. (1996). On "I Know It When I See It". *The Yale Law Journal, 105*(4), 1023-1047.

Gilbert, E., & Reynolds, J. (2010). *Dünya Tarihinde Afrika: Tarih-öncesinden Günümüze.* (M. Demirkaya, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.

Gleijeses, P. (2006). Moscow's Proxy? Cuba and Africa 1975–1988. *Journal of Cold War Studies, 8*(2), 3-51.

Global Security. (1997). *Republic of Congo 2nd Civil War*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Global Security: https://www.globalsecurity.org/military/world/war/congo-b.htm adresinden alındı.

Grassi, M. (2007). Práticas, formas e solidariedades da integração de jovens de origem angolana no mercado de trabalho em Portugal. *Economia Global e Gestão*, 71-91.

Golan, G. (1988). *The Soviet Union and National Liberation Movements in the Third World.* Boston: Unwin Hyman.

Göksedef, E. (2020, 02 10). *Dağlık Karabağ: Türkiye, Azerbaycan'ın askeri kapasitesini geliştirmesinde nasıl rol oynadı?* 05 05, 2021 tarihinde BBC Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54379105 adresinden alındı.

Gönen, H. (2004). ABD-Japonya Güvenlik Antlaşmaları: Oluşumu, Evrimi ve Sonuçları. *Uluslararası İlişkiler, 1*(4), 115-139.

Griffiths, M., O'Callaghan, T., & Roach, S. (2013). *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar.* (CESRAN, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Guimaraes, F. J. (1992). *The Origins of the Angolan Civil War: Foreign Intervention and Domestic Political Conflict, 1961-76.* London: PhD Thesis in International Relations at London School of Economics.

Gurjar, S. (2020, Şubat 07). *1960 and African Independence: Revisiting the 'Year of Africa'*. Mart 23, 2022 tarihinde Indian Council of World Affairs: https://www.icwa.in/show_content.php?lang=1&level=3&ls_id=4538&lid=3405 adresinden alındı.

Guyot, C., & Vines, A. (2014). *United Nations Angola Verification Missions II and III (UNAVEM II and III).* Mayıs 31, 2022 tarihinde Oxford Handbooks Online: https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199686049.001.0001/oxfordhb-9780199686049-e-8 adresinden alındı.

Güler, M. (2015). İç Savaşların Değerlendirilmesinde Model Önerisi ve Libya İç Savaşı İncelemesi. *Savunma Bilimleri Dergisi, 14*(2), 45-47.

Gün, B. (2022). Sahraaltı Afrika Devletlerinin Denge Politikaları: Bölgesel Bir Analiz. Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Bölge Çalışmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Gündoğdu, A. Y. (2019). *Savaşın Değişen Karakteri Üzerine: Irak'ın Işid'le Mücadele Stratejileri.* Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Gürseler, C. (2015). *Afrika Örf ve Adet Hukukunda Self-Determinasyon Hakkı.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Gürseler, C. (2020). Nikita Hruşov Döneminde SSCB ve Afrika Arasındaki İlişkiler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 75*(1), 53-95.

Haas, E. B. (1953). The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda. *World Politic, 5*(4), 442-477.

Haas, M. (2003). Ideology and Alliances: British and French External Balancing Decisions in the 1930s. *Security Studies, 43*(2), 34-79.

Haddad, J. (2018). *Foreign Policy Under President Al-Sisi.* California: Naval Postgraduate School's Master Thesis.

Hair, P. (1992). Discovery and Discoveries: The Portuguese in Guinea 1444–1650. *Bulletin of Hispanic Studies, 69*(1), 11-28.

Hair, P. H. (1990). Columbus from Guinea to America. *History in Africa, 17*, 113-129.

Hammond, R. J. (1961). Economic Imperialism: Sidelights on a Stereotype. *The Journal of Economic History, 21*(4), 582-598.

Hammond, R. J. (1966). *Portugal and Africa, 1815–1910: A Study in Uneconomic Imperialism.* California: Stanford University Press.

Han, A. K. (2013). Paradise Lost: A Neoclassical Realist Analysis of Turkish Foreign Policy and the Case of Turkish-Syrian Relations. R. Hinnebusch, & Ö. Tür içinde, *Turkey-Syria Relations: Between Enmity and Amity* (s. 55-70). Farnham: Ashgate Publishing Limited A.

Handel, M. (1990). *Weak States in The International System.* Londra: Frank Cass.

Hanf, T., Weiland, H., & Vierdag, G. (1981). *South Africa, the Prospects of Peaceful Change: An empirical Enquiry into the Possibility of Democratic Conflict Regulation.* Indiana: Indiana Uinversity Press.

Harris, D., Moore, M., & Schmitz, H. (2009). *Country Classifications for a Changing World.* Brighton: Institute of Development Studies.

Harris, N. D. (1914). *World diplomacy intervention and colonization in Africa.* Boston: Houghtn Mifflin Company.

Hashimoto, J. (2006, Eylül 23). *Cold War Chat: Chester Crocker, Former U.S. Assistant Secretary of State for African Affairs*. CNN: http://edition.cnn.com/SPECIALS/cold.war/guides/debate/chats/crocker/ adresinden alındı.

Hatzky, C. (2012). *Cubans in Angola: South-South Cooperation and Transfer of Knowledge, 1976–1991*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

He, K. (2012). Undermining Adversaries: Unipolarity, Threat Perception, and Negative Balancing Strategies after the Cold War. *Security Studies*, 154-191.

He, K., & Feng, H. (2011). 'Why is there no Nato in Asia?' revisited: Prospect theory, balance of threat, and US alliance strategies. *European Journal of International Relations, 18*(2), 227-250.

Hellman, G. (1988). The Collapse of 'Constructive Engagement': U.S. Foreign Policy in Southern Africa. H. Hafterdorn, & J. Schissler içinde, *The Reagan Administration* (s. 265-283). Berlin: De Gruyter.

Henderson, L. (1979). *Angola: Five Centuries of Conflict.* Ithaca: Cornell University Press.

Henriksen, T. H. (1976). Angola and Mozambique: Intervention and Revolution. *Current History, 71*(421), 153-157, 181.

Herrick, A., Bastos, A., Eisele, F., Harrison, S., John, H., John, H., & Wieland, T. (1967). *Area Handbook for Angola.* Washington DC: US Government Printing Office.

Hess, M. (2014). *U.S.-Chinese Cooperation and Conflict in the Angolan Civil War.* New York: City College of the City University of New York Master's Thesis.

Hey, J. A. (2003). Introducing Small State Foreign Policy. J. A. Hey içinde, *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior* (s. 1-11). Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Heywood, L. M. (2011). Angola and the Violent Years 1975-2008: Civilian Casualties. *Portuguese Studies Review, 19*(1), 311-322.

Hinnebusch, R., & Quilliam, N. (2006). Contrary Siblings: Syria, Jordan and the Iraq War. *Cambridge Review of International Affairs*, 513-528.

Hodges, T. (1976). The Struggle For Angola: How The World Powers Entered A War in Africa. *The Round Table, 66*(262), 173-184.

Hodges, T. (2001). *Angola from Afro-Stalinism to Petro-Diamond Capitalism.* Indiana: Indiana University Press.

Hodges, T. (2002). Angola's Economy-Perspectives For Aid Partners. I. Tvedten içinde, *Angola 2001/2002: Key Development Issues and Aid in a Context of Peace* (s. 29-46). Bergen: Chr. Michelsen Institute Development Studies and Human Rights.

Hodges, T. (2004). *Angola: Anatomy of an Oil State* (Cilt 30). Indiana: Indiana University Press.

Hoekstra, Q. (2018). The effect of foreign state support to UNITA during the Angolan War (1975–1991). *Small Wars & Insurgencies, 29*(5-6), 981-1005.

Holsti, O., Hopmann, & Sullivan, J. (1973). *Unit and Disintegration in International Alliances.* New York: Wiley.

Houser, G. M. (1967). African Liberation Movements: Report on a Trip to Africa, Spring 1967. *Africa Today, 14*(4), 11-13.

Houser, G., Jennifer, D., Rogers, S., & Shore, H. (1976). *No One Can Stop the Rain: Angola and the MPLA.* ALUKA.

Howe, H. M. (1998). Private Security Forces and African Stability: The Case of Executive Outcomes. *The Journal of Modern African Studies, 36*(2), 307-331.

HRC. (2022, Nisan 12). *Angola: Police Arrest, Charge 22 Peaceful Protesters*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Human Rights Watch: https://www.hrw.org/news/2022/04/12/angola-police-arrest-charge-22-peaceful-protesters adresinden alındı.

HRW. (1995). *Angola: Human Rgihts Developments*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Human Rights Watch: Human Rights Development Report: https://www.hrw.org/reports/1995/WR95/AFRICA-01.htm#P41_16838 adresinden alındı.

Huband, M. (2001). *The skull beneath the skin : Africa after the Cold War.* Boulder, Colorado: Westview Press.

Hunt, T. (1986, 31 Ocak). *Reagan Tells Savimbi He Wants to Be Very Helpful*. Mayıs 10, 2022 tarihinde AP News: https://apnews.com/article/aac4344cb87abdb200515823dcf2b712 adresinden alındı.

Hunter, B. (1996). *The Statesman's Year-Book, 1996-7: A Statistical, Political and Economic Account Of The States Of The World For The Year 1996-1997.* London & Basingtoke: The Macmillan Press.

Hunter, J. (19987). *Israeli Foreign Policy: South Africa and Central America.* Massachusetts, Boston: South End Press.

Hurk, G. V. (1990). *The War in Angola and Along The Namibian Border, 1975-1988.* Revista 101: https://fep.up.pt/docentes/cpimenta/lazer/WebFilatelicamente/public_html/r101/artigo_pdf/revista101_10.pdf adresinden alındı.

Ikenberry, J. (2019). *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars.* New Jersey: Princeton University Press.

İnan, S. G. (2020). Prens Henrique'nin Bojador Burnu'nu Keşfi (1434) ve 22 Ekim 1443 Tarihli Bağış Mektubu. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 192-227.

Infopedia. (2021). *Implantação da Repúblic.* Infopedia: Dicionarios Porto Editora: https://www.infopedia.pt/apoio/artigos/$implantacao-da-republica adresinden alındı.

İzol, R., & Öztürk, T. (2016). *21. Yüzyılda Ortadoğu: Bölgesel Politikalar – Uluslararası Sorunlar – Küresel Aktörler* (1. Baskı b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Jackson, S. F. (1995). China's Third World Foreign Policy: The Case of Angola and Mozambique, 1961-93. *The China Quarterly*(142), 388-422.

James, W. M. (1992). *A Political History of the Civil War in Angola, 1974-1990.* New Jersey: Transaction Publishers.

James, W. M. (1994). 'Peace on the Cheap': A critical analysis of the Angolan electoral process. *Small Wars & Insurgencies, 5*(3), 318-337.

James, W. M. (2004). *Historical Dictionary of Angola.* Lanham, Maryland: The Scarecrow Press. Inc.

Jansen, J., & Osterhammel, J. (2017). *Decolonization: A Short History.* Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Jeremy J. Ghez. (2011). *Alliances in the 21st Century: Implications for the US-European partnership.* Rand Cooperation Europe.

Jikia, B. (2010). *Alignments and Realignments in Central Asia: The Rationale and Implications of Uzbekistan's Rapprochement with Russia.* Budapeşte: Central European University Department of Political Science Master's Thesis.

João-Gunza, A. J. (2019). La participacion de los nativos en el conflicto luso-neerlandes durante la ocupacion holandesa de Luanda 1641-1648. *Santiago, 149*, 445-455.

Jones, B. G. (2018). African Anti-colonialism in International Relations: Against the Time of Forgetting. M. Heredia, & Z. Wai içinde, *Recentering Africa in International Relations: Beyond Lack, Peripherality, and Failure* (s. 187-223). Londra: Palgrave Macmillan.

Kafkasyalı, E. G. (2017). *Ulus-Devlet ve Ulusçuluk: 1990 Sonrası Balkanlar ve Orta Asya.* Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Kamu Hukuku Yüksek Lisans Tezi.

Kagan-Guthrie, Z. (2009). Chester Crocker and the South African Border War, 1981–1989: A Reappraisal of Linkage. *Journal of Southern African Studies, 35*(1), 65-80.

Kahn, O. E. (1987). Cuba's Impact in Southern Africa. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs, 29*(3), 33-54.

Kalley, J., & Schoeman, E. (1997). *Southern African Political History: A Chronology of Key Political Events from Independence to Mid-1997.* Greenwood Press: Connecticut.

Kann, R. (1976). Alliances versus Ententes. *World Politics*, 611-621.

Kaplan, L. (2006). Alliance. S. Dockrill, & G. Hughes içinde, *Palgrave Advances in Cold War History* (s. 111-129). New York: Palgrave Macmillan.

Kaplan, M. (1957). *System and Process in Internataional Politics.* New York: Wiley and Sons.

Kaplan, M. (1969). Variants on Six Models of International System. J. N. Rosenau içinde, *International Politics and Foreign Policy* (s. 291-303). New York: The Free Press.

Karaca, R. K. (2006). Andican Olayları Sonrası Orta Asya'da Oluşan Yeni Güç Dengesi. *Silahlı Kuvvetler Dergisi, 125*(388), 67-71.

Karagül, S. (2017). Orta Doğu'da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılgan İttifaklar. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(5), 263-297.

Kasapoğlu, C. (2017, Ekim 31). *Türkiye-Azerbaycan: Savunma iş birliğinden askeri ittifaka*. Aralık 20, 2020 tarihinde AA: https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-azerbaycan-savunma-is-birliginden-askeri-ittifaka/952323 adresinden alındı.

Kaufman, S., Little, R., & Wohlforth, W. (2007). *The Balance of Power in World History*. New York: Palgrave Macmillan.

Kavas, A. (2009). Sömürgecilik. *TDV İslam Ansiklopedisi, 37*, 394-397

Kayed, B. A. (2015). *The Process of Change in the Foreign Policy of Jordan: The Role of the Leadership in the cases of 1991 Gulf War and the 2003 Iraq War.* Ankara: Middle East Technical University PhD Thesis.

Keese, A. (2012). The Constraints of Late Colonial Reform Policy: Forced Labour Scandals in the Portuguese Congo (Angola) and the Limits of Reform under Authoritarian Colonial Rule, 1955–61. *Portuguese Studies,, 28*(2), 186-200.

Keller, E. J. (1995). Decolonization, Independence, and the Failure of Politics. P. Martin, & P. O'Meara içinde, *Africa* (s. 156-171). Bloomington: Indiana University Press.

Kennan, G. (1946, Şubat 22). *February 22, 1946. George Kennan's 'Long Telegram.* Nisan 05, 2022 tarihinde Wilson Center Digital Archive: https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178.pdf adresinden alındı.

Keohane, R. (1988). Alliances, Threats, and the Uses of Neorealism. *International Security, 13*(1), 169-176.

Kessier, S. S. (1990). *Cuba's involvement in Angola and Ethiopia: a question of autonomy in Cuba's relationship with the Soviet Union.* California: Naval Postgradute School Master's Thesis.

Keyik, M., & Erol, M. (2019). Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 3*(1), 12-49.

Khadiagala, G. M. (2005). Negotiating Angola's Independence Transition: The Alvor Accords. *International Negotiation, 10*(2), 293-310.

Kıran, A. (2017). Uluslararası Hukukta Devletleri Tanıma ve Tanıma Teorileri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(3), 923-945.

Kiala, C. (2010). China–Angola Aid Relations: Strategic Cooperation for Development? *South African Journal of International Affairs, 17*(3), 313-331.

Kissenger, H. (2012). *Diplomasi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Klinghoffer, A. J. (1980). *The Soviet Union and Angola.* Pennsylvania: Strategic Studies Institute: US Army War College.

Knudsen, C., & Zartman, W. (1995). The Large Small War in Angola. *ANNALS & AAPSS, 541*, 130-143.

Koldaş, U. (2014). Çok Sahipli Sahipsizlik: Arap Baharı ve Yeni Üçüncü Dünyacılığın Çıkmazlarında Filistin Meselesi. *Akademik Ortadoğu, 9*(1), 1-28.

Köker, İ. (2020, 11 12). *Dağlık Karabağ: İHA ve SİHA'ların rolü ne oldu, Azerbaycan'a nasıl avantaj sağladı?* 05 05, 2021 tarihinde BBC Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938 adresinden alındı.

Krška, V. (1997). Peacekeeping in Angola (UNAVEM I and II). *International Peacekeeping, 4*(1), 75-97.

Kruijt, D. (2017). Cuba and the Latin American Left: 1959 – present. *Estudios Interdisciplinarios De América Latina Y El Caribe, 28*(2), 30-53.

Kürschner, F. (1976). *Angola Savaşa Devam.* (G. Aydın, Çev.) İstanbul: Teori Yayınevi.

Labuschagne, B. (2009). *South Africa's Intervention in Angola: Before Cuito Cuanavale and Thereafter.* Stellenbosch: Stellenbosch University International Studies Master's Thesis.

Lacoste, Y. (2002). *Büyük Oyunu Anlamak/Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*. İstanbul: NTV Yayınları.

Laidi, Z. (1990). *The Super-Powers and Africa and Africa: The Constraints of a Rivalry, 1960-1990.* Chicago: The University of Chicago Press.

Landau, Z. (2007). Jordan's Entry into the 1967 Arab-Israeli War: A Study in Omnibalancing. *NIMEP Insights, 3*, 83-94.

Layne, C. (2006). The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment. *International Security, 31*(2), 7-41.

Leal, E. C. (2016). The Political and Ideological Origins of the Estado Novo in Portugal. *Portuguese Studies, 32*(2), 128-148.

Leão, A. (2007). *Different opportunities, different outcomes: civil war and rebel groups in Angola and Mozambique.* Bonn: German Development Institute.

Leao, A., & Rupiya, M. (2005). A military history of the Angolan Armed Forces from the 1960s onwards—as told by former combatants. M. Rupiya içinde, *Evolutions & Revolutions: A Contemporary History of Militaries in Southern Africa* (s. 7-42). Institute for Security Studies.

Leeson , P., & Dean, A. (2007). The domino theory: an empirical investigation. *American Journal of Political Science*(53), 1-45.

Leeson, P., & Dean, A. (2009). The Democratic Domino Theory: An Empirical Investigation. *American Journal of Political Science, 53*(3), 533-551.

Legum, C. (1978). *After Angola: The War Over Southern Africa.* Rex Collings.

Leitenberg, M. (2003). *Death in Wars and Conflicts Between 1945 and 2000.* Ithaca, New York: Cornell University: Peace Studies Program Occasional Paper.

Lewis, P. H. (1978). Salazar's Ministerial Elite, 1932-1968. *The Journal of Politics, 40*(3), 622-647.

Lieber, K., & Alexander, G. (2005). Waiting for Balancing: Why the World Is Not Pushing Back. *International Security, 30*(1), 109-139.

Lima, A. (2022). *Fractionalism*. Mayıs 05, 2022 tarihinde Acervo Lima: https://wiki.acervolima.com/fractionalism/ adresinden alındı.

Linklater, A. (1995). Neo-realism in Theory and Practice. K. Booth, & S. Smith içinde, *International Relations Theory Today* (s. 341-361). Cambridge: Polity Press.

Liska, G. (1968). *Nations in Alliance: The limits of interdependence.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Lo, F. P. (2018, Mart 15). *35 years of co-operation between China and Angola*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Macao Magazine: https://macaomagazine.net/35-years-of-co-operation-between-china-and-angola/ adresinden alındı.

Lockyer, A. (2011). Foreign intervention and warfare in civil wars. *Review of International Studies, 37*(05), 2337-2364.

Lovejoy, P. E. (2011). Slavery in Africa. G. Heuman, & T. Burnard içinde, *The Routledge History of Slavery* (s. 35-51). Oxfordshire: Routledge.

Lucier, J. P. (2002, Nisan 29). *Chevron oil and the Savimbi problem*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Index Articles: https://indexarticles.com/newspaper-collection/insight-on-the-news/chevron-oil-and-the-savimbi-problem-how-key-u-s-political-figures-collaborated-with-oil-giant-chevron-an-important-partner-of-the-corrupt-regime-in-angola-jonas-savimbi-was-assassinated-an adresinden alındı.

Lukacs, J. (2018). *Modern Çağın Sonu.* (İ. Kapaklıkaya, Çev.) İstanbul: Ketebe Yayınları.

Luraghi, R. (2000). *Sömürgecilik Tarihi.* (H. İnal, Çev.) E Yayınları.

Macqueen, N. (2006). Elusive Settlement: Angola's 'Peace Processes', 1975-2002. O. Furley, & R. May içinde, *Ending Africa's Wars: Progressing to Peace* (s. 135-154). London: Routledge Press.

Maier, K. (1997). Angola: Peace At Last? *Refugee Survey Quarterly, 16*(2), 1-23.

Mail & Guardian. (1997, Ekim 17). *Angola aids Congo to corral Unita*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Mail & Guardian: https://mg.co.za/article/1997-10-17-angola-aids-congo-to-corral-unita/ adresinden alındı.

Makhubela, E. (2002). Chronology of events in Angola from December 2001 to September 2002. *South African Journal of International Affairs, 9*(2), 57-59.

Malaquias, A. (2000). Angola's foreign policy since independence: The search for domestic security. *African Security Review, 9*(3), 34-46.

Malaquias, A. (2001A). Making War & Lots of Money: The Political Economy of Protracted Conflict in Angola. *Review of African Political Economy, 28*(90), 521-536.

Malaquias, A. (2001B). Diamonds are a guerrilla's best friend: The impact of illicit wealth on insurgency strategy. *Third World Quarterly, 22*(3), 311-325.

Malaquias, A. (2011). *Angola's Foreign Policy: Pragmatic Recalibrations.* Johannesburg: South African Institute of International Affairs.

Mallin, J. (1987). *Cuba in Angola.* Miami: University of Miami Research Insitute for Cuban Studies.

Marcello Caetano. (1951). *Tradicoes, Principios e Mitodos da Colonizacao Portuguesa.* Lisbon: Agência geral do Ultrama.

Marcum, J. (1969). *The Angolan Revolution - Volume 1: The Anatomy of an Explosion (1950-1962).* Baltimore, Maryland.: MIT Press.

Marcum, J. (1976). Lessons of Angola. *Foreign Affairs, 54*(3), 407-425.

Marcum, J. (1978). *The Angolan Revolution - Volume II: Exile Politics and Guerilla Warfare (1962-1976).* Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

Marcum, J. A. (1976). Lessons of Angola. *Foreign Affairs, 54*(3), 407-425.

Marques, I. L. (2011). As memórias do 27 de maio de 1977 em Angola. *Anais do XXVI Simpósio Nacional de História* (s. 1-5). Sao Paulo: ANPUH.

Marquez, G. G. (1977). Operation Carlota. *New Left Review*(1), 101-102.

McCall, G. (1980). Four worlds of experience and action. *Third World Quarterly, 2*(3), 536-345.

McDannald, A. H. (1976). *The Americana Annual: An Encyclopedia of Current Events.* Americana Corporation.

Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics.* New York: W. W. Norton & Co.

Mearsheimer, J., & Walt, S. (2009). *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası.* (H. Kösebalaban, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.

Mearsheimer, J., & Walt, S. (2016). The Case for Offshore Balancing: A Superior US Grand Strategy. *Foreign Affairs, 95*(4), 70-83.

Medeiros, E. S. (2005/2006). Strategic Hedging and the Future of Asia-Pacific Stability. *The Washington Quarterly, 29*(1), 145-167.

Meijer, G., & Birmingham, D. (2004). *Angola from past to present.* Accord: from military peace to social justice? the Angolan peace process.

Miller, E., & Toritsyn, A. (2005). Bringing the Leader Back In: Internal Threats and Alignment Theory in the Commonwealth of Independent States. *Security Studies, 14*(2), 325-363.

Miller, J. C. (1975). Nzinga of Matamba in a new perspective. *The Journal of African History, 16*(2), 201-216.

Minawi, M. (2016). *The Ottoman scramble for Africa.* California: Standford University Press.

Minter, B. (1994). Angola: enough is enough! *Review of African Political Economy, 21*(59), 118-121.

Minter, W. (1991). The US and the war in Angola. *Review of African Political Economy, 18*(50), 135-144.

Mo, C. (2012). Energy Ties and the China-Angola Strategic Partnership. M. Amineh, & Y. Guang içinde, *Secure Oil and Alternative Energy: The Geopolitics of Energy Paths of China and the European Union* (s. 197-212). Leiden & Boston: Brill.

Modelski, G. (1963). The study of alliances: a review. *Journal of Conflict Resolution, 7*(4), 769-776.

Mohammadzadeh, B. (2017). Status and Foreign Policy Change in Small States: Qatar's Emergence in Perspective. *The International Spectator, 52*(2), 19-36.

Monteiro, A. (1976). Angola's Second War of Liberation. *Freedomways, 16*(1), 47-59.

Morais, R. M. (2012). Alternating Demonstrations: Political Protest and the Government Response in Angola. *The Fletcher Forum of World Affairs, 36*(2), 57-66.

Morgenthau, H. J. (1946). *Scientific Man and Power Politic.* Chicago: Chicago University Press.

Morgenthau, H. J. (1993). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace.* New York: McGraw-Hill.

Mormul, J. (2018). Portuguese colonial legacy in Luso-African States - A factor leading to state dysfunctionality or favorable to development? *Politeja, 5*(56), 41-65.

Morris, R. (1976). *The Proxy War in Angola : Pathology of a Blunder.*

Morrow, J. (1991). Alliances and Asymmetry: An Alternativet of the Capability Aggregation Model of Alliances. *American Journal of Political Science, 35*(4), 904-933.

Moser, G. M. (1978). The Poet Amílcar Cabral. *Research in African Literatures, 9*(2), 176-197.

Mowchan, J. A. (2018). *East or West? Understanding Strategic Alignment in the Post- Soviet Space.* Morgantown: West Virginia University Graduate Theses, Dissertations, and Problem Reports: 6274.

Mukenge, T. (2002). *Culture and Customs of the Congo.* Connecticut: Greenwood Press.

Mumbere, D. (2017, Aralık 18). *2017 Review: African presidential elections [2] Liberia, Angola and Somaliland*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Africa News: https://www.africanews.com/2017/12/18/2017-review-african-presidential-elections-2-liberia-angola-and-somaliland/ adresinden alındı.

Muller, P., & Blij, H. (2010). *Geography: Realms, regions and concepts.* New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Muni, S. D. (1979). The third world: Concept and controversy. *Third World Quarterly, 1*(3), 119-128.

Munslow, B. (1986). Angola: Second congress of the MPLA-workers' party. *Journal of Communist Studies, 2*(2), 204-207.

Nascimento, W. S. (2016). Portuguese colonialism and Angolan resistance in the memoirs of Adriano João Sebastião (1923-1960). *Revista Tempo & Argumento, 8*(19), 439-461.

Nebe, C. (2020, Kasım 10). *Angola braces for anti-government protests*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Deutsche Welle: https://www.dw.com/en/angola-braces-for-anti-government-protests/a-55543686 adresinden alındı.

News24. (2017, Şubat 3). *Lourenco: Ex-general poised to be Angola's next leader*. Mayıs 31, 2022 tarihinde News24: https://www.news24.com/News24/lourenco-ex-general-poised-to-be-angolas-next-leader-20170203 adresinden alındı.

Newton, M. (2014). *Famous Assasinations in World History: An Encyclopedia - Volume I.* California: ABC-Clio.

Niou, E., & Ordeshook, P. (1994). Alliances in Anarchic International Systems. *International Studies Quarterly, 38*(2), 167-191.

Nobel, J. W. (1995). Morgenthau's struggle with power: the theory of power politics and the Cold War. *Review of International Studies, 21*(1), 61-85.

Nonneman, G. (2006). Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'relative autonomy' in multiple environments. P. Aarts, & G. Nonneman içinde, *Saudi Arabia In The Balance: Political Economy, Society, Foreign Affairs* (s. 315-351). New York: New York University Press.

Nourzhanov, K. (2012). Omnibalancing in Tajikistan's Foreign Policy: Security-Driven Discourses of Alignment with Iran. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 14*(3), 363–381.

Oğuzlu, T. (2019, Ekim). *Güçler Dengesi*. Aralık 30, 2020 tarihinde Güvenlik Yazıları Serisi: https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/10/GuclerDengesi_TarikOguzlu_v.1.pdf adresinden alındı.

Ohlson, T., & Stedman, S. (1994). *The New Is Not Yet Born: Conflict Resolution in Southern Africa.* Brookings Institution Press: Washington.

Oran, B. (1997). *Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli.* Ankara: Bilgi Yayınevi.

O'Reilly, M. J. (1999). Oil Monarchies Without Oil: Omani & Bahraini Security In A Post-Oil Era. *Middle East Policy, VI*(3), 78-92.

Organization of African Union. (1963). *OAU Charter.* Addis Ababa, Ethiopia: OAU.

Orogun, P. (2004). "Blood Diamonds" and Africa's Armed Conflicts in the Post—Cold War Era. *World Affairs, 166*(3), 151-161.

Osgood, R. E. (1968). *Alliances and American Foreign Policy.* Baltimore: The Johns Hopkins.

Osmanczyk, E., & Mango, A. (2003). *Encyclopedia of the United Nations and International Agreements.* Londra: Routledge Press.

Osuna, J. J. (2014). The deep roots of the Carnation Revolution: 150 years of military interventionism in Portugal. *Portuguese Journal of Social Science, 13*(2), 215-231.

Ottaway, D., & Ottaway, M. (1981). *Afrocommunism.* London: Holmes and Meier.

Önal, B., & Ultan, M. (2012). Balkan Paktı(1934) ve Dışarıdaki Yansımaları. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(22), 65-84.

Özcan, G. (2019). Çevreleme Politilkası. *Güvenlik Portalı: Güvenlik Yazıları*(41), 1-8.

Özçelik, S. (2018). The Cold War Re-Visited: Explaining and Understanding of the End of the Cold War in Light of Neo-Realism. *The Turkish Yearbook of International Relations, 49*(1), 1-20.

Özdoğan, M. (2019). Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi, 8*(1), 1-24.

Özkaleli, F. M. (2011). Küresel Sosyete Ülkeleri Ve Ötekileştirilmiş Avamlar: Inşa Edilmiş Egemenlik Kavrami Üzerine "3. Dünya"Ciliğin Bir Eleştirisi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(41), 9-26.

Özkeçeci-Taner, B. (2019, Ekim). *Güvenlik Yazıları: İç Savaş*. Güvenlik Portalı: https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/10/IcSavas_BinnurOzkececiTaner_v.1.pdf adresinden alındı.

Özlük, E. (2017). Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek. *Akademik Bakış, 10*(10), 221-263.

Paige, J. M. (1975). *Agrarian revolution : social movements and export agriculture in the underdeveloped world.* New York: Free Press.

Palabıyık, M. S. (2010). Sadabad Paktı (8 Temmuz 1937): İttifak Kuramları Açısından Bir İncelememe). *Ortadoğu Etüdleri, 2*(3), 147-179.

Palgrave Macmillan. (2017). *The Statesman's Yearbook 2017: The Politics, Cultures and Economies of the World.* New York: Macmillan Publishers Ltd.

Pape, R. (2005). Soft Balancing Against the United States. *International Security, 30*(1), 7-45.

Papp, D. (1978). Angola, National Liberation, and the Soviet Union. *The US Army War College Quarterly, 8*(1), 26-39.

Parsons, C. J. (1961). Background to the Angola Crisis. *The World Today, 17*(7), 278-288.

Patricio, J. G. (2022, Şubat 18). Angola'nın Ankara Büyükelçisi ile Röportaj. (H. Aydın, Röportaj Yapan).

Payne, K. (1981). Are they interested in stability? The Soviet view of intervention. *Comparative Strategy, 3*(1), 1-24.

Pearce, J. (2012). Control, Politics and Identity in the Angolan Civil War. *African Affairs*, 442-485.

Péclard, D., Santschi, M., Schubert, J., Lázaro, G., Moro, L., & Zina, O. (2019). *Civil wars and state formation. Violence and the politics of legitimacy in Angola, Côte d'Ivoire and South Sudan.* Geneva: Swiss Peace Foundation & University of Geneva.

Pereira, A. D. (2016). Cuba's foreign policy towards Africa: idealism or pragmatism? *Brazilian Journal of African Studies, 1*(2), 106-117.

Polack, P. (2013). *The Last Hot Battle Of The Cold War: South Africa vs. Cuba in the Angolan Civil War.* Pennsylvania & Oxford: Casemate Publishers.

Pycroft, C. (1994). Angola — 'the forgotten tragedy. *Journal of Southern African Studies, 20*(2), 241-262.

Randall, V. (2004). Using and Abusing the Concept of the Third World: Geopolitics and the Comparative Political Study of Development and Underdevelopment. *Third World Quarterly, 25*(1), 41-53.

Reagan, R. (1988, Haziran 30). *White House Statement on the President's Meeting With Jonas Savimbi of Angola*. Mayıs 10, 2022 tarihinde National Archives: https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/white-house-statement-presidents-meeting-jonas-savimbi-angola adresinden alındı.

Reinhold, B. V. (2001). *Omnibalancing and the House of Saud.* California: Naval Postgraduate School's Master's Thesis.

Reiter, D. (1994). LEARNING, REALISM, AND ALLIANCES: The Weight of the Shadow of the Past. *World Politics, 46*(4), 490-526.

Resmi Gazete. (2011, 05 28). *Milletlerarası Andlaşma: Karar Sayısı 2011/1792.* 05 05, 2021 tarihinde www.resmigazete.gov: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/05/20110528M1-30.htm adresinden alındı.

Reyntjens, F. (2009). *The Great African War: Congo and Regional Geopolitics, 1996–2006.* Cambridge: Cambridge University Press.

Richardson, A. (2002A). Negotiating Humanitarian Access in Angola: 1990-2000. *Refugee Survey Quarterly, 21*(1/2), 74-112.

Richardson, A. (2002B). *Angola: Civil War and Humanitarian Crisis - Developments From Mid 1999 To end 2001.* Geneva: United Nations High Commissioner For Refugees.

Risse-Kappen, T. (1995). *Cooperation among Democracies: The European Influence on U.S. Foreign Policy.* Princeton: Princeton University Pres.

Rivera, S. (2021). The Sino-Soviet Split and the New Communist Movement. *The Alexandrian, 10*(1), 1-7.

Roberts, J. F. (2007). *Glitter & Greed: The Secret World of the Diamond Cartel.* New York: Disinformation.

Robins, P. (2013). Victory of Friendship'?: Asad, Erdoğan and Football Diplomacy in Aleppo. R. Hinnebusch, & Ö. Tür içinde, *Turkey Syria Relations: Between Enmity and Amity* (s. 81-94). Farnham: Ashgate Publishing Limited.

Roodney, W. (2013). *Avrupa Afrika'yı Nasıl Geri Bıraktı.* Ankara: Dipnot Yayınları.

Roque, P. C. (2009). Angola's Façade Democracy. *Journal of Democracy, 20*(4), 137-150.

Roque, P. C. (2013). *Angola's Crucial Foreign Policy Drive.* Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP Comments 15).

Rosas, F. (2010). *Lisboa Revolucionária: 1908-1975.* Lisboa: Tinta da China Edições.

Rosgwald, M. (2005). Idealism and Realism in Politics. *Modern Age, 47*(1).

Rosie, B. (2020, Aralık 2). *The Angolan Civil War: Conflict Economics or the Divine Right of Kings?* E-International Relations: https://www.e-ir.info/2020/12/02/the-angolan-civil-war-conflict-economics-or-the-divine-right-of-kings/ adresinden alındı.

Rothchild, D. (1997). *Managing Ethnic Conflict in Africa: Pressures and Incentives for Cooperation.* Washington: Brookings Institution Press.

Rothstein, R. (1968). *Alliances and Small Powers.* New York: Columbia University Press.

Rozes, A. (2001). Angolan Deadlock. *African Security Review, 10*(3), 17-31.

Rummel, R. J. (1997). *Statistics of Democide: Genocide and Mass Murder Since 1900.* Rutgers, New Jersey: Transaction Publishers. Nisan 03, 2002 tarihinde http://www.hawaii.edu/powerkills/NOTE5 adresinden alındı.

Ryser, R., Gilio-Whitaker, D., & Bruce, H. (2017). Fourth World Theory and Methods of Inquiry. P. Ngulube içinde, *Handbook of Research on Theoretical Perspectives on Indigenous Knowledge Systems in Developing Countries* (s. 50-84). Pennsylvania: IGI Global.

Samuels, M. A. (1970). Early M. E. C. Missionaries to Angola: Educational Theory and Practice. *Luso-Brazilian Review, 7*(1), 13-22.

Sarı, B. (2012). Amerikan Ulusal Çıkarları ve Afrika. *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi, 1*(2), 95-119.

Saunders, C. C., & Onslow, S. (2010). The Cold War and Southern Africa, 1976–1990. M. Leffler, & O. Westad içinde, *The Cambridge History of the Cold War - Volume III: Endings* (s. 222-243). Cambridge: Cambridge University Press.

Saunders, G. M. (1983). *The foreign policy of Angola under Agostinho Neto.* Monterey: Naval Postgraduate School Master's Thesis.

Schroeder, P. (1994). Historical Reality vs. Neo-Realist Theory. *International Security, 19*(1), 108-148.

Schwarzler, T. (2017). The Angolan Civil War-A Cold War Microcosm? T. Spielbüchler, & M. Wurzer içinde, *Afrika-Zugänge und Einordnungen* (s. 85-111). Linz: Afrikaforschung in Österreich.

Schweller, R. (1994). Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In. *International Security*, *19*(1), 72-107.

Schweller, R. (1997). New Realist Research on Alliances: Refining, not Refuting, Waltz's Balancing Proposition. *American Political Science Review, 91*(4), 927-930.

Schweller, R. (2016, Mayıs 9). *The Balance of Power in World Politics*. Aralık 26, 2020 tarihinde Oxford Research Encyclopedies: Politics: https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-119 adresinden alındı.

Scott, J. M. (1996). *Deciding to Intervene: The Reagan Doctrine and American Foreign Policy.* Durham & London: Duke University Press.

Sheppard-Jr., N. (1986, Aralık 4). *Cuban Troops in Angola Aid U.S.* Mayıs 10, 2022 tarihinde Chicago Tribune: https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-1986-12-04-8603310808-story.html adresinden alındı.

Sherwood, H. (2013, Mart 20). *Barack Obama hails 'eternal' US-Israel alliance at start of Middle East visit*. Aralık 20, 2020 tarihinde The Guardian: https://www.theguardian.com/world/2013/mar/20/obama-eternal-us-israel-alliance adresinden alındı.

Shin, G.-W., Izatt, H., & Moon, R. (2016). Asymmetry of power and attention in alliance politics: The US–Republic of Korea case. *Australian Journal of International Affairs, 70*(3), 235-255.

Shoup, J. A. (2011). *Ethnic Groups of Africa and the Middle East: An Encyclopedia.* California: ABC-CLIO.

Silva, A. D. (2008, 02 02). *A Ditadura de João Franco e a autoria moral e política de D. Carlos*. 02 25, 2022 tarihinde Avenida da liberdade: https://web.archive.org/web/20120119071242/http://avenidadaliberdade.org/index.php?content=1175&co_template=10 adresinden alındı.

Silva, M. V. (2016). Luanda Through its Prisons: Luandino Vieira's Papéis da Prisão. *Journal of Lusophone Studies, 1*(1), 73-87.

Silva, T. S. (2001). De/Colonising Tales. *Jouvert, 6*(1-2). 02 25, 2022 tarihinde https://legacy.chass.ncsu.edu/jouvert/v6i1-2/adss.htm adresinden alındı.

Simon, D. (1998). Angola: the peace is not yet fully won. *Review of African Political Economy, 25*(77), 495-503.

Singer, D., & Small, M. (1966). Formal Alliances, 1815-1939: a Quantitative Description. *Journal of Peace Research*, 1-31.

Singer, D., & Small, M. (1969). National Alliance Commitments and War Involvement, 1815-1945. J. Rosenau içinde, *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theor* (Cilt 6, s. 513-542). New York: The Free Press.

Siverson, R. (1988). Critical Review: "The Origins of Alliances". *The American Political Science Review, 82*(3), 1045-1046.

Smith, A. K. (1974). António Salazar and the Reversal of Portuguese Colonial Policy. *The Journal of African History, 15*(4), 653-667.

Smith, B. C. (2003). *Understanding Third World Politics: Theories of Political Change and Development.* New York: Palgrave Macmillan.

Smith, W. (1986). A Trap in Angola. *Foreign Policy*(62), 61-74.

Snyder, G. (1990). Alliance Theory: A Neorealist First Cut. *Journal of International Affairs, 44*(1), 103-123.

Snyder, G. (1991). Alliances, balance, and stability. *International Organization, 45*(1), 121-142.

Snyder, G. (1997). *Alliance Politics.* Ithaca: Cornell University Press.

Snyder, G. (2002). Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay. *International Security, 27*(1), 149-173.

Snyder, G., & Diesing, P. (1977). *Conflict Among Nations.* Princeton: Princeton University Press.

Sobers, C. (2019). Independence, Intervention, and Internationalism: Angola and the International System,1974-1975. *Journal of Cold War Studies*, 97-124.

Sobers, C. (2021). Signal Cascades in Angola's Independence Struggle, 1955-1975. *African Studies Quarterly, 20*(1), 36-61.

Somerville, K. (1990). *Foreign Military Intervention in Africa.* New York: St. Martin's Press.

Somerville, K. (2007). Angola – groping towards peace or slipping back. *Terrorism and Political Violence, 8*(4), 11-39.

Sorokin, G. (1994). Arms, Alliances, and Security Tradeoffs in Enduring Rivalries. *International Studies Quarterly, 38*(3), 422-423.

South African History Online. (2021). *Kingdom of Kongo 1390-1914.* 02 24, 2022 tarihinde South African History Online: https://www.sahistory.org.za/article/kingdom-kongo-1390-1914 adresinden alındı.

Sönmezoğlu, F. (2002). *Uluslararası İlişkilere Giriş.* İstanbul: Der Yayınları.

Spears, I. S. (1999). Angola's elusive peace: The collapse of the Lusaka accord. *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis, 54*(4), 562-581.

Sputnik Türkiye. (2020, 09 28). *Ermenistan: Türkiye Karabağ ile savaşan Azerbaycan'a F-16 jetleriyle yardım ediyor*. 05 05, 2021 tarihinde Sputnik Türkiiye: https://tr.sputniknews.com/avrupa/202009281042930106-ermenistan-turkiye-karabag-ile-savasan-azerbaycana-f-16-jetleriyle-yardim-ediyor/ adresinden alındı.

Staeger, R., & Rotberg, R. (2007). *Continent in the balance: Africa - Angola.* Mason Crest Publishers.

Stavrianos, L. S. (1981). *Global Rift: The Third World Comes of Age.* New York City: William Morrow & Co.

Stayanoff, R. (2008). Third World Experience in Counterinsurgency: Cuba's Operation Carlotta, 1975 . *Small Wars Journal*, 1-12.

Stedman, S. J. (1997). Spoiler Problems in Peace Processes. *International Security, 22*(2), 5-53.

Stevens, C. (1976). The Soviet Union and Angola. *African Affairs, 75*(299), 137-151.

Stevens, C. (1981). 'The Soviet Role in Southern Africa. J. Seiler içinde, *Southern Africa Since The Portuguese Coup.* Boulder: Westview Press.

Strategic Survey. (1989). Angola: Peace efforts fail. *Strategic Survey, 90*(1), 79-84.

Strohecker, K., & Bavier, J. (2020, Eylül 21). *Angola negotiates $6.2 billion debt relief from creditors: IMF*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Reuters: https://www.reuters.com/article/us-angola-imf-idUSKCN26C2CP adresinden alındı.

Şatana, N. (2018). İç Çatışma: Nedenler, Mekanizmalar, Aktörler. E. Balta içinde, *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* (3. Baskı b., s. 303-320). İstanbul: İletişim Yayınları.

Şirin, İ. M. (2019). *Öncesi ve Sonrası İle Ukrayn'da Maidan Süreci.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Şöhret, M. (2009). Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınmasının Hukuki Boyutu ve Tanınma İle İlgili Başlıca Normlar. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*(38), 63-88.

Tanrıkulu, M. (2017). Batılı Devletlerin ve Türklerin Afrika'ya Yaklaşım Farklılıkları: Haritalarda Afrika ve Kolonial Kartografya. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 61*, 248-266.

Taylor, I. (2006). *China and Africa: Engagement and Compromise.* New York: Routledge.

Tessman, B., & Wolfe, W. (2011). Great Powers and Strategic Hedging: The Case of Chinese Energy Security Strategy. *International Studies Review,* 214-240.

The Economist. (2000, Ocak 13). *Bad neighbour, no fences*. Mayıs 31, 2022 tarihinde The Economist: https://www.economist.com/international/2000/01/13/bad-neighbour-no-fences adresinden alındı.

The Economist. (1976, Ocak 17). Positions Taken by the OAU on the Angolan Crisis January 1976. Ağustos 28, 2020 tarihinde The Economist. adresinden alındı.

The Economist. (2022, Mart 11). *Zambia's Mystery Bombs*. Mayıs 31, 2022 tarihinde The Economist: https://www.economist.com/international/1999/03/11/zambias-mystery-bombs adresinden alındı.

The New York Times. (1990, Ağustos 27). *Mario de Andrade, 62, a Founder of Angola's Governing Movement*. Mart 26, 2020 tarihinde The New York Times: https://www.nytimes.com/1990/08/27/obituaries/mario-de-andrade-62-a-founder-of-angola-s-governing-movement.html adresinden alındı.

The World. (2018, Nisan 19). *Angolans laugh a little louder as iron grip loosens*. Mayıs 31, 2022 tarihinde The World: https://theworld.org/stories/2018-04-19/angolans-laugh-little-louder-iron-grip-loosens adresinden alındı.

The World Bank. (2022A). *GDP growth (annual %) - Angola*. Mayıs 31, 2022 tarihinde The World Bank: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=AO adresinden alındı.

The World Bank. (2022B). *Exports of goods and services (current us$) - Angola*. Mayıs 31, 2022 tarihinde The World Bank:

https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD?locations=AO adresinden alındı.

The World Bank. (2022C). *Imports of goods and services (current us$) - Angola*. Mayıs 31, 2022 tarihinde The World Bank: https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.CD?locations=AO adresinden alındı.

The World Bank. (2022D). *World Trade Integrated Solution: Angola Trade Summary Data*. Mayıs 31, 2022 tarihinde The World Bank: https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/AGO/Year/LTST/Summary adresinden alındı.

Theoharis, A., Immerman, R., Olmsted, K., & Prados, J. (2006). *The Central Intelligence Agency: security under scrutiny.* Westport, Conn: Greenwood Publishing Group.

Thomas, A. (2007). Balancing Power by Meddling with the Market. *Annual Meeting of the International Studies Association.* Chicago.

Thomson, A. (1995). Incomplete Engagement: Reagan's South Africa Policy Revisited. *The Journal of Modern African Studies, 33*(1), 83-101.

Thornton, J. K. (2016). The Kingdom of Kongo and the Thirty Years' War. *World History,* 189-213.

Thornton, J., & Clarence-Smith, W. (2021). *Angola*. 02 23, 2022 tarihinde Encyclopedia Britannica: https://www.britannica.com/place/Angola adresinden alındı.

Tınas, S. (2018). *Uluslararası Sistemde Kamplaşma: I. ve II. Dünya Savaşları.* İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Tezi.

Toft, M. D. (2010). *Securing the Peace: The Durable Settlement of Civil Wars – Data Appendix.* Princeton: Princeton University Press.

Toft, P. (2005). John J. Mearsheimer: an offensive realist between geopolitics and power. *Journal of International Relations and Development, 8*(4), 381-408.

Toledo, P. (2005). Classic Realism and the Balance of Power Theory. *Glendon Journal of International Studies/Revue d'études internationales de Glendon*(4), 52-63.

Tome, V. (1992). Maintaining Credibility as a Partial Mediator: United States Mediation in Southern Africa, 1981-1988. *Negotiation Journal*, *8*(3), 273-289.

Tomlinson, B. R. (2003). What was the Third World. *Journal of Contemporary History*, *38*(2), 307-321.

Torkunov, A. (2000). *The War in Korea, 1950-1953: Its Origin, Bloodshed and Conclusion.* Tokyo: ICF Publishers.

Torlak, S. (2016, 12 25). *Salazar: Bir Tosun Paşa hikayesi*. 02 25, 2022 tarihinde Evrensel: https://www.evrensel.net/haber/301201/salazar-bir-tosun-pasa-hikayesi adresinden alındı.

Tuğlan, M. A. (2013). *Kore Savaşı: Uzak Savaşın Askerleri.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tuğtan, M. (2014). Güç, Anarşi, Realizm. E. Balta içinde, *Küresel Siyasete Giriş* (s. 111-132). İstanbul: İletişim Yayınları.

Turner, T. (2002). Angola's Role in the Congo War. J. F. Clarck içinde, *The African Stakes Of The Congo War* (s. 75-92). New York: Palgrave Macmillan.

Tuschhoff, C. (2001). Gaining Control. E. Reiter, & H. Gartner içinde, *Small States and Alliances* (s. 51-61). New York: Physica-Verlag Heidelberg.

Tür, Ö., & Salık, N. (2017). Uluslararası İlişkilerde "Küçük Devletler": Gelişimi, Tanımı, Dış Politika ve İttifak Davranışları. *Uluslararası İlişkiler, 14*(53), 3-22.

Tvedten, I. (1997). *Angola : struggle for peace and reconstruction.* Boulder, Colorado: Westview Press.

UN. (2021). *UN list of least developed countries*. 14 03, 2021 tarihinde UNCTAD: https://unctad.org/topic/least-developed-countries/list adresinden alındı.

UN Peace Maker. (1994, Kasım 15). *Lusaka Protocol.* Mayıs 31, 2022 tarihinde United Nations Peace Maker: https://peacemaker.un.org/node/145 adresinden alındı.

UN Peacemaker. (1988A, Ağustos 5). *Protocol of Geneva: Agreement between the Governments of Angola, Cuba and South Africa.* United Nations Peacemaker: https://peacemaker.un.org/namibia-genevaprotocol88 adresinden alındı.

UN Peacemaker. (1988B, Aralık 12). *Protocol of Brazzaville.* United Nations Peacemaker: https://peacemaker.un.org/angola-protocole-brazzaville88 adresinden alındı.

UN Peacemaker. (1988C, Aralık 22). *Agreement among the People's Republic of Angola, the Republic of Cuba, and the Republic of South Africa (Tripartite Agreement).* United Nations Peacemaker: https://peacemaker.un.org/angola-tripartite-agreement88 adresinden alındı.

UN Peacemaker. (1989, Haziran 22). *Gbadolite Declaration on Angola.* United Nations Peacemaker: https://peacemaker.un.org/node/1885 adresinden alındı.

UN Peacemaker. (1991, Mayıs 31). *Peace Accords for Angola (Bicesse Accords).* United Nations Peacemaker: https://peacemaker.un.org/node/143 adresinden alındı.

Ungar, S., & Vale, P. (1985). South Africa: Why Constructive Engagement Failed. *Foreign Affairs, 64*(2), 234-258. Foreign Affairs. adresinden alındı.

UNHCR. (1999). *Background Paper on Refugees and Asylum seekers From Angola.* Geneva: United Nations High Commissioner For Refugees.

United Nations. (Mart 1975). *Decolonization: Developments in Angola, Cape Verde and Sao tome and Principe.* New York: United NationsDepartment of Political Affairs,Trusteeship and Decolonization.

UNSC. (1997, Haziran 30). *RESOLUTION 1118 (1997): Adopted by the Security Council at its 3795th meeting, on 30 June 1997.* Mayıs 31, 2022 tarihinde United Nations: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1118(1997) adresinden alındı.

UNSC. (1998, Aralık 3). *RESOLUTION 1213 (1998): Adopted by the Security Council at its 3951st meeting, on 3 December 1998.* Mayıs 31, 2022 tarihinde United Nations: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1213(1998) adresinden alındı.

Uwechue, R. (1976). *Africa Year Book and Who's Who 1977.* London: Africa Journal Limited.

Valenta, J. (1978). The Soviet-Cuban Intervention in Angola, 1975. *Studies in Comparative Communism, 11*(1-2), 3-33.

Valley, T. (2019). *Negotiating Security in Latin America, How Russia Regained a Foothold in the Western Hemisphere.* The Council on International Policy.

Vasquez, J. A. (1987). The Steps to War: Toward a Scientific Explanation of Correlates. *World Politics, 40*(1), 108-145.

Vines, A. (2016). Angolan agency and Chinese and US oil politics, 1975-2014. D. Zweig, & Y. Hao içinde, *Sino-US Energy Triangles: Resource diplomacy under hegemony* (s. 129-147). Londra & New York: Routledge Press.

Vines, A., & Oruitemeka, B. (2009). Beyond bullets and ballots: The reintegration of UNITA in Angola. M. Berdal, & D. Ucko içinde, *Reintegration Arrmed Groups After Conflict: Politics, violence and transition* (s. 199-224). New York: Routledge.

Walker, J. F. (2004). *A Certain Curve of Horn: The Hundred-Year Quest for the Giant Sable Antelope of Angola.* New York: Grove Press.

Walt, S. (1985). Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security, 9*(4), 3-43.

Walt, S. (1987). *The Origins of Alliances.* New York: Ithaka.

Walt, S. (1993). Alliances. J. Krieger içinde, *The Oxford Companion to Politics of the World Politics.* New York: Oxford University Press.

Walt, S. (1997). Why Alliances Endure or Collapse. *Survival, 39*(1), 156-179.

Walt, S. (2008). Alliances in a Unipolar World. *World Politics, 61*(1), 86-120.

Walters, R. W. (1981). The Clark Amendment: Analysis of U.S. Policy Choices in Angola. *The Black Scholar: Journal of Black Studies and Research, 12*(4), 2-12.

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics.* New York: Mcgrew-Hill.

Waltz, K. (1992). Realist Thought and Neorealist Theory. R. L. Rothstein içinde, *The Evolution of Theory in International Relations* (s. 21-37). South Carolina: Universty of South Carolina Press.

Waltz, K., & Quester, G. (1982). *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi.* (E. Onulduran, Çev.) Ankara: SBF Yayınları.

Warwick, R. (2012). Operation Savannah: A Measure of SADF Decline, Resourcefulness and Modernisation. *Scientia Militaria, 40*(3), 354-397.

Wassermann, B. (1977). The Balance of Power. *International Relations, 5*(5), 71-81.

Weigert, S. L. (2011). *Angola: A Modern Military History, 1961-2002.* New York: Palgrave Macmillan.

Weitsman, P. A. (1997). Intimate enemies: The politics of peacetime alliances. *Security Studies, 7*(1), 156-193.

Weitsman, P. A. (2004). *Dangerous Alliances: Proponents of Peace, Weapons of War.* California: Standfort University Press.

Wheeler, D. L. (1969). The Portuguese Army in Angola. *The Journal of Modern African Studies, 7*(3), 425-439.

Wheeler, D. L. (1978). *Republican Portugal: A Political History 1910-1926.* Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

Wheeler, D., & Pelissier, R. (1971). *Angola.* London: Pall Mall Press.

Whitaker, P. M. (1970). The Revolutions of 'Portuguese' Africa. *The Journal of Modern African Studies, 8*(1), 15-35.

Wiarda, H. J. (1977). *Corporatism and Development: The Portuguese Experience.* Massachusetts: University of Massachusetts Press.

Wight, M. (1977). *Systems of States.* Leicester: Leicester University Press.

Williams, M. (1993). Re-articulating the Third World Coalition: the role of the environmental agenda. *Third World Quarterly, 14*(1), 7-29.

Williams, M. (2005). The Third World and Global Environmental Negotiations: Interests, Institutions and Ideas. *Global Environmental Politics, 5*(3), 48-69.

Windrich, E. (1994). Media Coverage of the Angolan Elections. *A Journal of Opinion,, 22*(1), 19-23.

Wolfers, A. (1962). *Discord and Collaboration: Essays on International Politics.* Baltimore: The Johns Hopkin University Press.

Wolfers, A. (1968). Alliances. D. L. Sills içinde, *International Encyclopedia of the Social Sciences* (s. 268-271). New York: Macmillan.

Wolfers, M. (1976). *Politics in the Organization of African Unity.* Londra: Methuen Publishing.

Wolf-Phillips, L. (1987). Why Third World'?: Origin, definition and usage. *Third World Quarterly, 9*(4), 1311-1327.

Woodruff, W. (1993). *A Concise History of the Modern World.* Londra: Palgrave Macmillan.

World Bank. (2001). *World Development Indicators 2001.* Washington: The World Bank.

World Bank. (2021). *GDP OF COUNTRIES.* 03 14, 2021 tarihinde World Bank: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?year_high_desc=true adresinden alındı.

Wright, G. (1997). *The Destruction of a Nation: United States' Policy Towards Angola.* London: Pluto Press.

Wright, Q. (1942). *A Study of War.* Chicago: University of Chicago Press.

Yalçın, H. B. (2006). *Alliance Formation under the Unipolar Structure: the Case of Turkish-US Alliance in the Second Gulf War.* 2006: Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi.

Yalçın, H. B. (2014). İttifaklar. Ş. Kardaş, & A. Balcı içinde, *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular* (s. 399-407). İstanbul: Küre Yayınları.

Yalçın, H. B. (2015). Uluslararası Sistem ve İstikrar: Kavramsal Bir Değerlendirme. *Akademik İncelemeler Dergisi, 10*(1), 209-229.

Yarwood, J. (2014, Mart 9). *Angola's Flash Mobs*. Maysı 31, 2022 tarihinde Africa is a country: https://africasacountry.com/2014/12/angola-flash-mobs adresinden alındı.

Yeşilyurt, N. (2013). *Ortadoğu'da Rejim Güvenliği ve Küçük Devlet: Ürdün Örneği.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Yiğit, C. (2020, Mart 18). *Türk Akademisinin Realizmle İmtihanı veya Realizmi Kullanma Kılavuzu*. Şubat 7, 2021 tarihinde Uluslararası İlişkiler Konseyi Panorama:

https://www.uikpanorama.com/blog/2020/03/18/turk-akademisinin-realizmle-imtihani-veya-realizmi-kullanma-kilavuzu-celil-yigit/ adresinden alındı.

Yılmaz, Y. (2017). *The Impacts Of Non-Statist Threats On Alliance Cohesion: Turkish-American Case.* Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Master Tezi.

Zabunoğlu, H. G. (2018). Günümüzde Ulus-Devlet. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 13*(1), 535-559.

Zolberg, A., Suhrke, A., & Aguayo, S. (1989). *Escape from Violence. Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World.* Oxford University Press: Oxford.